FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

İbn Arabî

LITERA
YAYINCILIK

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

5

MUHYİDDİN İBN ARABÎ

Çeviri: Ekrem Demirli

Fütûhât-ı Mekkiyye Projesi MACİTLER GRUP'un
desteği ile gerçekleştirilmektedir.

LİTERA YAYINCILIK
İSTANBUL – 2007

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ ÖNSÖZÜ 7

DOKUZUNCU SİFR 9

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ELLİ DÖRDÜNCÜ KISMI 11

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ELLİ BEŞİNCİ KISMI 33

YETMİŞ BİRİNCİ BÖLÜM 33

Orucun sırları 33

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ELLİ ALTINCI KISMI 77

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ELLİ YEDİNCİ KISMI 111

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ELLİ SEKİZİNCİ KISMI 139

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ELLİ DOKUZUNCU KISMI 175

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTMIŞINCI KISMI 211

ONUNCU SİFR 233

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTMIŞ BİRİNCİ KISMI 235

YETMİŞ İKİNCİ BÖLÜM 235

Hac ve Sırları 235

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTMIŞ İKİNCİ KISMI 257

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ KISMI 281

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ KISMI 303

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTMIŞ BEŞİNCİ KISMI 327

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTMIŞ ALTINCI KISMI 349

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTMIŞ YEDİNCİ KISMI 371

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTMIŞ SEKİZİNCİ KISMI 393

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTMIŞ DOKUZUNCU KISMI 429

DİZİN 443

SON NOTLAR 455

DOKUZUNCU SİFR

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ELLİ DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Develerin zekâtının verilmesi gerektiğinde görüş birliği vardır. Sayı ve (zekâtı gerektirecek miktar anlamındaki) nisap şartları, şeriatın hükümleri içinde zikredilmiştir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Şari develerin 'şeytanlar' olduğuna hükmetmiş, bu nitelemeden arınmaları için onlara zekâtı farz kılmıştır. Çünkü zekât, mal sahibini cimrilik özelliğinden temizler. Şeytanlık ise, uzaklık demektir. Nitekim dibi derin kuyuya 'derin kuyu' (dibi uzak) anlamında 'bi'ru şatûn' denilir. Şeytan 'direndiği, büyüklenerek kâfirlerden olduğu' için Allah'ın rahmetinden uzaklığı nedeniyle şeytan diye isimlendirilmiştir.

Allah'a ait görülmeyen fiil ve ameller, hiç kuşkusuz ki, Allah'tan uzaklaştırır. Bu nedenle amel ve fiilleri Allah'a irca ederek, onlarda zekât farz kılınmıştır. Zekât, Allah'ın mallardaki hakkıdır. Amel ve fiiller Allah'a irca edildiğinde, güzellik elbisesi giyerler. Şöyle denilir: 'Allah'ın bütün fiilleri iyidir.' O halde, kulların amellerinin kendileri tarafından yaratıldığına inanmaları yönünden Mutezile'ye *zekât* farzdır.

Eşari'ye ise, ameldeki kazanımını (kesb) kendisine ait gördüğü zekât farzdır.

Her beş devede bir koyun zekât verilir. Buradaki beş, gümüşteki zekâtın aynısıdır ve onun çeyreğidir. Böylelikle zekât sayısı da temizleyici olmuştur. Nitekim nisabı aşan miktarlarda zekâtı kabul eden kimse böyle düşünür. Böylece her dört dinardan bir dirhem, kırk dirhemden ise bir dirhem zekât olarak çıkartır (öder). Nitekim nisabı aştığında altından bir dirhem zekât olarak çıkartılır (verilir). Gümüş ise, altın cinsinden değildir. Aynı şekilde, aynı sınıftan olmadığı halde, beş devenin zekâtında da aynı cinsten olmayan bir koyun verilir.

(Hırsızlık suçu söz konusu olduğunda) Allah'ın hakkı da ateşte yanmak veya hırsızlık halinde kesilmek suretiyle organdan alınır. Sorumlu nefs ise, hırsızlığı yapandır ve o organla aynı cins değildir. Böylece kesmek suretiyle hırsızlıktan temizlenmiş olur. Nitekim beş deve de, temizlenenlerle aynı cinsten olmasa bile, bir koyunun zekât olarak verilmesiyle temizlenir.

Kuşkusuz nisabı aşan malların hükmü daha önce zikredilmişti, burada tekrara gerek yoktur.

VASIL

Yavru Develerin Zekâtı

Bazı âlimler, yavru develerde zekâtın farz olduğu görüşündeyken bazıları farz olmadığı görüşündedir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Yetişkin oluncaya kadar küçüğe teklif farz değildir. Dolayısıyla küçük develerin zekâtı yoktur. Küçüğe

namaz öğretilir ve on yaşındayken kılmasını sağlamak için cezalandırılır. İnsan, sadece farzı terk nedeniyle cezalandırılabilir, halbuki yetişkinlik henüz gerçekleşmemiştir. Bu yaklaşıma göre küçük develere zekât farzdır. Bu durumda akıl, yetişkin olmasa bile çocukta bulunmuştur. Yetişkinliği dikkate alan kimse, hiç kuşkusuz ki, teklifi düşürmüş, aklın yerleşmesini dikkate alan kimse ise, şeriatın hüküm verdiği konuda -çünkü bu konuda hüküm şeriata aittir- teklifi farz saymıştır.

Allah şöyle buyurur: *'Onları zürriyetlerine kat'arız.'*[1] Başka bir ayette ise *'Ona çocuk iken hüküm verdik'*[2] buyrulur. Beşikteki çocuğun *'Bana Allah hikmet vermiş ve beni peygamber yapmıştır, beni bulunduğum her yerde mübarek yapmıştır'*[3] dediğini bildirmiştir. Beşikte olan veya başka birinin (Yahya) *'Yaşadığım sürece bana namaz kılmayı ve zekât vermeyi, anne-babaya iyilik yapmayı tavsiye etti'*[4] dediğini bildirir. Hz. İsa'nın annesine yaptığı iyiliklerden biri, tanıklığıyla onu bir iftiradan aklamasıydı. İsa, bu esnada iddia ettiği her konuda geçmiş zaman kipiyle konuşmuş, bütün bunların kendisi beşikteki bir bebekken gerçekleştiğini dinleyenlere bildirmiştir. Allah, ona yaşadığı sürece namaz kılmayı ve zekât vermeyi farz kıldığını, kendisine kitap ve hikmet verdiğini bildirmiştir. Fakat insanlar, başka bir zamanda zuhur edinceye kadar kendisine verilmiş kitabı görememiştir. Hikmete gelirsek, kuşkusuz hikmet, beşikteyken bu gibi ifadeleri söylemiş olmasında gözükmüştür.

İnsan, bu bedende üzerinden pek çok zaman geçmediği için, cismi bakımından küçüktür. Süresinin en küçük parçası, oluşma zamanıdır. Sonra, süresi ölüm vaktine kadar büyür. O halde, bedeni büyüdükçe, ömrü küçülür. Dolayısıyla büyümeyi ve küçülmeyi kendisine izafe etmekten hiçbir zaman ayrılmaz. O halde onun artışı eksilmesi, eksilmesi ise artışının ta kendisidir. Bu ilâhî yönetişin ne kadar güzel olduğuna bakınız!

FASIL İÇİNDE VASIL

Koyunların Zekâtı Hakkında Fasıl

Koyunların zekâtının verileceği hususunda görüş birliği vardır. Başarıya erdirmek Allah'a kalmıştır.

VASIL

Bâtınî Yorum

Allah Teala insanın nefsi hakkında şöyle buyurur: '*Onu arındıran kurtuluşa ermiştir.*'[5] Daha önce bundan söz etmiş ve Allah'ın koyunun başını insan-ı kâmil'in yerine yerleştirdiğini belirtmiştik. Bu nedenle koyun, onun kıymetidir. Koyunların derecesinin ne kadar büyük olduğuna bakınız! Bir koyun, saygın bir peygamberin fidyesi oldu. Allah şöyle buyurur: '*Onun karşılığında büyük bir fidye verdik.*'[6] Böylece Allah koyunu yüceltmiş ve onu bu saygın peygamberin yerine yerleştirmiş, koyun da yerleşmiştir. Nefsini arındıran kurtuluşa erdiği gibi, (nefsin yerine konulan) koyunlara da 'zekât (ve arındırma)' farz kılındı.

Bir peygamberin fidyesi, kurban olarak kesilecek bir koç mudur?

Kurban edilirken bir koçun sesi nerede,
İnsanın hareketi nerede?

Yüce Allah bize veya ona inayet ederek o koçu yüceltti
Bilmiyorum hangi terazidendir bu yüceltme?

Kuşkusuz ki develer kıymetçe daha ağırdır
Ama kurban için koçun kesilmesinden daha aşağı derecede oldu

Bir koçun cılız bedeni zatıyla
Rahman'ın halifesine nasıl vekil olduğunu keşke bileydim?

FASIL İÇİNDE VASIL

İneklerin Zekâtı Hakkında Fasıl

Şeriat bilginleri, ineklerde zekât olduğunda görüş birliğine varmıştır.

VASIL

Bâtınî Yorum

Allah Teala insan nefsi hakkında şöyle der: *'Onu arındıran kişi kurtuluşa ermiştir.'*[7] Kastedilen, nefstir. İnek ile insan arasındaki ilişki, güçlü ve etkilidir. Bu nedenle (Allah), (İsrailoğullarının yaşadığı bir olay nedeniyle) ölüyü bir parçasını vurarak inek vasıtasıyla diriltmiştir. 'Vurma', kahır özelliğine işaret etmek üzere zikredilmiştir, çünkü insan, hayat sebebinin bir inek, üstelik kesilmiş ve hayatını yitirmiş bir ineğin olabileceğini küçümser. Bir parçasıyla kendisine vurulan insan bu sayede canlanmıştır. Bu parça kendisine sunulduğunda insan diretmiş, ardından ineğin bir parçasıyla kendisine vurulup kibri ezilerek canlanmıştır. Allah insanı o kibre sahip yaratmıştır. Allah'ın insanı ölü bir ineğin parçasıyla diriltmesinin nedeni, hem tanım hem hakikat bakımından kendisiyle hayvan arasında ortaklığın gerçekleştiğini kendisine bildirmekti. İnsan ve diğer canlılardan her birisi cisimdir, beslenendir, duyu sahibidir. Canlıdan her birisi, kendi zatının kurucu parçasıyla diğerinden ayrılır. Söz konusu ayırıcı özellik nedeniyle bu insan, o inek, şu koyun vb. diye isimlendirilir. İnsan ise, sadece kendi ayırıcı özelliği nedeniyle (inek vasıtasıyla diriltilmeye) diretmiş, hayvanlık yönünün de tıpkı kurucu yönü gibi olduğunu zannetmişti. Allah ise, gerçekleşen olayla bütün hayvanlarda canlılığın tek bir hakikat olduğunu ona bildirmiş, böylelikle sahip olmadığı bilgiyi kendisine vermiştir. Bu ölünün durumunda da aynı şey söz konusudur: Burada ölü insan, hayvanlığına ait hayatıyla canlanmıştı, yoksa düşünen (canlı) olması bakımından insanlığına ait hayatla canlanmamıştı. İsrailoğulları arasındaki bu insanın konuşması da, ineklerin konuşması gibiydi. Nitekim onlar şöyle demişti: 'Ben bunun için yaratılmadım, ekin için yaratıldım.'

Hz. Peygamber İsrailoğulları içinde gerçekleşen bu hadiseyi anlattığında, sahabe şaşırarak 'bir inek konuşur mu?' diye sormuş, Hz. Peygamber 'ben inandım' diye cevap vermiştir. Halbuki sahabe, Allah Teala'nın bundan daha şaşırtıcı bir şey söylediğine dikkat etmemişti. Allah, bir ayette derilerin şöyle söyleyeceğini bildirir: *'Bizi her şeyi ko-*

nuşturan Allah konuşturdu."[8] Burada, Allah'ın iç gözünü açtığı kimselerin anlayacağı gizli bir bilgi vardır.

Öyleyse, insan nefsinde (arındırma, zekât) gerçekleştiği gibi ineklerde de zekât farz oldu. Burada, inek ve insan arasında bir 'ara durum' ilişkisi vardır. İnek, zekâtı verilen canlılar içinde koyun ve deve arasında bulunurken insan melek ile hayvan arasındadır. Yanı sıra, ölüsüyle ve (bir parçasıyla ölüye) vurulmasıyla canlanmanın gerçekleştiği inek de yaşı ve rengi bakımından arada bulunuyordu. O, 'ne alaca ne sarı, bunların arasındaydı.' Bu ise, ara bir durumdur. Başka bir ifadeyle ineğin rengi, ne beyaz ne siyahtı, bilakis sarıydı. Sarı ise, beyaz ile siyah arasında ara bir renktir.

Meselenin bâtınî yorumu hakkında ima ettiğimiz hususları iyice öğren! Çünkü bunlar, kıymetli bilgileri ve sadece 'bakanlar' ve 'ibret alanların' bilebileceği sırları içerir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Tohumlular (Hububat) ve Hurmalar

Bilginlerin görüş birliğiyle, bunlarda gerekli zekâtı daha önce belirtmiştik.

VASIL

Bâtınî Yorum

Bitkisel (nebatî) nefs, beslenmeyle büyüyen nefstir. Bu nedenle insandaki nebatî nefsin 'zekâtı (arındırılması)' oruçla yapılır. Fakat Allah yolunda onun bir şartı vardır. Şöyle ki: Oruçlu, gündüz yemekten uzak durur. Cimrilikten kurtulmak için ise, gündüz yemek hakkına sahip olduğu şeyi alıp onu sadaka olarak vermesi gerekir. Bize göre, böyle

yapmadığında ve gündüz kaçırdığı şeyleri geceleyin telafi ettiğinde, oruç tutmuş sayılmaz. Allah ehlinden seçkinlerin orucu, sıradan insanların orucundan böyle ayrışır. Allah'ın peygamberinin sahur yapması, sıradan insanlara dönük bir merhametti. Bu sayede onlar, kendisine uyacakları şeyi bulabilirler. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kim iftar yapmadan oruç tutarsa, seher (sahur) vaktine kadar tutsun.' Bununla birlikte peygamber iftarların aceleyle yapılıp sahurların geciktirilmesini teşvik etmiştir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.'*

Tohumluların zekâtının bâtınî yorumu budur. Güvencem Allah'adır.

VASIL

Hurmaya gelirsek, daha önce belirttiğimiz gibi, onda da bütün bilginlerin görüş birliğiyle zekât vardır. Daha önce bunu belirtmiştik.

VASIL

Zekât konusunda hurmanın bâtınî yorumuna gelirsek, bilmelisin ki: Peygamber hurma ağacını halamız saymış ve insanların bir sorusu üzerine onu mümine benzetmişti. İnsanlar, (kastedilenin) çöl ağacı olduğunu düşünmüşken Abdullah b. Ömer ise Hz. Peygamber'in kastettiğinin hurma olduğunu söylemiş, peygamberin söylediğini doğru bir şekilde tespit etmişti. Hadisten bilmece-bulmaca sormanın mubah olduğuna kanıt getirilir.

Şeriat hurmada zekât belirlediği gibi mümin de 'el-Mümin' isminde Hakka ortak olduğu için bu isimde Hakka ait ve zekât diye isimlendirilen bir hak ortaya çıkmıştır. Aynı şey, bütün güzel isimlerde söz konusudur. Mümin, bütün sözlerinde, fiillerinde ve hallerindeki doğrulukla kendisine dönük bu bağ ve ilişkiyi temizler (zekâtını verir). Yanı sıra, korkan herkese kendi yönünden güven verir. Bu konuda dürüst olursa, Allah da kendisini tasdik eder ve doğrular, çünkü Allah sadece

doğru sözlüyü doğrular. Allah ise, başka bir yönden değil, el-Mümin ismi yönünden onu doğrular. Öyleyse müminin doğruluğu, Allah'ın el-Mümin ismini kendisine döndürmesi demektir. Bu durum, aynadaki görüntünün aynaya bakan insana dönmesine benzer. Mümin, bu kulun hakkında doğru olduğu işte Hak kendisini doğrular. İşte bu, imanın kendisiyle ilişkisi yönünden onun zekâtıdır. Böylelikle kişi sözünde, davranışında ve hallerindeki doğruluğuyla imanında Allah'a ait hakkı verir.

Zekâtı verilmesi gerekli mallardan hakkında görüş birliği bulunanların kısımları tamamlandı, görüş ayrılığı bulunanlar da bunlara katılır. Çünkü görüş ayrılığı bulunan mallar, ya bitki, ya hayvan ya da madendir. Bunları ise, hakkında görüş birliği bulunan mallardan söz ederken açıkladık. Öyleyse, söz uzamasın diye, görüş ayrılığı bulunanlar hakkında (hakkında konuştuğumuz kısımlara ait hükümle) hüküm verip bâtınî yorumları da her sınıfa özgü yorumla yapılmalıdır. Bu kitaptaki yöntemimiz, imkân ölçüsünce (mümkün olduğunca) özetlemek ve kısa anlatmaktır. Çünkü kitap, Allah yolunda zorunlu olan ana ve asılları içeren büyük bir kitaptır. Oğullar ve ferler, neredeyse sınırsız, hatta sınırsızdır. '*Allah hakkı söyler. O, doğru yola ulaştırır.*'[10]

FASIL İÇİNDE VASIL

Tahmin Hakkında

Tahminde bulunmanın caiz olduğunda görüş birliğine tahminle varılmıştır. Bu, ölçü yerine geçmek üzere, (zekâtı verilecek mallarda) nisap miktarını belirlemektir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Tahmin, bilgiye, ölçülerin belirlenmesine ve keskin bir görüşe gereksinim duyan tehlike bölgesidir. Allah şöyle buyurur: '*Ölçüp biçenle-*

rin canı çıksın.'[11] Bu yorum, (bağlayıcı yorum anlamındaki) tefsire katılabilecek (bağlayıcı olmayan tasavvufî yorum anlamındaki) işarettir. Fakat biz bunu tefsir olarak zikretmiyoruz, sadece anlaşılır yapmak için kullandık. Ölçüt ve tartı, bilgi sayılır. Tahmin baskın zan demektir, esas olan ise bilgidir. Bilgiyi elde etmek mümkün olmadığında, güçlü zan ile hüküm veririz. Bu ise, sadece şerî hükümlerde, başka bir ifadeyle ferî hususlarda geçerlidir. Çünkü hâkim, yaptığı tanıklık hakkında doğru söyleyip söylemediğinden emin olmadığı bir şahidin tanıklığıyla hüküm verir. Öyleyse, dince geçerli hükümde asıl olan şey, güçlü zandır. Güçlü zan, Allah nezdindeki mutlulukta bile geçerlidir. Çünkü Allah şöyle buyurur: 'Ben kulumun bana olan zannına göreyim, benim hakkımda iyi zanda bulunsun.' Binaenaleyh Allah hakkında iyi zanda bulunmak kulu mutlu edeceği gibi kötü zanda bulunmak da onu mutsuz eder. '*İşte bu Allah hakkındaki zannımızdır.*'[12]

Bilginler, hâkimin iki hasım arasında güçlü zanla hüküm vermesinin (geçerliliğinde) görüş ayrılığına düşmemiş, bilgiyle hüküm vermesinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Böyle durumlarda güçlü zan, kendisine başvurulan bir asıl haline gelmişken bilgi, hakkında görüş ayrılığına düşülen husus oldu. Allah nezdinde sadece bilgi bulunsa bile, O da görerek hüküm verir. Bu nedenle Allah şöyle buyurmuştur: '*De ki, Rabbim hak ile hüküm ver.*'[13] Yani, benim için yasa yaptığın ve beni kendisiyle gönderdiği hak ile hüküm ver.

Bu yolda Allah'ı akıl yoluyla bilmek, tahmin yoluyla bilmek sayılır. Bu nedenle, kanıtlara zarar veren kuşku kabul edilir. Allah'ın kesin bir rivayet zinciriyle aktarılan şeriatla bilinmesi ise, kesin bilgidir. Bağ bilinmese bile, rivayeti kabul edenler için kuşku kendisine zarar vermez. Öyleyse (kesin şekilde) Allah'ı bilmek, şeriat sayesinde gerçekleşebilir. Bu ise, Hakkın kullarına kendi durumunu bildirmesidir, çünkü Allah kendisini kullarından daha iyi bilir. Allah'ı Allah'tan öğrenmek, O'nun 'tenzih ve teşbihi birleştiren' olduğunu bilmek demektir. Böyle bir şey ise, teorik kanıtlarda geçerli değildir. Başka bir ifadeyle hakkında hüküm verilen birinin iki zıddı kendinde birleştirmesi, bu durumun dışında geçerli değildir. Bu durumda Allah hakkında yaratıkları hüküm vermediği gibi aynı zamanda yaratıkların aklı, teorik araştırmaları ve fikir gücü de hüküm vermiş değildir. Öyleyse yaratıkların Allah hakkında söylediği 'O şöyledir' veya 'böyle değildir' şeklindeki yargıları,

hiç kuşkusuz ki, birer tahminden ibarettir. Tahmin eden ise, bazen yanılır bazen isabet eder. Allah'ı kesin olarak bilmek tahmin yoluyla bilmekten daha iyidir. Bununla birlikte, Allah'ı bilmede başlangıçta tahmin de kaçınılmaz olarak gereklidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hasattan Önce Ürün Sahibinin Hurma ve Ekininden Yemesi

Bazı bilginler, nisapta bu miktarın hesaplanması gerektiği görüşündedir. Bazı bilginler ise, hesaplama gerekmediğini ileri sürmüştür. Onlara göre tahmini yapan görevli, yediği ve içtiği şeyleri mal sahibine bırakır.

VASIL

Bâtınî Yorum

İnsanın ürün ve ekini, onun amelleridir. Amelleri ise, (ya) vacip (ya) mendup, daha çok da mubahlardır. Mekruh ve mahzurlu (haram) olanların buraya girmesi söz konusu değildir. Bilhassa mahzurlu şeyler, zekâta giremez. Bazen ise, mahzurlu amelin işlenmesindeki özel bir yolla zekâta girebilir. Şöyle ki: Müminin günahı, itaat ile karışmaksızın saf bir halde meydana gelemez. Onlar 'salih amel ile bir kısım da günah karıştıran kimselerdir.' Günaha katışan itaat, işlenen o günahın 'günah' olduğuna iman etmektir. Öyleyse bu iman, günah içindeki bir itaat olduğu gibi aynı zamanda uzaklık içindeki yakınlıktır. Binaenaleyh bu iman, o günahın zekâtıdır.

Böylece mahzurlu (amel, içerdiği) iman ile temizlenir. Bu durum '*Allah onların günahlarını iyiliklere çevirir*'[14] ayetinde belirtilir. Mümin günaha bu ölçüde (bir iyiliği) verdiğinde, Allah'ın amelini kabul edeceğiyle ilgili ümidi gerçekleşir. Bu ise '*Diğerleri ise günahlarını itiraf eder, bir kısım da salih amele günah karıştıranlardır*'[15] ayetinde belirtilen

husustur. Bunlar, içlerinden bir kısmını *'Allah'ın, tövbelerini kabul etmesi'*[16] umulanlardır. Başka bir ifadeyle Allah, merhamet, (amellerini) kabul, bağışlama ve günahlarını değiştirmeyle kendilerine döner. İşte bu, haramda etki yapan zekâtın inayetidir.

İtaatlere gelirsek, onların nisabı zekâtın gerektiği miktar; zekâtları ise özellikle sahibinin mubah işlemesidir. Bu, nefse özgü olan şeydir. Çünkü zekât Allah'ın hakkı olsa bile, bu durum sadece Allah'ın kendisini emretmiş olması bakımından böyledir. Dolayısıyla zekât, (gerçekte) bize döner. Çünkü Allah, zekâtı alacak sınıfları sayarak, onun nerelere verileceğini belirlemiştir. Allah insanın bütün amellerinden onun sekiz organına sekiz uzvuna sadaka vermiştir. Bunlar, Allah'ın bütün amellerinden insana verdiği zekâttır. Bu durum, insanın yoksulluğu, fakirliği ve amelinden olduğu kadar Rabbine itaat etmeye alışması, imanı bakımından onda niyetini toplaması, boynunun mubah vakitlerde vacipleri (işleme) boyunduruğundan kurtulmasından kaynaklanır. Bununla birlikte vacipler, mubah vakitlerde de bulunur. Çünkü insanın mubahın da mubah olduğuna inanması gerekir vs. (buna inanmak da farzı işlemek demektir).

(Baştaki fıkhî hükme dönersek) Hasattan önce yenen ekini nisaba katan bilgin, söz konusu şeyin de kendisine emredilen şey arasında bulunmasını dikkate almıştır. Çünkü mubah, tıpkı vacip gibi, vaciptir. Bu nedenle sahibi, onda doğal bir şekilde değil, kendisine izin verilmiş kimse gibi hareket eder. Bunun hesaba katılmayacağını düşünen bilgin ise, mubah olsa bile, mubahta yükümlülüğün düşmesini dikkate almıştır. Çünkü yükümlü serbest olamaz. Yükümlülük bir meşakkattir. Serbestlikte ise, bir tereddüt ve hayret içerse bile, meşakkat yoktur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Zekâtın Vaktiyle İlgili Fasıl

Birinci nesildeki bilginlerin çoğunluğu, sene şartının gerçekleşmesiyle altın, gümüş ve yürüyen mallarda zekâtın farz olduğunda görüş birliğine varmıştır. Bu konuda bize herhangi bir görüş ayrılığı aktarıl-

mamıştır. Bunun tek istisnası, İbn Abbas ve Muaviye'dir. Bu ikisine göre, peygamberden bu konuda güvenilir bir hadis aktarılmamıştır.

Bilinmelidir ki, zekâtta sene, zamanın tamamlanmasıdır. Böylelikle zaman, nisabın tamamlanmasına benzemiştir. Nisap miktarının tamamlanması şart olduğu gibi zamanın tamamlanması da bir şarttır. Zamanın tamamlanmasının anlamı, dört mevsimi içerecek şekilde genişletilmesi demektir (bir yıl). Bu nedenle, iktidarsızda bir yıl beklenir. Yani, durumunda bir değişme olmaksızın üzerinden dört mevsim geçer. Başka bir ifadeyle, ona etki edecek yeteneği olmadığı için, iktidarında bir hükmü yoktur. İnsanın kemali, sadece aklındadır. Aklıyla olgunlaştığında, hiç kuşkusuz, gücü de yetkinleşmiş demektir. Bu nedenle, zekât vermesi vacip olur. Akıl bakımından yetkinleşmek, insanın Allah'ın üzerindeki haklarını bilip onları yerine getirmeye çalışması demektir.

Tohumluların ve hurmanın zekât vakti, sene şartı olmaksızın, hasat ve toplanma günüdür. Çünkü tohumun üzerinden sene geçmiştir. Bu ise, sonbahar, kış, ilkbahar ve yazın tohum üzerindeki etkisidir. Bu sayede tohum, bu yorumla, sene hükmünün dışında kalmamış gibidir. İbadetlerin bir kısmı seneyle irtibatlıdır. Bunlara örnek olarak, hac, oruç ve zekâtı verilen mallardan zikrettiğimiz sınıfları verebiliriz. Bir kısım ibadet ise, seneyle irtibatlı değildir. Bunlara örnek olarak ise, namaz, umre, haccın dışındaki gönüllü iyilikleri verebiliriz. Haccın ise, farzı da nafilesi de seneyle irtibatlı olmada birdir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Madenlerin Zekâtı

Bilginlerin bir kısmı, madeni altın ve gümüşe benzeterek, nisapla birlikte yılı da dikkate almışken bir kısmı toprağın bitirdiği ve sene şartının bulunmadığı ekinlere benzeterek sene şartını değil, sadece nisap miktarını dikkate almıştır.

VASIL

Bâtınî Yorum

Maden, cisimlerin kendisinden oluştuğu doğa (tabiat) demektir. Tikel ve doğal cisimlerin nefsleri, dört hakikattir. Bunların bir araya gelmesiyle, cisimler âlemi ortaya çıkmıştır. Metafizik'te ise (ilm-i ilâhî) âlem; diri, bilen, irade eden ve güç yetiren olması yönünden Allah'tan ortaya çıkmıştır. Âlemde bir hükmü olan Allah'a ait her isim, bu dört ana ismin kapsamı altındadır.

Madenin zekâtında (seneyi değil) nisabı dikkate alan bilginler, bu durumu dikkate almış demektir. Çünkü o, zaman üstüdür. Doğadan oluşan şey insandan da oluştuğu zaman, nisap gerçekleşmiş demektir. Bu durumda zekât farz olur. Bu ise, metafizik bilgiye göre, oluşturmanın (yaratma) ancak kendileriyle gerçekleşebildiği sabit dört niteliğe onu katmak demektir. Doğa, bir araçtır, ilah değil!

Nisabın yanı sıra sene şartını da gerekli görmenin bâtınî yorumu ise şudur: Unsurlardan oluşan şey -doğadan değil- insandan oluşabilir. Unsurlardan ise, ancak üzerlerinden zamanın geçmesiyle bir şey oluşabilir. Bu ise, üzerlerinde bulunan feleklerin hareketleridir. Öyleyse, onların zekâtı zamanla sınırlıdır. Bu durumda zekât, o oluşturmadaki Allah'ın hakkını vermek demektir. Bunu ise, sebebine bakmaksızın, oluşturmayı özel yöne izafe etmekle gerçekleşir; söz konusu özel yön, her mümkünde Allah'a ait şeydir. İşte bu, emir ve halk âlemidir. Birinci olan ise, bilhassa emir âlemidir. Bunu bilmek gerekir!

FASIL İÇİNDE VASIL

Malın Kârında Sene Şartı

Bir grup, asıl mal nisap (miktarına ulaşsa da ulaşmasa da) onun senesinin, kazanıldığı günden itibaren dikkate alınacağını söylemiştir. Ben de bu görüşteyim. Bir grup bilgine göre ise, kârın senesi ana ma-

lın senesidir. Yani, ana mal seneyi tamamladığında, onunla birlikte kârın da zekâtı verilir. Bu görüşte, kâr ile birlikte nisaba ulaşmışsa, ana malın (kârdan önce) nisaba ulaşmış olup olmaması birdir. Bu görüş sadece Malik ve taraftarlarına aittir. Bir grup ise, üzerinden bir sene geçen malın nisap miktarına ulaşıp ulaşmayışını ayırt ederek, 'Nisap miktarına sahipse kârın zekâtı ana malla birlikte verilir, ulaşmamışsa verilmez' demişlerdir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Ameller, maldır. Amellerin kârı ise, onlardan oluşan suretlerdir. Söz gelişi, namaz kılan veya zikir yapan kimsenin zikrinden ve namazından, kıyamet gününe kadar o kişinin bağışlanması için dua eden bir melek yaratılır. Öyleyse amellerin giydikleri suretler, onların kârlarıdır. Örneğin zekâtı vermeyene, zekât miktarındaki malı bir ejderha olarak gelir ve kendisine 'bak, bu senin hazinendir' denilir.

Ameller iki kısma ayrılır: Birincisi ruhsal amellerdir ki, kalp amelleridir; ikincisi bedenin (doğa) amelleridir, bunlar ise, duyulur amellerden ibaret olan cisimlerin amelleridir. Duyulur bir amelde sene dikkate alınırken manevi amelde sene şartı dikkate alınmaz. Manevi amel, zaman hükmünün dışındadır. Nisabın ise, hem manada hem duyuda dikkate alınması gerekir. Daha önceki bölümde nisabın -ki miktar demektir- bâtınî yorumundan söz etmiştik.

Zekâtın bu kârı temizlemesi ise, sahibine bundan dönen iyilik olarak kendini gösterir. Zekâtı veren kişi, yoksula, miskine vb. kimselere zekât verdikleri için (Allah'ın kendilerine iyilikte bulunduğu) kimselerin özellikleriyle nitelenmesiyle (bunu gösterir.) Bu durum, amellerden yaratılan meleklerle ilgili söylediği bir hadiste dile getirilmiştir. Bu melek 'kıyamet gününe kadar o kişi adına bağışlanma talebinde bulunur.'

Mekke'de uyurken rüyamda Hz. Peygamber'i görmüştüm. Kâbe'yi göstererek şöyle diyordu: 'Ey bu evin sakinleri! Gece gündüz

hangi vakitte olursa olsun, bu evi tavaf edenleri gece veya gündüz diledikleri bir vakitte namaz kılmaktan engellemeyiniz! Çünkü Allah namaz kılan kişi için namazından bir melek yaratır. Bu melek, kıyamet gününe kadar o kişi adına bağışlanma talebinde bulunur.' Bu rivayetin bir kısmının doğruluk ölçütü, Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadistir: 'Ey Abdimenaf oğulları! Bu evi (Kâbe) tavaf edip gece veya gündüz dilediği bir vakitte namaz kılan birini engellemeyiniz!' Hadisi, Nesai es-Sünen'inde kaydetmiştir. En iyisini Allah bilir!

FASIL İÇİNDE VASIL

Kazançların (Fevaid) Zekâtında Sene

Maldan, kârının dışında kazanılan şeylere fevaid denilir. Bazı bilginler şöyle demiştir: 'Bütün bilginler, mal nisap miktarından az ise ve kârın dışındaki başka bir mal eklenip ikisinin toplamıyla nisap miktarı meydana gelmişse, (nisap) tamamlandığı günden itibaren bir sene beklenir. Bilginler, üzerinden bir sene geçmiş nisap miktarı malı bulunan birinin tekrar mal kazandığında ne olacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginlere göre, üzerinden sene geçtiği için nisap miktarına ulaşmış malın zekâtı verilir. Kazanılmış mal, zekât gerekli mala eklenmez. Ben de bu görüşteyim. Bazı bilginlere göre ise, asıl mal nisap miktarındaysa bütün kazançlardan zekât verilir. Onlara göre kâr da böyledir.

VASIL

Bölümün Bâtınî Yorumu

'İyi bir adet çıkartan kimse, o adetin ve onu yapanların sevabını kazanır.' Böyle bir insan, kendi amelinden olmaksızın, başkasının amelinden bir mal kazanmış sayılır. Kazanılan şey, onun kârıdır ve o bir

ameldir. Bâtınî yorumda bunun hükmü, zâhirdeki hüküm gibidir. Nitekim, aradaki görüş ayrılıkları ve görüş birliğine varılmış hususlarla birlikte, mezheplerin bu konudaki düşüncelerini açıklamıştık. Önceki bölümlerdeki bâtınî yorumlar ile bu bölümün bâtınî yorumu birdir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Koyun Yavrularının Üzerinden Sene Geçmesinin Bâtınî Yorumu

Bazı bilginler, yavrunun senesi, anasının senesiyle birdir demiştir. Burada, anaların nisap miktarına ulaşıp ulaşmayışı birdir. Bazı bilginler ise, analar nisap miktarına ulaşmadıkça, analardaki senenin yavruların senesi olmayacağını ileri sürmüştür.

VASIL

Bâtınî Yorum

'Zürriyetlerini onlara eklediğimiz gibi kendi amellerinden de bir şey eksiltmedik.' Bu durum, 'iman edip kendilerinden sonra gelen zürriyetlerinin de imanda kendilerine uyduğu' insanlarla ilgilidir. Bu zürriyet, gönüllü yapılan iyilikler gibidir. Analar (atalar) ise, farz iyilikler gibidir. Farzlarla (Allah'a) yaklaşıldığı gibi aynı zamanda gönüllü (nafile) ibadetlerle de yaklaşılır. Kuşkusuz, nafile iyiliklerin Hakka yakınlığı sağladığını belirten rivayetler gelmiştir. Böylelikle Şari nafile ibadetler için kendiliklerinde bir hüküm belirlemiştir. Hüküm bakımından yavruları ayrı ele almanın bâtınî yorumu budur.

Daha önce zikrettiğimiz görüşlere göre, koyunların yavrularını (hüküm bakımından) analara katmanın bâtınî yorumu şudur: Nafile iyilikler, farz sayıldığı gibi hükümleri de farzlarla birdir, zaten bu ne-

denle de farzlara katılmışlardı. Örneğin nafile bir namazı -ki bu, insana farz kılınmamış ve yapmadığında günahkâr olmayacağı ibadettir- ele alalım: İnsan nafile bir namaza veya hacca veya oruca başladığında, o ibadetteki farzları yerine getirmek zorundadır. Buna göre rükû, secde, ayakta durmak nafile namazda da farz ve vaciptir. Namaz, ancak bu unsurlarla geçerli olabilir. Bu nedenle, (kıyamette namazları eksik gelen kulla ilgili olan) kutsi bir hadiste Allah şöyle buyurur: 'Kulumun farz namazını nafilesinden tamamlayınız.' Böylelikle, farz kılınmış namazın bir farz unsuru, nafile ibadetin farz unsurundan tamamlanır. Bütün ameller için bu durum geçerlidir. Öyleyse nafile iyiliklerde Allah'ın hakkı, bu iyiliklerin içerdiği (rükû, secde gibi) farzlardır. Bu hak ise, o ibadetlerin zekâtıdır. Bu konudaki fazlalık ise, sahibine döner. Bu nedenle Hak, nafile ibadet yaparak kendisine yaklaşan 'kulun gözü ve kulağı olur.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Yürüyenlerde Kazanç Malın Durumu

Daha önce benzer bir durumun bâtınî yorumu, kazanç bahsinde geçmişti. Onun yinelenmesi gereksizdir, sadece dikkat çekmek için burada ona yer verdik.

FASIL İÇİNDE VASIL

Alacaklarda Zekât Gerektiğini Düşünenlere Göre, Borçlarda Sene Şartının Bâtınî Yorumu

Bir grup şöyle demiştir: Borçludan borcunu aldığı günden itibaren bir yıl beklenir. Alacakta zekâtın bulunduğunu düşünen bilginler görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, borç verildiği an dikkate alınır. Bu sürenin üzerinden bir yıl geçerse, senelik zekâtı verilir. Üze-

rinden birkaç yıl geçerse, geçen her sene için bir zekât verilir. Bu görüş sahibi bilgin, alacaklıyı malı elinde bulunan kimse saymıştır. Bazı bilginlere göre ise, bilhassa tek bir yıl için zekât verir. Alacak borçluda birden fazla sene kaldığında ise, bunun dışında bir zekât düşmez. Bu görüş sahibinin bir kanıtının olup olmadığını bilmiyorum.

VASIL

Bâtınî Yorum

Bir hadiste belirtildiği gibi, 'ölmüş kimse ve hacca gidemeyecek durumdaki bir kişi adına hac yapılabilir.' Üzerinde Ramazan borcu var iken ölen bir insanın velisi de, onun adına oruç tutabilir. Böylelikle bu fiil, (ölü için) oruç tutacak veya hacca gidecek veli üzerinde Allah'ın bir hakkı haline gelir. Bu hak ise, alacaktaki zekât miktarının (gerçekleşmesi) demektir ve böylelikle borçlunun yükümlülüğü ortadan kalkar. Nitekim borçlu kişi, malın sahibi olmadığı için, borcundan dolayı zekâtla yükümlü değildir.

Alacak borçluda bulunduğu sürece sahibinin zekât vermesi gerekmez diyen bilginler ise, '*İnsan ancak yapabileceğinden sorumludur*'[17] ayetini dikkate almıştır. Bu esnada ise, kendisiyle iyilikler peşinde koşacağı bir mala sahip değildir, aksine hayrı ve iyiliği, kendisine verdiği malla borçluyu rahatlatmasıdır. Öyleyse yaptığı bu davranış, onun adına zekât yerine geçmiştir ve tekrar zekât vermesini gereksiz kılmıştır. Allah'ın kullarını rahatlatmaktan daha büyük hangi iyilik olabilir ki?

Bilginler, zekât vermenin amacının bir gediği kapamak olduğunu kabul etmişlerdir. Borç alan kişinin ihtiyacı olmasaydı, o borcu almazdı. Kendisine borç veren ise, onun gediğini kapatmış demektir. Borç vermek bu yönden zekâta benzemiştir. Geri alınıncaya kadar alacağa zekât düşmeyeceğini, alındıktan sonra ise bir sene beklemek gerektiğini ileri süren görüşün bâtınî yorumu budur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, borçların ayeti '*Allah'a güzel borç veriniz*'[18] ve '*Kim Allah'a güzel borç verirse*'[19] ayetleridir. Borç gediği ka-

pattığı için, Yahudiler şöyle demiştir: 'Allah yoksuldur, biz zenginiz.' Yani, Allah fakir olduğu için bizden borç istemiştir. Halbuki bunu derken, Hakkın borç istemede 'yaratıklarına kavuşmanın en ileri noktası' şeklindeki muradından habersiz kalmışlardır. Nitekim sahih bir hadiste şöyle denilmiştir: 'Acıktım, beni doyurmadın vb.' Kapı birdir. Farzdan bölümün başında daha önce söz etmiştik.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kendilerine Zekâtı Farz Sayanlara Göre, Malların Üzerinden Senenin Geçmesi

Daha önce senenin bâtınî yorumu zikredilmişti. Bana göre bu konuda bir nas bulunmadığı için onlara zekât düşmez. Adeta bu, ilave bir hüküm gibidir. Kastedilen, mürsel kıyastır, sabit bir ilkeden çıkartılan hüküm değildir. Allah en iyisini bilir!

Bazı bilginler, mal ile birlikte kazancının bulunmasını da şart koşmuş, bir kısmı, nisabı dikkate almış, bir kısmı bunu geçerli saymamıştır. Bilginlerin çoğu şöyle demiştir: 'Yönetilen ile yönetilmeyenin hükmü birdir. Bir insan bir mal satın alıp üzerinden bir yıl geçerse, onu sağlamlaştırır ve zekâtını verir. Bir grup bilgin ise, onun ürününün zekâtı verilir demiştir ki, ben de bu görüşteyim. Değerinin zekâtı verilmez.

VASIL

Bâtınî Yorum

Aruz, insanın kendi niyeti olmaksızın, yaptığı iyiliklerinden insana gelen şeylerdir. Ya da, niyetin şart koşulmadığı fakat yapıldığında insanın sevap aldığı amellerden insana gelen şeylerdir. Hz. Peygamber

(müslüman olan birine) şöyle buyurur: 'Yaptığın iyilik nedeniyle müslüman oldun.' Yani, (daha önce yaptığın) o davranışın sevabı da senindir. Bununla birlikte sen, onu sabit bir şeriat emrettiği için yapmamıştın, fakat o, iyi huylardandı. Bu sayede gerçeğe tekabül etmiş ve bundan dolayı sahibi ödüllendirilmiştir. İnsana gelen bu amelde Allah'a ait bir hak -ki bu hakkın nedeni verdiği bir nispettir- bulunmasaydı, onun övülmesi geçerli olmazdı. Bu hak, insanın farkında olmadığı yönden o malın zekâtıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Seneden Önce Zekâtın Verilmesi

Bazı bilginler, verilemeyeceği görüşündedir. Ben de, zâhirî hükümde bu görüşteyim. Bâtında ise böyle düşünmüyorum. Bazı bilginler ise bunu caiz görmüştür.

VASIL

Bâtınî Yorum

Verilebileceğinin bâtınî yorumu şudur: 'Kendi adınıza öne geçiriniz.' 'Kendiniz için hangi iyiliği öne geçirirseniz, onu Allah katında bulursunuz.' 'Rabbinizden olan mağfirete koşunuz.' 'Onlar iyiliklere koşarlar. Onlar bu iyilikler için yarışır.' Hz. Peygamber, istenmeden tanıklığı yapıp istendikten sonra tanıklığı yapan kimsenin ödülünden daha büyük olduğunu belirttiği bir hadiste buna işaret etmiştir.

Sene dolmadan zekâtın verilemeyeceğinin bâtınî yorumuna gelirsek, hüküm sahibi vakittir. Dolayısıyla, vaktin gerektirmediği bir şeyin yapılması uygun değildir. Burada, ilâhî isimlerin ilimlerinden kaynaklanan sırlar vardır: Acaba hükmü devam eden bir isim, başka bir ismin

hükümran olduğu vakitte hüküm sahibi olabilir mi? Bir vakitte iki isim ortak olabilir mi? Böyleyse, isimlerden her birinin kendi vaktinde bir hükmü olur. Acaba, isim üzerinde hüküm sahibi olan vaktin hükmü müdür? Bu sayede vakit, istidadıyla ismi hükme konu olan şey yapabilir mi? Bir hüküm ancak kendi vaktinde mi meydana gelir? Böyle bilgiler konuyla ilgilidir, bunu biliniz! Zekâtın bâtınî yorumuyla ilgili bu kadar açıklama yeterlidir. Hamd ü sena, Allah'a aittir.

Elli dördüncü kısım sona erdi, onu elli beşinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ELLİ BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YETMİŞ BİRİNCİ BÖLÜM

Orucun Sırları

Ey gülerken ağlayan!
Sensin bizden şikayetçi ve şikayet edilen

Oruç, yükselmeksizin tutmaktır
Ya da yükselmektir, tutmaksızın.

Bazen ikisi de birden.
Ortak koşarak birlemeyi ispatlayan nezdinde

Akıllar tasarruflarından engellendi
İpler ve ağlar olmaksızın.

Akıllar eylemlerinden alıkondu
Şeriatın keskin kılıcıyla.

Böylece kanıtlarının reddettiğini kabul ettiler
İdrak olmaksızın iman ettiler

Hidayet yıldızı onu yüzerek geçirdi
Feleklerle melekler arasında

Ey Nefs! Sen olmasaydın, O olmazdın
'Sanki o', sen olmasaydın, sen olmasaydın

Oluştan kesilin, iftar etmeyin
Halkın ilahı böyle seni dost edindi.

O olması bakımından bu oruca niyetlen
Çünkü O seni oluşla gıdalandırır

Oruçta bir anlam var ki onu bir düşünsen
Hiçbir yaratık senin sözünü taşıyamazdı

Orucun benzersizdir, böyle dedi bana
Onu emreden; artık bunu düşünün!

Çünkü oruç terktir, nerededir o yaptığın
Ya da nerededir senin (yaptım) iddian!

İş aslına dönmüştür
Rabbim de seni böyle dost edindi

Orucun hikmetlerini bir düşünsen
Onun asıl anlamı senin manandadır

Sonra O'nun nezdinden bir haberci geldi
Senin emredilmiş orucundan seni soyutladı

Oruç Allah'a aittir, cahil olma!
Sen onun tecelligâhısın, bunu bilmelisin!

Sen ise aç kalarak ölürsün, bunu bil.

Rahman seni (nefs) dişi yaptı ki
Seni düzenlediğinde senden çıkandan ötürü (kadın, Havva).

Seni kendine ehil olarak düzenleyen münezzehtir
Ona ehil senden başkası olamadı

Sen O'nun için tıpkı toprak gibi bir döşeksin
Onun ağlamak özelliğindeki gözü gibisin

Allah'ın yaratması onun gözü görünür
Sizin aranızda; senin yerin neresi?

Horluk içinde Allah'a dua edersen
Onunla Allah seni güldürür

En yüce Kalem Levhasında
O'ndan yazdı senin nezih özelliğini

Sen hepsinin aynısın, O'nun aynı değil
Bir açıdan sana yakın, bir açıdan ise uzak

Razı olduğunda yetinmekten sakın
O seni razı etsin diye

Dilediğin her işte kendi aslın gibi ol
Unutma ki, unutulma!

İşte budur bana gelen ilim
İftiracı olmayan söyleyenden (peygamber)

Bildireninin emriyle onu indiririm
Zahit ve abidlerin arasına

Hamd olsun o Allah'a ki
Nurların ve halkaların bilgisine tahsis etti beni

Beni öyle bir surete sahip kıldı ki
Kemali ancak kendisiyle ortaya çıkar.

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki oruç, (nefsi hazlardan) tutmak ve yükselmek demektir. 'Same en-nehar' gündüz yükseldi denilir. Şair İmru'l-Kays bir mısraında şöyle der:

İza same en-neharü ve heccera
Gün yükseldiğinde (demektir).

Oruç diğer bütün ibadetlerden daha yüksek olduğundan, oruç (savm) diye isimlendirildi. Allah, daha sonra belirteceğimiz gibi, orucu

ibadetler arasında benzeri olmamakla yükseltmiştir. Kulları onu ibadet olarak yerine getirse bile, Allah orucu kullarından düşürmüş ve kendisine izafe etmiştir. Orucu tutanın ödülünü ise, kendi eliyle vermiş ve benzersizlikte onu kendisine katmıştır.

Oruç gerçekte bir şey yapmak değil, yapmamaktır. Benzersizlik de, olumsuz bir niteliktir. Böylelikle Allah ile oruç arasındaki ilişki güçlenmiştir. Allah kendisi hakkında şöyle buyurur: *'O'nun benzeri bir şey yoktur.'*[20] Allah kendisinin bir benzerinin olmasını reddetmiştir. Şu halde Allah, dinî ve aklî kanıtlara göre, benzeri olmayandır (misilsiz). Nesai Ebu Ümame'den şöyle aktarır: 'Hz. Peygambere geldim ve 'Bana yapacağım bir emir ver' dedim. Peygamber de 'Oruç tutmalısın, çünkü oruç misilsizdir' buyurdu. Böylelikle Hz. Peygamber, Allah'ın kullarına emrettiği ibadetler içinde orucun bir benzerinin olmadığını belirtti.

Orucun selbî bir nitelik olduğunu bilen kimse -çünkü o, yenilecek şeyleri terk etmektir- kesin olarak onun misli bulunmadığını da bilir. Çünkü onun dışta anlaşılacak şekilde varlıkla nitelenecek hakikati yoktur. Bu nedenle Allah 'oruç bana aittir' dedi. Öyleyse oruç, gerçekte bir ibadet ya da amel değildir. Oruca amel denilmesi, mecazi olabilir. Bu durum, mevcut sözünü bize akledilir olan Hakka vermemizin mecazi olmasına benzer. Çünkü varlığı zatının aynı olan ile varlığın ilişkisi, varlığın bizimle ilişkisine benzemez. Çünkü *'Onun benzeri bir şey yoktur.'*[21]

Müslim'in es-Sahih'te Ebu Hureyre'den aktardığı bir (kutsi)hadiste Allah şöyle buyurur: 'Orucun dışındaki bütün amelleri kuluma aittir. Oruç ise bana aittir ve onun ödülünü ben vereceğim. Oruç bir kalkandır. Aranızdan birisi oruçlu olduğunda, kavga yapmasın ve kızmasın. Birisi kendisine sataşırsa veya kavgaya tutuşursa 'ben oruçlu bir insanım' desin. Muhammed'in canını elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, oruçlunun ağız kokusu kıyamet günü Allah nezdinde misk kokusundan daha güzeldir. Oruçlunun iki sevinci vardır: Orucunu açtığında, sevinir. İkincisi ise, Rabbiyle karşılaştığında oruç tuttuğu için sevinmesidir.'

Bilmelisin ki, Nesai'den aktardığımız hadiste Hz. Peygamber orucun benzeri olmadığını belirttiği gibi Hakkın da bir benzeri yoktur. Bu

nedenle oruçlu 'benzeri olmamak' özelliğiyle Rabbine kavuşur ve O'nu kendisi vasıtasıyla görür. Bu durumda Hak, gören ve görülendir. Hz. Peygamber 'orucuyla sevinir' deyip 'Rabbine kavuştuğu için sevinir' demedi. Çünkü sevinç, kendisiyle sevinmez, bilakis onunla sevinilir. Görmesi ve müşahedesi esnasında Hak kimin gözü olmuşsa, O'nu görürken kendinden başkasını görmez.

Öyleyse oruçlunun sevinci, benzerliğin ortadan kaldırılması derecesine katılmaktır. Dünya hayatında orucunu açarken ise, özü gereği beslenmek isteyen hayvanî nefsin hakkını kendisine ulaştırmak bakımından sevinmişti. Ârif, hayvanî ve nebatî nefsinin kendisine ihtiyacına tanık olup Allah'ın bir yükümlülük olarak üzerine yazdığı hakkını ulaştırmakla nefsine yaptığı cömertliğini gördüğünde, burada Hakkın niteliğiyle zuhur etmiş demektir. Böylelikle Hakkın eliyle verir. Nitekim kendisine kavuşulduğunda da Hak, kendi gözüyle görülür. Bu nedenle oruçlu, Rabbine kavuştuğu esnada orucu nedeniyle sevineceği gibi, (dünyada, kendisine Hakkın cömertlik özelliğini kazandıran) iftarıyla sevinir.

Kul, oruç tutması nedeniyle (benzersizlik) özelliğiyle nitelenmiş ve bu nitelikle de oruçlu adım hak etmiştir. Onun oruçlu olduğunu kabul ettikten sonra, Hak kendisinden bu ismi düşürmüş ve 'Oruç bana aittir' diyerek kendisine izafe etmiştir. Başka bir ifadeyle (hiçbir şeye muhtaç olmamak anlamındaki) samedanîlik özelliği, sadece bana ait olabilir. Bu özellik, beslenmekten münezzehliktir. Ben seni (kul) o özellikle nitelemiş olsam bile, şanıma yaraşan 'mutlak tenzih' bakımından değil, sınırlı tenzih yönünden niteledim ve ardından 'onun ödülünü ben vereceğim' dedim. Böylelikle Hak, kendisine döndüğünde oruçlunun orucunun karşılığı olur ve kul da 'benzeri olmayan'ın özelliğiyle Hakka kavuşur. Kastedilen, oruçtur. Çünkü 'benzeri olmayanı' sadece 'benzeri olmayan' görebilir. Zevk sahiplerinin büyüklerinden Ebu Talib el-Mekki de buna böyle işaret etmiştir: 'Kimin yükünde bulunursa, onun cezasıdır.' Ayet bu duruma ne kadar uygun düşmüştür!

'Oruç bir kalkandır.' Kalkan, koruyucudur. Allah, '*Allah'tan sakınınız*'[222] buyurur. Başka bir ifadeyle O'nu (kendinizi koruyacağınız bir) 'kalkan' yapınız. Böylelikle, koruyuculukta oruç Allah'ın yerini almıştır. Allah ise 'kendisi gibi bir şey olmayan'dır. Oruç da, ibadetler arasında

'benzeri olmayan'dır. Oruç için 'kendisi gibi bir şey olmayan' denilemez. Çünkü şey, olumlu veya varlıkla ilgili bir durumdur. Oruç ise, terktir (olumsuz). Dolayısıyla oruç, (gerçekte) yok olan akledilir ve olumsuzlayıcı bir niteliktir. Bu nedenle onun benzeri yoktur. Yoksa onun benzeri bir şey yoktur denilemez. Benzersiz olmada, Hak ile orucun özelliği arasındaki fark budur.

Hak oruçluya yasak getirmiştir. Yasak, terk demektir ve olumsuz bir eylemdir. Allah şöyle der: 'Kavga etmesin, kızmasın (yasak).' Ona bir şey yapmayı emretmemiş, bunun yerine herhangi bir nitelikle nitelenmeyi yasaklamıştır. Oruç, terk demektir. Böylelikle, oruç ile oruçluya yasaklanan şeyler arasında ilişki mümkün olmuştur. Sonra oruçluya, kendisiyle kavga etmek isteyen veya ona sövene şöyle demesi emredildi: 'Ben oruçluyum!' Ey benimle kavga etmek isteyen ve bana söven kişi! Ben senin yaptığın bu davranışı yapmayan biriyim. Böylelikle oruçlu, Rabbinin emriyle, kendisini bu davranıştan alıkoymuştur. Dolayısıyla Hak da, terk eden olduğunu bildirmiştir. Başka bir ifadeyle Hakkın nezdinde, kendisine sövenle veya kavga edenle dövüşme ve sövme özelliği yoktur.

Sonra şöyle der: 'Muhammed'in canını elinde tutan Allah'a yemin olsun ki' -Hz. Peygamber yemin etmektedir- 'Oruçlunun ağız kokusu.' Bu, sadece teneffüs ile -ki kendisine emredilen bu güzel sözü söylemekle de teneffüs etmiştir- meydana gelen oruçlunun ağız kokusunun değişmesidir. Teneffüs etmesini sağlayan şey 'ben oruçluyum' demesidir ki, bu bir kelimedir. Oruçlunun her nefesi, 'kıyamet günü', başka bir ifadeyle insanların âlemlerin Rabbi için ayağa dikildiği gün 'Allah nezdinde misk kokusundan daha güzeldir.' Burada, bütün isimlerin özelliklerini kendinde toplayan Allah ismini getirmiştir. Başka bir ifadeyle, misli olmayan bir isim zikredilmiştir, çünkü Allah'tan başka kimse bu isim ile adlandırılamaz. Böylelikle (getirilen) isim, misli olmamak özelliğinde oruca uymuştur. Misk kokusu ise, koklayanının kendisini algılayıp sağlıklı ve dengeli bir mizacın haz alacağı var olan bir şeydir. (Oruçlunun ağzındaki) Koku, ondan daha güzel sayılmıştır. Kokuların Allah ile ilişkisi, koklayarak kokuları algılamaya benzemez. Söz konusu şey, bizce çirkin bir kokuyken Allah katında miskten daha güzeldir. Çünkü o, oruç tutulduğunda 'misilsiz olmak' özelliği kazanmış (bir ağızdan çıkmış) bir ruhtur. Dolayısıyla koku kokuya benzemez. Çünkü

oruçlunun kokusu soluklanmaktan meydana gelirken misk kokusu miskin teneffüsünden meydana gelmez.

Buna benzer bir olay başımdan geçmişti: Mekke-Harem'de, Menare'de Hazevvere kapısında Musa b. Muhammed el-Kabbab'ın yanındaydım. Orada ezan okurdu. Bir yemeği vardı ki, kokusunu duyan herkes rahatsız olurdu. Bir hadiste Hz. Peygamber'in 'Melekler Âdemoğlunun rahatsız olduğu kokulardan rahatsız olur' dediğini duymuştum. Peygamber, soğan, sarımsak ve soğan kokusuyla camiye gelmeyi yasaklamıştı. Melekler gelebilsin diye, adama o yemeği mescitten uzaklaştırmasını söylemek niyetindeyken uyumuşum. Rüyamda Hakkı gördüm. Bana şöyle dedi: 'Ona yemekle ilgili bir şey söyleme! O yemeğin benim katımdaki kokusu, sizin katınızdaki kokusuyla bir değildir.' Sabah olduğunda, her zamanki gibi yanımıza geldi. Başımdan geçen hadiseyi kendisine anlatınca, ağladı ve Allah'a şükrederek secdeye kapandı. Sonra bana şöyle dedi: 'Efendim! Öyle olabilir ama, şeriat karşısında saygılı davranmak daha iyidir.' Ardından o yemeği mescitten çıkardı. Allah kendisine merhamet etsin!

Çirkin ve nahoş kokulardan, insan, melek gibi sağlıklı doğal mizaç sahipleri uzaklaşır. Bunun nedeni, arada bir ilişki olmadığı için, duydukları sıkıntıdır. Hakkın çirkin kokulardaki yüzünü ise, Allah'tan ve onu kabul etme mizacına sahip olmayanlardan başkası idrak edemez. Kastedilenler, hayvan ve o hayvanın mizacındaki insanlardır – melekler değil! Bu nedenle 'bizim katımızda' dedi. Çünkü oruçlu da insan olması yönünden sağlıklı bir mizaç sahibidir. Hem kendisinin hem de başkasının çirkin ağız kokusundan nefret eder.

Acaba sağlıklı mizacı olan bir yaratılmış belirli bir vakitte veya müşahede halinde Rabbiyle özdeşleşerek, genel anlamda bütün çirkin kokuları güzel algılayabilir mi? Böyle bir şey duymadık. Burada 'genel anlamda' dememin nedeni, özellikle hararetli mizaç sahibi olanlar olmak üzere, bazı mizaçların misk ve gül kokusundan rahatsız olmalarıdır. Kendisinden rahatsız olunan bir şey, böyle bir mizaç sahibine göre temiz değildir. Bu nedenle 'genel olarak' dedik. Çünkü mizaçlar genellikle misk, gül kokusu ve benzerlerini güzel bulur. Bu güzel kokulardan rahatsız olan ise, yabancı, başka bir ifadeyle alışık olunmayan bir mizaçtır.

Allah, bir insana -ona göre çirkin koku kalmayacak şekilde- bütün kokuların denkliğini algılama imkânı vermiş midir, vermemiş midir, (verip vermediğini) bilemiyorum. Böyle bir şeyi kendimizden tecrübe etmediğimiz gibi birisinin böyle bir şeye ulaştığı da bize aktarılmamıştır. Buna karşın, kâmil insanlardan ve meleklerden aktarılan, onların çirkin kokulardan rahatsız olduklarıdır. Bütün kokuları güzel algılayabilmek, sadece Hakka özgüdür. Bize nakledilen budur. İnsanın dışında, bu konuda hayvanın durumunun ne olduğunu da bilemiyorum. Çünkü Allah beni bazı vakitlerde melek suretine yerleştirmişken bir hayvan suretine yerleştirmemiştir. En iyisini Allah bilir!

Şeriat, orucu anlam bakımından üzerinde hiçbir kemalin bulunmadığı kemal özelliğiyle nitelemiştir. Çünkü Allah oruca (cennette) özel bir kapı ayırmış ve onu kemali isteyen bir isimle 'reyyan kapısı' diye isimlendirmiştir. Oruçlular bu kapıdan girecektir. (Kelimenin kökü olan ve kanmak anlamındaki) Riyy, içmede doygunluk derecesidir. Kandıktan sonra bir şey içilemez; içilebildiği sürece, arz veya canlıların arzından başka bir yer olsun, insan kanmış sayılmaz.

Müslim, Sehl b. Sa'd'ın rivayet ettiği bir hadisi eserine almıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Cennette 'reyyan' denilen bir kapı vardır. Kıyamet günü oruçlular oradan girecektir ve onlarla birlikte başka kimse girmeyecektir. Şöyle duyurulur: 'Oruçlular nerede?' Bunun üzerine oruçlular o kapıdan girerler. Sonuncu kişi girdiğinde, kapı kapanır ve bir daha kimse o kapıdan içeri girmez.' Orucun dışında, yasaklanan veya emredilen ibadetlerin hiç birisiyle ilgili böyle bir şey söylenmemiştir. Hz. Peygamber (hadisinde) 'reyyan (kanmak, doymak)' kelimesini kullanarak oruçluların, yaptıkları işle kemale erdiklerini açıklamıştı. Onlar, daha önce belirttiğimiz gibi, misli olmayan bir şeyi yapmıştır. Misilsiz ise, gerçekte kâmil olandır. Kâmil ârifler, dünyadayken o kapıdan girerken orada (ahirette) bütün yaratıkların bileceği şekilde (açıkça) gireceklerdir.

Allah izin verirse, bu bölümde farz kılınmış orucun hükümlerini, ona bağlı konuları, eklentilerini, türlerini, farzlarını, menduplarını zikredeceğiz. Daha önce de, herkesin kendi sınıfına göre, zekât ve namazda aynı şeyleri genel ve özel için zikretmiştik. Bize göre orucun bir takım dereceleri vardır: Bunların ilki, bilinen-genel oruçtur. Bu oruç ile

Allah'a ibadet ederiz. Kastedilen, bütün şartlarıyla dışta görülen ve ortaya çıkan oruçtur.

Şimdi ortaya koymak istediğimiz meselenin hükümlerinden söz etmeyi bitirdiğimizde, seçkinlerin ve seçkinlerin seçkinlerinin diliyle organlara emredilmiş olan nefsin orucunu konu konu ele alacağız. Bu oruç, organları sınırlı oldukları işlerden alıkoymak, sonra da bu işlerden yükselmeleri demektir. Ardından, Hakkın kendisine inebileceği kadar 'genişlik' özelliğiyle nitelenmiş olan kalbin orucundan söz edeceğiz. Allah şöyle buyurur: 'Beni kulumun kalbi sığdırdı.' Böylece kalbin orucundan söz edeceğiz. Kalbin orucu, bu genişliği Yaratanından başkasının doldurmasına izin vermemektir. Yaratanından başka birisi kalbi doldurursa, Rabbinin rızası uğruna oruçlu olması gereken bir vakitte orucunu açmış demektir. Bütün bunları, konu konu zikredeceğiz. Bütün oruç türlerinde, orucu bozan şeyleri özetle ve anlaşılır bir şekilde açıklayacağız. Çünkü bu uzun bir bahistir. Allah izin verirse, bu bölümde sınırında duracağın nebevi rivayetleri zikredeceğiz.

FASIL İÇİNDE VASIL

Orucun Kısımları

Bilmelisin ki, emredilmiş orucun bir kısmı farz, bir kısmı menduptur. Farz olanlar üçe ayrılır: Bir kısmı, Allah'ın kendiliğinden farz kılmasıyla kula farz olmuştur. Bu kısım 'Kuran'ın indirildiği Ramazan ayı' orucudur. Ya da, yolcunun tutamadığı günler karşılığında başka günler tutmasıdır. Bize göre, orucunu bozup bozmaması birdir. Bizim dışımızdaki kimselere göre ise, orucunu bozduğunda başka günde tutmak farz olur. Aynı şey, hasta için geçerlidir. Bir kısmı ise, zorunlu bir sebepten dolayı farz olur. Bu kısım ise, kefaret orucudur. Bir kısmı ise, insanın bir zorlama olmaksızın kendisine farz kılmasının karşılığında Allah tarafından farz kılınır. Bu kısım, adak orucudur. Adak, cimriden çıkartılan şey demektir (adak cimrinin zekâtıdır). Zikrettiklerimizin dışında farz bir oruç yoktur.

Mendup oruca gelirsek, bunun bir kısmı zamanla sınırlanmıştır. Buna örnek olarak, dolunay günleri, Pazartesi, Perşembe vb. gibi gün ve aylarda tutulan orucu verebiliriz. Bir kısmı ise, hal ile sınırlanmıştır. Buna örnek olarak ise, bir gün oruç tutup bir gün bozmayı verebiliriz. Bu, en dengeli oruçtur. Başka bir örnek ise, Allah yolunda oruç tutmaktır. Bir kısmı ise, zamanla sınırlı değildir. Bu ise, insanın dilediği zaman gönüllü olarak oruç tutmasıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hilali Görene Farz Olan Oruç

Önce Ramazan'dan söz edelim, ardından, orucunun hükümlerinden söz ederiz. Müslim, Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Ramazan geldiğinde, cennetin kapıları açılır ve cehennemin kapıları kapanır, şeytanlar zincirlenir.' Nesai ise es-Sünen'inde bu hadise şunu ekler: 'Her gece birisi şöyle nida eder: 'Ey iyilik arayanlar, geliniz! Ey kötülük arayan! Kendini tut!" Hadisi Nesai, Arfece'den, o da Hz. Peygamber'in arkadaşlarından birinden aktarmıştır.

Ramazan'ın gelişi oruca başlamanın sebebi olunca, Allah cennetin kapılarını açmıştır. Cennet ise, örtmek demektir. Böylelikle oruç (tutan), Allah'tan başka kimsenin bilmediği örtülü bir davranışa girmiştir. Çünkü oruç terk etmek demektir, gözlere görünecek şekilde (bir şey yapmak anlamındaki) ya da oranlarla yapılacak şekilde olumlu bir davranış değildir. Dolayısıyla oruç, Allah'tan başka herkesten gizlenmiştir. İnsanın oruç tuttuğunu Allah'tan başka kimse bilemez. Oruçlu ise, şeriat tarafından 'aç kalan' diye değil, (kendini tutan anlamında) 'oruçlu' diye isimlendirilmiştir.

'Allah cehennem kapılarını kapatır.' Cehennem kapıları kapandığında ise, nefesi kendine döner. Böylelikle sıcaklığı katmerleşir ve kendi kendini yemeye başlar. Oruçlu da doğasının hükmü karşısında böyledir. Oruç tuttuğunda, doğasının ateşinin kapıları kapatılır ve serinletici şeyleri kullanamayacağı için oruç nedeniyle ilave bir sıcaklık hisse-

der. Bunun acısını da, içinde bulur. Gerçekleşmesiyle rahata ereceğini zannettiği yemeğe karşı arzusu katmerleşir. Böylelikle, yiyecek ve içeceklere ulaşma kapısının kapanmasıyla arzusu güçlenir.

'Şeytanlar zincirlenir.' Şeytanlar, uzaklık özelliğidir. Oruçlu ise, samedanîlik (hiçbir şeye muhtaç olmamak) özelliğiyle Allah'a yakındır. Çünkü o, misilsiz bir ibadeti yerine getirmektedir. Böylelikle onunla 'Benzeri bir şeyin olmadığı' zata yaklaşmaktadır. Bu özelliğe sahip olan kimse hakkında şeytanlar zincire vurulmuş demektir. Bir hadiste 'Şeytan Âdemoğlunun damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır, onun dolaşma yerlerini açlık ve susuzlukla daraltınız' denilir. Başka bir ifadeyle bu sebepler (yemek, içmek vb.), şeytanın insanda yapmak istediği onu gereksiz işlere yönlendirmek gibi amaçlara yardımcıdır. Gereksiz işler, izin verilmiş davranışlara ilave şeylerdir.

Sonra, bilmelisin ki, Allah sana kendi katından bilgi öğretsin ve her konuda senin için bir bilgi ve hikmet yaratsın! Ramazan Allah'ın isimlerinden biridir ki bu isim, es-Samed'dir (ismiyle aynı anlama gelir.) Hz. Peygamber'in bir hadisi bunu belirtmiştir. Ahmed b. Adî el-Cürcânî Nuceyh'ten, o da Ebu Ma'şer'den, o da Said el-Mukbirî'den, o da Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu aktarır: 'Ramazan demeyiniz! Çünkü Ramazan Allah'ın isimlerinden biridir.' Bu rivayet zincirinde Ebu Ma'şer bulunsa bile, bu ilmin uzmanları (isnat uzmanları), onun hakkında şöyle demişlerdir: 'Ebu Ma'şer zayıf bir ravi olsa bile, hadisi yazılır.' Bu nedenle de onu dikkate almışlardır. Bu nedenle Allah '*Ramazan ayı*'[23] demiş, tek başına 'Ramazan' dememiştir. Ardından şöyle buyurmuştur: '*Sizden ayı (hilal) gören kimse oruç tutsun.*'[24] Halbuki, 'Ramazan' dememiştir. Bu gibi yorumlarla Ebu Ma'şer'in (aktardığı) hadisi güçlenir. Bununla birlikte bilginler onun hakkında 'zayıf bir ravi olsa bile, hadisi yazılır' demiştir. Öyleyse, Kur'an-ı Kerîm'in bu konudaki teyitleriyle bu hadisin gücü artmıştır.

Binaenaleyh Allah, (ibadetler içinde) misli olmayan orucu ancak isimlerinden birisiyle isimlendirdiği bir ayda farz kılmıştır. Onun aylar içinde de benzeri yoktur, çünkü senenin ayları içinde Ramazan'ın dışında Allah'ın kendisini isimlendirdiği bir ay yoktur. Böylelikle Şeriat, belirli bir aya tahsis edilen özel bir isim getirmiştir. Receb ayının izafesi buna benzemez. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Receb Allah'ın ya-

sak ayıdır.' Binaenaleyh bütün aylar Allah'ın ayıdır. Peygamber Receb ayını burada sadece 'haram (yasak)' diye nitelemiştir ki Receb, haram aylardan biridir.

Allah, Kur'an-ı Kerîm'i bu ayın en üstün gecesi olan ve Kadir gecesi diye isimlendirilen gecede indirmiştir. Allah, 'kendisinde insanlar için rehberlik, açıklama ve furkan bulunan' Kur'an-ı Kerîm'i Ramazan olması bakımından indirmiştir. İndirilen gecenin Kadir gecesi olması bakımından ise, 'açıklayıcı bir kitap' olarak indirmiştir. Başka bir ifadeyle, onun kitap olduğunu açıklayarak indirmiştir. Bir şeyin 'kitap' olmasıyla 'kuran' ve 'furkan' olması arasında ise, sadece Allah'ı bilenlerin farkına varabileceği farklı mertebeler vardır. Hz. Peygamber ise, Ramazan denilmesini yasaklamıştır, çünkü ayette *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[25] buyrulur. Öyle denilseydi, hiç kuşkusuz, bu isimde bir benzerlik olabilirdi. Böylelikle özellikle aylar arasında benzerinin olmaması için kendisine 'ay' sözünü eklemiştir (Ramazan ayı). 'Hiçbir şeyin benzeri olmadığı' ise, her bakımdan kendi mertebesinde kalır.

Allah, hiç kuşkusuz, orucunu farz kılmış ve onun tutulmasını teşvik etmiştir. Ramazan, gece ve gündüzü içerdiği için, aynı zamanda oruç ve iftarı (oruç bozmayı) içerir. Ramazan ismi ise, oruç ve iftar durumunda da bu aya verilir ve bu sayede Allah'ın ismi olan Ramazan'dan ayrışır. Çünkü Allah'a ait olan, (yemek ve içmek anlamındaki) iftarı olmayan oruçluluk halidir. Bize ait olan ise, iftarı olan oruçtur. Bizim orucumuz, bir sınırda sona erer. Bu sınır ise, günün dönmesiyle gecenin bitmesi ve güneşin batması arasındaki zamandır. Öyleyse orucun Hak için kullanımı, insanlar için kullanımına benzemez.

Şeriat, 'âlemlerin Rabbinin karşısında insanların ayakta durma gününde' Hakkın tecellisine (mazhar olmak için) orucun gecesini de ibadetle geçirmeyi teşvik etmiştir. Gerçi Hak, senenin bütün gecelerinde tecelli eder. Fakat oruçluların iftarlarını yaptığı esnada Ramazan'daki tecellisi, oruç tutmaksızın yemek yiyen kimseye olan tecellisine benzemez. Çünkü Ramazan'daki iftar, emredilmiş ve misli olmamak özelliğiyle nitelenmiş bir terkten (oruç) dolayı iftar etmek demektir. Diğeri ise, iftar eden diye değil, belki yiyen diye isimlendirilebilir. Çünkü iftar, bölmek ve parçalamak demektir. Oruçlunun (iftar vaktindeki) bu yemesi, oruçla kendilerini engelledikten sonra bağırsaklarını yemek ve

içmekle bölmesidir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: 'Şeytanın hareket yerlerini açlık ve susuzlukla daraltınız.' Ramazan'daki namaz geceleyindir, çünkü ayağa kalkmak ancak mahaldeki bir gücün neticesidir. Mahallin güçlerinin nedeni ise, gıdadır. Beslenme ise, görünmezlik ilişkisi nedeniyle geceleyin olmuştur. Çünkü gücün gıdadan ortaya çıkması hissedilen (duyumsanan) bir şey olmadığı için, beslenmeden meydana gelen güç görünmezdir.

Ramazan ayı orucu, iftarı, namaz kılmayı ve kılmamayı içerdiği için, bir rivayette şöyle denilir: 'Hiç biriniz 'Ramazan'ın tamamını ibadet ve oruçla geçirdim' demesin.' Hadisi aktaran ravi şöyle der: 'Hz. Peygamber tezkiyeyi mi çirkin gördü, yoksa uyumak veya dinlenmeyi mi kast etti, bilmiyorum.' Şari, istisnayı gecenin geçirilişine katmış, gündüzdeki oruca katmamıştır. Hadisi Ebu Davud, Ebu Bekir'den, o da Hz. Peygamber'den aktarmıştır. Burada iftar, oruçlu yese de yemese de, dönmek, yönelmek ve batmak demektir.

Ramazan ayında oruç tutmak, müslüman, yetişkin, akıllı, sağlıklı ve yolcu olmayan herkese farzdır. Söz konusu ay, Şaban ve Şevval ayları arasında on iki aydan bilinen, tanınan şu belirli aydır. Bu zamanda oruç için belirlenmiş zaman geceler değil, gündüzlerdir. Oruç gününün sınırı ise, fecrin doğumundan güneşin batımına kadarki zamandır. Bu süre, oruç için belirlenmiş günün sınırıdır, yoksa gündüz olarak bilinen günün sınırı değildir. Çünkü gündüz, güneşin doğumundan batımına kadarki süredir.

'Hiçbir şeyin misli olmadığı' kimse, el-Evvel ve el-Ahir (İlk-Başlangıç ve Son) diye nitelendiği gibi (ibadetler arasında) misli olmayan oruç da ilk-başlangıç ve sona sahip olmuştur. Başlangıcı fecrin doğumu, sonu ise güneşin batımıdır. Şari, başında sonunda dikkate almadığı şeyi dikkate alarak -ki o da sonunda mevcuttu- orucun başını sonuna benzetmemiştir. Oruçlu, sonunda iftar eder, başında ise oruç tutmaya başlar. Batış ve doğuş arasında şafakta bir fark yoktur. Güneşin batışından şafağın batışına kadar veya fecrin doğuşundan güneşin doğumuna kadarki sürede (şafağın durumu) birdir. Bu nedenle şeriat, fecr sözünü kullanmayı tercih etmiştir. Gündüzün ortaya çıkması için fecrin sökmesi ile gecenin geri dönmesi için batışındaki etkisi birdir. Güneş doğmasa bile, sabahın sökmesiyle gündüzün dönmesi anlaşıldığı

gibi aynı şekilde şafak batmasa bile güneşin batımıyla da gecenin gelişi anlaşılır. Bakınız! Şeriatın âlemdeki hükümleri ne kadar hikmetlidir!

Oruçta başlangıç ile sonu birleştiren şey, oruç tutma zamanı ile iftar zamanının geldiği hakkındaki belirtinin varlığıdır. Bu ise, gündüzün dönmesidir. Aynı şekilde, fecir ile de gündüz geri döner. Öyleyse Ramazan, orucundan daha geneldir. Visal orucu tutan kişiden ilgili bölümde söz edeceğiz. Acaba böyle bir oruç tutan kişi, oruçlu sayılabilir mi, sayılamaz mı?

Ramazan ayında veya bir başka ayda oruç gününün sınırını belirttikten sonra, ayın sınırına bakalım! Ay diye isimlendirilen bir şeyin en az süresi, yirmi dokuz, en çoğu otuz gündür. Bu, Şari'nin kendisini bilmekle bizi yükümlü tuttuğu Arap-Ay takviminin ayıdır. Hesapçıların ayları ise, alametle bilinir. Fakat alametten hareket edenler, bir ayı yirmi dokuz, diğerini otuz gün sayar. Şeriat bu konuda hilali görmeyi, bulutlu havalarda ise, iki sayının büyüğünü dikkate almayı emretmiştir. Hilal görünmediğinde, Şaban ve Ramazan ayında durum farklıdır. Çünkü bu konuda, Şaban'ı iki sayıdan çoğuna uzatmak ile -ki çoğunluğun görüşü budur- azına döndürmek gerektiği hususunda görüş ayrılığı vardır. Sayının azı, yirmi dokuz gündür ve Hanbelîlerin ve onların yolundan gidenlerin görüşü budur. Bu ikisinin dışında, farklı görüş ileri sürenleri Ehl-i Sünnet dikkate almamıştır. Çünkü onlar, böyle yapmakla Allah'ın hakkında izin vermediği bir konuda yasa koymuşlardır. Bu konuda benim görüşüm şudur: Hava bulutluysa, gökbilimcilerine ayın konumu sorulmalıdır. Ay, görme derecesine girmiş ve hava bulutlu ise buna göre amel ederiz. Görme derecesine ulaşmamışsa, sayıyı otuza tamamlarız.

Ay ile hesaplanmayan diğer ayların (güneş takvimi) da kendilerine özgü ölçüleri vardır. Bu aylardaki en küçük süre, yirmi sekiz gündür ki, bu ay Rumca 'Fibrer (Şubat)' diye isimlendirilir. Süresi en uzun olan ise otuz altı gündür. Bu ise, Kıptîce 'Mısra' diye isimlendirilen aydır ve Kıptî yılının son ayıdır. Allah'a oruç ibadetimizi yerine getirmek için müslüman olmayanların aylarını öğrenmemize gerek yoktur!

Bu noktada otuzun bitimine gelirsek, otuz, menzillerin ve (bunlarda konaklayan) iki konuğun sayısıdır. Bu iki konuk, ay ve güneştir. Güneş, bedenin canlılığının duyuya görünmesini sağlayan ruha benzer.

Ay ise, artış, eksilme ve bunlarla ilgili olgunlaşmanın gerçekleşmesini sağlayan nefse benzer. Menziller ise, zikrettiğimiz şeylerin hareketli olarak kat ettikleri mesafedir. Çünkü sayıların basitleri ve bileşikleri ay ile ortaya çıkar. Bu bileşik sayılar, yirmi birden yirmi dokuza kadar 've' bağlacıyla (tis'a *ve* işrîne), arada bağlaç olmaksızın on birden on dokuza kadardır.

Teklik (ferdiyet), basit sayılarda -ki üçtür- ve bileşik sayılarda bulunur. Bileşiklerde ise, otuzdur. Sonra, sonucun kendisinden ortaya çıktığı üçlemenin tamamlanması için tek, üç yerde yinelenir. Bunlar ise, basitlerde üç, bağlaçsız bileşik sayılarda on üç ve bağlaçlı bileşik sayılarda ise yirmi üçtür. Böylece kısımlar belirlenmiştir.

Ruh var olduğunda, canlılığın da var olduğunu görürüz. Burada bir eksiklik veya fazlalık da yoktur. Bu nedenle, nefsin bir etkisi olan mevcut bir varlığı yoktur. Söz gelişi, kendisine ruh üflendiği halde, anne karnında veya doğum esnasında bir cenîn ölebilir. Bu nedenle ay, yirmi dokuz günden meydana gelmiştir.

Bu durum bilindiğinde, Arap aylarının sayısının miktarı da öğrenilir. Hilali görmeden, günleri saydığımızda, adak veya yemin orucu tutmak üzere bir aya niyetlendiğimizde, en çoğuyla değil, en azıyla amel ederiz. Çünkü en azıyla ayın sınırına ulaşırız ve bu yeterlidir. Ayın en çoğunu ise, kendisini dikkate almamız emredilmiş olan yerde dikkate alırız. Bu ise, bir mezhebe göre bulutlu havalarda olabileceği gibi hilalin görülmesi bunu gerektirebilir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Hilali görünce oruç tutunuz, görünce orucunuzu bozunuz.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Bulutlu Havada Hilalin Görünmeyişi

Havanın bulutlu olması durumunda (ne yapılacağıyla ilgili olarak) bilginler görüş ayrılığına düşmüştür. Çoğunluk, (önceki ayda) sayı otuza tamamlanır demiştir. Ayın ilk gününde hilal bulut nedeniyle gö-

rünmezse, bir önceki ay otuza tamamlanır ve Ramazan'ın birinci günü, otuz birinci gün olur. Ayın, yani Ramazan'ın sonu bulutluysa, otuz gün oruç tutulur. Bazı bilginlere göre ise, ayın ilk gününün hilali bulut nedeniyle görünmezse, ikinci gün oruç tutulur ki, o gün, kuşkulu gündür. Bazı bilginlere göre ise, bu durumda ayın ve güneşin hareketleriyle ilgili hesaba başvurulur. Bu, İbn eş-Şihhîr'in görüşüdür ki, ben de bu kanaatteyim.

VASIL

Bâtınî Yorum

Görüş ayrılığının nedeni olan hadis, daha önce zikredilmişti. Müslim, İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in Ramazandan söz ederken ellerini vurarak şöyle dediğini aktarır: 'Ay şu kadar, şu kadar, ve şu kadardır.' Sonra, üçüncüsünde belirsizliği dile getirdi. (Ramazan'daki) Hilali görünce oruç tutunuz, (diğer ayın hilalini) görünce ise, iftar ediniz. Hilali göremezseniz, (bulunduğunuz ayı) otuza tamamlayınız.' Başka bir rivayette ise İbn Ömer Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini aktarır: 'Biz okur-yazar olmayan bir topluluğuz. Hesap kitap bilmeyiz. Ay, şu kadar, şu kadar ve şu kadardır -kuşkusunu belirterek- Ay, şu kadar, şu kadar ve şu kadardır.' Başka bir ifadeyle ay otuz gündür. Bu ikinci hadis, kuşkuyu ortadan kaldırır. 'Hesaplayınız' denilen hadisi zorda kalma anlamında yorumlayan kişi, kuşku gününden itibaren Ramazan orucunu tutmaya başlar; hesaplamaya yorumlayan ise, gökbiliminin verisiyle hüküm verir ki ben de bu görüşteyim.

Bilmelisin ki, sesler ancak görmekle yükselir. Bu nedenle de, (hilal) 'hilal' diye isimlendirildi. Allah'ın Ramazan isminden âriflerin kalplerine marifet hilali doğduğunda, oruç tutmak farzdır. 'Göklerin ve yerin yaratıcısı (fâtır; parçalayan)' anlamındaki ilâhî isimden âriflerin kalplerinin ufkunda marifet hilali doğduğunda 'gökler' sözünden dolayı ruhların, 'yer' sözünden dolayı da bedenlerin oruç açması (iftar, fâtır isminin karşılığı olarak) farzdır. Burada 'doğdu' ortaya çıktı demektir, çünkü (marifet hilali), güneşi takip eden bir yolcudur.

Bulut marifet hilalini ârife gölgeler ve berzah âleminden -çünkü bulut gök ile yer arasında ara bölgeye aittir (berzâhî)- ortaya çıkan perde nedeniyle onu görmezse, kendi halinden hareket ederek kalbindeki marifet hilalini hesaplar. Bunu ise, bir halden diğerine, bir makamdan diğer makama geçtiği seyr ü sülûkunun menzillerinde (ayın menzillerinin karşılığı olarak) aklının hilaline bakmasıyla yapar. Makamı keşfi verir ve çağrı kendisine perdenin ardından gelirse-, bunun hesabına göre hareket edeceği gibi Allah'ın Ramazan ismine de, ona yaraşır şekilde muamele eder. (Perdeyle ilgili olarak) Bir ayette *'Allah bir vahiy veya perde ardından olmaksızın hiçbir insanla konuşmamıştır'*[26] denilir. Bu esnada 'doğa (beşerilik)' perdesi de, düşüncesinin malla veya -Allah uğrunda bile olsa- ailesiyle ilgilenmek gibi herhangi bir işinde onun karşısına dikilebilir. Hilali görmezse, bu durumda hal onu gerektirir. Hesap sağlam olduğu için hal bunu vermezse, bu ilâhî ismin hükmünü kendi vaktine erteler.

FASIL İÇİNDE VASIL

Görme Vaktinin Değerlendirilmesi

Bilginler, hilal yatsı vaktinde görünürse, orucun ikinci gün tutulacağında görüş birliğine varmıştır. Gündüzün diğer vakitlerinde görülmesi -yani ilk kez görülmesi- hakkında ise, görüş ayrılığına düşülmüştür. Bilginlerin çoğu, gündüzün ilk vaktinde hilal göründüğünde, tıpkı görüş birliğine varılmış konu gibi, bir sonraki gün oruç tutulacağı görüşündedir. Bazı bilginlere göre, hilal zeval vaktinden önce görüldüğünde önceki geceye; zevalden sonra görülürse, gelecek güne aittir. Ben de bu görüşteyim.

VASIL

Bâtınî Yorum

İlâhî bir ismin hükmü hangi halde ortaya çıkarsa çıksın, tecelli itibarıyla hüküm o isme aittir. Gelecekte ise, (tecellinin) eseri bakımın-

dan aittir. Bu durum, birincinin hükmünü ortadan kaldıran ikinci isim gelinceye kadar sürer.

Görmeyi (güneşin tepe noktasından batmaya yöneldiği vakit anlamındaki) zeval vaktinden önce ve sonra kabul edenlere gelirsek, bilmelisin ki: (Tepe noktası anlamındaki) istiva, (tasavvuf) yolunda 'seva mevkıfı (eşitlik durağı)' diye isimlendirilen şeydir. Bu, efendinin kölesinden kölenin efendisinden farklılaşmadığı duraktır. Bu esnada (duraktakine) 'efendi' derken doğru söylemiş olabileceğin gibi 'kul' dersen de doğru söylemiş olursun. Çünkü vereceğin bütün yargılarında doğru söylediğine tanıklık edecek bir hal tanığın vardır. Artık onun hakkında ne söylersen, haklısın! Bu durum, Allah'ın peygamberine yönelik söylediği '*Attığında sen atmadın, fakat Allah attı*'[27] ayetine benzer. Peygamber'in 'atan' olması doğru olduğu gibi atmadığı da doğrudur. (Kutsi bir hadiste) Allah şöyle buyurur: 'Ben onun tutan eli oldum.' Bu nedenle 'atan Allah'tır' dersen doğru söylemiş olacağın gibi 'atan Muhammed'dir' dersen yine doğru söylemiş olursun. 'Seva mevkıfı (eşitlik durağı)' denilen şey budur.

Ebu Bekir es-Sıddîk'ın durağında (mevkıf) bulunuyorsan, 'Gördüğüm her şeyden önce Allah'ı gördüm' diyerek zeval vaktinden önce onu görenlerden olursun. Bu durumda hüküm geçmişe aittir. Sen ise, halinle ayın başında bulunursun. Bugün ise, onun ilk günüdür. Osman'ın müşahedesine sahipsen veya fikir gücünün delilinden hareket ediyorsan, 'Gördüğüm her şeyden sonra Allah'ı gördüm' dersin. Bu ise (bâtınî yorumda), zevalden sonra (hilali) görmek demektir. Bunun hükmü ise, gelecek zamanda ortaya çıkar. (Güneşin tam tepede olduğu) İstiva vakti, delilin yönüne işaret eder. Delilin bir yönü delile yönelikken bir yönü delillendirilene yöneliktir. Sonra, zeval ortaya çıkar. Bu ise, gölgenin 'istiva' çizgisinden batmaya yönelmesidir. Çünkü gölge yatsıya doğru yönelmiştir, bu ise geceyi istemektir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Göz Görmesiyle Bilginin Gerçekleşmesi Hususundaki Görüş Ayrılıkları

Bilginler bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Fakat hepsi de 'Oruç hilalini yalnız başına gören herkesin oruç tutması gerekir' demiştir. Ebu Rebbah ise, farklı düşünmüştür. Ona göre, başkasıyla birlikte görmüşse tutması gerekir. Bilginler, bir insanın yalnız başına hilali görmekle orucu bozup bozamayacağında da görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre orucunu bozamaz. Bir kısmı ise, bozabileceği kanaatindedir ki, ben de bu görüşteyim. Aynı şekilde, tek başına hilali gördüğünde de oruç tutması gerektiği görüşündeyim. Fakat her iki görmede de (kesin kanaat anlamındaki) bilgi, gerçekleşmiş olmalıdır.

Haber yoluyla bilgi gerçekleşmesi hakkında bilginler görüş ayrılığına düşmüştür. Bazılarına göre, böyle bir durumda iki güvenilir tanıksız oruç tutulamaz ve bozulamaz. Bazı bilginlere göre ise, tek bir tanığın bildirmesiyle tutulabilirken orucu bozmak için iki tanık gerekir. Bazı bilginlere göre ise, hava bulutluysa, başka bir ifadeyle hilalin bulunduğu yerde bulut varsa, tek bir tanığın tanıklığı kabul edilir. Hava açık olduğunda ise, iki veya daha çok bir topluluğun tanıklığı gerekir. Orucu bozan (Şevval ayı) hilalinin görünmesi de aynı şekilde değerlendirilmiştir. Bazı bilginlere göre iki, bazı bilginlere göre tek tanık yeterlidir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Allah ehli ilâhî isimlerin tecellisinde gördükleri şeylerde gördükleriyle yetinirler mi (onunla amel eder mi)? Yoksa, Kitap veya Sünnet'ten bir tanık bulana kadar beklemeleri mi gerekir? Cüneyd şöyle der: 'Bu ilmimiz, Kitap ve Sünnet ile bağlanmıştır.' Cüneyd bu ilmin

(tasavvuf), o ikisiyle amel etmenin bir neticesi olduğunu kastetmektedir ki, bizim 'tanık' derken kastettiğimiz de odur. Kitap ve Sünnet, iki güvenilir tanıktır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Rabbinden bir tanık üzerinde olan kimse...'*[28] Bu kişi, gören kişidir. *'O'ndan bir tanık kendisini takip eder.'*[29] Bu ise, habere, yani ya Kitap veya Sünnete göre amel etmek hakkında belirttiğimiz durumdur ki, o da tek tanıktır.

İki tanık ise, Kitap ve Sünnettir. (Müşahede sahibi) Bu makam sahibine gösterilen tanıktan ibaret olan rivayete dayanmak yerine, Kur'an-ı Kerîm ve Sünnete göre davranmaya muhtaç kaldık. Çünkü ilki ancak harikuladeyle mümkün olabilirdi. Bu ise, mucizeyle delilin veya haberin belirtmesiyle ondan öğrenilmesidir. Arkadaşlarımızdan bu topluluğun ulaştıkları bilgilere, daha önce ezbere bilmedikleri Kuran'dan ve Sünnetten kanıt getirebildiklerini gördük. Ebu Yezid el-Bestami böyleydi. Sûfiye bu hal verilmediği sürece, onun görüşünü kabul veya ret şeklinde bir yargı verilemez. Onların durumu, Ehl-i Kitabın durumuna benzer. Ehl-i kitap, kendi kitaplarından bir haber aktardıklarında, onu ne yalanlar ne de doğrularız. Hz. Peygamber bize bunu emretmiş ve onu beklemede bırakırız.

Tasavvuf yolu hakkındaki bilgime göre, Cüneyd'in sözünden şunu anlıyorum: Cüneyd, şeriat yöntemine göre değil, aklın belirlediği yönteme göre halvete çekilip nefslerini eğiten ve terbiye edenlere verilen bilgiler ile halvete çekilip nefslerini dince belirlenmiş yönteme göre terbiye edenlere verilen bilgileri ayırt etmek istedi. Dince belirlenmiş yönteme göre yapılan sülûk, bu esnada ortaya çıkan bilginin insana bir ikram olarak Allah katından olduğuna tanıklık eder. İşte 'bu ilmimiz Kitap ve Sünnetle kayıtlıdır' sözünün anlamı budur. Başka bir rivayette, (kayıtlıdır yerine) 'çevrilidir' denilir. Yani bu ilmimiz, Hak kaynaklı meşru bir davranışın sonucudur. Böylece Cüneyd, akılcılara, yani hikmet yasalarına göre hareket edenlerde (sülûklerinde) ortaya çıkan bilgiler ile sûfilerde ortaya çıkanları ayırt etmek istemiştir. Bilinen birdir, yol farklıdır. Zevk sahibi, her iki durumu ayırt eder.

FASIL İÇİNDE VASIL

İmsak Vakti

Şeriat bilginleri, imsak vaktinin güneşin batımıyla sona erdiğinde görüş birliğine varmışken başlangıcında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, ikinci fecirdir. Bir kısmına göre, beyazlıktan sonra meydana gelen kızıl fecirdir ki, gecenin başında meydana gelen kızıl şafağa benzer. Bu, Huzeyfe ve İbn Mesud'un görüşüdür. Benim görüşüme göre imsak vakti, fecrin açıkça görüldüğü vakittir. Bu esnada yemek haramdır. '*Sizin için beyaz ip siyah ipten ayrılıncaya kadar yiyiniz*'[30] ayetinin anlamı budur. Burada sabahın aydınlığıyla gecenin karanlığını kastetmektedir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Güneşin batması, Allah'ın Ramazan isminin oruçtaki hükmünün sona ermesinin simgesidir. Orucu farz yapan, bu ilâhî isimdi. O ismin oruçtaki hükmünün süresi ise, güneşin batışıyla sona erer. Allah'ın Ramazan isminin otoritesinin sürekli bir hükmü olsa bile, bizde başka bir hükmü vardır. Bu ise, ayağa kalkmaktır. Bu durumda, oruç tutmayla nitelenmiş mahalde hükmü üstlenen isim, 'gökleri ve yeri yaratan' ismi olur. Fakat bu da Ramazan isminin onu görevlendirmesiyle gerçekleşir. Öyleyse bu isim, Ramazan isminin vekilidir. Aynı şekilde Ramazan da, oruçta 'dereceleri yükselten' ve 'gökleri ve yeri yok olmaktan veya yerin üzerine düşmekten alıkoyan' isminin vekilidir.

Böylelikle, oruçlu orucunu açar ve (Ramazan isminin) hükmü, Ramazan isminin kendisinde yemeyi ve içmeyi yasakladığı saate kadar kıyamda devam eder. Böylelikle hüküm el-Mümsik (tutan) ismince üstlenilir ve el-Fatır ismi hasta, yolcu, emzikli ve hamile üzerinde hüküm sahibi olarak kalır (bunlar oruç tutmaz). (Yemenin yasak olduğu)

Bu sınır, gizli olan beyaz fecirdir ve kızıl fecirden daha uygundur. '*Ocak tutuştu*'[31] ayetini fecir anlamında yorumlayan ise, böyle düşünmez. Aynı şekilde, (yalan söylemeleri mümkün olmayan bir grubun aktardığı) tevatürü benimsemek tek kişinin rivayet ettiği doğru haberi benimsemekten daha üstündür. Kur'an-ı Kerîm, tevatür yoluyla aktarılmıştır ve şöyle der: '*Sizin için beyaz ip fecirdeki siyah çizgiden ayrılıncaya kadar.*'[32]

Bütün renklerin aslı, siyah ve beyazdır. Diğer renkler, bu ikisinin arasındaki ve beyaz ile siyahın bileşiminden doğan ara renklerdir. Böylelikle kırmızı, kahverengi (toprak rengi), yeşil gibi renkler ortaya çıkar. Beyaza yakın olan renkte beyaz niceliksel olarak siyahlıktan daha çoktur. Aynı şey diğer tarafta geçerlidir. Huzeyfe hadisinde, beyazlık değil, kızıllık zikredildi. Şöyle demektedir: 'Bu vakit gündüzdür, sadece güneş henüz doğmamıştır.' Bu, yoruma açıktır. Kur'an'da geçen beyazlık ise, yoruma açık değildir. Bu nedenle, iki güçlü yönden beyazlığı kızıllığa yeğledik. Bu iki yön, Kur'an-ı Kerîm'de beyazın geçmesi ve yoruma açık olmayışıdır.

Meselenin bâtınî yorumu şudur: Beyazlık anlamındaki iman, bir karışım olmaksızın, sadece Allah'a tahsis edilmiştir. Kızıllık ise, içtihatla ortaya çıkan araştırmadan kaynaklanır ve o aklın yargısıdır. Aklın araştırması ise, hayal yönünden duyuyla karışmıştır. Çünkü akıl fikir gücünden, fikir gücü hayalden, hayal ise ya duyunun veya musavvire (tasvir eden) gücünün verisine göre duyudan (verileri) alır. Duyu verisi kesindir, fakat (kesinliğe) zarar veren kuşkuya maruz kalır. Bu nedenle, kızıl şafağı içtihadın araştırmasına ait saydık. Çünkü kızıllık, beyazlık ile siyahın karışımından meydana gelmiş bir renktir. Bu, özel bir karışımdır.

'*Sizin için ortaya çıkıncaya kadar yiyiniz, içiniz*'[33] ayetinde geçen 'ortaya çıkma'ya gelirsek, güneş doğana kadar bu ortaya çıkma gerçekleşmez. (İşin fıkhî yönünde) ben bu hükmü benimsiyorum. Şeriat, gerçekte güneşin doğmasıyla değil, bakan kişide bu açıklığın gerçekleşmesi esnasında yasaklamıştır. Aynı şey, Hak ile ilgili de söylenebilir. Gerçekte mümkün mazharlarda zuhur eden Hak olsa bile, bu durum herkese görünmemiştir. Şari, gerçekte fecir doğmuş fakat insan bunu açıkça görmemişse, yemek ve içmeyi mazur görmüş ve buna izin ver-

miştir. Mümkün mazharlarda zuhur edenin fiil ve isimleriyle birlikte Hak olduğunu bilmeyen kul da, bu konudaki gerçeği öğreninceye kadar, bu bilgisizliğinden dolayı cezalandırılmaz. Gerçeği öğrendiğinde ise, 'Kulumu sevdiğimde, onun duyması ve görmesi olurum' anlamındaki ifade hakkında basiret sahibi olur. Bunun anlamı, kulun Hakkın mazharı olmasıdır.

Kutsi bir hadiste Allah, namaz kılan kulunun diliyle 'Allah kendini öveni işitti' der. Burada Allah sözü kulla ilişkilendirmiştir. Dil, sözün kendinde ortaya çıktığı kula aittir ve dil, mümkün bir mazhardır. Fecrin doğduğunu gördüğünde bir insanın yemek yemesi yasaklandığı gibi müşahede sahibine de varlıkta fail olarak, hatta görülen olarak Allah'tan başka bir şey bulunduğuna inanmak yasaklanmıştır. Çünkü kutsi hadiste bütün organlar ve güçler zikredilmiştir. (İnsanda), güç ve organdan başka bir şey de yoktur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruçlu Kendini Neyden Alıkoyar?

Bilginler, oruçlunun kendini yenilen, içilen şeylerden ve cinsel ilişkiden uzak tutmak zorunda olduğunda görüş birliğindedir. '*Şimdi onlara yaklaşınız, fecirde beyaz çizgi siyahtan ayırt edilinceye kadar yiyiniz, içiniz*'[34] ayetinin anlamından anlaşılan ortaya çıkan şey budur.

VASIL

Bâtınî Yorum

Yenilen şeyler, zevk ve şurb (tatma ve içme) bilgisidir. Oruçlu, misli olmayan bir eylemi yapmaktadır. Misli olmamak özelliğiyle nitelenen (oruçlu) kimsenin hükmü ise, misilsiz olmaktır. Zevk, ilâhî tecel-

linin kaynağıdır. Devam ettiğinde ise, 'içme' adım alır. Zevk (tatma), bir şeyi tadan insanda meydana gelen bir ilişkidir (nispet). Oruç, terk demektir ve terkin meydana gelebilecek olumlu bir özelliği yoktur. Çünkü terk, meydana gelebilecek olumlu bir şey değildir, çünkü o, olumsuz bir özelliktir. Tat ise bunun zıddıdır. Bu nedenle, oruçlunun bir şey yemesi yasaklanmıştır, çünkü bir şey yemek (ve tatmak), oruçluluğu ortadan kaldırır.

'İçmek' ise, orta tecellidir. Orta, ortada olan kimse için iki ucun arasında sınırlıdır. Sınırlılık ise, sınırlanılan şeyde tahdidi gerektirir. (Terk anlamındaki) Oruç ilâhî bir özelliktir. Allah sınırlanmayı kabul etmediği gibi onunla veya sınır ile nitelenmez. Bize göre, onunla da ayrışmaz. Bu nedenle 'içmek' oruçla çelişir. Bu nedenle oruçluya içmek yasaklanmıştır. 'İçme' bir tecelli olduğu için tecelligâh anlamındaki başkasının varlığına imkân verir. Oruçluda 'başka' ise kesinlikle mevcut değildir. Çünkü oruç bize değil, Allah'a aittir. (Oruç tutarken) Ben onunla nitelendim ve Allah bu nitelikle beni kendi konumuna yerleştirmiştir. Bir şey, kendine tecelli edemez. Öyleyse oruçlu, 'içilen' şeylere yaklaşamaz ve bu kendisine yasaktır.

Cinsel ilişki ise, çiftin varlığıyla haz almak demektir. Çiftlerden her biri, bu ilişkiden haz alır. Bu yönüyle cinsel ilişkide taraflardan her biri, diğeri gibidir ve iki eş bir araya geldiği için 'birleşmek (cima')' diye isimlendirildi. Oruçlu ise, misilsizdir, çünkü o, misilsiz bir özellikle nitelenmiştir. Bu nedenle oruçluya cinsel ilişki haramdır. Orucu bozan hususlarla ilgili görüş birliğine varılan konular bunlardır. Bunlardan birisini veya hepsini yapan kişi, oruçlu olamaz.

FASIL İÇİNDE VASIL

Besin Olmayan Şeyin İçeriye (Mideye) Girmesi

Şeriat bilginleri, taş gibi besin olmayan şeylerin içeriye girmesi ya da içeri girip yeme ve içme işlevi görmeyen şeyler hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Böyle bir şeyin organların içine girip mideye gir-

memesi hususunda da görüş ayrılığına düşülmüştür. Bu duruma örnek olarak, mideye değil de, söz konusu nesnenin dimağa ulaşmasını verebiliriz. Bazı bilginlere göre, bu durum orucu bozarken bazılarına göre bozmaz.

VASIL

Bâtınî Yorum

Teorik düşünceden hareket eden filozoflar, halvet ve riyazet yöntemleriyle elde ettikleri bilgilerde Allah ehline ortak olabilir. Allah ehli, o bilgileri iman sayesinde elde etmişken onlar teorik araştırmayla elde etmiştir. Her ikisi de sonuçta ortaktır. Arkadaşlarımızdan bazıları 'zevk'i (tatma, tecrübe) dikkate alarak bu ikisini ayırt eder ve görünüşte ortak olsalar bile, 'Allah ehlinin idrak ettiği şey filozofların idrak ettiği değildir' der. Bunlar, 'oruç bozulur' diyenlerin (bâtınî) karşılığıdır. 'İdrak edilen bir, yol ise farklıdır' demek ise, 'orucu bozmaz' demenin bâtınî yorumudur.

Midenin dışında, organların içinin bâtınî yorumu, oruçlunun ilâhî bir mertebede bulunup bir misal mertebesine yerleştirilmiş olmasıdır. Örnek olarak, 'Sanki görüyormuş gibi Allah'a ibadet et' ifadesini verebiliriz. Acaba, zevkinde teşbih ve tenzihin hükmünden çıkan Allah'ın kullarından birisine, 'sanki görüyormuş gibi Allah'a ibadet et' ifadesi etki edip bilgisini ve zevkini terk eder mi? Böylece, şeriata saygının ve keşfin hakikatinin gereği olarak, bu konuma iner mi? Böyle bir durumda orucunu bozmuş sayılır. Ya da, inmez ve 'ben farklı hakikatlerin toplamıyım, bende beni bulunduğum hal üzere bırakacak hakikatler bulunduğu gibi bu inişi görmeyi isteyecek hakikatler de vardır, çünkü ben tahayyül veya hayal sahibi bir varlığım' diyebilir. Böylece, Hakkın bu mertebede kendisini bu hakikatten ve kendisindeki bütün hakikatler yönünden görmesini istediğini öğrenir. Ondan ortaya çıkan bu misal tecellisinden ise, onu isteyen bu hakikat belirlenir ve hakikatinde bulunduğu hal üzere kalır. O da, hayalin ve tahayyülün bulunmadığı bir

hakikat üzerinde kalır. Bu ise, midenin dışındaki organların içine gelen şeylerin orucu bozmadığı düşüncesinin bâtınî yorumudur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruçlunun Birini Öpmesi

Bazı şeriat bilginleri, bunu caiz görmüşken bazıları genel anlamda mekruh saymış, bir kısmı ise, gençleri öpmeyi mekruh sayarak yaşlının öpülmesini caiz görmüştür.

VASIL

Bâtınî Yorum

Bu mesele, Hz Musa'nın isteğinin zıddıdır, çünkü o, kendisi adına gerçekleşen konuşmanın ardından görmeyi istemişti. Görme ve konuşma ise, berzahî (ara bölgeye ait) tecellinin dışındaki bir yerde bir araya gelmez. Berzâh makamı, Bağdat'ta vefat etmiş Şihabüddin Ömer es-Sühreverdî'nin (r.a.) makamıydı. Arkadaşlarından rivayetine güvendiğim birisi onun görmek ile konuşmanın bir araya geldiğinden söz ettiğini aktarmıştı. Buradan, onun müşahedesinin berzahî olduğunu anladım. Bu, kaçınılmazdır ve bundan başka bir şey olamaz.

(Öpmek anlamındaki) Kuble, ikbal'den (yönelmek) gelir. Konuşmaya yönelmek, dil mertebesindendir ve dil konuşmanın aracıdır. Allah'a yönelmek de, dinlenen sözle gerçekleşir, çünkü bu esnada berzah müşahedesinde bulunulmaktadır. Bu mertebede olan kimseden ise, konuşmaya yönelmeyi istemesi beklenebilir. Hak kendisiyle konuştuğunda ise, O'nu göremez (buna karşın kendisini gördüğünde ise O'nunla konuşamaz). Musa'ya (a.s.) ait bu makamı, ben Musa'nın tattığı yerde tattım. Fakat ben, kum içindeki bir ıslaklıkta avuç miktarınca

tatmıştım. Musa ise, ihtiyacı esnasında onu tatmıştı. İhtiyaç, Musa'nın ailesi için ateş aramasıydı. Ben de, (çölde bulduğum şey) su olduğu için sevinmiştim.

'Onunla konuşursa O'nu göremez' dedik, çünkü (görmek) isteyen nefs, hitabı anlamak için kendini bütünüyle verir ve görmekten habersiz kalır. Böyle bir insan, oruçlu için öpmeyi mekruh sayana benzer. Çünkü oruçlu 'gören' kişidir. Oruç benzersiz olduğu gibi müşahede de benzersizdir. Oruçlunun öpüşmesini caiz gören kimse ise, 'tecelli bir suretle gerçekleşir (misalî) ve ben buna değer vermem, Çünkü zat bu tecellinin ardındadır' diye düşünür. Tecelli, kendisine tecelli edilenin makamından meydana gelebilir. Tecelli tecelligâhın makamından başka bir yerde gerçekleşseydi, onda bulunandan başka bir şeyi istemek mümkün olmazdı. Hakkı müşahede etmek, fena'dır. Fena söz konusu olduğunda ise, bir talep olamaz. Çünkü müşahede edenin nefsine haz, konuşma arzusundan daha yakındır. Bununla birlikte, bu müşahede halinde kişi haz almaz. Ebu'l-Abbas es-Seyyârî (r.a.) şöyle der: 'Akıllı, hiçbir müşahededen haz almaz, çünkü Hakkı müşahede etmek fena demektir ve onda haz yoktur.'

Gençler için bunu mekruh saymanın bâtınî yorumuna gelirsek genç, tasavvuf yoluna yeni giren kişidir. Yaşlı için öpüşmeyi caiz gören kişi, yaşlının tasavvufta sona ulaşan kişi olduğunu dikkate almıştır. Çünkü sona eren kişi, müşahede etmekten konuşmaya tekrar dönmek istemez. Bu nedenle müşahedeyi bırakır ve konuşmaya döner. Çünkü konuşma ancak perde varken olabilir. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Allah bir vahiy veya perde ardından olmaksızın hiç kimseyle konuşmamıştır.'*[35] Sona ulaşan ise, bunu bilir ve dolayısıyla onu yapmaz. Başlangıçtaki kişi ise -ki gençtir- makamlar hakkında herhangi bir tecrübeye sahip değildir, çünkü o başlama makamındadır. Dolayısıyla o, sadece tatmış olduğunu bilebilir. Son ise, müşahededе meydana gelir. Başlangıçtaki kişi, müşahedeyi büyüklerden duyar. Böylece, konuşmayla birlikte müşahededen mahrum kalmayacağını zanneder. Başlangıçtaki kişi, misalî (suretindeki) bir müşahededе bulunur. Ona 'iş senin zannettiğin gibi değildir, Hak seninle konuşursa O'nu göremezsin, sana görünürse O'nunla konuşamazsın' denilir. Bu nedenle genç oruçlu için öpmek (bâtınî yorumda görmeyi bırakarak konuşmaya yönelmek) caiz görülmemiş ve yaşlı için caiz görülmüştür. Çünkü yaşlı (müşahede sa-

hibi), Allah'ın (davetini) tebliğ etmede peygamberin varisiyse konuşmayı ister. Bu durumda, hitabı anlamak için konuşmaya dönmesi caiz olur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruçlunun Hacamat Yaptırması (Kan Aldırma)

Bazı bilginlere göre kan aldırmak orucu bozar ve ondan uzak durmak farzdır. Bazı bilginlere göre ise, orucu bozmaz, fakat oruçluyken kan aldırmak mekruhtur. Bazı bilginlere göre ise, oruçlunun kan aldırması orucu bozmayacağı gibi mekruh da değildir.

VASIL

Bâtınî Yorum

el-Muhyi ismi, Ramazan ayında oruçluda hüküm sahibiyken Allah'ın Ramazan ismine veya 'gökleri ve yeri yok olmaktan koruyan' veya 'göğü yerin üstüne düşmekten koruyan' el-Mümsik (tutan) ilâhî ismine gelir. Çünkü cisimlerdeki doğal hayat, bedendeki kanın evi sayılan karaciğerden doğan kanın buharıdır. Sonra bu kan, bitkilerin yaşaması için, bahçeyi sulamak üzere oluklardan akan su gibi damarlarda akar. Kan taştığında, onun etkisinin bedene aksetmesinden korkulur. Bu nedenle, canlılığı sağlayacak miktarda geri kalsın diye, fasat (damarı yararak kan alma) ya da hacamat yöntemiyle çıkartılır.

Bu nedenle, oruçluda hükmün el-Muhyi veya el-Mümsik isminde olduğunu söyledik. Çünkü ruhların gökleri ve bedenlerin yeri, hayat sayesinde bakidir. el-Muhyi isminin hükmü, oruçlunun bulunduğu durumdan daha güçlüdür. Bu iki ilâhî isim, Hakkın iki kardeş ismidir. Bunlar oruçluda hüküm sahibiyken Allah'ın Ramazan ismine veya Ramazan'ın dışında, sayesinde orucu kendisine izafe ettiği bir ismine

gelip o yere en yakın menzilde Allah'ın ed-Dar ve el-Mümit isimlerini etkin bulduklarında, en-Nafi isminden yardım isterler. Bu durumda, söz konusu varlığın hayatının sürmesini isteyen üç isim haline gelirler. Bunun üzerine, hacamat istemek üzere onu hareket ettirirler. Bunu yapmakla oruç bozulmadığı gibi bu mekruh da değildir. Çünkü Allah'ın Ramazan isminin o varlığı ayakta tutması, söz konusu şeyin fiilen var olmasına bağlıdır.

Bazı bilginler kan aldırmanın mekruh olduğunu, fakat oruç bozmadığını ileri sürmüştü. Mekruhluğun bâtınî anlamı, oruçlunun gıdadan uzaklaşma halinde bulunmasıdır, çünkü yemek ve içmek, ona yasaklanmıştı. Gıda oruçlunun yaşama sebebidir ve oruçluyken onu almaması emredilmiştir. Sözünü ettiğimiz bir durumda hacamat yoluyla kanın izalesi, yok olmaktan korkmaktan kaynaklanır. Öyleyse kan aldırmak, yaşama arzusuyla beslenmenin yerini alır, halbuki oruçluya beslenme yasaklanmıştı. Bu nedenle de, kan aldırmak mekruh sayılır. 'Kan aldırmak orucu bozar ve ondan uzak durmak zorunludur' demenin bâtınî yorumu da, bu ve bundan önceki bâtınî yorumla birdir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kusmak ve Kasıtla Kusmak

Bazı bilginler, isteksizce gerçekleşen kusmanın orucu bozmadığı görüşündedir ki bunlar, çoğunluktur. Bazı bilginlere göre ise, orucu bozar. Bu görüş, Rebia ve takipçilerine aittir. Çoğunluk, kasıtla kusmanın orucu bozduğu görüşündedir. Tavus ise böyle düşünmez, çünkü ona göre orucu bozmaz.

VASIL

Bâtınî Yorum

Mide, doğal hayatı meydana getiren ve nefs-i natıkanın (düşünen nefs) yönetim sahibi olmasını sürdüren besinlerin koruyucusudur. Bu

yönetim sayesinde düşünen nefs, hükümdar diye isimlendirilir ve onun varlığıyla da insan çabasıyla veya Hakkın vergisiyle elde edilen ilimler meydana gelir. Düşünen nefs, doğayı gözetir. Doğa, bedenin hizmetkarı olsa bile, hükümdar olan düşünen nefsin kendisini gözetmesinin değerini bilir. Doğaya mide hazinesinde bu bedenin bozulmasına yol açabilecek şeyler bulunduğu gösterildiğinde, atıcı güçlere şöyle der: 'Bu hazinede kalması yok edici olan şeyi dışarı atınız!' Böylelikle atıcı güçler, tutucu güçten onu alır. Kapı açılır ve onu dışarı çıkartırlar. Kusmanın ortaya çıkardığı şey budur.

İçeri girdiği yoldan kasıtlı olarak çıkması durumunda, kusmuğu (yenilen) besinin dışarı çıkması diye gören bilginler ise, (besin girdiği yoldan dışarı) çıktığında orucun bozulduğunu kabul etmiştir, çünkü besin aynı yoldan içeri girerken orucu bozmuştu. Yola dikkat etmeksizin, birbirinin zıddı olan giriş ve çıkışın hükmünü ayırt edenler ise, orucun bozulmadığını ileri sürmüştür. Kusmanın ortaya çıkarttığı şey budur. Oruçlunun kusmada bir çabası varsa -ki buna kasıtlı kusma denir- beden için bir yarar ve bekası için bir sıkıntının giderilmesi gözetilmiş olabilir. Böyle bir durumda kusma, (bedenin bekasını sağlayan) besinin yerini alır. Oruçlu ise, oruçluyken besin almaktan men edilmişti ve kusmuk bedenden çıkarken besinin sağladığı yararı sağlamıştır. Bu durumu dikkate alan bilginler, kasıtlı kusmanın orucu bozacağını ileri sürmüştür. Girmenin ve çıkmanın hükümlerini ayırt eden ise, orucu bozmayacağı kanaatindedir.

Bütün bunların ilâhiyat bahsindeki yorumu, her vakitte etki etsinler diye bedenin istidadının talep ettiği ilâhî isimlerin hükümleridir. Çünkü beden, herhangi bir ilâhî ismin kendisinde etkin olmasından yoksun kalamaz. Beden kendisinde o esnada hüküm sahibi olan isimden başka ilâhî bir ismin kendisinde hüküm sahibi olmasına istidat kazandıysa, o ismin hükmü kaybolur ve istidadın talep ettiği ismin hükmü onun yerini alır. Bunun örneği, bir şehir halkının hükümdarlarına karşı çıkarak önceki hükümdarın izni olmaksızın başka bir hükümdar getirmeleridir. Birinci isim (örnekte ise hükümdar), hükmünü yitirir ve hüküm istidadın talep ettiği (ilâhî isme) döner. Öyleyse hüküm sahibi, her zaman istidattır. İstidadı meydana getiren ilâhî ismin hükmü ise, ebedi olarak kalıcıdır ve (hüküm sahibi olmaktan) azledilemez. (Örneğe dönersek) Şehir halkının onun arkasından hile ve tertip dü-

zenlemesi uygun değildir. (İstidadın istediği) O hükümdar da, ölümde veya diriyken, birlik ve ayrım halindeyken asla onlardan ayrılmaz. Tanrı'nın el-Hafîz, el-Kavî ve bu isimlerin kardeşleri de kendisine yardım eder. Bunu bilmelisin!

Hz. Peygamber'in oruçluyken kan aldırdığı kesindir. Bu konuyla ilgili hadisi, Buhari İbn Abbas'tan aktarmıştır. Ebu Davud ise, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Oruçluyken kusan kişinin orucu kaza etmesi gerekmez. Kasıtlı kusarsa, orucunu kaza etmelidir.' Bu hadisin bütün ravileri güvenilirdir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Niyet

Bazı bilginlere göre niyet orucun geçerlilik şartlarından biridir ki, böyle düşünenler çoğunluktadır. Bir kısmına göre ise, Ramazan niyete gerek duymaz. Ramazan orucunu tutacak kişi hasta veya yolcu olup oruç tutmak isteyen birisiyse, niyet etmelidir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Niyet, kasıt demektir. Ramazan ayı ise, oruç tutacak insanın kastıyla gelmez. Orucun kula değil Allah'a ait olduğunu dikkate alan bilgin, oruçta niyetin gerekeceğini ileri sürer. Çünkü Ramazan ayı, Allah'ın Ramazan isminden kaynaklanarak, Hakkın iradesiyle gelmiştir. Kuşkusuz niyet irade demektir. Hükmü gelene (varid) ait sayan -ki gelen Ramazan ayıdır- bilginler için oruçlunun niyet edip etmemesi eşittir. Çünkü onun hükmü oruçtur ve dolayısıyla niyet, orucunun geçerlilik şartı değildir.

Hasta ve yolcu gibi bazı kimseler ise, Ramazan ayı gelmiş olduğu halde, oruç tutmak zorunda değildir ve Şari onları serbest bırakmıştır. Bunlar, iki durumdan birini tercih edebilir ve dolayısıyla kendilerinden bir kasıt -ki niyet demektir- olmaksızın bu iki durumdan birine (tutmak veya tutmamak) dönmeleri mümkün değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bu Konuda Geçerli Niyetin Belirlenmesi

(Niyeti gerekli gören) Bazı bilginlere göre, Ramazan orucunun belirlenmesi zorunludur ve genel anlamda oruca inanması ya da Ramazan orucu dışındaki belirli bir oruca inanması yeterli değildir. Bazı bilginlere göre ise, genel anlamda oruca niyetlenmek yeterlidir. Aynı şekilde, Ramazan orucundan başka bir oruca niyetlense de geçerlidir ve yolcu olmadığı sürece (niyetini) Ramazan orucuna çevirebilir. Çünkü yolcu, böyle düşünen bilginlere göre, Ramazan içinde Ramazan'dan başka oruca niyet etmelidir. Bazı bilginlere göre ise, Ramazan'da niyet edilmiş bütün oruçlar Ramazan'a döner. Bu konuda yolcu ve yolcu olmayan birdir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Allah Teala şöyle buyurur: '*De ki, ister Allah diye ister Rahman diye dua edin. Hangisiyle dua ederseniz edin, en güzel isimler O'na aittir.*'[336] Buna göre hüküm, ilâhî isimlerle dua edilene aittir, yoksa isimlere değil. Çünkü ilâhî isimler, anlamları farklılaşsa ve birbirinden ayrışsa bile, bütün olarak ve gerçekte tek bir zata işaret ve delalet ederler. İsimlerin gösterdiği bu zat bilinemez ve bir tanım kendisine erişemez olsa bile, bu durum bu isimlerin kendisine verildiği bir zatın bulunduğuna zarar

vermez. Aynı şekilde, amaç oruçtur. Bunun mendup, farz ve farklı kısımlarından biri olması durumu değiştirmez.

Hakkın Ramazan ismini dikkate alan kimse, onunla diğer isimleri ayırt eder. Çünkü diğer isim, Ramazan isminden değil, el-Mümsik isimdendir. İlâhî isimler, tek bir zata işaret etseler bile, kendiliklerinde iki bakımdan farklılaşırlar. Birinci yol, sözlerinin farklılaşması, ikincisi ise anlamlarının farklılaşmasıdır. İsimler birbirine son derece yakın ve son derece benzer olsalar bile, yine de onlarda bir ayırıcının bulunması gerekir. Söz gelişi er-Rahman ve er-Rahim isimleri son derece benzerdir. Ed-Dar (zarar veren) ve en-Nafi' (yarar veren), el-Muiz (aziz eden), el-Müzil (zelil eden), el-Muhyi (hayat veren), el-Mümit (öldüren), el-Hadi (hidayet eden), el-Mudill (saptıran) gibi mütekabil isimler ise, son derece uzak isimlerdir. Dolayısıyla bir ilâhî ismin hangi anlama işaret ettiğinin dikkate alınması kaçınılmazdır. Bu sayede bilen bilgisizden ayrışır.

Hak da bu isimleri işaret ettikleri anlamlar nedeniyle çoğaltmıştır. Bu konuda Hakkın niyetinin gözetilmesi, başka bir şeyden daha yerindedir. Bu nedenle, diğer bileşik sözlerden -ki ilâhî isimleri kastediyoruz- oluşan bir yararın değil de, bu belirli söz ile amaçlanan yararın meydana gelmesi için belirlemek gerekir.

Yükümlünün halini dikkate alan bilgin, yolcu olan ile olmayanı ayırt eder. Hüküm hallere uyacağı için, bu ayrımı yapmaya elverişli bir yöntemi de vardır. Bu kişi, zorda kalan ile kalmayanı, hasta olanla olmayanı dikkate alır. Aynı şekilde, isimler de göz önünde bulundurulur. Söz gelişi, (üzüm) ekşitildiğinde (kazandığı) şarap ismi dikkate alınır. Bu isim ortaya çıktığında, isimlerin değişmesi nedeniyle o belirli cisimdeki ilâhî hüküm de değişir (üzüm helal iken şarap haline gelir). Tıpkı bunun gibi, haller değiştiği için de bazı şeylerde hükümler değişir. Bu konuda değişen şey, ismin başkalaşmasını sağlayan ilâhî ismin hükmüdür ve bu nedenle de hüküm de değişmiştir.

Hüküm sahibi, isimlerle dua edilene aittir
Yoksa eşyada hakim olan, isimler değildir.

Fakat (zatın hükümlerini) yönlendiren isimlerdir
Bu durum, tohumlara benzer

Bazen yağmurda, bazen de nemli havalarda
Çiçekteki ve ağaçtaki tohumlara.

Yönlendirirken onları ruhlar kendileriyle oynar
Tıpkı fiillerin isimlerle oynadığı gibi

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruca Ne Zaman Niyet Edilir

Bazı bilginlere göre, bütün oruç türlerinde sahur vakti çıkmadan (fecir) niyetlenmek şarttır. Bazı bilginlere göre ise, farzda değil, nafile oruçlarda sahur vaktinden sonra da niyetlenilebilir. Bazı bilginlere göre ise, farz olması vakte bağlanmış oruçlarda ve nafile oruçta sahur vaktinden sonra niyet yapılabilirken yükümlü olunan farz oruçta ise bu vakitten sonra yapılamaz.

VASIL

Bâtınî Yorum

Fecir, güneşin doğumunun belirtisidir. Bu yönüyle fecir, -sayesinde diğer isimlerden ayrıştığı kendine özgü anlamına değil- kendisiyle isimlenene delalet etmesi bakımından ilâhî isme benzer. Oruca niyetlenen insan, bazen zorunlu olarak bazen de isteyerek niyetlenir. İnsan, Allah hakkındaki bilgisinde teorik araştırmaya dayanabileceği gibi müşahede sahibi de olabilir. Allah hakkındaki bilgisi bir kanıt hakkındaki araştırmasından meydana gelen kişi, kendisini bilmeye götürecek bir kanıt aramalıdır. Böyle bir insan, fecir vaktinden önce niyetlenene benzer. Kanıtı araştırma süresi ise, fecrin doğumundan güneşin doğumuna kadarki süredir.

Allah'ı bilmek iki kısma ayrılır: Bir kısmı, söz gelişi O'nun tek ilah olduğunu bilmek gibi, farzdır. Bir kısmı ise, farz değildir. Bu kısma örnek olarak, farklı anlamlara delalet eden isimlerin O'nunla ilişkisini bilmeyi verebiliriz. İnsanın bu anlamların O'na ilave şeyler olup olmadığını araştırması farz değildir. Kişi (onu öğrenmeye) niyetlenmişse, böyle bir bilginin Hakkın birliğini gösteren kanıttan sonra mı önce mi gerçekleştiği de önemli değildir.

Yükümlü olunan kısım ise, Kitap ve Sünnette şeriatın kendisine nispet ettiği özellikleri yönünden Allah'ı bilmeye benzer. Çünkü teorik kanıtla 'şu O'nun yasası, bu O'nun sözüdür' şeklinde bir hüküm verilebilir ve bu durumda buna inanılır. Böylelikle yükümlülük ortaya çıkar. Dolayısıyla, teorik kanıta bakmaksızın niyetlenmek gerekir. Fecirden önce niyeti gerekli görmenin bâtınî yorumu budur. Böyle düşünen kişi, araştırmayla elde edilen bilgiden önce gelen zorunlu bir bilgiye sahiptir. Çünkü araştırmayla elde edilen bilgi, ortada zorunlu olarak bir bilginin bulunduğu bilindikten sonra gerçekleşebilir. Ya da, yakın veya uzak zorunlu bir bilgiden türer. Böyle olmazsa, kesin bilgi sayılamayacağı gibi gerçek bir kanıt da değildir (burhan-i vücûdî).

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruçlunun Cenabetlikten Temizlenmesi

Bilginlerin çoğunluğu, cenabetlikten temizlenmenin orucun geçerlilik şartı olmadığı ve gündüz ihtilam olmanın orucu bozmadığı görüşündedir. Bazı bilginler ise, bu görüşe karşı çıkmıştır. Onlara göre, kasıtla yapıldığında oruç bozulur. en-Nahaî, Tavus ve Urve b. Zübeyr'den aktarılan görüş budur. Ebu Hureyre'den bu konuda kasıtlı hareket eden ve etmeyenle ilgili rivayet gelmiştir. Ebu Hureyre şöyle derdi: 'Ramazan'da cenabet sabahlayan kimse, orucunu bozmuş demektir.' Şöyle de derdi: 'Bunu ben demedim, -Kâbe'nin sahibine yemin olsun ki- onu Muhammed demiştir.' Bazı Malikiler ise şöyle demiştir: 'Hayızlı kadın fecirden önce temizlenip yıkanmayı ertelerse, o gün orucunu yemiş demektir.'

VASIL

Bâtınî Yorum

Cenabetlik gurbet, gurbet ise uzaklık demektir. Hayız, bir sıkıntıdır ve sıkıntı uzaklığı gerektirir. Burada özel bir sıkıntıyı kastetmekteyim. Bu sıkıntı türüne örnek olarak '*Allah'a ve peygamberine sıkıntı verenlere Allah lanet etsin*'[37] ayetinde belirtilen sıkıntıyı verebiliriz. Başka bir ifadeyle, Allah onları uzaklaştırsın. Lanet, uzaklık demektir ve sebebi de onlardan duyulan sıkıntıdır. Cenabet, el-Kuddûs isminden uzaktır. Oruç ise, 'Misli bir şeyin olmadığı' Allah'a yaklaşmayı gerektirir. Orucun ibadetler içinde misli yoktur. Buna göre uzaklık ve yakınlık bir araya gelemeyeceği gibi aynı şekilde, oruç ile sıkıntı ve cenabetlik de bir araya gelmez.

Cenabetliğin doğanın bir hükmü olduğunu -hayız da öyledir- dikkate alıp orucun Hakka ait bir şey olduğunu söyleyen bilginler, her şeyi yerli yerinde ortaya koyar. Böyle düşünen bilgin, cenabetin orucunun geçerli olduğunu kabul ettiği gibi fecirden önce hayız halinden temizlenip yıkanmayı erteleyen ve fecirden sonra temizlenen kadının orucunu da geçerli sayar. Her hak sahibine hakkını vermenin bir hikmeti olarak, bu yaklaşım bâtınî yorumda daha yerindedir. Çünkü hikmet sahibi Allah şöyle buyurur: '*O her hak sahibine hakkını vermiş ve sonra hidayet etmiştir.*'[38] Yani, açıklamıştır. Ayette Firavun'a bu sözü söylediği aktarılan Musa'yı Allah övmüştür. Halbuki, 'Allah yoksuldur' veya 'Allah üçün üçüncüsüdür' diyenleri kınadığı gibi bu sözden dolayı onu kınamamıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ramazan Ayında Yolcu ve Hastanın Orucu

Bazı bilginlere göre hasta ve yolcu oruç tuttuğunda, oruç yükümlülüğü kendilerinden düşer ve bu onlara yeterlidir (kaza etmeleri ge-

rekmez). Bazı bilginlere göre ise, yeterli değildir ve onların 'başka günlerde belirli sayıda' oruç tutmaları gerekir. Benim kanaatim şudur: Hasta ve yolcunun oruç tutması onlardan yükümlülüğü düşürmez. Onlara farz olan 'diğer günler'dir. Şu var ki ben, Ramazan ayında bu haldeyken oruca girdiklerinde hasta ile yolcuyu ayırt ediyorum. Bu noktada hasta için oruç nafile sayılır. Bu bir iyilik davranışıdır, farz değildir. Kendisine orucu farz saysa bile, gerçekte farz değildir. Yolcunun ne Ramazan ayında ne başka bir zaman tuttuğu oruç bir iyilik sayılmaz. İyilik olmadığında ise, bir şey yapmamış gibidir ki bu da, amelin en düşük derecesidir. Ya da, iyiliğin zıddını ve aksini yapmış olabilir ki, o da günahtır. Ben, günah işlediği kanaatinde değilim. Fakat, en iyisini Allah bilir ya, bu esnada orucu tutmakla iyilik yaptığını kabul etmiyorum.

VASIL

Bâtınî Yorum

Sâlik, ilâhî isimler aracılığıyla makamlarda yolculuk yapan demektir. Yolcuyken Hakkın Ramazan isminin onun üzerinde farz ya da farz olmayan oruç tutmak şeklinde bir hükmü yoktur. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Yolculukta oruç tutmak iyilikten sayılmaz.' Ramazan ismini, otoritesinin sona ereceği aya kadar hükmünü kendisinde uygulamaya çağırır. Yolculuk ise, tek bir halde kalmamak anlamına gelen yer değiştirme demektir. Bu nedenle Hakkın Ramazan isminin hükmü, oruç tutacak yolcu hakkında ortadan kalkar. Yolculukta tutulan orucun yeterli olduğunu ileri süren bilginler ise, onun yolculuğunu ayın günlerini kat etmede saymış ve ondaki hükmü de Ramazan ismine ait saymış ve böylelikle yolculuk ile orucu birleştirmiş olur. Yolculuk diye isimlendirilen yer değiştirmenin hükmüne gelirsek, sâlik oruçtan orucu bozma haline, oruçsuzluktan oruç haline geçmiştir ve Ramazan (isminin) hükmü kendisinden ayrılmaz. Bu nedenle onun oruç tutması ve kalkması emredilmiştir. Sonra, iki günü birleştirerek oruç tutmak da, geceden gündüze, gündüzden geceye geçtiği için caiz

görülmüştür. Ramazan hükmü de kendisine sirayet eder. Bu nedenle, yolcunun Ramazan orucunu tutması yeterlidir.

Bâtınî yorumda hastanın bu noktadaki hükmü, yolcununkinden farklıdır. Çünkü bilginler şu konuda görüş birliğindedir: Hasta Ramazan ayında hastayken oruç tuttuğunda, bu ondan yükümlülüğü kaldırır. Yolcu ise, onlara göre böyle değildir. Onların ayetten kanıt getirmeleri zayıftır. Öyleyse bunun bâtınî yorumu şöyledir: Hastalık sağlığın zıddıdır. Oruçtan istenilen şey ise sağlıktır. İki zıt bir araya gelmez. Dolayısıyla oruç ve hastalık bir araya gelemez. Bunu Ramazan ayında dikkate aldık, fakat diğer oruçlarda dikkate almadık. Ramazan orucu, Allah'ın farz yapmasıyla farz olmuştur. Onu farz kılan, onu hastadan kaldıran kimsedir. Dolayısıyla, Allah'ın farz yapmadığı bir şeyin farz olmadığı bir haldeyken tekrar Allah'ın farz kıldığı bir şeye dönmesi mümkün değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

'Yolcu ve Hastanın Ramazan Ayında Tuttukları Oruç Yeterlidir' ve 'Hasta ve Yolcunun Tutması mı Yoksa Bozması mı Daha Üstündür' Diyenler Hakkında Fasıl

Bazı bilginlere göre oruç tutmak, bazı bilginlere göre ise tutmamak daha üstündür. Bazı bilginlere göre bu konuda kişi serbesttir, dolayısıyla biri diğerinden daha üstün değildir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Orucun (ibadetler içinde) benzersiz olduğunu dikkate alıp onu Hakka ait bir nitelik sayanlar, tutmayı üstün sayar. Onu bir ibadet -ki

ibadet horluk ve yoksulluk göstergesi, dolayısıyla uzaklık sayılmaya daha layıktır- sayanlara göre ise, özellikle hasta ve yolcu için tutmamak daha üstündür. Çünkü o ikisi kuvvete gerek duyar, kuvvetin kaynağı da doğal olarak yemektir. Öyleyse oruç tutmamak, (bu ikisi için) daha iyidir. Orucun Ramazan, bozmanın el-Fatır (iftar ile Fatır ismi arasındaki anlam ilişkisi) isminden kaynaklandığını düşünerek 'Allah'a ait olmaları bakımından ilâhî isimler birbirlerinden üstün değillerdir' diyen bilginler ise, bir ismin diğerinden üstün olmadığını ileri sürer (hasta ve yolcu için tutmak ve yemek birdir). Çünkü orucu bozan (yolcu veya hasta) kişi, el-Fatır isminin hükmü altındayken tutan kişi Dereceleri Yükselten (Rafîu'd-derecât), el-Mümsik ve Ramazan isimlerinin hükmü altındadır. Üstün-daha üstün ya da âlemde -ki âlem Allah'tan başka her şey demektir- üstün ve onun karşısında daha değersizi yorumlarken muhakkikler böyle hareket eder.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yolcunun Orucunu Bozduğu Yolculuğun Bir Sınırı ve Tanımı Var mıdır?

Bazı bilginlere göre, namazın kısaltılmasını gerektiren yolculukta oruç tutulmaz. Bilginler, (daha önce ele alınmış olduğu gibi) bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Bazı bilginlere göre ise, kendisine 'yolculuk' denilen şeyde oruç tutulmaz ki, ben de bu görüşteyim.

VASIL

Bâtınî Yorum

Yolculuk, toplayıcı isim ve hedeflenen gaye olan Allah (ismine) yapılır. Allah'a giden yolda ilâhî isimler, yolcu için konaklama yerleri veya ayın belirli ve hedefli bir yolda yürümesi için saptanmış menzillere

benzer. Yolculuğun en azı, bir isimden başka bir isme geçmektir. Yolculuğun en az diliminde Allah'ı bulan kişinin durumu buna göre değerlendirilir ve ona yolcu adı verilir. Bize göre, yolculuğun çoğunun sınırı ve haddi yoktur. Çünkü Hz. Peygamber bir duasında şöyle buyurur: 'Allah'ım! Kendini isimlendirdiğin veya yaratıklarından birine öğrettiğin veya gaybının bilgisinde kendine ayırdığın bütün isimlerin aracılığıyla (senden) istiyorum.' 'Yolculuk denilen şeyde orucunu bozar' demenin bâtınî yorumu budur.

Bu konuda bir sınırlamayı dikkate alan bilginlerin görüşü de, koydukları tanıma ve sınıra göre yorumlanır. Yolculukta üç günlük süreyi dikkate alan kimse, 'mutlak birliğin veya birliğin sayıda bir hükmü yoktur, sayı iki ve daha fazlasıdır' diyenlere benzer. Burada yolculuk, Allah isminedir ve O'na ancak kendisiyle yolculuk edilebilir. Allah'a yolculuk eden insan ilk olarak ferdiyette (teklik) kendisiyle karşılaşır. Teklik, tek sayıların ilki olan üçtür. Tanımlanmış yolculuk budur. Diğer görüşler, bu kitabın namaz bahsinde zikrettiğimiz gibi bilginlerin namazın kısaltılmasıyla ilgili görüşlerinde olduğu gibi değerlendirilir. Biz o meseleyi kitabın ilgili bölümünde zikretmiştik.

FASIL İÇİNDE VASIL

Orucu Bozmanın Caiz Olduğu Hastalık

Bazı bilginlere göre hastalık, oruç nedeniyle oruçlunun maruz kaldığı meşakkat ve zarar, bazı bilginlere göre ağır hastalık, bazı bilginlere göre ise 'hastalık' denilen şeyin en azıdır ki, ben de bu görüşteyim. Bu, Rabia b. Abdurrahman'ın görüşüdür.

VASIL

Bâtınî Yorum

Gücünü ve gayretini harcayan bir mürit meşakkatle karşılaşır. Bu nedenle bize, 'Ancak senden yardım dileriz' demek emredildi. Allah

Teala şöyle buyurur: *'Sabır ve namaz ile yardım dileyiniz.'*[39] Böylelikle, ilgili olduğu konuda el-Kavi ismi kendisine yardım eder. İşte bu, orucu bozmayı gerektiren hastalıktır.

Hastalığı meyil olarak yorumlayan kimse ise, meyle hastalık adını vermiş demektir. Bu, Allah adamlarından biri olduğuna inandığım el-Mevakıf yazarı Muhammed b. Abdulcebbar en-Nifferi'nin görüşüdür. İnsan zorunlu olarak meyil halindedir, çünkü o, ilâhî isimler bakımından her zaman Hak ile halk, halk ile Hak arasındadır. Her yön onu kendisine çağırır ve bir yana sapması kaçınılmazdır. Ya, O'ndan veya O'nunla O'na veya kendi haline göre kendisiyle (O'na) meyleder. Allah yolunun yolcuları bilhassa böyledir. Onlar mubahları işlerken bile ya mendup veya farzı işleme halindedir. Mubah saf halde onların karşısına çıkmaz. Allah ehlinden birinin terazinin iki kefesinin dengede olduğu görülmez. İnsan ise, terazinin dilidir. Dolayısıyla, Hakka dava edenin yönüne yönelmek zorunludur.

'Hastalık' denilen durumda orucu bozmayı kabul etmenin bâtınî yorumu budur. Rivayet edilen kutsi bir hadiste Allah'ın hastanın yanında olduğu bildirilir. Dikkat ediniz! Hasta sürekli Allah'a sığınır, bulunduğu din ve inanca göre O'nu çokça zikreder. Çünkü hasta zorunlu olarak Allah'a yönelir. İçinde bulunduğu durumdan kurtulmak isteyişi, bu durumu açıkça gösterir. Bir sıkıntıyla karşılaşan insan doğal olarak kendisinden bu sıkıntıyı giderecek kimseye doğru yönelir ki o da Allah'tan başkası değildir. *'Size denizde bir hastalık temas ettiğinde, O'ndan başka dua ettikleriniz kaybolur.'*[40] İnsan kurtuluşa giden yolu bilmiyorsa, zorda kalmayı görmemiş demektir. Çünkü zorda kalmayı öğrenmek, tatmayla gerçekleşir. Biz, niyeti dikkate alırız ki, amaç da odur.

Orucu bozabilmek için ağır hastalığı dikkate almak, (bâtınî yorumda) kula izafe edilen fiillere işaret eder. Hastalık, fiiller konusunda Haktan bir sapmadır (meyil), çünkü fiiller Hakka aittir. Bu konuda (Allah ehlinin görüşlerine) uyan ve uymayanlar, fiilleri (Haktan soyutlayarak) kula izafeye yönelir. Bunu ise, ya güç yetirme veya fiillerin yaratılması ya da kesb (kulun kazanımı) bakımından hareketle yaparlar (Mutezile ve Eşarilerin insanın fiilleri görüşü). Bu sapmanın kaynağı ya duyudur veya dindir. *'Rabbimiz! Senin indirdiklerine iman ettik'*[41] ayeti, birinci duruma işaret eder. Böylelikle meydana getirme yönünden

iman fiilini kendilerine izafe etmişlerdir. Allah ise onlara 'Allah'a iman ediniz' demiştir. Bu ise, bu tamlamayla insanların kendilerine izafe ettikleri şeyin doğruluğunu onaylamak demektir. Bu da, din kaynaklı sapmadır. Öyleyse (fiilleri insana izafe etmekle gerçekleşen) bu sapma, hastalık gibidir ve onu Hak ile halk arasında bulunduğu için ağır sapmadır (hastalık).

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruçlu Ne Zaman Oruç Bozar, Ne zaman Tutar

Bazı bilginlere göre, yolculuğa çıktığı günden itibaren orucunu bozar. Bazı bilginlere göre ise, o gün orucunu bozmaz. Bilginler, şehre gireceği günü bilen insanın oruçlu olarak şehre girmesini müstehap saymıştır. Oruçsuz olarak girse de, kefaret ödemesi gerekmez.

VASIL

Bâtınî Yorum

Seyr ü sülûku esnasında bir sâlik, kendisine ait (etkisi altında bulunduğu) bir ilâhî ismin hükmünden çıkıp başka bir ilâhî isme gidebilir. Söz konusu isim, başka bir ismin -ki bu isim ne sâlikin hükmünden çıktığı isim ve ne de ulaştığı isimdir- hükmünü ona ulaştırmak üzere sâliki kendisine davet etmiştir. Bu durumda sâlik, bulunduğu her yerde kendisiyle sülûk ettiği o isimle beraberdir. Allah şöyle buyurur: *'Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir.'*[42] Bu isim onun oruç tutmasını gerektirirse, oruç niteliğinin hükmüne sahip olur. Orucu açmayı gerektirirse, oruç bozma hükmünde olur. İçinde bulunduğu gününde -ki gün nefes demektir- konaklamak istediği o isme davet eden ismin hükmü altında olduğunu anlarsa, o ismin özelliğine göre hareket eder. Bu hüküm, ya oruç tutmak veya bozmaktır. Onun adına herhangi bir

hal belirlemiyorum. Çünkü haller değişir. Bu konuda onun üzerinde bir sorumluluk yoktur. Başarı Allah'a bağlıdır!

FASIL İÇİNDE VASIL

Gündüzün Bir Kısmı Geçmişken Şehre Ulaşan Yolcunun Durumu

Bilginler, bu durumdaki bir insan hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginlere göre tutmama halini sürdürürken bazı bilginlere göre yemekten (içmekten vs.) uzak durur. Aynı şekilde, temizlenen hayızlı kadın da yemekten uzak durur.

VASIL

Bâtınî Yorum

Sülûkunde bir hedefi belirleyip ona ulaşan insanın sevinmesi acaba kendisini bu hedefe ulaştırana şükretmekten perdeler mi? Perdelerse, onun üzerindeki hüküm değişir ve ondan geri durmak hükmü dikkate alınır. Perdelemezse, ulaştığı esnada kendisini ulaştıranla ilgilenir. Bu durumda onun hükmünün dışına çıkmaz ve sülûku esnasında bulunduğu niteliğini o isme kulluk ederek sürdürür. Bu ibadet, yükümlülük ibadeti değil, şükür ibadetidir.

Aynı şey hayız gören için de geçerlidir. Hayız (bâtınî) yorumda yalan demektir. Bu hal, doğruluk ile rızıklanır (yer değiştirir) ve hayız halini temsil eden yalandan temizlenir. Hayız onun orucu bozmasının nedeniydi. Acaba, dince geçerli bir yalan nedeniyle orucunu bozma halini sürdürür mü? Örnek olarak, insanların arasını düzeltmek için yalan söylemek, savaşta yalan söylemek, erkeğin eşine yalan söylemesini verebiliriz. Yoksa, övülen farz veya mendup konularda doğru olan şey

gerekli midir? Çünkü dedikodu ve söz taşımak gibi yasaklanmış doğru söz, yasaklanmış yalan gibidir. Her ikisi de eşit ölçüde perdelenmeye (yol açar) ve günah kazandırır. Örnek olarak, eşiyle yatağında yaşadıklarından söz eden bir insanın davranışını verebiliriz. Bu durumda insan doğru söylese bile büyük günahlardan birini işlemiş sayılır. Aynı şey, dedikodu ve söz taşımakla ilgilidir.

Elli beşinci kısım sona erdi, onu elli altıncı kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ELLİ ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Ramazan'ın Bir Kısmında Oruçlunun Yolculuk Yapması

Bilginler böyle bir insanın durumu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, bu durum caizdir ki, çoğunluğun görüşü budur. Bir kısmına göre ise, orucu bozması caiz değildir. Bu görüş, Süveyd b. Ukle ve diğerlerinden aktarılmıştır.

VASIL

Bâtınî Yorum

Bize ve bütün Allah ehline göre, her bir ilâhî isim bütün ilâhî isimleri içerir. Her ilâhî isim, hepsinin anlamını içerdiği için, bütün ilâhî isimlerle nitelenir. Aynı zamanda her bir isim, kendine özgü anlama delalet ettiği gibi aynı zamanda zata da delalet eder. Durum belirttiğimiz gibi olduğu için, bir ismin senin üzerinde otoritesi olduğunda, (o isme ait) bu hükümde başka bir ilâhî ismin hükmü sana parıldar. Söz konusu ismin hükmü bu ismin içinde bulunduğun vakitte etkisi altında bulunduğun isimden daha açık ve belirgindir. Böylece insan ona doğru sülûk etmeye başlar.

İçimizden bazıları şöyle der: Bu anlamın kendisinde parıldadığı o ismin tecellisinde kalır. Bazılarımız ise, içerikte kendisine tecelli eden ismin anlamına intikal eder demiştir, çünkü o, daha açık ve daha tamdır. Böyle bir durumda sâlik halleri değiştirecek kadar güçlü ise serbesttir. Haller onu değiştiriyorsa, otoritesi üzerinde hüküm sahibi olan ismin halinin hükmüne göre hareket eder.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bayılan ve Deliren Kişinin Durumu

Fakihler, bayılanın orucunu tutmak zorunda olduğunda görüş birliğine varmış, deli hakkında ise görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı orucu kaza etmesi gerektiğini düşünmüş, bir kısmı ise kaza etmesinin zorunlu olmadığını ileri sürmüştür ki ben de bu görüşteyim. Bayılan hakkında da aynı şekilde düşünüyorum. Bilginler, bayılma ve delirmenin orucu bozup bozmadığı hakkında da görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, orucu bozarken bir kısmına göre ise bozmaz. Bir grup ise, fecirden önce bayılma ile fecirden sonra bayılmayı ayırt etmiştir. Bazı bilginler ise, günün çoğu geçtikten sonra bayılma gerçekleştiyse, orucunu tutmuş sayılırken günün başında tutmuşsa kaza etmesi gerekir demiştir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Bayılma, fena hali, delirme ise aklı yitirme halidir. Bu niteliklerin sahiplerinden her biri, yükümlü değildir, dolayısıyla onların kaza etmesi gerekmez. Gerçekte bize göre (Allah'a giden) bu yolda kaza diye bir şey yoktur, çünkü her zamana özgü bir varid vardır. Binaenaleyh, geçmiş zamanın hükmünün bulunduğu bir zaman yoktur. Zamandan

geçen kısım, kendi haliyle geçmiştir. Biz ise içinde bulunduğumuz zamanın etkisi altındayız. Gelmemiş olan zamanın ise üzerimizde bir hükmü yoktur.

Şöyle denilebilir: İçinde bulunduğumuz anın daha önceki zamanda yerine getirmemiz gereken bir kazası bulunabilir. Buna şöyle yanıt veririz: Öyleyse bu kaza eda edilen şeydir. Çünkü içinde bulunulan zaman, senin kaza diye isimlendirdiğin şeyin eda vaktidir. Bunu kastetmişsen, 'yolda' bu kabul edilen bir şeydir. Sen ise, bunu yapanı kaza eden diye isimlendirdin. Şimdiki zaman ise, ne gelecek ne de geçmiş zamanla ilgili bir haber taşımaz. Çünkü o, iki yokluk ucu arasındadır. Dolayısıyla geçmiş zaman hakkında olmadığı gibi onun getirdiği şey hakkında da bir bilgisi yoktur.

Şimdiki zamanın getirdiği şey gerçekte olmasa da görünüşte geçmiş zamanın getirdiğine benzeyebilir. Nitekim şimdiki zamandaki ikindi namazı, bütün hallerinde geçmiş zamandaki öğle namazına benzeyebilir, hatta adeta odur. Fakat ikindi namazının hükmüyle öğle namazının hükmünün bir olmadığı da malumdur. Namazları vaktinde kılan bir insan farz edelim. Bu adam, öğle namazını unutmuş veya o saatte uyumuş iken ikindi namazının vakti girmiş olabilir. Onun o vakitte dört rekat öğle namazını kıldığını gördüğümüzde, iki namaz arasındaki büyük benzerlik nedeniyle, onun ikindi namazını kıldığını zannedebiliriz. Halbuki bunlar birbirinin aynı değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ramazan'da Orucunu Yiyen Nasıl Kaza Eder?

Bazı bilginler, vaktinde yapmada olduğu gibi, kazada da ardışıklığı şart koşmuş, bir kısmı ise bunu şart görmemiştir. Bazı bilginler bu konuda serbest bırakmışken bir kısmı, müstehap saymıştır. Çoğunluk ise, farz olmadığında görüş birliğindedir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Zamanı genişletilmiş bir farzın vakti girdiğinde, el-Evvel (İlk) ismi yükümlüden onu eda etmesini ister. Yükümlü bunu yapmayıp fiili vaktin sonuna ertelediğinde ise, bu kez el-Ahir ismi onu karşılar. Bu durumda yükümlü, el-Evvel ismine göre 'kaza eden' haline gelir. İlk vaktinde fiili yapmış olsaydı, herhangi bir karışıklık ve kuşku olmaksızın, (vaktinde kılmak anlamında) eda etmiş, el-Ahir ismine göre 'eda eden' olacaktı.

Yolcu veya hasta oruçlu orucunu bozarsa, ona farz olan şey, Ramazan'ın dışındaki bir zamanda 'başka günler miktarınca' (oruç tutmaktır.) Öyleyse bu, (Ramazan'dan sonra Arabî ay olan) Şevval'in ikinci gününden ömrünün sonuna veya o senenin (Ramazan'dan önceki ay olan) Şaban ayına kadar genişletilmiş bir süredir. Bu durumda, Şevval ayının ikinci gününde el-Evvel ismi kendisini karşılar. Orucunu tutarsa, herhangi bir karışıklık ve kuşku olmaksızın, 'eda eden'dir. Bundan başka bir vakte ertelerse, bir yönden 'eda eden', bir yönden ise 'kaza eden' sayılır. Bu noktada ardışıklığı dikkate alarak, zamanın başında hiç kuşkusuz 'eda eden' sayılır. Ardışıklığı dikkate almazsa, kaza eden sayılır.

Bu bağlamda, emelin kısalığını ve ecelin bilinmeyişini dikkate alan bilginler, vacip saymıştır. Zamanın genişlemesini dikkate alanlar ise, serbest bırakmıştır. İhtiyatlı davranmayı dikkate alanlar ise, müstehap saymıştır. Bu hallerden her birine özgü ilâhî bir isim vardır ki hükmü onu aşmaz. Çünkü âlem, ilâhî isimlerin avucu içindedir ve isimler onu iki yönden yönlendirir: kendi hakikatlerine göre ve varlıklara ait istidatlara göre. İki gözü olan kimse için, bu iki durum zorunludur. Çünkü isimlere ve başka şeylere ait nefsî nitelikler değişmez. Bunu anla ve iyice öğren ki, Allah'ın izniyle mutlu olasın!

FASIL İÇİNDE VASIL

Ramazan'ın Kazasını Diğer Ramazan Vaktine Kadar Ertelemek

Bilginler böyle bir durumdaki kişi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, hem kaza hem de kefaret etmesi gerekir. Bir kısmına göre ise, kazası gerekir ancak kefaret gerekmez. Ben de bu görüşteyim.

VASIL

Bâtınî Yorum

Sâlik, farklı pek çok yöne sahip makamların hükümlerinden ilgili oldukları yönlerden birisinde habersiz kalabilir. Örnek olarak vera'yı verebiliriz. Vera, farklı yönlerde pek çok hükme sahiptir. Vera, yiyecek, içecek, giysi, alım, bakmak, dinlemek, koşmak, dokunmak, koklamakla ilgili olabilir. Ganimet bölünmezden önce Ömer b. el-Hattab'a sunulmak üzere bir misk getirildiğinde müslümanlardan önce onun kokusundan bir şey almamak için vera'nın gereği olarak burnunu eliyle kapatmıştır. Niçin böyle yaptığı sorulduğunda ise, 'bunun kokusundan yararlanılır' diye yanıt vermiştir. Nispet ve isimlerdeki vera da böyledir.

Sâlik, böyle bir makamın ilgili olduğu yönlerden birini kaçırıp diğer makama geçerse, ayrıldığı makamın eksik bir hükmü onun üzerinde kalır. Başka bir vakitte ve yiyecek veya içecek gibi o makamın ilgili olduğu bir durum nedeniyle söz konusu hükmü kullanması gerektiğinde, o makamdan daha önce yitirdiği kısmı hatırlar. İçimizden bazıları, böyle bir insanın kefaret yükümlülüğü olduğunu ileri sürmüştür. Bu noktada kefaret, kendisinden ortaya çıkan aşırılık nedeniyle tövbe etmek ve bağışlanmayı dilemektir. Bazılarımız ise, kasıtlı davranmadığı ve bir haram işleme niyeti olmadığı için kefaret yükümlülüğü yoktur demiştir. Bu görüştekilere göre bu davranış, bir konudaki tevil veya gafletten kaynaklanarak sâlik adına bir mazerettir. İnsan (Allah'a giden) bu yolda bazılarına göre gafleti nedeniyle de sorumludur. Bu ne-

denle bazıları, kefareti zorunlu saymıştır. Gafletleri nedeniyle insanın sorumlu olmadığını dikkate alanlar ise, kefareti şart görmemiştir.

Kaza yükümlülüğü olduğunda bütün bilginler görüş birliğindedir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Bir insanın şeref, mal veya yaralama şeklinde bedensel bir zarar gibi, yapması yasaklanmış bir şeyi yaptığını düşünelim. Haksızlığa uğrayan insanın uğradığı zarara karşı suçluyu bağışlaması kaza demektir. Bu kişi haksızlık yapanı bağışlar, büyüklük gösterir, veranın yapmamayı gerektirdiği bütün işlerde kendisine karşı yapılan suçlardan dolayı başkasını cezalandırmaz. Kazanın tarzı böyledir. Sonra sâlik, hiçbir şeyi geride bırakmayacak şekilde, o makamın ilgili olduğu bütün yönleri elde etmeye çalışır. Bu meseleyi iyice düşün! Çünkü o, Allah yolunda en yararlı meselelerden biridir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Üzerinde Oruç Borcu Varken Ölen Kimsenin Durumu?

Bazı bilginler, böyle bir insanın velisinin orucu tutması gerektiği görüşündedir. Bazı bilginlere göre ise, kimse kimsenin adına oruç tutamaz. Bu görüşteki bilginler, görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, veli (yoksulları) doyurarak (borcunu öder). Bir kısmına göre ise, ölen insanın vasiyeti olmadıkça ne oruç tutulabilir ne de (yoksullar) yedirilir. Bir kısmına göre, (veli oruç tutar), tutamazsa, yedirir. Bir grup bilgin ise, adak borcu ile farz orucu ayırt ederek adakta velinin orucu tutabileceğini, farz orucu ise tutamayacağını ileri sürmüştür.

VASIL

Bâtınî Yorum

Allah Teala şöyle buyurur: '*Allah müminlerin velisidir.*'[43] Başka bir ayette ise '*Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır (velisidir)*'[44]

buyrulur. Bir şeyh terbiye altındaki müridini ehil görüp belirli bir hale ve özel bir makama ulaşması için bir zikre tahsis etmiş, mürit ise onu yapamadan ölmüş olabilir. İçimizden bazıları şöyle demiştir: Ölüm mürit ile bu makam arasına girmiştir. Mürit onu elde etseydi, bu makam sahibinin hak edeceği ilâhî mertebeye ulaşabilecekti. Şeyh müridin velisi olduğuna göre, ölmüş müridin vekili olarak, kendisini o makama ulaştıracak olan ameli yapmaya başlamalıdır. Ameli tamamladığında ise, şeyh kendisini daha önceki şekliyle hayalinde canlandıran biri gibi, müridini zihninde canlandırır. O işi temsil eden sureti kendisine giydirir ve Allah'tan onun bu şekilde kalmasını ister. Böylelikle, müridin nefsi o makama yetkin bir şekilde bulunur. Bu durum, Allah'ın bir lütfu ve ihsanıdır. '*Allah büyük ihsan sahibidir.*'[45]

Bu, şeyhimiz Ebu Yakub Yusuf b. Yahlef el-Kûmî'nin görüşüdür. Ondan başka beni kimse riyazete sokmamıştır. Ben de kendisinden riyazette yararlandım ve vecdleriyle bana yarar sağladı. O benim için bir talebe ve öğretmen olduğu gibi ben de onun için böyleydim. İnsanlar bu duruma şaşırır ve kimse bunun nedenini bilmezdi. Sene 586'ydı. Bu dönemde benim fethim (keşfe ulaşmak, açılmak), riyazetimi öncelemişti -ki bu, tehlikeli bir durumdur-. Bu nedenle Allah, bu şeyhin elinin altında riyazetimi tamamlamayı nasip etti. Allah benden dolayı ona bolca ihsanda bulunsun!

Allah ehlinden bazıları şöyle der: 'Kimse kimsenin yerine bir amel yapamaz. Fakat himmet ve duasıyla Allah'tan o kişi adına bunu talep edebilir.' Çoğunluk bu görüştedir. Diğeri ise, nadiren gerçekleşir. İşte kimse adına oruç tutamaz' ve 'velisi onun adına oruç tutabilir' demenin bâtınî yorumu budur. 'Vasiyet edilmedikçe başkası adına oruç tutulamaz veya yemek yediremez' denilmesine gelirsek, bu tavsiye, ölürken müridin şeyhine 'bana himmet et ve yaptığın amelinden bana pay ayır, belki Allah arzuladığım şeyi bana verir' demesidir. Müridin böyle bir şey yapması, onu kendisine hizmet ettirmek anlamına geleceği ve müridinin hakkını unutacağıyla ilgili şeyhe dönük bir itham olacağı için, şeyhe karşı saygısızlıktır.

Bu konuda asıl olan şey şudur: Bir adam, Hz. Peygamber'den cennette kendisiyle beraber olması hususunda Allah'a dua etmesini istemiş. Bunun üzerine peygamber, 'Çok secde ederek, kendi adına bu ko-

nuda bana yardımcı ol' diye karşılık vermiştir. Böylelikle peygamber, bu davranışıyla dikkatini çekmiş ve kendisine karşı saygısızlık yaptığına dikkat çekmiştir. Yol, şeyhin zamanının ehlini unutmamasını gerektirirken nasıl olur da hizmetine tahsis edilmiş müridini unutabilsin? Çünkü, kıyamet günü geldiğinde ve Allah katındaki mertebeleri ortaya çıktığında, burada dünya hayatında kendilerine eza edenlerin onlardan korkmaları bu yol ehlinin fütüvvetinin ve nefsleri bilmelerinin bir gereğidir. Kıyamet günü şefaat edecekleri ilk kimseler, kendilerine eziyet etmiş insanlardır. Onlara, cezalandırılmazdan önce şefaat ederler. Bu, Ebu Yezid el-Bestami'nin ifadesidir ki, benim görüşüm de budur.

Çünkü velilere iyilik edenlere, sadece iyilik etmiş olmak yeterlidir. Dolayısıyla onlara iyilik yapanlar, söz konusu veli adına önceden yapmış oldukları iyiliklerin karşılığı olarak, yaptıkları ihsanlarla Allah nezdinde bizzat kendilerine şefaat ederler. 'İyiliğin karşılığı iyilikten başka ne olabilir ki?' 'Kim affeder ve barıştırırsa, onun ödülü Allah'a kalmıştır.' Bu, insanları bağışlayanlarla ilgilidir. Hatta veli, şeyh kendisini tanımasa bile, şeyhi bilenleri bile unutmaz. Bu nedenle, adını duyduğunda söven ve kendisini kınayanları ya da iyiliklerini zikrederek kendisini övenleri bağışlamasını ve affetmesini Allah'tan diler. Bunu bizzat kendimden tecrübe ettim. Allah'a hamdolsun, Allah bunu bana ihsan etti ve kıyamet günü gözümün gördüğü tanıdığım ve tanımadığım kimselere şefaat etme hakkını bana vaat etti. Bunun gerçekleşeceği yeri bana gösterdi ve ben de hiçbir kuşku duymayacak şekilde doğru bir tecrübeyle onu gördüm.

Şeyhimiz Ebu İshak b. Tarîf'in görüşü de buydu. O, karşılaştığım kimselerin en büyüklerinden biriydi. 589 yılında Cezire-i Hadra'da yanındayken bana şöyle demişti: 'Kardeşim! Vallahi gördüğüm herkes veliydi.' Bunun üzerine ben de 'Ey Ebu İshak! Nasıl böyle bir şey dersin?' diye sorduğumda, şöyle dedi: 'Beni gören veya duyan insanlar, hakkımda ya hayır konuşuyorlar veya bunun tersini söylüyorlar. Benim hakkımda iyi şeyler söyleyenler veya beni övenler, beni ancak kendi niteliğiyle övmektedir. Şayet o niteliğin sahibi veya mahalli olmasaydı, beni onunla niteleyemezdi. Bana göre böyle bir insan Allah'ın velilerindendir. Hakkımda kötü söyleyenler ise, bana göre Allah'ın benim halime muttali ettiği bir velidir. Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakan fera-

set ve keşf sahibi biridir. Dolayısıyla bana göre o da velidir. Bu durumda -kardeşim!- Allah velisinden başka kimseyi görmüyorum.'

Şeyhin bunu bana söylemesinin nedeni, daha önce şeyhin yanında bir türlü ardında başka türlü konuşan Sebte'li bir adam hakkında yaptığımız konuşmaydı. İnsanlar hakkında iyi zan beslemenin en ileri derecesi budur. O, nefesleri hesap edilen ve gafletlerinden dolayı cezalandırılan şeyhlerden biriydi. Kendisinden söz ederken *ed-Dürretü'l-fâhire* isimli eserimizde belirttiğim bir gafletinden cezalandırılırken vefat etmişti.

Bazı bilginler, adak orucuyla farz kılınan Ramazan orucunu ayırt etmişti. Adak, insanın kendisini zorunlu tutması nedeniyle Allah tarafından farz kılınmış bir oruçtur. Ramazan orucu ise, kulun yükümlü tutması olmaksızın, Allah'ın kendiliğinden farz yaptığı oruçtur. Kul adak orucunun farz yapılmasında bir katkıya sahip olduğu için, velisi onun adına oruç tutabilir, çünkü adak orucu, kulun (kendisini) zorunlu tutmasından meydana gelmiştir. Bu konuda, kendisi gibi bir insan onun adına oruç tutup yükümlülükten kurtulması mümkündür. Allah'ın kendiliğinden farz kıldığı orucun (farz edilmesinde) ise, kulun bir katkısı yoktur. Onu kendisine farz kılan, canını alandır ve kendisini yaşatsaydı, insan bu orucu tutacaktı. 'Diyeti ödemek, öldürene düşer.' Allah, Allah'a hicret etmek üzere yola çıktığı halde yolda ölenler hakkında şöyle buyurur: '*Onun ödülü Allah'a kalmıştır.*'[46] Bu ikisini ayırt eden bilgin, derin kavrayış sahibi, doğru düşünceli, hakikatleri çok iyi bilendir. Meselenin bâtınî yorumu budur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Orucunu Tutamayan Emzikli ve Hamilenin Yükümlülüğü Nedir?

Bazı bilginlere göre emzikli ve hamile (tutamadığı günlerin karşılığında) yemek yedirir ve kaza etmeleri gerekmez. Ben de bu görüşteyim. Çünkü, Kur'an-ı Kerîm'in beyanı budur. Bana göre ayet, hükmü

kalkmış bir ayet değil, anlamı özelleştiren bir ayettir. Bu ayet, hamile, emzikli, yaşlı ve aciz insanlarla ilgilidir. Bazı bilginlere göre ise, kaza etmeleri gerekir ve (tutamadıkları günün karşılığı olarak yoksulları) yedirmeleri gerekmez. Bazı bilginlere göre, hamile kaza eder, yedirmez; emzikli ise, hem kaza eder hem de yedirir. Yedirme, her gün için belirli bir miktar (müd) veya Enes'in yaptığı gibi, bir avuç olarak ikram etmektir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Hamile, (içinde bulunduğu vakit anlamındaki) halin sahip olduğu kimse demektir. Emzikli ise, başkası uğruna gayret edendir. Her ikisinin üzerinde de Allah'ın hakkı vardır. Borcun vasiyeti önceliğini dikkate alan kimseler, duyulan ihtiyaç nedeniyle, başkasının hakkını Allah'ın hakkına öncelemiştir. Çünkü bu vaktin hükmüdür. Allah'ın hakkını başkasının hakkına önceleyip peygamberin 'Allah'ın hakkı yerine getirilmeye daha layıktır' hadisini ve miras ayetlerinde vasiyetin borca öncelendiğini dikkate alan kimse, Allah'ın hakkını önceler. Ben de bu görüşteyim. Allah Teala şöyle buyurur: *'Bir tavsiye yapmaksızın veya borç olmaksızın...'*[47] Ölen insanın malından kalan miktar borcu kapatmaya yetmediğinde, bana göre borçluların hakkı, hükümdarın sadakalardan ödemesi için hazineye döner. Çünkü borçlular, (zekât verilmesi gereken) sekiz sınıftan biridir. Borçluya dönen bir şey vardır ki, vasiyetin bu konuda etkisi yoktur. Bu nedenle, insaf sahibi için, hiç kuşkusuz öncelenmeleri gerekir.

Emzikliye gelirsek, bu da başkası hakkında (çalışıyor) olsa bile başkasının hakkı da Allah hakkındandır. Çünkü Allah onun ödenmesini emretmiştir. Hal sahibi ise (hamile), Allah'ın haklarından olan bir hak içinde değildir, çünkü o, hal vaktinde yükümlü değildir. Emzikli ise, başkasının hakkı uğruna gayret eden gibidir ve bu nedenle de Allah'ın hakkı (uğruna çalışmaktadır). Çünkü emzikli kadın, kendisine emredilmiş bir şeyi yerine getirmektedir. Bu açıklama ve izahtan sonra

seni kendine havale ediyoruz! Kime kaza etmek, kime yedirmek veya her ikisi birden gerektiğini düşün!

FASIL İÇİNDE VASIL

Yaşlı ve Aciz

Bilginler, oruç tutmaya güç yetiremeyen yaşlı ve aciz insanların tutmayabileceklerinde görüş birliğine varmış, tutmadıklarında (bunun karşılığında) 'yedirip yedirmeyecekleri' hususunda ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler, yedirmeleri gerektiğini söylemişken bir kısmı ise yedirmeyecekleri görüşündedir. Ben de bu görüşteyim. Bununla birlikte, yedirmelerini müstehap saymışlardır. Benim görüşüm şudur: Yedirmek, oruç tutmaya güç yetirmek söz konusu olduğunda emredildi. Oruç tutamayandan ise, yükümlülük düşmüştür. Şeriatta, oruç tutmaya güç yetiremeyen bir insanın yedirmesi gerektiği hakkında bir hüküm yoktur. Çünkü Allah insanı 'yapamayacağı şey ile yükümlü tutmaz' ve nitekim yemek yedirmeyle de yükümlü tutmamıştır. Şayet gücü olmadığı halde insanı yükümlü tutsaydı, biz de o hükmü görmezden gelmez ve onu benimserdik.

VASIL

Bâtınî Yorum

Bazı insanların müşahedesi, tıpkı bizler gibi, hiçbir kudreti olmadığını görmek olabilir, ya da yaratılmış kudretin güç yetirilen şeyi var etmede hiçbir etkisi yoktur diyebilir ve orucun Allah'a ait olduğunu görebilir. Böyle bir insandan oruç tutmak ve yemek yedirme hükmü düşer. Allah şöyle der: *'O yedirir, yedirilmez.'*[48] Dostunu tasdik ederken ise şöyle der: *'O beni yedirendir.'*[49] Böylelikle onu onaylamış ve reddet-

memiştir. Yedirmek, güç yetirilebilen bir farzın bedelidir. Farz yoksa, ne bedel ne de yedirmeden söz edilebilir.

Bu makam sahibinin düsturu, 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur' ifadesidir. Onun 'Ancak senden yardım dileriz' ayetine veya 'yaparız' ifadesindeki 'biz' veya 'yaparım' kelimesindeki 'ım' zamiriyle ilgisi yoktur. Buna karşılık, bu ifadelerden kendisine ait olan şey, 'sen' zamiridir (sen yaparsın!). Bazen ise 'sen' yerine 'yapar' şeklinde üçüncü şahıs zamiri de olabilir. Bunu bil! Ve başarı Allah'a bağlıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ramazan'da Kasıtlı Olarak Cinsel İlişkiye Girenin Durumu

Bilginler, böyle bir insanın kefaret ödemesi gerektiği hususunda görüş birliğine varmıştır. Bir görüşe göre ise, sadece kaza gerekir. Bu görüşe göre bu konuda kefaret, durum kanıtları nedeniyle, azimet değildir. Hz. Peygamber bu durumdaki birine, sağlıklıysa, köle azat edemediği veya yedirme imkânı bulamadığında oruç tutmayı emretmemiştir. Hastaya ise şöyle demiştir: 'Sağlıklı olduğunda oruç tutarsın.' Bir gruba göre, yükümlü olduğu şey sadece kefarettir ve kaza tutamaz. Benim görüşüm, bu durumdaki birine kaza düşmeyeceğidir. Güç bulabilirse, kefaret ödemesini uygun bulurum. Bu konudaki hükmünü en iyi bilen Allah'tır.

VASIL

Bâtınî Yorum

Bir mümkünü var etmek için iki kudret bir araya gelir. Bundan kulla ilişkilendirilen kısım, kulun kaza etmesini gerektirir. Kaza, kulun kendi kudretini ilâhî iktidara irca etmesi demektir. Kefaret (örtmek,

gizlemek) ise, fiilde kulla ilişkilendirilen bu iktidarın bunu anlamaya aklı yetişmeyenlerden gizlenmesi demektir. Bu ise, mutlak anlamda veya sınırlı anlamda bir kölenin azat edilmesiyle gerçekleşir. Kölenin mutlak anlamda azat edilmesi, kendisini güç ve organlarında Hakkın aynı olduğu bir yere yerleştirmesi demektir. Söz konusu şeylerle insan suret ve tanım olarak diğer türlerden ayrışır. Bu halde olup böyle bir niteliğe kavuştuğunda ise, efendi haline gelir ve kulluğu mutlak anlamda ortadan kalkar. Çünkü burada kulluk gitmiştir. Bir şey kendi kendine (kul ve efendi olmaz)! Artık o O'dur. Ebu Yezid bu makamı gerçekleştirirken, (Allah'ın Hz Musa'ya yönelik olarak söylediği şu ayeti) okuyarak buna işaret etmiştir: *'Hiç kuşkusuz ben Allah'ım! Benden başka ilah yoktur, artık bana ibadet et.'*[50] Allah, Musa'ya böyle vahy etmişti ki bu ifade bütün yaratıkları içerir.

Kul sınırlı köleyse, kendisini âlem bağından azat eder. Bu durumda ise, başkalarının boyunduruğundan kurtulur, Allah'a kul haline gelir. Çünkü Allah'a kulluğumuzun ortadan kaldırılması ve geçersizleştirilmesi imkânsızdır. Kulluk, insan için özünden kaynaklanan bir niteliktir ve ondan azat olmak -birinci durumda değil- bu ikinci durumda imkânsızdır. Kuşkusuz Allah bu konuya dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: *'De ki Allah'ım! Mülkün sahibi.'*[51] Böylece mülk kendisini el-Malik (Sahip) diye isimlendirdi. Halbuki âlemin sahibi demedi. Başka bir ayette ise -işarî ve hakiki yorumunu dikkate alırsak- şöyle demiştir: *'De ki, insanların Rabbine, insanların sahibine sığınırım.'*[52] Aynı zamanda bu, gerçek yorumu bakımındandır. Allah onları 'insanlar' diye isimlendirmiş, Hak olmalarını gerektirecek bir şekilde isimlendirmemiş, kendisini sahip olarak onlara tamlama yapmıştır. İşarî yorumuyla meseleye bakarsak, şöyle diyebiliriz: İnsan kelimesi, (unutmak anlamındaki) nisyan kelimesinin öznesidir. Ayette kelime belirlilik takısıyla gelmiştir. Bunun nedeni, onların bütünüyle nur olduğu durumda Hakkın 'gözü, kulağı ve bütün güçleri olduğunu' unutmuş olmalarıdır.

Hz. Peygamber'in 'Nur yap beni!' derken Rabbinin kendisini ebediyen yerleştirmesini istediği makamdır bu. Allah'ın isimlerinden biri en-Nur'dur, hatta Allah, nurun ta kendisidir. Bir hadiste şöyle denilir: 'Nurdur O, nasıl görebilirim ki?' Bazı raviler hadisi 'nuranîdir, O'nu görürüm' şeklinde düzeltmiş, bu düzeltmede ise özgün bir anlam ortaya çıkmıştır: Kulunu nur yaptığında, Hak kendisinde ve kendisinden

görülür. Bu esnada, sadece nuranî olabilir. Öyleyse Hak, kendiliğinde nurdur, kulunda ise nuranîdir. Söylediğimizi anla!

Unutan insan, içinde bulunduğu durumda unuttuğu şeyi hatırlamayıp habersiz kaldığında Hak, okumakla Allah'a kulluk yaptığı Kuran'da bu durumu kendisine hatırlatarak şöyle hitap eder: *'Ayetlerini düşünmeleri ve derin akıl sahiplerinin'*[53], unutmuş oldukları şeyleri *'hatırlamaları için.'*[54] Bu durum, onların 'sabit şeylik' ve 'söz alınması (ahit)' hakkında önceden bir bilgi sahibi olduklarını gösterir.

Kefaret olarak yedirme konusuna gelirsek, yemek, yiyenin hayatını korumayı sağlar. Bu yönüyle yedirirken insan, benzersiz bir ibadet olarak yaptığı davranışıyla (oruç) öldürdüğü şeyi diriltmek üzere, Allah'ın el-Muhyî (hayat veren) ismiyle ahlâklanır. Oruç tutarken ise el-Mümit ismiyle ahlâklanmıştı, çünkü o, bu konuda kasıtlı hareket etmiştir. Bu nedenle, el-Muhyi isminin makamının ortaya çıkması için yemek yedirmek kendisine emredildi. Anla!

Kefarette iki ay oruç tutmaya gelirsek, Muhammedîlerde ay (şehr), kamerin belirlenmiş menzillerde yürüyüşünü tamamlamasıdır. Bu, (bâtında) nefsin ilâhî menzillerde yürümesi demektir. İki aydan birincisi, yaratıcısının rablığının iç dünyasına yerleşmesi için nefsiyle yürümesidir. Diğer ay ise Rabbiyle yürümesidir. Çünkü Rab, Hakkın bütün güç ve organları olması bakımından, 'kendisiyle yürüdüğü ayağıdır.' İnsan güçleriyle bu menzilleri kat etmiştir ve Hak da onun güçleridir. Öyleyse insan, menzilleri kendisiyle değil, Rabbiyle yürümüştür.

Hz. Peygamber kefaret tutmasını emrettiği bir insan şöyle demiş: 'Hakkın niteliğiyle nasıl nitelenirim, çünkü oruç Hakka aittir.' Bunun üzerine şöyle demiştir: 'Oruçtan mı bana geldi?' Bunun üzerine peygamber gülmüştür. Öyleyse peygamberin gülmesi, işin basitliğine delildir. Bedevi bunun farkında olmasa da peygamber söylediği sözü Allah'ın söylettiğini anlamıştı. Adeta peygamber kendisine şöyle demişti: 'Oruç tutarak kefaretini öde!' Yani, Hak ol. Bedevi şöyle konuşturuldu: 'Haktan geldi bu bana.' Çünkü ben Hak olduğumda, Hak yükümlü tutulamayacağı için, yükümlülük benden kalkar. Öyleyse neden beni Hak olarak bırakıyorsun? Beni kulluğa indir ve bana kefareti -ki örtmek demektir- farz kıl. Başka bir ifadeyle, bana (karşı) benimle asi olduğunu hatırlama.

Bu nedenle bedevi, peygambere şöyle demiştir: 'Benden yoksul olduğu için mi onu veriyorsun? Bu bölgede benden daha yoksulu yok ki.' Böylelikle tam yoksulluğu kendisine izafe etmiştir. Çünkü o, efendiliğinden kulluğa dönmüştür. Çünkü zengin olup da sonra fakirleşen kimsedeki gibi yoksulluk insanda bir üzüntüye neden olmaz. Zenginlikten sonra yoksullaşan insanın üzüntüsü ve çektiği hasret daha fazladır. Böyle bir insan, hür iken esir edilen kimsenin durumuna benzer. Bu nedenle, hürriyetten esarete düştüğü için, köleleşmenin acısını duyar.

Hükümdar iken köle olan insan
Helak olmuştur ve parçalanarak ölmüştür

Asıl bakımından köle olan insan ise bu acıyı duymaz. Bu nedenle bedevi 'bu bölgede benden daha yoksulu yoktur' demiştir. Allah farkında olmaksızın bunu ona söyletmiştir. Böylece, 'Oruçtan mı bu bana geldi' sözüne uygun düşmüştür.

Farkında olmadıkları yönden bu hakikatleri kullarında icra edişinde Allah'ın hikmetine bakınız! Gerçekte konuşan Allah'tır, onlar değil. Böyle yapan birisinin ödemesi gereken kefaretin (bâtınî yorumu) budur. Hamd Allah'adır. Bu meselede zikrettiğimiz bütün sözler -iyice düşünürsen- bu kısma girer. Dolayısıyla sözü uzatmak tekrar gibi olacağı için gereksizdir. Gerçi tekrar edilmesi de, ilişki yönleri değişeceği için, zikrettiğimiz hususlara ilave bilgileri içerir. Fakat, meselenin bâtınî yorumunda bu kadarı yeterlidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kasıtlı Yiyen ve İçenin Durumu

Bazı bilginlere göre, böyle bir insan hem kaza tutmalı ve hem de cinsel ilişkide zorunlu kılınan kefareti yerine getirmelidir. Bazı bilginler ise, kefaret gerekmediği görüşündedir. Benim görüşüm şudur: Böyle birine ne kaza ne kefaret gerekmez. Çünkü hiçbir zaman yediği orucu

kaza edemez. Bunun yerine, nafile orucundan farz orucunun tamamlanması için nafileyi artırması gerekir. Çünkü bize göre farzlar, vakitlerle sınırlıdır. Yükümlü insanın kasıtlı hareketiyle vakti çıktığında, hiçbir şekilde kaza edilemez. Bu durumda, o farza uygun nafilenin artırılması gerekir. Hac ise böyle değildir. Hac vakte bağlı olsa bile, ömürde bir defadır. Hacda 'yapabilme' şartını dikkate alanlara göre ise, insan ne zaman hac yaparsa o zaman vaktinde yapmış sayılır. İmkân olduğunda geciktirmek ise, insanı günahkâr yapar.

VASIL

Bâtınî Yorum

Yemek ve içmek, insanın hayatının bekasını sağlamak üzere beslenmesine vesile olan şeylerdir. Çünkü insanın varlığı kazanılmış olduğu gibi hayatı da kazanılmıştır. Bu sayede, başkası nedeniyle zorunlu olan mümkün, özü gereği zorunlu'dan ayrışır. Oruç kula değil Allah'a aittir. Dolayısıyla ona ne kefaret ne kaza düşer.

Kefareti gerekli görenler ise, (bâtınî yorumda kulun) makamını gizlemeyi şart görmüş demektir. Bu insanın hükmü ile cinsel ilişkiye girenin hükmü birdir. Kaza etmesi gerektiğini söyleyenler ise, yükümlülüğün esasında olduğu gibi, (Haktan) 'başka' olması yönünden kaza etmenin vacip olduğunu söylemiştir. Aynı şey, Ramazan orucunda geçerlidir. Orucu ait olduğu kimseye irca ederek, onu kaza eder. Çünkü oruç kula, kul ise Allah'a aittir. Bu durum, başkasından borç alanın durumuna benzer. Borcun kazası, yararlandığı şey kendisinde kalmakla birlikte, hak sahibine ödenmekle gerçekleşir. Kul vekil olarak oruç tutmuştur, çünkü oruç ona ait değildir. Oruç samedanî bir niteliktir ve insana değil, Allah'a aittir. Bunu bilmesin!

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruçlu Olduğunu Unutarak Cinsel İlişkiye Girmek

Bir görüşe göre, böyle bir insan ne orucunu kaza eder ne de kefaret tutar. Ben de bu görüşteyim. Bir görüşe göre ise, kaza etmesi gerekir. Bir görüşe göre de, hem kazası hem de kefaret ödemesi gerekir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Bu durum, Hakkın gayretiyle (kıskançlık) ilgili bir konudur. Kul Allah'a ait bir özellik kazandığında -ki bu dince emredilmiş oruçtur-, Allah kendisine oruçlu olduğunu unutturmuştur. Böylelikle, bu hakikatle sadece Allah'ın nitelenebileceğine dikkatini çekmek üzere, kendisini orucunu bozacak bir durum ve hale yerleştirmiştir. Bu durum, kendisine ait bir işte bir şekilde ortak olması hakkında Allah'ın duyduğu kıskançlıktan kaynaklanır. Kulun bu konuda bir kastı olmadığı ve yükümlü tutanın saygınlığını ihlal etmediği için, kaza ve kefaret kendisinden düşer. Cinsel ilişkinin anlamını ise kasıtla cinsel ilişkiye girenden söz ederken açıklamıştık.

Böyle bir insana kefaret değil de kaza düşeceğini söyleyenler, şöyle demiş olur: Oruçlu, kendisinde bulunuşu esnasında samedanlık (hiçbir şeye muhtaç olmamak) özelliğini kendine değil, sadece Allah'a ait olduğuna tanık olmuştur. Böylelikle oruçlu insan, (bir yandan) bu özellikle nitelenmiş iken (başka bir yönden) onunla nitelenmemiş demektir. Bu (ikili) duruma örnek olarak *'Attığında atmadın sen, fakat Allah attı'*[55] ayetini verebiliriz. Böylece Allah (bir yandan kuldan eylemi) reddetmiş (başka bir yönden ise) olumlamıştır.

Böyle birine kaza ve kefaret gerekir diyenler ise, unutmanın terk olduğunu söylemiştir. Oruç da terk demektir. Terkin terki ise, terkin zıddının varlığıdır. Nitekim yokluğun yokluğu da varlık demektir.

Böyle bir halde olan kimsede terk anlamındaki oruç bulunamaz. Bu nedenle de, yükümlü olduğu şeye bağlanamaz. Böyle biri ile kasıtla hareket eden arasında ise bir fark yoktur. Bu nedenle de ona kaza ve kefaret gerekir. Bu konuyla ilgili bâtınî yorum daha önce zikredilmişti. Ayrıca (daha önce zikredilen) hadiste bedevinin eşiyle cinsel ilişkiye girerken oruçlu olduğunu hatırladığı veya hatırlamadığı belirtilmemişti. Hz. Peygamber de konunun ayrıntısını sormamıştı. Acaba oruçlu olduğunu hatırlıyor muydu, hatırlamıyor muydu? Bununla birlikte bu ikisi de (unutan ve hatırlayan kişiler) cinsel ilişkiyi kasıtla yapmada bir araya gelmiştir. Bu nedenle, bilhassa bâtınî yorumunda olmak üzere, hatırlayarak unutana (kaza ve kefaret) farz olmuştur. Çünkü yol, unutma nedeniyle cezalandırılmayı gerektirir, çünkü o, 'bilinç' yoludur ve unutma yola yabancıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Zıhardaki Gibi Kefaret Bir Sıraya Bağlı mıdır, Yoksa Serbest midir?

Hz. Peygamber bedeviye '(köle) azat et' demiş, sonra 'oruç tut' demiş, sonra 'yemek yedir' demişti. Burada peygamberin bir sıralamayı gözetip gözetmediği meçhuldür. Bir görüşe göre, kefaret belirli bir sıraya bağlıdır. Birincisi, köle azat etmektir. Bunu yapmak mümkün olmazsa, oruç tutmak gerekir. Buna da güç yetirilemezse, yemek yedirmek gerekir. Bir görüşe göre ise, sıralama kişinin seçimine bırakılmıştır. Böyle düşünenlerden bir kısmı, yemek yedirmeyi azat etmekten, onu ise oruç tutmaktan üstün saymıştır. Burada, yükümlünün durumuna veya Şari'nin maksadına göre, bazı kısımların diğerlerinden üstünlüğü göz önünde bulundurulabilir.

Bazı bilginlere göre, burada Şari'nin amacı öfkeyi dile getirmektir ve kefaret de bir cezadır. Bu olayın sahibi, zengin veya hükümdar olabilir ve oruç tutmakla yükümlü olduğunda, oruç tutmak ona ağır ve güç gelebilir. Bu düşünce sahiplerine göre, ceza ve (dinî) hadlerin konulmasındaki maksat, engellemektir. Bu kişi, mali durumu orta halli

biri olabilir. Böyle bir insan için kefareti malla ödemek, oruç tutmaktan kendisine daha ağır gelir. Böyle birine Şari, köle azat etmeyi veya yemek yedirmeyi emretmiştir. Güç olan oruç tutmak ise, oruç tutması emredilir.

Bazı bilginler ise, bu noktada öncelenmesi gereken şeyin güçlüğü kaldıran şey olduğunu düşünmüştür. Çünkü Allah Teala şöyle buyurur: '*Allah dinde size bir güçlük yaratmamıştır.*'[56] Bu durumda, bu suçu işleyen insan kendine daha kolay gelen kefaret cezasını ödemekle yükümlüdür. Ben de, gençler hakkında böyle düşünmekteyim. Bununla birlikte, benden böyle bir olay meydana gelseydi, gücüm yetiyorsa kendim hakkında böyle düşünmem. 'Gücüm yetiyorsa' dememin nedeni, Allah Teala'nın insanı ancak yapabileceği ve yerine getirebileceği şeyle yükümlü tutmuş olmasıdır. 'Allah güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.' Böyle de yapmıştır! Çünkü Allah Teala şöyle buyurur: '*Güçlükle beraber kolaylık vardır. Güçlükle beraber kolaylık vardır.*'[57] Bu ayette tek bir güçlük, iki kolaylık zikredilmiştir. Hak dinde kolaylığı gözetirken ve güçlüğü kaldırırken, müftünün bunun tersine fetva vermesi uygun değildir.

Dinî cezaların engellemek amacıyla konduğu hakkında ne Allah'tan ne de peygamberinden gelen açık bir ifade yoktur. Teorik düşüncenin bir gereğidir bu düşünce. Teorik düşünce ise bazen yanılır bazen doğruyu bulur. Nitekim âlemde en çok zarar veren şeylere karşı en basit cezaların bulunduğunu görüyoruz. Hiç kuşkusuz engelleme amacı güdülseydi, bu gibi cezalara verilecek ceza daha şiddetli olurdu. Bazı büyük günahlarda ise Allah herhangi bir ceza belirlememiştir. Şari, bazı büyük günahlar için ancak (suçun kendisine karşı işlendiği) kişinin talebi karşılığında cezalar koymuştur. Suçun mağduru bu talepten vazgeçerse, ceza da düşer. Böyle bir suçun cezasının düşmesi nedeniyle ortaya çıkacak zarar ise daha da fazladır. Söz gelişi, öldürülen bir insanın velisi suçluyu bağışladığında, devlet başkanının katili öldürme hakkı yoktur. Bu gibi cezayı hafifletme veya düşürme örnekleri vardır. Öyleyse 'Cezalar engellemek için konulmuştur' iddiası zayıf bir iddiadır.

Dinî cezaların konulmasının sebepleri, bazı yerlerde düşürülmeleri, bazı yerlerde hafifletilmeleri ve bazı yerlerde ise artırılmalarından

söz etmeye başlasaydık, hiç kuşkusuz, bu konularda çok önemli sırları ortaya koyardık. Çünkü cezalar, tespit edildiklerin durum ve hallerin değişmesiyle değişirler. Bunlardan söz etmek, uzun süreceği gibi bu konularda bir takım sorunlar vardır. Buna örnek olarak, hırsız ve katili verebiliriz. İnsanı öldürmek, malı telef etmekten daha ağır bir suçtur. Öldürülen insanın velisi bağışlarsa, katil öldürülmez. Çalınmış malın sahibi suçluyu bağışlar veya çalıntı mal hırsızda bulunup da sahibine geri verilse bile, her halükarda hırsızın eli kesilmelidir. Hâkimin bu hükmü uygulamama hakkı yoktur. Buradan Allah'ın eşya üzerindeki hakkının yaratıkların haklarından daha büyük olduğu anlaşılır. Fakihler ise bunun tersine inanır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Allah'ın hakkı yerine getirilmeye daha layıktır.'

VASIL

Bâtınî Yorum

Kefaret cezasında sıralama, serbest bırakmaktan daha iyidir. Çünkü (ilâhî) hikmet, sıralamayı gerektirir. Allah hikmet sahibidir. Bazı şeylerde serbest bırakmak ise, hikmetin gereğiyle, sıralamadan daha üstündür. Sıralama söz konusu olduğunda kul, tıpkı farzları yerine getirmede olduğu gibi, zorunlu kuldur. Serbest bırakmada kul, serbest kuldur. Bu durum ise, nafile ibadetleri yerine getiren kulun durumuna benzer. Serbest kullukta da zorunlu kulluğun bir kokusu vardır. Allah'a yaklaştırıcı olmak bakımından nafile ibadetler ile farz ibadetler arasında ise, mertebe bakımından büyük derece ve uzaklık vardır. Çünkü Allah, farz ibadetleri nafile ibadetlerden daha fazla Allah'a yaklaştırıcı yapmış, farz ibadetlerle kendisine yaklaşmayı daha çok sevmiştir. Bu nedenle nafile ibadetler içinde farzlar belirlenmiş, amel nafile olsa bile, amelimizi geçersiz yapmamamız bize emredilmiştir. Bunun nedeni, zorunlu kulluğu gönüllü kulluğa üstünlüğünü gözetmektir. Çünkü farz ibadetlerde rablığın otoritesi daha güçlü bir şekilde ortaya çıktığı gibi farz ibadetler kendisine daha güçlü kanıttır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kendisiyle Cinsel İlişkiye Girmek İsteyen Kocasına İstekle Karşılık Veren Kadının Kefareti

Bazı bilginlere göre, böyle bir kadının kefaret cezası ödemesi gerekir. Bazı bilginlere göre ise kefaret gerekmez. Ben de bu görüşteyim. Çünkü Hz. Peygamber bedeviye bu meseleden söz ederken kadından söz etmediği gibi kadına da değinmemiş, adam da kadının durumunu sormamıştır. Allah izin vermediği sürece ise, bizim kendiliğimizden bir hüküm koymamız uygun değildir (böyle bir hakkımız yoktur).

VASIL

Bâtınî Yorum

Nefs, özü gereği Allah korkusuna ve günaha yatkındır. Dolayısıyla nefs, özü gereği başkasının hükmüne bağlıdır ve hükme konu olmaktan uzaklaşmaya güç yetiremez. Öyleyse, bu özelliği nedeniyle cezalandırılamaz. Akıl ve arzu gücü, nefste hükümrandır. Akıl nefsi kurtuluşa çağırırken arzu gücü onu ateşe çağırır. Çağrıldığı işte nefsin herhangi bir etkisi yoktur diye düşünenler ona kefaret gerekmediğini söyler. Kabul edip etmemenin nefse kaldığını ve her birinin nefsteki otoritesinin nefsin kabul etmesiyle gerçekleştiğini söyleyenler de vardır. Onlara göre nefs, çağrıldığı işten geri kalmak veya onu kabul etmek gücüne sahiptir. Bunlardan hangisini yeğlerse karşılığını görür. Nefs, iyiliği seçerse iyilik görür, kötülüğü seçerse kötülükle cezalandırılır. Böyle düşünen bilginlere göre nefse (zâhirî hükümde zorlanan kadına) kefaret gerektiği görüşündedir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruç Bozmanın Tekrarı Nedeniyle Kefaretin Yinelenmesi

Bazı bilginlere göre, cinsel ilişkiye girip kefaret ödeyip aynı günde ikinci kez cinsel ilişkiye giren kişinin yeni bir kefaret ödemesi gerekir. Bir görüşe göre ise, bir günde birkaç kez cinsel ilişkiye giren kimse tek bir kefaret öder. Bilginler, Ramazan'ın bir gününde cinsel ilişkiye girip ikinci gün cinsel ilişkiye girinceye kadar kefareti ödemeyen kimsenin durumu hakkında ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler, her gün için bir kefaret gerektiği görüşündeyken bazı bilginler ise, birinci ilişkiden dolayı kefaret ödemediği sürece tek bir kefaret gerektiği görüşündedir.

Benim görüşüm şudur: Böyle bir insana tek bir kefaret düşer. Çünkü kefarette oruç değil, Ramazan'ı gözetmek dikkate alınmıştır. Çünkü (söz gelişi) insan kaza orucunda orucunu bozsa, kendisine kefaret düşmez. Bu kefaret 'zıhar' kefareti gibi olsaydı, birinci ilişkiden dolayı kefareti ödemişse şeriat kendisine başka bir kefaret cezası emretmezdi. Şeriat kefareti cinsel ilişki gerçekleştikten sonra belirlemiştir. Bu nedenle biz de, birincisi bir veya birden çok olsa bile, daha önceki bir cinsel ilişkinin kefaret cezasının ödenmesinden sonra gerektiğini kabul ettik.

VASIL

Bâtınî Yorum

Tek bir ruh, buna güç yetirebildiğinde pek çok bedeni yönetebilir. Dünya hayatında bu durum, veli için harikulade olarak gerçekleşirken ahiret yaratılışı ise zaten bunu gerektirir. Kadibûl-ban, bu gücün sahiplerinden birisi olduğu gibi Zünnûn el-Mısrî de bu güce sahipti. Bir ruhun pek çok bedeni yönetmesi, bir ruhun bedenin el, ayak, kulak, göz gibi diğer organlarını yönetmesine benzer. Nefs, kendilerinden ortaya

çıkan eylemler nedeniyle organların davranışları nedeniyle cezalandırıldığı gibi aynı şekilde tek bir ruhun yönettiği pek çok bedenin durumu da böyledir. Söz konusu bedenlerden her ne meydana gelirse, o ruh bunlardan sorumludur. Bir bedenden meydana gelen fiil başka bir bedenden meydana gelen fiilin aynı olabilir. Böyle bir durumda ise, birinci bedenden dolayı kendisine gereken şey, ikinci bedenden ortaya çıkan davranış nedeniyle de gerekir. Bu durum, iki bedenden çıkan fiil aynı olduğunda böyledir.

Bedenlerin çoğalması nedeniyle fiilin yinelenmesi karşısında tek bir ruha gereken cezanın ne olduğu hususundaki görüşleri bu şekilde taksim edebilirsin. Çoğalmanın nedeni, Ramazan ayında cinsel ilişkiye giren kimse hakkında zamanların çoğalmasıdır. Bunu bilmelisin!

FASIL İÇİNDE VASIL

Kefaret Vacip Olurken Yoksul, Sonra Zenginleşen Biri Kefareti Yedirmek Şeklinde Verebilir mi?

Bazı bilginlere göre, böyle bir insana bir şey gerekmez. Ben de bu görüşteyim. Bazı bilginlere göre ise, zenginleştiğinde kefaret öder.

VASIL

Bâtınî Yorum

Fiillerin kendisinden çekilip alındığını müşahede veya keşf eden kimse, hiçbir şeye sahip olmayan mecbur kalmış kişidir. Böyle bir insana bir şey gerekmez. Müşahededen perdelenip müşahedenin ardından bilgi yoluyla bunu kabul ederse, hiç kuşkusuz, şerî hükümlerle sorumludur. Müşahededen sonra perdelenmek, duyuyla algıladıktan sonra duyulur bir şeyi hayal edenin haline benzer. Müşahede bulunmayıp

bilgi bulunduğu için, böyle bir insan hakkında hüküm verilmesi engellenemez, çünkü o, kendisini hareket ettirici ve durdurucu olarak Hakkı görmektedir. Makamı bundan daha yüksek olduğunda da durum öyledir. Daha yüksek makam, müşahede ve keşfe göre, 'Hakkın kulun duyması ve görmesi' olmasıdır.

İçimizden bazıları, böyle bir insanın hükmünün bilgi sahibinin hükmüyle bir olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü Allah kendisi hakkında (bazı şeyleri) vacip kılmıştır ve bununla birlikte O, zorlamaya konu olmaz. Bir kısmımız ise, öyle bir insanı fiilleri Allah'tan görme makamına katar. Nitekim daha önce bundan söz etmiştik. Öyleyse, zâhirde kendisine bir hüküm gerekmediği gibi burada da bir hüküm gerekmez. Haller değişse bile, bazen böyle bir insana Hak, bazen kul denilir. Bu mertebelerden her birisinde bir açıdan kendisine bir hüküm gerekirken başka bir açıdan ondan hüküm düşer.

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruçluyken Kan Aldırmak veya Susayarak Taş Yutan Kimse Gibi Görüş Ayrılığı Bulunan Bir İş Yapanın Durumu. Ya da Orucu Bozma Hakkı Bulunmayan Bilginlere Göre, Yolculuğa Çıktığı İlk Gün Orucunu Bozan kimsenin Durumu.

Bu ve benzeri davranışlar nedeniyle orucu bozmayı şart gören bilginler, görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Bir kısmı, böyle bir insanın kaza etmesi gerektiği görüşündedir. Bir kısmına göre ise, hem kaza etmeli hem de kefaret ödemelidir. Görüş ayrılığı bulunan bütün konular böyledir. Zikrettiğimiz hususlarda benim görüşüm şudur: Hakkında hadis bulunduğu için isteyerek kusan orucunu kaza etmelidir. Bu davranışların bâtınî yorumları daha önce zikredilmişti. Oruç bozmanın caiz olduğu bir günde orucunu bozan bir insan, bize göre kefaret değil, kaza tutar. Böyle bir insana örnek olarak, hayız olmazdan önce orucunu bozup sonra aynı gün hayız olan kadını verebiliriz. Başka bir örnek ise, hastalık veya yolculuktan önce oruç bozup sonra hastalanan veya yolculuğa çıkan kimselerdir.

Böyle bir insanın kaza etmesini vacip saydık, çünkü o, hastalanmış veya yolculuğa çıkmış veya hayız olmuştur. Fakat günahı, kasıtla orucunu bozanın günahıdır. Hayız görmeseydi veya yolculuğa çıkmasaydı veya hasta olmasaydı, kesinlikle o günü kaza edemeyecekti. Böyle bir insan nafile orucu artırmalıdır. Bununla beraber, böyle insanların işi Allah'a kalmıştır. Çünkü söz konusu insanlar, Allah nezdinde oruç bozmaları caiz olan bir günde oruç bozmuşlardır. Zâhirdeki hüküm ise, bizim söylediğimizdir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Bu davranışta nefslere ait olan keşfin ve (sahibi) farkında olmadan gaybın bilgisine ulaşmanın kokusu vardır. Nefsin böyle bir bilgiye ulaşmasının nedeni ise, kendisinin gayb âleminden olmasıdır. Bununla birlikte, cisimsel yapı nefsin annesi, ilâhî ruh ise onun babasıdır. Bu nedenle nefs, ince bir perdenin ardından (gaybe) ulaşma imkânına sahiptir. Öyle ki, bu davranış sahibi Allah ehlinin yoluna girseydi, keşfe istidatlı ve ehliyetli olduğu için, keşf kendisine hızla gelirdi. Böyle bir durum, rastlantı diye isimlendirilmez. Çünkü bize göre rastlantı olamaz. Çünkü bütün iş Allah'a aittir. Allah ise herhangi bir şeyi rastlantı olarak yaratmaz. Allah her şeyi doğru bir bilgi, irade, bilinmeyen bir takdir ve kazaya göre meydana getirir. Dolayısıyla, herhangi bir olayın (veya varlığın) O'nun bilgisinde meydana gelmiş olması gerekir.

Geriye şu kalır: Allah'ın belirlediği davranışın bir benzerinin kendisinde ortaya çıktığı kişi günah kazanır mı, kazanmaz mı? Bize göre, orucu bozmanın caiz olduğu bir günde bulunduğu hakkında kesin bir bilgisi olup sebeple karşılaşmadığı sürece (hastalanmadığı veya yolculuğa çıkmadığı veya hayız görmediği) günahkârdır. Çünkü onun orucu bozabilmesi, dil bakımından 'hayızlı' (hasta veya yolcunun ise) 'hasta' ve 'yolcu' diye isimlendirilmesi gereken hale ulaştığında geçerlidir. Allah ehlinden muhakkiklerin mezhebi budur. Bu gibi konularda bizim görüşümüz de budur. Böyle bir insanın durumu Allah'a kalmıştır: İh-

san ve adaletinin gereği olarak dilerse affeder, dilerse cezalandırır. Şu var ki böyle bir insan, kendisinden meydana gelecek günahların müşahede veya keşf yoluyla kendisine bildirildiği insanlardan olabilir. Hakkında takdir edilmiş işlerin bilgisine ulaşan kimse, bu fiilin kendisinden çıkması nedeniyle Allah nezdinde cezalandırılmaz. Böyle bir bilgi kendisine bildirilmez ve buna yeltenmezse, Allah'ın kendisi hakkındaki bilgisini bilmediği sürece, onun bu konuda bir çabası olmaz. Zorunlu olarak cezalandırılacağını ve Allah'ın genel olarak zâhirdeki hükmü dikkate aldığını bilirse, kendisi hakkında geçerli olan Allah'ın hükmü için hazırlanır. Bize göre bu, akla göre mümkün olsa bile, fiilen kesinlikle gerçekleşmiş değildir.

İblis'e, 'Secde etmekten niçin imtina ettin?' diye sorulmuş. O da 'Rabbim! Benden secde etmemi istiyorsan secde ederim' demiş. Allah kendisine şöyle demiş: 'Senden secde etmeni istemediğimi ne zaman anladın? Secde emrine direndikten ve karşı çıktıktan sonra mı, yoksa önce mi?' İblis, 'Allah'ım! Direndikten sonra bunu anladım' demiş. Bunun üzerine Rab, 'Bundan dolayı seni cezalandıracağım' demiş.

Bilmelisin ki, Allah bazı kullarını haklarında takdir edilmiş günahların bilgisine ulaştırır. Bu nedenle onlar Allah'tan çok utandıkları için, bir an önce tövbe edip günahları geride bırakmak için hızla o günahlara koşarlar. Böylece müşahedelerinin karanlığından rahata ulaşırlar. Tövbe ettiklerinde ise, günahlarının takdir edilmiş olduğu ölçüde, iyiliğe döndüğünü görürler. Böyle bir durum, bu insanın Allah katındaki konumuna bir zarar vermez. Çünkü bu gibi insanlardan böyle davranışların çıkması, Allah'ın yasağına dalmak sayılmaz. Bilakis bu, Allah'ın kaza ve takdirinin kendilerine işlemesidir. Allah Teala şöyle buyurur: '*Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar.*'[258] Böylelikle bağışlama, günahın gerçekleşmesini öncelemiştir.

Bu ayette masum hakkında da bir yorum ve yön bulunabilir. Bu yorum, masumun günahlardan gizlenmiş olmasıdır. Günahlar kendisini arar, fakat ona ulaşamazlar. Bu nedenle, günahlardan gizlendiği için, kendisinden hiçbir şekilde günah meydana gelmez. Ya da, masum cezalandırmadan gizlenmiştir ve cezalandırma kendisine ulaşamaz. Çünkü cezalandırma, günah yerlerine bakar durur. Allah ise, cezalandırmanın veya yargılamanın kendisine ulaşmasını engelleyerek, dilediği kulla-

rını örter ve gizler. (Günahtan gizlemek anlamındaki) Birinci ise, daha tamdır. Böylelikle, gerek yapmak ve gerekse yapmamak tarzında olsun, bağışlama (ve örtme), günahın gerçekleşmesinden önce olmuştur. Dolayısıyla böyle bir insandan ancak iyilik meydana gelebilir. İnsan da onu ve onun iyiliğini görür.

Allah'ın bazı kulları ise, sadece kendisine göre özel olarak serbest bırakılmış işleri yerine getirir. Allah ehlinde daha yakın olan şey budur. Çünkü şeriatta Allah'ın özel bir hal nedeniyle kuluna şöyle dediği sabittir: 'Dilediğini yap! Seni bağışladım.' Serbest bırakılmış olan şey budur. Böyle bir mubah fiili işleyen insanı Allah cezalandırmaz. Bununla birlikte söz konusu fiil, genel için günah olabilirken şeriatta bu şahıs hakkında günah değildir.

Ehl-i beyt'in günahları da Allah katında bu kabildendir. Hz. Peygamber Bedir savaşçıları hakkında şöyle der: 'Ne biliyorsunuz ki! Belki de Allah Bedir savaşçılarına varıp şöyle demiştir: 'Dilediğinizi yapın, sizi bağışladım." Güvenilir bir hadiste de şöyle denilir: 'Bir kul günah işler ve 'Rabbim! Beni bağışla' der. Bunun üzerine Allah şöyle der: 'Kulum bir günah işledi ve günahı bağışlayan ve günah karşılığında cezalandıran bir Rabbi olduğunu bildi." Sonra kul tövbesinden döner ve tekrar günah işler. Dördüncü veya üçüncü kez bu olay tekrarlanır. En sonunda Allah kendisine şöyle der: 'Dilediğini yap, senin günahlarını bağışladım.' Allah, kendisine yasaklamış olduğu bütün davranışları yapmasına izin verir. Artık bu insan, sadece kendisine yapma izni verilmiş işleri yaptığı gibi Allah katında da onun adına bir günahtan söz edilmez. Biz ise bu insanın bu özelliğe ve bu hükme sahip olan insanın Allah katındaki durumundan habersiziz, fakat bu durum, onun Allah katındaki derecesine bir zarar vermez.

Böyle bir durumdaki insan, sadece yapmaya veya yapmamaya izinli olduğu işleri yapar, çünkü hüküm hallere bağlıdır. Farklı hallerine ve durumlarına göre keşf sahiplerinin durumu ise, hali kendisinden gizlenmiş bir insanın haline benzemez. Bu ikisini eşitleyen kimse ise, hakkında hüküm verilmiş bir konuda haddi aşmış demektir. Dikkat ediniz! Zorda kalmış bir insana, zorda olduğu sürece, kesinlikle ölü eti yemek yasaklanmamıştır. Zorda olmayan kimseye ise, ölü eti kesinlikle helal olmaz. Şeriatın zâhirî hükmü budur. Şeriat hükümleri ise, hallere göre

düzenlenmiştir. Biz ise, hangi durumda olduğunu bilmediğimiz ve durumu hakkında bir açıklama bulamadığımız kimse hakkında hüsnü zanda bulunmalıyız.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ramazan Orucunu Kaza Ederken Kasıtla Orucunu Bozan Kimsenin Durumu

Bilginlerin çoğuna göre böyle bir insana kefaret gerekmez -ki ben de bu görüşteyim- fakat kaza tutmalıdır. Bazı bilginlere göre, iki gün kaza etmesi gerekir. Bu görüş sahiplerini bu görüşe ulaştıran ince ve gizli bir bakış açısı vardır. Şöyle ki: Kişi o gün kaza edip etmemede serbestken kaza tutmayı seçmiştir. Sonra bu durum açığa çıkmış ve orucunu bozmuştur. Nafile oruç tutsaydı, o günü kaza etmeye başlamasını gerekli görürdük. Birinci gün, budur. Diğer gün ise borcu olan Ramazan günüdür. Öyleyse, bu düşünce sahibi eksiltmemiştir. Katade ise şöyle demiştir: 'Hem kaza etmeli hem de kefaret ödemelidir.'

VASIL

Bâtınî Yorum

Kaza ederken Allah'ın Ramazan ismini müşahede eden kimse, vaktinde tutmuş sayılır. Ramazan'da kasıtlı olarak oruç yiyen kimse hakkında vaktinde tutmanın durumundan ve bu konudaki görüş ayrılıklarından daha önce söz etmiştik. Bu insan, kendi zannınca bulunduğu duruma göre değerlendirilir. O ise, zâhirî hükümde olduğu gibi bâtınî yorumda da bu üslupta devam eder.

Bir insan, Ramazan ayına özgü ilâhî ismi veya Ramazan ismini değil, kaza orucunu tutarken içinde bulunduğu aya özgü ilâhî isimi

müşahede edebilir. Başka bir ifadeyle oruç tutmamasını gerektiren bir ilâhî ismi müşahede eden bir insana kefaret gerekmez. Fakat Ramazan ayında kefaret tutmayı kabul eden insan için *'Diğer günlerden sayılı günler tutar'*[59] ayeti yeterlidir. Çünkü Şari o günleri 'diğer' diye isimlendirmiştir. Söz konusu günler ramazan günleri değildir. Onlar, sadece - belirsiz olarak- oruç günleridir ve herhangi bir gündür. Gün ise, kâmil olduğu için gün diye isimlendirildi. Gün kemale ermediğinde ise oruç tutulmaz.

Kamerî aylara ait ilâhî isimler şöyledir: Allah'ın Ramazan ismi, Ramazan ayına aittir. Şevval ayına er-Refi', Zilkade ayına er-Rahman, Zilhicce ayına el-Mürid, Muharrem ayına el-Muharrim, Safer ayına el-Muhlî, Rebiu'l-evvel ayına el-Muhyi, Rebiu'l-âhir ayına el-Muîd, Cemâziye'l-evvel ayına el-Mümsik, Cemâziye'l-âhir ayına er-Rabb - sabit anlamında-, Receb ayına el-Azîm, Şaban ayına el-Fasıl ve el-Hakem isimleri aittir. Bunun yanı sıra bu isimlerle aynı anlama gelen ilâhî isimler de ilgili aylara aittir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Mendup Oruç

Bu oruç türlerinden hal bakımından teşvik edilmiş oruçlar ile zaman bakımından teşvik edilmiş oruçları zikredeceğiz. Birinciye örnek olarak, cihat esnasında oruç tutmayı verebiliriz. Zamanlara örnek olarak ise, Pazartesi ve Perşembe orucu, Arife, Aşure, Aşr (on gün), Şaban orucunu verebiliriz. Haftanın herhangi bir günüyle sınırlanmaksızın kendiliğinde teşvik edilmiş oruçlar, Aşure ve Arafat orucudur. Tutulma zamanı belirli olduğu için, onları zamana bağlı (olarak teşvik edilmiş) oruç kısmına kattık. Bunların haftanın hangi gününde olduğu bilinmediği için, zamanla sınırlamadık. Bunların bir kısmı, ayı belirlenmiştir. Buna örnek olarak Şaban ayını verebiliriz. Bunların bir kısmının ise günleri serbest bırakılmışken ayları belirlidir. Bu kısma örnek olarak, dolunay günlerinde ve her ayın üç günü oruç tutmayı verebiliriz. Bir kısmı ise, serbest bırakılmıştır. Bu kısma örnek olarak, istenilen

herhangi bir günde oruç tutmayı verebiliriz. Bir kısmı ise, bir gün oruç tutup bir gün bozmak şeklindeki Davud orucu gibi, süresi bakımından belirlenmiştir. Bu tarz oruçlar bu kısma girer.

Arife orucunu Arafat'ta tutmaya gelirsek, bu oruç hakkında görüş ayrılığı vardır. Arafat'ın dışında ise, bu oruç teşvik edilmiştir. Şu var ki, her halükarda 'Bir önceki sünnet bir sonraki sünneti örter.' Şevval ayında tutulan altı günlük oruç teşvik edilmiştir. Bu orucun Şevval ayının hangi zamanında olduğu ve peş peşe olup olmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Bu konuda istisnai bir görüş ayrılığı vardır ki, o da ilk günün Şevval ayında, diğer günlerin ise senenin diğer günlerinde tutulması şeklindedir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Allah Yolunda Oruç Tutmak

Müslim es-Sahih'inde Ebu Said el-Hudrî'nin şöyle dediğini aktarır. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Allah yolunda oruç tutan bir insanın yüzünü Allah, o günün karşılığı olarak ateşten yetmiş çukur (mevsim) uzaklaştırır.' Burada kölelerin orucunu zikretmiş, hürlerin orucunu zikretmemiştir. Hal gereği köle olanlar azdır. İnanç bakımından köleler ise herkestir. Oruç Allah'a benzemektir. Bu nedenle (kutsi bir hadiste Allah) onu insandan uzaklaştırıp şöyle buyurmuştur: 'Oruç bana aittir.' Kula oruçtan düşen kısım, açlıktır. Öyleyse oruçta tenzih Allah'a, açlık ise kula aittir.

(Oruç tutarken) Kul, kendisiyle tartışana -ki düşman demektir (nefs)- baskın gelip onu ezmek özelliğinde Allah'a benzer. Bu benzeme 'isimler ile ahlâklanmak' diye ifade edilir. Bu nedenle Şari oruç tutmayı cihat kapsamında saymıştır. Hadiste yol, zâhirî dilde cihat anlamına gelir. Bunu salt sözün kullanımından değil, durum kanıtlarından anladık. İfadeyi terimsel anlamıyla değil de, salt lafzıyla da alsaydık, lafızdan (cümlede) geçtiği şekilde söz ederdik. Bu yaklaşım, Allah ehlinin isimlerine bakış tarzıdır. Onlar, Allah'ın neyi sınırladığını ve neyi geniş

anlamda kullandığını dikkate alır. Hadiste 'yol (sebil)' kelimesi önce belirsiz gelmiş, sonra, Allah'a tamlama yapılarak kelime belirli yapılmıştır. Allah, bütün isimlerin hakikatlerini kendinde toplayan toplayıcı isimdir. Bütün hakikatlerin kendine özgü bir iyiliği ve kendine ulaştıran bir 'yolu' vardır. Kulun içinde bulunduğu her iyilikte iyilik yolunda sayılır ve bu yol da Allah yoludur. Bu nedenle toplayıcı isim gelmiş ve genelleştirmiştir. Aynı şekilde belirsizlik, yani belirlenmemiş olan da genelleştirir. Benzer şekilde, 'gün' kelimesi de belirsizleştirilmiş ve belirli yapılmamıştır. Bunun amacı, Allah'a yaklaşmada bütün kulları içermesini sağlamaktır. Sonra 'yetmiş harif (sonbahar)' de belirsiz gelmiş, zaman bakımından belirlenmemiştir. Burada neyin kastedildiğini bilmiyoruz: Acaba Rabbın günlerinden 'yetmiş sonbahar' mı kastedilmiştir? Yoksa, yetmiş menzillik yol mu kastedilmiştir? Yoksa gezegenlerin dönüşlerinden bir gün mü kastedilmiştir? Yoksa (feleğin) büyük hareketinin günlerinden bir gün mü kastedilmiştir? Ya da bizim bildiğimiz günlerden bir gün mü kastedilmiştir? Hadis işi belirsizleştirmiş ve hadisin genel bağlamında geçen belirsizlikle aynı yapmıştır.

Aynı şekilde, hadiste geçen 'yüzünü' kelimesini de belirsizleştirmiştir. Acaba kastedilen şey onun zatından ibaret olan yüzü müdür, yoksa bildiğimiz yüzü müdür? 'Ateşten' sözü de belirsizdir. Burada, bilinen ateşi mi kastetmiştir, yoksa içinde ateşin bulunduğu bir yeri mi kastetmiştir? Çünkü insan o yere girmeyi hak eden bir davranış içinde olabilir, fakat ateş kendisine ulaşmayabilir. Gerçekte hepimiz o yere uğrayacağız, çünkü orası cennete giden yoldur. Bunun bir anlamı, ahirette cehennemin üzerinde bir köprünün bulunması olabileceği gibi dünyada da cennet sevimsiz şeylerle çevrelenmiştir (bu da cehenneme uğramanın bir tarzıdır).

Kuşkusuz, Allah'ın kelamının ve Allah'tan aktarılan kelamın gerçekte nasıl inceleneceğiyle ilgili sana önemli bir yöntem gösterdik. Allah'tan sözü aktaran, gönderilmiş bir peygamber veya sezgi sahibi bir velidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Güçleri Yettiği Halde Hamile ve Emzikli Kadının Ramazan'da Oruç Tutup Tutmamada Serbest Olması

Oruç tutmayı tercih ettiklerinde bu kişilerin orucu, bir bakıma farz kılınmış oruca benzer. Seçimi yapmazdan önce ise, oruçlarının hükmü yapma veya yapmamada serbest bırakılmış olan mubah gibidir. Bu bakımdan ise, nafile oruca benzer. Teşvik edilmiş bir şeyi yapmak, yapmamaktan daha iyidir. Bu nedenle Allah bu oruç hakkında *'Tutmanız daha hayırlıdır'*[260] demiştir.

Müslim, Seleme b. el-Ekva'nın şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber döneminde Ramazan ayı içindeydik. Dileyen tutuyor, dileyen tutmuyor ve bir yoksulu yedirerek fidyesini ödüyordu. En sonunda *'Sizden kim ayı (hilali) görürse, oruç tutsun'*[261] ayeti nazil oldu.' Bazıları bu ayeti önceki uygulamayı ortadan kaldıran bir ayet saymış, bir kısmı ise özelleştirme saymıştır. Bizim görüşümüz ayetin özelleştirme (tahsis) olduğudur. Ayetin hükmü, çocukları hakkında endişe ettiklerinde hamile ve emzikli kadınlar için kalmıştır. Allah onların orucunu 'gönüllü' oruç diye isimlendirmiş ve *'Kim gönüllü olarak tutarsa, bu onun adına daha hayırlıdır'*[262] demiştir. Burada Allah, 'hayırlıdır' kelimesini belirsiz getirmiş ve yedirme ve orucu ona katmıştır.

Buhari, *'Güç yetirebilenler bir yoksulu yedirirler'*[263] ayeti hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: 'Bu ayetin hükmü kalkmamıştır. Bu ayet, yaşlı erkek ve kadınlarla ilgilidir.' Ebu Davud ise İbn Abbas'tan şöyle aktarır: 'Ayetin hükmü hamile ve emzikli kadınlar için sabittir.' Dârekutnî ise, bu ayetle ilgili olarak İbn Abbas'tan şöyle aktarır: 'Her gün için yoksula yarım ölçek ekmek yedirir.'

Bilmelisin ki, Hak kulunu serbest bırakmışsa, onu denemiş demektir. Kul gerçekte köledir ve ancak zorlama ve mecburen tasarrufta bulunabilir. Özgürlük efendinin özelliğidir, kölenin özelliği değil. Bazen Hak, kölesini denemek ve sınamak için özgür bırakabilir. Bu sınamanın amacı, kulunun köle gibi mi hareket edeceği, yoksa seçimde bulunup da efendisi gibi mi hareket edeceğini görmektir. Gerçekte kul, seçiminde mecburdur. Bununla birlikte seçim, efendisinin emrinden

kaynaklanır. Öyleyse kul hiçbir zaman kulluğundan ayrılmaz ve Hakkın kendisini seçimi zorunlu yapmasında Rabbine benzemiş sayılmaz.

Bazı kullar şaşırır ve neyi tercih edeceğini bilmez. Bazı kullar ise Rabbim *'onların seçim hakkı yoktur'*[64] diyor diye düşünür ve seçimi reddeder. Ben de reddedenler safındayım. Bir an bile kulluğumdan çıkmam. Bazı kullar ise şöyle der: 'Ayetin anlamı şudur: Kulların kendiliklerinden bir seçim hakları yoktur, fakat ben (Rableri olarak) onlara özgürce davranma izni verip bu hakkı onlar adına tercih ettim. Ayrıca bu özgürlüğü nerede kullanacaklarını da belirledim.' Özgürlüğün kullanılacağı yerlerden biri de, bu ayette söz konusu edilen oruç tutup tutmamanın serbest olması ve bazı kefaretlerdir.

Allah, tutmayı tercih ettiklerinde orucun kendileri için daha hayırlı olduğuna kullarının dikkatini çekince, tutmayı bozmaya yeğlesinler diye, bunu onlara üstünlük kalıbıyla (daha hayırlı) açıklamıştır. Bu açıklama, böyle bir tercihle seçimlerini ortadan kaldırdığı için, Allah'ın kullarına rahmetinden kaynaklanmıştır. Bununla beraber, Hakkın kulunu sınaması devam eder. Çünkü Allah tercih ettiği şeyi kuluna vacip yapmamış, bilakis seçimi onun önünde bırakmıştır. Bu nedenle, tutmadığında kul günahkâr olmaz. Hiç kuşkusuz oruç tutan kimse, bir farzı yerine getirmiş demektir. Çünkü bunlardan birisi -tam belirlenmese bile- kendisine farzdır. Yükümlü bunlardan birini belirlediğinde ise -ki o kuldur- farzlık belirlenmiş olur. Gerçekte kul bu fiilinde serbesttir. Bu bakımdan bu oruç, gönüllü oruca benzemiştir. Bu nedenle bu durumdaki bir insan bu orucu tuttuğunda, bir yandan farz ecrini alırken aynı zamanda nafile (gönüllü) oruç ve meşakkat ecrini elde eder. Öyleyse bu insan, sadece farzı kılan kişiden daha çok ve daha büyük ecir alır. Aynı şekilde, serbest kefaretlerdeki ecir de hem gönüllü hem de farz ecridir. Bunlar, Allah'ın yükümlülükteki cömertliğinden kaynaklanır.

Elli altıncı kısım sona erdi, onu elli yedinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ELLİ YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Farz ve Mendup Oruçta Geceden Niyetlenmek

Nesai, müminlerin annesi Hafsa'dan (r.a.) Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Oruca geceden niyetlenmeyen kimsenin orucu yoktur.' Bunun anlamı, ister gecenin başı, ister ortası ve isterse sonu olsun, orucun geceleme vaktinden itibaren yazıldığıdır. Oruç tutanların sevabı, geceleyişlerine göre derecelenir. Bunu 'visal' (hakkındaki durum) da destekler. Oruçluya günün gecesinin ilk kısmına ulaştırmak nedeniyle sevap yazıldığı gibi aynı şekilde gecesinin diğer kısmını da gününe bitiştirmekle kendisine sevap yazılır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Visal orucu tutan kimse, seher vaktine kadar tutsun.' Daha sonra, visal orucu hakkında kitabın 'visal' ve 'seher' bölümünde söz edeceğiz. Konunun seherle ilişkisine gelirsek, çünkü 'visal orucu tutan kimse...' hadisinde, sahur vaktinde yemeye teşvik vardır. Visal orucunda gece de, bir yandan oruç vakti öte yandan tutma vaktidir. Gece orucunun serbest bırakılması, gün içinde gönüllü orucun durumuna benzer. Her iki zamanda da oruç Allah içindir, çünkü O, oruç tutanı takip eder. İnsana hangi vakitte oruçlu adı verilirse verilsin, oruç Allah'a aittir. Oruçlu ismi, geceye daha benzerdir. Çünkü oruç bilinmezlikle daha çok ilişkilidir. Hak ise, bize kendisini görmeyi vaat etmesine rağmen, bizim tarafımızdan görünmezken buna karşın fiil ve eserleri bakımından ise tarafımızdan görülür.

Gerçekte Hak, görünmede görünmez (görünürken görünmez) olduğu gibi oruç da görünürken görünmezdir. Oruç (bir şey yapmak değil) yapmamaktır ve yapmamak görünmeyen bir iştir. Oruca niyetlenmek, görülen bir iştir. Oruç tutacak insan geceleyin bir vakitte niyetlendiğinde, niyetinin geçerli olabilmesi için bir şey yememelidir. Öyleyse (orucun gerçekte başladığı) fecir vaktine kadar geceden oruç tuttuğu süre, (farzın vakti girmediği için) 'gönüllü oruç' sayılır. Fecir doğduğunda artık farz oruç hüküm sahibidir. Bu durumda insan, gönüllü (nafile) oruç ile farz orucu birleştirir ve her ikisinin de sevabını alır.

Oruç Allah'a aittir ve Allah, oruç tutarak ve onu kendisine nitelik yaparak kulun Allah'a yaklaşmasını istemiştir. Gecenin ikinci üçte birlik bölümünden itibaren veya ortasında oruca başlamak gerekir. Allah o vakitte 'yakın sema'ya inerek tecelli eder. Kul Allah'ın niteliğiyle -ki oruç tutmaktır- Allah'a yaklaşır. Çünkü, kendisiyle nitelendiğinde oruç niteliği sadece Allah'a ait olabilir. Kul onunla nitelenmediği sürece ise, Allah'a ait olabilecek bir oruçtan söz edilemez. Çünkü bu noktada oruçlu kul, Hakkın kendisine ve üzerine ineceği bir ziyafete benzer.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, oruç bu durumda olunca, Allah karşılığını kendi 'benliği' ile üstlenmiştir ('orucun karşılığı benim'). Halbuki aynı şeyi başka bir ibadet için yapmamıştır. Kulun tuttuğu oruç -arada bir vasıta olmaksızın- Allah'a ait olduğu gibi kula verilecek karşılık -herhangi bir vasıta olmaksızın- doğrudan Allah'tandır. Bir insan kendisine yaraşan şekilde efendisine yönelirse, efendisi kölesinin davranışına karşılık en yetkin şekilde yönelir. Efendi, bu yerde istifade edenin zuhuru gibi ortaya çıkmıştır. Böylelikle ona kendisiyle karşılık verir. Onun ikramı ise, başkası adına olmamıştır. 'Allah âlemlere muhtaç değildir.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruçlunun Orucunu Açma Vakti

Müslim, Abdullah b. Ebi Evfa'nın şöyle dediğini aktarır: 'Ramazan ayında bir yolculukta Hz. Peygamber ile birlikteydik. Güneş battı-

ğında birisine, 'İn ve bize koyun sağ' deyince adam 'Ey Allah'ın peygamberi! Henüz gündüz!' diye karşılık vermiş. Peygamber tekrar 'İn ve bize süt sağ' demiş. Adam (bineğinden) inip süt sağmış ve onu peygambere getirmiş, Hz. Peygamber de içmiş ve şöyle demiş: 'Güneş şuradan batıp gece buradan geldiğinde, oruçlu iftarını açmıştır.' Oruçlunun bir şey yiyip yememesi eşittir, çünkü Şari, onun orucunu bozduğunu bildirmiştir. Başka bir ifadeyle bu vakit oruç tutma vakti değildir ve güneşin batmasıyla oruçluyu el-Fatır ismi hakimiyeti altına alır.

Gecenin gelişi, gaybte bulunan şeyin ortaya çıkması değil, gaybın otoritesinin ortaya çıkması demektir. Gece gelmiş ve hakikat güneşinin ortaya çıkardığı şeyleri kıskançlık duygusuyla örtmüştür. Kıskançlık, keşf sahiplerinin gördükleri Allah'ın yasak ve alametlerine saygı göstermeyişlerine karşıdır. Çünkü bu esnada göz öyle bir şeyi algılar ki, onun bir kısmı bir şeyin içinde bulunsaydı, kendisine gerekli saygı yerine getirilemezdi. Keşf sahiplerinin gördükleri şeye karşı saygıları azalınca, gece kıskanarak onu örtmüştür. Böylelikle (hakikat güneşinin ortaya çıkardığı şey) gecenin bilinmezliği içinde gizlenmiştir.

İnsan gaybe (oruca) girer ve onu niteliği haline getirirse, içinde bulunan -sır ilimlerini değil- nur ilimlerini algılar. Nur ilimleri, bütün yaratıkların menfaatleriyle ilgili ilimlerdir. Gecenin gelişiyle ise, yıldızların ışıkları ortaya çıkar. Allah onları, 'Denizin ve karaların karanlıklarında doğru yolu bulalım' diye yarattı. Bu ikisi, ihsan ve hayat ilmidir. Sır ilimleri ise, bakanların gözlerinden gizlenir. Bu ilimler, bilinmezin bilinmezidir. Bu yorumda gayb, bir kısmı algılanan bir kısmı algılanmayan hususları barındıran bir şeye dönüşmüştür.

Hz. Peygamber 'Oruçlu iftar etmiştir' demiştir. Oruçlunun yapması gereken en uygun iş, akşam namazının ardından hemen orucunu açmasıdır, çünkü en uygunu budur. Çünkü Allah akşamı gündüz namazının vitri yapmıştır. Bu nedenle gündüz kendisinde bulunduğu nitelikle onu kılmak gerekir. Bu özellik ise, yemek ve içmekten uzak durmaktır. Farzı yerine getirdiğinde ise, nafile kısmını kılmadan önce -ister bir hurma tanesi veya biraz su içerek olsun- yemeğe başlaması müstehaptır. Bunu yapan kişi, daima hayır içindedir. Müslim, Sehl b. Sa'd'dan Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'İftarı aceleyle yaptıkları sürece insanlar hayır içindedir.' Yemek ve içmek, orucu bozmak

diye isimlendirilmiştir. Halbuki Hz. Peygamber hadiste gecenin gelip güneşin batmasıyla orucun bozulduğunu belirtmişti. Yemek yiyerek oruçlu iki 'oruç bozma' eylemini birleştirir: Orucu fiilen bozmak, orucu hüküm yönüyle bozmak.

'Anlamı' dikkate alan kimse, yemekle orucunu bozmayan kimsenin aceleyle yediği takdirde yemek nedeniyle elde edeceği hayrı yitireceğini söyler. Çünkü insan yemeği ertelerse, acelenin kendisine getirdiği iyiliği elde etmemiş ve alış verişinde mahrum ve hüsrana uğramış bir halde kalır. Sonra, orucunu açarken oruçlunun elde edeceği sevinçten de yoksun kalır. Başka bir ifadeyle, onun hazzını ve tadını kaçırır. Söz konusu olan, zorunluluktan özgürlüğe, darlıktan genişliğe, sıkıntıdan huzura çıkmanın hazzıdır. Bu, Muhammedî makamdır. Sıkıntıda kalmak ise, Yusuf'un makamıdır.

Hükümdarın elçisi Yusuf'u hapisten çıkarmak için geldiğinde Yusuf kendisine şöyle demiş: 'Efendine dön ve ellerini kesmiş olan kadınların derdinin ne olduğunu sor.' Böylece hapisten çıkmamış ve elçi kendisine cevabı getirinceye kadar hapiste kalmayı tercih etmiştir. Gerçi bu da onun hapse girmesine uygundu. Çünkü Yusuf hapse isteyerek girmişti. Bu hal de kendisine eşlik etmiştir. Nitekim ayette, *'Rabbim! Hapis, onların beni çağırdıkları işten daha hayırlıdır'*[65] dediği bildirilir. Yusuf'taki bu sevgi, göreli bir sevgiydi, gerçek bir sevgi değildi. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah, kardeşim Yusuf'a merhamet etsin, ben olsaydım elçiye olumlu karşılık verirdim.' Peygamber, 'çıkmak için acele ederdim' der. Hz. Peygamber'i Allah rahmet olarak gönderdiği için, makamı genişliği verir. Rahmet olan kimse ise, sıkıntıya tahammül edemez. Bu nedenle 'orucu bozma sevincinin hazzı'nın Yusufî (Yusuf Peygamber'e ait) değil, Muhammedî bir makam olduğunu söyledik.

Namazın hemen kılınmasını söyledik. Oruçlu akşam namazının farzından sonra ve sünnetinden önce iftar eder. Böyle yapmak, Peygamber'in fiilidir. Önce namaz kılmak gerektiğini belirttik, çünkü namaz, Allah'ın hakkıdır. Orucu bozmak ise, nefsinin hakkıdır. Hz. Peygamber, üzerinde oruç borcu bulunduğu halde ölen bir annenin bu borcu kaza etmek isteyen oğluna şöyle demiştir: 'Başka bir borcu olsaydı, onu öder miydin? Adam 'Evet öderdim' deyince, Hz. Peygam-

ber 'Allah'ın hakkı ödenmeye daha layıktır' demiştir. Böylelikle Allah'ın hakkını öne almış ve onu ödenmesi bakımından yaratıkların haklarından daha öncelikli saymıştır.

Müslim Ebu Uteyye'nin şöyle dediğini aktarır: 'Mesrûk ile birlikte Aişe'nin huzuruna girip şöyle dedik: 'Ey müminlerin annesi! Hz. Peygamber'in arkadaşlarından iki adam var: Birisi iftarı önce yapıp namazı sonraya bırakmak istiyor, diğeri namazı önce kılıp iftarı ertelemek istiyor?' Aişe 'Hangisi iftar için de namaz için de acele ediyor' diye sorunca, 'Abdullah b. Mesud dedik. Bunun üzerine 'Hz. Peygamber de öyle yapardı' diye karşılık vermiş.

Allah, Hz. Peygamber'i uyulması gereken bir örnek yaparak şöyle buyurmuştur: '*Sizin için Allah'ın Peygamberi'nde en güzel örnek vardır.*'[66] Hz. Peygamber, midesine girecek (bağırsaklarını yaracak, açacak) birkaç yudum su, bir hurma veya birkaç damla içecekle akşam namazından önce iftarını açardı. Akşam namazını kıldıktan sonra ise, takdir edilmiş olduğu ölçüde yerdi. Ebu Davud es-Sünen'inde Enes b. Malik'ten şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber namaz kılmazdan önce içecek şeylerle orucunu açardı. İçecek olmazsa, birkaç hurmayla orucunu açardı. Hurma da olmazsa, birkaç yudum suyla orucunu açardı.' Burada Peygamber içeceği öne geçirmiştir. Çünkü içeceğin (su), hurmaya göre Rabbiyle tanışıklığı daha yenidir. Nitekim Hz. Peygamber yağmur yağarken yağmura doğru çıkar ve yağmurun üzerine düşmesi için elbisesini çıkarırdı. Niçin böyle yaptığı sorulduğunda, 'Yağmurun Rabbiyle tanışıklığı yenidir' derdi.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ayın Sırrını Tutmak

Bilmelisin ki, söz konusu gün, Hz. Peygamber'in kendisinde oruç tutmayı emrettiği aktarılmış bir gündür. Bu rivayeti Ebu Davud, Abdullah b. el-Âlâ'dan, o da Muğîre b. Karre kanalıyla bize ulaştırmıştır. Karre şöyle der: 'Hıms şehrinin kapısında bulunan bir yerde ayağa

kalkmış ve şöyle demiştir: 'Ey insanlar! Şu ve şu günde hilali gördük. Ben hemen oruç tutacağım. Bunu yapmak isteyen kimseler yapsın.' Ravi şöyle devam eder: 'Malik b. Hübeyre es-Sebelî ayağa kalkmış ve 'Muaviye! Bu senin Peygamber'den duyduğun bir rivayet midir, yoksa kendi görüşün müdür?' Bunun üzerine Muaviye 'Hz. Peygamber'in şöyle dediğini duydum: 'Ayı ve sırrını tutun.'

Bilmelisin ki, sır (ay anlamındaki şehr kelimesinin başka bir anlamı olan) şöhretin zıddıdır. Ay şöhret bulup ayrıştığı, bunun yanı sıra müslümanların ve gökbilimcilerin ilgisine mazhar olduğu için 'şehr' (tanınan, şöhretli) diye isimlendirildi. Şeriat, ayın gizli ve açık olduğu esnada oruç tutmayı teşvik etmiştir.

Bilmelisin ki, 'ayın sırrı' ayın güneşin kabzası, yani onun ışınlarının altında bulunduğu dönemdir. Aynı şekilde kul da yakınlık mertebelerinden birinde var olanların gözlerinin kendisini arayacağı bir yerde bulunduğunda, onu göremezler. İşte bu, 'gizli-iyilerin makamlarıdır.' Onlar, efendilerinin nitelikleriyle özdeşleşerek, bu dünyada sıradan insanlardan ayrılmayan kimselerdir. Nitekim onlar, ilâhî mertebe hakkında insanların iddialarının gerçekleşmesi ihtimali nedeniyle, varlıkların efendilerini bu dünya hayatında görmeye bir yol bulamazlar.

Şöyle derler: 'Ancak efendimizin göründüğü gibi görünmemiz gerekir. Bu ise, ahirettedir.' Çünkü Allah *'O gün mülk kimindir?'*[67] diye sorar. Dolayısıyla hiç kimse mülk iddiasında bulunamaz. Bu tabaka orada gözükür ve Allah'ın kulları içinde bir takım gizlileri bulunduğu gözükür. Onlar, korunmuşluğu altında sakınılmış gizlilerdir. Bu gizlenme ve gözükmeme özelliğinde efendilerine benzediklerinde ise, 'ayın sırrı'nın orucu kendilerine gerekir. Çünkü oruç samedanî bir niteliktir. Böylelikle, bu yakınlıkta Hakkın niteliğiyle nitelenirler. Buna karşın, Ramazan ayında olduğu gibi, farz orucun açıklanışında da Rablerine benzerler. Çünkü orada Hak Ramazan ismiyle zuhur eder ve kendisine perde olsun diye bu isimle ayı isimlendirmiştir.

Sıradan insanlar şöyle der: 'Ramazan'da oruç tuttum.' Ârif ise şöyle der: 'Ramazan ayını ilan ederek tuttum.' Çünkü Allah onlara şöyle demiştir: *'Sizden kim ayı görürse.'*[68] Burada (ay anlamındaki) şehr, Ramazan'ı ilan ve tanıtmak demektir. *'Onu tutsun.'*[69] Yolcu ise bu emrin kapsamı dışındadır. Çünkü O'na giden yolcu, kendisini müşahede et-

mek üzere yolculuk etmektedir. Hasta ise Haktan ayrılandır. Çünkü iç hastalığı, nefsin âleme yönelmesi demektir. Bu nedenle de 'şehri (ay) göremez.' Hayız ise, nefsin yalanıdır. Bu nedenle bulunduğu yerde hayız, yakınlığı gerektiren temizlikle -ki doğruluk demektir- çelişen bir sıkıntıdır. Güvenilir bir hadiste şöyle denilir: 'Kul bir yalan söylediğinde, melek kendisinden otuz mil uzaklaşır.' Hadiste, güneşin ışınları altında gizlenen Kamerî ayın tam sayısı olan otuz zikredilmiştir. Öyleyse hayızlı, zikrettiğimiz nedenle, ayı görmekten uzaktır.

Kul, Hakka sadece kendisine ihsanda bulunması ve vermesi için yaklaşır. Sonra, Hakkın kuluna verdiği nur gözleri zayıf insanları hayrete düşürmesin diye, onu peyderpey insanlara gösterir. Böyle yapması, Allah'ın insanlara bir merhametidir. Allah o kulunu peyderpey insanlara göstermeyi sürdürür. Bu gizlilik esnasında kendisine verdiği marifeti de insanları saptırmayacak ölçüye göre verir. En sonunda insanların gözleri alışkanlık kazanır ve söz konusu insan ilâhî elbiseyle süslenmiş bir halde verilen şeyin kâmil suretiyle onlara görünür. Bu durum şu ayette dile getirilir: *'Peygamber'e itaat eden kimse, Allah'a itaat etmiş demektir.'*[70] Bu ise, dolunay gecesindeki ay konumundadır. Söz konusu şey, gizlilik gecesinde bâtınının yönünden gayb mertebesinde kendisi adına meydana gelen miktardır. Dolunayın ışığı, güneşten gizlilik gecesinde güneşe paralel olarak bakan yönde bulunur. Görünüşte onda ışık yoktur. Dolunay gecesinde ise iş tersine döner. Böylelikle ez-Zâhir ismiyle zuhur gerçekleşir.

Hak da kullarının geneline karşı böyle yapar. O, tıpkı ayın gizlenmesi gibi, onlardan büsbütün gizlenmiştir ve bu nedenle insanlar kendisini algılayamaz. Allah *'O'nun benzeri hiçbir şey yoktur'*[71] der ve bu Allah'ın kullarına bir rahmetidir. İnsanlar, zihinlerinde ve farklı hallerinde akıllarını başlarından alacak bir şey bulamaz. Hak bu ayetin perdesinin içerdiği rahmette gizli olarak gelir. Bu ise, Hakkın kendilerine merhamet ettiği makamda kullarına tenezzülünün en ileri aşamasıdır. Sonra, peyderpey kendilerini şaşırtır ve *'O işiten ve görendir'*[72] der. Bu bağlamda başka bir ayet *'De ki Allah birdir, Allah es-Samed'dir'*[73] veya *'Allah'ın gördüğünü bilmez mi?'*[74] ayetleridir. En sonunda insanların gözlerinin nurları, Allah'ı bilmenin yardımıyla güçlenir ve yavaş yavaş kendisini unuturlar. En sonunda Allah, tenzih bilgisinde kendilerine tecelli eder. İşin başında kendilerine bu halde tecelli etseydi, hemen helak olurlardı.

Allah Teala şöyle buyurur: *'Her nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir.'*[75] Böylelikle onlar da Allah'ı kabul eder ve kendisinden kaçmayıp *'O'nun benzeri hiçbir şey yoktur'*[76] (ayetinde belirtilen tenzih) durumunu unuturlar. Bu makamda kalmaları, (Hak ile) aralarındaki karşılıklı ilişki her bakımdan ortadan kalkmış olacağı için, ümitlerini kesebilirdi.

Dikkat ediniz! Ölü yakınlarının ölü hakkında duydukları üzüntü ortadan kalkar, çünkü onlar, onunla dünya hayatında bir daha karşılaşmayacaklarından emindirler ve bu nedenle ölüyle ilgili bir üzüntü kendilerinde kalmaz. Kaybolmuş bir insanın yakınları ise böyle değildir, çünkü onlar, kayıp insanın kaybolup yok olmasından büsbütün ümit kesmezler. Kendisi gelene kadar onun haberleri, sürekli kendilerine ulaşır. el-Hakim ve el-Habîr olan Allah, işi yönetir ve ayetleri tafsil eder.' Umulur ki Allah'ın kendisinden öğreniriz. Böyle bir nedenle, 'ayın sırrının orucu' ve 'ayın orucu' Allah'tan öğrenen kimseler için verilmiş birer örnek olmuştur.

'Ayın sırrı' orucunda 'Allah'a karşı niyeti toplama' makamı vardır. Bu makam sahibi, Allah'tan başkasını göremez. 'Benim Allah ile bir vaktim vardır ki, Allah'tan başkası ona giremez' hadisinde belirtilen durum budur. Bu esnada Allah, peygambere özgü bir tecelli içindedir ve bu nedenle O'nu kendisine tamlama yaparak 'Rabbim' demiş, 'Allah' veya 'Rab' dememiştir. 'Ayın sırrının orucu' sözüyle 'toplanmışlığı' kastettiği hakkındaki görüşümüzü destekleyen başka bir husus, Hz. Peygamber'in Şaban'ın sırrı orucu hakkındaki tahsisi ve teşvikidir. Peygamber, bu orucu tutmayanların kaza etmelerini de teşvik etmiştir. Şaban (şube), ayrımdan gelir. Söylendiğine göre Şaban ayının böyle isimlendirilmesinin nedeni, Arap kabilelerinin o ayda ayrışmış olmalarıdır. Allah Teala da şöyle buyurur: *'Sizi şube (Şaban kelimesinin kökü) ve kabilelere ayırdı.'*[77] Arap olmayan toplumlarda şube ne anlama geliyorsa, kabile de Araplarda o demektir. Başka bir ifadeyle, sizi şubelere ayırdı ve bir kabileyi bir kabileden ayırt etti. 'Meniye' şubeler diye isimlendirildi, çünkü o, ölüyle ailesini ayırır.

İçerdiği ayrım nedeniyle 'Şaban'ın sırrı'nın orucu, diğer ayların sırlarından daha vurguludur. Müslim, İbn Ömer'in şöyle dediğini aktarır. Hz. Peygamber bir adama şöyle demiş: 'Bu ayın sırrından hiçbir gün tuttun mu?' Adam 'Hayır' deyince, Hz. Peygamber 'Ramazan orucunu

tamamladığında, iki gün onun yerine tut' demiştir. Müslim'in İbn Ömer'den aktardığı başka bir rivayette ise 'Şaban'ın sır (günlerinden) oruç tuttun mu?' denilir.

Bu bölümde, dikkat çektiğimiz hususları tam olarak öğrenenlerin bilebileceği ilâhî sır ve ilimler vardır. Bu noktada, insanların en mutlusu, güneşin ve ayın hareketlerini, ibadet vakitlerini öğrenmek için gözetenlerin içinden bâtınî yorumunu bilenlerdir. Çünkü ayın ve güneşin konumunu bilmek, söz gelişi, Rabbin (âleme dönük) yardımına ve koruyuşuna özgü ilâhî ilim hakkındaki en büyük kanıtlardan biridir. Bu koruma ve yardımın amacı ise, âlemdeki varlıkları korumaktır. 'Bunda kalbi olan veya gördüğü halde kulak veren kimse için öğüt vardır.' 'Gördüğü halde', haber verenin aktardığı işler karşısında bilinci olana işaret eder. Bu bilinç sayesinde, sanki görüyormuşçasına, haber verileni gözünün önünde canlandırır. Bu haber, güvenilir ve doğru sözlü birinin bildirdiği doğru haberdir.

Güvenilir-doğru sözlü bir haber getirdi ki
Olacak her şeyden haber verir

Her varlık hakkında ve her tarzda.
Her güçlükten ve her kolaydan

Kalplerin mana bakımından keşfettiği
Ve gözlerin (maddi olarak) gördüğü işlerden

Bu bilgileri, güvenilir elçi evin sahibinden getirmiş, evin sahibi bütün kıymetli hususları kendisine öğretmiştir. Allah Teala şöyle buyurur: '*Her şeyi ayrıntılı olarak tafsilleştirdik.*'[78] Başka bir ayette ise '*Allah'ın her şeye güç yetirdiğini ve Allah'ın her şeyi ihata ettiğini bilmeniz için*'[79] buyrulur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Her Şehir Halkının Hilali Görmelerine Göre Oruç Tutmaları

Müslim es-Sahih'inde Kureyb'den şöyle aktarır. Ümmü'l-fazl binti el-Haris kendisini Şam'daki Muaviye'ye göndermiş. Kureyb hadiseyi şöyle aktarır: 'Şam'a geldim ve beni gönderen kişinin ihtiyacını hallettim. Şam'da iken hilali gözetledim, Cuma gecesinde hilali gördüm. Sonra, ayın sonunda Medine'ye döndüm. Abdullah b. Abbas bana sordu -sonra (sorunun konusu olarak) hilali zikretti- ve şöyle dedi: 'Hilali ne zaman gördünüz?' Ben de 'Cuma gecesi gördük' dedim. Bunun üzerine 'Sen mi gördün?' diye sordu. Ben de 'Evet, ben gördüm, fakat insanlar da gördü. Ardından herkes ve Muaviye oruç tuttu' dedim. Abdullah b. Abbas 'Fakat biz hilali cumartesi günü gördük, artık hilali görünceye veya otuz güne tamamlayıncaya kadar oruç tutacağız' dedi. Ben de kendisine 'Yoksa Muaviye'nin hilali görüp oruç tutması yeterli değil mi?' diye sorunca, 'Hayır! Hz. Peygamber bize böyle yapmayı emretti' diye karşılık verdi.

(Hadisin bâtınî yorumuna gelirsek) İnsanın bedeni ve güçleri, onun şehri, bölgesi ve tebaasıdır. Sen, Hakkın şeriatında senin adına belirlediği şekilde o güçlerde tasarruf yapmakla yükümlüsün. Sen, başkasından değil, o güçlerinden sorumlu bir çobansın. Çünkü Allah herkesi kendi haline ve imkânına göre yükümlü tutmuştur, kimseyi başkasının durumundan yükümlü tutmamıştır. Öyleyse 'Herkes kendi yaptığının rehinidir.' Ve 'Herkes kendi adına mücadele eder.' 'Her insanın yükümlülüğü boynuna asılmıştır.'

Allah'ın Ramazan isminden marifet hilali kalbine doğduğunda, bu doğuşta bu isim seni kendisine ait olan şeyle nitelenmeye çağırır ki o da oruçtur. Allah, bütün dış güçlerini olduğu gibi iç güçlerini de sınırlamayı sana emreder. Aynı zamanda Ramazan'ın gecesini de ibadetle geçirmeni sana emreder ve seni buna teşvik eder. Bu, onun görünmez tarafını korumaktır. Allah, gecenin başında sana oruç bozma (iftar) imkânı vermiş ve bunu acele yapmanı emretmiştir. Gecenin sonunda ise, senin beslenmene imkân vermiş, 'gündüz, ama güneş doğmamış'

diyecek konumda olacak şekilde bunu geciktirmeni teşvik etmiştir. İftardaki aceleyle sahurdaki geciktirmenin hikmeti, gününde olduğun gibi Ramazan gecesinde de, el-Evvel ve el-Ahir isimleriyle ahlâklanmayı sağlamaktır. Çünkü sen (Ramazan'da) helal ve yasak uçları arasında bulunmaktasın.

Allah sana ancak kendinden hitap ettiği gibi sana yine kendiyle hitap eder. Melek, cin, insan, hatta bütün yükümlüler gibi, âlemdeki bütün yükümlüler karşısında Allah'ın tavrı budur. Bu yaratığın hali, hükmü kelam niteliğiyle kendi üzerine indirtir. Bu noktada, bu kelama hece harflerinin eklenmesi veya eklenmemesi birdir. O, âlemdeki ilâhî kelamın aynıdır. Kuşkusuz Allah kulunun diliyle şöyle demiştir: 'Allah kendisini öveni işitti.' Allah beni bu makamdayken şimdi söyleyeceğimiz mısralarla konuşturmuştur:

Hak göğümden bana nida etti
Hece harfleri olmaksızın

Sonra varlığımın arzına beni çağırdı
Bütün hece harfleriyle

Sonra bana dedi ki: Hepsi benim sözüm
Benden başkasına yükselme.

Benden başka bir şey de görme
Çünkü övgünün zirvesidir.

Hilalin her şehirden farklı görüldüğünü ve bir şehir halkının diğerinin durumunu bilmediğini düşündüğümde, işin güç olduğunu ve herkesin Hak karşısında kendi nefsinden yükümlü olduğunu anladım. 'Kimse kimsenin cezasını çekmez.' İnsanın ibadetlerde halden hale girmesi, bir yandan kendisinden bir yandan Rabbinden kaynaklanır. Kimsenin ona girmesi veya müdahale etmesi söz konusu değildir. Hak bunu bana bir vakıada gösterdi. Hemen uykumdan uyandım. Daha önce ne kendimden ne de bir başkasından hiç duymadığım şu mısralar dudağımdan dökülüyordu:

Uykumda Hak bana dedi ki
-Ki benim sözüm değildi o-

Bazen kullarımın içindeyken nida ederim sana
Bazen kendi makamımdayken

İki halde de sen benim yanımdasın
Korunmuş ve sakınılmış elbisesi içinde.

Bir namazdan zekâta
Zekâttan oruca

Bir haramdan bir helale
Bir helalden bir harama giderken

Bütün bunlarda sen benden (hareket edersin)
Tıpkı çadırda bulunan çekik gözlü gibi

Keşke insan, '*Ey iman edenler*'[80] derken Hakkın hangi makamdan kendisine oruç tutmayı emrettiğini ve sadece onun bu toplanmışlıkla muhatap olduğunu bilseydi! Şari şöyle buyurur: 'Her birinizin her eklemine bir sadaka vardır.' Burada Peygamber, tek bir insandaki yükümlülüğü genel yapmıştır. Bu durum insanın sinirlerinde böyle ise, kulak, göz, dil, el, mide, ayak, cinsel organ, kalp gibi dışının temel organlarını teşkil eden organlarındaki durum nasıldır? Her organ kendine özgü bir oruçla yükümlüdür. Bu bağlamda oruç, bir organı yasaklanmış işlerden geri tutup o işe gitmesine izin vermemektir. Allah '*size oruç yazıldı*'[81] buyurmuştur.

Bilmelisin ki, mümin olman bakımından Allah sana birleştirici hikmet yönünden hitap eder. Bunun amacı, sana söylediği şeylerin ayrıntılarını tam olarak öğrenmeni sağlamaktır. Bu sayede, bu ibadette Allah'ın senden neyi istediğini kesin olarak öğrenirsin. Allah şöyle buyurur: '*Size orucu yazdı.*'[82] Yani, yapmak veya yapmamanın yasaklandığı her işten geri durmayı size yazdı. '*Sizden öncekilere yazdığı gibi...*'[83] Başka bir ifadeyle, oruç olması bakımından orucu sizden öncekilere de yazdı. Öncekilere yazılmış olan aynı oruç olabilir. Nitekim bazı bilginler bu görüşe varmıştır. Bizden öncekiler, ona bir takım şeyler eklemiş

ve onu elli güne çıkarmışlardır. Onların değiştirdiği hükümlerden biri de budur.

'Yazıldığı gibi' farz kılındı demektir. 'Sizden öncekilerin üzerine...' Onlar, daha önce bu hükümle karşılaşan seleflerinizdir. Siz ise, oruçta onların halefisiniz. *'Umulur ki takva sahibi olursunuz.'*[84] Başka bir ifadeyle orucun yazılmasının hikmeti, orucu 'siper' edinmenizi sağlamaktır. Çünkü Hz. Peygamber bize orucun bir kalkan olduğunu bildirmiştir. Kalkan ise koruyucudur. Onu ibadet yapmadıkça kalkan yapmak mümkün değildir. Böylelikle oruç, içerdiği tenzih yönünden Hakka ait olurken ibadet olma özelliğiyle kula aittir. Bu sayede insan, orucu kendisine ait saymak iddiasından sakınır ve (orucu bu iddiaya karşı) kalkan yapar. Çünkü orucun benzeri yoktur. Öyleyse oruç, benzeri olmayanındır. Binaenaleyh oruç Allah'a aittir, sana değil!

Sonra şöyle der: *'Belirli günler olarak.'*[85] Günler kelimesi, hiç kuşkusuz, birinci 'yazıldı' kelimesinin tümlecidir. Çünkü bizden öncekilere neyin yazıldığı hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur. Acaba onlara bir gün mü yazılmıştı -ki Aşure'dir- ya da onlara günler mi yazıldı, bilemeyiz. Bize yazılmış olan aydır. Ay ise, hilali görmemize göre, ya yirmi dokuz veya otuz gündür. (Ayette geçen) 'Günler' ise, üç ile ona kadardır. Öyleyse Kur'an-ı Kerîm'in lafzı, Hz. Peygamber'in bize ayların sayısı hakkında verdiği bilgiyle örtüşmüştür. Hz. Peygamber ayın gün sayısını öğretirken, 'İki elinin parmaklarıyla göstererek -ki on demektir-, bir ay şu kadar' -ki on günü kastetmiştir- 'şu kadar' -yine onu kastetmiş- 've şu kadardır' demişti. Üçüncü onu ise belirsizleştirmiştir. Başka bir ifadeyle dokuz gün mü, on gün mü olduğu belirsizdir (yirmi dokuz mu, otuz mu olduğu). Bir keresinde de belirsizliği sayıya katmamış ve 'on gün' demiştir. Allah Teala 'belirli günler' dediğinde, Şari ayın günlerini 'onlu' olarak saymış ve günleri Allah'ın kelamına uygun olarak zikretmiştir. Çünkü Hz. Peygamber 'otuz gün' demiş olsaydı, yemin hadisesinde Hz. Aişe'ye 'Ay bazen yirmi dokuz gün olabilir' dediği gibi olurdu. Halbuki Peygamber o olayda Ramazan ayının günlerindeki gibi 'şu kadar' dememişti. Buradan Hz. Peygamber'in Kitabında zikretmiş olduğu hususta Allah'ın sözüne uymak istediğini öğrendik.

Sonra Allah şöyle buyurmuştur: *'Sizden kim hasta veya yolcu olursa, diğer günlerden belirli bir sayıda tutsun.'*[86] Burada da günler kelimesi getirilmiş ve 'sizden' kelimesiyle de muhataplara hitap edilmiştir. Bunlar, iman eden insanlardır. 'Hasta', Hakkın hapsinde bulunan demektir. 'Ya da yolcu', Allah'a giden yolda hal ve makamlarda sülûk edenlerdir. '(Yolculuk anlamındaki) Sefer' kelimesi isfar'dan gelir. İsfar, zuhur ve görünmek demektir. Hakka giden yolculuğun sefer diye isimlendirilmesinin nedeni, kendisinde adamların huylarının açığa çıkmış olmasıdır. Böylelikle makam ve hal, (Allah'a giden) adamlara amel ve davranışın kendilerine ait olmadığını açıkça gösterir (isfar). Onlar vasıtasıyla amel eden, gerçekte Allah'tır. Nitekim Allah bir ayette *'Attığında sen atmadın, fakat Allah attı.'*[87] buyurur. *'Diğer günlerden belirli bir sayıda'*[88], (bâtınî yorumda) perdelenme vaktinde demektir. Çünkü bu vakitler, yükümlülüğün zorla kendisini kabul edecek bir yer bulacağı diğer vakitlerdir. Bu gibi hususlar daha önce bu kitapta zikredilmişti, oraya bakılabilir!

Sonra Allah Teala şöyle buyurur: *'Güç yetirenler fidye olarak bir yoksulu doyurmalıdır. Kim gönüllü olarak yaparsa bu onun adına daha hayırlıdır. Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Keşke bilseydiniz!'*[89] Burada Allah şöyle demektedir: Oruç tutabilecek kimseleri oruç tutmayla yoksul yedirme arasında serbest bıraktık. Allah, belirli olan bir şeyden - ki (seçenekler) sınırlı olsa bile- yükümlüye göre belirsiz olana geçmiştir. Allah yükümlünün oruç tutmak veya yedirmeden hangisini yapacağını bildiği halde, onu gönüllüye katmıştır. Çünkü her iki davranış da zorunlu değildir. Bunlardan hangisini seçerse seçsin, o şey insan bakımından gönüllü bir davranış haline gelir, çünkü onu bırakıp diğerini seçmesi mümkündür. Sonra, Allah kulu adına orucu seçmiştir. Çünkü oruç kula aittir ve onu tutmak daha hayırlıdır. Çünkü orucun niteliği, oruç olmak bakımından benzersizdir.

Şöyle denilebilir: Yedirmek de Allah'ın bir niteliğidir, çünkü Allah el-Mut'im'dir (yediren).' Bu soruya şöyle yanıt verilebilir: 'Fidye' kelimesini zikretmeksizin sadece yedirmeyi söyleseydi, öyle olabilirdi. Allah yedirmeye fidye kelimesini bitiştirip tamlama yapınca, adeta yükümlüye oruç tutmak farz haline gelmiştir. Saygınm gereği olarak, kendisine farz yaptığı hususlardan başka gerçekte hiçbir şey Allah'a farz yapılamaz. Zorunluluk hükmü altında bulunan kimse, hükümdarının

esiri olmuş demektir. Onu kurtarmak için fidye belirlenmiş, fidye ise yedirmek olmuştur. Böylelikle Allah burada orucu dikkate almış ve onu insan için daha hayırlı saymıştır, çünkü oruç, Allah'a ait bir niteliktir. Bakınız! Allah şöyle buyurur: *'Onu büyük bir fidyeyle kurtardık.'*[90] Kastedilen şey, yok olma esaretinden kurtarılmadır. *'Şayet biliyorsanız.'*[91] Burada 'ise' edatı, 'olumsuz' anlam bildirebilir. Başka bir ifadeyle, size bildirmemiş olsaydık siz orucun yedirmekten daha hayırlı olduğunu bilemezdiniz. Bununla birlikte şöyle bir anlam da verilebilir: Sizi serbest bıraktığımız bir hususta daha hayırlı olanı öğrenmek istiyorsanız, işte onu size bildirdik. Başka bir ifadeyle yemek yedirmenin ve oruç tutmanın derecesini size bildirdik.

Sonra, Allah Teala şöyle buyurur: *'Ramazan ayı.'*[92] Ayette Allah'ın Ramazan isminin 'şehri (ayı veya şöhreti)' denilir. Böylelikle Allah bu kelimeyi Ramazan ismi bakımından kendisine tamlama yapmıştır. Bu isim, bilinmeyen ve nadiren kullanılan isimlerdendir. *'Ki onda Kur'an indirildi.'*[93] Yani Kur'an, başka bir ayda değil, oruç ayında tam olarak indirildi. *'Hidayet olarak.'*[94] Yani 'İnsanlara' açıklayıcı olarak indirildi. Kur'an, toplamak demektir. Bu nedenle samedanî bir nitelikte seni ve Hakkı birleştirmiş ve toplamıştır. Bu özellik ise, oruç tutmaktır. Öyleyse oruçta bulunan tenzih Hakka ait iken -çünkü Allah 'oruç bana aittir' demiştir- bir ibadet olması bakımından ise sana aittir. Kuran'ın 'hidayet' olması, farklı derecelerine göre ve kendisinden rızıklanmaları ölçüsünce insanlara açıklayıcı olması demektir. Çünkü herkes bu oruç ibadetinden bir paya sahiptir. 'Açık kanıtlar.' Her şahıs, Allah'ın oruçla ilgili hitabından anladığı ölçüde, kendine özgü bir kanıta sahiptir. 'Hidayetten.' Bu, ilâhî açıklayıştır. 'Ve furkandan.' Allah önce seni 'oruçluluk' niteliğinde '(toplamak anlamındaki) kuran' kelimesiyle birleştirdikten sonra, şimdi de 'furkan' kelimesiyle seni kendinden ayırt etmektedir. İfade ettiğimiz, seni kendine ait bir işte -oruç- kullanması bakımından sen sensin, O O'dur. Öyleyse oruç tenzih bakımından sana ait iken benzersiz bir ibadet olması bakımından ise sana aittir. Böylelikle, oruç isminde ortak olduktan sonra, Rab ile kul (bu orucun iki ayrı durumu bakımından) birbirinden ayrışmıştır.

Sonra Allah Teala şöyle buyurur: *'Sizden kim şehri (ayı, hilali) görürse, oruç tutsun.'*[95] Bunun anlamı şudur: Genel içinde tanınan bir nitelikte bulunan kimse, onu 'tutsun.' Yani, nefsini bu şöhret içinde tut-

sun. Başka bir ifadeyle, horluk, yoksulluk ile onu tenzih etsin ki 'iftar' esnasındaki hazzı ve sevinci artsın. 'Hasta olan kimse.' Meyilli -ki hastalık meyildir- veya hapsedilmiş demektir. Çünkü hasta Hakkın hapsinde bulunur. 'Ya da yolcu ise.' Kastedilen, ilâhî isimlerde 'zevk' yoluyla sülûk edenlerdir. Başka bir yorumla ise, Haktan varlıklara yolculuk eden kastedilebilir. 'Diğer günlerde belirli sayıda tutsun.' Belirli bir sayıda tutmak gerekir, bunlara ne ekleme yapar, ne de eksiltir. '*Allah size kolaylık diler.*'[96] Yani Allah, sizi yükümlü tuttuğu işlerde size merhamet sahibidir. '*Size güçlük istemez.*'[97] Güçlük, size ağır gelecek işlerdir. Bunu, '*Allah size dinde bir güçlük yaratmamıştır*'[98] ayeti pekiştirir. Burada kolaylığı belirli getirmiş olması, 'İnşirah' suresinde zikredilen kolaylığa gönderme yapar. Yani orada zikrettiğim kolaylığı sizin adınıza istedim. İnşirah suresinde Allah Teala '*Güçlükle beraber kolaylık vardır*'[99] der. (Konumuzla ilgisi bakımından ise) Oruç tutmanın güçlüğünün ardından iftar etmek bir kolaylıktır. Hastalık ve yolculuktan '*kurtulduğunda*'[100] ise, '*yönel.*'[101] Kendini başka bir ibadete ver ki, o da oruçtur. Bunun anlamı, onu tamamla demektir. '*Ancak rabbine yönel.*'[102] Yardımı sadece Allah'tan iste. Şeyhimiz Ebu Medyen (r.a.) bu ayet hakkında şöyle derdi: 'Varlıklardan yorulduğunda (ya da uzaklaştığında), kalbini Rabbini müşahede etmeye yönlendir ve sürekli olarak Rabbine arzu besle. Bir ibadete başladığında, içinden ondan çıkmayı düşünmek yerine 'keşke tam yapabilsem' diye geçir.'

Sonra Allah Teala şöyle buyurur: '*Sayıyı tamamlamanız için.*'[103] Tamamlamak, hilali görmek veya ayı otuz güne ulaştırmakla yapılır. '*Allah'ı tekbir etmeniz için.*'[104] Kastedilen, Allah'ın büyüklüğüne tanıklık etmeniz ve büyüklüğü O'na has kılarak, bu konuda büyüklük iddiasında bulunmamak demektir. Çünkü büyüklük sadece Allah'a aittir. Başka bir ifadeyle kolaylık ve zorluğu O'na izafe etmekten yüceltiniz. Çünkü Allah yinelerken şöyle der: '*O kendisine pek kolaydır.*'[105] Allah ne dediğini en iyi bilendir. Ayeti tevil edip yorumunu Allah'a izafe etmekten sakın! Allah'ı kendi yorumundan yüceltmelisin! '*Sizi hidayete ulaştırması karşılığında...*'[106] Yani Allah böyle bir işi yapma imkânı size vermiş, bu ibadetin hangi kısmını kendisinin hak ettiğini ve hangi kısmını da sizin hak ettiğinizi size açıklamıştır. '*Belki şükrederseniz.*'[107] Bunu ise, karşılığında şükür yapmamız gereken bir nimet saymıştır. Çünkü biz artışı kabul ederiz. Artışı kabul etmek ise, eksikliğin en güçlü kanıtıdır. Şü-

kür ise, ilâhî bir niteliktir. Çünkü Allah 'şükreden ve bilendir.' Bizden ise, bu nitelikte artışı istemiştir, çünkü o, şükredendir. Çünkü Allah şöyle buyurur: *'Şükrederseniz, size artıracağız.'*[108] Böylelikle Allah, şükrün içeriğiyle onu amelde artıracağımızı belirtmiştir.

Allah Teala şöyle buyurur: *'kullarım beni sana sorarlarsa.'*[109] Sana sorarlar, çünkü sen kapının bekçisisin. Ey Muhammed! *'Kuşkusuz ben yakınım.'*[110] Başka bir ifadeyle, kullarımı kendisine ortak yaptığım ve gerçekte bana ait olan oruç ibadetine yakınım. Biz onlara oruç tutmalarını emrettik ve bu ibadette kendilerine neyin ait olduğunu bildirdik. Oruç tutan kimse, sadece bize özgü bir özellik kazanmış, böylelikle de 'özel' kimselerden olmuştur. Nitekim 'Kur'an ehli de Allah'ın ehli ve seçkinleridir.' *'Dua edenin duasına karşılık veririm.'*[111] Fakat basiretle *'bana dua ederse.'*[112] Bunun anlamı şudur: Ey Peygamber! Nasıl ki seni basiretle Allah'a davet eden birisi yaptık, kendisine olumlu karşılık verebilmemiz için bize dua edenin de basiretle dua etmesini istedik ki, Allah duama olumlu karşılık vermedi demesin. *'Öyleyse benim çağrıma icabet etsinler.'*[113] Yani, kendilerini çağırdığım ibadet ve itaate olumlu karşılık versinler. Çünkü ben, *'İnsanları ve cinleri sırf bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[114] Ben onları peygamberlerimin dilleriyle ve peygamberlerin kendilerine ulaştırdığı indirilmiş kitaplarımda davet ettim. Allah ifadeyi ('icâbet' kelimesini istif'al babına dönüştüren) s harfi (isticabe) pekiştirir. Çünkü Allah, bizim bu davete direneceğimizi ve kendisine olumlu karşılık vermekten uzak duracağımızı bilir. *'Benim için.'*[115] Yani benden dolayı. Benim nezdimde bulunanları elde etmeyi umarak bunu bilemezsiniz. Öyle bir durumda, benim kullarım değil, nimetinin kulları olurdunuz. Onlar isteyerek veya istemeyerek 'benim kullarımdır' ve bundan ayrılmaları söz konusu değildir.

Sonra Allah Teala şöyle buyurur: *'Bana iman etmeniz için.'*[116] Bana dua ettiklerinde kendilerine olumlu karşılık vereceğimi tasdik ederler. Bana inansınlar, yoksa kendilerine değil. Çünkü Allah'a değil de kendine iman eden bir insan, imanına hak ettiği şeyi vermemiş demektir. Bana iman ettiğinde ise, işe hakkını vermiş sayılır. Böylelikle 'her şeye hakkını verir.' Söz konusu olan, bütün rivayetleri tasdik eden kimsedir. Kendine iman eden insan, aklının verisine iman etmiş demektir. Benim kendisine inanmayı emrettiğim şey ise, delille çelişir ve teşbih ile tenzih arasında gider gelir. Kendisine iman eden insan, bazı şeylere inanırken

ya tevil ederek veya reddederek bir kısmını inkâr eder. Tevil eden kişi, kendi aklına inanmıştır, bana değil! İçinden beni benden daha iyi bildiğini iddia eden kimse, ne beni bilmiş ne de bana iman etmiştir. Böyle bir kişi, kendimle ilişkilendirdiğim hususlarda en güzel ifadelerle beni yalanlayan bir kuldur. Kendisine sorulursa şöyle der: Tenzihi amaçlayarak (tevil ettim). Gerçekte bu, kendisindeki büyüklük duygusu nedeniyle nefsin övünmesinden, bağımsızlık istemesinden ve (peygambere) uymaktan uzaklaşma arzusundan ibarettir. *'Belki onlar doğruya ulaşır.'*[117] Başka bir ifadeyle, doğru yolu gördüklerinde onu yol edinen başarıya ulaştırılmış kişilerin yaptığı gibi, doğru yolu tutarlar. Bu sayede bu yol, onları ebedi mutluluğa ulaştırır. Bu durumda ebedi mutluluk, kendisine dua ettiklerinde Hakkın kendilerine olumlu karşılık vermesinden ibarettir. Yollarının sonu, nefslerinin kendisiyle sevineceği şeylerdir. Bu ise, günün başından sonuna kadar yeme yasağının helal kılınmasından ibarettir.

Allah Teala şöyle buyurur: *'Oruç gecesi size helal kılındı.'*[118] Başka bir ifadeyle orucun kendisinde sona erdiği gecede size helal kılındı, yoksa oruçlu olarak sabahladığınız gece kastedilmemiştir. Öyleyse oruçluluk, Ramazan bayramı gecesine kadar size eşlik edecek bir niteliktir. 'Oruç gecesi' geleceğe izafe edilmiş olsaydı, Ramazan bayramı gecesi onda bulunmazdı. Çünkü insan bayram gecesi oruçlu olmazsın. Oruçlu olsaydın, günahkâr olurdun. Ramazan'ın ilk gecesinde bu gerekmez. Çünkü yemek ve benzeri şeyler, bundan önce helaldir. Öyleyse hüküm devam etmektedir. Bu nedenle ayette geçen geceyi, tutulmuş oruca bağladık. *'Kadınlarınıza yaklaşmak.'*[119] Ayette geçen 'refes', cinsel ilişki demektir. Burada, nisa kelimesi zikredilmiş, eşleriniz veya başka bir kelime gelmemiştir. Çünkü nisa kelimesinde bulunan bir anlam bu kelimelerde yoktur ki o da 'gecikme' anlamıdır. Kadınlar (gecikme anlamındaki nisa), oruçluyken gece vaktine kadar cinsel ilişkinin hükmünden geride bırakılmışlardır. Gece olduğunda ise, bu geciktirmenin etkisi (cinsel ilişkinin) helal yapılmasıyla ortadan kalkar. Adeta şöyle der: 'Sizin, kadınların ve cinsel ilişkiye girmenizin helal olduğu cariyelerinizin geride bırakıldığı işe başlayabilirsiniz. *'Onlar sizin için elbise ve siz onlar için bir elbisesiniz.'*[120] Başka bir ifadeyle aranızdaki ilişki, oruç tutarken bizi elbise edinmeniz gibi değil (elbise benzeşmenin ve ilişkinin göstergesidir), geçerli bir ilişkidir. Kastedilen şey, oruç tutarken

Allah'a ait bir nitelikle -oruçluluk- nitelenmektir. Öyleyse siz 'Kulumun kalbi beni sığdırdı' derken benim için bir elbise olmadığınız gibi ben de 'Allah her şeyi ihata etmiştir' derken sizin için bir elbise değilim. Çünkü elbise, kendisini giyeni kuşatır ve örter.

'Allah sizin nefslerinizi kandırdığını bilir.'[121] Burada kullanılan 'tahtanune' hıyanet kelimesinden gelir. Çünkü ben size sunduğum emaneti kabul ederken size tanıktım. O emaneti taşıyan hakkında *'zâlim ve cahil'*[122] dedim. Kendisine zâlimdir; çünkü emaneti yüklenen insan, emaneti yüklenirken Allah'ın kendisi hakkındaki bilgisinden habersiz olduğu bir şeyi yüklenmiştir. Cahildir, çünkü emanetin değerini ve onu üstlenip de emanete hıyanet edenlerin karşılaşacakları kınanmadan habersizdir. Cahil kör ve yolunu şaşırmıştır, bu nedenle ayağını nereye koyacağını bilemeyeceği gibi ayağını nereye koyduğunu da göremez. Allah şöyle buyurur: *'Allah kendi kendinize hıyanet ettiğinizi bilmekteydi.'*[123] Kastedilen, insanların kendilerine bir takım şeyleri yasakladıkları esnada Allah'ın onu bilmesidir. *'Bu nedenle tövbenizi kabul eder.'*[124] Yani size döner. *'Ve sizi bağışlar.'*[125] (İbn Arabî burada afv kelimesinin sözlük anlamından hareketle farklı bir anlam vermektedir) Yani, helal kılma vaktinden -ki gecedir- size helal kıldığı az bir kısımla size döner. Bunu 'az' saymıştır, çünkü Ramazan'ın gecelerinde de mescitte itikâfa giren insan için görüş birliğiyle bu yasak sürer. Mescidin dışında itikâfa girenler ve visal orucu tutanlar hakkında ise görüş ayrılığı vardır. *'Şimdi onlara yaklaşabilirsiniz.'*[126] Kastedilen, Ramazan'daki iftar vaktidir. *'Allah'ın size yazdığı şeyleri arayınız.'*[127] Allah'ın size farz kıldığı şeyleri arayıp öğreniniz. Bu bilgi vasıtasıyla ayette belirtilen her şeyi yaparsınız. *'Yiyiniz ve içiniz.'*[128] Ayet, nefsin sahibi üzerinde bulunan yemek ve içmek gibi haklarını vermeyi emretmektedir. *'Ta ki beyaz ip siyah ipten ayrışıncaya kadar...'*[129] Beyaz iplik, aydınlığın başlamasıdır. Siyah iplik ise, gecenin dönmesidir. Fecir (yarılma, ortaya çıkma) ise, ışığın ufukta ortaya çıkmasından dolayı böyle isimlendirilmiştir.

'Sonra orucu geceye kadar sürdürün ve mescitlerde itikâfta iken kadınlarınıza yaklaşmayın.'[130] Bu durumdaki insanlara cinsel ilişki yasağı korunmuştur. Visal orucu tutmaya niyetlenmiş insan için ise aynı zamanda yeme ve içme yasağı (geceye rağmen) sürer. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Visal (birleştirme) orucu tutan kimse, seher vaktiyle birleştirsin.' Seher, ışık ve karanlığın karışımıdır. Burada peygamber, iki fe-

cir arasında, yani uzun ve dairesel fecirler arasındaki 'kurt kuyruğu ('na benzetilmiş fecrin)' ortaya çıkmasını kastetmiştir. *'Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır.'*[131] Bunlar, Allah'ın size sınırında durmanızı emrettiği sınırlardır. *'Onlara yaklaşmayınız.'*[132] Sınırlara yaklaşmayın ki, onların ardına gitmeyesiniz.

Burada, Allah'ın bir lütfu ve inayeti olarak, zevk yoluyla bu bilginin verildiği kimselerin bilebileceği kapalı bir sır vardır. Bu bilginin verildiği kişilere örnek olarak Hızır ve benzerlerini verebiliriz. Bazen 'yerleştikten sonra ayak (böyle bir bilginin makamından) kayar ve kötülüğü tadar.' *'İşte Allah ayetlerini insanlara böyle açıklar.'*[133] Ayetler, kanıtlar demektir. Allah kanıtlarını insanlara açıklar, onlar da bunlardan öğüt alır. *'Umulur ki sakınırlar.'*[134] Kanıtları, taklide ve bilgisizliğe karşı bir kalkan edinirler. Mukallit, Rabbinden gelen bir kanıta sahip olmadığı gibi aynı zamanda (kendi düşüncesinden kaynaklanan) bir kanıta da sahip değildir. Allah (kanıtları kalkan edinmeyi) beklenti olarak zikretmiştir. Çünkü Allah'ın ihsan ettiği bir kanıtla delillendirilene ulaşan her insana o bilginin gereğiyle amel etmek nasip olmaz. Bu durum, söz konusu bilginin gayesi ameli gerektiren ilim olduğunda böyledir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sahur

Müslim, Enes'ten şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Sahura kalkınız, çünkü sahurlarda bereket vardır.' Hz. Peygamber sahur yapmayı emrettiği gibi belirttiğimiz şekilde onu teşvik etmiştir.

Müslim'in bu konudaki ikinci hadisi Amr b. el-As kanalıyla gelir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Bizim orucumuzun Hristiyan ve Yahudilerin (Ehl-i kitab) orucundan üstünlüğü, sahur yemeğidir.'

Üçüncü hadis, Nesai'nin rivayet ettiği bir hadistir. Nesai, İrbad b. Sariye'nin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber Ramazan ayında sahura davet ederken şöyle demişti: 'Mübarek yemeğe buyrunuz!'

Dördüncü hadis de Nesai'ye aittir. Nesai, Abdullah b. el-Haris'in Hz. Peygamber sahabesinden birinin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber'in huzuruna girdim, sahura kalkmıştı. Şöyle dedi: 'Sahur berekettir, Allah onu size verdi, sakın terk etmeyiniz.'

Beşinci hadis, Müslim ve Buhari'ye aittir. Müslim, İbn Ömer'in şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber'in iki müezzini vardı: Bilal ve âmâ Ümmü Mektûm. Hz. Peygamber şöyle demişti: 'Bilal geceleyin ezan okur. Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyiniz, içiniz.' Ravi şöyle der: 'İkisinin arasında, birinin (ezan okuma yerinden) inip diğerinin çıkması kadar bir süre vardı.' Buhari'deki rivayette şu ilave vardır: 'Çünkü Ümmü Mektûm fecir doğmadan ezan okumaz.' Bu hadisi Buhari Hz Aişe'nin hadisi olarak aktarmıştır.

Altıncı hadis Ebu Davud'a aittir. Ebu Davud Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Eli su kabında olduğu halde ezanı duyan bir insan ihtiyacını gidermeden elini su kabından çekmesin.'

Yedinci hadis, Nesai'ye aittir. Nesai, Asım b. Zerr'in şöyle dediğini aktarır: 'Huzeyfe'ye sorduk: 'Hz. Peygamber ile birlikte hangi saatte sahur yapardınız?' 'Aydınlıktı, fakat güneş doğmamıştı' diye cevap vermişti.

Sekizinci hadis Müslim'e aittir. Müslim Enes'in şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber ile birlikte sahur yaptık, sonra namaza kalktık.' 'Bu ikisinin arasında ne kadar süre vardı' diye sorduğumda ise 'Beş ayet (okunabilecek bir süre vardı)' diye karşılık vermiştir.

Dokuzuncu hadis, Müslim'e aittir. Müslim, Sümûre b. Cündub'ün şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Bilal'in okuduğu ezan veya fecrin beyazlığı sizi sahur vakti hususunda aldatmasın.' Hammad hadisi müdahale ederek aktarmıştır.

Sahur hadislerini zikretmemizin nedeni, sözümü duyanların bu hadisleri öğrenmelerini sağlamaktır. Böylece, vardığımız bâtınî yorumlarda söz ve fiil bakımından Hz. Peygamber'in işaret etmiş olduğu hususların dışına çıkmadığımız öğrenilir. Çünkü bu grubun efendisi Ebu'l-Kasım el-Cüneyd şöyle demiştir: 'Bizim bu ilmimiz Kitap ve Sünnet ile sınırlıdır.' Cüneyd şunu demek ister: Biz sûfiler ilmimizi Allah'tan -biz onu kitaplardan veya adamların sözlerinden almadık- alsak

bile, Allah bize peygamberlerinin -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- kendi katından getirdikleri bilgiyle çelişen bir ilim olarak öğretmedi. Bu bilgiler, söz gelişi zikrettiğimiz hadisler ile veya Allah'ın herhangi bir kitaba indirdiği vahiylerle çelişmez. Bilakis bize verilmiş olan bilgi, Allah'ın kulu Hızır hakkında söylediği gibidir. Allah ona rahmet verdiğini ve kendi katından ona bilgi öğrettiğini bildirmiştir. İşte Allah katından öğretilen vehbî bilgi budur. *'Ehl-i kitap kendilerine indirilen vahyin gereğini yapsalar ve Tevrat'ın ve İncil'in hükümlerini hakkıyla yerine getirselerdi, üzerlerinden yerlerdi'*[135] ayeti, bu bilgiye işaret eder. Başka bir ifadeyle, vehbî bilgiye işaret etmektedir. Aynı zamanda *'Ayaklarının altından yerlerdi.'*[136] Bu ise, çalışmayla elde edilen ilme işaret eder. Söz konusu bilgi, bu ümmetin içinden takva sahiplerinin ulaştığı bilgidir. Çünkü o, çalışmayla elde edilen bilgidir, çünkü o, bir davranışın neticesidir ki davranış da takvadır.

Bilmelisin ki, sahur kelimesi, seher'den türetilmiştir. Seher, aydınlık ve karanlığın karışımıdır. Başka bir ifadeyle sahur yemeği vakti, karanlık ve aydınlığın karışımıdır. Bu bakımdan sahur, bir yönüyle gündüze bir yönüyle geceye bakar. Geceye bakan yönü bakımından Şari sahuru 'gıda' diye isimlendirmişken gündüzün hükmünü gecenin hükmüne baskın kılmıştır. Aynı şeyi iftarda yapmış ve onun acele yapılmasını emretmiştir. Böylelikle Şari, iftarda da, gündüzün izlerinin bulunması nedeniyle gündüzü geceye baskın kılmıştır. İftarda yemek, gündüzün iz ve kanıtları ortadan kalkmadan gerçekleşir. Çünkü gündüz dönmüştür, çünkü gündüz, ilk güneş perdedarının diğer güneş perdedarının batışına kadar doğmasıyla gerçekleşir. Onun batışıyla ise, güneşin cismi batar. Gündüzün gecenin başındaki izleri ise, güneşin ufuktaki beyazlığın batışına kadardır. Onun gecenin sonundaki eserleri ise, ilk fecrin doğumundan güneşin doğumuna kadardır. Şu var ki ilk fecrin doğumu, dini bakımdan yemek yemeyi engellemez. İkinci fecir hakkında ise görüş ayrılığı vardır. (Yemek yenilmeyeceği hakkında) Görüş birliğine varılmış konu ise, (şafakta doğan) kızıllıktır. Bundan önce olan ise, sahur olmadığı gibi bundan sonraki kısım da gündüzdür.

Kuşku niteliğinin durumu da böyledir. Bir yönü gerçeğe, bir yönü ise aklî konularda yanlışa bakar. (Helal veya haram olduğu kuşkulu anlamındaki) Müteşabihin bir yönü helale bir yönü harama bakar. Bu

nedenle ilk fecir 'yalancı' diye isimlendirildi. Gerçekte o yalancı değildir. Yalanın fecre izafe edilmesinin nedeni, sahura kalkan kimsenin yemenin yasaklandığını zannedecek olması ihtimalidir. Halbuki öyle değildir. Çünkü (ilk fecrin ortaya çıkmasının) illeti, güneşin ışınlarının denizin üzerine vurmasından ibarettir. Böylece ışınlar uzamaya başlar. Güneş yükseldiğinde ise, denizden ufka yansımış bu ışık kaybolur. Ardından karanlık gelir ve güneşin ışığı bize yaklaşır. Böylelikle güneşin ışığı, tıpkı kanatlarını açmış bir kuş gibi, ufukta ortaya çıkar. Bu nedenle Şari onu 'uzayan' diye isimlendirdi. Işık güneş doğuncaya kadar artışını sürdürür. Gerçek ve batıl da böyledir. Köpük ise kuruyup gider. İnsanların yararlandığı şeyler ise kalır. Kastedilen şey, doğru fecirdir. Bunların arasında bulunan ise, sahur vaktidir (seher). Kuşkuda ortaya çıkan iki kuşkunun arasında bilgi bulunur. Bilgi, bir şeyin kuşku olduğunu ortaya çıkartan şeydir. Böylece kuşkuyu bilmenle, doğru batıldan ayrışır. Aynı şekilde birinci fecrin yeryüzüne yansıması ve bu esnada ortaya çıkan karanlıkla da, bu ilk fecrin oruç tutmak isteyeni yemekten engellemeyeceği ortaya çıkar. Bu nedenle Araplar onu 'kurt kuyruğu' diye isimlendirmiştir. Çünkü vahşi hayvanlar içinde ondan daha habisi bulunmadığı gibi ondan daha hilekarı da yoktur. Çünkü kurt küçümsensin diye zayıflık gösterir ve dikkate alınmaz. Böylelikle avını yakalama amacını gerçekleştirir. Kurdun kuyruğu köpeğin kuyruğuna benzer ve onu tanımayan kimseler kendisini köpek zanneder ve ondan korkmaz. Bu bakımdan kurt, ikiyüzlü insana benzer.

Hz. Peygamber, bu vakitte sahur yemeğinin yenilmesini emretmiş ve şöyle demiştir: 'Sahur yemeği, Allah'ın size verdiği bir berekettir.' Peygamber bu emrini, sahurun terk edilmemesini söyleyerek pekiştirmiştir. Öyleyse Peygamber, sahur yemeğini açıkça emrettiği gibi onu terk etmeyi de yasaklamış, gerekliliğini vurgulamıştır. Bu yönüyle sahur yemeği, vitir namazına benzemiştir. Vitir namazı, Allah'a yaklaşmak maksadıyla kılınması emredilmiş bir namazdır. Bu bakımdan vitir namazı, güçlü sünnettir. Bazı Şafii fakihlerine göre de vaciptir. Sahur yemeği ise, namaz türünde vitir namazından daha güçlüdür. Bu konuda terk edilmesi açıkça yasaklanmıştır. Burada emir, gerçeğin ve yanlışın öğrenilmesini sağlamak için kuşkuyu araştırmak konumundadır. İşte bu, sahur yemeğindeki berekettir. Çünkü bereket, artış demektir. Sahur yemeği, bir yandan emredilmişliği diğer yandan terkinin yasak-

lanmasını içermesi bakımından diğer yemeklere ilave olmuştur. Diğer yemeklere ait böyle bir hüküm yoktur.

Sonra, Hz. Peygamber sahur yemeğini Ehl-i Kitap ile bizim aramızda ayırıcı bir özellik yapmıştır. Bu yönüyle sahur yemeği ya Allah'ın kitap ehline olmaksızın sadece bize tahsis ettiği şeylerden biridir veya kitap ehlinden ayrışabilmemiz için kendisini korumayı bize emretmiştir. Çünkü sahur yemeği onlara olduğu kadar bize de emredilmiştir. Onlar ise başka birçok hususta olduğu gibi sahur yemeğinin hakkının korunmasında aşırıya kaçmıştır. Her iki yorum da caizdir. Bu yorum, sahurun geciktirilmesini ve iftarın öne alınmasını da içerir. Burada Ehl-i kitabı, 'kitaplarının gereklerini yerine getiren kimseler' olarak anlarsak, Allah Teala'nın iftarı öne almanın faziletini ve sahuru geciktirmeyi onlara karşı bize tahsis ettiğini anlarız. Allah bunu onlara indirmemiş, onlar bunun faziletinden mahrum kalmışlardır. Bunu bilseler de bilmeseler de, Ehl-i kitabın Allah katından kendilerine indirilmiş bir kitabın bulunduğu kimseler olduğunu dikkate alırsak, Ehl-i kitaptan ayrışmamız için Allah Teala'nın bunu pekiştirdiğini kesin olarak öğrenirdik. Çünkü onlara da sahur yemeği emredilmiş, fakat bunu yapmayarak onlar emre yazık etmişlerdir. Sahur yemeğini gerekli gören kimse, tek bir lokmayla yetinebilir. Bu sayede, kendisiyle kitap ehli arasındaki fark ortaya çıkar. Olabileceğin en azı budur. Ekle (yemek) olarak okuyan kimse ise, beslenmeyi kastetmiştir.

Sahur yemeğindeki ısrar, Hz. Peygamber'in onu yerine getirdiğini, geciktirerek yaptığını ve insanları ona teşvik ettiğine işaret eder. Hz. Peygamber, hem sözüyle hem davranışıyla sahura kalkmayı adet edinerek, namaz söz konusu olduğunda 'Haydin namaza' dediği gibi şöyle buyurmuştur: 'Buyrun, mübarek yemeğe!' Hz. Peygamber'in sahur konusundaki ısrarının ve sahura kalkmayı kalkmamaya üstün tutmasının bir göstergesi de, engel ortaya çıktığında -ki engel doğru fecirdir (fecr-i sadık)- insanın (yeme içme) ihtiyacını tamamlayabileceğini belirtmesidir. Bir şehirde doğru fecir doğmadan ezan okumayan birinin (fecir vaktini bildiren ezanı) okuduğunda, sahuru bırakmak farzdır. Bu gibi insanlara örnek olarak Hz. Peygamber zamanında Ümmü Mektûm'u verebiliriz. Ümmü Mektûm hakkında şöyle denilmiştir: 'Eliniz su kabında bulunup su içerken Ümmü Mektûm'un sesini duyduğunuzda, suyu içiniz.' Nitekim Huzeyfe şöyle demiştir: 'Doğru fe-

cir, gündüzdür, fakat henüz güneş doğmamıştır.' Böylelikle hükmü vakte ait saymıştır ki o da, varlıktır. Bu durumda uzaklaştırmak, kaldırmaktan daha kolay olmuştur. Çünkü uzaklaştırılan şey, yoktur; kaldırılmasını istediğin şey ise, vardır ve bilfiil olarak hüküm sahibidir. Bu ise, senin yiyor ve içiyor (olmandır.) Öyleyse, kaldırılıncaya kadar hüküm (bu var olan) duruma aittir.

İçinde bulunduğu durumda kul üzerinde hüküm sahibi olan ilâhî isimde de durum böyledir. Böyle bir durumda hükmü bulunmayan Allah'ın başka bir ismi kendisini talep ettiğinde, kulun, kendisine karşı yükümlü olduğu ismin hükmünü yerine getirmeden bu ilâhî isimden ayrılması uygun değildir. Kul o ismin hükmünün gereğini tamamladığında, kendisini talep eden bu yeni ilâhî ismin gereğini saygıyla yerine getirir. Dünya ve ahirette durum böyledir. Bu duruma örnek olarak, ilâhî isimlerin hakkında farklı hükümler taşıdığı günah bir davranış söz konusu olduğunda bir şahıs üzerinde et-Tevvab isminin hakim olmasını verebiliriz. Buna karşın el-Muntakim ismi 'günahkâr kulla ben ilgilenmeliyim' der. Er-Rahim ve el-Gaffar isimleri de ayrı ayrı 'o kul bana düşer' der. Böylelikle ilâhî isimler, günahkârın durumu hakkında farklı hükümler dile getirir: Hangi ilâhî isim o kul üzerinde ve onunla ilgili durumlarda hüküm sahibi olacaktır? Bunun üzerine et-Tevvab'ı bulurlar ve er-Rahim ismi el-Müntakim ismine karşı güç kazanır ve şöyle der: 'Bu isim o kulda benim vekilimdir. Çünkü ben kula merhamet etmeseydim, tövbe etmeyecekti.' Böylelikle, el-Müntakim ismi talebinden uzaklaştırılır ve Rahim ismi kulu teslim alır, et-Tevvab ismi ise, (tövbe etmiş) günahkâr kulu itaatten başka bir itaate doğru Rabbine döndürür. Halbuki daha önce kulu günah ve inkârdan itaate döndürmüştü. Bu tövbekâr azledilmemiştir, çünkü tövbe bazen günahtan dolayı yapılmaz. Bilakis tövbe ederek kul bütün itaatlerinde ve her vakitte Rabbine döner.

Bir yerde hüküm sahibi olan isim, el-Hazil (başarısızlığa düşüren) ismi olabilir. Bu isim, kuldan bir itaatsizlik ortaya çıktığında kul üzerinde hüküm sahibi olur. Böyle bir durumda ise, ilâhî isimlerin farklı hükümler taşıması daha güçlü ve şiddetli bir hale gelir. Çünkü bu davranış, o isimlerin (farklı hükümlerini) çağırır. el-Hazil ismi ise, her birinin yaptığından haberi olmayacak şekilde, bu isimler ile kul arasında bir görevli haline gelir. Bu esnada er-Rahim ismi şöyle der: 'el-Hazil

ismi beni çağırdı, o bana el-Müntakim ismine karşı yardım edecek.' El-Muntakim ismi ise şöyle der: 'el-Hazil ismi beni çağırdı ve er-Rahim ismine karşı bana yardım etmiş demektir.' Er-Rahim ve el-Müntakim isimleri el-Hazil ismine döndüklerinde ise, ondan kendilerine dönük bir yardım görmezler.

Bu noktada (el-Hazil isminin neticesi olarak kulun) 'başarısızlık' eylemi bir inkâr ise, zıt hükümlü iki isim olan el-Muntakim ve er-Rahim isimleri arasında hüküm vermek üzere hakem konumundaki el-Adl ismi gelerek şöyle der: 'Allah bana sizin aranızda hüküm vermemi emretti.' Burada söz konusu olan emir, *'O ikisinin arasını adalet ve sulh yoluyla düzeltiniz'*[137] ayetinde geçer. el-Adl ismi geldiğinde, isimlerden her bir grup 'bu kulu son nefesine kadar gözleyin' der. İnançsız olarak bu bedenden ayrılırsa, el-Müntakim ismi kendisini teslim alsın ve sen -er-Rahim- ve senin grubun olan isimler ondan uzaklaşın.' Er-Rahim ismi şöyle der: 'Rahmet gazabı geçmiştir. Ben önceyim ve geride kalmam.' el-Adl kendisine şöyle der: 'Öncelik, boyut sona erdiğinde dikkate alınan bir şeydir, boyut henüz sona ermemiştir. Bırak da el-Müntakim ismi günah işleyip (mutluluğa ermekten) başarısız kaldığı dönem boyunca kendisinden gerekli olan hakkını alsın. Bu boyutun sona ermesi kadardır. Bittiğinde ise, talebini yenileme hakkı senindir. (Bütün isimlerin anlamlarını kendinde toplayan) Allah ismi de, dilediği şekilde hüküm verir. Beni hüküm vermem için göndermişse, bilgimin gerektirdiği şekilde hüküm vermiş oldum. Allah (benim yerime) el-Mufdil veya el-Müntakim isimlerini görevlendirirse, onlardan biri kendisine izin verildiği şekilde hüküm verir.' Böylelikle bu tarzda kavgayı bırakırlar.

Bu yerde el-Hazil isminin sonucu inkâr değil de bir günah olabilir (kul inkâr etmemiş, sadece günahkâr olmuştur). Tekrar bu ilâhî isimler arasında karşıtlık ortaya çıkar. Bunun üzerine el-Hakem -el-Adl- ismi gelir ve isimlerden her bir grubu konuşturur, onların iddialarını dinler, her birinin kendine göre doğruyu iddia ettiğini görür. Bunun üzerine el-Adl, ilâhî isimlerden (iddialarını kanıtlamak üzere) kanıt göstermelerini ister. el-Müntakim ismi şöyle der: 'Bir davranışın gerçekleşmesinden daha açık ve kesin bir kanıt olabilir mi? Söz gelişi kul içki içmişse, 'Bu adamın sarhoş veya hırsız veya katil' veya hangi suçu işlemiş ise- 'olduğunu görmüyor musunuz?' Bunun üzerine el-Hakem ismi şöyle

der: 'Bu fiiller gerçekleşmiş olsa bile ortada kuşku vardır. Hakim kanıtsız hüküm veremez. Söz gelişi şarap içmiş olmak, insanın haram işlediğini ifade etmez. Belki de adam hastadır veya zorda kalmıştır. Böyle bir durumda ise kendisine helal olan bir şeyi kullanmış demektir. (Adam öldürmek söz konusu olduğunda) Belki de bu adam babasının katilini öldürmüş veya velisi olduğu bir insanı öldürmüş veli de katilin yaptığının bir karşılığı olarak katili öldürmüş olabilir. Bunu ancak kanıtla bilebilirim. Evet, adam görünüşte günahkârdır, fakat böyle bir kuşku da vardır.'

El-Muntakim ismi ise şöyle der: 'Hasmım olan ilâhî isim bu günahkârın içki içerek veya birisini öldürerek veya o esnada yapmış olduğu herhangi bir günahkârlıkla Allah'ın belirlediği sınırı aştığını benim karşımda kabul etmektedir.' Er-Rahim ismi şöyle der: 'Evet, doğru söylüyor! Fakat benim o yerde güçlü bir otoritem vardır ki bu otorite beni engellemektedir ve el-Muntakim ismine karşı bana eşlik etmektedir. Hakim olan el-Adl ismi şöyle der: 'O kimdir?' er-Rahim ismi, 'el-Mümin ismidir, iman yeri olan kalbine konuk oldu ve artık eman sahibidir' diye karşılık verince, hakim 'Çağır onu bakalım' der. Bunun üzerine el-Mümin ismi gelince hakem kendisine şöyle der: 'Burada yolcu musun, yoksa hancı mı?' Bunun üzerine el-Mümin ismi 'Bu yer (kul), benim malım ve mülkümdür. Bu davranış sahibinin bana karşı çıktığı her fiil ki, o günahkârdır -Allah hayrını versin- beni hakikatimin gereğine göre her durumda kullanır, her yerde ona muhtacım. Bunun üzerine el-Hakem ismi el-Muntakim ismine şöyle der: 'Sen günahkârdan geri dur ki, Allah ismine en yakın perdedar isim olan el-Mürid ismiyle istişare edelim.' El-Mürid ismi bu kul ve bu hüküm hakkında irade yetkisine sahiptir. İş böyle devam eder. En sonunda ömür biter. Ömür, ölüm diye isimlendirilmiş eceldir. Kul günahkâr ölürse, el-Mürid ismi kendisini teslim alır. Ölüm esnasında tövbe ederse, el-Muntakim ismi kendisinden büsbütün arda kalır ve er-Rahim ve arkadaşları kendisini teslim alır. Öyleyse günahkârda ecelin sona ermesi, ölüm zamanında gerçekleşirken kâfir hakkında ise daha önce ifade ettiğimiz üzeredir. Bunu bilmelisin!

Elli yedinci kısım sona erdi, onu elli sekizinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ELLİ SEKİZİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Kuşku Günü Orucu

Tirmizi, Ammar b. Yasir'in şöyle dediğini aktarır: 'Kuşkuya kapıldığı günde oruç tutan kimse, hiç kuşkusuz, Ebu'l-Kasım'a karşı gelmiştir.' Tirmizi, bu hadisin hasen-sahih hadis olduğunu söylemiştir. Bilginlerin çoğunluğu, kuşku gününü Ramazan'ın bir parçası olarak tutmanın haramlığında görüş birliğine varmışken onun gönüllü oruç diye tutulup tutulamayacağı hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir kısmı bunu mekruh sayarken bir kısmı caiz saymıştır. Bana göre Ammar'ın hadisi, nas olmadığı gibi aynı zamanda Peygamber'e ulaşan bir hadis de değildir. Aksine bu hadis, Ammar'ın kendi görüşü olabileceği gibi Hz. Peygamber'den gelen bir rivayet de olabilir. Bir kısmı ise, şöyle düşünmüştür: Bir insan bu günü Ramazan orucu diye tutar, sonra da Ramazan günü olduğunu kesin olarak öğrenirse, oruç tutmuş olur.

VASIL

Bâtınî Yorum

Bir tercihte bulunmaksızın, iki şey (veya durum) arasında kalmak anlamına gelen kuşku, Hakkın görmesi ve duyması (gücü) olan kulun

durumuna benzer. Hak birinin ise; onun Hak olduğu söylenir. Duymanın kula nispet edilmesini dikkate alan kimse ise, onun kul olduğunu söyler. Burada, değerlendirmelerden birini diğerine üstün kılacak bir durum da yoktur ve bu nedenle her ikisi de anlamsız hale gelir. Onlar düştüğünde ise, asıl hükmü üzerinde kalır. Asıl ise kulun ve Rabbin varlığıdır. Bu ise, bir açıdan, dini ve teorik bakımdan asıldır.

Bu asıldan önce dikkate alınan -ki bu asıl onun ayrıntısıdır- aslın aslı ise, kulun hakikatinde Rabbin varlığıdır. Bu da bir açıdan keşf ve şeriat kaynaklı asılların aslıdır. Bu konuda sana göre güçlenen inancına göre hareket etmelisin! Senin meşrebin her neyse, onun sınırında dur ki, o konuyla ilgili doğru yorum açık seçik şekilde ortaya çıksın. Böyle bir durumda ise, keşf ve vecd ehli olursun.

FASIL İÇİNDE VASIL

Gönüllü Oruçta İftarın Hükmü

Bazı bilginler, gönüllü oruca başlayıp bir mazeret nedeniyle orucunu bozan kimsenin kaza etmek zorunda olmadığıyla ilgili bir görüş birliğinden söz etmiştir. Bir mazeret olmaksızın kasıtla orucu bozanın durumu hakkında ise görüş ayrılığına düşülmüştür. Bir kısmına göre kaza etmek gerekirken bir kısmına göre ise kaza etmesi gerekmez.

VASIL

Bâtınî Yorum

İnsan gönüllü kulluğu yerine getireceği bir ibadete başladığında, kendisini kulluğa mecbur etmiştir. Çünkü bu mecbur edişte kul kendi aslına dönmüştür. Öyleyse onun bu esnadaki durumu, zorunlu kulluktur. Bu kez farzda kendisine gereken şey gönüllü ibadette de kendisine

gerekir. Hakkın bu ibadette kulu serbest bırakmasını dikkate alan kimse, bu fiilde kulun hükmünün ondan kalkmayacağını söyler. Çünkü o, seçimi zorunluluk yerine yerleştirmesi bakımından Hak ile didişmeye sevk etmiş, zorunlu ibadete gönüllü ibadet muamelesi yapmıştır. Dilerse gönüllü olarak kaza eder, dilerse kaza etmez.

Bu meselenin bâtınî yorumu hakkında söz uzar. Bu kitapta bu ölçüde açıklama yeterlidir. Çünkü yükümlülük, ister zorunlu ister gönüllü olsun, kulun varlığını ispat eder.

FASIL İÇİNDE VASIL

Unutarak Oruç Bozan Nafile Oruçlu

Bilginler, bu kişi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir grup kaza etmesi gerektiğini ileri sürmüşken başka bir grup ise kaza etmesi gerekmediğini ileri sürmüştür. Bana göre ise, bu konuda hadis bulunduğu için kaza etmesi gerekir.

VASIL

Bâtınî Yorum

Unutan, bir şeyi seçtikten sonra seçtiği şeyi yapmayı bırakan kimse demektir. Unutma heva ve hevesle ilgilenmekten kaynaklanırsa, kaza etmek gerekir; unutmanın nedeni ilâhî bir isim veya hal veya makam ile ilgilenmek ise, kaza etmek gerekir. Burada kaza, gönüllü yaptığı şeye göre onun üzerinde hüküm vermek demektir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Aşure Günü Orucu

Bilginler hangi günün yasaklandığı hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre onuncu gündür ki, bu doğru görüştür. Ben de bu görüşteyim. Bir görüşe göre ise, dokuzuncu göndür.

VASIL

Bâtınî Yorum

Burada, el-Evvel ve el-Ahir isminin hükümleri vardır. Kendi zatının birliğinde yerleştirilen kimse, onuncu günü tutar. Çünkü on, basamaklı sayıların ilkidir. el-Ahir isminin makamına yerleştirilen kimse ise, tek sayıların sonuncusu olan dokuzuncu gün oruç tutar. Aşure orucu teşvik edilmiş bir oruçtur. Farz olup olmadığı hakkında görüş ayrılığı bir yana, Ramazan orucundan daha önce farz kılınmıştı. Bu nedenle Aşure orucu vaciplik konumu kazandığı gibi hükmü de vacip orucun hükmüdür. Aşure orucunu tutan kimse, bir yandan farz (ibadetlerin sonucu olan) yakınlık ile nafile yakınlığı gerçekleşir. Aynı zamanda, bu makam sahibi de iki müşahede sahibi ve tecelli haline gelir. Bu ikisini, Aşure günü orucunu tutan kimse olması bakımından onları zevk yoluyla bilen kişi bilebilir.

VASIL

Aşure Günü Orucunun Fazileti

Müslim, Ebu Katade'nin Hz. Peygamber'in Aşure günü orucu hakkında şöyle dediğini aktarır: 'Aşure'nin bir önceki senenin kefareti

olacağını Allah'tan umarım.' Aşure gününün gücündeki hareket, her birinde kendisine yakışan oruç ibadet yerine getirildiğinde, bütün senenin günlerine denk olmuştur. Aşure günü, önceki sene tutulan bütün oruçları yüklenmiştir. Bu nedenle (bu günü tutabilen kimse) faziletli gece ve günler içinde yapılan hiçbir hata nedeniyle cezalandırılmaz. Bununla birlikte Ramazan olduğu kadar Arife günü, kadir gecesi ve Cuma günü bu günden daha faziletlidir.

(Kendisinden faziletli günler karşısında) Aşure günü, kendisinden daha üstün bir insana namaz kıldıran imama benzer. Örnek olarak, üstünlüğü kesin olan Hz. Peygambere namaz kıldırışında (sahabeden) İbn Avf'ı verebiliriz. Böyle bir imam, (imamlık yaptığı insan) üstün olsa bile, cemaatin unutmasını yüklenir. Öyleyse Aşure günü orucunun bütün senenin günlerinde işlenmiş günahları taşıması yadırganamaz. İşi müşahede ettiğinde veya keşf sahibi olduğunda, söylediğimizin doğruluğunu görürsün.

Şari (Peygamber'in) ve ârifin 'Allah'tan umarım.' demesi, Allah'a duyulan hüsnü zandan kaynaklanır. Bu ifade, Allah karşısında söylenen bir saygı ifadesidir. Bununla beraber o, Allah'ın günahı örteceği hakkında bir bilgiye de sahiptir. Allah şöyle der: *'Umulur ki Allah, onların tövbelerini kabul eder.'*[138] Ayette geciktirme ifadesi gelse bile, Allah kullarında neyi uygulayacağını bilir. Bu nitelik, yaratılmışa daha layıktır, çünkü o, Allah onu bildirmese bile gerçek anlamda kula aittir. Allah bildirdiğinde ise, Allah karşısındaki saygının gereği olarak asıl üzerinde kalır. Dikkat ediniz! Hz. Peygamber kesin olarak öleceği halde, Allah onun hakkında şöyle der: *'Sen de ölümlüsün, onlar da ölümlüdür.'*[139] Hz. Peygamber Baki mezarlığına geldiğinde, (Allah dilerse şeklinde bir) istisnada bulunarak, kabirler üzerinde durmuş, onlara selam vermiş ve şöyle demiştir: 'Allah izin verirse, biz de size katılacağız.' Peygamber burada kesin olan bir konuda istisnada bulunmuştur. İstisnanın imanda veya ölümde olması birdir, çünkü her ikisi de Peygamber için kesindir. Öyleyse bu ifadeyi kullanmak, Allah'a karşı bir saygıdır. Çünkü Allah ona şöyle emretmiştir: *"Allah dilemedikçe' demeden yarın bir şeyi yapacağım deme.'*[140] Hz. Peygamber, (bir şeyi yapmak anlamı taşıyan) 'katılacağız' sözünü kullanınca, Allah emrine uymak üzere istisna (dilerse) ifadesini kullandı.

FASIL İÇİNDE VASIL

Geceden Niyetlenmeksizin Bu Orucu Tutmak

Buhari, Seleme b. Ekva'nın şöyle dediğini aktarır: (Hz. Peygamber, Eslem (kabilesinden) birine insanlara şöyle nida etmesini emretti: 'Kim yemek yemişse, günün kalanını tamamlasın. Yememiş olan ise, oruç tutsun. Çünkü bugün Aşure günüdür.' Öyleyse Hz. Peygamber (Aşure orucuna) geceden niyetlenmemiş bir insanın durumu ile Ramazan'ın ilk günü geceden oruca niyetlenmeyen ve yiyenin durumuyla bir saydı. O günün Ramazan günü olduğunu öğrenen bu kişiye yemek yememesi ve kaza etmesi emredilmiştir. Hadis, güvenilir bir hadistir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Günün kalan kısmını tamamlasın.' Onu 'oruçlu' diye isimlendirmedi.

Ebu Davud'un Abdurrahman b. Seleme'den, Seleme'nin de amcasından aktardığı şu hadis de Buhari'nin hadisini destekler: 'Eslem (kabilesi) Peygambere geldiğinde, Peygamber onlara şöyle sormuş: 'Bu gününüzü oruçlu geçirdiniz herhalde?' Onlar 'hayır' diye cevap verince, Hz. Peygamber 'Öyleyse günün kalan kısmını tamamlayın ve kaza ediniz' demiştir. Bilginler bu hadisi güvenilir hadise katmamıştır.

Hz. Peygamber, böylelikle, kendisinde fazileti kullara yükselen Allah'ın sırrı bulunan bu günün saygınlığını dikkate almıştır. Burada, oruçlu olunmasa bile, yemek ve içmekten uzak durmanın fazileti de ortaya çıkar. Bu ise, sûfilerin sözlerinde işaret ettiği açlıktır. Ben de bu konuda şu dizeleri söyledim:

Aç kalırım, oruç tutmam
Çünkü nefsim orucun sevabında benimle didişir

Onun bu küçük ücreti olmasaydı, derdi ki
Orucu tutmak ve yerine getirmek farzdır.

Çünkü kul Allah'ın kuludur, asla olamaz!
Gerçekte bir kimsenin hedefi!

Hz. Peygamber bu orucu kaza etmeyi emrettiğine göre, günü kaçırıldığında (kaza edilen) belirli adağa değil Ramazan'a benzetmesi güçlenir. Adak orucu, sahibi geceden niyetlenmediğinde günün kalan kısmını tutmuş olsa bile, kaza edilmez. Peygamber ise, bize onu tutmayı emretmiş ve teşvik etmiştir. Aynı zamanda Peygamber bize Ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlara aykırı davranmayı da emretti. Burada aykırı davranmanın konusu, Allah'ın kendilerine izin vermediği konularda onların yaptıkları, değiştirdikleri ve yasa haline getirdikleri hususlarla ilgilidir. Biz Peygamberlerinin onlar adına yasa yaptığı şeyler ile kendilerinin yasa yaptıklarını ayırt edemeyiz. Bu nedenle Hz. Peygamber, onlara karşı çıkmayı bize emretti. Bunun istisnası ise, bizzat Peygamberimizin onların şeriatlarından onayladığı ve kesin bir şekilde bize bildirdiği hususlardır. Böyle hükümlere örnek olarak, dul zâninin recmedilmesini ve unuttuktan sonra hatırlayanın namazını kılmasını örnek olarak verebiliriz. Aşure orucu belirlendiğinde, onu da öğrenmiş olduk.

Allah Peygamberleri hakkında şöyle der: *'Onlar Allah'ın hidayet ettiği ve rehberliklerine uyulan kimselerdir.'*[141] Başka bir ayette ise *'Nuh'a vasiyet ettiği şeyi sizin için (de) uygun gördü'*[142] buyurur. Hz. Peygamber ise şöyle buyurur: 'Biz Musa'ya sizden daha yakınız.' 'Biz' derken, kendisini ve ümmetini kast etmiştir. Böylelikle Yahudilerden Musa'ya daha yakın olduk, çünkü onlar, Musa'nın getirdiği her şeye iman etmemiştir. İnansalardı, Hz. Muhammed'e ve getirdiği kitaba da inanırlardı. Bize ise, Hz. Peygambere ve kendisine indirilene inanmamız emredildi. Sonra, Hak da bunu bizden bildirmiştir ki O'nun haberi doğrudur. Öyleyse Muhammed ümmeti içinde kitabın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayan kimse bulunamaz. Bu da, (Haktan Müslümanlara dönük) ilâhî bir inayettir. Çünkü Allah, bizim böyle bir durumdan korunduğumuzu bildirmiştir ki, bu da bizim adımıza bir müjdedir. Allah şöyle der: *'Peygamber kendisine indirilene inandı, müminler de inandı, hepsi Allah'a, peygamberlerine, kitaplarına inandı. Peygamberlerden hiç birini ayırt etmeyiz.'*[143]

Musa'nın getirdiği hükümlerden birisi, Aşure günüdür. Biz de ona inandık ve Peygamberin emriyle tıpkı Musa'nın farz olarak tutması gibi bir farz olarak onu tuttuk, halbuki o bizde bir farz değildi. Sonra, bize Ramazan'ı farz kıldı ve Aşure gününde serbest bırakıldık. Bu ne-

denle biz, önceliklilik yoluyla onu tutar ve farz ve nafile sevabını Musa'nın inananlarına ilave bir derece olarak birleştiririz. Peygamber, bize Yahudilere karşı çıkmayı emrettiği gibi, Aşure'den önceki dokuzuncu ve on birinci gün de oruç tutmayı emretmiş ve şöyle demiştir: 'Aşure gününü oruç tutunuz ve bu konuda Yahudilere muhalefet ediniz. Ondan önce ve sonra da birer gün oruç tutunuz.' Halbuki Peygamber, Musa'ya karşı çıkın demedi, çünkü Allah bizi Peygamberlere karşı çıkmaktan korudu. Bunun yerine Allah, onların bazı hükümlerini bizden düşürdüğü gibi bizim adımıza hüküm yaptığı bazı şeyleri de (sonradan) düşürdü. Biz bütün şeriatlardaki hükmü kalkmış ve kalan her şeyi inanırız. Bir şeye inanmak, yapmayla ilgili bir emir olmadığı sürece, onu yapmayı gerektirmez. Yahudilerden farklı davranmamız bu ölçüyle sınırlıdır.

Bu nedenle bilginlerimiz, Aşure'nin Muharrem'in dokuzuncu günü olduğunu zannetti. Halbuki onun onuncu gün olduğu görüşümüzü destekleyen hususları aktardık. Bu rivayet, Ebu Ahmed b. Ali el-Cürcanî'nin İbn Huyey'den, onun Davud b. Ali'den, onun babasından, onun dedesinden aktardığı hadistir. Hadiste Peygamber şöyle der: 'Gelecek seneye ulaşırsam, bir gün öncesinde ve sonrasında oruç tutacağım.' İkinci hadisi ise Müslim, Hakem el-A'rac'tan aktarır. Şöyle der: 'Örtüsünü zemzeme daldırmış iken İbn Abbas'a gittim ve kendisine şöyle dedim: 'Aşure günü orucu hakkında beni bilgilendir!' O da şöyle dedi: 'Ey Adam! Muharrem hilalini görünce sekiz gün say, dokuzuncu günü oruçlu geçir.' Ben de 'Hz. Muhammed böyle mi tutardı?' diye sordum. İbn Abbas 'Evet' diye cevap verdi. Yani gelecek seneye kadar yaşasaydı, böyle tutacaktı. Söylediğimiz hususu, Müslim'in İbn Abbas'tan aktardığı şu hadis de destekler: 'Peygamber Aşure günü oruç tutup tutmayı emrettiğinde, kendisine şöyle denilmişti: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Bu gün Yahudi ve Hristiyanların saygı gösterdiği bir gündür.' Bunun üzerine Hz. Peygamber 'Gelecek yıl geldiğinde, Allah izin verirse, dokuzuncu gün de tutarız' demiştir. Sonra şöyle demiştir: 'Gelecek yıl gelmeden Hz. Peygamber vefat etmişti.' Dolayısıyla Hz. Peygamber -şayet tutsaydı- dokuzuncu günü Aşure olarak tutmayacaktı. Aşure gününün ise Muharrem'in onuncu günü olduğu kesinleşmiştir. Öyleyse bu kanıtlar ortadayken dokuzuncu gün Aşure'dir denilemez.

Dokuzuncu ve onuncu gün orucunun hikmetini, bu bölümde el-Evvel ve el-Ahir isimlerinde açıkladık. Aynı şekilde, Aşure'den sonra gelen günün orucu hakkında da benzer şeyleri söyledik. Böylece bu konuda yaptığımız açıklamalardaki uygunluk öğrenilir. On birinci gün Aşure orucuna katıldığı gibi el-Ahir ismi de el-Evvel ismine katılır. Çünkü on basamaklı sayıların, on bir ise bileşik sayıların ilkidir. Başka bir ifadeyle ondan sonraki ilk bileşik sayı on birdir. Şari'nin Aşure'nin öncesi ve sonrasındaki günü oruçla geçirmeyle ilgili emrindeki hikmetine bakınız! Böylece Yahudiler 'Aşure orucu bizim adımıza belirlenmiştir' diyemez. Çünkü farzlarda böyle şeyler nahoş karşılanır. Fakat insan sürekli yaptığı bir amelde ise, bir engelleme olmadıkça, bunun bir önemi yoktur. İnsan (Ramazan gelmezden devam ettiği) bir oruç olmadıkça, Ramazan'ı kasıtlı olarak bir veya iki gün öne almamız bize yasaklanmıştır. Ramazan orucu başka bir oruca bitişmesin diye, Ramazan bayramı orucunun yasaklanması da hikmetin gereğidir. Böylece Allah, farzı nafile ibadetten ayırır. Cuma gününün yorumu ise daha farklıdır. Allah izin verirse, onun orucundan bu bölüm içinde daha sonra söz edeceğiz.

FASIL İÇİNDE VASIL

Arife Günü Orucu

Bir hadiste Hz. Peygamber'in Arife günü orucu hakkında şöyle dediği aktarılır: 'Allah'ın (bu orucu) geçen senenin ve bir sonraki senenin günahlarına kefaret yapacağını umarım.' Hadisi Müslim, Ebu Katade'den aktarmıştır. Bu günü tutan kimse, '*Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamak ister*'[144] ayetinde peygambere ihsan edilen iyilikten büyük bir pay elde eder. Bu nedenle Hz. Peygamber, bütün ömrünü hüküm bakımından Arife gününü oruçlu geçiren kimse gibi geçirmiştir.

Şari, marifet -ki bilgi (ilim) demektir- isminin üstünlüğü nedeniyle bu güne (aynı kökten türetilmiş) Arife adını vermiştir. Marifet, Peygamber'imizin vahyinin kendisiyle indiği Arap dilinde tek bir meful

alır. Dolayısıyla o, birlik özelliğine sahiptir. Bu yönüyle marifet, Allah'ın kendisiyle bilgiyi isimlendirdiği değerli bir isimdir. Marifet, ehadiyeti (mutlak birlik) bilmektir. İlim ise, bazen mutlak birlik ile ilgili olabileceği gibi -marifetten farklı olarak- bazen onunla ilgili olmayabilir. Kuşkusuz ki, iki lafız, kendisi için konuldukları anlama göre farklılaşmıştır. Bu bağlamda, dil bilginlerinin aktardığı gibi, ilim bazen dilde işlevi bakımından marifetin yerini alabilir. Dilciler bu konuda '*Siz onları bilmezsiniz, Allah onları bilir*'[145] ayetinden kanıt getirmiştir. Ayetin tevili, 'siz onları tanıyamazsınız' (marifet) demektir. Böylelikle ilim kelimesi vekalet yoluyla tek bir meful almıştır. Marifet ise, ancak mutlak birlikte etki sahibidir. Dilciler, bizim bildiğimiz şeyden habersizdir. Çünkü ilim de mutlak birliği konu edinir. Zaten marifet de bu sayede ilmin isimlerinden biri olabilmiştir. İlim bu noktada asıldır, çünkü o Allah'ın bir niteliğidir. Marifet ise, Allah'ın bir niteliği değildir. Marifeti ve ilmi tek bir tanım birleştirse bile, bize göre şeriatta Allah'ın bu kelimeden gelen bir ismi de yoktur. Fakat marifet, daha önce belirttiğimiz gibi, ilmin isimlerinden biridir. Ârif ise, bize göre, mutlak birliği bilenlerin ismidir.

İlmin de tıpkı marifet gibi mutlak birliği konu edindiğini söyledik. Bu sayede de ilmi marifet diye isimlendirdik. Söz gelişi 'Zeyd'i ayakta dururken bildim' dediğimde, burada Zeyd'in kendisini anlatmak istemediğimiz gibi onun bizzat ayakta duruşunu da söylemek istemeyiz. Anlatmak istediğimiz, ayakta durmanın Zeyd ile ilişkisidir. Bu ise, belirli tek bir nispet olduğu gibi, tek bir konudur. Zeyd'in kendisini yalnız olarak marifet ile bildiğimiz gibi ayakta durmayı da marifet vasıtasıyla bildik. Bu durumda 'Zeyd'i ârif oldum' ve 'Ayakta durmayı ârif oldum' deriz. Nahivciler buna dikkat etmemişlerdir. Onlar, ayakta durmanın Zeyd ile ilişkisine yönelen ilmin Zeyd ve ayakta durmaya ilişen bilgiyle aynı olduğunu zannetmiştir ki, bu bir yanılgıdır. Çünkü daha önce Zeyd ve ayakta durmak insan tarafından biliniyor olmasaydı, bilinmeyen bir şeyin bilinmeyen biriyle ilişkilendirilmesi doğru olmazdı. Böyle bir durumda insan, nispet ettiği şeyin doğru olup olmadığını bilemez. Bu tarz bir bilgi, anlamların ölçülerini bilenlere (mantıkçılara) göre 'tasavvur' diye isimlendirilir. Başka bir ifadeyle bu bilgi, terimleri bilmektir. Tasdik ise, bileşikleri (önerme) bilmektir. Tasdik, bir şey ile diğerinden haber vermek üzere bir terimi başka bir terime

yüklemek demektir. Nahivcilere göre 'Mübteda ve haber' olan bu iki şey, başkalarına göre 'mevzu ve mahmuldür (yüklem).'

Tekrar konumuza dönersek, şöyle deriz: Arife gününün değerini isminden öğrendik. Çünkü marifet, mutlak birlikle ilişkili olarak tespit edilmiş bir kelimedir. 'Kuşkusuz Allah bir ilahtır.' Mutlak birlik, bütün nitelikleri içinde Bir'in en değerli niteliğidir. Bu bağlamda mutlak birlik, bütün varlıklara yayılmıştır. Mutlak birlik bütün varlıklara yayılmış olmasaydı, Hakkın mutlak birliğinin bilinmesi mümkün olmazdı. Herkes Hakkı kendisinden bilir. Hakkın mutlak birliğine bir şeyin kendisinden başka bir delil yoktur. 'Nefsini bilen Rabbini bilir.' Nitekim Hz. Peygamber böyle buyurmuştur: 'Ebu'l-Utahiyye şöyle demiştir:

Her şeyde bir ayet vardır
O'nun bir olduğunu gösterir

Bir şeydeki ayet, söz konusu şeyin mudak birliğidir. Bu birlik, bir şeyin kendi benzerlerinden ayrışmasını sağlayan özelliktir. Öyleyse mutlak birlik, kadim veya zaman içinde yaratılmış, var olan ve (göreli) olmayan her şeye yayılmıştır. Söz konusu birlik her şeye son derece açık bir şekilde yayılmış ve işlemiş olduğu için, kimse bu yayılışın farkına varamaz. Bu durum, keşf ve iman sahiplerine göre, hayatın durumuna benzer. Çünkü hayat da her şeye yayılmıştır. Burada her şey, hayvanlar gibi canlılığı gözüken şeyler olabileceği gibi bitki ve donuk şeyler gibi canlılığının gizli kaldığı şeyler de olabilir. Öyleyse Allah tartışmasız hayat sahibidir. Allah'tan başka her şey, Allah'ın hamdini tespih eder. Ancak O'nun övgüsünü bilen kimse tespih edebilir. Bilgin olmanın şartı ise, hayat sahibi olmaktır. Öyleyse her şeyin canlı olması zorunludur.

Mutlak birlik marifetin konusudur ve mutlak birlik ise, zatında Allah'a özgüdür. Bu nedenle Arife'nin dışındaki günlere göre Arife günü oruç tutmayı üstün tuttuk. Arife'de olsak bile, orucun bize değil, Allah'a ait olduğunu anladık. Bu nedenle, Arife'yi görmek için, iftarını orucuna üstün tuttuk. Anla!

Öyleyse oruç gerçekte Allah'a ait olduğu gibi mutlak birlik de gerçekte Allah'a aittir. Böylelikle oruç ile Arife günü arasında karşılıklı ilişki ortaya çıkmıştır. Çünkü her birisi benzersizdir. Çünkü Arife'nin

orucu kendisinden sonraki günlerde olduğu gibi kendisinden önceki günlerde de etkindir. Diğer günler için böyle bir özellik yoktur. Çünkü Arife, zamansal bir şeydir, bu nedenle de öncelik ve sonralık özelliğiyle sınırlanmıştır. Kastedilen şey, 'İşin başında ve sonunda emir Allah'a ait olsa bile' herhangi birini özelleştirmeden mümkünleri genel olarak yaratmasında olduğu gibi, Arife gününün de genel etkiye sahip olmasıdır. Burada önce ve sonra edatları, tamlama olmaksızın mebni olarak gelmiştir, çünkü Allah önce ve sonra ile sınırlanmaz. Arife gününe ait olan bu özellik, diğer zamanlarda bulunmaz. Bu nedenle Arife kendi cinsi içinden ayrışmıştır.

Gerçi Arife günü orucundan amel bakımından daha güçlü bir takım ameller vardır fakat bunlar zamanla ilgili değillerdir. Başka bir ifadeyle bu ameller, zamanın kendisine ait değildir. Aşure gününün en bariz özelliği, kendisinden önceki seneye kefaret olmasıdır. Bu nedenle Aşure günü, gerçekleşen şeyle ilgilidir. Arife günü ise, hem gerçekleşen ile hem de gerçekleşmemiş olanla ilgilidir. Öyleyse Aşure kaldırırken Arife hem kaldırır hem uzaklaştırır. Böylelikle Arife, kaldırmayla uzaklaştırmayı kendinde birleştirmiş, bu özelliğiyle Hakka uygun olmuştur. Hak da var olanı korumayla ilgili olduğu gibi yok olanla da yaratma ilişkisine sahiptir. Böylelikle Arife günüyle ilâhî isimler arasındaki ilişkiler çoğalmış, onun orucu Arife'den başka günlerdeki oruçtan daha üstün olmuştur. Bununla birlikte belirttiğimiz nedenle Arife gününün orucu iftarından daha üstündür. Zâhir hükümde ise, uymaya ve peşinden gitmeye aittir. Allah uyma hakkında şöyle der: '*Bana uyun ki, Allah sizi sevsin.*'[146] Örnek alma hakkında ise şöyle der: '*Allah'ın peygamberinde sizin için güzel örnek vardır.*'[147] Hz. Peygamber Arafat'ta bu gün iftar yapmıştır.

Arife gününün orucunda adetler değişmiştir, bunun yegâne nedeni, ondaki güçlük ve genel olarak dua karşısındaki zayıflıktır. Bu günde yapılan dua, hacıdan istenilen şeydir. Çünkü 'Duaların en faziletlisi, Arife günü duasıdır.' Bunun bir benzeri, Ramazan'da yolculuk yaptığı için orucunu tutmayan kimsedir. İki rivayeti birleştirmek isteyen bazı bilginler, hacının o günde orucunu bozabileceği, buna karşın hacı olmayanların ise oruç tutacağı görüşünü tercih etmiştir. Nitekim bölümün başında Hz. Peygamber'in bu günde oruç tuttuğuyla ilgili güvenilir hadisi aktarmış, oruç tutarken güçlük çekecek olana (hacı adayına)

merhamet ederek Arafat'ta iken oruç tutmadığını belirtmiştik. Şekilci bilginler de böyle zannetmiştir. Gerçek, bizim söylediğimiz gibidir. Çünkü Hz. Peygamber kendi başına oruç tutup ümmetine ise Arafat'ta kendi tuttuğu orucu tutmayı yasaklayabilirdi. Benzer bir şey şeriatta gerçekleşmiştir. Örnek olarak hibe evlenmesini verebiliriz. Bu evlilik tarzı Peygamber'e özgüdür ve herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın ümmete yasaklanmıştır. Başka bir örnek ise günleri birleştirerek oruç tutmaktır (visal orucu). Bu oruç caiz olsa bile, mekruhtur.

Müslim, Ümmü'l-Fazl'dan şöyle aktarır: 'İnsanlar Arife günü Peygamber'in orucu hakkında tartışmaya girmiş, bir kısmı 'Peygamber oruçluydu' bir kısmı ise 'değildi' demiştir. Bunun üzerine ben Peygamber'e bir bardak süt gönderdim. Peygamber, devesinin üzerindeyken sütü aldı ve içti.' Allah Teala şöyle buyurur: *'Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.'*[148] Bize göre burada rahmet, Arafat'ta iken insanlara Arife günü oruç tutmamanın sünnet olduğunu bildirmektir. Şekilci bilginlere göre ise, burada rahmet (insanlar adına) bağışlanmayı istemek demektir. Bizim kanıtımız '(Hacdaki) uygulamaları benden öğrenin' anlamındaki hadistir. Arife günü Arafat'ta oruç tutmamak da bu uygulamalardan biridir. Emir, benimsemeyi dışlayan bir ifadeden yoksun geldiğinde, benimsemeyle sınırlı kalmaz.

Arafat'ta Arife orucu tutmayı yasaklayan hadise gelirsek, bu hadisin rivayet zincirinde Mehdî b. Harb el-Hecerî vardır ki, tanınmayan biridir. Nesaî hadisi Mehdi kanalıyla Ebu Hureyre'den aktarır. Ebu Hureyre şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber Arife günü Arafat'ta oruç tutmayı yasakladı.' Tirmizi'nin Ukbe b. Amir'den aktardığı hadiste de şöyle denilir: 'Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Arife ve kurban günü ve teşrîk günleri (kurban bayramının üç günü), bizim için, ehl-i İslam için bayram günleridir.' Bu günler, yeme ve içme günleridir. Ebu İsa, adeta belirttiğimiz hususa işaret ederek şöyle der: 'Ukbe'nin hadisi, hasen-sahih hadistir.' Tirmizi, (Bâtınî yorumuyla) bilginin ve bilenin makamına işaret eder, çünkü marifet makamı, orucu vermez. Ârif, orucun kimin için tutulacağını bilemez. Onun bayram günü -ki bayram günü mutluluk günleridir- bu makama ulaşma günüdür. Şari mutluluk ve sevincin zâhire ve bâtına yayılmasını istemiştir. Başka bir ifadeyle mutluluk, orucu tutmayarak düşünen nefse (nefs-i natıka) yayılırken yiye-

rek ve içerek de hayvanî nefse yayılır. Böylelikle ârif, iki mutluluğu birleştirir.

Hadiste orucun yasaklanmasından söz edilmemiştir, fakat Şari, Arife orucunu yasaklanmış oruca ve mekruh oruca bitiştirmiştir. Yasaklanmış (haram) oruç, kurban bayramında oruç tutmak iken mekruh oruç teşrik günlerinde tutmaktır. Hz. Peygamber, görünüşte o günde yemeyi ve içmeyi üstün saymış, fakat orucu yasaklamaya değinmemiştir. Allah izin verirse, daha sonra zikredeceğim başka bir hadiste ise kurban bayramı gününde oruç tutmayı bize yasaklamıştır. Bu hadisin rivayet zincirinde bana göre kuşku vardır, çünkü Tirmizi (hadis hakkındaki yargısını belirtirken) 'Ukbe'nin hadisi' demiş, her zaman yaptığı gibi 'bu hadis' dememiştir. Öyleyse hadisin rivayet zinciri hakkında iyice araştırma yapmamız gerekir. Allah izin verirse, bu incelemeyi yapacağım. Sonra, Hz. Peygamber hadiste 'ehl-i İslam' demiş, 'ehl-i iman' dememiştir. Bu da, burada zâhirin dikkate alındığına delildir. Bu nedenle şöyle dedik: 'Hz. Peygamber, mutluluğu bayram günlerinde yemek ve içmeyle gerçekleşen hayvanî nefsi dikkate almıştır. Bunu bilmesin!

FASIL İÇİNDE VASIL

Şevval Ayından Altı Gün Oruç Tutmak

Bu orucun vaktine dair görüş ayrılıklarından söz etmiştik. Konuyla ilgili rivayet bence kuşku taşımaktadır, çünkü Hz. Peygamber sayıyı, yani altıyı (sittün) dişi (sittetün şeklinde) söylememiş ve şöyle demiştir: 'Onun ardından Şevval'den altı gün tutar (sitten).' Peygamber bir Arap idi, Şevval ise kelime olarak erildir (sayının dişi gelmesi gerekir). Oruç ise, ancak gün içinde tutulur ve o da gündüzdür. Öyleyse sayının dişi getirilmesi gerekirdi. Rivayet zinciri güvenilir olsa bile, hadisin metninin sorunlu olmasının nedeni budur. Bana göre, Hz. Peygamber'in burada 'visal (iftar etmeden diğer günün orucunu da tutmak)' orucunu kastetmiş olması daha kabule şayandır. Böylelikle gündüz orucunu gece orucuyla birleştirir. Gece ise, gündüzden öncedir, çünkü

gündüz geceden çıkartılmıştır. Ya da bu ifade, istisnai bir şive olabilir. Hz. Peygamber, içinde öyle bir şive kullanan birinin bulunduğu bir mecliste cümleyi böyle kurmuş olabilir.

Bu altı günde güç yetirebilenlerin visal orucu tutması, lafzın zâhirine daha uygun görünmektedir. Visal orucu yasaklanmamıştır, insanlar bu konuda bir güçlük çekmesin ve sıkıntıya düşmesinler diye, Hz. Peygamber insanlara şefkat ve merhamet etmiştir. Haram olsaydı Peygamber onlarla birlikte visal orucu tutmazdı. Bir rivayette Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Bu din çetindir, sen ona yumuşaklıkla gir.' Başka bir hadiste ise şöyle der: 'Kim bu dine galip gelmek isterse, din ona galip gelir.' Müslim, Enes b. Malik'ten şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber Ramazan ayının sonunda visal orucu tutardı. İnsanlar da visal orucu tutmaya başlamış, Hz. Peygamber bunu duyunca, şöyle demiştir: 'Bizim için ay uzatılmış olsaydı, biz de derin gidenlerin derinliklerini geride bırakacak şekilde visal orucu tutardık. Bütününü visal orucuyla geçirebilen kimse, her gün sahur vaktine kadar visal orucu tutsun.' Böylelikle gece, hatta tüm gece oruca girer. Seherin sınırı ise, oruç bozmaya ait olur. Batış sınırı ise, visal orucu tutmayan kimse hakkında gündüze aittir. (Buhari'nin) Es-Sahih'te Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Herhangi biriniz visal orucu tutmak isterse, sahur vaktine kadar tutsun.' Hadisi Buhari, Ebu Said'den aktarır.

Hz. Peygamber'in bu konuda insanlara merhameti amaçladığı hakkındaki sözümüzü destekleyen bir husus, Müslim'in Aişe'den aktardığı şu hadistir. Aişe şöyle der: 'Hz. Peygamber kendilerine merhamet ettiği için visal orucu tutmalarını yasaklamıştı. Sahabe 'Fakat sen tutuyorsun' dediklerinde şöyle demiştir. 'Ben size benzemem. Ben gecelerken Rabbim beni yedirir ve içirir.' Aynı halin bulunmadığını söylediği bu topluluğun durumu Hz. Peygamber'e gösterilmiştir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber bu sözüyle visal orucunun ümmetine değil kendine özgü olduğunu söylemek istememiştir. Çünkü biz, visal orucu tutarken gecelediğimizde (Hz. Peygamber'in söylediğini) kendimizden tecrübe ettik. Bizi de visal gecesinde gecelerken Rabbimiz yedirdi ve içirdi. Böylelikle, yemek arzulamayacak kadar güçlendik. Rabbimizin bize yedirdiği yemeğin kokusu bizden duyuluyor ve insanların yemeğin güzel kokusuna şaşırıp 'Yediğiniz şeydeki bu güzel koku nereden gelmektedir? Böyle bir koku görmedik?' diye soruyorlardı. Bazı kimse-

ler bu sorunun cevabını veriyor, bir kısmı susuyordu. Hadiste belirtilen durum Peygamber'e özgü olsaydı, biz ona ulaşamazdık. Bu nedenle bizim de visal orucu tutmamız ve iftar açmamız geçerli oldu ve iki sevabı birleştirdiğimiz gibi iki sevinç de bizim adımıza gerçekleşmiş oldu.

Visal orucunun hikmeti, Hakkın 'Oruç bana aittir' demiş olmasında saklıdır. Allah orucu 'benzeri olmayan bir ibadet' yaptı. İnsan orucunu bozarak iki günü ayrıştırdığında, visal orucu tutmamış sayılır. Buna karşın orucunu açmadığında visal orucu tutmuş demektir. Bu davranışıyla bayram gününü Hakka ait sayılan oruca birleştirmeye işaret eder. Bu durumda Hakkın oruçtan bir tür tenzihi olduğu gibi, oruç tutmayla kulun bir tür tenzih ettiğini kendisine açıklar. Bu ise, ârifler için güzel bir işaret olduğu gibi gerçekte de böyledir. Kulun da kendine özgü bir tenzihi vardır. Bilhassa yaptığı iş, Hakkı tenzih etmek olduğunda böyledir. Kulun tenzih ameli kendisine döner, çünkü Hakkın tenzihi, birisinin tenzih yapmasına bağlı değildir: Hak özü gereği münezzehtir, yoksa biz onu tenzih ediyor değiliz. Bu nedenle, tenzihimiz bize döner. Bizden başkası ise, onu haram sayar. Öyleyse bu altı günde visal orucu tutmayı başaran kimse, daha gerçek ve daha yerinde bir davranış yapmış demektir.

Arapça'da erkekleri gösteren harfin düştüğüne delil olan bir rivayet bulunabilirse, hadis o şiveye göre yorumlanır. Şöyle bir rivayet bize ulaşmıştır: '*Büyük (kübbar) bir tuzak tertiplediler*'[149] anlamındaki ayet indirildiğinde, orada bulunanlardan kimse bu şiveyi anlamadığı gibi anlamını da kimse bilememiştir. Onlar bu haldeyken, kimsenin tanımadığı bir bedevi çıkagelmiş ve Peygamber'in huzuruna girmiş, kendisine selam vererek şöyle demiştir: 'Ey Muhammed! Ben kavmimin büyüklerinden bir adamım (kübbar)!' Böylelikle orada bulunanlar, bu sözün o bedevinin ve kavminin şivesiyle indirilmiş olduğunu anlamış, sözün anlamını öğrenmişlerdir. Öyleyse, bazı bedevilerin şivesinde erkek sayıyı gösteren sayılarda harfin düşmesi yadsınamaz. Bunun böyle olması, bizim müşahede ettiğimiz gerçeklere bir zarar vermez. Bu durumda (her şeyi) bilen Şari, bu sözde hem bu şivenin sahibi hakkında hem de şivesi olmayan kimse hakkında her iki durumu birden kastetmiş sayılır.

Şari bu günlerin sayısını altı yapmıştır, daha az veya daha çok yapmamış ve onun 'dehr (yıl) orucu' olduğunu bildirmiştir. Allah şöyle buyurur: *'Kim iyilik getirirse, onun için on katı vardır.'*[150] Allah'ı bilenlerin çoğunluğu bu görüştedir. Bunda belirli bir sınır vardır. Bu ise, Ramazan'ın gün sayısının otuz gün olmasıdır. Eksik olursa, bu dereceden eksik kalır. Bize göre bu altıyı tutmak, Dehr orucundan iftarla oruç tutmanın yasaklandığı günlerin orucunu telafi eder. Bunlar, altı gündür: Ramazan bayramı, kurban bayramı, üç teşrik günü ve Şaban ayının on altıncı günü. Bu altı gün ile oruç tutmanın yasaklandığı günler telafi edilir.

Bu günlerin sayısının başka bir sayı değil de altı olması meselesinin itimada şayan başka bir yorumu ise şudur: Allah gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattı. Bu yaratmanın gayesi bizzat biz insanlarız. Böylelikle bu altı günde, bir rivayette belirtildiği gibi, bizden dolayı yaratılmış şeyleri izhar etmiştir. Allah, bu günlerde bizim için bulunmuştur (âlemi yaratmıştır). Bunun karşılığında ise, kendisine ait bir şeyle -oruç- nitelenmememizi sağlamak için, bu altı günün orucunu belirlemiştir. Halbuki o bize ait bir şeyle nitelenmiştir ki, o da yaratmadır.

Bu nedenle, müminlerin emiri Harun er-Reşid'in oğlu Ahmed es-Sebtî her hafta altı gün oruç tutar, bu günlerde ibadetle ilgilenirdi. Cumartesi günü olduğunda ise, haftanın kalan kısmında yediği şeyleri kazanmak için çalışırdı. Bu nedenle de sebtî (cumartesici) diye isimlendirildi. Namazdan sonra Cuma günü kendisiyle tavafta karşılaştım. Onu tanımıyordum, fakat onu ve tavaf esnasındaki halini yadırgamıştım. Ne o birini sıkıştırıyor ne de biri onu sıkıştırıyordu. İki adamın arasından geçiyor, fakat onların arasını açmıyordu. Bunun üzerine kendi kendime 'bu adam kesinlikle bedenleşmiş bir ruhtur.' Kendisini tuttum ve selam verdim, selamımı aldı. Beraber yürüdük, aramızda bir takım konuşmalar geçti. Bu konuşmalardan birinde kendisine şöyle dedim: 'Mesleğini yapmayı niçin Cumartesine tahsis ettin?' Yanıt verdi: 'Çünkü Allah bizi Pazar günü yaratmaya başladı, Cuma günü bitirdi. Ben de bu günleri Allah'a ibadete ayırdım. O günlerde kendime ait bir hazzın bulunduğu işlerle ilgilenmiyorum. Cumartesi günü geldiğinde ise, nefsime ait işi yapıyorum. Diğer günlerde gerek duyduğum kazancı bu günde kazanmaya başladım. Bütün haftalar böyle geçer.

Çünkü Allah Cumartesi günü yaratılan şeye bakar, istirahat eder ve ayaklarından birini diğerinin üstüne koyarak 'Ben Hükümdarım' der. Çünkü artık mülkü ortaya çıkmıştır. Bu nedenle o gün 'sebt' günü diye isimlendirildi. Sebt, istirahat etmek demektir. Bu nedenle Allah, yarattığı işlerde kendisine bir yorgunluk ilişmediğini söylemiştir. Burada söz konusu olan dinlenme, bizdeki gibi yorgunluktan dinlenmek değildir.'

Adamın zekâsı ve niyeti hakkında şaştım kaldım. Bunun üzerine kendisine 'Senin zamanında vaktin kutbu kimdir?' diye sordum. O da 'Benim' diye cevap verdi. Sonra benimle vedalaştı ve yanımdan ayrıldı. İnsanların oturduğu yere geldiğimde, orada bulunan dostlarımdan Sebte'li birisi -ki kendisine Nübeyl b. Hazer b. Hazrun es-Sebtî denilirdi- bana şöyle dedi: 'Mekke'de tanımadığımız bir adam gördüm. Tavaf esnasında seninle konuşuyor ve sohbet ediyordu. Kimdi o? Nereden gelmişti? Ben de hikâyeyi kendisine anlattım. Orada bulunanlar bu olaya şaşırdı.

İşte, altı günün gerçek ve doğru yorumu budur. Rivayet geçerli ise, geceleri dikkate aldığı için -gündüzden farklı olarak çünkü geceler gaybın kanıtlarıdır- Şari dişiliği belirten harfi düşürmüştür. Gayb, Hakka özgüdür. 'Kendilerinden razı olduğu peygamberlerin dışında kimse O'nun gaybını öğrenemez.' Aynı şekilde, Allah'ın eşyadaki hikmetini de sadece Allah ehli bilebilir. Düşünce ve kıyastan hareket edenler ise, hikmeti tesadüfen bulabilirler. Bu ise, onlarda bir bilgi haline gelmez. Allah'ı bilenler ise, bunun bu işle kastedilen şey olduğunu bilirler. Bu yorumla söz konusu şey onlar adına bir bilgi haline gelir ve tesadüfen olmaksızın ona yönelirler. Çünkü bazı insanlar, bu gibi konularda Allah ehlinin sözünü duyduklarında onun ihtimal dahilinde olduğunu ileri sürerler. Bu gibi sözleri kendi durumlarıyla ve bilgideki dereceleriyle karşılaştırarak kesin saymazlar. Allah bu durumdaki kimseler hakkında şöyle der: *'Bu onların bilgiden ulaştıkları derecedir.'*[151] Bunu bilmelisin! Allah doğruya ulaştırandır!

FASIL İÇİNDE VASIL

Ayın Başındaki Üç Gün

Müslim, Muaze'nin şöyle dediğini aktarır: Aişe'ye sordum: 'Hz. Peygamber her aydan üç gün oruç tutar mıydı?' Aişe 'Evet tutardı' diye cevap verdi. Ben de 'Ayın hangi günlerini tutardı?' diye sorduğumda, 'Ayın hangi günlerinde olacağını önemsemezdi' diye yanıt verdi.

Bilmelisin ki, insana gelen her ay bir konuktur ve Hakkın katından kendisine gelmiştir. Konuğa hak ettiği şeyi vermek insanın borcudur ki, hak ettiği şey ziyafet diye isimlendirilir. Konuğun hakkı ise üç gündür. Bu nedenle Şari teşvik edilen şeriatta her ayın üç gününü tutmayı belirlemiş, bizi ise ayın başına teşvik etmiştir ve şöyle dedik: 'İnsan bu günde kendisinden meydana gelen üç dikkatsizlik nedeniyle oruç tutar. Şeriat, konuğa hemen yemek yedirmeyi belirtmiş ve şöyle demiştir: 'Üç yerin dışmda acele etmek şeytandır. Bunlardan birisi olarak da konuğu yedirmeyi zikretmiştir. Hz. Peygamber her aym başından üç gün oruç tutardı.' Hadisi Nesai, İbn Mesud'dan aktarmıştır. Oruç Hakkın bir niteliğidir ve bütün ameller içinden orucu kendisine ayırmıştır. Oruç bu yaratılışa özgü bir ameldir. Bir melek oruç tutamaz. Öyleyse Hakkı bir yakın melek oruçla ilgili bir müşahededе göremeyeceği gibi Hak da kendisine hiçbir zaman oruçla ilgili bir müşahededе tecelli etmez. Çünkü oruç Hakkın niteliklerinden biridir ve Hakka döner. Bu dönme, ya kendisini karşılayışında kulu överek olabileceği gibi kulun kendisini karşılayışındaki durumuna göre onu kınayıcı da olabilir.

'Allah'ın üç yüz ahlâkı vardır.' Böyle demektedir, bir hadiste Hz. Peygamber. Üç, üç yüzün yüzde biridir. Çünkü üç yüzün onda biri otuzdur. Otuz ise bir aydır. Otuzun üçte biri ise üçtür. Böylece üç, üç yüzün yüzde biridir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Kim bir iyilik getirirse, onun için on katı sevap vardır.'*[152] Böylelikle Allah bu üçü otuz olarak kabul eder ve onu otuz ile ödüllendirir. Çünkü Allah 'on katıyla' demiştir. Böylelikle üç gün oruç tutan kimse, adeta otuz gün tutmuş gibidir. Bu nedenle üç yüz ile ödüllendirilmiştir. Çünkü otuz bir karşılık olarak değil, amel olarak kabul edilmiştir. Çünkü o iyilik gibidir ve iyilik ise bir ameldir. Burada iki benzer, nefsin niteliklerinde ortak olan şeyler-

dir. Şari'nin hikmetine bakınız! Her ayda üç gün oruç tutmak için bizi nasıl da teşvik ederken ne kadar latif ve ne kadar hoştur! Buna karşın Şari, insanların genelinin dikkatini ödülün kendisine çekmemiştir. Çünkü ödülün gerçekleşmesi beklenen bir sebebi bilinmeksizin ansızın geldiğinde, sıradan insanların nefsinde daha tatlı olur. Oruç ilâhî bir özelliktir. Onun karşılığı da kendi cinsinden olmuştur. Bu ise, daha önce de Hakka ait bir nitelik olan oruçluluk ile nitelendiği gibi, bu orucu tutan insanın kendisiyle niteleneceği üç yüz huydur. Bu tarzda oruç tutmayan sıradan bir insanın karşılığı, sadece yememiş ve içmemiş olması bakımından ödül alır ve kendisine şöyle denilir: 'Ey yemeyen kimse ye! Ey İçmemiş olan kimse iç!' Allah Teala şöyle buyurur: '*Önceki günlerin karşılığında afiyetle yiyin ve için.*'[153] Başka bir ifadeyle, yükümlülük döneminde yiyemediğiniz oruçluluk günlerine karşılık olarak yiyiniz. Bu üç günü ya da herhangi bir günü tutan Allah ehli, belirttiğimiz hususun farkındadır: Belirttiğimiz husus, ilâhî bir nitelikle nitelenen bu nitelikteki bir insanın ödülünün '*Kimin yükünde bulunursa, onun cezasıdır*'[154] ifadesinin olduğudur.

Bu nitelik meleğe ait bir amel olmadığı için bu tecellide oruçluyla beraber bulunamaz ve dolayısıyla melek bu tecelligâhı kendinden kaynaklanan bir tecrübeyle bilemez. Allah'ı bilen kâmil insanlardan olduğunda bir insan, hangi makamda bulunursa bulunsun meleğin kendisini gördüğü bütün mertebelerde Allah'ı müşahede edebilir. Bununla beraber bu durum insanın Allah katında melekten daha üstün olduğunu göstermez. Öyleyse insan yaratılış bakımından en yetkin olan iken melek ise mertebe (menzil) bakımından en yetkin olandır. Nitekim, kendisinin bana gösterildiği ve konuyu sorduğum bir vakıada Hz. Peygamber bana aynen böyle demişti. Fakat insan zevk bakımından melekten daha kapsayıcıdır, çünkü insan toplayıcı varlıktır. Bazı insanlar, ruhaninin dilediği herhangi bir surette şekillenebileceğiyle ilgili bu meselede yanılgıya düşmüş, gözlerdeki sürmelemenin sürmenin kendisi gibi olduğunu bilememişlerdir. İnsan-ı kâmil ise -hayvan insan değilen yetkin yaratılıştır. Bunun nedeni, ilâhî hakikatlerin ve âlemin hakikatlerinin kendisine göre meydana geldiği hakikatlerdir. İnsan-ı kâmil, Allah'ın kendisini surete göre yarattığı varlıktır. Bu yönüyle insan-ı kâmil, kuşatıcılığı nedeniyle bütünüyle Haktır. Bu bakımdan kemal sahibi olduğunda Hak onun tecelligâhı haline gelir. Böylelikle her gözle

Hakkı görür ve her surette Hakkı müşahede eder. Bu durum, onun Allah katında en üstün varlık olduğunu göstermez. Çünkü bu durum onun kuşatıcılığından kaynaklanır. Herhangi bir şeyle ilgili olarak onun kendisinden daha üstün olduğu söylenemez. Üstünlük, iki başka şey arasında gerçekleşebilir. Başka ise yoktur! Kuşkusuz melek, insanın bir parçasıdır ve parça bütündendir. Bütünün parça hakkında sahip olduğu şey parça bütünden sahip değildir. İki benzer, benzer oldukları iki şeyde birbirinden üstün olamazlar. Üstün olsalardı, benzer olmazlardı.

Bu konuda, sırlı bir vakıda ortaya çıkan bir kasidemiz vardır. Bana 'kapının tuttuğu' diye seslenilmişti:

Suretimi göstereyim diye seni evimde tuttum
Nezih tecelligâhsınız, kendim de münezzehim

Senin gözlerin benim gibi kâmili görmedi
Benim gözlerim de senin gibi insan görmedi

İmkânda senden daha kâmili olmadı
Şeriattan buna delil de ortaya koyarız

Sizden başka hangi kemal olabilir?
Her ne ise o, hangi şekilde olacaktır ki

Âdem suretinde yaratıklarıma göründüm
Şeriatlarda bunu inanç olarak yerleştirdim

Suretimle bana bakana tecelli ettiğimde onu isimlendirdim
İnsan bile olsa 'hak' olarak.

Onun hakkında dilediğini söyle
Yaratılmış olsa bile, hakikat bakımından bunu kabul edecektir

İmkânda sizden daha kâmili olabilseydi
Var olduğunda, eksiklik bende bulunurdu.

Çünkü sen benim mertebemin suretine özgüsün
Ondan daha kâmili olamaz

Varlığıma benze, karşılıklılık gerçekleşir
Zatınızı ölçün, seni mizan olarak yerleştirdim

Sende yerleştirdiğim şeyleri yazılı olarak bulursun.
Kimseyi senden daha güzel kokulu yaratmadım.

Bir tecelligâh bizim adımıza zuhur etti, ben de suretimi gördüm
Sende bütün oluşu bir remiz ve açıklama olarak gördüm

Sizin mutluluğunuzu görünce ben de sevindim
İhsan olarak ortaya çıkınca sözümü ilan ettim

Sen benim zatım değilsin! Hayır! Ben de sizin zatınız değilim.
Benim bir hakikatim olsa bile, şimdi onu izhar etmem

Sırrını ilan eden kimse bizi üzer
Onu büsbütün gizleyen bizi rahatlatır

Benim sırrımı gizleyen ve kıskanan kimse
Benim nezdimde rahatlık ve güven bulacaktır

Siz benim gözüm olursanız ben de size el olurum
Gizli ve açıkta sizi hal olarak izhar ederim

Kalbimi tecelliye durak yaptım
Senin atına severek onu bir meydan yaptım.

Onu her türlü asaletle doldurdum
Senin davan için atlı ve deve süvarisi olarak dolaşır.

İsimlerle sana geldim, onun bütünlüğü öne geçti
Onun güzel isimlerinden haberdar ve ihsan sahibi olarak.

Onları sizin yokluğunuzla zenginlik ister bir konuma yerleştirdim
Onları tufan olarak gönderdim.

Ey kulum! Sizin zatınızın isimlerinden size verdim
Renkli ve çeşitli elbiseler.

Sen benimle benim için olursan, sen olursun. Deme ki:
Ben senim! Bilakis yaratıklar içinde rahman olarak bulun.

Allah sana yardım etsin, her ayın üç gününde oruç tutmayla ilgili işaret ettiğimiz hususları iyice öğren! Bu oruçlar bizim için belirttiğimiz anlama sahiptir. Sıradan insanlar için bu oruç ise, o ayın olduğu kadar sene söz konusu olduğunda da senin zekâtını karşılar. Bir senede bu orucun süresi toplam otuz altı gündür. Bu yönüyle otuz altı, tohumlulardaki öşür gibidir. Çünkü sıradan insanlar beslenme ihtiyacındaki nefsle birliktedir. Bu nefs ise, hayvanî değil, nebatî nefstir. Çünkü hayvan, canlı olması bakımından beslenmeyi talep etmez, onu sadece bitki olması bakımından talep eder. Öyleyse hakikatleri birbirine karıştırma! Bu nedenle oruç esnasında engellenmeleri yönünden oruçlular kendisiyle gelişecekleri şeylerle kullanmakla ödüllendirileceklerdir ki, o da besindir. Allah da onlara gündüz yemeğinin karşılığı olarak sahur ile merhamet etmiştir. Sahur yaptığında oruçlunun besininden bir şey eksilmez. Allah da sahur yemeğini teşvik etmiş ve onu besin diye isimlendirmiştir. Bu sayede nebatî nefs için Allah'tan talep edebileceği bir hakkı olmaz. Kul sahura kalkmazsa, nefsin kuldan hakkını isteme hakkı doğduğu gibi aynı zamanda nefse hakkını vermeyi emreden Allah da kuldan hakkını ister. Çünkü yükümlü, her hak sahibine hakkını vermek zorundadır.

Müslümanlar ile Ehl-i kitabı sahur yemeğiyle ayırt ettik. Bizim sahur yemeği hakkındaki bâtınî yorumumuz da sıradan insanların konuyla ilgili bâtınî yorumlarıyla bir değildir. Bu nedenle bizim orucumuz, bu bakımdan onların orucundan farklıdır. Biz ise, nebatî nefsin bizden ve onlardan talep ettiği şeylerde ise kendileriyle ortağız. Onlar ise düşünen nefsin -ki akıldır- bizden talep ettiği hakkı hak sahibine ulaştırmada bize ortak değillerdir. 'Nefsinin senin üzerinde bir hakkı vardır.' Bu ise, Allah'ın haklarından sonra senin üzerindeki en güçlü haktır. Hasmın içindedir. Herhangi bir yaratığın başka birisi üzerinde bir hakkı olduğunda, Allah'ın da o yaratık üzerinde bir hakkı vardır. Nefsini koru! Yarın olup ceza ve tecelli günü gerçekleştiğinde, fırkalar arasındaki fark ve üstünlükler ortaya çıkacaktır. İlâhî niteliklerle haşredilecek bir nefs ile bundan mahrum kalmış bir nefs arasında ne kadar da fark vardır! Kıyamet günü nefsin himmetini, dünyada kendi-

sini yönlendirdiğin şeye yönelt! Bu şey, bu doğal yaratılışın peşinden koştuğu ihtiyacın üzerindeki şeyleri aramaktır. Böyle bir durumda bu nefs ile diğer hayvanlar arasında herhangi bir fark kalmaz. İşte hayvan insan budur.

Genellikle hayvanların büyük kısmı, yeterli şeye ulaştığında, artık yeni bir şeye arzu duymaz. İnsan ise öyle değildir. İnsan daima şimdiki zamanda ve gelecekte üzüntülü ve tasalıdır. Toplar ve doymaz, çünkü Allah şöyle buyurur: '*İnsan endişeli yaratılmıştır, kendisine bir sıkıntı temas ettiğinde korkar. Namaz kılanlar öyle değildir. Onlar namazlarında sürekli kimselerdir.*'[155] Onlar, insanların üzerinde yaratılmış olduğu bu nitelikten geri kalanlardır. Çünkü namaz kılan (musalli), yarışta birincinin ardından gelen kimsedir. İşte 'namaz kılanlar hariç' ayetinin buradaki bâtınî yorumu budur. Hatta bu yorum ayetin tefsiri de sayılabilir, çünkü bu da caizdir. Fakat bu yorumu işaret (sûfilerin bâtınî yorumu) saymak daha güvenlidir. Bu konumda bulunan sıradan insanların nefsleri ise, burada üzüntü kendilerinden kalkmış olduğu gibi orada da kalksın diye -ki Allah ehli de böyledir- dünya ve ahirette perdelenmişlerdir. Onlar bugün burada yaratılmış oldukları gibi yarın ahirette de böyle olacaklardır.

Ahirette bedenler diriltilmeyecek olsaydı, zahitler ve ârîflerin nefsleri ahirette yitirme üzüntüsünü yaşarlardı. Duyusal cennetler olmasaydı da, sadece manevi cennetlerle yetinilseydi, büyük sıkıntı yaşarlardı. Allah ise ahirette maddi ve manevi cennetler yaratmış, maddi cennetlerde kendilerine nefslerinin arzuladığı şeyleri mubah kılmış, ihtiyaç üzüntülerini kendilerinden kaldırmıştır. Onların arzuları Hakkın iradesine benzer: Bir şeyin meydana gelmesini istediklerinde, o şey meydana gelecektir. Mutlular, acıkma elemi ortadan kalktığı için yemek yemeyecek, susuzluk elemi ortadan kalktığı için de susamayacaklardır. Burada kendilerini yükümlü tuttuğu yönden Allah ile ilgilendiklerinde, onlar işleri kendilerine belirlenmiş teraziyle yaparlar. Onlar, 'terazinin hafif tartmasından veya bozulmasından' korkarlar. Allah buna karşılık onların maddi cennetlerle ilgilenmelerini sağlayacaktır. Bu, onların doğal bedenlerine karşılık 'uygun bir ödüldür.' Allah Teala şöyle buyurur: '*Cennettekiler bu gün meşguliyet içinde meyve yerler. Onlar ve eşleri sıralanmış divanlar üzerinde gölgelenir.*'[156]

Bu maddi surette ârif olanlar ile olmayanlar birdir. Ârifler, ârif olmayanlara ilave olarak manevi cennetleri elde ederler. 'İki cennet yaklaştırılır.' Bunlar, ârifler içindir. 'Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?' Rabbimiz! Senin nimetlerinden hiç birini yalanlamayız! Maddi şeylerle bu tarz ilgileniş, sıradan insanları ve şekilci âlimleri dünya ve ahirette (manevi işlerle ilgilenmekten) uzak tutmuştur. Allah ehli ise, nebatî ve hayvanî nefsleri bakımından onlarla beraber maddi işlerle ilgilenir. Buna karşın onlar, bu diğer yönden ise Allah ile beraberdirler. Beslenme ihtiyacı bu dünya hayatında kendilerini (Allah ve manevi işlerle ilgilenmekten) perdelemediği gibi aynı şekilde ahirette de duyulur cennet nimetleri ahiret hayatına yaraşır isimleriyle nitelenişte Allah'tan perdelemeyecektir. Halbuki, açlık ve susuzluk sıkıntısını ortadan kaldırmak ve acı verici türlü acıları gidermek için beslenme ihtiyacının insanın üzerindeki etkisi son derece güçlüdür. Ahiret yaratılışına özgü de ilâhî isimler vardır. Bugün o isimleri kimse bilmez. Çünkü ilâhî isimleri mazharları izhar ettirir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Şimdi bilmediğim övgülerle Allah'a hamd ederim.' Çünkü mazhar ve mertebe, isimleri belirler, çünkü mazhar isimlerin sonucudur.

Fakat burada zikrettiğimiz ve kendisinde hüsranın bulunmadığı nimet ise, kıyamet günü değil, cennette gerçekleşecektir. Çünkü kıyamet günü, herkes için 'pişmanlık ' günüdür. Bu bağlamda mutlu şöyle der: 'Yazık bize! Keşke daha çoğunu yapsaydım.' Bedbaht ise şöyle der: 'İhmal ettiğim işler nedeniyle yazık bana!' Bu nedenle de 'hasret (pişmanlık) günü' diye isimlendirildi. Çünkü kıyamet günü böyle bir pişmanlığı ortaya çıkartır. Hasret kelimesi, 'hasertü es-sevbe anni (elbiseyi kendimden çıkardım) ifadesinden gelir. Böylelikle altındaki ortaya çıkar.

Pişmanlık ise, bu en yüksek makamda insanın komşusunu ve arkadaşını görmesidir. Halbuki bu derecenin elde edilmesinin yeri olan dünya hayatında onları göremez. İyi bir insan bile olsa, ihmal ettiği şeylere karşı bir pişmanlık kendini kaplar. Ahiret ve dünyada en uygunu belirleyen Allah'a hamd olsun!

FASIL İÇİNDE VASIL

Her Ayın Üç Gününü Ayın Ortasındaki Üç Gün (Eyyam-ı Bîz) Saymak

Nesai, Cabir b. Abdullah'ın Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Her ay üç gün oruç tutmak, bir yıl oruç tutmaktır.' 'Eyyam-ı bîz', ayın on üç, on dört ve on beşinci geceleridir. Bu geceler (Bâtınî yorumda) Hakkın yaratılmışlarda zuhur etmesidir. Başka bir ifadeyle bu, dolunay gecelerinde güneşin ayda gözlerimize gözükmesidir. Bunlar 'bîz geceleridir' ve günleri de bîz günleri diye isimlendirilir. Çünkü gece başından sonuna kadar bu gecelerde sürekli aydınlıktır. Allah, bu günlerin gecelerini gecenin karanlığını gidermek ve güneşin ay vasıtasıyla yetkin bir şekilde doğmasını sağlamak için gün yapmıştır. Bu günler, daha önce her şeyin kendisinde gizlendiği gayb iken şehadet haline gelmiş, gecenin karanlığıyla kendisinde örtülü olan her şey artık zuhur eder hale gelmiştir. Gündüz gecenin oğlu olsa bile, onun düşmanlarından biridir, çünkü gün her zaman geceden kaçar. Allah Teala şöyle buyurur: '*Eş ve çocuklarınızdan size düşmanlar vardır, onlardan sakının.*'[157]

Sakınıyorum da sakınıyorum
Keşke kaçman bir yarar sağlayaydı

Öyleyse gündüz, kovucu (engelleyici) bir oğuldur. Sürekli babasını kovar ve gücü yettiği ölçüde gece ve gündüz babasını kovalar.

Güneşin ay aynasında gözükmesi, Hakkın halkta (yaratılmış) zuhur etmesidir. Çünkü en-Nur, Allah'ın isimlerinden biridir. Böylelikle, en-Nur ismiyle ayın zuhurunda görünür. Allah Teala şöyle buyurur: '*Allah ayı onların içinde bir nur yaptı.*'[158] Ay, güneşin ışığının yansıdığı yerdir. 'Güneşi de kandil yaptı.' Çünkü nur, Haktır ve Hak nur olarak aydınlanan bütün şeylere yardım eder. Sirac da, kendisindeki aydınlığın sürekliliğini sağlayan yağdan yardım gören bir ışıktır. Bu nedenle Allah 'güneşi lamba' yaptı.

Aynı şekilde Allah peygamberini de 'aydınlatıcı bir kandil' yaptı, çünkü kullarını Allah'a çağırışında ilâhî vahyin nuruyla kendisine yardım eder. Çağrılan kişi, bu çağrıya olumlu karşılık vermelidir. Burada Allah'a çağrı (bir şeye olduğunu ifade eden anlamında) '-e (Allah'a)' diye ifade edilmiştir. '-e' (-e hali), bitim ifade eder ve amaca ulaşıldığını gösteren bir harftir. Bu bakımdan 'e', çağrılan kimsenin kendisinden Allah'a bir gayretinin olmasını içerir. Çünkü karanlıkta yürürse, yoldaki tehlike bölgelerini göremez. Bu tehlikeler ise, kul ile, Peygamber'in kendisine çağırdığı Allah'a ulaşma arasında engel haline gelirler. Bunlara örnek olarak, kulun kendisine düştüğü bir çukur veya yuvarlandığı bir kuyuyu veya yüzünü (ve başını) çarpıp onu amacından yüz çevirten veya Allah'a ulaştıran yoldan uzaklaştıracak bir duvar veya ağacı verebiliriz. Kul, ayırt etme gücüne sahip olmadığı için bu yoldan uzaklaşır. Bütün bunlar, aklıyla elde ettiği bilgiyle Allah'a yaklaşmak isteyen insanı saptıran kuşkulardır. Bunlara karşı, kendisini amacından alıkoyan ve kendisini davet eden Allah'a ulaşmaktan mahrum bırakan şeyleri uzaklaştıracak bir keşfe gerek duyar.

Allah, şeriatını da 'aydınlatıcı bir kandil' yapmıştır. Bu kandil vasıtasıyla çağrılan kişiye kendisini ona çağıran yola ulaştıran yol belirginleşir. Bu bağlamda Allah Teala şöyle buyurur: *'Ey Peygamber! Biz seni şahit ve O'nun izniyle müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik.'*[159] O'nun izniyle, O'nun emriyle demektir. Başka bir ifadeyle bu görev senin nefsinden kaynaklanmadığı gibi aklından veya düşüncenden de kaynaklanmaz. *'Aydınlatıcı bir kandil olarak (gönderdik).'*[160] Yani onun vasıtasıyla çağrılan kişiye kendisini ulaşmaktan alıkoyan şeyleri öğrenir ve böylelikle basiretle ondan sakınır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Ben ve bana uyanlar basiretle Allah'a çağırırız.'*[161] Böylelikle, Allah'ın kendisini nitelediği 'aydınlatıcı bir kandil' olmak özelliğinden bize de bir pay ayırdı. Öyleyse Peygamber, aklın değil, Allah'ın yardım ettiği bir nurdur.

Hakkın isimlerinden birisi de ed-Dehr ismidir. Nitekim güvenilir bir rivayette bu durum şöyle belirtilmiştir: 'Dehre sövmeyiniz, çünkü Allah ed-Dehr'dir.' Hadis, 'dehr' diye isimlendirilmesi bakımından zamanı tenzih etmiştir. Çünkü dehr, Allah'ın isimlerinden biridir. ed-Dehr, ortak anlamlı isimlerden birine dönüşmüştür. Nitekim harfler de, yani alfabe harfleri de bu bakımdan tenzih edilir. Başka bir ifadeyle harfler ile (günlük kelimeler olduğu gibi) Allah'ın kelamı da yazılır ve

bu nedenle onlara saygı gösteririz. Allah Teala şöyle buyurur: *'Allah'ın kelamını duyuncaya kadar onu komşu edin.'*[162] Aynı zamanda Şari, yanımızda Mushaf olduğu halde kâfirlerin toprağına yolculuk etmemizi yasaklamıştır. Dinleyen kişi, bir takım ses ve harflerden başka bir şey duymaz. Allah bu sesi kendi kelamı yaptığında, bizim de onu tenzih etmemiz, ona saygı göstermemiz ve onu yüceltmemiz zorunlu oldu.

Hz. Peygamber bize şöyle bildirmiştir: 'Biz günleri oruç tutmak, ed-Dehr (olan Allah'a ait) orucudur.' Bu bir işarettir. 'O sizin orucunuz değildir.' Burada orucu (Allah'ın bir ismi olan) ed-Dehr'e tamlama yapmıştır ki, bu ifade 'Oruç benimdir' ifadesiyle aynı anlama gelir. Bu günlerde oruç tutan insan olduğu halde, peygamber onu Dehr'in (Hak) orucu yaptı. Bu durumda Dehr, ayda zuhur edişinde güneşe benzerken ay oruç tutan insana benzer. Ayın ışığı ise, insana tamlama yapılmış oruca benzer. Çünkü orucun gerçekleştiği yer insandır ve insan ed-Dehr'in tecelli ettiği yerdir. Öyleyse söz konusu oruç, yaratılmışın suretindeki Hakkın orucudur. Nitekim (kutsi bir hadiste Allah namazla ilgili olarak) 'Allah kulunun övgüsünü işitti' der. Burada sözü söyleyen Allah iken duymak, kulun sözüyle ilgilidir. Bu yönüyle söz, yaratılmışta gerçekleşen Hakkın konuşmasıdır. Öyleyse söz, bu durumda kulun değil, Allah'ın sözüdür. Gerçekte duyma, harflerin akış yeri olan kulun dilinde Allah'ın sözüyle ilgilidir.

Binaenaleyh kendisine karşı samimi davranan kişi, bâtınî yorumunu açıkladığımız tarza uygun bir niyetle, her ayın başından birkaç günü oruçla geçirmelidir. Aynı zamanda, ayın ortasındaki üç günü de bu yoruma göre tutmalıdır. Bu (yorumla tutulan) oruç, Hakka vekil olarak tutulan oruçtur. Böyle bir oruç karşılığındaki ödülün ise, kendine yaraşan değil, Hakka yaraşan şekildedir. Her şey ise O'na aittir. Dolayısıyla, bir şeyin O'nun yerini alıp ödülü haline gelmesi mümkün değildir. Bu bilince sahip bu oruçlunun durumu da böyledir. Çünkü o, Hakka yaraşır bir niyetle benzeri olmayan bir ibadeti yerine getirmektedir ve ed-Dehr isminin tecelli ettiği yerdir. Öyleyse bu durumda her şey kula aittir. Nitekim ed-Dehr ismi de her şeyin bir zarfıdır. Bu durumda kulun yegâne ödülü, kendisinin vekili olarak oruç tuttuğu Haktır, çünkü O'nun tecelli ettiği yer olmuştur. Bu nedenle (orucun ödülünden söz eden kutsi bir hadiste Hak) 'O'nu ben ödüllendireceğim'

demiştir. Bunun anlamı, onun mükâfatı ben olacağım demektir. Çünkü kul, gerçek bir müşahedeye sahip olarak orucunu tutmuştur.

Kuşkusuz ayın ortasındaki üç gün orucunu nasıl tutacağını ve bu oruçlara başladığında nasıl bir bilince sahip olman gerektiğini sana açıklamış oldum. Bu, Allah'tan (bilgi) alışında kulun yetkinliğidir. Nitekim bu günlerde ay, ışığını güneşten (bâtınî yorumuyla) yaratıklara (gözüken) ez-Zâhir isminden alışında ayın yetkinlik halidir. Çünkü öte yandan ayın (ya da yaratılmışın) el-Bâtın isminden elde ettiği başka bir yetkinliği daha vardır. Bu yetkinlik ise, gizlenme gecesinde gerçekleşir. Bu gecede ay, kendisine herhangi bir yardım gelmeksizin yaratıklara döner. Hatta ay, özünden kaynaklanan saf özelliğinin bir gereği olarak, bir gizlilik içindedir. Bu durum, dince emredilen 'ayın gizlilik' döneminde oruç tutmayla ilgili belirttiğimiz hususlardır. Daha önce bundan söz etmiştik.

Artık, aklını anlayış gözüne açtığımız hususlara vermelisin! Bunlar, senin farkında olmadığın bir yönden, Allah'ın sana dönük inayetidir. Ebu Hamid el-Gazalî'ye de görünmüş olan şeytan kaynaklı kuşkular, sana açıklamış olduğumuz bu sırlı bilgiden perdelemesin! Şekilci bilginler bunları aktarmış ve Allah'ın peygamberine yönelik söylediği *'De ki, Rabbim! Benim bilgimi artır'*[163] emrinden habersiz kalmışlardır. Burada, amelimi veya halimi veya bilgiden başka bir şeyi artır dememiştir. Allah'ın peygamberine Allah'tan perdelenmeyi ve O'ndan uzaklaşmayı veya kemal derecesinden eksiklik niteliğini talep etmesini emrettiğini görebilir misin? Hz. Peygamber bir hadiste (Rahman) 'Eliyle (göğsüme) vurdu' ve bunun sonucunda 'Gelmiş ve geçmişlerin bilgisine sahip oldum' demiştir. Niçin burada Peygamber ameli veya hali zikretmemiştir?

Şekilci bilginler, adını da zikrettikleri bir adamın rüyasında Ebu Hamid Gazalî'yi gördüğünü ve kendisine durumunu sorduğunu aktarırlar. Bu soru üzerine Gazali şöyle demiştir: 'Bu sırlı ilim olmasaydı, daha çok hayır elde ederdik.' Şekilci bilginler bu rüyadaki 'sırlı bilgi'yi Gazali'nin yöneldiği (tasavvuf) yolu diye tabir etmiştir. Şeytan da allayıp pulladığı bu tabir vasıtasıyla, şekilci bilginlerin bu (tasavvuf) bilgisinden yüz çevirip (bu bilgi sayesinde ulaşabilecekleri) yüksek derecelerden mahrum kalmalarını hedeflemiştir. (Tabir üzerinde durmamızın

nedeni) rüyanın şeytan kaynaklı değil, melek kaynaklı olması durumunda geçerlidir. Rüyanın kaynağı Allah ise, bu durumda gören kişi ya güzel bir yerde bulunmuyordur. Görülen ise, ölmüştür ve bu nedenle o duyu âleminde değil, Allah'ın nezdindedir.

Ebu Hamid ve benzerlerinin ibadetlerin sırları hakkında insanları teşvik ettiği ilim, insanın ölümden sonra kendisinde bulunacağı bu yere yabancı değildir. Bilakis o ilim, bu mertebeye aittir. Binaenaleyh o mertebeye (Allah'ın nezdi) yabancı olan yegâne ilim, bu dünya hayatında bilginin ilgilendiği boşanma, evlenme, alış verişler, ekin, kısaca bu dünya hayatıyla ilgili olup da kesin olarak ahiretle ilişkisi olmayan hususlardır. Çünkü insan ölümle bunlardan ayrılır. Bütün bu ilimler, ahiret hayatına yabancıdır. Ayrıca geometri, astronomi ve sadece bu dünya hayatında yararlı olan diğer ilimler de böyledir. Bununla birlikte bu ilimler niyet ve amaç bakımından insana sevap kazandırır. Öyleyse bunlardan insana dönen yarar, bilginin kendisi değil, insanın niyet ve maksadından ibarettir, çünkü bilinenine bağlıdır. Burada söz konusu olan bilinenin hükmü ise, ahirette değil, dünya hayatındadır.

Öyleyse Ebu Hamid rüyada adeta şöyle demiştir: 'Ahirete yabancı olan bu ilimlerle ilgilenmek yerine, burayla ilgili ve bu yerin gereği olan bilgiyle ilgilenmiş olsaydık, daha çok yarar elde etmiş olurduk. Dünya hayatıyla ilgili ilimlerle ilgilendiğimiz ölçüde, burayla ilgili ilimlerden mahrum kaldık.' Öyleyse rüyayı gören kimsenin söylediği olmasa da rüyasının (gerçek) tevili budur. (Rüyayı gören kimsenin tabirini benimseyen kimseler) İyice düşünselerdi, Ebu Hamid'in 'yabancı ilim' sözünü daha iyi anlarlardı. Ebu Hamid bu sözüyle ibadetlerin sırları ve ahiret hayatıyla ilgili hususları kastetmiş olsaydı, (bu ilimler oraya) 'yabancı' diye nitelenmezdi, çünkü bu ilimlerin yeri orasıdır. Yabancılık, vatandan uzaklık ve ayrılıştır. Öyleyse söylediğimiz husus kesinleşmiştir.

Artık sen de Allah ve ahiret ile ilgili bu ilmin peşinden gitmekten perdelenme! Şeriat ilimlerini ise, bilhassa öğrenilmesi farz kılınan konulardan, gerek duyduğun ölçüde öğren! 'Sürekli olarak dünya ve ahirette 'benim ilmimi artır' diye dua et!

FASIL İÇİNDE VASIL

Salı ve Perşembe Orucu

Nesai, Üsame b. Zeyd'in şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber'e şöyle dedim: 'Ey Allah'ın Peygamberi'! Neredeyse hiç bırakmayacak şekilde oruç tutuyor, bazen de bir daha tutmayacak şekilde ara veriyorsun. Bunun iki istisnası var: Pazartesi ve Perşembe. Bu iki günü mutlaka tutuyorsun.' Şöyle cevap verdi: 'Bu iki günde ameller âlemlerin rabbine sunulur. Amelimin ben oruçlu iken Allah'a sunulmasını isterim.'

Bilmelisin kl, gün isimleri sayı isimlerinden gelmiştir. Birincisi, (Pazar anlamında) Ahad'dır (birinci). Sonuncusu ise, (Perşembe anlamında) Hamistir (beşinci). Altıncı güne 'urûbe', Arapça'da ise Cuma ismi verilmiş, yedinci güne ise Sebt günü adı verilmiştir. Bu iki gün ise, sayıyla değil, durumla isimlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerîm *'beş akan yıldız'*[164] diye beşe yemin etmiştir. Bunlar, yönelme ve yüz çevirme özelliğine sahip yıldızlardır. Bu yemine, güneşi ve ayı katmamıştır. Güneş ve ay, kayan şeylerden olsalar bile 'hunnes' değillerdir. Aynı şekilde Cuma ve Cumartesi de böyledir. Bunlar da günlerden olsalar bile, isimleri sayı isimlerinden değildir.

Öyleyse burada Pazartesi ve Perşembe gününe özgü oruçları zikredelim. Daha sonra da Cuma, Cumartesi ve Pazar gününe özgü oruçları kitabın ilgili bölümlerinde zikredeceğiz. Pazartesi günü Âdem'e, Perşembe günü ise Musa'ya aittir. Böylelikle Âdem ile Hz. Peygamber Muhammed'i 'cevamiü'l-kelim verilmekle' isimlerdeki toplayıcılık birleştirmiştir. İsimler kelim'dendir (hakikatlerdendir). Böylelikle Hz. Peygamber, bu ortaklık nedeniyle Âdem'e özgü olan Pazartesi günü oruç tutmuştur. Musa'ya gelirsek, Musa ile Hz. Peygamber'i birleştiren özellik yumuşaklıktır. Yumuşaklık, merhametin gerektirdiği bir duygudur. Allah Hz. Peygamber'i âlemlere rahmet olsun diye gönderdi. Musa'nın yumuşaklıkla ilişkisine gelirsek, Hz. Peygamber İsra gecesinde bütün peygamberlerle bir araya gelmiş, Allah bize elli vakit namazı farz yaptığında Musa'dan başka hiçbir peygamber ümmetine merhametli olmasını tavsiye etmemiş ve bu konuda dikkatini çekmemiştir.

Hz. Peygamber geriye dönerken, Musa'dan başka hiçbir peygamber kendisine 'Allah senin ümmetine neyi farz kıldı' diye sormamıştır. Böylelikle sadece Musa bize özen göstermiştir. Hz. Peygamber (Musa'nın sorusuna) 'Elli vakit namaz' deyince, Musa kendisine şöyle demiş: 'Bu konuda tekrar Rabbine müracaat et!' Hadisin devamında Hz. Peygamber şöyle der: 'Böylece Rabbim ile Musa arasında gidip gelmeye devam ettim. En sonunda namazı beş vakit, sevabını ise elli vakit yapmıştır.' Böylelikle Allah, yükümlülüğü azaltmış, sevabı ise başlangıçtaki gibi bırakmıştır.

Allah, Hz. Peygamber ile Musa'yı bize karşı merhametli olmak özelliğinde birleştirince, Musa'ya ait Perşembe günü orucunu tutmuştur. Hz. Peygamber, Pazartesi orucunda Âdem ile kendisinin sahip olduğu bilgiyi hatırlarken Perşembe günü orucunda ise Musa ile âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olmasını hatırlardı. Bu iki peygamber, dünya hayatını terk etmiş olup beslenmeyi gerektirecek bedensel bir yaşam içinde olmadıkları için, bir şey yiyemeyecek ve içemeyecek bir durumdadır. Onlar, iki yaratılış arasında beslenmenin bulunmadığı ara bir bölgededir. Hz. Peygamber ise, belirttiğimiz hususlarda kendisiyle bu iki peygamber arasında ortaklık gerçekleşince, onlara uyarak yemek ve içmeyi bırakarak kendileriyle bir araya geldiği bu iki günü oruçla geçirmek istemiştir. Bunun amacı, kendisini bu iki günde o peygamberlerle bir araya getirecek şekilde boşalmak istemesidir. Yine bu nedenle peygamber, (bu günlerde) sadece beslenmeden uzak durmakla yetinmemiş, bu terk davranışı meşru bir amel olsun diye onu oruca çevirmiştir. Bu sayede Peygamber, Hakka özgü olan bir nitelikle nitelenmiştir ki o da oruçtur. Bu amaçla peygamber, bu iki günde ameli âlemlerin Rabbine sunulsun diye Pazartesi ve Perşembeyi oruçla geçirmiştir. Oruç Hakka ait bir nitelik olduğu için, bu günlerde Peygamber Hakka ait bir nitelikle nitelenmiştir.

Oruç kullarla ilişkilendirildiğinde, bir bozukluk -ki onu kabul edicidir- kendisine girebileceği gibi aynı zamanda iyi de olabilir. Bu nedenle, başka bir ismine değil, âlemlerin Rabbine sunulmuştur. Rab, (bozulmuş şeyi) ıslah eden ve düzelten demektir. İnsan farkında değilken, oruca girmiş bir bozukluk söz konusuysa, Rab onu düzeltir. Bu düzeltme hükmü, özel olarak (alem kelimesinin kökü olan) alamet ile ilgilidir. Alamet, âlemin Allah'a delil olmasıdır. Bu nedenle Peygamber

şöyle buyurmuştur: 'Âlemlerin rabbine.' Burada alem kelimesi, belirti demektir ve (onda bir bozukluk bulunabilir). Alametin bozukluğu, teorik düşüncede kuşkunun kendisine ilişmesiyle ilgilidir. Diğer ameller dururken, sadece orucu Allah ile ilişkilendirip (ardından da) kulu onunla nitelemekten daha büyük bir kuşku olamaz. Sunum gerçekleşip kuşku ortadan kalktığında, aklın taşıdığı kuşku ilâhî keşf sayesinde ortadan kalkar. Burada (amellerin) sunum ve arz, orucun hangi kısmının Allah'a ve hangi kısmının kula ait olduğunun ortaya çıkması ve görünmesi demektir. İşte, alametin ıslah edici olmasının anlamı budur.

Hadiste geçen ifadeyi 'âlemlerin mürebbisi' şeklinde de okuyabilirsin ki onları gıdalandıran demektir. Oruçlunun gıdası, Hakkın oruç vesilesiyle verdiği bu iki güne özgü ilimlerdir. Bu ilimler, isimler hakkındaki ilmi ve 'on iki pınar'ı bilmektir. Bunları bilmek, Allah'tan başka her şeyi bilmenin sebebidir. Bu ilim, her şeyin kendisiyle hayat bulduğu hayatı bilmektir. Bir diğeri, kahır özelliğiyle bitkiler ve donuklar arasında türeyen şeyleri bilmektir. Çünkü on iki pınar, asayla taşa vurmak suretiyle ortaya çıkmıştır. Bu vurmayla, taştan 'on iki pınar' ortaya çıkmıştır. Bu ifadeyle, vurma sebebiyle nefs terbiyesinden ilimlerin ve zevk ilimlerinin ortaya çıkması kastedilir. Zevk ilimlerinin çıkması, suyun tadılan bir şey olmasından kaynaklanır. Suyun tadı içerken değişir. Buradan ise, donuk diye isimlendirilen şeyin hayatla nasıl vasıflandığı öğrenilir. Nitekim doğru sözlü (Peygamber) 'Allah'ın övgüsünü tespih ettiğini' bildirmiştir. Çünkü Hak, bu tespih eylemini, 'ondan' sözüyle taşa izafe etmiştir. Keşf ve imanı olmayan kimse, donukta hayatın bile bulunduğunu kabul etmezken onun tespih edebileceğini nasıl kabul edebilir ki? Gafil kalmaktan Allah'a sığınırız.

Oruçlu, bu keşf sayesinde hayatın bitkilere nasıl izafe edildiğini de öğrenir. Çünkü taşa asayla vurulmuştu ve asa bitki âlemindendir. Onun vurulmasıyla ise ortaya çıkan şey ortaya çıkmıştır. Keşfi olmayan kimse, canlılığı büyüme (nümüvv) anlamında yorumlamadıkça, bitkilerin canlı olduğunu bilemez. Perşembe günü oruç tutan kişi, Musa'nın (a.s.) kendisine yardımından dolayı 'on iki pınar' ilmini, keşf ve müşahede üzere bilir. Bu ilim, âlemin maslahatlarıyla ilgili ilimdir. 'Herkes' bu kaynaklardan 'kendi meşrebini bilmiştir.' On iki pınarı bilen kimse ise, on iki burcun hikmetini de bildiği gibi aynı zamanda sayı isimlerin

nerde sonlandığını da bilir. Bu sayı, on ikidir. Bunun yanı sıra, Allah'ın velisi olması bakımından insanı bilir.

Taş üstünde hüküm sahibi olan bir ağaca bakınız!
Perdeler ardından vuran kişiye bakınız

Burada Allah üzerinde perde ve örtü olan şey Musa (a.s.) iken bir bedevi için de Allah'ın kelamı üzerinde perde olan şey Muhammed idi (a.s.).

Pazartesi günü orucuyla kul, ilâhî isimlerin bilgisini elde etmek için, müşahede ve huzur yaygısında Hak ve halkı (yaratılmışlık) bir araya getirir. Perşembe günü orucuyla ise, nefsini korumayla saptırıcı kuşkuların kendisinden içeri girdiği dört yönü koşumayı bir araya getirir. Çünkü bu yönler, ayette belirtildiği gibi, şeytanın (insana giriş) yollarıdır. Allah şöyle buyurur: '*Sonra onlara önlerinden geleceğim.*'[165] Şeytanın insanlara önlerinden gelmesi, Allah'ın kendisine 'yönelik' emrinden kaynaklanır. '*Arkalarından da.*'[166] Bu ise, 'onları kendine çek' emrinden kaynaklanır. '*Sağlarından.*'[167] Bu ise, 'onlara ortak ol' emrinden kaynaklanır. '*Sollarından.*'[168] Bu ise, 'onlara vaatte bulun' emrinden kaynaklanır. Bu ifade, kulun ortada bulunması demektir. Çünkü kul sayesinde bu dört yön birbirinden ayrışır ve toplam, bu mertebede beş olur. Böylelikle kul, özelliklerinden birisi beş olduğu için, (Arapça'da beşinci demek olan) Perşembe günü orucuna tutunur. Onun bu gündeki arkadaşı ise Musa'dır. O, öfkeli ve katı biridir ve öfkesi nedeniyle şeytan ondan uzaklaşır. Perşembe günü oruç tutan insan, belirttiğimiz bilinçle bu dört yön üzerinde kendisini gözetleyen şeytandan ve - geldiğini var saydığımızda- şeytanın getirdiği şeyleri kabul etmekten kendini korumuş demektir. Kulun nefsi, arzuladığı şeyi yapmada şeytana yardımcı olan beşinci unsurdur. Musa ise bütün bu kapıların bekçisidir ve oruçlu insan içeride güvenli ve rahat bir şekilde kalır. Bu güvene kavuşan kul, bu günü oruçlu geçiren kişidir. Pazartesi günü orucunda aynı şey Âdem hakkında denilmedi.

Pazartesi orucunu ise, bâtınî yorumda 'Hakkı ve halkı birleştirmek' saydık. Bunun amacı, farkında olmaksızın bu oruca bir bozukluk bulaşmasını engellemektir. Çünkü bu günün sahibi olan Âdem, farkında olmaksızın Şeytanın kendisini yanıltmasını kabul etmiştir. Şeytanı

kendisinden uzaklaştıramamış olan kimsenin, onu başkasından uzaklaştırması daha güçtür. Bu nedenle Pazartesi, oruçluluk niteliğindeki ortaklık nedeniyle, Hak ve halka yorumlanmıştır. Bu mertebede Âdem dikkate alınmamıştır.

Beş hunnes ise, Musa'ya ait Perşembe ile ilişkilendirilmiştir, çünkü yürüyüş ve geri dönmeleri itibarıyla geri dönüş ve yürüme de onlara aittir. Bu yönüyle beş hunnes, kendilerini bir arada tutan beşin gücü nedeniyle başkalarına hakim ve etkindirler. Çünkü beş kendisini olduğu kadar yirmiyi de korur. Beşin dışında, böyle bir yeri ve gücü olan başka bir sayı yoktur. Kendini olduğu gibi başkasını da koruyabilen bir şey, bu niteliğe sahip olmayanlara göre, akılların peşinde olduğu kuşkulara karşı daha güçlüdür. Allah Teala şöyle buyurur: '*Onları korumak kendisine ağır gelmez.*'[169] Başka bir ayette şöyle buyurur: '*O her şeyi koruyucudur.*'[170]

Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.

Elli sekizinci kısım sona erdi, onu elli dokuzuncu kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ELLİ DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Cuma Günü Orucu

Bilginler, Cuma günü orucu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre bu oruç mekruh iken bir kısmı bir önceki veya sonraki gün tutulmadıkça bu orucun mekruh olduğu görüşündedir. Müslim Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Bir önceki ve sonraki gün de tutmadıktan sonra, kimse Cuma günü oruç tutmasın.' Buhari şöyle bir olay aktarır: Hz. Peygamber bir Cuma günü oruçlu olan Cüveyriye b. el-Haris'in yanına gelmiş ve kendisine 'Dün tutmuş muydun?' diye sormuş. 'Hayır' diye cevap verince, 'Yarın tutacak mısın?' diye sormuş. Kadın 'Hayır' diye cevap verince, Hz. Peygamber, 'Yarın tutmalısın' demiştir.

Bilmelisin ki, Cuma günü, yaratma günlerinin sonuncusudur. Allah'ın kendi suretine göre yaratmış olduğu şey -ki Âdem'dir- bu günde yaratıldı. Yaratılışın kemali ve tamlığı bu günde ortaya çıktığı gibi yaratılmışların en kâmili olan insan da bu günde zuhur etmiştir. İnsan, türeyenlerin sonuncusudur. Allah onun vasıtasıyla el-Âhir ismini ilâhî mertebede koruduğu gibi insanı da el-Âhir ismiyle korur. Öyleyse el-Âhir, ilâhî isimlerin içinden Âdem'e bakan isimdir. Allah iki sureti -Hakkın ve âlemin sureti- birleştiren yapısıyla insanın yaratılışını bu günde toplamıştır (tamamlamıştır). Bu nedenle Allah onu şeriatın diliyle (toplama günü anlamında) Cuma günü diye isimlendirmiştir. Al-

lah insanı ilâhî isimlerle süslemiş, onlarla bezemiş ve onu bu isimler sayesinde yeryüzüne halifesi olarak yerleştirince, kemaldeki en güzel ilâhî süs ile zuhur etmiştir. Allah, kendisinden daha geniş olma özelliğini de ona tahsis etti. Çünkü O'nun rahmeti, kendisini sığdıramaz ve rahmetine dönmez. Kendisinde etkisi bulunan yeri, yaratıklardır. Kalp Allah'ı sığdırabilmiştir. Bu nedenle kalp (dolayısıyla insan) Allah'ın rahmetinden daha geniş olmuştur. Bu garip şeylerden biridir: Allah'ın rahmetinden yaratılmış, ama rahmetten daha geniş! Allah'ın tecelligâhı olan bir şey için, Allah'ın ziynetinden daha üstün bir ziynet vardır. Allah bu güne Cahiliye Araplarının diliyle bir isim vermiştir: Urûbe! Başka bir ifadeyle Cuma, güzelleşme ve süslenme günüdür.

Hak, kâmil anlamda âlemin en yetkininde zuhur etmiştir ki, o da Âdem'dir. Günler içinde de Cuma gününden daha yetkini yoktur. Çünkü ilâhî iktidar, Allah'ın kendi suretine göre yarattığı insanın yaratılmasıyla o günde ortaya çıkmıştır. İnsan yaratılınca, artık ilâhî iktidar için yaratacak bir kemal kalmamıştır, çünkü Hakkın suretinden daha yetkin bir şey yoktur (o surete göre de insan yaratılmıştır). Cuma günü günlerin en yekini olup yaratılmışların en kâmili bu günde yaratılınca, Allah başka günlerde bulunmayan bir vakte ve âna Cumayı tahsis etmiştir. Bütün zaman bu günlerden ibarettir. Bu saat, zamanlar içinden Cuma gününden başka bir şey için gerçekleşmemiştir. Saat, günün yirmi dörtte parçasından biridir ve söz konusu olan şey, Cuma gününün gündüz denilen yarısının bir bölümündedir. Öyleyse bu saat, günün zâhirinde insanın ise bâtınındadır. Çünkü insanın bâtını günün zâhirinin karşılığıdır. Dikkat ediniz! Şari Ramazan'da geceyi ibadetle geçirmeyi emretmiştir. Geceyi ibadetle geçirmek, insanın zâhirine ait bir hükümdür. Çünkü insanın zâhiri, uykuyla dinlenen yönüdür. 'Allah uykuyu dinlenme yapmıştır.' Başka bir ifadeyle rahatlık yapmıştır. Gece ise, ilâhî tecelli ve rabbani tenezzülün gerçekleştiği yerdir. Bu inişi insanın ayakta karşılaması, (tasavvufî) yolda Allah'a karşı saygının bir gereğidir. Gecedeki bu iniş, Cuma'nın gündüzündeki saatin karşılığıdır. Fakat iniş her gece gerçekleşirken saat ise, özellikle Cuma günündedir. Çünkü bu saat, kemal saatidir. Kemal ise, cins kendisinde kemale yatkınlık bulunan bir şey ise, cinsinde tek olabilir. Buna örnek olarak insanın kemale yatkınlığını verebiliriz. Bu kemali, (tür içinde) insandan başkası kabul edemez.

Öyleyse insan, 'suret' (üzerinde yaratıldığı) için Rabbi sayesinde kâmildir. Cuma günü ise, kendisinde yaratılmış olan insan nedeniyle kâmildir. Cuma gününün ise zikredilen saatinde yaratılmıştır. Çünkü söz konusu saat, Cumanın en üstün vaktidir. O saatte hüküm, yedinci gökte bulunan ruha aittir. Yedinci gök, adalet (adl), itidal ve bâtındaki kemalin niteliklerinin semasıdır. Çünkü bu günün sultanı, üçüncü gökte bulunan ruhtur. Bu ruh, kendi gününün birinci ve ikinci saatinde tam bir otorite sahibidir. Öyleyse bu ruh, özü gereği tecelli ederek hüküm sahibidir. Diğer vakitlerde ise, vekilleri vasıtasıyla hükmü uygulanır. Bilgi, niteliklerin en kâmilidir. Bu nedenle en yetkin, en yetkine tahsis edilmiştir. Orucun ise, ibadetler içinde bir benzeri yoktur. Bu sayede oruç, 'benzerin olmayışı' özelliğinde benzeri olmayana (Hak) benzemiştir. Benzeri olmayan ise, tek bir yönden iki farklı nitelikle nitelenmiştir: el-Evvel ve el-Âhir. O, bu ikisinin arasında bulunandır, çünkü nitelenen O'dur. Aynı şekilde O, ez-Zâhir ve el-Bâtın arasında bulunandır. Bu iki nitelik, anlam bakımından tek bir niteliktir. Bölünme, sadece bu ikisinden ortaya çıkan hükümde gerçekleşmiştir. Böylelikle, hüküm kendisinden ortaya çıktığı için, ez-Zâhir denildiği gibi sebebi gizli kaldığı için de el-Bâtın denilmiştir. Öyleyse bu ikisi, O'na ait iki niteliktir. Bu niteliğin ispat edilmesi gerekli olmadığı için O'nunla nitelenenin ispat edilmesi de gerekmemiştir. Her hüküm, hüküm sahibinde ilklik ve sonluk sahibidir. Öyleyse O, el-Evvel (İlk) ve el-Âhir'dir (Son): Anlam bakımından bunlar birdir. Başlangıcı ve bitimi bakımından ise, bu ikisi bölünmeyen bir şeye ait iki zarftır.

Durum belirttiğimiz gibi olunca, Cuma günü oruç tutmak isteyen kimse, bir gün öncesini veya sonrasını da tutmalıdır. O günün orucu ve gecesinin ibadetle geçirilmesi hakkında söylediğimiz benzerlik nedeniyle, Cuma günü tek başına tutulmamalıdır. Çünkü o günün misli olan bir gün yoktur. Çünkü Cuma, 'güneşin kendisinde doğduğu en hayırlı gündür.' Şeriatın bilgisi ne kadar da hikmetlidir! Burada (Cumanın gündüzünün) oruçla gecesinin ise ibadetle geçirilmemesine hükmetti. Bunun nedeni, onun diğer günlere olan üstünlüğüne saygıdır. Bu gün, ümmetlerin hakkında görüş ayrılığına düştükleri gündür. 'Allah bize (insanların) görüş ayrılığına düştükleri gerçek hakkında kendi izniyle doğruyu göstermiştir.' Dolayısıyla Allah, onu aradaki yetkinlik münasebeti nedeniyle sadece Hz Muhammed'e açıklamıştır.

Çünkü Hz. Peygamber, peygamberlerin en kâmilidir. Biz ise, ümmetlerin en kâmiliyiz. Diğer ümmetlere ve nebilerine ise Allah bu günü bildirmemiştir, çünkü onlar, kemal derecesinin altında bulundukları için buna yatkın değillerdi. Dolayısıyla onların nebileri Hz Muhammed'den aşağıda bulunduğu gibi ümmetleri de bizim kemalimizden daha aşağıdadır.

Hamd bizi seçen Allah'a aittir. Allah'a hamd olsun, (ümmetler ile bizim aramızda bir karşılaştırma yaparsak) biz Cuma günü, Peygamberimiz ise Cuma gününde bulunup o günün diğerlerinden üstün olmasını sağlayan söz konusu saattir. Oruç tenzih bakımından Allah'a ait iken ibadet yönünden insanındır. Ortaklık konusu ise, oruçtur. Öyleyse Cuma orucu, kendisinden olması bakımından Allah'a; Cuma gününe izafe yapılmış günün orucu olması bakımından ise kula aittir. Çünkü kulun oruç tutmasıyla, orucun Allah'a ait olması mümkün olabilir. Cuma gününe tamlama yapılan günün orucuyla ise, Cuma gününü orucu sahih olmuştur. 'Allah hüküm sahibi ve her şeyi bilendir.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Cumartesi Günü Orucu

Ebu Davud, Abdullah b. Bişr'den, o da kardeşinden şöyle aktarmıştır: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Size farz kılınan orucun dışında, Cumartesi günü oruç tutmayınız! İçinizden Cumartesi yemek için sadece bir üzüm çöpü veya ağaç dalı bulan kimse, onu yesin.' Ebu Davud şöyle demiştir: Bu hadisin hükmü kaldırılmıştır. Ebu İsa bu hadis hakkında 'hasen hadis' demiştir: Nesai, Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber tuttuğu oruçların çoğunu Cumartesi ve Pazar günü tutar ve şöyle derdi: 'Müşrikler bu günleri bayram günü olarak kutlardı. Ben onlardan farklı davranmayı severim.'

Âlimler, Cumartesi günü orucu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı tutulabileceğini, bir kısmı ise tutulmayacağını ileri sürmüştür. Bilmelisin ki, bize göre Cumartesi, gününe bir son olmadığı

ebedilik günüdür. Bu günün gecesi, Cehennemdedir (cehennemliklere aittir), dolayısıyla o kapkaranlıktır. Gündüzü ise, cennetliklere aittir. Öyleyse cennet, aydınlatıcı ve ışık saçıcıdır. Açlık, cehennemliklerde sürekli ve daimi olduğu gibi zıddı da (tokluk) cennetliklere aittir. Dolayısıyla cennetlikler, acıktıkları veya susadıkları için yiyip içmezler, sadece bundan haz aldıkları için yer ve içerler. Öyleyse kim cehennemliklerin niteliklerinden olan kabz ve bast (daralma ve açılma) halini müşahede ederse, Cumartesi tutulabileceğini söyler. Çünkü oruç, bir kalkandır. Bu kalkan ile oruçlu kendisini başarısızlığa uğratacak şeyden kendini korur. İbn Zincevey'in *et-Terğîb* isimli kitabında Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Allah'ın rızasını arzulayarak bir gün oruç tutan kimseyi Allah ateşten yetmiş çukur uzaklaştırır.'

Bazı kimselerin müşahede ettiği şey ise, bast (açılma), umut ve cennet olmuş, Cumartesi gününün kendisinde dinlenildiği için 'sebt (dinlenme)' diye isimlendirildiğini anlamıştır. Bununla birlikte söz konusu dinlenme bir yorgunluk nedeniyle değildi. Cumartesi, Pazar günündeki yaratılışın başlamasıyla Cuma gününde yaratılışın sona ermesi arasındaki gündür. Bu günler, kendilerinde Allah'ın âlemi yarattığı altı gündür. Cumartesi günü ise, ayaklarından birini diğerinin üzerine koyarak, şöyle demiştir: 'Ben Hükümdarım! Âlemi sağlamca yarattım.' 'Yeryüzünde besinleri takdir etti.' 'Her göğe emrini vahyetti.' 'Terazileri koydu.' Yarattığı şeylerin bir kısmını bir kısmına dayandırdı ve onlardan bir kısmını alan ve kabul eden yaptı. Onların istidatlarını en yetkin tarzda kemale erdirdiği gibi '*Her şeye hakkını verdi*'[171] ayetinde bildirdiği şeyi yaptı. Ardından kendisini (yaratma işini tamamlayıp) 'boş kalmak' ile niteledi. (Paragrafın başına dönersek) Bu durumu müşahede eden kimse, 'hikmet, bu gün oruç tutmamayı gerektirir' der ve oruçta rahatlık ve dinlenmeyle çelişen yorgunluk bulunduğu için Cumartesi günü orucuna engel olur. Çünkü oruç, insanın yaratılışının gereği olan beslenmenin zıddı olduğu için, bir meşakkattir.

Bazı kimseler ise (bir hadiste de belirtildiği gibi) Allah'a ortak koşanlara aykırı davranmayı dikkate alarak Cumartesi günü oruç tutar. Bu insanlar, Allah'a ortak koşan kimsenin kendi diktiği şeyi gördüğünü müşahede etmiştir. Bu insanlar herhangi bir işlerini, inançlarında Allah'a koştukları ortağa bıraktıklarında, taptıkları şey, bundan sevinerek bu günü onlar adına bir bayram yapar, bu nedenle onları yedirir ve içi-

rir. Burada onların taptığı ve kendisine dayandıkları ortağı kastetmiyorum. Burada 'ortak' sözüyle ortak koşulan şeyin dış varlığını değil, onların gönüllerindeki yansımasını ve suretini kastediyorum. O insanlara bu günü bayram ve sevinç günü yapan bu surettir. Onların Allah'a ortak yaptıkları şey, bu yüklemeden memnun kalabileceği gibi memnun kalmayabilir de. Firavun ve benzerleri gibi, bundan memnun olan, ortak koşanlar gibidir; memnun kalmayıp insanların kendisiyle ilişkilendirdikleri özelliklerden Allah'a sığınan ise, kendiliğinde mutlu olurken bedbahtlık onu (Allah'a ortak diye) ortaya dikenlere döner. Bir insan böyle bir müşahedeyle oruç tutabilir ve öyle bir oruç, Allah'a ortak koşan ile birleyen arasındaki ilişkinin uzaklığı nedeniyle, bir zıtlık ilişkisidir. Oruçlu, o gün oruç tutma kararını vererek, karşıtlık ve zıtlık özelliğiyle nitelenir. Bu oruç, (o günü bayram sayanların) oruç tutmayışlarının zıddıdır. Hz. Peygamber de bu amaçla Cumartesi günü oruç tutardı.

FASIL İÇİNDE VASIL

Pazar Günü Orucu

Daha önceki (Cumartesi orucunu bazı insanlara muhalefet etmekle ilgili belirttiğimiz) yorumu dikkate alan kimse, Pazar günü Hristiyanlardan farklı davranmak için oruç tutar. Pazar gününe Allah'ın yaratmaya yöneldiği ilk gün olması bakımından bakan insan ise, Allah'a şükretmek için oruç tutar ve bu davranışıyla benzersiz bir ibadetle (Allah'ın eylemine) karşılık verir.

Ârîflerin oruç tutma niyetleri farklılaşmıştır: Bazı ârifler Pazar gününü sırf ilk gün olduğu için tutar. İlklik, Hakka ait bir tenzih niteliği olduğu gibi oruç da bir tenzih niteliğidir. Bunun yanı sıra oruç, insanı yemek, cinsel ilişkiye girmek gibi nefsin hazlarından alıkoyduğu ve kötülüklerden uzak tuttuğu için, (Allah'ın yasakları anlamındaki) 'koru'yu muhafaza eder. Bu bağlamda oruçluyken bir insanın gıybet etmesi, cinsel ilişkiye girmesi veya cahil kalması veya dince kötülenmiş bir halle nitelenmesi yasaklanmıştır. Bu sayede oruçluyla Bir arasında tenzih ni-

teliğindeki ilişki gerçekleşmiş ve bu nedenle de Pazar günü orucunu tutmuştur. Her ârifin kendine özgü belli bir tarzı vardır. Bu tarz ile en yaraşır şekilde Hakka karşılık verir.

Orucun doğadaki (dört unsurdan) payı, beslenmenin ortadan kalkmasının bir sonucu olarak kuruluk ve sıcaklıktır. Beslenmenin olmayışı, doğanın gereğine zıttır, çünkü doğa, canlılık nedeniyle, edilgeni olmayan sıcaklığı ve soğukluğun edilgeni olan yaşlığa gerek duyar. Oruçlu ise, doğaya zıddıyla karşılık vermiş, başka bir ifadeyle asıl ilke ve onun edilgeniyle doğaya karşılık vermiştir. Çünkü insana nefsine muhalefet etmesi emredilmiştir. Nefs ise, özel anlamıyla doğadır ve bütün cisimler âleminin varlığı kendisine dayandığı için, özü gereği İlah ile didişir. Doğa âlemi olmasaydı, cisimler âlemi dışta var olmayacaktı. Bu nedenle de doğa (ve nefs), böbürlenmiş ve gurura kapılmıştır.

Unsurdan oluşan bu bedeni yöneten ve kendisine bedendeki dengeyi koruyarak onun yararlarını gözetmesi emredilen ruha şöyle denilir: Doğal nefsi bu vesileyle böbürlenir ve gururlanırken gördüğünde, onu yemekten, içmekten, cinsel ilişkiye girmekten alıkoy. Bu sayede ona muhalefet eder ve bu konularda ona muhtaç olduğunu zanneden doğanın kuruntusundan da kendini kurtarırsın. Ayrıca doğa, kendisinin nefsin hükmü altında olduğunu bilmelidir. Bunu öğrenince, bu bedenin yöneticisinden besin talep ederek, muhtaçlık ve yoksunluk altında ezilir. Böyle bir yönetim ise, 'oruç' diye isimlendirilir. Bedeni yöneten ruhun mizacın düzgün olması için doğal nefsi büsbütün besinden uzak tutması ise oruç diye isimlendirilmez. Ruhun bu eylemi, doğayı yönetişinin bir sonucudur ve bu davranış, oruç diye değil, belki 'perhiz' diye isimlendirilebilir. Ruh perhizi yerine getirip kendisine verdiği emirde doğaya yardımcı olurken bedenin Allah'a ibadete elverişli hale gelmesini ve Allah'ın bütün hareket ve durağanlıklarda kendisine emrettiği ibadetleri -ki bu ibadetler söz gelişi mizacın düzgün olması şartına bağlı olabilir- yerine getirmeye uygunluk kazanmasını amaçlamış olabilir. Böyle bir durumda oruç olmasa bile tutulan perhiz nedeniyle insan sevap kazanır.

Böylelikle, Pazar günü orucunun bazı sırlarını sana açıklamış oldum.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ramazan'a Ait Misal Tecellisi Gerçekleştiğinde Tecelli Vaktine Aittir

Müslim es-Sahih'inde Ebu'l-Bahterî'nin şöyle dediğini aktarır: 'İbn Abbas ile karşılaşınca kendisine 'Hilali gördük, aramızdan bazıları 'hilal üç günlük', bazıları 'iki günlüktür' dedi. Bunun üzerine İbn Abbas 'Hangi gece gördünüz?' diye sorunca, 'Falan gece gördük' dedik. Şöyle karşılık verdi: 'Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Allah hilali görülsün diye uzatmıştır. Hilal görüldüğü geceye aittir.'

Allah ehlinin efendileri şöyle demiştir: Hüküm vakte (hal) aittir. İnsan veya sûfi, vaktinin oğludur; ne geçmiş ne gelecek zaman, onun üzerinde hüküm sahibidir. Şu var ki insan, vaktinin (hal) hükmünün altında bulunduğunu bilemez. Gerçekte de öyledir. Bu nedenle 'sûfi vaktinin oğludur' dedik. Çünkü insan bunu bilir. Bunun yanı sıra, kendisi üzerinde hüküm sahibiyken peygamberlik eserinin de kendisine ait olduğunu da bilir. Gerçekte durum böyle olsa bile, her insan bunu bilemez. Bu hüküm ortaya çıkıp insanın vaktinin oğlu olduğunun bilgisini elde etmesi, (zâhirde) 'hilal görülen geceye aittir' hadisinin karşılığıdır. Çünkü biliriz ki, ışınların içindeyken kendisini göremesek bile hilal bize yansımaktadır. Aynı şekilde, gündüz de yıldızların gökte bulunduğundan eminizdir, fakat görme gücümüzün zayıflığı nedeniyle onları göremeyiz. Bu nedenle hilale ve yıldızlara ulaşamayız. Hilali gördüğümüzde ise, hilal görülen vakte aittir ve onun hilal olduğunu biliriz. Bu durumda hilal, bu görünümün gereğiyle bizde hüküm sahibidir. Ramazan ayına ait bir hilal ise, bizdeki etkisi oruca niyetlenmektir. Ramazan'ın bittiğini bildiren hilal ise, bu kez orucu bozma niyetini bizde gerçekleştirir. Herhangi bir ayın hilaliyse, bir önceki ayın sona erip ait olduğu ayın hükmünün başladığını bize bildirir.

İnsanların durumları, birbirinden farklı farklıdır. Vakitler, her ay alış veriş, borçlanma, kiralar ve haccın eylemlerinin sürelerinin bitimiyle, hilalin görünmesiyle birbirinden ayrışır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Sana hilalleri sorarlar, de ki, onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir.'*[172] Nitekim bunu daha önce belirtmiştik.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hilalin Görülmesi Hakkında Tanıklık

Hilali görmemişsek ve bir veya iki tanık bize hilali gördüklerini söylerlerse, acaba vaktin hükmünün altına girecek miyiz? Başkasının tanıklığı hilali görmemizin yerini alabilir mi? Bana göre, hilal doğarken insanla ilgili bir amaca uygun doğabileceği gibi onun çıkarıyla ters de düşebilir. Çıkarımızla çelişirse, tek kişinin tanıklığını kabul ederiz. Bu durumda diğer tanık, bize emredilen nefse karşı çıkmadan dolayı vardır. Nefs, doğası gereği (oruç tutmak gibi) böyle bir hükmü istemeyecektir. Dolayısıyla (Ramazan'da) orucu bildiren hilalde tek şahidin tanıklığıyla davranmamız yerindedir. Söz konusu olan Ramazan'ın sona ermesiyse, burada nefsin arzusu vardır. Bu nedenle, bize tanıklık edecek ikinci bir tanığa gerek duyarız. Bu sayede Ramazan orucuna nefsimizin arzusu nedeniyle değil bir ibadet olarak son veririz. Genellikle bu iki tanıkta güvenilirlik şartı aranır. Çünkü böyle bir günde oruç bozmak -ki Ramazan bayramından söz ediyoruz-, bir ibadettir ve oruç tutmak haramdır. Çünkü biz Ramazan ayından sonra gelen hilali gördüğümüzde, bir ibadet olarak orucumuzu açarız. Bu günde orucu açmak farz, oruç tutmak ise haramdır.

Bununla birlikte, esasa kıyaslanarak, bayram hilalini görmeyle ilgili tanıklıkta da iki tanığa gerek duyulmuştur. Ramazan hilali hakkında tek kişinin rivayet ettiği bir rivayet bulunmasaydı, onu bayram hilaline katardık. Bununla birlikte ondaki durum ihtimallidir, fakat biz görünenden sorumluyuz. Bayram hilalinde iki zâhirî şahide gerek olduğu gibi Ramazan hilalinde de iki şahide gerek vardır; zâhir ve bâtın tanık. Buna göre bâtın tanık, nefse muhalefete durumun tanığıdır. Allah Teala şöyle buyurur: '*Nefsi arzusundan alıkoydu.*'[173] Oruçta nefse ait doğal bir arzu yoktur. Bu nedenle, (nefsi ikna etmek için) iki tanığın bulunmasıyla oruca başladığımız gibi aynı şekilde iki tanığın varlığıyla da orucu açtık. Çünkü bu iki ibadetten her birinin gerçek bir hükmü vardır. Dolayısıyla iki öncülden bir sonuç çıkması kaçınılmazdır. Bu iki öncül, bu iki ibadette iki tanıktır.

Şimdi bu konudaki hadisleri zikredelim ki, elinizdeki kitabı okuyan insan, kaynaklarımız hakkında başka bir kitaba başvurup yorulmak zorunda kalmasın.

Konuyla ilgili hadislerden biri Ebu Davud'un Sünen'inde yer alır. Ebu Davud, Reb'î b. Hıraş'ın Peygamber'in bir sahabesinin şöyle dediğini aktarır: 'İnsanlar Ramazan'ın son günü hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdi. İki bedevi Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek önceki gece hilali gördüklerini söylemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber, insanlara oruçlarını açmalarını ve bayram namazına hazırlanmalarını emretmiştir.'

Ebu Davud'un Sünen'inden Başka Bir Hadis: Ebu Davud İbn Ömer'den şöyle bir hadis aktarır: 'İnsanlar hilali gözetliyordu. Ben hilali görünce gelip Peygamber'e bildirdim. Bunun üzerine Hz. Peygamber, hemen oruca başlamış ve insanlara da oruca başlamalarını emretmiştir.'

Yine Ebu Davud'dan üçüncü bir hadis: Ebu Davud Hüseyin b. el-Haris'ten Mekke valisinin bir hutbe okuduktan sonra şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber, hilali gördüğümüzde oruca başlamamızı emretmiştir. Hilali görmez de güvenilir iki tanık olursa, yine oruca başlarız.' Sonra şöyle eklemiştir: 'Aranızda Allah'ı ve Peygamber'ini benden daha iyi bilenler vardır.' Parmağıyla bir adamı işaret ederek 'falan adam bunu Hz. Peygamber'den duymuştur' demiştir. Hüseyin şöyle der: 'Yanımda duran kişiye 'işaret ettiği kişi kimdir?' diye sorduğumda bana 'Abdullah b. Ömer'dir' demiştir. Mekke valisi ise, Haris Hatıb el-Cumahî idi.

Dördüncü hadis Dârekutnî'nin hadisidir: Dârekutnî İbn Ömer ve İbn Abbas'ın şöyle dediklerini aktarır: 'Hz. Peygamber Ramazan hilalinin görünmesiyle ilgili olarak tek bir kişinin tanıklığını yeterli görmüştür.' Şöyle eklemişlerdir: 'Fakat Hz. Peygamber bayram hilalinin görülmesinde iki tanığın bulunmasını şart koşmuştur.' Hadis zayıf bir hadistir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Gündüzün Büyük Kısmını Rabbini Değil Kendini Görmekle Geçiren Oruçlu

Oruç (gerçekte değil) hüküm bakımından insana ait olduğu için, Allah onu kendisine tamlama yapıp kendisine tutmayı emretmiş olsa bile, oruçluyu kulundan soyutlamıştır. Bu nedenle oruçlu, oruç tuttuğu sürece (bu ibadetinde) Rabbine bakmalıdır. Böyle yaparsa, Rabbinden habersiz kalmayan oruçlu adını alabilir. Çünkü Hak, oruç adını hak etmişken onu kendisine izafe etmiştir. Kulun orucu ise, ancak Allah'ın kendisine emrettiği tarzda tuttuğunda oruç olabilir. Kul, orucu kendisine emredildiği tarzda tutmamışsa oruçlu değildir. Oruçlu değil ise, Allah'ın kendisine döndüreceği bir oruç da yok demektir. Bazen oruçlu, oruçlu olduğunu zannederken kendisini oruçlu olmaktan çıkartan bir davranış yapabilir. Buna örnek olarak, oruçludan ortaya çıkan dedikoduyu vb. verebiliriz. Böyle bir durumda insan, orucunu bozmuş demektir, yemek yemese bile oruçlu sayılmaz. Bu davranışının bir kefareti olup da insan onu yerine getirirse, oruçlu sayılır. Öyleyse oruçlu bu tarz kendini korur. Çünkü bu davranışıyla insan Hakkı kendi nefsine tercih eder. Allah ise, kendini tercih ettiği ölçüde kulunu ödüllendirir. Bu ödül ise, (başka bir nimet değil, bizzat) Allah'tır.

Bir insan Rabbini gözetirse, Rabbi de onu gözetir. Dolayısıyla onun ödülü de Allah'tan başkası olamaz. 'Kimin yükünde bulunursa, onun cezasıdır.' (Oruç söz konusu olduğunda) Hiç kuşkusuz Allah oruçlunun yükünde bulunmuştur. Çünkü Hak, kendisi hakkında bilincini koruyan mümin kulunun kalbinde bulunur ve ödülün bizzat Allah olması zorunludur. Oruç Allah nezdinde mevcut olmuştur, dolayısıyla Allah'a aittir. Oruçlunun orucu geçerli olduğunda, (bulunacağı) yükünü arar. Bunun üzerine kendisine 'onu Allah aldı' denilir. Bu durumda Allah onun ödülü (cezası, karşılığı) haline gelir. Nitekim Allah (kutsi bir hadiste) şöyle buyurdu: 'Oruç benimdir ve onun karşılığını verecek benim.'

Ebu Ahmed b. Adiyy el-Cürcânî, Hiraş b. Abdullah'ın Enes'ten aktardığı bir hadiste Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Oruçluyken elbi-

sesinin ardından ilikleri gözükecek şekilde bir kadının yaratılışını derinden düşünen kimsenin orucu bozulmuştur.' Ravi Harraş, tanınmayan biridir. Çünkü o yanında bulunan bir kitapçıktan hadis aktarırdı ve bu hadis de onlardan biridir. Hadisi ondan aktaran kişi de zayıf ravidir. Şeyhimiz Ebu Muhammed Abdülhak böyle demiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Şaban Ayının On Altıncı Gününde Orucun Hükmü

Bize göre bu oruç haramdır. Çünkü o gün, Allah'ın oruç tutmayı yasakladığı altı günden biridir. Altı gün, adı geçen gün, Ramazan bayramı günü, kurban bayramı günü ile üç teşrîk günüdür. Tirmizi, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Şaban ayından altı gün kaldığında, artık oruç tutmayınız.' Ebu İsa (Tirmizi) ise hadisin 'hasen-sahih' olduğunu belirtmiştir.

Şaban ayının on beşinci gecesi, ölüm meleğinin o sene içinde canlarını alacağı kimseleri yazacağı gecedir. Bunun için bedbahtların ismini siyah yazıyla, mutluların ismini ise beyaz bir yazıyla çizer. Bu sayede ölüm meleği mutluyu mutsuzlardan ayırt eder. Bu şahıs için ölüm, görülen bir şey haline gelir. Çünkü bu gece, ecelleri bilme ve bu bilgiye sahip olmayan mümine bildirme zamanıdır. On altıncı gece bunun bilgisine ulaştığında, bu bilgiye ulaşan ve bunun farkına varan mümin kendini ölümü düşünmekten ayıramaz. Artık o, bu haliyle ahiretin oğulları arasında sayılır. Ölümle ise yükümlülük düşer. Kişi, amelleri ortadan kaldıran bir niteliği müşahede ettiği için, artık oruca niyetlenebileceği bir durumda değildir ve bu müşahedenin etkisiyle sarhoş bir halde kala kalır. Ramazan girinceye kadar bu müşahede kimde kalırsa, o kişi oruç Şaban ayının kalan kısmını tutmaktan engellenir. Kimde bu müşahede kalmazsa (öleceğini görmezse), geceden niyetlenmediği için bilhassa on altıncı gün oruç tutmaz. On altıncı gece, ecellerin nesh edildiği bir gece değildir, söz konusu gece, (Şaban) ayının yarısındaki gecedir.

Zâhir ehlinden birisi (İbn Hazm), Şaban ayının on altıncı gününün oruç tutmanın yasak olduğu bir gün olduğunu, özellikle zikrettiğimiz sebebe bağlamıştır. Söz konusu kişi (r.a.) güvenilir bir hadis aktarmıştır ki, onu bir topluluk bize aktarmıştır.

Zâhirîlerin bir kısmı, Şaban'ın on altıncı gününü belirttiğimiz nedenle oruç tutulmayan bir gün saydı. (İbn Hazm) Bu konuda, bize bir topluluğun aktardığı güvenilir bir hadis aktarır. Hadisi Ebu Bekir Muhammed b. Sahf el-Lahmi, Ebu'l-Kasım b. Abdurrahman b. el-Mukri, Ebu velid Cabir b. Ebî Eyyub el-Hadramî, Ebu'l-Abbas b. Mikdam aktardı. Ravilerin hepsi, şöyle demişti: 'Ebu'l-Hasan Şureyh b. Muhammed eş-Şureyh er-Ruayni el-Makkari Ebu Muhammed Ali b. Ahmed'den, o Abdullah b. Rebi'den, o Ömer b. Abdülmelik'ten, o Muhammed b. Bekir'den, o Ebu Davud'dan, o Kuteybe b. Said'den, o Abdülaziz b. Muhammed ed-Dera verdi'den şöyle aktarmıştır: Abbad b. Kesir Medine'ye gelmiş ve Âlâ b. Abdurrahman'ın mescidine doğru yönelmiş, elinden tutarak ayağa kaldırmış ve şöyle demiş: 'Allah'ım! Bu adam babasından peygamberin şöyle dediğini aktarır: 'Şaban ayı yarılandığında, artık oruç tutmayın.' Âlâ şöyle karşılık vermiş: 'Allah'ım! Babam bana Ebu Hureyre kanalıyla Peygamberin böyle dediğini aktardı.' Ebu Muhammed b. Hazm şöyle der: 'Süfyan da el-Âlâ'dan böyle aktarır. El-Âlâ ise, Şube'nin, Süfyan es-Sevri'nin, Malik'in, İbn Uyeyne'nin, Misar b. Kidam'ın ve Ebu'l-Amis'in kendisinden hadis aktardığı güvenilir bir raviydi. Hepsinin hadisi kanıt olarak kullanılır. Gamz b. Main'in (ravi zincirinde bulunması) hadisi zedelemez. Ebu Hureyre'nin Peygamberden aktarılan şeye aykırı rivayette bulunabileceğini zannetmek de kabul edilemez. 'Zan, sözlerin en yalanıdır.' Burada bir görüş birliğinden (icma') söz etmek ise, yalandır.

Ebu Muhammed şöyle der: 'Bir grup Şaban'ın yarısından sonra oruç tutmayı bütünüyle mekruh saydı. Şu var ki kesin ve güvenilir olan şey, bu rivayetin lafzının gereği olarak Şaban'ın yarısından sonra oruç tutmanın yasaklanmasıdır. Oruç, bir günden az olamaz. Rivayetin ayın diğer kısmının orucunun yasaklanması anlamında yorumlanması uygun değildir, çünkü bu, açık değildir. Şaban ayı, otuz veya yirmi dokuz gündür. Otuz olduğunda, yarımı on beş gün, yirmi dokuz olduğunda ise yarısı on beşinci günün ortasıdır. Hz. Peygamber, yarısından sonra orucu yasaklamadı. Bu hadisten, hiç kuşkusuz, on altıncı günün oruç

tutulmasının yasaklandığı ortaya çıkar.' Ebu Muhammed'in *el-Mahalla* isimli kitabından yaptığımız alıntı burada sona erdi. Bu, adlarını el-Âlâ'nın hadisinin başında zikrettiğim kimselerden aktardığım hadistir. Başkaları ise, hadisi Ebu Hasan Muhammed b. Şureyh'ten aktarır. Bu kişi, on altıncı gün orucunun caiz olmadığı kanaatindedir ki, kendisinden aktardığımız görüşü bunu teyit eder.

FASIL İÇİNDE VASIL

Teşrik Günleri Orucu

Bilginler, bu oruç hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Bir kısmı caiz olduğunu, bir kısmı temettu hacı yapanın o günlerde oruç tutabileceğini ileri sürmüş, bir kısmı mekruh olduğunu söylemiş, bir kısmı genel anlamda oruç tutulamayacağını ileri sürmüştür. Teşrik günleri, kurban bayramından sonraki üç gündür. Bunlar, yemek, içmek ve Allah'ı zikretmek günleridir. Müslim, kitabı (es-Sahih'te) Nübeyşe el-Hüzeli'den Allah'ın peygamberinin böyle söylediğini aktarır. Bunlar, cennet ehlinin nitelikleridir ve bu nitelik her nerede bulunurlarsa ibadetin dışındaki her amel hükmüyle birlikte ortadan kalkar. İbadet ise, dünya ve ahirette insandan gitmeyecek bir olgudur.

Oruç, terk etmek ve ibadettir. Onda ibadet yönünü dikkate alanlar, teşrik günü orucu caiz sayar. Şeriatın bu günleri yemek, içmek ve Allah'ı zikretmek günü olduğunu tercih etmesini dikkate alanlar ise, yapılması zorunlu bir ibadet olarak, o günlerde oruç tutmamayı vacip sayar. Şeriat bu günlerin gecelerinin yeme içme geceleri olduğunu söylemedi. Bu ilâhî bir haberdir ve Peygamber arzusundan konuşmaz, sadece vahyedileni söyler. Bu hadis, Hakkın bir bildirimidir ve rivayetin hükmü geçersizleştirmemiştir. Bu günlerde oruç tutan insan, hiç kuşkusuz, Allah'ın bildirdiği habere kendisine davranılması gerektiği tarzda bakmayı tercih etmiş demektir. Kendisine ait olduğunu söylediği bir konuda Allah ile çekişen kimse, kendisini helake sürüklemiştir. Çünkü oruç Allah'a, tutmamak ise, sana aittir. Müçtehidin bu günlerde

oruca ruhsat vermesi, yanında (hacda) kurban bulunan kimse için geçerlidir. Buhari, Aişe ve İbn Ömer'den böyle aktardı.

Şeriat, bu günlerde zikir yapmanı belirledi. Bu ise *'Hac amellerini tamamladığınızda babalarınızı zikrettiğiniz ya da daha güçlü bir şekilde Allah'ı zikredin'*[174] ayetidir. Allah bu günlerde Allah'ı zikretmeyi bize emretti. Araplar bu gün ve mevsimde neseplerini ve şecerelerini zikrederlerdi (ve övünürlerdi). Arap kabileleri, övünmek ve seslerini duyurmak üzere orada (Arafat) toplanırdı. Ayette geçen 'babalarınızı zikrettiğiniz' gibi sözünün anlamı budur. Başka bir ifadeyle, Allah'ın kulları iseniz Allah'ın sahip olduğu övgüyle ilgilenin. Kul, efendisiyle övünebilir, çünkü köle ona izafe edilir. Bundan daha önemlisi ise, kulun efendiden olmasıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kavmin kölesi onlardandır.' Kur'an ehli, Allahın ehli ve seçkinleridir. Kölenin babasıyla övünmesi, söz konusu olamaz, bilakis o, efendisiyle övünebilir. Babasıyla övünse bile, babasının efendisine yakın olması yönünden övünebilir. O da, efendinin emrine bağlanan, sınır ve kurallarında duran, kendisi gibi bir köledir, o da Allah'ın kuludur. Bu nedenle Allah *'babalarınızı zikrettiğiniz gibi'*[175] dedi. Allah onlara babalarını zikretmeyi yasaklamadı, Allah'ı zikretmelerini babalarını zikretmeye üstün tuttu. Ayetin devamında 'ya da daha fazla zikrederek' der. Nitekim Allah kullarına *'bana ve anne babana şükretmen için'*[176] ayetinde tavsiyede bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, Allah'ı zikretmeyi ve O'nunla övünmeyi -ki siz O'nun kulları ve O sizin efendinizdir- babalarınızın yaptığına tercih ediniz. Allah'ı zikretmek ise en büyüktür.

Allah'ı zikretmek kulun yerine getirdiği her ibadetteki -ki o ibadette Allah'ı zikretmek vardır- bütün söz ve fiillerinin en büyüğüdür. Allah şöyle buyurur: *'Namaz taşkınlık ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise daha büyüktür.'*[177] Başka bir ifadeyle, ibadetteki zikir ibadetin bütün diğer fiillerinden üstündür. Sen ibadette Allah'ı zikrettiğinde, seninle oturan Allah'tır. Çünkü Allah kendisini zikredenlerle birlikte oturacağını bildirdi. Hak seninle otururşa, ya ilâhî bir göz sahibi olur ve Hakkı müşahede edersin; ya da böyle bir göz sahibi olmaz ve iman yoluyla O'nun seni gördüğünü müşahede edersin. Bu durumdaki insan, tıpkı bir âmâ gibi, kendisini görmese bile falancanın onunla oturduğunu bilir. Bu, 'sanki onu görmek' demektir. Gören ise, bütün fiillerinde kendisini hareket ettirici olarak müşahede eder. Görmeyen ise,

kendisini hareketlendiren birisi bulunduğunu duyumsar, fakat iman duygusuyla, yoksa görme duyusuyla değil! İşte bu sanki onu görürsün' ifadesinin anlamıdır. Çünkü zikretmek nedeniyle kul Allah'ın kendisiyle oturduğunu bilir. 'Allah'ın gördüğünü bilmez mi? oturduğu kimse, zorunlu olarak yalnızdır. Hak kendisiyle oturduğu halde, o kul ile başkasının oturması veya düşüncesine birinin gelmesi mümkün değildir. Bu oturma, (sâlikin kendinden geçmesini sağlayan) 'gayb oturuşu' demektir. Bir sûfiye 'Allah ile yalnız kaldığında (halvet) beni hatırla' denildiğinde, 'Seni hatırlarsam Allah ile yalnız kalamam' demiştir.

Öyleyse Allah yaratıklarıyla bir perde ardından konuştuğu gibi -ki perde sözün ta kendisidir- sen de O'nunla ancak bir perdenin ardından konuşabilir, O'nun nezdinde kendini veya bir başkasını zikredebilirsin. Müşahede, susmayı ve dilsizliği gerektirir. Öyleyse zikreden insan -kendisiyle oturan Hak olsa bile- mutlaka âmâ olmalıdır ve âmâlığı, zikretmesidir. Hak, zikreden herkesin 'görünmeyen oturanı'dır. Rabbi hakkında hayal müşahedesinin kendisine hâkim olduğu kimse -çünkü hadiste Peygamber 'sanki onu görürsün' demişti ve bu hayalde canlandırmadır- söz ve müşahedeyi birleştirir. Bu halde, seninle oturan kimse senin gibidir. Yoksa, 'kendisi gibi bir şeyin olmadığı kimse' seninle oturmaz. Bence güvenilir bir ravinin kendisinden aktardığı sözüne göre, Şihab b. Ebi en-Necis'in hali öyleydi: 'İnsan müşahede ile konuşmayı bir araya getirebilir.' Bu söz nerede, Kuşeyri Risalesinde zikredilen muhakkik Ebu Abbas es-Seyyari'nin şu sözü nerede: 'Akıllı insan müşahededen haz almaz, çünkü Hakkı müşahede etmek, fenadır (kendinden geçmek).' Bu zevk nerede, Şihab'ın zevki nerede! Anla! Bu, Allah ehlinin muhakkik büyüklerinin yanıldığı bir nokta iken aşağıdakilerin durumunu sen hesap et!

Allah'a yönelmiş ve Allah ehlinden gördüğümüz birinden Şihab'ın sözüne benzer bir söz bize aktarılmıştı. O, tam bir bilgi sahibi olsaydı, betimlediğim tarzda konuşurdu. Bundan aşağıda olduğunda ise, hakikatler hakkında bilgisi olmayanlar gibi söylerdi. O sözü benim huzurumda söyleseydi, kendisini söylediğine havale ederim ve hangi dille söylediğini anlardım, tam olarak onu söylediği söze nispet ederim!

Bilmelisin ki, bu sözü tahkik (gerçeği üzere) bağlamında söylemişse, o kişinin söylediğinden üstün olduğunu anlarız. Allah adamlarının

bir kısmı, söylediklerinin altında bulunur. Söylediklerinin altında bulunan kimseler, iki gruptur: Birinci grup, insanın Allah'ı bilebileceği konularda Allah bilgisinin zirvesinde olanlar iken diğer grup Allah'tan son derece perdeli ve uzak kimselerdir. Onlar, dünya hayatının görünen yönünü bilir ve şekilci bilginlerin bilgisinin üstünde bir şey görmez. Bu nedenle de üst tabakayı söylediklerinin altında zannederler. Halbuki bu grup, 'bilgi' adında kendilerine ortak olmuş, bilgilerinin ilgili olduğu kimsede -ki bilinendir- onlardan ayrılmışlardır. Bütün bunlar, teşrik günlerinin ehlinin idrak ettiği hususlardır. Bu günlerde oruç tutmadıklarında, bu günler yeme ve içme günleri olduğu için yerler; tutarlarsa, Allah'ı zikretme günleri olduğu için tutarlar. Böylelikle zikir onları yeme ve içmeden alıkoyar. Yemekten alıkonmaları ise, bir ibadet alıkonması değil, hal alıkonmasıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ramazan ve Kurban Bayramı Orucu

Bu iki gün oruç tutmak, Ebu Hureyre ve Ebu Said'in aktardığı hadisler nedeniyle yasaklanmıştır. Ebu Said'in aktardığı güvenilir bir hadiste şöyle denilir: 'Hz. Peygamberin şöyle dediğini duydum: İki gün oruç tutulamaz: Ramazan bayramı ve kurban bayramı günü.' Teşrik günleri oruç tutulabileceğini belirtenler de, bu hadisi delil sayar. Çünkü hitabın bağlamı, iki günün dışındakilerde oruç tutmanın geçerli olabileceğidir, aksi halde ikinci günün söylenmesi anlamsızlaşırdı. Ebu Hureyre'nin hadisi ise, Müslim'dedir. Hadise göre Hz. Peygamber iki gün oruç tutulmasını yasaklamıştır ki, bu iki gün, Ramazan ve Kurban bayramıdır. Ramazan bayramı, insanların oruçlarını açtığı, kurban bayramı ise kurban kestikleri gündür. Hz. Peygamber, Tirmizi'nin Aişe'den aktardığı hadise göre, bu günleri böyle yorumladı. Tirmizi, hadis için 'hasen-sahih hadis' der. Kulun bu iki günde oruç tutmasının engellenmesinin nedeni, Ramazan ve Kurban günü nedeniyle kul ile Rabbi arasındaki ayrımın gerçekleşmiş olmasıdır. Kul neyin kendine ve neyin Rabbine ait olduğunu bu sayede öğrenir. Bu nedenle, ayrım ve

temyizi bilmenin kanıtı olan bu iki günde oruç tutmak yasaktır. Dolayısıyla (bu iki günde) oruç tutmaya imkan yoktur, çünkü oruç, hiçbir şeye muhtaç olmayan (Hakka ait) bir nitelik olduğu için, Allah'a aittir. O Allah, yemek ve içmek özelliği sahibinden kimseden münezzehtir. Kul, bu delilin yönünü görürken oruç tutarsa, bu makamda bulunduğuyla ilgili verdiği haberde doğru söylemiş sayılmaz. Bu nedenle, bu iki günde orucunu bozması, her iki hali kendinde bir araya getirebilmek için, bir ibadet ve meşru yükümlülük haline gelir. Keşf, zikrettiğimiz nedenle bu konuda kulun ibadet etmesini söylerken, dini yükümlülük, bu iki günde oruç tutmayı yasaklayan Peygamberin hükmüyle hareket ettiğinde sevap kazandırır. Bu nedenle Ramazan bayram hilalinin görülmesi hakkında 'ibadet getiricidir' dedik. Nitekim bazı bilginler, oruç hilalinde bu nedeni söylemiş, Ramazan bayramı hilalinin (görülmesiyle) orucun yasaklanmasından habersiz kalmış, o hilalin görünmesinde iki şahidin varlığı şart koşmuştur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruçluyken Yemeğe Davet Edilmek

Bazı bilginler, davete icabet edilmesi gerektiğini söylemiştir ki, görüş birliğiyle bu gereklidir. Bilginiler, bu durumda orucunun bozulup bozulmayacağı hususunda ise, görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, oruçlu davet edene oruçlu olduğunu bildirmelidir. Yine davet edilirse, olumlu karşılık verir. Ebu Hureyre, bu görüşteydi. Bir kısmı ise, yememesi gerektiğini söyler. Onun yerine, nafile bir namaz kılar ve davet sahibine de dua eder. Enes bu görüşteydi. Bazı bilginler ise, şöyle der: Bu kişi orucu bozma ile tamamlama arasında serbesttir, bozarsa kaza eder. Talha b. Yahya ve başka bazı kimseler de bu görüşteydi. Bazı bilginlere göre dilerse orucunu bozar ve kaza etmesi gerekmez. Şureyk, Mücahit bu görüşteydi. Bazılarına göre dilerse gündüz yarılanmadığı sürece orucunu bozar. Cafer ez-Zübeyr bu görüşteydi. Bazı bilginlere göre, bozduğu takdirde kaza edip etmeme konusunda kişi serbesttir. Ümmü Hani ve Simak b. Harb bu görüşte idi.

Allah ârifleri başarıya erdirdiği gibi seni de başarıya erdirsin, bilmelisin ki, Hak oruç tutmasını emretmediği halde kendiliğinden oruç tutmaya karar verebilir ve oruçlu haline gelebilir. Böyle bir insan, kendisine yaklaşma niyetiyle yerine getireceği ve kendisini yükümlü yaptığı bu ibadet yönünden Allah'a bir söz ve ahit vermiştir. Allah ise şöyle der: '*Amellerinizi boşa çıkartmayınız.*'[178] Bu insan sülûk makamında ise, nefsini Allah karşısında verdiği sözü bozmaya alıştırmamalıdır. Allah '*Sizinle yaptığım ahde vefa gösterin*'[179] der. Bu ahit, kendisine zorunlu tuttuğun ve Rabbin ile bu konuda yaptığın sözleşmelerle ilgilidir. Hz. Peygamber (kendisine farz ibadetleri soran bedeviye cevabında, başka farz yoktur anlamında) 'Hayır, gönüllü olarak tutarsan vardır' demişti.

Nafile orucu tutan kimse, Allah'ı bilen büyüklerden ise -ki onlar nefslerine hakim ve nefslerini yönetebilenlerdir- olabilir. Bu insanlar, kullarının diliyle konuşan, emreden ve davet eden Allah'tan başkasının bulunmadığı görür. Hz. Peygamber 'Allah kulunun diliyle 'Allah kendini öveni duydu'' demiştir. Bu insanlar, hal ve söz olarak, âlemdeki bütün konuşmalara karşı böyle hareket eder. Müşahede makamı bu konuda onların üzerinde hükümrandır. Onlar, bildiklerini inkar etmez. Perdeli insan 'falan konuşuyor' derken bu makamdaki insan 'Hak kulunun diliyle şöyle diyor' der.

Konuşan kişi, bu makamdaysa -nefsinin aracılığıyla değil- Hak vasıtasıyla konuştuğunu görür; ya da bu makamda değildir. Öyleyse davet edilen kişi, davetçinin durumuna bakmalıdır. Onu Rabbi vasıtasıyla davet etmişse, davetine olumlu karşılık vererek 'ben oruçluyum' der ve yemek yemez, hane halkına dua eder, yanlarında namaz kılar. Dilerse ve yemesinin davetçiyi mutlu edeceğini anlarsa, orucunu bozabilir. Böyle bir insan, kemalle ve nitelikle özdeşleştiği için serbesttir. Kâmil insan, dileme hakkına sahiptir: Dilerse yer, dilerse yemez. (Güçlüğü yeğlemek anlamında) Azimet yolunu seçerse, iş değişir, çünkü onun azimeti, '*Allah katında söz değişmez*'[180], 'kulumun bana kavuşması kaçınılmazdır' gibi ifadelere benzer. Davetçi (Hak vasıtasıyla değil de) nefsi vasıtasıyla davet ederse, hemcinsi onu davet etmiş demektir. Bu durumda davetçi, yiyebilen ve içebilen birisini davet etmiştir, bunu görmeseydi onu davet etmezdi. Dolayısıyla bu sözü duyan insanın yemek yemesi uygun olmadığı gibi orucunu tutması ve tamamlaması gerekir.

Allah hakkının yerine getirilmesi, (kul hakkından) önceliklidir. Allah hakkı, oruç tutmaya karar veren insanın tercihiyle ortaya çıkmıştır.

Yemek yiyen nefs kendisine şöyle diyebilir: 'O seni çağırmadı, davet sana değil, banadır. Onun davetine icabet etmem ise, yemem demektir.' Bu durumda insan nefsine şöyle der: 'Davetin sana ait olması, bu ibadette Hak seni zorlamaksızın kendini oruç yükümlülüğü altına sokmuş olmandan kaynaklanır. Orucu tutmaya başlayınca, tamamlamalısın. Bu, senin kendine zorunlu kıldığın bir ödevindir. Kendine karşı ödevini yerine getirmen, başkasınınkini yerine getirmenden önceliklidir. Hak sana bunu peygamberinin diliyle bildirerek şöyle demiştir: 'Sadakaların en sütünü nefsine verdiğin sadakadır.' İntihar eden insana ise 'cennet yasaklandı' denildi. Başkasını öldürüp kısas cezası uygulanmaksızın ölen hakkında ise 'Allah dilerse bağışlar, dilerse cezalandırır' denildi. Öyleyse orucunu bozarsan, kendi hakkını ihmal ederek başkasının hakkını yerine getirmiş sayılırsın. Allah hakkı ise, nefsinin hakkındadır. Böylelikle nefsini yemekten alıkoymalı ve onu -yemek yerine- namaz kılmayla meşgul etmelisin. Başka bir ifadeyle, (davetçinin yerine) davet edenlerin en kâmili ve şereflisi olan Allah ile konuşmayı tercih etmelisin. Allah insanı böyle bir durumda namaza davet etti, çünkü peygamberinin diliyle şöyle dedi: 'Oruçlu ise namaz kılsın.' Öyleyse Allah bu durumda insana namazı emretti.

FASIL İÇİNDE VASIL

Dehr Orucu

(Bütün seneyi oruçla geçirmek anlamındaki) Dehr orucunu -başkası değil- ed-Dehr (Hak) tutulabilir, çünkü insan için dehr orucu senenin tamamını tutmak demektir. Bu ise, kendilerinde oruç tutmanın görüş birliğiyle yasak sayıldığı Ramazan ve Kurban bayramları nedeniyle tutulamaz. Bu nedenle kulun dehr orucu tutması mümkün değildir. ed-Dehr Allah'ın adı olduğu gibi oruç da O'na aittir. Allah'a ait bir şey, sana bunu yasakladığı sürece, sana ait sayılamaz. Yasak koyarsa -ki o asalet bakımından sana ait değildir- bunun gerçekleşemeyeceğini

bildirmiş demektir. Buna rağmen onu yaparsan, yapılmayacak bir işi yapmış, istenilmeyecek bir işi istemişsin demektir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Davud, Meryem ve İsa'nın Oruçları

En faziletli ve en dengeli oruç, bir gün kendin için bir gün Rabbin için oruç tutup bunların arasında bir gün yemendir. Bu, nefse karşı en büyük mücadele ve hüküm bakımından dengeli davranıştır. Böyle bir durumda kul adına, tıpkı güneş ışığından aydınlanma hali gibi, namazın hali gerçekleşir. Namaz nur, sabır ise aydınlıktır ve sabır oruçtur. Namaz kul ile Allah arasında bölünmüş bir ibadettir. Davud orucu ise, bir gün tutmak ve bir gün yemektir ve bu oruç, sana ve Rabbine ait şeyleri birleştirir.

Bazı bilginler ise Allah hakkının öncelikli olduğunu dikkate alarak, Allah'a ait olan ile kula ait olanı eşitlemeyi uygun görmedi. Bu yaklaşıma göre, iki gün oruç tutulur, bir gün yenilir. Meryem'in orucu böyleydi. Çünkü o, erkeklerin kendisinden bir derece üstün olduğunu gördüğünde şöyle düşünmüştü: 'İkinci gündeki oruç, belki de o derecenin karşılığı sayılır.' Gerçekte de öyle olmuştu. Nitekim Hz. Peygamber, erkekler hakkında yaptığı tanıklıkla Meryem'in de erkekler gibi kâmil olduğuna tanıklık etmişti. İki kadının tanıklığının bir erkeğin tanıklığına denk olduğunu gördüğünde Meryem şöyle demişti: 'Benim iki gün oruç tutmam, erkeğin bir gün oruç tutmasının yerini alır.' Böylece erkeklerin makamını elde etmiş, oruçtaki fazilet bakımından Davud ile eşitlenmişti. Bir insanı nefsi etkisi altına alırsa, onu ilahlık (duygusu) etkisi altına almış demektir. Bu nedenle, nefsini aklına bağımlı hale getirebilmek için, ona Meryem'in nefsine davrandığı gibi muamele etmelidir. Bu, anlayan için güzel bir işarettir.

Meryem erkeklere katılmakla kemal sahibi olabiliyorsa, onun Rabbine katılması daha büyük kemal meydana getirir. Bu kısma örnek olarak Meryem oğlu İsa'yı verebiliriz. Çünkü o, bütün seneyi oruçla

geçirir ve orucunu bozmaz, geceyi ibadetle geçirir ve uyumazdı. O, âlemde gündüz ed-Dehr ismiyle, gece ise kendisini uyuma ve gafletin almadığı el-Kayyum ismiyle zuhur ederdi. Bu nedenle onun hakkında ilahlık iddiasında bulunulmuş ve şöyle denilmiştir: 'Allah Meryem oğlu Mesih'tir.' Daha önce hiçbir peygamber hakkında böyle denilmemiştir. Üzeyr hakkında söylenen nihai şey, onun Allah'ın oğlu olduğuydu. Fakat onun Allah olduğu söylenmedi.

Bu niteliğin gayb perdesinin ardından keşf ehlinin kalplerine ne kadar etki ettiğine bakınız. Sonuçta onlar 'Allah Meryem oğlu Mesih'tir' demişti. Bu sözleri nedeniyle Kur'an, bu konuda adlarına mazeret ortaya koyarak, şirke değil inançsızlığa nispet etti, çünkü onlar şirk koşmadı. Bilakis 'O Allah'tır' demişlerdi. Müşrik, Allah ile birlikte başka ilah kabul eden kimsedir. (Hristiyanlardan) Böyle birisi, müşrik değil kafirdir. Allah şöyle der: '*Allah Meryem oğlu Mesih'tir diyenler kafir oldu.*'[181] Böylelikle onları örtme (küfr) özelliğiyle nitelemiş, onlar da İsa'nın beşeriliğini (nasut) bir tecelligah edinmişti. Hz. İsa ise, Allah'ın kendisinden aktardığına göre, onların söylediklerini kendileri adına tespit ederek bu makama dikkat çekmiştir. Mesih İsa şöyle der: '*Ey İsrail oğulları, Allah'a ibadet ediniz, Rabbime ve sizin Rabbinize.*'[182] Onlar ise şöyle karşılık verir: 'Biz de öyle yapıyoruz.' Böylelikle onlar, Mesih'te Allah'a ibadet etmişti. Sonra onlar şöyle der: 'Kim Allah'a ortak koşarsa, Allah cenneti ona haram kılar.' Yani Allah, kendisini örttüğü perdeyi ona haram kılar. Allah, kafir olmakla kendilerini nitelerken, onları örtme özelliğiyle nitelemiştir.

İşte bu, zâhirinin işin gerçekte olduğu durumu verdiği bir ayettir. Burada tevil, kınanır. Sana zikrettiğimiz şeyi anladığında, büyük bir deryaya düşersin. O deryada boğulan kişi, hiçbir zaman, kurtulamaz, çünkü o, ebedilik deryasıdır. Kendisini inceleyip basiret gözüyle bakan ve bu konuda Allahtan gelen bir basirete sahip kimseler için Allah'ın kelamı ne kadar hikmetlidir!

FASIL İÇİNDE VASIL

Kocası Var İken Kadının Nafile Oruç Tutması

Müslim Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamberin 'Kocası var iken onun izni olmaksızın kadın oruç tutamaz' demiştir. Bu noktada (izin olmasa bile) Ramazan orucunun vacip olduğunda görüş birliği vardır. Bu nedenle Ebu Davud hadis'e Ramazan'ın dışındaki oruçlar kaydını düşmüştür.

(Bâtınî yorumda) Kadın mümin nefs, kocası ise onu üzerinde hüküm sahibi olandır. Bu ise, şeriat değil, mümin nefsin 'şeriata inanması'dır. Şari, kendisine inanan nefse dilediklerini farz kılar. Böyle bir nefsin yapacağı veya başlayacağı her davranış veya amel, şeriatın izniyle ve hükmüyle olabilir. Allah'ın kulları içinden fiile başlarken bütün davranışlarında şeriatın hükmünü düşünenler -ki böyle yapmak onlar adına pek hayırlı olurdu- azdır. Bu nedenle de pek çok iyiliği ve büyük bir bilgiyi yitirirler.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yolcunun Orucu

Es-Sahihayn, yani Müslim ve Buhari'de İbn Abbas'ın Peygamberden şöyle aktardığı zikredilir: 'Yolculukta oruç tutmak iyilikten değildir.' 'den', Buhari'nin rivayetinde geçer. Müslim'in aktardığı hadis 'den' sözü geçmeksizin 'iyilik değildir' şeklindedir.

Seferin (yolculuk) 'sefer' diye isimlendirilmesinin nedeni, insanların huylarını izhar etmesidir. Bunu ise, güç ve imkan sahipleri için meşakkatli ve zorluklar içermesi nedeniyle yapar. Böyle ise, zayıfların hali nasıldır, hesap ediniz! Birisi amelini yapanından ayırırsa, orucundan uzaklaşmış olur ve onu yapanına bırakır. Dolayısıyla oruçluyken bir amel yaptığını iddia etmez. Bu kişi, riyanın karışmadığı oruç tutmuştur. Kendisine ait olmayan bir şeyi insanın kendisine ait sayması, iyilik-

ten değildir ya da iyilik değildir. İşte bu, bir işarettir ve onun sınırında dur! Bu konuda söz uzadı.

FASIL İÇİNDE VASIL

Vacip Oruç Günlerinin Sayısı

Oruçta vacip günlerin sayısı, iki yüz yirmi altı gündür (bütün bir sene içerisinde tutulabilecek nihai oruç günü sayısı). Adak orucu ise, hesaplanamaz ve onu sınırlayamayız. En çoğu, bir yıldır, -teşrik günleri orucunun yasak olduğunu kabul edenlere göre- altı veya üç gün veya iki gün eksik de olabilir. Bu iki gün, haklarında görüş birliğine varılan kurban ve Ramazan bayramı günleridir. Oruçta adağın en azı, bir gündür. En azına baktığında 'iki yüz yirmi yedi gün' dersin. Bu sayının dışındakiler ise, vacip oruç değildir. Bir kısmı, eşiyle cinsel ilişkiye giren, (eşini mahremine benzetmek şeklinde bir yemin anlamındaki) zıhar yapan ve (hacda) yanlışlıkla bir şey öldürenin tutacağı oruçlardır. Bunlar, altmış, altmış ve altmış gündür. Ramazan'da onlardan biri olarak otuz gündür. Hacda fidye olarak oruç tutmak da üç gündür. Üç gün yemin orucu, on gün temettu orucu, adak için ise en az bir gün oruç vardır. Bunların bir kısmı ise, 'serbest vacip' oruçlardır. Bir kısmı ise, zamanla belirlenmiş ve sınırlanmış oruçlardır.

Bilmelisin ki, oruç ile kendilerini zorunlu kılan ya da bedeli oldukları bu davranışlar arasında bir ilişki bulunmasaydı, orucun onların yerini alması geçerli olamazdı. Orucun onların yerini alması, her orucun bir kefaret olmasından kaynaklanır. Bu ise, bizim 'serbest vacip' sözümüzün anlamıdır. Orucun bir kısmı, insana yasaklanmış şeyi ona helal yaparken bir kısmı Allah'ın onun üzerindeki hakkını düşürür. Bir kısmı ise Allah hakkını ve başkasının onun üzerindeki hakkını düşürür. Bu günlerin ve bunların vacip olduğu bana bildirildiğinde, şöyle denildi: 'Seni bu ilişkileri ortaya çıkartma hususunda kendi haline bıraktık. Bu noktada yalnız da değilsin. Bunların bilgisinin verilip de hangi yoldan olursa olsun, onları bildirmesi yasaklanmış kimseler de senin gibidir.'

Bu durum, beni bu ilişkileri açıklamaktan engelledi. İlâhî emirler ve Rabbani işaretler sınırında durmak, bu yol ehli için zorunludur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Oruçlunun Misvak Kullanması

el-Hasan'da Amir b. Rebia'nın şöyle dediği yer alır: 'Hz. Peygamberin sayamayacağım kez oruçluyken misvak kullandığını gördüm.' Bazı bilginler, bütün günlerde bunu geçerli saymıştır ki, ben de bu görüşteyim. Bazı bilginler ise, öğleden sonra misvak kullanmayı mekruh saymıştır. Ağız kokusunu dikkate alan kimse, misvak kullanmayı eksik sayar. Halbuki bu kişinin meseleye bakışı eksiktir. Çünkü Hz. Peygamber 'Misvak ağzı temizler ve Rabbin rızasını kazandırır' demiştir. Misvak, Rabbi razı eder, dişleri kir ve kendisine ilişen sarartıdan korur. Bezzar Hz. Peygamberin sahabesine şöyle dediğini aktarır: 'Neden dişleriniz sararmış bir halde huzuruma giriyorsunuz? Onları temizleyin.' Burada Peygamber gözün payını zikretmiş, kokuya ise eğilmemiştir. Kokuyu ise, misvak gidermez. Ağız kokusu, midede gerçekleşen ve nefes almanın ortaya çıkarttığı bir bozulmadır. Meseleye böyle bakan kimseyle, (izzetten zillete düşen hakkında söylenen) 'istenvaka'l-cemelu (erkek deve dişiye benzedi)' diyen kişi birdir.

Oruçlunun ağız kokusu, Allah katında kıyamet günü misk kokusundan daha temiz olduğuna göre kıyamet günü onun kokusu misk kokusuyla değişecektir. O halde söz konusu olan buradaki koku değildir. Hz. Peygamberin oruçlunun oruçluyken misvak kullanmayı yasakladığı veya bunu kerih saydığı bize aktarılmadı. Bilakis misvak kullanmak, zaman veya halle sınırlamaksızın teşvik edilmiş bir emir, kayıtsız bir teşvik, hatta Peygamberin bu konudaki vurgusunu hesaba katarsak teşvikten daha çok vacipliğe yakındır. Bu rivayet, yanında oturan mümin olmayan birisinin eziyet göreceği bir koku ağzından yayılması nedeniyle üzülen oruçlunun kalbinin (kırıklığını) onarır. İman ile bezenen kimse ise, böyle bir kokudan eziyet duymaz, çünkü iman nedeniyle oruçlunun kokusunun Allah katındaki değerini bilir. İnsan doğru dü-

şüncelinin çirkin bulacağı bir şeyi sırf nefsanî bir amaç nedeniyle güzel bulabilirken Rabbi razı edecek bir şeyi hissettiğinde müminiinin hali nasıl olabilir ki? O, bununla daha da sevinir. Bizim zevk yoluyla elde ettiğimiz bilgiye göre, bu kokuyu dünya hayatında misk kokusu gibi algılamak, imanın alametidir.

Bu kokunun Allah'ın kendisine gösterdiği ilgi nedeniyle diğer kokulardan üstün olduğuyla ilgili böyle bir rivayet, oruçlunun kalp (kırıklığını) onarır, onu daha fazla oruç tutmaya teşvik eder. Meleklerin ve Allah adamlarının ağzının kokusuna rağmen kendisiyle oturmaktan eziyet görmeyeceklerini kendisine öğretir. Halbuki melekler, Âdemoğlunun rahatsız olduğu şeyden rahatsız olur. Bu konuda oruçlunun ağız kokusu hakkında değil, fakat sarımsak ve benzerleri hakkında bir rivayet vardır. Oruçlu misvak kullanırsa, hangi vakitte olursa olsun, misvak kullanmayandan daha üstün bir derecededir, çünkü o Allah'ı razı edecek bir ameli artırmıştır ki o da misvak kullanmaktır.

Bilmelisin ki, kötü koku insandan kaynaklanmaz, o doğanın bir gereğidir. Bu ise, midede kalan ve hoş kokulu yeni yemeğin örtemediği artık yemeklerin kokuşmasından kaynaklanır. Nefes ise, uğradığı güzel ve çirkin kokuları dışarıya çıkartır. Bu kokuları insan, duyusal olarak melek ise manen hisseder. Nitekim kul bir yalan söylediğinde, bu sözün yaydığı kötü koku nedeniyle melek kendisinden 'üç mil uzaklaşır. Koku alma duyusuyla da bu kokuyu koku ehli o kişiden alır. Bu makamın ehli ve bu hal sahibi bir insan hakimlik görevinde bulunursa, hüküm verirken yalan tanıklık yapıldığında lehinde tanıklık yapılan kimsenin yararına hüküm vermemelidir. (Yalan tanıklığa rağmen) Onun lehinde hüküm verirse, Allah katında günahkârdır. Bu, zevk ehli için yararı büyük bir konudur. Hakim bilgisiyle hüküm vermezse bile, bilgisine karşı çıkması ise kesinlikle caiz değildir. Mallarla ilgili durum böyledir. Söz konusu olan bedenler olduğunda ise, hakimin hükme konu olan kimse hakkındaki hükmünü açıklamaya gerek duymadığım başka bir nedenle vermesi şart değildir. Öyleyse oruç ağız kokusunun sebebi değildir ve oruç Allah'a aittir. Bu nedenle müminin oruçlunun ağzından ortaya çıkan kokuya karşı tahammül göstermesi gerekir. Allah ise, bu kokuyu duyan kişiyi dikkate alarak, kendisinden orucu uzaklaştırmak için oruçluya hızla orucunu bozmayı ve sahuru geciktirmeyi emretti. Ayrıca, iftar edişinde onun adına doğal bir sevinç yarattı.

Konuyla ilgili başka bir bâtınî yorum şudur: Oruçluya iftarı hızla yapması, sahuru geciktirmesi emredildi. Bunun amacı, bu iki namazda temiz bir kokuyla Hakka yakarmasını sağlamaktır, çünkü oruç zamanı, sona erdi. Oruç zamanı tamamlandıktan sonraki bu koku, oruçlunun kokusu değildir, onun kokusu oruçluyken vardı. Allah, Peygamberin bildirdiği bu hadiste şöyle demişti: 'Oruçlunun ağız kokusu Allah katındadır.' Böyle olması, oruçlu onu temizlemediğinde kıyamet gününde böyledir. Misvak ile ya da orucunu bozmayan şeyle onu temizlediğinde ise, daha temiz ve daha hoş olur ve bir temizlikten başka birine geçerek Allah'ı memnun eder. Çünkü bu çirkin kokunun oruca (sevabını artıracak) bir etkisi yoktur.

Bir rivayette şöyle denilir: Allah kendisi için güzelleşmeye en layık kimsedir. Kokuları güzelleştiren ve onlardaki çirkinliği gideren nesneleri kullanmak, güzelleşmenin bir parçasıdır. 'Allah güzeldir ve güzeli sever.' Her şeyin güzelliği kendisine uygun ve onun gerektirdiği tarzdadır ki bu güzelliği, güzelliği algılayan kişi o yoldan algılar ve haz alır. Bu algıyı, göz, kulak, burun, tat, dokunma duyulan, görülen, yenilen ve dokunulan şeylerden alır. Bir rivayette misvak (*sivake*) ile namaz kılmak misvak kullanmaksızın kılınan yetmiş namazdan üstündür denilir. İşaret yorumunda ise *sivake* (bir anlamında *misvak kullanmak*, bir yorumda 'senden başkası' demektir), yani senden başkası Rabbindir. Senin gibi olan ise, senden başkası değil, senin aynındır. O halde (bu yorumda hadisin anlamına göre) Rabbin vasıtasıyla namaz kılman nefsin vasıtasıyla namaz kılmandan hayırlıdır. Burada Peygamber *siva*'ya (başka) işaret etti. Yetmiş ise, insanın ortalama ömrüdür. Şari yedileri genellikle yalın ve bileşiklerde dikkate alır. Hadisin yorum yöntemine gelirsek, hadis iki temizliği kendinde toplar: Abdest ve misvak kullanmak. Abdest derken kast edilen, ağza su vermektir. Bu ise, bize göre, abdestin sünnetlerindendir. Ağız, konuşma organıdır, çünkü namaz, gündüz muhadese (sohbet), gece müsamere (gece sohbeti), sırda ihtisas, yani müsarere (içten konuşmak), açıkta tebliğ etmek demektir. Bütün bunlar, ayakta duran, oturan ve yanı üzerinde yatan için böyledir. İşaret âleminden olduğunda ve 'senden başkası (sivake)' ile namaz kıldığında, ancak es-Subbûh ve el-Kuddûs isimlerinden namaz kılabilirsin. el-Kuddûs, temizlenmeyi gerektirir.

Burada işaret ve tahkik yorumundan söz ederken, Allah ehlinin bilgi kaynaklarından habersiz onların o insanların zâhiri (hükümleri) reddettiklerini zannetmemesi için, bir fark koyduk. Söz konusu kimseler, Allah ehlini Batınîliğe nispet eder. Allah ehli böyle bir suçlamadan münezzehtir! Onlar her iki ucu kabul edenlerdir. Şeyhimiz Ebu Medyen tek başına bir yönü benimseyeni kınayarak 'İki ucu birleştiren Sünnet ve bilgide kâmil olandır' derdi. (Zâhir ve bâtın arasındaki) Ortaklık, Peygamberin 'sivake (misvak kullanmak ve senden başkası) sözünde gerçekleşmiştir. 'Sivak' kelimesindeki *k* harfi, asıl anlamıyla kelimenin bir harfiyken istisnai olarak izafe elden bir harftir ve aslî harf olmaz. Onu tahkik yönünden kabul eden kimse, ikinci tekil şahsın izafesi olmasına tek bir şey olarak bakmıştır. Bu durumda onu izafette tıpkı bir kelime gibi asıl yapar ve bileşikliği tek bir kelimedeki harflerin bileşiğinin bâtınî yorumu sayar. Böyle bir hitabın izafesinin varlığı, izafe *k*'si ile yapılabilir. Sivak ismi de *k* olmaksızın var olamaz.

Allah ehlinin meseleye ne kadar ince baktığına dikkat ediniz! Bu bilgi teorik düşünceden olsaydı, kuşkusuz, bu bilgiyle bile başkalarından üstün olurlardı. Onlar böyle ise, hakkında *'O arzusundan konuşmaz, sadece vahy edileni söyler, ona güç sahibi olan öğretti'*[183] buyrulan peygamber nasıldır? Allah rızık verendir ve bilgi ruhların rızkıdır. O metin ve güç sahibidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bir Oruçluya İftar Ettirmek

Tirmizi'nin Zeyd b. Halid el-Cüheni'den aktardığı bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kim bir oruçluya iftar yaptırırsa, onun sevabı kadar sevap alır, fakat oruçlunun sevabından bir derece eksik kalır.' Tirmizi hadisin sahih olduğunu söyler. Oruçlunun iftar etmede bir sevabı olduğu gibi oruç tutarken de sevabı vardır. Ona iftar yaptıranın da orucu bozma sevabı vardır, oruç tutma sevabı yoktur, bunu anlamalısın! Bu rivayetten ise, oruç bozmanın (iftar) onu tamamlayan bir öğe olduğunu anladık. Bir davranışında bir insana yardım eden kişi, davra-

nış sahibinin ücretinde bir eksilme olmaksızın, onun hayrına ortaktır. Bu durum, davranışı yapanda bir eksiklik meydana getirmeyeceği gibi sevap her ikisi için tamdır. Bir hadiste 'Kim iyi bir adet çıkartırsa (onu yapanların sevabını alır)' denilir. Burada Şari, oruç bozmayı orucun tamamlayan bir unsuru saymıştır.

Parçaları birbiriyle ilişkili bir şeyin bir parçasıyla nitelenen kimse, o şeyin sevabını elde eder. Bununla birlikte onu yapan kişi gibi, bütününü yapamamış ve elde edememiş olabilir. Söz gelişi, peygamberliğin parçalarından birisiyle nitelenen kimse, peygamber gibi bir ücret ve fazilet elde eder. Bununla birlikte peygamberliğin tümüne sahip olamaz ve o bir peygamber değildir. Bir rivayette '(Kıyamet günü) Peygamber olmayan bir grup gelir ve peygamberler onlara gıpta eder' denilir. Peygamberler, peygamberlikteki güç ve meşakkat nedeniyle bu fazilete ve ecre ermiştir. Bu kimseler ise, herhangi bir meşakkatin bulunmadığı onun bir ya da birden fazla parçasına ulaşmış ve onunla nitelenmiştir. Onlar, sadece bu parça vasıtasıyla peygamberliğin bütününle nitelenenin (Peygamber) sevabını kazanır. Bu duruma örnek olarak, zengin karşısındaki yoksulun durumunu verebiliriz: Yoksul, zenginin veya bilginin kendisinin yapamayacağı işleri yaptığını gördüğünde, aynı iyiliği yapmak ister. Bunlar, sevapta birdir, fakat sadece niyette ortaktırlar. Bununla birlikte yoksul, malını nereden kazandığı hakkında hesaba çekilemeyeceği için zengine göre ilave bir hale sahiptir. Zengine 'nereden kazandın?' 'nerede harcadın?' denilecektir.

Bunlar, peygamberlerin gıpta ettiği kimselerdir. Fakat gıpta, cennette değil, kıyametin duraklarındadır. Onların makamları hakkında Allah *'büyük korku onları mahzun etmez'*[184] der. Peygamberler kendileri hakkında değil, ümmetleri hakkında korku duyar. Müminler ise, sadece yaptıkları günahlar nedeniyle kendileri adına korku duyar. Onların haklarında korkacakları bağlıları olmadığı gibi korku duymalarına sebep olabilecek bir günah da işlememişlerdir. Büyük korku onları üzmez. Her nebiye, gönderildiği ümmetin toplam sevabı verilir. Söz konusu ümmetin ona inanıp inanmaması birdir. Çünkü her nebinin niyeti, insanların kendisine inanmış olmasını arzulamaktır. Böylelikle bütün peygamberler temenni ücretinde bir, fakat kendilerine uyanların sayısıyla her biri arkadaşından ayrılır. Öyleyse bir peygamber gelir yanında büyük bir kalabalık bulunur, biri gelir daha azı, daha azı... en

sonunda bir peygamber gelir yanında iki adam, bir adam veya hiç kimse olmaz. Bunların hepsi temenni ve tebliğ ücretinde aynı derecededir.

Kim bir oruçluya iftar ettirirse, ilâhî bir nitelikle nitelenmiş demektir. Bu nitelik Allah'ın el-Fatır (açan, yaratan) ismidir. Bu isim, güneş battığında oruçluya orucunu açtırmıştır. Oruçlu yese de yemese de ya da içse de içmese de, dince orucunu açmış sayılır. Güneşin batımı, onu oruçla nitelenmekten çıkarttı. Bu durum, yedirdiği şey ile ona orucunu bozdurmuştur. Bu dereceye ulaştığında ise, Allah'a ait özellikle ahlaklanmış sayılır. Nitekim oruçluyken de Allah'a ait yemekten, içmekten eşten ve orucu bozan her şeyden münezzehlik özelliğine sahipti.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yolcu Orucu

Tirmizi, Aişe'den aktardığı bir hadiste Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Bir kavme konuk olan, onlardan izinsiz nafile oruç tutmasın.' Sûfilerin Allah'ın konukları olduklarını anladık, çünkü onlar, ilâhî mertebeyi tercih ederek nefslerinden ve bütün hazlarından yolculuk yapar, Allah'a konuk olurlar. Onlar, ancak konuk oldukları kimsenin -ki Allah'tır- izniyle bir şey yapar. Onlar, ilâhî bir emir olmaksızın, tasarrufta bulunmaz, durmaz ve hareket etmez. Bu niteliğe sahip olmayan kimse, yolda yürür, nefsinin yollarını aşar, en sonunda Rabbine ulaşır ve bu durumda 'konuk' haline gelir. O'nun yanına yerleşip geri dönmediğinde ise, 'ehil' olabilir. Çünkü Kur'an ehli -ki Kur'an toplamak demektir- Allah'ın ehli ve seçkinleridir.

Hikaye: Şeyhimiz Ebu Medyen Mağripte mesleği terk etmiş ve Allah'ın kendisine verdiği fethe göre Allah karşısında otururdu. O, bu oturuşta Allah karşısında garip bir yönteme sahipti. Kendisine getirilen hiç bir şeyi reddetmezdi. Bu konuda Abdulkadir el-Cîlî gibiydi. Ancak Abdülkadir, zâhirde şerefin verdiği özellik nedeniyle, daha etkin idi. Ona şöyle soruldu: 'Ebu Medyen? Niçin bir meslek edinmiyor veya ni-

çin meslek edinmeyi kabul etmiyorsun? Ebu Medyen 'kabul ediyorum' demiş. Bunun üzerine 'Niçin sen bir meslek yapmıyorsun?' diye sorulunca, şöyle yanıt vermiş: 'Size göre bir insan bir kavme konuk olup oraya yerleşmeye karar verdiğinde, konukluk süresi ne kadardır?' 'Üç gün' diye yanıt verilmiş. 'Üç günden sonra ne olur?' diye sormuş. Onlar da 'Onlara yük olmamak için bir meslek yapar' demiş. Şeyh şöyle yanıt vermiş: 'Allahu ekber, insaf! Biz Rabbimizin konuklarıyız. Biz sonsuza dek evine yerleşmek üzere O'na konuk olduk ve konukluk hali ortaya çıktı. Allah kuluna güzel bir huy gösterdiğinde, öncelikle kendisi o huyla nitelenmiştir.' Onlar 'haklısın' demiş. Ebu Medyen eklemiş: 'Rabbimizin günleri, O'nun söylediği gibi, *'Sizin saydıklarınızdan bin senedir'*[185] Öyleyse O'na konukluk da günlerine göredir. Onun nezdinde üç bin sene kaldığımızda, bir meslek yapmayız. Bundan sonra bize itiraz edebilirsiniz? O zaman biz ölmüş, dünya hayatı sona ermiş ve O'nun nezdindeki konukluğumuz nedeniyle faziletimiz geride kalır.' Kendisine karşı çıkan insan, Ebu Medyen'in sözünden hoşlanmıştır. Sen de onlardan isen, bu söze iyice bak!

FASIL İÇİNDE VASIL

Haftanın Günlerinin Oruçla İlgisi

Tirmizi'nin Aişe'den aktardığı bir hadiste şöyle denilir: 'Hz. Peygamber, her ay cumartesiyi, pazarı ve pazartesiyi; diğer aydan ise Salı, çarşamba ve Perşembeyi oruçlu geçirirdi.' Bu hadisten Peygamberin haftanın her gününü oruçlu geçirmeyi amaçladığını anladık. Bu durumda Peygamber 'gün orucu' tutmuş olabileceği gibi kendisinden güne bir ihsan da olabilir. Günler, kulun kendisinde yaptığı ibadetlerin mekanı olmakla birbirlerine karşı övünür. Salih kul, her bir gün kendisine şükretsin diye haftanın, yılın ve ayın her günü için yapılabilecek iyiliklerin birisini belirler. Gün, Allah nezdinde o ibadetle süslenir, o kişinin lehinde tanıklık yapar. Bir günde bütün iyilikleri bir araya getirme mümkün değilse, o günde yapılabilecek şeyi yapmak gerekir. Ertesi hafta aynı gün geldiğinde, ilk hafta kaçırdığı ibadeti o gün yapabi-

lir. Böylece bütün iyilikleri o gün gerçekleştirmiş olabilir. Senenin ve ayın bütün günlerinde böyle hareket edilir.

Bilmelisin ki, ayların günleri ilişkili oldukları şeye göre derece dereceyken gündüzün ve gecenin saatleri de ilişkili oldukları şeye göre derece derecedir. Gece gündüzden saatlerini alır, gündüz de geceden saatlerini alır. Vakti belirlemek, gece ve gündüzü içeren günün hareketinden kaynaklanır. Ayın günleri, örfte menziller diye isimlendirilen sabit yıldızlarda değil, büyük feleğin menzillerini gezegenlerin kat etmesiyle ortaya çıkar. Ayın feleği kat ederken belli günleri olduğu gibi Katib'in (Utarit), Zühre'nin, Güneş'in, Merih'in, Müşteri'nin ve Zühal'in de başka günleri vardır. Kul, bütün bunları amellerinde dikkate almalıdır, çünkü onun ömrü, bunları yerine getirebileceği kadardır. Bu ayların en büyüğü, yaklaşık otuz seneden fazla olabilir.

Burçlar feleğini kat edişte sabit feleklerin aylarını anlatmaya gerek yoktur. Çünkü ömür, onlara gerekli ibadeti yerine getiremeyecek kadar kısadır. Fakat onların cehennem ehlinde bir hükmü vardır. Gezegenlerin de cehennemin ilk derecesinde bulunanlar üzerinde hükmü vardır. Birinci derecede bulunanlar, bilhassa münafıklardır. Batınîlerin ilk mertebede yerleri yoktur, onların yeri cehennemin üst katıdır. Kafirlerin ise cehennemin her yerinde bir yeri vardır. Cennet ehlinin üzerinde dönen, Burçlar feleğidir. O, hiçbir yerde durmadığı için, hareketi gözleme göre sona ermez, çünkü gözlem onu takip edemez. O, parçaları birbirine benzer bir şeydir ve bu nedenle sonlu değildir. Bu nedenle sonsuza değin sabit nimette daimi olarak kalmak gerçekleşmiştir. Cehennemin hükmü nimetlenenlerin hükmüyle bir değildir, çünkü onların üzerinde dönen şey, menziller feleği ve yıldızlardır. Bunların alanı, sınırlı bir şekilde yol alır. Bu nedenle, onların üzerinde azabın sonsuz olmaması umulur. Ateş, azap diyarıdır. Ateş, acının bir yer olmasına ilave bir hükmü vardır, çünkü biz, cehennem bekçilerinin cehennemde azap çekmeden sürekli nimet içinde kalacaklarını biliriz. Bununla birlikte onlar, oradan çıkmayacaktır, çünkü onlar cehennem için yaratılmıştır ve cehennem daimidir. Orada kalanlar da cehennem için yaratıldığı için daimidir.

Orucu kendisiyle bitirdiğimiz rahmetin öne geçmesi ve gazap özelliğine baskın gelmesi hakkındaki ifadelerimizi iyi öğren! Allah, her

menzilde bir tecellisi olması gerekecek şekilde, yüce ve üstündür. Allah, hiçbir kötülüğün bulunmadığı sırf hayır (iyilik), karşılığında yokluk bulunmayan varlıktır. Varlık, âlemdeki mutlak rahmettir. Azap ise, bir takım nedenlerle ortaya çıkar ve ilişir. Dolayısıyla geçici bir durum nedeniyle meydana gelen bir arazdır. Arazlar, süreklilik özelliği kazanamaz, kazansalardı araz olmazlardı. Araz hiç bir zaman geçicilik özelliğinden kurtulamaz ve bu nedenle de 'azabın sürekliliği' fikri zayıflar. Rahmet, bil kuvve bütün oğullarını kendinde taşıdığı halde, Âdem'i bütünüyle kuşatmıştır. Böylelikle rahmet, bir sınırlama olmaksızın, geneldir ve hepsini kuşatır. Âdem rahmete mazhar olan ismini hak ettiğinde, onda rahmet kabul etmeyen bir oğlun bulunması mümkün değildir. Allah şöyle buyurur: *'Ona döndü ve hidayet etti.'*[186] Başka bir ifadeyle rahmetiyle ona döndü ve rahmet ile kendisine döndüğünü ona açıkladı. Böylelikle rahmet kuşatıcı oldu. Hamd Allah'adır. Allah kulunun kendisi hakkındaki inancına göredir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ramazan Orucu

Ramazan ayı içinde doğrudan hükmü bulunan tek isim, Ramazan'dır. Gökleri ve yeri yaratan (el-Fatır) isminin hükmü ise, -ister oruç arz olsun ister olmasın- her kulda belirli günlerde gerçekleşebilir. Bunun nedeni, her fiilde kulun yerine getirdiği bir ibadetin bulunmasıdır. Bu ay yapılan iyiliklerden birisi, Ramazan ismi ile münacat etmek üzere geceyi ibadetle geçirmektir. Bu münacat, *visal orucu* tutulmuşsa, keşf yoluyla, bazen el-Fatır isminin perdesinin ardından gerçekleşir, çünkü ilâhî isimler birbirlerini perdeler. Bununla birlikte perdeleyen ile perdelenene ait vaktin otoritesi vardır. Çünkü onların bir kısmı perde olmaya diğerlerinden daha layıktır. Bu durum yaratıkların bütün hallerine sirayet etmiştir.

Ebu Ahmed el-Cürcani, Amr'dan o da el-Muttalib'ten o da Aişe'den şöyle aktarır: Hz. Peygamber Ramazan girdiğinde, atkısını bağlar, Ramazan çıkıncaya kadar yatağına dönmezdi. Müslim Aişe'nin

şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber on, yani Ramazan'ın ilk on günü girdiğinde geceyi ayakta geçirir, ailesini uyandırır, ciddi davranır, atkısını bağlardı.' Geceyi ayakta geçirmek, namaz kılmak demektir. Dini terminolojide geceyi ayakta geçirmenin bilinen anlamı budur. İnsanlar geceleyin Hakka yakarırken iki kısımdır: Bir kısmı Allah'a el-Mümsik ismiyle yakarır ki, o da Ramazan isminin perdedarlarından biridir; bir kısmı ise, el-Fatır ismiyle yakarır. Bu da o ismin perdedarlarından biridir. İnsanlar ise hallerinde farklı farklıdır.

Rahman amellerime karşı koymasaydı
Yaratmaya karşı koymazdı var olan (parçalarım)

O 'ol' der, oluşun meydana gelişi ait değildir bize.
Oluşun varlığında O'na yoktur bir ortak.

'Oruç tut' der, tuttuğumuzda der ki bize
'Bu oruç benimdir', nerede bizim varlığımız?

'Benim' dersem, bana ait bir şeyle size hitap etmiş olmam.
Bana ait olan müşahededir, kulaklarım yükümlülüktedir

Bana işittirir, duyduktan sonra benden çekip alır.
Şeriatta oruç benim ve sizin olmak üzere iki kısımdır

Beni ondan soyutlarsan, o sizin işiniz!
Oruçta gerçekte benim bir katkım yok ki!

el-Fatır ismi, Ramazan ayı gecesinde hüküm bakımından bizde el-Mümsik isminden güçlüdür. Oruçluyken görünüşte yemese ve içmese bile, gecelediğinde Rabbinin yedirdiği ve içirdiği bir insan, 'yiyor' demektir. Bizzat kendim bunu tecrübe ettim. Hz. Peygamberin 'Ben aranızdan birisi gibi değilim, ben gecelerim ve Rabbim beni yedirir ve içirir' hadisinin ne anlama geldiğini buradan öğrendim: Peygamber, hitap ettiği topluluğun ona benzemediğini söyledi ve bu hal onlar için söz konusu değildi. Bütün ümmet kastedilmiş olsaydı, ben o hali tecrübe edemezdim. Halbuki -Allah'a hamd olsun- onu tattım. Oruçlu visal orucu esnasında Rabbinin yedirdiği ve içirdiği kimselerden değilse, bu nitelikte olan kimseye göre çocuk konumundadır. Dolayısıyla o 'ya-

lan elbisesi' giyene benzer. Bu nedenle visal orucu tutmak, bu niteliğe hal olarak ulaşmamış bir insan adına mekruh sayılmıştır. Kendisi bu hali zevk yoluyla tatmalı, etkisi ise uyanıkken üzerinde görünmelidir. Allah, yerinde doğruyu sevdiği gibi yerinde yalanı da sever. Bu ise, yalan söylenilecek bir yer değildir. Çünkü Allah bu yerde yalanı çirkin sayar.

Elli dokuzuncu kısım sona erdi, onu altmışıncı kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ALTMIŞINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

VASIL

Allah bu özel zamanda özel ilâhî halle kuluyla söyleştiğinde kulun tam bir huzur içinde bulunması gerekir. Bu huzur, kulun (bütün niyetini bir yere toplamak anlamındaki) cem' halinde bulunarak, başkasına yönelmemesini gerektirir. Böylelikle, kul her hareket ve duruşunda el-Bâtın olan Allah'a yakarırken, mana yönünden ez-Zâhir Allah'a yakarır. Çünkü duyu zâhir, mana ise bâtındır. Mana, zâhirin önünde bulunabilir. Çünkü el-Bâtın isminin önünde ayakta dursaydı -ki mana duyulur harfin bâtınıdır- bir şey kendi önünde ayakta durmuş demek olurdu. Hiçbir şey, kendi önünde ayakta duramaz. Çünkü o, bir şey elde etmek üzere ayakta durmuştur. Bir şey, kendinden bilgi alamaz. Dikkat ediniz! Hak, bize bildirmek ve öğretmek üzere iner. O, olmuşu ve olacağıyla her şeyi bilendir. Bununla birlikte, kuşku duyulmayacak bir gerçekle bize gerçeğin bulunduğu durumu bildirerek hükmün hallere ait olduğunu söylemiştir. Böylelikle, kendisini bilgi alan konumuna yerleştirmiş, bilgi vereni ise hitap ettiği kimse yaparak *'Sizden cihat edenleri ve sabredenleri öğrenelim diye sizi sınayacağız'*[187] demiştir. Halbuki Allah, onlardan neyin meydana geleceğini biliyordu. Fakat hal, Allah'ın bize karşı kanıt ortaya koymasına izin vermez. Allah *'Yetkin kanıt Allah'a aittir'*[188] buyurur. Bu durumda sınanan kimselerin Allah'a karşı kanıtı kalmaz. Bu sınanmayla, Allah haklarında bilgisiyle hüküm vermiş olsaydı, onların şöyle deme ihtimalleri ortadan kalkar: 'Bizi sınamış olsaydın, sınırlarının hududunda duracağımızı görürdün.' İşte bu, (kazanılan bilgi anlamında) 'hıbra' ilmi diye isimlendirilir ve el-

Habir isminden gelir. İşte bu, bir şeyin kendisinden değil, başkasından bilgi alıştaki ilâhî bir konudur. (Allah kendisini böyle nitelemiş iken) Biz bu niteliğe daha uygunuz.

Bu nedenle, kulun zâhirinin el-Bâtın, bâtınının ise ez-Zâhir ismine münacat ettiğini söyledik. Kul Allah'ın önünde bilgi alan birisi olarak dururken, Allah dilediğini ona ihsan eder. Bilgi alan, ayakta dururken duyuyla algılanan harikulade olayları -ki onlar genel içinde velilerin kerametleri, nebi ve resullerin mucizeleri diye isimlendirilir- aldığını görebilir. Bunlar, ez-Zâhir isminin verileridir. Akılları şaşırtan veya müfekkire gücü yönünden akılların kabul ettiği veya reddettiği bir takım bilgiler ve hükümler de alabilir. Bunlar ise, el-Bâtın isminin verileridir. Öyleyse dikkatini çektiğimi ve sana tavsiyede bulunduğun hususa aklını ver ki, kime münacat ettiğini öğrenirsin! Böylece karıştırmaz ve sana gelen şeyler de karışmaz. Allah şöyle der: *'Onlar karıştırdı, biz de onlara (gerçeği) karıştırdık.'*[189] Başka bir ayette şöyle der: *'Onlar tuzak kurdu, Allah da tuzak kurdu.'*[190] Sonra Allah tuzak kurmayı onlardan olumsuzlayarak şöyle buyurdu: *'Bütün tuzak Allah'a aittir.'*[191] Yani tuzak, kullara ait sayılan ya da Allah'a ait sayılan tuzaklar gerçekte Allah'a aittir.

Allah peygamberinin diliyle Allah'a, peygamberine, Müslümanların imamlarına ve sıradan Müslümanlara genel olarak nasihatte (onlara karşı samimi davranmayı) bulunmayı emretti. Mekke'de ve Şam'da ise, bana özel olarak doğrudan hitap etti ve şöyle dedi: 'Kullarıma nasihat et!' Bunu, bana gösterilen doğru bir rüyada gördüm. Böylelikle başkasından olduğunkinden daha çok benim üzerime yükümlülük bindi. Allah onu benim için bir sınanma ve denenme değil, bir inayet ve şereflendirme olarak yaptı.

Bu bilgiyle Allah'ın önünde duran kimse, uyuyor olsa bile, geceyi ibadetle geçiriyor demektir. Rabbinin önünde bu bilgiyle durmayan kimse, ayakta dursa bile, uyuyor demektir. Öyleyse kalbinde Allah'ı gözet! Çünkü kalp Allah'ı sığdıran yerdir. Sen O'nun sende ve başkasındaki etkilerini sadece murakabe ederek öğrenebilirsin!

Bilmelisin ki, Ramazan ayında geceyi ibadetle geçirenlerin bir kısmı, düşüncelerinde Ramazan ismi için ayaktayken bir kısmı bin aydan hayırlı olan Kadir gecesi için ayaktadır. İnsanlar ise, bu gecede farklı farklıdır. Ramazan gecesini Ramazan için ayakta geçiren kişinin

hali, bir artma ve eksilmeye konu olmaz. Kadir gecesi için ayakta duranın hali ise, o konudaki görüşüne göre değişir.

FASIL İÇİNDE VASIL

(Kadir Gecesi)

İnsanlar kadir gecesinin zamanı hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı, onun bütün sene içinde döndüğünü söylemiştir ki, ben de bu görüşteyim. Kadir gecesini Şaban'da, Rebi'de ve Ramazan'da gördüm, Ama en çok Ramazan'da, özellikle de son on gününde, bir kez de Ramazan'ın ikinci onuncu dilimindeki tek sayılı gecelerinde gördüm. Ben, kadir gecesinin görüldüğü ayın tek ve çift gecelerinde olmak üzere senenin bütününde döndüğü inancındayım.

Kadir gecesi nedeniyle Ramazan gecesini ibadetle geçiren kimse -gecenin aranmasını Hak teşvik ettiği için ayakta dursa bile- gerçekte kendisi için ayakta durmuştur. Ramazan ismi ya da başka bir isimden dolayı ayakta kalırsa, kendisi iç in değil, Allah için ayakta durmuş demektir ve böyle biri daha yetkindir. Yine de her ikisi de dine uygundur. İnsanların bir kısmı, kul, bir kısmı ücretlidir. Ücret nedeniyle ilâhî kitaplar inmiştir ve bu sayede ücretli ve kiralanan ortaya çıkar. Onlar, (sırf) kul olsaydı, Hak onlara bir kitap (göndermeyi) kendine bir yükümlülük olarak yazmazdı. Çünkü kul efendisi üzerine bir şey belirlemez. O ancak efendisinin mülkünde çalışır ve muhtaç olduğu şeyi alır. Ücretlilerin ecirleri vardır, kulların ise nurları vardır ki, o da onların efendisidir. Çünkü O, göklerin ve yerin nurudur. Allah şöyle buyurur: *'Onlar doğru sözlüler ve Rablerinin katındaki şehitlerdir, onların Rablerinin katında ecirleri vardır.'*[192] Kastedilen, ücretli kullardır. Onlar, Hakkın kendilerinden canlarını satın aldığı kimselerdir. Nur sahipleri ise, köleler ve cariyelerdir. Allah, bizi makam yönünden onların en üstünlerinden ve kendisine en sevimli gelenlerden etsin! O, veli ve koruyucudur.

Bilmelisin ki, kadir gecesine insan tesadüf ederse, bu, Allah'ın kendisine ihsanda bulunduğu bin aydan hayırlıdır. Kadir gecesi- her bin

gecede bir tane olarak bulunuyorsa, her yılın on iki ayında bir tane bulunduğunda durum nasıl olabilir? Ayette belirtilen bu durum, kulaklarımızın nassa dikkat kesildiği garip bir ifadededir. Bu ifade, başka bir anlam daha içerir ki, o da bu gecenin bir sınırlama olmaksızın bin aydan 'daha' hayırlı olmasıdır. Bununla birlikte bin aya ilave olan kısım (daha) belirsizdir ve dolayısıyla nerede biteceği bilinemez. Allah kadir gecesinin bin aya bedel olabileceğini söylememiş, herhangi bir vakit belirmemeksizin bin aydan daha üstün saymıştır. Bu geceye ulaşan kul, bin seneden fazla (ama) belirsiz bir sürede ihlaslı bir halde Rabbine itaat etmiş gibidir. Başka bir örnek ise, doğal ömrü aşarak, ölümü zorunlu olsa bile, bilinmeyen bir ömre ulaşan kimseye benzer. Fakat bu ölümün doğal ömrü aştıktan sonra tek bir nefesle mi, ya da binlerce yıl sonra mı gerçekleşeceği bilinemez. Daha önce söylediğimiz gibi, sınırlı sayılmadığında kadir gecesinin durumu da böyledir.

Bilmelisin ki, burada ay gerçek yorumuyla 'kâmil kul' demektir. Ay -ki Allah onu nur yaptı- yürüdüğünde, ayın cismi değil, kendisi olduğu ortaya çıksın diye, ona isimlerinden bir isim vermiştir. Öyleyse ay, cismi bakımından Hakkın en-Nur ismindeki mazharıdır. Böylece o, yirmi sekizde sınırlı olan kulun menzillerinde yürür. Sona ulaştığında ise, gerçek anlamda şehir diye isimlendirilir. Çünkü o, seyrini tamamlamış, başka bir seyre başlamıştır. Anlam bakımından da iş böyledir, çünkü Hakkın varlıklardaki fiili sonsuzdur. Dolayısıyla Allah'ın baki kılmasıyla süreklilik kazanır. Kul da ilâhî isimler menzillerinde yürür. Bunlar, doksan dokuz isimdir. Doksan dokuzuncu isim (ayette geçen) 'vesile'dir ve Hz. Peygambere aittir. Diğer doksan sekiz isim ise, bize aittir ve aya ait yirmi sekiz menzile benzer. Kâmil kulu bazı kimseler tek insan diye isimlendirir. Yirmi ise, yüzün beşte biridir. Çünkü o asılda yüz isim idi, fakat Allah birisini tekliği nedeniyle gizledi. Allah tektir ve teki sever. Onu tek olarak gizleyen ise, aynı zamanda tek olarak ortaya çıkartandır. Burada ay menzillerine dikkat çekerek. Yirmi sekiz menzil olduklarını söyledik. Çünkü onlar, dördün yediyle çarpımından meydana gelmiştir. İnsanın varlığı ise, yedi niteliğiyle çarpılan dört karışımdan oluşur. Bunlar, hayat, irade, bilgi, kudret, kelam, duyma ve görmedir. Bunların çarpımından ise, insan meydana geldi. İnsan ancak Allah'ın en-Nur isminden ortaya çıktı, çünkü en-Nur eşyayı izhar eder. Allah ise, kendisi nedeniyle zuhur edendir. O'nun eş-

yadaki hükmü, kendinden kaynaklanır. Ay (şehr) da nur olması bakımından kamerin menzillerde seyriyle ortaya çıkar. Allah şöyle buyurur: '*Aya menziller belirledik.*'[193] Bu menzillerde ayın seyri bittiğinde, gerçek bir ay haline gelir. Onun dışında 'ay' diye isimlendirilenler ise, terimsel olarak bu adı almıştır. Öyleyse burada bir çelişki yoktur!

İnsandaki her menzilde Allah'a ait bir hüküm vardır ki, bu hükmü bu kitapta 'iç sâlik' ve 'dış sâlik'in niteliğinden söz ederken belirtmiştik. İki sülûk tarzını ayıran ise, yirmi sekizin yarısı olan dolunay gecesidir. Bu gece, tam olarak gözüken ay ile ayın görülmediği bölümü ayırır. İnsanda nur her zaman kâmildir, çünkü onun iki yönü vardır. Tecelli ise, bu nurun ayrılmaz niteliğidir. Bu ise, ya bir yönde ya da her iki yöndedir ve her yönde artma ve eksilme olabilir. Öyleyse ona kemal zatından gelir ve bu zorunludur. İki yönü olması nedeniyle de eksiklik ve artması söz konusudur. O halde, bir yönden her ne zaman artarsa, diğer yönden eksilir. Aziz ve alim Allah'ın takdir ettiği bir hikmetle her zaman 'o odur.'

Mizanımızın kefelerinde senin için bir ibret var
Düşünürsen, sen ondaki bir dilsin.

Onlardan biri ağır basarsa diğeri aşağı iner
Sen onda bulunan şey için eğilir ve alçalırsın

Allah geceyi 'kadir'e tamlama yapmıştır, gündüzü değil! Gece, gaybe benzer. Takdir ise, gayb esnasında yapılabilir ve o insanın içindedir. Gündüz, açıklığı gerektirir. Takdir gündüze ait olsaydı, hüküm kendisine uygun ve yerinde olmayan bir yerde ortaya çıkacaktı. Dışta fiil nefste bulunduğu tarzda ortaya çıkabilir. Böylelikle fiil, gaybten Allah'a göre şehadete, yokluktan -yaratıklara göre- varlığa çıktı. Kadir gecesi, her hikmetli işin ayrıştırıldığı gecedir. Bu gecede iş, tek bir şey olarak iner, sonra gereğine göre, o gecede ayrıştırılır. Nitekim bir söz için söz olmak yönünden 'birdir' hükmünü verirsin, sonra konuşan kişide ve o kişinin durumuna göre farklılaşır. Böylece haber, haber vermek, emir, yasak, onaylama gibi bir olmasına rağmen sözün kısımlarına bölünür. O halde, kadir gecesi eşyanın kaderlerinin belirlendiği gecedir ve kaderleri ise bizden başkası belirlemez. Bu nedenle bize kadir gecesini aramak emredildi. Peygamber bize 'kadir gecesini arayın' diye

emretti. Bunun amacı, yolculuktan gelen kişi gibi, kadir gecesini beklememizdir. Yolcu yolculuktan dönerken -hali vakti yerindeyse- kendisini karşılayan ailesine hediye getirmelidir. İnsanlar onu karşılayıp bir araya geldiklerinde, onlar için hazırladığı hediyeleri verir, çünkü bunlar, onların hakkındaki kaderlerdir. Bu nedenle, onlar sevinir. Bir kısmının hediyesi Rabbine kavuşmak, bir kısmının hediyesi ilâhî yardım ve korunmadır. Herkes, takdir edenin vermeyi ve ihsan etmeyi dilediği şeye göre hediyesini alır. Engelleme yoktur!

Kadir gecesinin alameti, ışınlarıyla (diğer) ışınların sönmesidir. Allah, onu aylarda ve haftanın günlerinde yer değiştiren bir özellikle yarattı. Böylece her ay ve her hafta ondan payını alır. Nitekim Ramazan da güneş takvimi aylarında dönerek Ramazan'ın fazileti bütün senenin mevsimlerine yayılır. Farz kılınan oruç güneş takvimine bağlansaydı, Ramazan bu kuşatıcılığı elde edemezdi. Hac ve zekat da öyledir, çünkü onun senesi de belli değildir. Zekat yılı, malı yükümlünün elde ettiği esnada başlar. Her gün, mal sahibi adına yılın başlangıcı olabilir, dolayısıyla sene bütün günleri zekat için zaman olmadan sona ermez. Zekat ise, temizlik ve bereket demektir. Bütün insanlar -zekat veren ve vermeyen- herkesi kuşatan yılın zekatının bereketine ulaşır.

Kadir gecesi sabahında güneşin ışığı güneşin cisminde silinir. Bunun amacı, gecenin onun gelişinin ve gündüzün de hükümlerinin ortaya çıkmasının vakti olduğunu bildirmektir. Bu nedenle, kendisine saygı gösterilerek, geceden karşılanır. Geceleyin kadir gecesini yakalayamayan insan, güneşi gözetmelidir. Alameti gördüğünde ise, kadir gecesini bildiğinde gecede yaptığı duayla dua etmelidir. Onun alameti, onun ışığı nedeniyle güneş ışığının sönmesidir. Bu durum, güneş gözüktüğünde yıldızların ışığının dışta görülmeyişine benzer. Böylece fecri şafağın kızıllığı sayanın görüşü güçlenir. Allah *'fecrin doğumuna kadardır'*[194] buyurur. Burada 'hatta' edatı ('e' anlamında) *ila* demektir. Gecenin sınırının doğan fecir ile gündüzden ayrışmasını sağlayan bu miktar, kadir gecesinde güneş ışığından ortaya çıkan fecir değildir. O, ancak kadir gecesinin ışığıdır ve güneşin cisminde ortaya çıkmıştır. Ayın ışığı da, ayın cisminde ortaya çıkan güneş ışığıdır. Ayın ışığı kendisinden olsaydı, hiç kuşkusuz güneş gibi onun da şuaları olurdu. Onun ışığı güneşten ödünç alındığı için şuası da olmadı. Güneşin kendinden kaynaklanan şuaları vardır. Kadir gecesi güneşin şualarını sildiğinde, tıpkı

ay gibi kalır: Aydınlığı vardır, fakat şuaları yoktur! İşte bu aydınlık, kadir gecesinin ışığıdır. En sonunda güneş bir mızrak boyu ya da biraz daha az yükselir ve ışığı kendine döner.

Güneşin sabah vaktinde doğduğunu görürsün. Başka bir ifadeyle güneş, kadir gecesi sabahında -adeta ayın şuası olmaksızın doğumu gibi- aydınlığı olsa bile şuası olmayan bir yuvarlak olarak doğduğunu görürsün. Bunları sana söylememizin nedeni, kadir gecesinin sabahında hangi ışıkla aydınlanacağını açıklamaktır. Böylelikle, bütün nurlarda hükmün gökleri ve yeri nurlandırana ait olduğunu öğrenirsin. Nurların en düşüğü, bir maddeye muhtaç olandır ki, o da lambadır. Hak, nurunu kendisine yardım eden bir maddeye -ki madde yağdır- muhtaç olan lambaya benzetti. Öyleyse lambadan daha üstün olan her ışık, teşbihe daha yakın ve tenzih bakımından da daha üstündür. Hak bize bunu bildirmiş ve benzetme edatı k (kaf) ile 'kandillik gibi' demiştir. Bunu ise, kendisinin bütün nurların nuru, hatta tüm nurlar olduğunu öğretmek için yaptı. Allah, bize bu niteliği istemeyi emretti. Hz. Peygamber şöyle derdi: 'Beni nur yap.' Peygamber de öyleydi.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kadir Gecesini Kaçırmak Korkusuyla Aramak

Tirmizi, Ebu Zerr'den Hz. Peygamberin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber ile oruç tuttuk. Aydan yedi gün kalıncaya kadar bize namaz kıldırmadı. Ardından gecenin üçte biri bitinceye kadar namaz kıldırdı. Sonra bize altıncı gece namaz kıldırmadı, beşinci gece kıldırdı. Gecenin yarısı bitmişti. Peygambere dedik ki: 'Ey Allah'ın peygamberi! Gecenin kalan kısmını bize nafile kıldırsaydın?' Şöyle dedi: 'Kim imamla birlikte namaz kılıp ayrılırsa, geceyi ibadetle geçirmiş gibi sevap yazılır.' Sonra bize namaz kıldırmadı ve aydan üç gün kaldı. Üçüncü gün bize namaz kıldırdı, ailesini ve eşlerini çağırdı ve bize namaz kıldırdı. Öyle ki biz, 'felah'ı kaçırmaktan korktuk.' 'Felah nedir?' diye sorulduğunda, 'sahurdur' demiştir. Tirmizi, hadisin 'hasen-sahih' hadis olduğunu söyler.

Sahuru 'felah' diye isimlendirirken sahabenin sözünün ne kadar sırlı olduğuna dikkat ediniz! Felah, beka demektir. Burada sahabe, insanın oruçta dolaylı olarak bulunduğuna dikkat çekmektedir. Orucun bekası yoktur, çünkü oruç Allah'a aittir. Dikkat ediniz! Orucun hükmü, dünyanın bitmesiyle oruçludan düşer. Oruçlu oruç tutarken yemediği günlere karşılık ahirette yer, içer. Bunlar 'geçmiş günlerdir.' Allah şöyle buyurur: *'Yiyiniz içiniz, geçmiş günlerin karşılığında.'*[195] Kast edilen, dünyadaki oruç günleridir. Ahiret ise, beka diyarıdır ve 'yemekleri ve gölgeleri süreklidir.' Sahur, beslenmek için yemek demektir. Sahabenin sözü, insanın beka (âleminde) -oruçlu değil- yiyici olduğuna dikkat çeker. O halde, insan özü gereği beslenen, dolaylı olarak oruç tutandır. Beslenme bakidir, bu nedenle onu 'felah', yani beka diye isimlendirdi.

Sahur, seher kelimesinden gelir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, seherin iki yönü vardır: Biri geceye, diğeri gündüze bakar. Seher, iki fecir arasındaki bir vakittir. İnsanı da 'felah' diye ifade edilen bir bekası vardır. Bu içinde bulunduğu makamındaki 'sahur'dur. Bu bekanın bir yönü özü gereği varlığı zorunlu olana, bir yönü yokluğa bakar. Öyleyse insan, hangi durumunda bulunursa bulunsun, varlık ve yokluktan ayrılamaz. Bu nedenle, insan mümkün diye isimlendirilmiş ve mümkünler arasına katılmıştır. Bu nitelik onun adına kalıcıdır. Herhangi bir vakitte, insan ilâhî bir nitelikle ortaya çıktığında, bu nitelikte kalıcı olamaz. İnsanın bekası, söylediğimiz yerdedir (varlık ve yokluk arasında). Bu nedenle, geceyi ibadetle geçirdiğinde (ya da geceleyin bilfiil var olduğunda) sahabe 'felahı kaçırmaktan korktuk' dedi. Bu, gece vaktinin bitmesi ve nefslerimizi bilememiz demektir. Nefslerimizi bildiğimizde, Rabbimizi biliriz. Fakat onlar -Allah'a hamd olsun- felahı kaçırmadı. Bilakis Allah, Allah'ın bilfiil varlığının özü gereği olduğunu tanıklık etsinler diye, onlara beslenmeyle nefslerini gösterdi. Kulun bilfiil varlığı, beslendiği şeyin yardımına bağlıdır. Hz. Peygamber 'Âdemoğlu omurgasını ayakta tutacak birkaç lokmayla yetinir' diyerek Âdemoğlunun varlığını beslenmeye dayandırdı.

Sahabe adeta şöyle der: Bu geceyi el-Vitir isminden (tek gecelerde) aramaya kalksak bile, bu arayış bekamızın dayandığı nefslerimizin paylarından -ki beslenmedir- bizi müstağni bırakmaz. Çünkü geceyi aramamız, beka diyarı (olan ahirette) bize ulaşacak iyilikten kaynakla-

nır. Dolayısıyla kadir gecesini ibadet etmek üzere aramamızın yegâne nedeni, sayesinde ahirette baki kalacağımız nefsimizin hazzıdır. Sahur ise, halde vaktin efendisidir. O, dünya hayatının bekasında iyi amele aittir. Böylelikle onun hükmünü kaçırmaktan korktuk. Çünkü bu hüküm, yeri değişse bile, onu aramanın ta kendisidir.

Peygamber, bu gecenin çiftlerde değil tek gecelerde olduğunu belirtmiştir. Çünkü o, gündüz değil, geceye âittir. Gece ise, günün vitridir (tek) ve gün çifttir. Gün, gece ve gündüzden ibarettir. Fakat burada söz konusu olan, nassın varlığı nedeniyle, (Hz. Peygamberin hadisinin söylendiği) o senedir. Çünkü kadir gecesi, söz konusu senenin son on günlük kısımdaki tek sayılarda aranmasıyla ilgili bir rivayet bulunduğu için, o seninin dışındaki yıllarda çift gecelerde de bulunabilir. Meselenin başka bir yönü şudur: Aramak ayın tek gecelerindeyse, tek, kadir gecesinin verdiği bereket ve hayırlar nedeniyle kulu korur. Kast edilen hayır, bu gecenin Hakkın tekliğini hatırlatan tekli sayılarda bulunmasıdır. Kul, gerçekleşmesine vesile olsa bile bu iyiliği geceye değil, Allah'a izafe eder. Kulun tekliği görmesi -sebebi görmüş olsa bile- iyiliği ve hayrı Allah'tan başkasıyla ilişkilendirmesini engeller. Kadir gecesi çift gecede bulunsaydı -ki bu bir vesiledir- geceyi aradığında veya bulduğundaki müşahedesinde hal diliyle bu durumu kendisine hatırlatacak kimse olmaz, ehli olmayandan iyiliği kazanmış, iyiliği elde edişte bilgisiz ve perdeli kalırdı. Bu durumda ise, o gecede kendisi için gerçekleşen iyilik -iyiliği verenden perdeli olduğu için- elde ettiği bilgisizlik ve mahrumiyete karşı koyacak ölçüde güçlü olmazdı. Bu nedenle kadir gecesi tek gecelere yerleştirildi.

Kadir gecesi, bir nur olduğu için, son on güne yerleştirildi. Nur, şehadet ve zuhur demektir. Bu yönüyle nur, gündüze benzer. Çünkü gündüz kendisinde ışık yayıldığı için böyle isimlendirildi. Gündüz, geceden çıkartıldığı için, geceden sonradır. Son on gün ise, orta ve ilk on günden sonradır. Kadir gecesinin daha yakın bir ilişkide ortaya çıkması ve aranması, uzak bir ilişkide aranmasından daha güçlü hale gelmiştir. Kadir gecesini ilk on günde gören kimse görmediğim gibi bize böyle bir şey de aktarılmadı. Bu gece, ikinci on ile son on günde bulunur. Müslim, Ebu Said'in şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber Ramazan'ın ikinci orta gününde kadir gecesini aramak üzere itikâfa girerdi.'

İlâhî tecelli ede böyledir. Hz. Peygamber'den gelen güvenilir ya da zayıf hiçbir rivayette Allah'ın gecenin ilk üçte birinde tecelli ettiğinden söz edilmemiştir. Halbuki Allah'ın gecenin orta bölümünde ve son üçte birinde tecelli ettiği bildirilmiştir. Kadir gecesi, ilâhî tecellinin hükmüdür. Böylelikle o, ayın ikinci orta ve son on gününde bulunmuş, ilk diliminde yer almamıştır. Bu makamda ilk, zorunlu olarak sensin. Öyleyse Rabbini bilmede ilk olmak, sana aittir. Sen ve O, bir araya gelmeyeceği gibi delil ve delillendirilen de bir araya gelmez. O halde, 'nefsini bilen rabbini bilir.' Delil olduğun için, seni önce zikretti. Teorik ve keşfi bilgide öncelik, sana aittir. Keşfi bilmek, riyazet ve mücahededen sonra olabilir. Öyleyse senin teorik düşünce ve keşf bakımından önce gelmen gerekir. Allah'ın seni bilmesi de, kendisine dair bilgisinin bir yönüdür. Allah kendisini bilmek özelliğiyle nitelenmesiydi, seni de bilmezdi. Allah'ın senin hakkındaki bilgisinin nereden olduğuna dikkatle bak! Çünkü o, *Ukletü'l-müstevfiz* isimli kitabımızda ve burada zikrettiğimiz oldukça ince bir meseledir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kadir Gecesinin Ramazan Ayında Cemaatle İbadet Yaparak Aranması

Ebu Davud, Müslim b. Halid'den, o el-Âlâ'dan, o babasından, o ise Ebu Hureyre'den şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber dışarıya çıkmış, insanlar ise Ramazan'da mescidin bir köşesinde namaz kılıyordu. Peygamber 'bunlar da kim?' diye sorunca 'Bunlar yanlarında Kur'an bulunmayan (Kur'an bilmeyen) bir topluluktur, Übey b. Kaab onlara namaz kıldırıyor, onlar da ona uyarak namaz kılıyor' denilmiş. Hz. Peygamber 'isabet etmişler, ne de güzel yapmışlar!' demiştir.

Kadir gecesinde cemaat yapmak, (gecenin anlamına) uygun ve yerindedir, çünkü bu gecenin değeri, gece ve günleriyle bin aydan daha hayırlıdır. Bu nedenle kadir gecesi, bu toplam sahibidir. Allah, o gecede Kur'an-ı 'kur'an', yani bir toplam olarak indirmiş, onu çoğulluk ve azamet bildiren Nun (biz) zamiriyle indirdi. Böylece, onu indirişinde

bütün isimlerini bir araya topladı. Allah '*Onu kadir gecesinde indirdik*'[196] buyurur. Bu gece, melekler de iner ve bir kişi inmemiştir. Melekler gurubunun içinde bulunan Ruh ise, kendilerine namaz kıldıran cemaatin içindeki Ubey b. Kaab'ın konumundadır. 'O gece melekler her emirden iner.' Burada 'her' kelimesi, Hakkın yaratıklarında uygulamak istediği bütün işleri içerir. 'Fecir doğana kadar...' Bu, bitimin son noktasıdır. Çünkü ayette geçen 'hatta' kelimesi, son bildiren *ila* (-e) halini içerir. Son ise, bir başlangıçtan olabilir. Bu da, bir toplam haline gelir. Öyleyse bu gece, bir toplam gecesidir ve bu nedenle Peygamber 'isabet etmişler, ne de güzel yapmışlar!' diyerek, belirttiğimiz nedenle, onlara gıpta etmiştir.

Kadir gecesini aramak, bu gecenin gereği olan ve aranmasına yol açan bir takım nedenlere dayanır. Bu neden('ler), kadir gecesinin büyüklüğü, onu indirenin büyüklüğü, (buna karşın) onu aryanın arama fiiliyle kendiliğindeki horluğudur. Çünkü kişi, değeri pek yüce olan bu iyiliği aramakla kendisini ona karşılık verecek büyük bir yoksunluk içinde olduğuna tanıktır. Çünkü kul, her ne vakit kulluğuyla özdeşleşmek isterse, kendi değeri küçülür ve en sonunda kendisini aslı olan yokluğa katar. Bundan daha değersiz bir şey de yoktur. O halde, yaratılmışın nefsinden değersiz bir şey yoktur. Bu gece, aynı zamanda, 'kadir gecesi' diye isimlendirildi. Bunun amacı, huzur sahiplerinin o gecede kendi değerlerini, başka bir ifadeyle değersizliklerini öğrenmelerini sağlamaktır. Bununla birlikte elde ettikleri hayır da, imkân ve yoksulluk halinde arayanların ortaktır. Varlıkların en yoksulu, bir muhtaca muhtaç olan kimsedir. Öyleyse, insandan yoksulu yoktur, çünkü Allah'ı ondan daha iyi bilen kimse yoktur (yoksunluk ve izzet çelişkisi). Bu bilginin nedeni ise, insanın toplayıcılığı, aklı ve kendisini bilmesidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bu Geceyi Ayakta Geçiren Kimsenin Mağfirette Peygambere Katılması

Allah Teala Peygamberine şöyle hitap eder: *'Senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetsin diye...'*[197] Müslim ve Nesai, Ebu Hureyre'den Peygamberin şöyle dediğini aktarır: 'Kim kadir gecesini ayakta geçirirse...' Müslim'de şu ifade vardır: 'İman ederek ve Allah'tan umarak kim o geceye ulaşırsa..' 'Onun geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır.' Şöyle der: 'Onun günahı, mahcup olmayacak şekilde örtülür.' Bu kişi, 'dilediğini yap, senin günahını bağışladım' diye hakkında söylenenlerden olsa bile böyledir. Nitekim güvenilir bir hadiste böyle denilmiştir.

Kadir gecesini ibadetle geçiren kişiden 'yasaklama' hitabı gizlenir ve ona dince izin verilir. O da, sadece mubah işlerde tasarrufta bulunabilir, çünkü Allah taşkınlığı emretmez. Onun kadri ve değeri büyük olmasaydı, Allah onu niteliklerinin en şereflisi olan bilgi niteliğine katmazdı. Bu nedenle Allah bilginin artışını dilemeyi emretti. Burada Allah 'onu kattı' sözümüzün anlamı, güvenilir bir rivayette geçen şu ifadededir: 'Kul bir günah işleyip bu günahı bağışlayacak ve onu cezalandıracak bir rabbi olduğunu bildiğinde, Allah üçüncü de şöyle der: Dilediğini yap, seni bağışladım.' Yapılması haram olan bir şeyin yapılmasını mubah kılan neden, ancak bilgi olabilir. Böylece kadir gecesinin fazileti, zikrettiğimiz konuda bilgi mertebesine katıldı. Peygamber şöyle buyurur: 'Onun iyiliğinden mahrum olan kişi, mahrum kalmıştır.' Engellenmenin kalkmasından daha büyük hayır olabilir mi? İşte bu, dünyadaki cennettir.

FASIL İÇİNDE VASIL

İtikâf

Dilde İtikâf belirli bir mekanda kalmak, dinde ise belirli bir ameli belirli bir şekilde ve Allah'a yaklaşma niyetiyle yapmak demektir. Bu ibadeti din teşvik etmiş, adandığında ise vacip saymıştır. Bâtınî yorumunda itikâf, kendisine layık tarzda ve katını tercih ederek, Allah karşısında durmak demektir. Allah ile ayakta durmak, insanın kendisiyle durmasından daha yetkindir.

İtikâfa özgü amele gelirsek, bazılarına göre bu amel, Allah'ı zikretmek, namaz kılmak ve Kur'an okumaktır, başka bir şey söz konusu değildir. Bazılarına göre ise, ahiret ile ilgili bütün iyiliklerdir. Benim görüşüm, insanı yerleştiği itikâf mekanından çıkartmayan bütün iyi ameller itikâfa özgüdür; çıkılırsa artık itikâfta sayılmaz. Bana göre bu konuda, bir şart koşulamaz. Hz. Aişe'den şöyle aktarılır: 'İtikâftaki insanın cenaze namazı kılmaması ve hasta ziyaret etmemesi sünnettir.'

Bilmelisin ki, Allah karşısında ayakta durmak Allah'a dayanarak yapıldığında, insan itikâfa girdiği yere özgü veya yaptığında bu mekandan onu çıkartacak yere özgü bütün iyi amelleri yapabilir. Çünkü Allah *'her nerede olursanız, O sizinle beraberdir'*[198] buyurur. İnsan Allah karşısında nefsiyle durduğunda ise, bu bulunuşa bir yer belirlemiş demektir. Bu durumda, kendine zorunlu saydığın yerin dışında da Hak sana tecelli edebilsin diye, Hakkın karşısında durmayı belirlediğin yerin gereklerine uyman zorunludur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Nerede İtikâfa Girilir

Bazı bilginler, itikâfın sefer yapmaya değen üç mescitte olabileceğini, bazı bilginler ise bütün mescitlerde girilebileceğini, bazı bilginler ise sadece Cuma namazı kılındığı mescitlerde, bazı bilginler kadının evindeki mescitte itikâfa girebileceğini, bazı bilginler dilenen her yerde girebileceğini söylemiştir. Mescidin dışında itikâfa girilirse, insan eşiyle ilişkiye girebilirken mescitte itikâfa girilirse eşine yaklaşamaz. Bu konuda şunu da eklemeliyiz: İnsan Cuma namazının kılındığı günlerde itikâfa niyetlenirse, hem Cuma namazının hem itikâfın olabileceği bir yerde girmelidir. Bu bir mescit olabileceği gibi Cuma namazının kılmanın caiz olduğu yakın bir yer de olabilir.

Mescitler, Allah'ın kendisine ait saydığı evlerdir. Dolayısıyla kim mescide yerleşmeyi gerekli görürse, onun yüzünü evin Rabbinden başkasına dönmesi yaraşmaz, bu bir saygısızlıktır. Evlerin Allah'a tahsisinin yegâne yararı, doğanın hazzının ona katışmasını engellemektir. Kim Allah'ın kendisine izafe ettiği evinden başka bir yerde Allah karşısında durursa (itikâfa girerse), eşine yaklaşabilir; oruçluyken veya mescitte girmişse, eşine yaklaşamaz.

Eşe yaklaşmak, -kendisini (Allah'a) bir delil saysa da saymasa da- Allah'tan bilgi alan aklın nefsini görmeye yönelmesidir. Nefs kadını bir delil sayarsa, delil ve delillendirilen bir araya gelmez. Dolayısıyla nefs (kadın) ile içli dışlı iken Allah karşısında ayakta durmak, geçerli değildir. Nefse dönmenin ve onunla içli dışlı olmanın en üst yönü, delil saymak üzere kendisiyle ilişkiye girmektir. Onu delil saymadıkça, geride doğanın şehveti kalır. Binaenaleyh itikâftaki insanın -ister mescitte ister dışında olsun- kadınlara yaklaşması yerinde değildir.

Hakkın varlıklara yayılmasını, dıştaki şeylerin mazharlarında zuhur edenin Hak olduğunu ve Allah'ın güç vermesi ve de varlıkların istidat-

larıyla dıştaki var oluşun gerçekleştiğini gören bir insan, (Allah ile varlıklar arasındaki) bu ilişkinin bir 'nikah' olduğunu görür. Bu durumda, itikâftaki insanın mescitte bulunmadığında kadına yaklaşmasını caiz sayar, çünkü bu müşahedede mescidin bir dış varlığı olamaz. Bu haldeki bir insan Allah'tan başka varlık görmez. Öyleyse mescit, yani secde edilen ve yere kapanan yer yoktur. Anla!

FASIL İÇİNDE VASIL

İtikâfın Kazası

Müslim Übey b. Kaab'tan şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber Ramazan'ın son on gününde itikâfa girerdi. Bir yıl yolculuk yaptığı için itikâfa girememişti, ertesi yıl yirmi gece itikâfa girmişti.'

Allah karşısında sürekli ayakta durmak, Allah ehlinin yoludur ve bu genel bir övgüye sahiptir. Bu fiili yapan kişinin düsturu da, her durumda 'Allah'a hamd olsun' demektir. Sıkıntı çeken kimsenin söylediği bu zikir, en genel ve tam zikirdir, çünkü kul sıkıntıda Allah'a hamd edebiliyorsa rahatlıkta nasıl hamd etmez ki? Rahatlık, kulun halleri arasındadır. Her hal sözü, genellik ifade ederek iki ucu ve bunların arasını içerir. Rahatlıktaki hamd, sınırlıdır, çünkü Peygamber rahatlıkta şöyle derdi: 'Hamd nimet veren ve ihsan eden Allah'a aittir.' Böylelikle, hamdi sınırlardı. Bu da bir hamddir ve sınırlansa bile birinciden geneldir, fakat bu genelliği herkes anlayamaz. Allah'ın kullarına olan nimet ve ikramlarından biri de, sıkıntı halinde onlara şöyle demelerine imkan vermektir: 'Her durumda Allah'a hamd olsun.' Bu hamd, bu söz ile Nimet Veren ve İhsan Eden isminden yapılmıştır.

'Her durumda Allah karşısında ayakta durmak' özelliğine sahip bir insanı Allah 'her şeyden sonra Allah'ı gören' bir hale aktarırsa, bu hal, daimi olarak Allah karşısında durmaktan onu engeller. Bu durumda kul, hali itikâf ile çelişen bir yolcu konumundadır ve ilk haline döndüğünde kaza etmesi gerekir. Kazasının tarzı ise, şerî delil ile sabit olacak şekilde, Allah karşısında durmaktır. Çünkü bunlar diğer günlerdir ve

iki on gün arasındaki orta on gündür. İki gün ise, ilk ve son on günlerdir. Aynı zamanda bunlar, şeriatın getirdiği tenzih ve teşbih nitelikleridir. Bunlar, duyu ile akıl arasında bulunur ki, bu mertebe hayal mertebesidir. Kul bu mertebede itikâfı kaza eder. Ona bitişmek olan son on gün içinde, adet üzere akıl ve şeriata göre 'O'nun benzeri bir şey yoktur' ifadesinden hareketle tenzih nitelikleriyle itikâfa girer.

FASIL İÇİNDE VASIL

İtikâfa Hangi Vakit Girilir

Müslim es-Sahih'inde Aişe'den şöyle aktarır: 'Peygamber itikâfa girmeye niyetlenince, fecir namazını kılar sonra itikâfa girerdi.'

Bilmelisin ki, itikâfa giren insan -ki o kendisine yaklaşmak niyetiyle Allah'ın karşısında sürekli duran demektir- bunu ancak özel bir şekilde yapabilir. Bu ise, her şeyde Allah'ı görmek demektir. İşte genel ve kayıtsız anlamda itikâf budur. Kulun başka bir ilâhî ismin hükmü altına girdiği sınırlı bir itikâf daha vardır. Bu isim otoritesiyle kula tecelli eder ve kendi karşısında durmaya onu davet eder.

İtikâf mekanın anlam bakımından yorumu, mertebe demektir. Her ilâhî isim, iki ilâhî isim arasında bulunur. Çünkü Hakkın işi, daireseldir ve bu nedenle Allah'ın eşyadaki emri bir sona varmaz. Dairenin başı olmadığı gibi varsayımsal olmanın dışında sonu da yoktur. Bu nedenle, âlem dairesel olarak kendiliğinde bulunduğu tarzda ortaya çıkmıştır ki, şekillerde bile böyledir. Tümel cismi kabul eden ilk şekil, dairesel şekildir ki, o da felektir. İlâhî hikmet, Aziz ve Alim'in takdirine göre bu felekler vesilesiyle Allah'tan meydana gelen şeylerin şekilde O'nun suretine veya buna yakın tarzda olmasını gerektirdi. Öyleyse her hayvan, ağaç, yaprak ya da taş veya cisimde daireselliğe dönük bir meyil vardır ve bu zorunludur. Fakat bu durum, bazı şeylerde latif iken bazı şeylerde apaçıktır. Allah'ın yarattığı dağ, ağaç ve cisimlere baktığında, daireselliğe dönük bir yöneliş görürsün. Bu nedenle küre şekli, şekillerin en üstünüdür.

En büyük ve genel tecelli, güneşin doğumuna benzer. Güneşin tecellisiyle birlikte, genel itikâf meydana gelir ve itikâfa girene herhangi bir ismin tercümanlığıyla şöyle denilir: 'En büyük tecellinin alameti ortaya çıktığında itikâfa gir!' Bu ise, fecrin doğumudur ve sabah namazından sonradır. Bunun amacı, sana fethi yaklaştırmak ve karşısında durduğun ya da durmak istediğin ilâhî ismin güneşin doğumu mesabesindeki büyük tecellisinden seni sınırlamasını engellemektir. Böylelikle itikâfında sınırlanma ve mutlaklığı bir araya getirirsin. Çünkü insan gecenin başında itikâfa girerse, zaman mesafesi uzaklaşır, boyut uzar, genellikle işin bulunduğu durumu unutur. Çünkü insan unutma özelliğinde yaratıldı. 'Âdem unuttu, zürriyeti de unuttu, Âdem inkâr etti, zürriyeti de inkâr etti.' Bu hadis, Peygamberden bütün insanlara dönük bir müjdedir. Çünkü Âdem'e Allah merhamet etti, bu nedenle her nerede olurlarsa olsunlar, zürriyetine de merhamet etmiştir. Allah kendilerini yerleştirdiği her yerde onlara özgü bir rahmet yaratır. Çünkü iş görelidir ve asıllar ferlerde hüküm sahibidir.

Bu durum, insan nefslerinin bu unsurî cisimlerin neticesi ve onlardan doğduğunu gösterir, çünkü onlar ancak bu cisimlerin düzenlenmesi ve karışımlarını dengelenmesinden sonra ortaya çıktı. Bedenler, kendilerine Allah'a izafe edilmiş Ruh'tan üflenmiş nefslere aittir. Bu durum, güneş ışınlarının yansıdığı ve bu sayede kabiliyetlerinin değişmesi nedeniyle etkilerinin değiştiği mekanlara benzer. Güneş ışınının yoğun cisimlerdeki parlaklığı nerede, cilalı cisimlerdeki yansıması nerede! Bu nedenle, mizaçların derece derece olması hasebiyle, nefsler de derece derecedir. Bir nefs bilgi ve erdemleri hızla kabul ederken başka bir nefs bunun zıddı bir haldedir, bir kısmı ise ikisinin arasındadır. Anladıysan iş de böyledir! Allah Teala şöyle buyurur: '*Onu tesviye ettiğinde*'[199] -yani insan bedenini- '*ve ona ruhumdan üflediğimde...*'[200] İnsanın unutmasının doğanın bir gereği olduğunu söyledik. Hatırlama da, mizaçtaki doğal bir durumdur. Aynı şey, insana nispet edilen bütün güçler için geçerlidir. Bu güçlerin bazı şahıslardaki etkisi azalırken bir kısmında arttığını görürsün. Böylelikle Şari, itikâfa girenin itikâf yerine fecir namazından sonra ve güneşin doğumundan önce girmesine dikkat çekti.

FASIL İÇİNDE VASIL

İtikâfa Girenin Allah'ın Karşısında Ayakta Durması Ne Demektir?

Bilmelisin ki, Allah karşısında ayakta durmak, maddi değil manevi bir haldir. Öyleyse, Allah karşısında ancak kalp ile ayakta durulur. Nitekim namazda da Allah'a kalp ile yöneliriz. Kıble denilen -ki Kâbe'dir- yere yüzünle döndüğün gibi duyuyla da iyilik amellerinin karşısında durursun. Bazen iyi amellerden birisi, dince belirlenmiş hakkını ulaştırmak üzere nefsi düşünmektir. Çünkü nefsinin senin üzerinde hakkı vardır. Bazen nefs hayrı kendisine ulaştırmakla başkasını yeğleyebilir. Bu da, Allah'ı emridir ve Allah'ın belirlediğinden başka kendisine ulaşabileceğimiz bir yol yoktur. Bu nedenle insan, iyiliği kendisine dönsün diye, kendisini bazı yararlarla yükümlü tutar. Örnek olarak, itikâftaki insanın başka birinin ihtiyacını karşılamak üzere çıkması, itikâfta durduğu ve bulunduğu esnada aile ve eşlerinin bazı yararlarını gidermek üzere onlarla ilgilenmesini verebiliriz.

Müslim Aişe'den Peygamberin şöyle dediğini aktarır: 'Peygamber itikâfa girdiğinde başını bana uzatır, ben de onu tarardım. Peygamber eve beşeri ihtiyaç nedeniyle girerdi.' Nesai de Aişe'nin şöyle dediğini söyler: 'Peygamber itikâftayken bana gelir, kapıya dayanır, ben de başını yıkardım. Ben odamda, onun kalan kısmı mescitte olurdu.' Bu da, hükmün genele göre verebileceğini söyleyenlerin kanıtıdır. Çünkü Peygamberin başının mescidin dışında olması, bedeninin büyük kısmı mescitte olduğu için, onu itikâftan çıkartmaz. Cisimde, çoğunluk dikkate alınmıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

İtikâfa Giren Gündüz ne Yapar?

Ebu Ahmed Abdullah Büdeyl b. Verka el-Mekki'den, o da Amr b. Dinar'dan, o da İbn Ömer'den, o da Ömer'den şöyle aktarır: 'Ömer

Mescid-i Haram'a itikâfta girmeyi adamış, Peygamber de kendisine şöyle demişti: 'İtikâfa gir ve oruç tut.'

VASIL

Bâtınî Yorum

Peygamber, Allah karşısında durmak isteyenin Allah'a ait bir nitelikle durmasını emretti ki, söz konusu nitelik oruçtur. Böylelikle insan, Allah karşısında Allah ile ve O'na ait olarak bulunur. Bu durumda o kuldan Allah'tan başka bir şey görülmez. İşte bu, Allah ehlinin durumudur. Peygambere 'Allah'ın velileri kimlerdir?' diye sorulduğunda 'Görüldüklerinde Allah'ı hatırlatanlardır' demişti. Yani onlar, Allah ile tahakkuk etmiş ve O'nun vasıtasıyla kendilerinden ve yaratıkların gözlerinden gizlenmişlerdir. İnsanlar onları görünce, Allah'tan başkası görülmez. Böylelikle görülmeleri bile, Allah'ı hatırlatır. Bu durumda onlar, hatırlatıcı ayetlere benzer. İşte bu, bir duasında Peygamberin 'beni nur yap' diye istediği makamdır. Allah da, onun duasına olumlu karşılık vererek peygamberini insanlara müjdeleyici, korkutucu -kendi izniyle- insanları Allah'a davet eden aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdiğini bildirdi. Böylece onu tıpkı istediği gibi nur yaptı. Hz. Peygamberin 'Rabbine beni nur yap' demiş olması, zatımla en-Nur ismi olayım demektir. Hak bir insanın görmesi, duyması, dili, eli ve ayağı olursa, o artık arzusundan konuşmaz. Böyle bir durumda (bu kul için) 'o O'dur' (deriz). Gördüğü her şeyi Allah olarak görür. Gören kişi, bunu bilse de bilmese de, durum birdir. Allah'ı bilenler, O'nu böyle müşahede eder.

(Allah'a) Halife müminler içinden âlemde ve çarşıda kendisini halife yapanın nitelikleriyle gözükenler vardır. Belkıs, tahtı hakkında 'sanki odur' demişti, halbuki taht kendi tahtıydı. Fakat mesafenin uzaklığı, genel adet ve Süleyman'ın Rabbinin katındaki derecesini bilmeyişi Belkıs'ı perdelemiş, onu 'taht benim tahtımdır' demekten perdelemiş, bunun yerine 'sanki odur' demişti. Benzeri olmayan ile eşyanın benzediği şey arasındaki mesafeden daha uzağı olabilir mi? Peygamber şöyle

demiştir: 'Ben sizin gibi bir insanım.' Bunu Allah'ın emrinden söylemişti. Ona 'söyle' denilmiş, o da 'ben de sizin gibi bir insanım' demişti. Buradan, Peygamberin Allah'ın emrinden dolayı bunu söylediğini öğrendik. Çünkü o, bir memur gibi, emri bize aktarmıştır. Bu söz, İsa'ya ümmeti içinden ibadet edenlerin hastalığının devasıdır. Onlar şöyle demişti: 'Allah Meryem oğlu Mesih'tir.' Halbuki onlar 'Meryem oğlu' derken pek çok bilgiyi kaçırmış, bunun farkına da varamamıştır. Bu nedenle Allah, bu nitelikteki kimselere karşı kanıt getirirken (ibadet ettiklerinizi) 'isimlendirin' demiştir. Onlar, ancak bilinen isimlerle isimlendirmiş, böylece neyi kastettikleri anlaşılmıştır. İbadet ettikleri şeyleri isimlendirdiklerinde ise, o ismin Peygamberin ibadet etmelerini istedikleri kimse olmadığı ortaya çıkar.

'O O'dur' dedik. Bunu seçkinlerdeki özel keşf ve geneldeki sarih iman verir. Nitekim sahih bir rivayette şöyle denilir: 'Allah kulunu sevdiğinde, onun duyması ve görmesi olur.' Ardından peygamber onun güç ve organlarını da zikretti. İnsan, Hakkın hüviyetini aynısı yaptığı bu şeylerden başkası değildir. Mümin isen kime iman ettiğini bilirsin! Sahih müşahede sahibi isen, kimi müşahede ettiğini bilirsin! Allah'tan aktarılan peygamberin bu açıklamasından daha çoğu insanın gücünde bulunur. Böylece mümin, müşahede sahibi haline gelir ve bu esnada bu varlıkların ve mevcutların aynı olanın kim olduğunu öğrenir.

FASIL İÇİNDE VASIL

İtikâfa Girenin İtikâf Yerinde Ziyaret Edilmesi

Buhari Hz. Peygamberin eşi Safiye'den şöyle bir olay aktarır: 'Safiye mescitte Ramazan'ın son on gününde itikâfa girmişken Peygamberi ziyarete gelmiş, bir müddet yanında kalmış ve sohbet etmiş, sonra kalkıp ayrılmış, Peygamber de onula beraber kalkmıştı. Onu uğurlamak için çıktığında ise, Ümmü Seleme'nin kapısına kadar gelmişti.'

Bu ilâhî isim, Safiye'yi peygamberi ziyaret etmek için harekete geçirmiş, o da gelmiş, söz konusu ilâhî isim, eşinin vasıtasıyla Peygamberi kendisini getiren ilâhî ismin karşısında bulunmaktan alıkoymuştu. Bunun üzerine, Hz. Peygamber onunla konuştuğu sürece bu ismin karşısında durmuş, sonra kendisini uğurlarken oturduğu yerden onu çıkartmıştır. Bu bir tür sefer, hatta seferin ta kendisidir. Bu sefer, kendisine saygı ve ona yönelmeyi yüceltmek için, erkeğin eşine bir iyiliğidir. Yolculuk, bir yer değiştirme ve intikaldir. Peygamber bulunduğu yerden o ismin üzerindeki hükmü nedeniyle ayrıldı. Çünkü itikâfa giren insan -abdest gibi- insanın zorunlu ihtiyacı nedeniyle yerinden ayrılabilir. Bütün bunlar, kendisini itikâfı esnasında oraya yerleştiren ismin hükmünden kaynaklanır. İnsanı itikâf esnasında ya da dışında hareket ettiren her hareket, ilâhî bir ismin kendisine gelmesinden kaynaklanır. Bizce bu durum, ilâhî hakikatlerde ondan ortaya çıkmıştır. Allah'ın isimleri ise, sayılamayacak kadar çoktur. İtikâflının bir durumu da ziyaretçiyi uğurlamaktır. Bunun için de ziyaretçiyi kendine getirten ilâhî ismin hükmü nedeniyle hareket eder. Öyleyse göz ancak görmek ve konuşmak gibi amacı yerine getirmek için ziyaret ettiğini bilir. Ârif ise, ilâhî isimleri müşahede eder. 'Her neyi gördüysem önce Allah'ı gördüm.'

Öyleyse buradaki ilâhî isim, Safiye'yi ihtiyacı olmaksızın harekete geçiren ilâhî isimdi. Onun karşısında da Peygamber saygılı davranmış, isim için ayağa kalkmış ve onu uğurlamıştır. Bu ismin gayesi ise, kendi otoritesini Peygamberde ortaya çıkartmaktı ki, ortaya da çıkmıştı. İlâhî isimlerin komşuluğu bahsinde bu meseleyi *Anka-i Muğrib* isimli kitabımızda ve bu kitabın başında açıklamıştık.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hayızlının Mescitte İtikâfa Girmesi

Meşru bir nedenle nefsin yalan söylemesi, (Bâtınî yorumda) hayız sayılmaz. Bu nedenle, istihaze gören kadın namaz kılarken hayızlı ka-

dın kılamaz. Buhari'nin aktardığı bir hadise göre, Aişe, istihaze halindeki bir eşinin Peygamberle birlikte itikâfa girdiğini söylemiştir.

Eşyayı yerli yerine koyan kişi, hiç kuşkusuz, onların hak ettiği şeyleri kedilerine vermiş demektir. Böyle bir insan vaktinin hakimidir. Hikmet, her şeyi yerli yerine koymayı gerektirir. Allah alim ve hakimdir!

Hiçbir şey kayıtsız değildir, çünkü imkan bunu gerektirmediği gibi hakikatler de bunu vermez. Çünkü mutlaklık sınırlanma demektir. Her şeyin kendisini kabul eden bir yeri olduğu gibi reddeden ve kabul etmeyen bir yeri de vardır. Bu, zorunludur. Örnek olarak, doğal beden için besinleri verebiliriz. Beslenilen her şeyde bir zarar ve yarar vardır. Bedenin yöneticisi olması yönünden doğayı bilen kimse, bunu bilir ki, bu insan doktor diye isimlendirilir. Fizikçi ise, genel olarak bu yararı bilirken ayrıntıyı doktor bilir. Öyleyse âlemde mutlak iyi bulunmadığı gibi mutlak anlamda kınama da (kötülük) yoktur. Asıl ise, karşıt ve mütekabil ilâhî isimlerdir. Allah, el-Mütekellim olması yönünden kendisini bu isimlerle nitelemiştir. Nitekim tenzih etmiş, teşbih etmiş, birlemiş, ortak yapmış ve kullarını iki nitelikle konuşturarak şöyle demiştir: '*Rabbiniz izzet sahibi Rab, onların nitelemelerinden münezzehtir. Selam Peygamberlerin üzerine olsun. Hamd âlemlerin Rabbine aittir.*'[201]

Böylece altmışıncı kısım sona erdi, onu altmış birinci kısım takip edecektir.

ONUNCU SİFR

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ALTMIŞ BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YETMİŞ İKİNCİ BÖLÜM

Hac ve Sırları

Hac Allah'ın insanlara bir emridir
'Unutkan' diye nitelenmiş babamızın verdiği söz nedeniyle.

Hepimize farzdır, fakat biz yerine getirmeyiz
Farzın gereği, 'baş üstü' edilmektir

'İhram' (giyme) nedeniyle kendine yasaklarsan
Ve bir yoksul ve fakir kalarak, soyutlanırsan her şeyden.

Onun hali, her menzilde ve durakta seni davet eder.
Giyinik ve soyunuk bir halde, menzillerin her birine.

Hacda Rahman'a yakından icabet edilir;
Ledünni bir kulun (Hızır) ve İlyas'ın niteliğiyle.

Oruç ve sıla-i rahim gibi ibadetler ondadır
Ve de namaz; cömertlik ve üzülmenin hükmü ondadır.

Tavafta öyle anlamlar vardır ki, hiçbir şey benzemez ona
Cinlerin ve insanların Rabbinin tereddüdünden başka.

Ben düşkün olduğum halhallerin katiliyim (onları öldürdüm)
Tavaf esnasında; küpelerin ve vesveselerin de (katiliyim).

Muhassab'ta, el-Ferd'in yasasına uygun düşer.
Taş atmak, kuruntularla vesvese veren şeytana.

Allah onu tahsis etti annesinin karnında.
Giyinerek ve horlanarak, vakfe (duruş) gününde.

Müzdelife'de ise, cem içinde fark (ayrım) halinde ol!
Bu fark nedeniyle sana bir sorumluluk yoktur.

Allah ile değil de Allah için hac yapan kimse
Kendi karanlığı nedeniyle, lambanın ışığıyla koşan adama benzer.

Sımsıcak ve bulutlu bir günde, ibret alınız!
Nefeslerimin insanlara söylediği hususlarda.

İşleri başıyla sonuyla düşünebilirsen eğer
İlâhî bir düşünme ile duyumsama arasında olursun.

Üzüntüyü görmekten sakın, sonra korkuyu.
Tıpkı yer ve gök gibi, sa'y ederken.

Mina'da kurbanı öyle bir nitelikle kes ki
Kurban esnasında o nitelikle şiddetle çağrılasın.

Zat tekliğini bozacak bir ikilik ve çiftlik yoktur.
Bekçiler ve koruyucular arasında, sakınılmıştır o.

Koku yayar, öpen sanki bal tatmıştır
Çiçeğin ve bahçenin güzellikleriyle kuşatılmış bir halde.

Niteliğimin ulaştığı kimseyle yaralanmıştır.
Bu yaradan ise kurtuluş yoktur.

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, sözlükte hac, maksada ve amaca yönelmeyi yinelemek; umre ise ziyaret demektir. Allah Teala dostu İbrahim'e hitap ederken *'Evimi, kendisini tavaf ve secde edenler için temizle'*[202] diyerek (Kâbe anlamındaki) Ev'i kendisine ait yapmış, ardın-

dan o evin insanlar için yapılmış ilk ibadethane olduğunu bildirerek şöyle buyurmuştur: *'İnsanlar için yapılmış ilk mescit, mübarek Mekke'dedir. Orası insanlar için hidayet kaynağıdır. Orada apaçık ayetler ve İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren kimse güvendedir. İnsanların, evini ziyaret etmeleri Allah'ın onların üzerindeki hakkıdır.'*[203] Bu nedenle Allah onu Arş'ının benzeri ve örneği yaptığı gibi onu tavaf eden insanları da (ayette zikredildiği gibi) *'Arş'ın etrafında dönerek O'nu öven'*[204] meleklere benzetmiştir. Başka bir ifadeyle melekler, Allah Teala ve Tebareke'nin övgüsünü dile getirir. Bizim tavaf esnasında Allah'ı övmemiz ise, onların Allah'ı övmeleriyle karşılaştırılmayacak kadar üstündür. Fakat Kâbe'yi tavaf eden herkes, bizim burada anlatmak istediğimiz övgünün farkına varamaz.

Şöyle ki, Allah'ı bilenler 'Subhanallah (Allah'ı tespih ederim)' veya 'Elhamdülillah (hamd Allah'a aittir)' veya 'La-ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur) dediklerinde, iki mertebeyi ve iki sureti kendinde toplayan özellikleriyle bunu söylerler. Böylelikle âlemde kendisini zikreden her bir parçayla Allah'ı zikrederlerken aynı zamanda kendisine ait isimleriyle de O'nu zikretmiş olurlar. Sonra, onlar (zikrederken kullandıkları) bu kelimelerle akıllarına gelen anlamları değil, bizzat Kur'an-ı Kerîm'de belirtilen anlamları kastetmişlerdir. Onlar, Hz. Peygamber'in buyruğuyla Allah ehlidir, çünkü onlar, Kur'an ehlidir ve (Hz. Peygamber'in de buyurduğu gibi) 'Kur'an ehli Allah'ın ehli ve seçkinleridir.' Başka bir ifadeyle onlar, kendisini överken Allah'ın vekilleridir. Onların övgüleri, nefsanî bir çıkarım veya dünyevî bir seçimle kirlenmediği gibi aynı zamanda kendiliklerinden bir övgü ortaya koymuş da değillerdir. Öyleyse Allah, onların övgülerinden sadece kendisine yaptığı övgüyü işitir. Bu durumda söz konusu övgü, Allah'a ait, nezih, temiz, dünyevî kirlerden arınmış bir övgüdür. Allah Teala Peygamber'ine şöyle hitap eder: *'Allah'ın sözünü duyması için onu komşu edin.'*[205] Burada da sözü, Peygamber'ine değil, kendisine tamlama yapmıştır.

Allah, mümin kulunun kalbini saygın bir ev ve büyük bir harem yapmış, gök ve yer kendisini sığdıramazken bu kalbin Allah'ı sığdırabildiğini belirtmiştir. Buradan, müminin kalbinin bu Ev'den (Kâbe) kesin olarak daha üstün olduğunu anladık. Kalbe gelen düşünceleri ise, (Kâbe'yi) tavaf edenlerle bir tutmuştur. Tavaf edenler içerisinde (tavaf

ettiği Kâbe anlamındaki) Ev'in saygınlığını ve değerini bilip layık olduğu şekilde kendisine davrananlar bulunduğu gibi bu değeri bilmeyip gafil ve dikkatsiz kalpler, Allah'tan başkasını zikreden dillerle onu tavaf edenler de vardır. Hatta bu insanlar, çoğunlukla gereksiz ve yalan sözleri (söyleyerek) tavaf eder. Aynı şekilde müminin kalbine uğrayan düşüncelerin bir kısmı kınanan (kötü) düşünceler iken bir kısmı ise övülen düşüncelerdir.

Allah, tavaf eden hangi durumda olursa olsun, her tavafı sahibine yazıp kendisinden meydana gelen hataları silerken hükümleri dış organlar vasıtasıyla duyu âleminde görünmediği sürece kötü düşünceleri de siler. Allah'ın evinde kendisine biat etmek üzere 'Allah'ın sağ eli' bulunduğu gibi kulun kalbinde -bir teşbih ve niteleme olmaksızın- şanına yaraşır şekilde Hakkın kendisi bulunur. Çünkü bu kalp O'nu sığdırmıştır. Tek başına sağ el ile Hakkın kendisi karşılaştırılabilir mi? Mümin kulda 'iki eli' diye isimlendirilen sağ el bulunur. Öyleyse kalp bilgi bakımından daha büyük ve daha kuşatıcıdır. Çünkü orası, bütün niteliklerin toplandığı yerdir. Allah kendisi hakkındaki marifeti yerleştirdiğinde ise kalp, Allah katındaki manevi mertebeye yükselir.

Allah, ilâhî bir sır nedeniyle, Ev'ine dört rükün yerleştirmiştir. Kâbe altıgen olduğu için, gerçekte bunlar üç rükündür. Birinci rükün, görünüşte topuğa benzeyen taşı takip eder. Bu taş, küp şeklindedir ve bu nedenle küpe benzetilerek 'kâbe' diye isimlendirilmiştir. Ev'deki bu üç rüknün bâtınî yorumunu yaparsan, onları Hak kaynaklı düşüncenin karşılığı sayabilirsin. Diğer rükün ise (bâtınî yorumda) melek kaynaklı düşüncedir. Üçüncü rükün ise, nefs kaynaklı düşüncedir. Öyleyse Hak kaynaklı düşünce, (zâhirde) Hacer(-i esved'dir). Melek kaynaklı düşünce ise, Rükn-i Yemanî'dir. Nefs kaynaklı düşünce ise, başka bir şey değil, sadece Hacer'de bulunan altıgendir. Şeytan kaynaklı düşüncenin oraya girmesi söz konusu değildir. Nebilerin kalpleri de böyledir: tıpkı Kâbe'nin şekli gibi üçgen şeklindedir.

Allah dördüncü rüknü izhar etmekle her neyi dilemişse, onu şeytan kaynaklı düşüncelere ait yapmıştır. Bu rükün, Rükn-i Irakî'dir. Şam rüknü ise, nefsanî düşünceye ait kalmıştır. Şeytan kaynaklı düşünceyi Irak rüknüne ait saydık, çünkü Şari orada şöyle denilmesini emretmiştir: 'Bölücülükten, iki yüzlülükten ve kötü ahlâktan Allah'a sığı-

nırım.' Her rükünde emredilmiş olan zikirle, rükünlerin konumları öğrenilir. Müminlerin kalpleri ile peygamber-nebilerin dışındaki korunmuş kimselerin kalpleri de bu dörtgen şeklindedir. Bunun nedeni, Allah'ın peygamber ve nebilerini, kendilerine vermiş olduğu ve onlara giydirdiği korunmuş özelliğiyle diğer müminlerden ayırt etmek istemesidir.

Bir peygamberin üç düşüncesi olabilir: Hak kaynaklı, melek kaynaklı ve nefs kaynaklı. Bazen bu durum, nebilikten büyük pay sahibi veliler için de gerçekleşebilir. Örnek olarak, bu hal sahiplerinden biri olan ve kendisiyle tanışma imkânı bulduğum Selman ed-Dünbülî'yi verebiliriz. Kendinden söz ederek, elli küsur yıldır aklına kötü bir düşünce gelmediğini belirtmişti. Velilerin büyük kısmında bu üç düşünce meydana geldiği gibi buna bir de Irak kaynaklı şeytanî düşünceyi de eklerler. Bu bağlamda bir kısmında düşüncenin hükmü zâhirde ortaya çıkar ki bunlar çoğunluktur. Bir kısmına ise düşünce gelir ve zâhirlerinde bir etki meydana getirmez. Bunlar ise, Allah'ın korunmuş velileridir.

Allah Ev'e (Kâbe) ait ilk şekli dikkate alarak, onun adına kendi suretinde bir hicr yaratmış, nebi ve peygamberlerden başkasının ulaşmasını engellediği için onu 'hicr' diye isimlendirmiştir. Bu, Allah'ın bir hikmetidir. Veliler Allah tarafından korunurken (hıfz) peygamberler ise masumdur. Allah ehlinden bir veli -Abdullah b. Üstad el-Mevrûrî- şöyle bir hadise anlatmıştı: Şeyh Abdürrezzak veya bir başkası -kuşku bana aittir, hatta hatırladığım kadarıyla bir başkası olmalı- İblis'i görünce kendisine sormuş: 'Şeyh Ebu Medyen ile ilişkin nasıl?'

Ebu Medyen, tevhit ve tevekkül konusunda önder, Bicaye'de yaşayan salih bir kuldu.

Bu soruya karşılık İblis 'Onun kalbine attığım vesveselerde kendimi şöyle bir adama benzetirim: Okyanusa küçük abdestini yapan birine 'niçin böyle yaptın?' diye sorulduğunda 'kirleteyim de, kendisiyle temizlik yapılamasın' diye karşılık vermiş. Böyle birinden daha cahilini gördünüz mü? Ebu Medyen'in kalbinin karşısında benim durumum da budur. Onun kalbine her ne attıysam, değiştirdi ve başkalaştırdı.' Bu sözden İblis'in velilerin kalplerine vesvese aktardığını bildirmiştir ki, bu belirttiğimiz husustur. Onun peygamberlere ulaşmasına imkân yoktur.

Ev'in yüksekliği, yirmi yedi arşın, hicr'in tepesinin yüksekliği ise yirmi sekiz arşındır. Her arşın, sadece keşf sahiplerinin bilebildiği ilâhî emre ait bir ölçüdür. Bu ölçüler, nefste gerçekleşen hadiseleri uygulamak üzere, 'seyyar iman gezegenlerinin' kendisini katettiği kalbin menzillerinin bir benzeridir. Bu menziller, unsurlar âleminde gerçekleşecek olayları izhar etmek üzere ayın ve gezegenlerin katettiği menzillerin tam bir benzeridir. Bu ikisinin arasındaki benzerlik, harf harf, anlam anlam gerçekleşir.

Bilmelisin ki, Allah Teala Kâbe'ye bir hazine yerleştirdi. Allah'ın Peygamber'i bu hazineyi ortaya çıkartmak ve infak etmek istemiş, bir yarar görerek bundan vazgeçmişti. Ardından Ömer o hazineyi ortaya çıkartmak istemiş, Allah'ın Peygamber'ine uyarak arzusundan imtina etmişti. Söz konusu hazine, şimdi de oradadır. Bana gelirsek, o hazineden Tunus'tayken 598 yılında getirilen altın bir levha bana da gösterildi. Levhada bir yarık vardı. Genişliği bir parmak, uzunluğu bir karış veya biraz daha fazlaydı. Benim bilmediğim bir kalemle kendisine (bir şeyler) yazılıydı. Bunun nedeni, benim ile Allah'ın arasında kalmış bir şeydi. Peygamber'e saygının bir gereği olarak, Allah'tan o levhayı kendi yerine döndürmesini istedim. Onu insanlara göstermiş olsaydım, hiç kuşkusuz, kızılca kıyamet kopardı (büyük bir fitne ortaya çıkardı). Ben de aynı yararı gözeterek onu bıraktım, çünkü Hz. Peygamber anlamsız yere onu bırakmış değildi, ahir zamanda 'el-Kaim bi-emrillah' (Allah'ın emrini uygulayan, Mehdi) çıkartsın diye bırakmıştı. Söz konusu kişi, 'daha önce yeryüzü zulüm ve haksızlıkla dolmuşken orayı adalet ve barışla doldurur.' O hazinenin bu halife eliyle ortaya çıkartılacağı hakkında belirttiğimiz anlamda bir hadis vardır. Burada hadisi öğrendiğim kimseyi de gördüğüm parçasını da zikretmeyeceğim.

Aynı şekilde Allah, ârifin kalbine 'Allah'ı bilme' hazinesini yerleştirmiştir. Ârif, bu sayede Allah'ın kendisi hakkında gördüğünü görür. Allah'ın kendisi hakkında gördüğü şey, O'ndan başka ilah olmadığıdır. Ârif, bu konuma Allah'tan başka kimsenin sahip olamayacağını bilir. Allah şöyle buyurur: '*Allah, melekler ve ilim sahipleri, Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık etmiştir.*'[206] Böylelikle Allah, kendisini bilmeyi Allah'ı bilenlerin kalplerine bir hazine olarak yerleştirmiştir. (Tevhit tanıklığı) Bir hazine olduğu için, kıyamet günü teraziye girmemiş ve 'beyaz kesib'ten başka bir yerde varlığı ortaya çıkmamıştır. Söz konusu yer,

(Cennetliklerin Allah'ı) ziyaret gününde (gidecekleri yerdir). Tevhidin cismi ortaya çıkar ki, bu da onun söylenmesinden ibarettir. Bu durum, 'siciller sahibi'ne dönük ilâhî bir inayettir. Bu kişi için -başka bir iyiliğe sahip olmadığından- terazisine kelime-i şehadeti söylemek konulur. Onun sadece sözüne bile hiç bir şey denk gelemezken ruhu ve anlamı hakkında ne söylenebilir? Öyleyse bu söz, dünya ve ahirette sürekli saklanan bir hazinedir. Varlıklarda ve hakikatlerde ortaya çıkan her iyilik, onun hükümlerinden ve hakkının bir yönüdür.

Allah bu evi -ki Allah isminin zikredildiği yerdir- dört rükün üzerine inşa ettiği gibi kalbi de kendisini taşıyan dört doğa üzerinde yaratmıştır. Kalbin yapısı bunlara dayanır. Bu durum, günümüzde Ev'in (Kâbe) dört duvara dayanmasına veya Arş'ın dört taşıyıcının üzerinde durmasına benzer. Bir rivayette şöyle denilir: '(Arş'ı taşıyanlar anlamında) Onlar bugün dört, kıyamet günü ise sekiz kişidir (melek).' Çünkü ahirette hem dünya hem de ahiretin hükmü bulunur. Bu nedenle Arş'ın taşıyıcıları yarın sekiz kişi olacaktır. Böylelikle ahirette diğer dört kişinin de otoritesi ortaya çıkar. Aynı şekilde, kalbi de ahirette sekiz şey taşır. Dördü zikrettiklerimiz, diğer dördü ise görünmeyenlerdir. Bunlar, bilgi, kudret, irade ve kelamdır. Bundan başka bir şey söz konusu değildir.

Şöyle denilebilir: Günümüzde de mevcut olan bu dört şeyi niçin ahirete ait saydın ki? Şöyle cevap veririz: 'Sekiz taşıyıcı (melek) şimdi de vardır, fakat onların taşımadaki etkileri özellikle yarın (kıyamette) görünecektir. Aynı şey, zikrettiğimiz nitelikler için de geçerlidir. Bu niteliklerin dünya hayatında sürekli işlerlikleri olan bir hükümleri yoktur. Onların ahiretteki hükümleri ise, mutlulara ait olacaktır. Bu evin doğası olan diğer dördün hükmü ise, bedenlerinde hükümleri ortaya çıkar.

"Hükümleri' demenin anlamı nedir?' denilirse, şöyle yanıt veririz: Bilgi söz konusu olduğunda, bilen bildiğini ancak ahirette görebilir. Kudretin hükmü, ancak ahirette ortaya çıkar. Binaenaleyh, mutlu ahirette bir şeyi yapmaktan aciz kalmayacağı gibi onun iradesi de eksik olmayacaktır. Mutlu, bir şeyin bulunmasını istediğinde, o şey hemen bulunur. Aynı şekilde, sözü de işlevseldir. Bir şeye 'ol' dediğinde, o şey oluverir. Öyleyse bilginin gerçek etkisi, ahirette ortaya çıkacaktır. Dünya hayatında ise, bu nitelikler genel anlamda bu özelliklere sahip

değildir. Bunu bilmelisin! Öyleyse insanın kudreti, gerçekte ahirette işlevseldir.

Allah'ın evi, mümin kulunun kalbidir. Ev, O'nun isminin evidir. Arş ise, Rahman'ın istiva ettiği yerdir. *'Hangi isimle dua ederseniz (edin), en güzel isimler O'na aittir.'*[207] *'Duanı ne çok sesli ne de bütünüyle içinden oku.'*[208] 'Çünkü Allah gizliyi de açığa da bilir.' Aynı zamanda Allah *'gizleneni ve daha da gizliyi de bilir.'*[209] *'Daha gizli', bu ikisinin arasında bir yol benimse'*[210] ayetinde belirtilen durumdur. Çünkü sözü edilen yol, sırdan daha gizlidir, yani daha açıktır. Çünkü iki uç arasında engel olup ikisini belirleyen ve ikisini ayırt eden orta, o iki şeyden daha gizlidir. Örnek olarak, güneş ile gölge arasındaki ayrım çizgisini veya acı ve tatlı denizler arasındaki berzahı veya bir cisimde siyah ile beyaz arasındaki ayırıcıyı verebiliriz. Biliriz ki, ortada bir ayırıcı vardır, fakat göz algılayamaz. Ne olduğunu, başka bir ifadeyle mahiyetini bilemezse de, akıl onun varlığına tanıktır.

Kalp ile Arş arasındaki konum farkı, Allah ismiyle Rahman ismi arasındaki farktır. Gerçi *'Hangisiyle dua ederseniz edin, en güzel isimler O'na aittir.'*[211] Fakat kimse Allah'ı inkâr etmezken Rahman'ı inkâr edenler vardır. Bu bağlamda inkârcılar şöyle der: *'Rahman nedir ki?'*[212] Herkes kendisini onayladığı için, (Allah isminin mertebesi olan) ulûhiyetin kapsamı daha geniştir. Çünkü ulûhiyet, hastalık ve afiyeti içerir. Bunlar ise, âlemde mevcuttur, dolayısıyla kimse onları inkâr edemez. Rahmanlığı ise, sadece iman ile kendisine merhamet edilenler müşahede edebilir, (imandan) mahrum kalanlar ise, mahrum olduklarını hissetmeksizin kendisini inkâr eder. Çünkü rahmanlık, afiyet ve sırf iyilikten başka bir şey içermez. Öyleyse Allah (herkesin içinde bulunduğu) hal gereği bilinirken Rahman hal gereği inkâr edilir. Buna rağmen insanlara *'Hangisiyle dua ederseniz edin, en güzel isimler O'na aittir'*[213] denilir. Belaya uğrayanlar, bela perdesinin ardından Allah'ın kendisini tanıtması nedeniyle, (Peygamber'i) taklit ederek Rahman'ı tanır. Anlayınız! Kuşkusuz bir takım şeylere dikkatini çektim. Bunları takip edersen, değerini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği ilâhî ilimler sana açılır. Çünkü belirttiğimiz hususların değerini zevk yoluyla bilen kimseler, günümüzde azdır.

Hac bu Ev'in belirli bir zamanda sürekli ziyaret edilmesi anlamına geldiği gibi kalp de belirli bir halde ilâhî isimlere ulaşmak ister. Çünkü her ismin kendisine özgü özel bir hali vardır. Söz konusu hal her ne vakit kuldan ortaya çıksa, kendisine ait ilâhî ismi aradığı gibi o isim de bu hali arar. Bu nedenle ilâhî isimler kalp evini 'hacceder' (sürekli ziyaret eder). Bazen bu isimler, kalbin Hakkı sığdırması bakımından kendisini ziyaret eder. Bunun yanı sıra ilâhî isimler, isimlendirilenlerini arar ve onların isimlendirilenlerini ziyaret etmeleri kaçınılmazdır. Bu amaçla ilâhî isimler, Hakkın bildiği bir genişliğe sahip bu evi ziyaret ederler. İlâhî isimlerin kalbe yönelmelerinin nedeni, onun varlıklardan talep ettikleri hallere doğru yönelmiş olmasıdır. İlâhî isimlerin hükümleri söz konusu varlığa işlediğinde, bu kez isimlendirilenini aramak üzere geri döner. Bu kez, mümin kulun kalbini arar ve ona yönelir. İsimlerin yinelenen bu yönelişleri ve ziyaret (bâtınî yorumda) 'hac' diye isimlendirilir.

Her yıl insanların, cinlerin ve meleklerin farz ve nafile hac nedeniyle Kâbe'yi ziyaretleri de yinelenir. Hac zamanının ve durumunun dışında bu yöneliş hac olarak değil, sadece ziyaret diye isimlendirilir ki, bunun adı umredir. Umre, ziyaret demektir. Bununla birlikte umrede ihram giymek, tavaf etmek, (Safa ile Merve arasında) koşmak, saçları kesmek veya kısaltmak, sonra da ihramdan çıkmak gibi uygulamalar bulunduğu için 'küçük hac' diye isimlendirildi. Yine de, umre hacdaki bütün uygulamaları içermediği için bütün uygulamaların yerine getirildiği büyük hacca kıyasla küçük hac diye isimlendirildi. 'Kıran haccı' yaparak ikisini birleştiren kişinin tek bir tavaf ve tek bir sa'y (koşma) yapması yeterlidir. Nitekim Hz. Peygamber, veda haccında kıran haccı yaparken böyle yaparak şöyle buyurdu: 'Hac uygulamalarınızı benden öğrenin.'

Ahirette genel ziyaretteki durum da böyledir. Bu ziyaret, dünya hayatındaki hac konumundadır. Umre haccı ise, her insana özgü ziyarete benzer. Kim ne kadar (kalbini) imar ederse, Rabbini de o ölçüde ziyaret eder. Belirli bir zamanda yapılması gerekli olan genel ziyaret ise, büyük haccın karşılığıdır. Özel ziyaret ise -ki umre demektir- herhangi bir zamana özgü değildir. Öyleyse onun hükmü, zaman bakımından büyük hacdan daha etkindir. Büyük haccın hükmü ise, uygulamaları yerine getirme bakımından umreden daha etkindir. Bu du-

rum, hac ile umre arasında üstünlük ilişkisini sağlamak içindir. Bu sayede üstünlük karşılaştırması yapılamayacak kemal Allah'a özgü kalır. Allah'ın dışındakiler ise böyle değildir. Hatta ilâhî isimler -ki üstün olanlardır onlar- üstünlük karşılaştırmasına konu olur. Biz bu hususu (bu ve bunun dışındaki kitaplarda) açıklamıştık. Aynı şey makamlar, haller ve bütün varlıklar için geçerlidir. Öyleyse özel ziyaret -ki umre demektir- zaman bakımından özel bir tarzda belirsizdir.

Allah izin verirse, seçkin ve sıradan insanlara ait dince belirlenmiş konuyla ilgili zâhirî fiilleri şekilci bilginlerin dilleriyle naslarla anlatacağım. Ayrıca bu hususlara ait bâtın yorumlarını anlaşılır kılacak şekilde, özetle, imayla ve değinerek anlatacağım. Nitekim daha önceki ibadetlerde de böyle davranmıştık. 'Allah doğruyu söyler, O doğru yola ulaştırır.' 'Dileseydi, hepinizi hidayete ulaştırırdı.' Fakat 'Allah 'dilediğini yapar.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Haccın Farz Olması

İslam bilginleri arasında haccın farz olduğu hususunda bir görüş ayrılığı yoktur. Allah Teala şöyle buyurur: *'Kendisine güç yetirebilenler için Ev'i ziyaret etmek Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır.'*[214] Hac, küçük-büyük, erkek-kadın, özgür-köle, müslüman olan-olmayan; kendisine gitmeye güç yetirebilen bütün insanlara farzdır.

Hac, kendisine özgü bir takım belirli şartlarla yerine getirilebilir. Çünkü iman etmek ve müslüman olmak, her insana farzdır. Bütün farz hükümler de, her insana farzdır. Fakat bunların kabul edilmesi ve insan tarafından uygulanması, Müslümanlık şartına bağlanmıştır. Öyleyse insanın bunlardan herhangi birini kabul edebilmesi, Müslüman olması şartına bağlıdır. İman etmemişse, kıyamet günü iki farzı yerine getirmemiş olmak nedeniyle cezalandırılır: (Bu iki şart) Bu ibadetleri kabul edebilmeyi sağlayacak şartın farz olması (iman etmek), diğeri ise bu ibadetlerden ibaret olan şartlının farz olması.

Ayette (hac kelimesi) 'hıc (hac etmek)' ve 'hac' şeklinde de okunmuştur. Bu ise, mastardır. Kelimeyi kim 'hac' şeklinde okursa, Ev'i ziyaret etmesi farzdır. Böylelikle, kendisine ulaştığında yapması gereken şeyleri yerine getirir. Bazıları ise, 'hic' şeklinde okuyup ismi kastetmiştir. Bunun anlamı, Ev'i ziyaret etmeyi dikkate almak demektir. Böylelikle, Ev'in kastettiği şeyi amaçlamış olur. Bunların arasında büyük bir fark vardır. Çünkü kul -hac şeklinde okuduğunda- Ev'i; 'hıc' şeklinde okunduğunda ise, Ev yönünü amaçlar. Bu durumda kesre halinde (hic) Ev'in yerini tutarken fetha halinde (hac) ise evin hizmetçisi makamına yerleşir. Böyle bir durumda hac yaparken kulun durumu, Hakkın kendisini yerleştirdiği müşahedeye göre ortaya çıkar.

Doğruyu gösteren ve doğru yola ulaştıran Allah'tır. O'ndan başka Rab yoktur.

Ev'e niyetlenmek, bir hal niyetlenmesidir. Çünkü Ev, varlığıyla (kendisine) yerleşeni arar. 'Allah'ın insanlar üzerindeki hakkı', kalplerini bir ev gibi yapmalarıdır. Bu durumda kalpler, (lisan-ı) halleriyle Hakkın kendilerine yerleşmesini ister. Nitekim Allah şöyle buyurur: 'Beni, o beni bilenlerin kalplerinde arayınız.' İşte 'hıc' şeklinde okumanın anlamı budur. Bu, kalbin bir niteliğe uygun hale gelmesi demektir. Söz konusu nitelik hakkında Allah, kalbin ancak onunla kendisine uygun hale geleceğini belirtmiştir. 'Hac' şeklinde okuyan kimse ise, Rabbinin eserlerini kendisinde görmek için kalbini aramalıdır. Bu durumda, kendisinde gördüğü ilâhî eserlere göre hareket eder. İşte bu, birinciden farklı olan kişinin durumudur. Kul 'hıc' şeklinde okuduğunda, Allah'a yönelirken belirttiğimiz nedenle 'hac' şeklinde okumayla da kalbe yönelir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Haccın Geçerlilik Şartları

Haccın geçerlilik şartlarından birinin Müslümanlık olduğunda görüş ayrılığı yoktur, çünkü Müslüman olmayan birinin hacca gitmesi

geçerli değildir. İslam (Müslüman olmak), iç ve dışta Allah'ın insanı çağırdığı şeye olumlu karşılık verirken bulunman gereken özellikte olman demektir. Söylenenden başka bir tarzda geldiğinde ise, seni çağıran ilâhî isme olumlu karşılık vermiş olamayacağın gibi ona boyun eğmiş de sayılmazsın.

Burada ince bir bilgi vardır, şöyle ki: 'Allah'tan sana dönük çağrı, (Allah ismi genel ve toplayıcı isim olduğu gibi) toplu (ve genel) olarak mı gerçekleşmiştir? Bunun anlamı, sen ve niteliğin birlikte zikredilmesidir. Yoksa çağrının amacı, nitelik midir (söz gelişi Müslüman olmak), sen ise bu özel nitelik kendi başına bilfiil var olamayacağı için dolaylı olarak mı oradasın? Bu durumda amaçlanan sen değilsin. Fakat bu nitelikten (Hakkın kendisiyle) seni çağırdığı sana özgü bir isim olmalıdır. Ya da, sen çağrılmış olmalısın. Nitelik ise, çağrıda amaçlanan şey değildir. Çünkü nitelik bu özel çağrıda herhangi bir şekilde zikredilmedi!

Âriflerden niteliği değil de varlığın kendisini dikkate alanlar, haccı herkesin üzerine farz sayar. Çünkü Allah şöyle buyurdu: *'İnsanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır.'*[215] Allah, 'müslümanlar üzerinde' demediği gibi onların varlıklarına ilave bir nitelik de zikretmedi. Meseleye böyle bakanlar, bu çağrıyı herkesin üzerinde bir yükümlülük sayar. Bu isim sahibi -ki onlar 'insanlardır'- bu çağrıyı yerine getirdiğinde, doğrudan çağrıya karşılık verdi denilir. Olumlu karşılık vermenin ödülü ise, onu çağıranın kendisine tecellisidir; bir zata karşılık bir zat.

Hakkın insanı 'zat' olması yönünden değil, 'konuşan' olması bakımından çağırdığı da söylenebilir: Çağrılan kişiden çağrıya icabet eden şey de onun varlığı değil, niteliğidir. Böyle düşünenlere şu denilir: Çağrılan kişinin de niteliği çağrıya olumlu karşılık vermiştir, çünkü çağrılanın zatı, çağıranın bir niteliğidir. Bu nitelik, 'çağrılanın zatı' diye isimlendirilir. Çünkü (hacca) çağrılan kişi, kendisine ait bir takım niteliklerin toplamıdır ve ancak bu toplam sayesinde insan haline gelir. Bu ise, onun 'düşünen canlı' olmasıdır. Öyleyse bu toplam, onun zatından ibarettir. Bu nedenle, çağıranın çağrısı da 'toplayıcı isim' (Allah) yönünden gerçekleştirmiştir ki, o da Allah ismidir.

Şöyle denilebilir: Çağıranın çağrısı, bu toplayıcı ismin hakikati olamaz, çağrıyı yapan çağrılan insanın halinin belirlediği ve ona özgü

ismin tayin ettiği özel isimdir. Örnek olarak, (acıkmış insanın) 'Ey Allah! beni doyur' demesini verebiliriz. Öyleyse çağıran, Allah'tır. Allah ismi, el-Mu'ti (Veren) ve el-Mani' (Engelleyen) isimlerini içerir. Bu durumda çağıran kişi, bu ismin gösterdiği şeyi kastettiğinde, çağrıya olumlu karşılık vermek imkânsız hale gelir. Davetçi, el-Mut'im (yediren), el-Mu'ti (veren) ve er-Rezzak (rızıklandıran) isimlerini kastetmiştir, yoksa el-Mani' (engelleyen) ismini kastetmemiştir. Allah bu dua üzerine aç insanı yedirirse, el-Mut'im ismi kendisine karşılık vermiş demektir.

Aynı şey, *'Kâbe'yi haccetmek Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır'*[216] ayetinde geçerlidir. Bu isimle kastedilen şey, ismin delalet ettiği şey değildir. Çünkü bu isim öyle isimlere delalet eder ki, bunlar yükümlünün olumlu karşılık vermesini imkânsızlaştırdığı gibi bazı ilâhî isimler yükümlünün olumlu karşılık vermesini gerektirir. Öyleyse bu isim, çağrılan yükümlünün olumlu karşılık vermesini gerektiren isimlerdendir. Bu nedenle çağrıya olumlu yanıt vermeyen kimse, durum kanıtları nedeniyle, günahkârdır. Çağrı Allah ismi yönünden gerçekleşseydi, olumlu karşılık vermeyen kimse günahkâr olmayacağı gibi olumlu karşılık veren de itaatkâr olmazdı. Böylece işler birbirinin karşıtı olmuştur ve bu nedenle bu ismin hakikati bakımından kimsenin Allah'a daveti düşünülemez. Bu isim de hakikati bakımından kimseyi davet etmez. Bununla birlikte, bu ismin içermiş olduğu ve hal ile bilinen özel bir isim bakımından davet edilir ve kendisi adına davet yapılır.

Bilmelisin ki, her iki yönden de zat talep edilemez. Çünkü zat mevcuttur, talebin konusu ise var olması istenilen var olmayan bir şeydir (madum). Öyleyse ancak var olmayan çağrılabilir, çünkü dua, bir taleptir ve talep isteğin kendisidir; istek ise, var olmayanla ilgili olabilir.

Şöyle deriz: Nitekim böyle de oldu. Çünkü çağrılan kişiden olumlu karşılık ortaya çıkmıştır ki, o da mevcut değildi. Halbuki çağrılan kişinin zatı çağrıldığı yerde mevcuttu. Bu durumda, çağrılan kişinin olumlu karşılığı daha önce yok iken ortaya çıktı. Olumlu karşılık (çağrıya icabet), ancak çağırıcının çağrısıyla çağrıyla gerçekleşir. Bu çağrılan şeyin -ki sabit madumdan (yok olan) söz ediyoruz (ayn-ı sabite)- çağrılanın zatından var olması mümkün değildir. Çağrılan âlemden bir

şey ise, çağrılanın zatında mevcut olabilir. Bu durumda çağıran kişi ona şöyle demek durumundadır: 'Ol.' O şey de emrine olumlu karşılık vererek, bu sözle kendisine yönelenin (Hak) zatında meydana gelir. Şu halde, ortaya çıkan işte çağrılanın zatı ona olumlu karşılık vermemiştir. İcabet, kendisinde ortaya çıktığı nitelikten kaynaklanmıştır. Bu durumda, öyle değilken, çağrılanın zatının göründüğü zat, yaratma emrinin verildiği şey olduğu zannedilir.

Görünüş başka bir durumu verse bile, gerçekte ilâhî ve kevnî (var olan, âlem) varlıkta da durum böyledir. Âlemdeki her şey dil bakımından 'teslim olmuştur (müslümandır)' çünkü herkes ilâhî emre yönelmiştir. Kendisine 'ol' denilip de, bu emre direnen hiç kimse yoktur. Her şey, direnç olmaksızın, bu emrin sonucunda meydana gelir. Bundan başka bir şey düşünülemez! Hac, ancak (sözlükte teslim olan kişi anlamındaki) bir müslümandan meydana gelebilir. Hz. Peygamber Hakim b. Hizam'a, 'Geçmişte yaptığın iyilikler nedeniyle müslüman oldun' demişti. Halbuki onun daha önce yaptığı iyilikler, cahiliye döneminde ve Hz. Peygamber'in peygamberliğinden önce olduğu için Allah katından belirlenmiş iyilikler değildi. Yine de Allah, mümkünün hakikatinin gereği olan 'aslî boyun eğme'nin etkisi nedeniyle, onları geçerli saymıştır. Bu yorumuyla mümkünün ilâhî emre boyun eğmesi, 'genel teslimiyet' demektir.

Öyleyse sıfat ile birlikte zatı dikkate alan kimse, (gerçeği) bulmuştur. Sıfatı dikkate alan bulduğu gibi zatı dikkate alan da bulmuştur. Her birinin özel bir bilgiden kaynaklanan belli bir zevki ve tecrübesi (içme anlamında şirb) vardır. Örfte bilinen zâhir ve bâtında hüküm sahibi bu özel islam (teslimiyet), bu konuya girer. Zâhirde hüküm sahibi olup bâtında olmasaydı, dış varlığını dünyada korumak için korkuyla müslüman olan münafık gibi kalırdı. Böyle bir münafık, iyi oldukları için çağrıldığı iyilikleri yapar, halbuki herhangi bir sevaba sahip değildir. İyi davranışları 'iyi' oldukları için yapan müşrik (Allah'a ortak koşan) ise, niyetlendiği iyilik nedeniyle yararlanır. Öyleyse bâtın ve zâhirin birlikte boyun eğmesi gerekir ve bu ikisiyle birlikte yetkin yarar gerçekleşir. Çünkü insanı iyiliğe çağıran (Hak), onu toplayıcı isim (Allah) ile çağırmıştır. Çağrılan ise, toplayıcı bir nitelik nedeniyle toplayıcı isimden çağrılmıştır ki, o da haccetmektir (toplayıcı bir ibadet). Hac, niyetin yinelenmesiyle gerçekleşir. Öyleyse hac, anlam bakımından bir

toplamadır. Âlemdeki her şey ise, (emre boyun eğen anlamında) 'müslüman'dır. Bu nedenle de, hac bütün 'müslümanlar' üzerine farzdır ve şekilci bilginler ile hakikat bilginleri arasında bu konuda bir görüş ayrılığı düşünülemez. Hakikatleri bilen ise, bu ve benzeri konularda daha yetkin görüş sahibidir.

Öyleyse, süt emen bir çocuk bile hacca gitse onun haccı geçerlidir. Halbuki o, Müslüman olduğunu dile getiremeyeceği gibi hac niyetini de bilemez. Bize göre böyle bir çocuk, yetişkinlik çağına girmezden önce ölseydi, Allah onun haccını farz hac olarak yazardı. Bu konuda yetişkinliğe ulaşmamış çocuk ve köle hakkında itibar ettiğimiz bir hadis vardır. Süt emen çocuk, muhakkiklerin kabul ettiği şeriatın da onayladığı genel İslam'a (teslimiyet) dâhildir. Bir kadın bebeğini kaldırarak, 'Bu da hacca gidecek mi?' diye sorunca, Hz. Peygamber, 'Evet ve sana da sevap vardır' demişti. Böylece Hz. Peygamber, haccı bu konuda niyeti olmayan kimseyle ilişkilendirmiştir. Bebeğin keşf sahibi Şari'in bildiği bir şekilde niyeti olmasaydı, haccı onunla ilişkilendirmesi doğru değil, yanlış olurdu.

Kadının biri bebeğini emziriyormuş. Yakışıklı ve yapılı bir adamla karşılaşınca, 'Allah'ım! oğlumu da bu adam gibi yap' diye dua etmiş. Bebek annesinin memesini bırakarak, adama bakıp şöyle demiş: 'Allah'ım! Beni bunun gibi yapma.' Yoluna devam ederken, dövülen bir kadın görmüş. İnsanlar ona 'zina ettin, hırsızlık yaptın' diyormuş. Kadın 'Allah'ım oğlumu böyle yapma!' diye dua etmiş. Bebek tekrar annesinin memesini bırakıp kadına bakarak şöyle demiş: 'Allah'ım beni onun gibi yap!' Hz. Peygamber, bu iki kişi hakkında 'Adam kibirli ve günahkârdı; kadın ise kendisine yapılan iftiradan masumdu' demişti. Benim de, henüz yaşını doldurmamış süt emen bir kızım vardı. 'Kızım' dedim. Bana kulak verdi. 'Eşiyle cinsel ilişkiye girip boşalmayan bir adam hakkında ne dersin? Ne yapması gerekir?' Bunun üzerine kızım, 'Yıkanması gerekir' dedi. Onun konuşması karşısında dedesi bayılıp düştü. Bunu bizzat kendim yaşadım. İşte, deli ve bebekler için fitre zekâtının gerekli olmasının nedeni (bu genel teslimiyete dâhil olmaları anlamında) budur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Çocuğun Haccı

Bazı bilginler, bunun caiz olduğunu söylemişken bir kısmı caiz olmadığı görüşündedir. Caiz görenler, hem dince hem hakikat bakımından bu konuda haklıdır. Çünkü şeriat çocuğun hac yapabileceğini onaylamıştır. Bir başkası adına hac yapmak mümkün iken, doğrudan doğruya hac yapan çocuk için bu imkânın olması her bakımdan daha yerindedir. Allah izin verirse, hacda vekillik konusu daha sonra gelecektir.

Küçük çocuk ve bebek için İslam nerededir? Acaba gerçekten de bebek, zâhir ehlinin dediği gibi (anne ve babası nedeniyle) dolaylı olarak mı müslümandır? Bize göre çocuk hem asıl bakımından hem (anne ve babası nedeniyle) dolaylı olarak müslümandır. Öyleyse İslam, küçük hakkında iki, büyük hakkında bir yolla sabittir ki, o da asalet yoluyla Müslümanlıktır. Bu yoruma göre iman, bebekte daha sabittir, çünkü bebek iman fıtratı üzerinde doğmuştur. Fıtrat, bebeğin Allah'ın kulları üzerindeki Rablığım onaylamaktır. Allah, Âdemoğullarının bellerinden zürriyetlerini alıp kendilerini tanık tutarak şöyle demişti: *'Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine tanık tutarak 'sizin Rabbiniz değil miyim' diye sormuş, onlar da evet diye cevap vermişlerdir.'*[217] Düşünemiyor olsalardı, bu hitaba mazhar olmayacakları gibi cevap da veremezlerdi. Zünnun el-Mısrî şöyle demiştir: 'Sanki o hitap şimdi de kulağımdadır.' Zürriyeti bu kabulden çıkartan ve onun doğruluğundan uzaklaştıran herhangi bir nedenin meydana geldiği aktarılmamıştır.

Bir çocuk doğduğunda bu ilk fıtrata göre doğar (Tanrı'nın rablığını kabul edicidir). Öyleyse her çocuk, asalet bakımından mümindir. Ardından, anne ve babasının inancı dünyevi işlerde onu etkisi altına alır. Allah Teala, *'İman edenler ve imanda zürriyetlerine uyanları, zürriyetlerine kattık'*[218] buyurur. Burada 'iman' derken fıtrat imanını kasteder. Böylelikle bebekler, iman eden anne ve babalarına varis olmuş, öldüklerinde namazları kılınmış, İslam'ın bütün hükümleri kendilerinde uygulanmıştır. Bununla birlikte onlar, tek bir cümle bilemeye-

cek durumdaydılar. Sonra Allah şöyle buyurur: *'Onların amellerinden hiç bir şey zayi etmedik.'*[219] Ayetin anlamı şudur: 'Biz onların amellerinden hiçbir şeyi eksiltmedik.' Burada Allah, ameli küçüklere tamlama yapmıştır. Kastedilen ise, onların 'evet' demeleridir. Bu söz, yetkin bir şekilde onlar adına geride kalmış ve kendilerini bu ilk onayın dışına çıkartacak herhangi bir davranış ortaya çıkmadığı için hiç bir şey bu sözlerini eksiltmemiştir. Halbuki, yetişkin ve akıllılara böyle davranışlar ilişebilir. Böyle bir davranış ortaya çıktığı ölçüde de onların davranışı eksilir. Allah ise, onların eksik bıraktığı ölçüde kendilerini eksiltir.

Öyleyse bebeğin imanı, hiç kuşkusuz, büyükten daha tam olduğu gibi haccı da büyüğün haccından daha yetkindir. Çünkü bebeğin haccı, fıtraten yapılan hacdır. Bebek, gerçekten de durum öyle olduğu gibi -çünkü bütün fiiller Allah'ındır- davranışlarında edilgin olsa bile fiillerini doğrudan yerine getirir. Bir çocuğun haccı, hakikate ve dine göre her yönden geçerlidir. Çocuk, hiç kuşkusuz, doğrudan yapandır. Aynı zamanda çocuk, büyüğün geçerli saydığı bir akla sahip olmadığı gibi Müslümanlığını söyleyebilecek veya ona inanabilecek veya bilebilecek bir durumda da değildir. Burada, şekilcilerin terimsel olarak bildikleri inanç ve bilgiyi kastediyoruz. Bütün bunlar, süt emen bir çocukta bulunmaz.

Edilgin olduğu halde, bebek bir davranış yapabilir ve Şari haccı kendisine izafe eder. Çocuk edilgin istidadıyla haccın bütün davranışlarını yerine getirebilir. Bu durumda çocuk, amelin gerçekleştiği bir konumdadır. Bebek, tıpkı bir bineklinin hayvanıyla Arafat'ta durdurulup vakfe yapması gibi, Arafat'ta durdurulup vakfe yapabilir (durmak) ve vakfe, kendisine nispet edilir. Binekli, binek üzerinde tavaf eder, Safa ve Merve arasında koşar. Bütün bu durumlarda koşan, tavaf eden ve vakfe yapan insan değil, binektir. Bu davranışlar ise, doğrudan binene nispet edilir ve o, haccın fiillerini doğrudan yapan kişidir. Küçük bir bebek de, tavaf eder, koşar ve vakfe yapar. Bu durumda çocuk, haccın fiillerini yerine getirmiş sayılır. Şu halde çocuk belirttiğimiz yönden istidat sahibidir. Bu istidat, kendisine yaptırılan şeyi kabul ediciliktir. Aynı şekilde, binek üzerindeki büyük de bineğinin yaptırdığı durmak, hareket etmek gibi fiilleri kabul eder. Fakat bu fiiller, bineğe değil, kendisine nispet edilir. Burada, asıl hükme göre iş gerçekleşir. O ilâhî asıl ise, fiil ve davranışların kullara nispet edilmesidir. Bunların yara-

tılması ise, gerçekte Allah'a aittir. Kullar, bu fiillerin ortaya çıktığı yerlerdir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Güç Yetirme

Bazı bilginler, yiyecek ve binek derken bazı binginler yürüme imkânı olduğunda bineği şart görmemiştir. Aynı şekilde, kafilede -istenilerek bile olsa- kazanılma imkânı varken yiyecek de şart görülmemiştir.

Binek, bedenin kendisidir. Çünkü beden, ruhun bineğidir. Bu ruh, nefse üflenmiş insan hakikatidir. Ruhtan bu beden vasıtasıyla namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek, kötülüğü ortadan kaldırmak ve zikretmek gibi Allah'a ve ebedi mutluluğa ulaştıran kimi ameller ortaya çıkar. Beden bunlara girişen, ruh ise beden vasıtasıyla onları yapandır. Öyleyse bu şekildeki özel bir amelde bineğin şart koşulması bir gerekliliktir.

(İbn Arabî besin anlamındaki zâd ile artış ve fazlalık anlamındaki ziyadelik arasındaki ilişkiden hareket etmektedir). Besine gelirsek, bazı bilginler onda fazlalığı dikkate almıştır. Besin, varlığıyla bu fiillerin gerçekleşmesini sağlayan gücün kaynağı olan beslenme aracıdır. Bu gücü sağlayan her ne ise, besindir. Bu besin özü gereği gücü sağlayabileceği gibi buna vesile de olabilir. (Burada artış anlamı) Allah'ın besinde perdeyi artırmış olmasıdır. Bu nedenle güç elde edişinde nefs, besinle ilgilidir ve bulunduğunda dinginleşmiş, mutmain olmuş, bu sayede Allah'tan perdelenmiştir. Nefs, bu perde bulunduğunda mutludur, çünkü nefs besin sayesinde dinginleşebilir. Çünkü hareket, iç ve dış bakımından yorucudur. Besin bulunmadığında ise, insanın içi kargaşaya düşer, doğası ve nefsi bakımından zorda kalır ve 'besin' diye isimlendirilen sebebin yoksunluğunda sıkıntıda kalır, dinginliği ve itminan ortadan kalkar. Öyleyse insanı dinginleştiren her şey besindir. Besin Hakkın bilfiil var ettiği şeriatın ise hüküm bakımından onayladığı bir perdedir. Öyleyse onun esası sağlamdır.

Bu nedenle sebeplerin etkisi, onlardan soyutlanmaktan daha güçlüdür. Sebeplerden soyutlanmak hikmete, onlara bel bağlamak ise bilgiye aykırıdır. İnsanın sebepleri kabul edip onlara göre davranması, fakat onlara bel bağlamaması gerekir. Sağlam adam, budur. Fakat sebeplerin etki edemeyeceği şekilde böyle güçlü bir makamın bir adam adına gerçekleşmesi, denenme ve alışılagelmiş sebeplerden soyutlanıp onları dışından atmadan ve göz ardı etmeden sonra mümkün olabilir. Bir insan için bu ilk durum gerçekleştiğinde, sebeplerin etkin olmadığı diğer güce geçer. Bundan önce ise, kulun bunu dile getirmesi kabul edilmez. İşte, zevk bilgisi ve hali budur. Kendisinde sıkıntı ve dinginsizlik bulan bir bilginin ilmi, amaçlanan ve hakkında konuşulan bilgi değildir, öyle bir bilgi muteber değildir. Onu iyice incelediğinde, onun ne bir bilgi ve ne de bir inanç olduğunu görürsün. Bu nedenle onun herhangi bir etkisi veya zevk ve hal bilgisinden meydana gelmiş bu güçte bir etkisi yoktur. Nefsin hastalığı budur. Açlık, yorgunluk gibi maddi acıların varlığını hissetmek ise insana zarar vermez. Çünkü bu, doğanın gereği olan bir davranıştır. Nefsin bu konuda bir gayreti olmadığı gibi bunlar nefsâni bir acı da değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yapma İmkânı Olmayanın Vekil Edinmesi

Bazı bilginler vekil edinmenin zorunlu olduğunu belirtmişken bazı bilginler doğrudan yapma imkânı yokken bile vekil edinmenin gerekmediği görüşündedir. Bize göre, velisi için güç yetiremeyen kimsenin veya -zengin ise- parayla yerine adam tutabilecek kimsenin adam tutması gerekir. Allah izin verirse bu meselenin ayrıntıları daha sonra ele alınacaktır.

Bilmelisin ki, vekillik geçerli bir iştir. Çünkü Allah, 'Allah kendisini öven kulu duydu' demiştir. Burada kul Allah'ın yerini almıştır. Bir ayette ise '*Allah'ın kelamını duyması için onu komşu edin*'[220] der. Burada Peygamber, sözü doğrudan söylese bile, Hakkın yerini almıştır. Allah vekillik hakkında şöyle der: '*Ey Davud seni yeryüzünde halife yaptık.*'[221]

Genel hakkında ise şöyle der: *'Sizi halife yaptığımız şeylerden infak ediniz.'*[222] Halife yapılmak, bir tür vekilliktir, çünkü mal Allah'a ait iken malı kullanmak seni vekil ettiği tarzda sana aittir. Bütün bunlar, kulun eşyada Allah'ın vekili olmasıdır.

Hak da kuluna vekil olabilir. Örnek olarak, Allah'ın İsrailoğullarına söylediği *'Benden başka vekil edinmeyin'*[223] ayetiyle emir kipinde söylediği *'Allah! O'ndan başka ilah yoktur, O'nu vekil edin'*[224] ayetlerini verebiliriz. Hz. Peygamber, Rabbine hitap ederken 'Allah'ım! Sen yolculukta arkadaş, ailede vekilsin' demişti. Vekillik, vekil olunan işte vekil bırakanın yerini almaktır. Allah, senin bir şeye sahip olduğunu ifade etmiş, ardından vekillik yoluyla O'nu vekil edinmeni senden istemiştir. Öyleyse her bakımdan vekillik meşru bir davranıştır.

Acaba, hakikat yönünden vekillik olabilir mi, olamaz mı? Bazılarımız, hakikat bakımından vekilliğin olabileceğini düşünür. Çünkü mallar bizim için yaratıldı, Allah'ın onlara bir ihtiyacı olmadığı için mallar gerçekte bizimdir. Sonra, Hakkı o mallarda kendi adımıza kullanması için vekil yaptık, biliriz ki, O bizim yararımızı (bizden) çok daha iyi bilmektedir. Böylece Hak, kendisini vekil edinene bir yararın dönmesini sağlayacak hikmete göre, mallarımızda tasarruf eder. Söz gelişi Hak, kendisini vekil edinen birinin malını boğarak veya yakarak veya yere batırarak veya dilediği bir ticaret yoluyla yok eder ve bu sayede insan, ahiret hayatında daha fazlasını kazanır. Halbuki, görünüşte bunun bir yok oluş olduğu söylenir, gerçekte ise böyle değildir. Bilakis o, zaman koşuluyla yapılmış bir ticarettir. Böyle bir ticaret, 'zarar ticareti' diye isimlendirilse bile kazancı büyüktür. İşte bu, müvekkilin değil, vekilin bildiği bir husustur. Vekil, kişinin malını o konudaki bilgisinin gerektirdiği bir yarar için saklar.

İçimizden bazıları ise, Allah'ı vekil edinir. Vekil edindikleri Allah ise, yararı bilen vekilin belirlediği tarzda kullanmak üzere, vekil edineni halife atar. Bu durumda müvekkil kişi, vekilinin vekili haline gelir. Bu ise, tasarrufunda meşru emri aşmayan kişinin durumudur. Mal böyle bir insana ait olsa bile, o konuda tasarruf vekilin hükmüne bağlıdır. Bu da, tuhaf bir bakıştır.

İçimizden bazıları ise şöyle demiştir: Hakikat bakımından vekillik geçersizdir. Çünkü Allah eşyayı -ki mal bir eşyadır- kendisini tespih et-

sin diye kendisi adına yaratmıştır. Dolaylı olarak da biz onlardan yararlanırız. Bu nedenle Allah, *'Her şey O'nun övgüsünü tespih eder'*[225] buyurur. Allah, eşyayı bizim için değil, kendisi için yarattığına göre bizim herhangi bir işte O'nu vekil edinmemiz söz konusu değildir. Fakat biz eşyada Allah'ın vekilleriyiz. Allah bize eşyada bir takım sınırlar belirlemiş, biz de belirlendiği şekilde onları kullanırız. Belirlenende bir eksiklik veya ona ekleme yaparsak, cezalandırılırız. Mallar bizim olsaydı, serbest hareket ederdik. Halbuki iş öyle değildir. Aksine mallardaki kullanımımız sınırlanmıştır. Öyleyse söz konusu olan bize bırakılmış bir vekile değil, bilakis mal sahibi tarafından belirli şekillerle sınırlandırılmış bir vekilliktir. Mal sahibi ise bizi vekil yapan Haktır. Her durumda vekillik ya Allah'tan veya bizim tarafımızdan gerçekleşmiştir. Hangi taraftan olursa olsun, vekillik vardır.

Altmış birinci kısım sona erdi, onu altmış ikinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ALTMIŞ İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Hacda Vekilin Durumu

Şekilci bilginler -ister adına hac yapılan kişi ölü ister diri olsun- vekilin kendi adına hac yapmış olup olmayışı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, onun kendi adına hac yapmasını şart saymamıştır. Bununla birlikte hac yapmış olması daha üstündür. Bazı bilginler ise, bunu şart görmüştür ki, ben de bu görüşteyim.

Bilmelisin ki, bu yolda başkasını tercihin geçerli olduğunu düşünen kimseler, vekilin kendi adına hac yapması şart değildir derler ve bu tercihi fütüvvete (mertlik, yiğitlik) katarlar. Çünkü insan burada başkasına yarar sağlamış, kendi yararının peşinden gitmezden önce başkasının yararına koşmuştur. Öyleyse bu iyilik, ona aittir. Bilhassa, böyle bir davranışın başkasını tercih etmenin sevabını içermesi nedeniyle kendi lehinde olduğunu düşünürse böyledir. Şu halde insan, (başkasını tercih ederken de) ancak kendisini tercih etmiştir. Nefsinin hakkının başkasının hakkından öncelikli olduğunu dikkate alarak, kendisine yabancı muamelesi yapan ve onu en gerçek komşu sayan kişi şöyle der: Bir insan kendi adına hac yapmazdan önce başkası adına vekil olarak hac yapamaz. Bu, daha doğru bir yorumdur. Gerçek olduğu için de, başvurulması gereken düşünce budur.

Çünkü kişinin öncelikle kendi adına gayret göstermesinin daha yerinde bir davranış olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Başkası adına çalışmak da, insanın kendi hakkına yapılmış sayılır. Çünkü insan bu davranışın meyvesini, övülerek veya sevap kazanarak devşirir. İnsan, her iki durumda da kendi adına gayret etmiştir. Fakat başkası adına çalışırken insan, 'tercih eden' diye isimlendirilir. Böyle bir insan, kendisinin yapması gereken görevi, başkasının yapması gereken bir yükümlülük uğruna geride bırakmıştır. Çünkü yaptığı şeyi (vekil olarak hac yapmak gibi), gerçekte başkası yapmalıydı. Böyle bir insan, bu çabasıyla üstüne farz olmayan bir şeyi yerine getirmiş demektir. Farz bir ibadetin karşılığı (insanın üzerindeki görevi yerine getirmesi örneğindeki gibi) ise, kendisine farz olmayan bir ibadeti yerine getirmenin karşılığından daha üstündür. Farz ibadette kulluk yerine getirilirken diğerinde kendisine karşı fütüvvetin gereğinin yapıldığı kimseye karşı (onu tercih fütüvvet olduğu için) bir üstünlük ve minnet duygusu vardır.

Öyleyse başkasını kendine tercih eden kişi, bu eylemi minnet özelliği içerdiği için, ilâhî bir nitelikle başkası adına çalışan kişi sayılır. İnsan kendisine farz olduğu yönden kendi kulluğunu yerine getirirken, sırf kulluk niteliğiyle bu görevi yerine getirir. Kuldan istenilen gerçek davranış da bu özelliğe sahip olmasıdır. Kuldan istenilen şey, doğa, adet ve örfe göre çirkin ve kınanmış fiili Rabbinin mertebesini yeğleyerek kendisine izafe etmesidir. Kul, hakkında söz söylenmiş bir çirkini -söz gelişi günah gibi- veya doğanın nahoş saydığı bir şeyi -söz gelişi hastalık ve benzeri eksiklikler gibi- ilâhî mertebe hakkındaki duyarlılığı ve ona karşı kendini feda ederek, ilâhî mertebeyle ilişkilendirmez. Aynı şekilde, bir müminin kendi ırzını siper ederek mümin kardeşinin ırzını koruması veya bu gibi hususlarda Peygamber'e izafe edilecek büyük bir zararı kendisini siper ederek engellemesi, böyle yapmayıp kendini tercih eden insanın davranışına göre daha üstün bir davranıştır. Bu davranış, gerçekte kendisini nefsine tercih ettiğin kimsenin üstünlüğüne döner.

Kim başkasını tercih ve fütüvveti (mertliği) dikkate alırsa, genelleştirir. Kendini tercih ettiğin kimseyi dikkate alan ise, işi belirttiğimiz kısımlara böler. Öyleyse çalışan insan, içinde bulunduğu ve önemsediği şeye göre değerlendirilir. Bütün bunlar, vekillik için adam tutmak söz konusu değilse geçerlidir. Vekillik adam tutmayla olmuşsa, iş değişir.

VASIL

Hacda (Vekillik İçin) Adam Tutmak

Bazı bilginler, caiz olmakla birlikte bunu mekruh saymışken bazı bilginler caiz görmemiştir.

Amel özü gereği bir ücreti gerektirir. Bu ücret, insanın kendinden verdiği şeyin karşılığındaki bir bedeldir. Burada öğrenilmesi gereken şey, ücretin kimden alınacağıdır. İçimizden bazıları, ücretin (ancak) Allah'tan alınabileceğini söylemiştir. Çünkü bizi bu amelde istihdam eden Allah'tır ve ücreti vermek de O'na düşer. Her peygambere ve nebiye şöyle demeleri emredilmiştir: '*Sizden bir ücret istemiyorum.*'[226] Başka bir ifadeyle tebliğ görevinde sizden bir ücret istemiyorum. '*Benim ücretim Allah'a kalmıştır.*'[227] Öyleyse onlar da ücretin dışında kalmamıştır. Allah'tan bir şeyi tebliğ etmek ise, Allah'a yaklaştıran en üstün ameldir. Üstelik Allah, kendisi bir kul olsa bile peygamberini tebliğ görevinde istihdam etmiş, bu nedenle de Allah tarafından kendisine bir ücret belirlenmiştir. Bu ücret, Hakkın kendisini istihdam ettiği işteki özverisi ve hakkı olan serbest ve seçimli davranışları bırakmasının karşılığıdır.

Bazı bilginler ise, bedelin bu tebliğ işinde yarar sağlayanlara düştüğünü düşünmüştür. Böyle düşünenler ise, ücreti öğrenenden talep eder. Çünkü yarar, onu meydana getirmiştir, öyleyse bedel de ondan istenilir. Bu noktada görüş birliğine varılan konu, kiralamanın sabit olmasıdır. Çünkü kiralamayı caiz görmeyen kimse, Hakkın mertebesini değil, insanları dikkate alarak onu caiz görmemiştir. Buradaki amaç, bizzat Hakk'a değil de herhangi bir şeye ibadet edilmesi karşısındaki duyarlılıktır. Böyle bir davranış, ilâhî mertebeye karşı saygısızlık söz konusudur ki bu gibi davranışlar yaygındır. Bu gibi yasaklamalara örnek olarak, sadece Cuma günü oruç tutmanın yasaklanmasını verebiliriz. Aynı şey Cuma gecesini ibadetle geçirmek için de geçerlidir. Ya da, kendi beğendiği bir yerde beğendiği bir ibadeti yerine getirmek de bu kısma örnek olarak verilebilir. Bu gibi fiiller, sûfilerin tarzına uymaz. Çünkü onlar, bu gibi şeylerin yasaklandığını ve sonuçtaki başarısızlığını zevk yoluyla (tadarak) öğrenmişlerdir.

Sûfilerden bir adam, kendilerine havanın amade kalınıp da üzerinde yürüyen bir grupla karşılaşmış. Yolda içlerinden biri dönmüş ve yere doğru bakmış. Meğer, içinde bir pınarın bulunduğu yemyeşil bir yerin üzerinde bulunuyorlarmış. Doğal olarak bundan hoşlanmış ve aklından keşke orada iki rekât namaz kılsaydım diye geçmiş. Ansızın topluluğun arasından (yere) düşmüş ve bir daha o topluluğun haline dönememiş. Çünkü o, ibadeti Hakkın mertebesinin layık olduğu (saygı) nedeniyle istememişti. Onu bu ibadete sevk eden şey, doğal olarak güzel olan bu yerde namaz kılmayı istemiş olmasıydı. Bu nedenle de cezalandırıldı! Meseleyi böyle gören kimseler ise, ücretin ancak Allah'tan olabileceğini söylemişlerdir. (Yine de ücretin söz konusu olmasının nedenine gelirsek) Çünkü amel özü gereği bir ücret gerektirir ve bu zorunludur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kölenin Haccı

Bazı bilginler, kölenin haccının caiz olduğunu söylemişken, bazıları azat oluncaya kadar haccın ona farz olmadığı görüşündedir. Ben, birinci görüşteyim. Yapmamaya gücü yettiği halde kölenin hacca gitmesini engelleyen efendi, bize göre, Allah yolundan alıkoyan kimselerden biridir.

Ahmed b. Hanbel sıkıntı dönemlerinde hapisteyken Cuma ezanını duymuş, abdest almış ve hapishanenin kapısına kadar gelmiş. Gardiyan kendisini engelleyip geri çevirdiğinde, farz bir ibadeti yerine getirmesini engelleyen kimse nedeniyle mazeret ortaya çıkmıştı. Köle de böyledir, çünkü o da ayette (hac ayeti) zikredilen insanlar arasında yer alır.

Bilmelisin ki, âlem insanı ya şerî bir hüküm karşılığında köle edinebilir. Örnek olarak, başkası adına çalışmayı verebiliriz. Kendisine nimet veren bir yaratığa teşekkür etmek için çalışmak, insanı köleleştiren bir nimettir. Böyle biri, bir hakkın terettüp etmediği bir köledir, çünkü o, içinde bulunduğu zamanın talep ettiği meşru bir hakkın ge-

reğini yerine getirmektedir. Allah nezdinde böyle bir kul, Allah'ın hakkını yerine getirmek üzere, Allah'ın emrinden (fakat) Allah'tan başkası için ibadet eden kimse sayılır. Dince belirlenmiş hakka ait bir kokunun bulunmadığı nefsanî bir amaç veya var oluşsal bir arzu da insanı köleleştirebilir. Böyle bir köle bu fiilini yaparken Allah'ın kendisini davet ettiği hac emrine olumlu karşılık vermesi gerekir. Bu amaçtaki hak yönüne bakması ise, onun azat olması demektir ve bu nedenle kendisine hac farzdır. Gafleti nedeniyle bundan habersiz kalırsa, kendisine hac farz olmadığı gibi Allah'ın genel anlamda hac emriyle muhatap olduğunu bildiği için günahkârdır.

Bu esnada âlemin köleleştirdiği insan, bir mazhar olduğunu ve hac emrini verenin -kendisi değil- onda zuhur eden (Hak) olduğunu görebilir. Bu durumda ona hac farz değildir. Böyle bir kul, ihlâs ile kendini Allah'a adamış köledir ve bu, 'azatlık kabul etmeyen köleliktir.' Bakınız! Şari, çocuğun hac yapabileceğini söylemiştir. Köle ise, azat olmazdan önce hac yapabilir. Sonra, köle azatlıktan veya çocuk yetişkinliğe ulaşmazdan önce ölebilir. Bu durumda yaptıkları hac kendileri adına farz hac olarak yazılır. Çünkü köle, ölümle başkasının boyunduruğundan kurtulmuş demektir. Başka bir ifadeyle ölümle azat olmuş ve böylece onun adına bu hac, vacibi yerine getirmek şeklinde yazılmıştır. Bununla birlikte köle, bu görüşü benimseyene göre, haccını farz olmadığı bir dönemde (kölelik halinde) yerine getirmiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hac Hemen mi Yoksa Geciktirilerek mi Yapılır?

Bazı bilginler, haccın hemen yerine getirilmesi gerekli bir ibadet olduğunu söylemiş, bir kısmı ise geciktirilebilir olduğunu söylemiştir. Ben, ikinci görüşteyim.

İlâhî isimler, âlemdeki hükümleri bakımından ikiye ayrılır: Bir kısmı, hükmü Allah'ın dilediği müddetçe devam eden ve süren isimlerdir. Böyle bir ismi başından sonuna kadar Allah'a nispet ettiğinde, ge-

nişlik ve geciktirmeyi benimsemiş sayılırsın. Bu durum, zaman bakımından genişletilmiş farza benzer. Öyleyse, genişletilmiş bir zamanda yerine getirilen her farzın zamanı o geniş zamandır. Onu zamanın başında veya sonunda veya ortasında yapmak birdir. Çünkü bütün bunlar, onun zamanıdır ve bir farzı vaktinde yapmış sayılırsın. Öyleyse, ilâhî ismin hükmünü hakkında hüküm verilen şeye eşlik etmesi genişletilen şeydir. Bu durum, bilinenlere eşlik edişinde bilgiye ve iradeye benzer. Yükümlü de böyledir. Dilerse vaktin başında, dilerse sonunda farzı yerine getirir. Burada, 'dilerse yapmaz' denilemez, çünkü 'yaptı' fiilinin hakikati bir ürün ve eserdir. 'Yapmadı' demenin hakikati ise, aslın eşlik etmesidir ki, bu durumda bir ürün yoktur. Öyleyse böyle bir durumda meşiyetin görülür bir hükmü söz konusu değildir.

Bazı isimlerin hükmü ise, sürekli değildir. Örnek olarak el-Mucid ismini verebiliriz. Bunu dikkate almak, haccın hemen yapılması gerektiğini söylemeye benzer. Bu isim söz konusu olduğunda, bu isimden bir hüküm geride kalmaz, çünkü Allah bir şeyi var etmek istediğinde ona 'ol' der ve burada bir gecikme yoktur. Çünkü el-Mucid (var eden) iradenin oluşa ilişmesine bakar. Hükmünün tam olarak iliştiğini gördüğünde, hemen onu yerine getirir. Bu durum, güç yetirmeye benzer: meydana geldiğinde, hac farzdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Haccın Kadına Farz Olması: Kadın Hacca Kocasıyla veya Mahremiyle Birlikte mi Gitmelidir?

Bazı bilginlere göre bu konuda bir zorunluluk yoktur. Bazı bilginler ise, mahremin kadının yanında bulunmasını ve kocanın iznini şart görmüştür.

(Kadının bâtındaki yorumu demek olan) Nefs, Allah'a haccetmek ister. Bunun anlamı, müşahede yolundan Allah'ı bilmek demektir: Böyle bir durumda mürit kendi başına bu yola girebilir mi, yoksa bir mürşit olmaksızın bu yola giremez mi? Mürşit, şu iki şahıstan biridir:

Ya kadının kocası mesabesindeki akıl veya kadının mahremi sayılan şeriat bilgisi. Öyleyse cevap, bu mürit ya istenilen ve çekilen (meczûb) biridir veya değildir. Çekilen ise, ilâhî inayet kendisine eşlik eder. Bu durumda, kendi cinsinden bir mürşide muhtaç değildir ki bu, nadir gerçekleşir. Meczup değilse, ya akıl veya şeriattan ibaret olan bir bilenin elinin altına girmesi zorunludur.

Mürit 'ilk marifeti' (Allah'ın varlığını bilmek) talep eden biriyse, dini bir gereklilik olarak aklın bulunması kaçınılmazdır. Mürit, ikinci marifeti arıyorsa, şeriat bu konuda onun elinden tutmalıdır. Birinci marifet ile şeriat onun nezdinde sabit olurken ikinciyle ise Hak sabit olur. Bu durumda ilk aklî bilginin hükümlerinin yarısı ortadan kalkarken diğer yarısı onunla birlikte kalır. Öyleyse, şeriat ile aklın bu konudaki ilişkisi de böyledir.

(Şeriat ile aklın bu konudaki ilişkisi anlamındaki) Bu durum, yönetimde yerine birini vekil bırakan ve kendisi halkından gizlenerek onu destekleyen bir hükümdara benzer. Vekil, idareyi tam olarak elde eder ve durumunu sağlamlaştırır. Güçlenip yerini sağlamlaştırdığında, halkın kalpleri kendisine yönelir ve onu severler. Vezir de iyilikleriyle onların kalplerini elde eder ve hükümdara karşı güçlenir, halkın bir bilgisi olmaksızın onu görevinden azleder ve görevinden alır. Bunu yaparken hükümdar kendisine şöyle der: 'Beni görevden alırken, halka beni aldığını gösterme ki seni namertlikle suçlamasınlar! Çünkü ben, onların bilgisi dâhilinde seni vekil yapmıştım. Sen ise bana kötülükle karşılık verdin. Muhtemelen bu davranış nedeniyle de seni kınarlar. Bunu yapma!'

'Çünkü ben, seni vali yapıp vekil edindiğimde, halka sözünü dinleyip sana itaat etmelerini emretmiştim. Gördüğün şekilde, seni onları görevli yaptım ve kendilerine şöyle dedim: 'Bu vekilin sizin hakkınızda düşündüğü her şeyi yapınız! Benim görüşüme ve düşünceme uygun olup olmaması önemsizdir. Çünkü ben, onun size ancak yararınız bulunan şeyleri emredeceğini anladım.' Kuşkusuz belirli vakitlerde bana muhtaç olduğun için, gördüğün gibi, yönetiminde sana destek oldum. Ben, sen farkında değilken, onlara böyle emir vermeseydim, sana itaat etmezler ve senin emrini dinlemezlerdi. İnsanların beni görevden aldığını ve azlettiğini öğrenmelerinde bir yarar yoktur. Beni görevden al-

dığını öğrenirlerse, bunu kabul etmezler ve seni görevinden alırlar, sana itaat etmezler.' Bu durum, ilk bilginin kendisine verildiği aklın durumuna benzer. Akıl, hükümdardır. Şeriat ise, hükümdarın vekili olan vezire benzer.

Şari, duyulsun diye hitap etmiştir ve sadece akıllılar dinleyebilir ve duyabilir. Şari'nin insana vali yaptığı akıl sayesinde hitap duyulur. Akıl ortadan kalktığında ise, yükümlülük de düştüğü gibi şeriatın insan üzerinde bir otoritesi ve kanıtı da kalmaz. Öyleyse sadece akıl ve anlayış sahipleri yükümlüdür. İşte hükümdarın vekiline kendisini korumayı tavsiye ettiği halkına yardımı budur. Anlayasın.

İşte bu, Allah hakkındaki ikinci bilgidir. Bu bilgiyi hükümdar insanlar hakkında vekiline vermiştir. Hükümdar -ki akıldır- ise bunu bilmez. Fakat hükümdar, yönetilenlere vekilinin emrini kabul etmelerini emreder. Böylece vekil, kusurlu bulunmaz ve azledildiğinden söz edilmez. Bu nedenle, şeriatın akla aykırı getirdiği hususları bazı akılcılar böyle tevil etmişken başkaları onları kabul etmiş ve haklarında konuşmamıştır. Çünkü onlar şöyle demiştir: Valiyi görevlendirdiğinde hükümdar onu dinlememizi ve her durumda itaat etmemizi bize bildirmişti. Öyleyse şeriatı vekil yaparken ve yerine görevlendirirken aklın düşüncesini küçümsememiz gerekir. Nitekim iyice düşünen ve gerçeği gören kimse için iş böyledir.

Hacca giderken kadının durumu ile yanında mahreminin ve eşinin bulunup bulunmaması hakkında belirtilen görüş ayrılığının bâtınî yorumu da budur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Umrenin Farz Olması

Bazı bilginler, umrenin farz olduğunu söylerken bir kısmına göre umre sünnet, bir kısmına göre ise gönüllü bir ibadettir. Umre, (daha önce de belirtildiği gibi) ziyaret demektir.

Hakkı dince belirlenmiş özellikler ile tanıdıktan sonra, kul kendisiyle konuşmak isteyebilir. Bu durumda yapılması gereken şey, O'nun evini ziyaret etmektir. Ev ise, namaz kılınabilen her yerdir. Kul, namaz kılarak Hakka yönelir ve O'nunla konuşur, çünkü ziyaret, meyletmek demektir ve (ziyaretin mastarı olan) 'zever' kelimesi de buradan gelir. Bu bağlamda 'o kavme yöneldi (ve ziyaret etti)' anlamında 'zare fülan el-kavm' denilir.

Kul, hediyelerle Hakkın kendisini ziyaret etmesini istediğinde oruç tutar ve onunla süslenir ki, Hakkın huzuruna girebilsin. Kul olarak kendisini ziyaret etmek istediğinde ise, hac yapar. Öyleyse bir ziyaret gereklidir. Umre farzları yerine getirirken zorunluluk, müstehaplarda sünnet, nafilelerde ise -şeriatta açıkça sözü edilmemiş- gönüllü ibadettir. Zikredilen hususlardan hangisi senin üzerinde hüküm sahibiyse, umre hakkında vacip, nafile veya gönüllü diye hüküm verebilirsin. Anla!

FASIL İÇİNDE VASIL

İhram İçin Mikat Yerleri

Bu yerler, görüş birliği bulunan dört yer ile görüş ayrılığıyla beş yerdir. Zulhuleyfe, Cuhfe, Karn, Yelemlem ve Zate Irk'tır. Sonuncu hakkında görüş ayrılığı vardır. Burada Zate Irk'ın Hz. Peygamber tarafından mı, yoksa Ömer tarafından mı belirlendiği hususundaki görüş ayrılığını kastetmekteyim. Bir görüşe göre, (mikat yeri olarak) Akîk de zikredilmiş ve onu Zate Irk'tan daha güvenli saymışlardır. Bu yoruma göre burası, görüş ayrılığına rağmen, altıncı ihram yeridir. Bu durumda ihrama girme yerlerinin sayısı namazların sayısına benzer.

İhrama girme yerlerini dört sayanlar, akşamın gündüz namazının vitri olduğunu dikkate almıştır. Sanki o, kendisi için değil, başkası için getirilmiş bir emir gibidir. Nitekim farz namazlarda da durum böyledir. Bütün bunlarda farzı dikkate alan, ihrama girme yerlerinin (namazın sayısı gibi) beş olduğunu söyler. Hz. Peygamber'in '(Allah vitir

namazıyla) Namazınıza namaz eklemiştir' hadisini dikkate alan kimse ise, vitrin vacip olduğunu söyler, çünkü her farz, vaciptir. Bu durumda vitir, farzlıkta değil vaciplikte kesin olarak farz kılınmış beş vakit namazla bir araya gelir. Böylece vitir namazı gönüllü namaz derecesinden vacipliğe yükselir. Vitir namazının vacipliğini destekleyen bir husus da, onun akşam namazına benzetilmesidir. Hz. Peygamber, vitir namazı hakkında 'O gece namazına aittir' demişti. Böylece, vitir namazı akşam namazının farzına benzerliği güçlenir, çünkü akşam namazı gündüz namazının vitri sayılmıştır. Bu durumda akşam namazı, diğer farz namazlardan zayıf kalır, çünkü bilginlerin görüş birliğiyle, farz olmayan vitir namazı kendisine benzetilmiştir. Böylece vitir namazının desteklendiği delil, akşam namazını zayıflatan delil oldu.

Namaz bir nur, hac ise kulluktur. Böylece bu ikisi irtibatlı olmuştur, çünkü Allah namazı kendisiyle kulu arasında bölmüştür. Mikat yerleri mekânlar; farz namazların mikatları ise, mescitlerdeki cemaattir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bu Mikatlerin Hükmü

Hacca ve umreye gitme niyetinde olan bir insan, bu yerlere uğrayıp ihrama girmeden onları geçerse, onun üzerinde kan borcu vardır (kurban). Bir grup ise, borcu olmadığını söylemiştir. Kan borcu olduğunu söyleyenlerin bir kısmı, mikat yerine dönüp ihrama girerse borcun düşeceğini, bir kısmı dönse bile düşmeyeceğini, bir kısmı dönmezse haccının geçersiz olacağını söylemiştir. Çünkü, kan borcu ortaya çıktığında bu borç kişinin üzerinden düşmez.

Halil İbrahim Peygamber'in oğlunu kurban etme yükümlülüğü ortaya çıkınca, kan (borcu) hiç bir zaman düşmemiştir. Bununla birlikte Allah, onu büyük bir kurbanla kurtarmıştır ki, bu kurban saygın bir peygamberin varlığını yok etmenin bedeli sayılan 'büyük bir koçtu.' Bu durumda, bir zorunluluk olan kan akıtmak mümkün olabilmişti. Bir kez vacip olduğunda ise, artık kalkmaz ve bu nedenle İbrahim'in oğlu-

nun sureti bir koç suretine dönüşmüştü. Bu durum, dileyen herkesin her surete girebildiği cennet çarşısına benzer. Böylece kesinlen şey, İbrahim'in oğlu değil, koçun sureti olmuştu. Başka bir ifadeyle, bir insan sureti kesilmemişti. İşte, her insanın yerine getirmekle yükümlü olduğu (doğum nedeniyle kesilen) 'akika' kurbanının sebebi budur.

Tanık olduğumuz bir öykü: Şeyhlerimizden birisine insanlara yarar sağlayan bir hükümdar kızından söz edilmiş. Kız, şeyh hakkında iyi inanç taşıyordu ve şeyhe kendisini ziyaret etmesi için haber göndermişti. Şeyh, hükümdar kızının yanına girdiğinde, kocası olan hükümdar da orada bulunuyordu. Hükümdar, şeyhe hürmet göstermek üzere ayağa kalkmış. Sonra, şeyh ölüm halindeki kadına bakmış ve 'can vermezden önce onu yetiştirin' demiş. Hükümdar sormuş: 'Neyle?' Şeyh cevap vermiş: 'Diyeti karşılığında onu satın alın!' Bunun üzerine, onun diyeti tam olarak ödenmiş ve can çekişme ve kadının içinde bulunduğu sıkıntı sona ermiş, gözleri açılmış ve kadın şeyhe selam vermiş. Ardından şeyh kadına şöyle demiş: 'Senin bir suçun yok! Fakat burada bir sır vardır: Ölüm meleği geldikten sonra, onun görevini yapmazdan dönmesi mümkün değildir. Ölüm meleğinin gelişinin mutlaka bir sonucu olmalıdır. Biz seni onun elinden aldık, o ise kendi hakkını bizden istiyor. Ölüm meleği, mutlaka alınmış bir can ile geri döner. Sen yaşadığın sürece insanlar senden yararlanır, çünkü sen değerli birisin. Dolayısıyla, bu ölümden daha değerli bir şey ile senin fidyeni verdik. Benim bir kızım vardır ki kızlarımın içinden en çok sevdiğimdir. Ben onu senin karşılığında fidye olarak verdim. Sonra yüzünü ölüm meleğine çevirip şöyle demiş: 'Rabbine götüreceğin bir ruh mutlaka olmalıdır! İşte kızım! Onu ne kadar sevdiğimi biliyorsun. Bu hanımın bedeli olarak kızımın canını al! Çünkü onu Haktan satın aldım ve onu bana bağışla! Kızım ise, senin gelişinin ücreti olsun.'

Sonra kalkıp kızının yanına gitmiş. Tasalı olmayan kızına şöyle demiş: 'Yavrucuğum! Canını bana bağışla, çünkü sen insanlar için müminlerin emirinin kızı Zeyneb'in sağlayacağı yararı sağlayamazsın!' Kız şöyle demiş: 'Babacığım! Ben senin hükmüne uyarım, canımı sana hibe ettim.' Bunun üzerine şeyh ölüm meleğine, 'Onu al' demiş, kız da ölmüş.

Bu hikâye Halil İbrahim, oğlu ve kurbanın hikâyesinin aynısıdır. Bu hikâyedeki denklikleri ise ehli bilebilir!

Bize göre de bir bedelin olması zorunludur. Fakat (bu bedel için) bir canın alınmasını zorunlu görmeyiz. Çünkü biz de böyle durumları gördük. Böyle durumdaki bir insanın canını satın aldık, fakat karşılığında can vermedik. Şeyh, bunu kızını karşılığında vermesini gerektiren kendi içine ilişen bir hal nedeniyle yapmıştı. Bu esnada şeyh İbrahim'in hikâyesini müşahede etmekteydi. İbrahim'in durumu, onun üzerinde hüküm sahibiydi. Söylediğimiz hususu anladıysan, mutlu olursun!

Allah Teala şöyle buyurur: *'Kuşkusuz Allah müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın aldı. Allah yolunda savaşır, ölür ve öldürülürler. Bu Allah'ın üzerindeki bir haktır.'*[228] Kastedilen, cennettir. Allah onların mallarını satın almayıp bu mallar cennet ile insanlar arasında engel olarak kalsaydı, hiç kuşkusuz, ulaştıkları şey bir mahrumiyet olurdu. Bu ise, beslenmenin sürekliliği nedeniyle hayatın sürekliliğidir. Onları iflas ettirdiğinde ise, kendilerini yok eder! Bu şeyh, bu ayetten *'öldürürler, öldürülürler'*[229] kısmını müşahede ederken biz bu konuda 'satın almayı' müşahede ederiz ki, satın alınan da diridir. Kim Allah katında ise, mutlaka diridir. Bu nedenle onun hayatını satın aldığımız bedeli verdik ki, o da diri kaldı. Ölüm için ise, bu müşahededе bir ürün ortaya çıkmamıştı.

İşte bunlar, müşahede ölçüsünde hallerin ürünleridir. Bunlar, ulaşılması güç ve her ârifin kendilerini bilemeyeceği zevk ilimleridir. Onlar, yanılmayan terazilerdir, çünkü onlar, Allah tarafından kıyamet günü için indirilmişlerdir. Bu inişleri, dünyadaki inişlerinden farklıdır. Çünkü dünya hayatında 'bildirmek' üzere inmişlerdir. Bu teraziler, dünya hayatında ve kıyamet günü ise müşahede sahiplerinde -söz gelişi peygamberler- hakikat eliyle gerçek anlamda inerler. Bu nedenle, hiçbir peygamber hükümde haksızlık yapmadığı gibi hüküm verirken onlar adına korunmuşluk şarttır. Veli ise, terazisinde muhafaza edilmiş kimsedir. Bununla birlikte, sıradan insanlar veliye haksızlığı nispet edebilir. Gerçekte ise, onların haksızlık dediği şey bir haksızlık değil, kendisine uygun düşmediği için insanların terazisine göre gerçekleşen bir haksızlıktır. Onların yaptıklarının hepsi, haktır.

Bu bağlamda, genelin de bir terazisi vardır. Örnek olarak, (bilginlerin görüş birliği anlamındaki) icma' terazisini verebiliriz. Seçkinlerin terazisi de buna benzediği gibi hüküm veren müçtehidin de bir terazisi vardır. Fakat şunu bilmemiz gerekir: Seçkinlerde hangi terazi daha üstündür: Müçtehidin terazisi mi, yoksa keşf sahibininki mi? (Bu konuda görüş ayrılığı olduğu gibi) Erkeğin nerede ihrama gireceği veya nerede ihramdan çıkacağı hakkında da görüş ayrılığına düşülmüştür. Bazı bilginler, ihramın mikatın dışındaki evinden olmasının faziletli olduğu görüşündedir. Bazı insanlar ise, ihrama mikat'tan girilmesini üstün saymıştır. Fakat bu görüş, mikat'tan önce ihrama girmeyi caiz sayanlarındır. Uymayı dikkate alan kimse ise, mikat yerini üstün saymıştır. Kaçırmaktan korkarak ibadeti hızla yerine getirmeyi önemseyen kimse, ise mikatın dışındaki evinden ihrama girmeyi üstün sayar. Görüş birliğine varılan yer ise, mikat'tır ve bu, bir sınırlamadır.

Dinde üstün olan, sınırlamadır. Çünkü serbest olan fiil anlamındaki mubahın bir ödülü ve yükümlülüğü yoktur. İbadetler yükümlülük, yükümlülük ise bir sınırlamadır. Kim vacip yaparsa yapsın, vacip sınırlamanın ödülü, böyle olmayanını karşılığından üstündür. Allah Teala şöyle buyurur: 'Kimse bana farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle yaklaşmamıştır.' Burada Allah, farzı diğer ibadetlerden sevimli bulduğunu söylemiştir. Burada, sadece 'Allah'tan anlayan' kimselerin bilebildiği bir takım ilâhî sırlar vardır. Onlar, gizleyen ve örten kimselerdir. Allah, bizi onlardan eylesin ve ben de bunu ümit ederim!

FASIL İÇİNDE VASIL

Bir Mikat Yerine Uğrayıp Önünde Başka Bir Mikat Yeri Bulunan Hac veya Umreye Niyetli Kişinin Durumu

İnsanlar hac veya umre yapmak isteyip önünde başka bir mikat varken bir mikat yerine denk gelenin birincide ihrama girmeden ikinciye gitmesinin durumu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Söz gelişi Zulhuleyfe'den geçerken ihrama girmeyen ve (ikinci ihram yeri olan) yolu üzerindeki Cuhafe'ye giden kişiyi düşünelim. Bir grup,

onun kan borcu vardır demişken bir grup yükümlülüğü yoktur demiştir. İbadeti hızla yerine getirmeyi dikkate alıp iyiliklere koşmanın güçlü sünnet olduğunu düşünenler, geçtiği mikat yeri nedeniyle kan borcu olduğunu söylemiştir. Dinde asıl olanın güçlüğü kaldırmak olduğunu dikkate alarak, '*Allah size kolaylık diler*'[230] ayetini dikkate alanlar da vardır. Bunlar, kendisinin dilediği yerde Hakka uymak üstündür diyerek -ki hepsi ibadettir- ihrama girmeyi erteler. Onlara göre, mikat yerini geçtiğinde kişinin kan borcu olmadığını söyler.

Öyleyse ârif, el-Ahir (Son) ismiyle sınırlanmayan mutlak el-Evvel'i (İlk) değil de, el-Ahir ismiyle sınırlanan el-Evvel'i müşahede edebilir. Bu durumda, geçilmesi ve ertelenmesi mümkün olmayan el-Ahir isminde ibadeti yerine getirmeyi üstün sayar. Çünkü her bakımdan burada farz sahibi vardır ve onu terk etmek caiz değildir. Bu ibadeti, el-Evvel isminin hükmüne göre yerine getirmenin üstün olduğunu söyleyenler de olabilir. Onlar, bunun tamamlaması hakkında bilgisi olmadığı gibi el-Ahir ismiyle karşılaşmazdan önce ölüp ölmeyeceğini de insan bilemez. İhrama girmezse, bulunduğu yerin gerektirdiği Allah'a ibadeti yerine getirmeden yükümlülük diyarından ayrılır. Bu nedenle de o ibadetin gereği olan ilâhî tecelliden mahrum kalır. Bu kişi, Hakkın kendisine gösterdiği müşahedeye göre davranır. Bütün bunlarda ise, müşahedesine göre ilâhî isimlerin hükmünün dışına çıkmamıştır.

Şöyle denilebilir: 'Bu ibadete başlamadığı halde, nasıl onu aşabilir ki? Mikat otoritesiyle onun üzerinde hüküm sahibidir. Burada, (ihram yeri anlamındaki) mikat el-Evvel ismidir.' Şöyle cevap veririz: İlâhî isimler, eşya üzerinde eşyanın kabul istidatlarıyla hüküm verebilir. Onların kabul istidatları, kendiliklerinde bulundukları hale göre gerçekleşir. Çünkü bir şeyi gerektiren dış nedenler, yükümlüdeki iç nedenler karşısında zayıflar. Bazen mikat yerini aşan kişinin durumu, 'sonuncunun hali' olabilir. Bu durumda insanın hali, geciktirmeyi talep eder. Böylece, el-Evvel ismi onu bilir ve içinde bulunduğu mikat yeri (isim olarak da el-Evvel ismi) onda etki edemeyecek şekilde zayıflar. Çünkü onun görülür bir varlığı yoktur ve bu durumda ikinci mikat yerine ulaşır. Çünkü el-Ahir ismi ona aittir. Hiç kuşkusuz el-Ahir ismi yolda el-Evvel isminden farklı olarak kendi özelliğine ek olarak geçirmiş olduğu şeyin hükmünü içerir. Öyleyse el-Evvel ikincide, yani el-Ahir ismine dâhil iken ikinci el-Evvel'e dâhil değildir.

Sûfilerin ilkelerinden biri şudur: Uzun yıllar Allah karşısında ibadet içinde kalan bir ârif, bir an içinde bulunduğu vakitte Allah'tan gafil kalsa, bu esnada kaçırdığı şey daha önce elde ettiklerinden çoktur. Bunun sebebi şudur: Sonra gelen her ilâhî an, daha önceki anları içerir. Fakat sayesinde (öncekilerden) farklılaştığı bir özellik bulunur ve bu özellik ile öncekilerden bir fazlalık elde eder. Bu nedenle, bu görüş sahibi ihrama girmezden önce, diğer mikat yerine ulaşmada bir beis görmez. Hz. Peygamber peygamberlerin sonuncusudur. Bu sayede peygamberlerin makamlarının hepsini elde ettiği gibi kendi özelliğiyle de onlardan fazla olmuştur, çünkü o, peygamberlerin sonuncusudur. Burada, anlayan kimse için bir işaret vardır.

Şöyle denilebilir: Önce ihrama girip de bu (ihram) ibadeti yerine getirirken diğer mikat yerine ulaştığında, diğerinde bulunan şeyi de (ibadet halindeyken) elde eder.' Şöyle cevap veririz: Doğrudur, şu var ki, bu kişi adına ikincide ikinciye ait özel bir hüküm gerçekleşmemiştir. Bu özel hüküm, onun yaratılması ve ilk olmasıdır. Bu nedenle el-Ahir ismiyle bu inşanın (fiilin meydana getirilmesi) ilk oluşu ortadan kalkmış iken ona ulaşmıştır.

Birisi şöyle diyebilir: İbadeti yerine getirirken el-Evvel'in ilk oluşunu da yitirmişti. Şöyle cevap verebiliriz: İzafe edilen her ilk oluş üzerinde izafe olmayan ilk olmanın hakikati hüküm sahibidir ve bu dikkate alınır. Öyleyse, kaçırmış olduğu şey, tasayı gerektirmeyecek bir şeydir. Çünkü onun hakikati, el-Ahir isminin ilk oluşunda bulunurken el-Ahir isminin el-Evvel isminde varlığı yoktur.

İsimlere böyle bakan biri, onların etkisini nasıl kabul edeceğini bilebileceği gibi zatından kaynaklanan bir müşahedeye, kanıta ve bilgiye dayanarak isimlere layık tarzda nasıl davranması gerektiğini de öğrenir. Bu sayede isim diğer isimden ayrışır, çünkü o gerçekte de odur. İnsandan bir ismi karşılayan şey, o isme layık olan şeydir. Fakat herkes bu konuda bilgi sahibi değildir. İnsanlar bu bilgiyle farklılaşır, 'Allah bir kısmının derecesini diğerlerinden üstün yapar.' Aynı zamanda isimleri inceleyen kimseler, isimler buna imkân verdiğinde veya kendi hali isimlerden böyle bir imkânı ona verdiğinde, onları başkasına nasıl yönlendireceklerini de bilirler. Çünkü gerçekte bilginin senden bulunup da bilen olmaman mümkün değildir. İşte, insanın zatının gereği olan hal

yoluyla (ismi başkasına yönlendirmeye) 'imkân bulma' böyledir ve başka bir şey geçerli değildir. Çünkü anlamlar, bulundukları kimselerde hükümlerini zorunlu kılarlar. Böyle olmasaydı, âlem Haktan var olmazdı. Dikkat ediniz! Varlığı imkânsız olan şey, mümkünün kabul ettiği varlığı kabul etme istidadına sahip olmadığı için, var olmamıştır. Örnek olarak ulûhiyetinde Allah'a ortak koşulan şeyi verebiliriz. Mümkün ise, yaratılmayı kabul etmek istidadına sahip olduğu için var olmuştur.

Öyleyse, işlerin hakikatlerinden habersiz kalma! Çünkü onlar, kendiliklerinde değil, hükümlerine bakanların hükmüne göre iç içe girer. Hakikatlerin durumundan bîhaber kalan kimse, bilgisizlik çukuruna düşer ve Allah'ın Peygamber'ine ziyadesini istemesini emrettiği bilgi derecesinden mahrum kalır! Bilgiden daha değerli bir şey olmadığı gibi Allah da diğer niteliklerin fazlasını istenilmesini emretmedi. Çünkü bilgi niteliği, bütün nitelik ve nitelenenleri kuşatan genel bir niteliktir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Mikate Uğrayıp Mekke'ye Varmak İsteyen Hac ve Umre Niyeti Taşımayan Yabancının Durumu

Mekkeli olmayan bir insan, Mekke'ye gitmek isteyip de hac veya umre niyeti taşımayabilir. Böyle bir insan herhangi bir mikat yerine uğradığında ne yapmalıdır? Bilginler, böyle birinin ihram giyip giymemesi hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir gruba göre, ihrama girmesi gerekirken, bir grup girmesi gerekmediği görüşündedir ki, ben de bu görüşteyim.

Allah adamları iki türlüdür: Birincisi yürütüldüklerini, diğeri ise yürüdüklerini görenlerdir. Yürütüldüğünü gören bir adam her durumda ihramlı olmalıdır, çünkü her durumda o yürütülmektedir. Yürüdüğünü gören birisiyse, kendisini yürümeye yönlendiren sebebe göre hareket eder. İhrama girmeyi gerektiren bir neden yola düşürmüşse ihram giyer. Böyle biri, hac veya umre veya her ikisini birden yapmak is-

teyene benzer. Başka bir neden onu yola düşürmüşse, kendini yola düşüren nedene göre hareket eder. Hz. Peygamber, hac ve umre yapmak isteyen birine şöyle demişti: 'Ameller niyetlere göredir. Herkes niyet ettiği şeyi elde eder.' Böyle biri hacca veya umreye niyetlenmediği sürece, ihram giymez. Bize göre onun hacca veya umreye niyet etmesini zorunlu kılan bir hüküm de yoktur. Sonra, Hz. Peygamber bu hadisiyle neyi kastettiğini açıklamış ve başka bir niyetle gitmeyi kınamamış, yasaklamamıştır. Şöyle buyurmuştur: 'Kim Allah'a ve Peygamber'ine hicret ederse, onun hicreti Allah'a ve Peygamber'inedir. Kim dünya için veya evleneceği bir kadın için hicret ederse, o da onlara ulaşır.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Zaman Mikatları

Allah Teala şöyle buyurur: '*Hac bilinen aylardır.*'[231] Bazı bilginler, bu ayların Şevval, Zilkade ve Zilhicce olduğunu söylemiştir ki, ben de bu görüşteyim. Bir kısmı ise, senenin dilenilen herhangi bir vaktinde olduğunu söylemiştir, Umre de, senenin istenilen herhangi bir vaktinde yapılır. Bazı bilginler, Arife, kurban ve teşrik günlerinde umre yapmayı mekruh saymıştır. Bilginler, bir sene içerisinde umrenin yinelenmesi hususunda da görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı, her sene yapmayı müstehap sayarken bir kısmı mekruh saymıştır. Bir kısmı ise mekruh saymamıştır ki, ben de bu görüşteyim.

Bilmelisin ki, zamansal mikatları Allah'ın ed-Dehr ismi belirler. Bilmelisin ki, zamanın bir kısmı, kelam bilginlerinin görüşüne göre, doğanın üzerinde, bir kısmı doğanın altındadır. Bu yönüyle zaman genel hüküm sahibidir. Zamanın hükmü her şeye nüfuz eder. Onun doğanın altında bulunan hükmü, feleklerin hareketleriyle belirginleşen cisimsel bir hükümdür. Zaman kendiliğinde akledilir bir şeydir ve onu anlamanın aracı, vehim gücüdür. Öyleyse zaman, feleklerin hareketlerinin parçalara böldüğü vehimsel bir uzamdır. Bu durum, bir cisimde olmaksızın, vehimdeki bir uzamadan ibaret olan boşluğa benzer. Bu söz, zamanın var olmayan bir yokluk olduğu demektir. Doğanın üze-

rindeki zamanın hallerinin ayrışmasını ve var olan bir durumda belirlenmeleri ed-Dehr ismi tarafından akla bildirilir. Buna Arap dilinde 'ne zaman' sözü eşlik eder. 'Ne zaman' sorusu, doğal olana olduğu kadar olmayan zamana da sorulur.

Kuşkusuz ilâhî ve zamansal nispet ve durumlarda zaman ve mekân bağıntıları ortaya çıkmıştır. Bunlar, iki zarftır. Mekâna gelirsek, Hz. Peygamber'in 'Allah nerededir?' diye soran bir kadına verdiği cevap (Allah ile ilgili) mekânla ilgilidir. *'Onlar bulutların içinde Allah'ın kendilerine gelmesini mi bekliyor'*[232] ayeti de mekânla ilgilidir. Burada Allah, söz konusu insanların inançlarını zikrederken bu inancı eleştirmediği gibi onaylamamış, yadırgamamış ve bir yargı vermemiştir. Şeriatta bu gibi hususlar çoktur. *'Sizin için boşaltacağız, ey insanlar ve cinler'*[233] ayetiyle *'Önceden ve sonradan emir Allah'a aittir'*[234] ayetleri de (Allah hakkında kullanımı bakımından) zamanla ilgili ayetlerdir.

Güvenilir bir hadiste Hz. Peygamber 'Dehr'e sövmeyin, çünkü Allah Dehr'dir' buyurur. Bu ifade, (zaman anlamındaki) dehr sözünü yüceltir. Bu yönüyle zaman, göz, müşteri gibi eş anlamlı kelimelerden biridir. Zamansal dehr, ed-Dehr isminin mazharıdır. İsim, bilfiil zamanda ortaya çıkan şeydir. Oluştaki fiil ve etki mazhara değil, onda ortaya çıkan şeye (zâhir) aittir. Mazhar, onu isimlendirmesi yönünden zâhirde etki eder. Bu nedenle tevilciler (bu hadisi) tevil ederek 'hadisin anlamı, Allah'ın zamandaki ve dehr'deki fail olmasıdır' demişlerdir. Bu tevil, apaçık bir yanılgıdır. Burada tevili yapan kişi, failine ve edilgine nispeti yönüyle fiili ayırt etmemiştir. Hak, faildir. Edilgin ise, Dehr'de ortaya çıkmıştır. Fiil, fail ve edilgen arasındaki bir haldir. Tevili yapan kişi, bu ikisini ayırt etmemiştir. Öyleyse bu kişi, konunun bilgisini söyleyenine -ki Allah'tır- bırakmadığı gibi tevilini de Allah'ın şanına yaraşan tevili bilene (muhakkik ârif) bırakmamıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Haccın İlk Eylemi Olarak İhram

İhram (elbisesi, bâtınî yorumuyla insanın kendine yasak koyması), bu ibadete başlarken giyilen ilk şeydir.

Şibli'nin konuyla ilgili hikâyesi şöyledir: Şibli'nin bir arkadaşı -hikâye onunla Şibli arasında geçer- şöyle aktarır: Şibli bana şöyle sordu:

- Hacca niyetlendin demek!

Ben de:

- 'Evet' dedim.

Bunun üzerine bana şöyle sordu:

- Bu sözleşmenle yaratıldığın günden beri buna aykırı olarak yaptığın bütün sözleri geçersiz yaptın mı?

Ben:

- 'Hayır' dedim.

Şibli:

- 'Öyleyse sen sözleşme yapmadın' dedi.

Bana:

- 'Elbiseni çıkardın mı?' dedi. Ben ise 'evet' dedim. Şibli 'Demek her şeyden soyutlandın?' dedi. Ben 'hayır' diye karşılık verince, Şibli 'Elbiseni çıkarmamışsın' dedi. Şibli, 'Temizlendin mi' diye sordu. Ben 'Evet' dedim. Şibli 'Bu temizlikle her türlü hastalık gitmiş olmalıdır' dedi. Ben 'Hayır' deyince, Şibli 'Öyleyse temizlenmedin' dedi. Şibli 'Lebbeyk' (Allah'ım emrindeyim) dedin mi diye sordu. Ben de 'evet' dedim. Şibli, 'senin söylediğin gibi Lebbeyk diyen bir cevap aldın mı?' diye sordu. Ben 'hayır' dedim. 'O zaman Lebbeyk demedin' diye cevap verdi. Sonra 'Harem'e girdin mi?' dedi. Ben de 'evet' dedim. Şibli 'Oraya girerken yasaklanmış her şeyi bıraktın mı?' dedi. Ben 'hayır' dedim. 'Öyleyse girmedin' dedi. Sonra bana 'Mekke'de bulundun mu?' dedi. Ben de 'evet' dedim. Şibli 'Mekke'ye girerken Haktan sana bir şeref geldi mi?' diye sordu. Ben de 'hayır' dedim. 'Öyleyse oraya girme-

din' diye cevap verdi. Sonra 'Mescide girdin mi?' diye sordu. Ben de 'evet' dedim. Şibli 'Mescide girerken bildiğin yönden Hakka yaklaştın mı?' diye sordu. Ben de 'hayır' dedim. 'Öyleyse girmedin' dedi. 'Kâbe'yi gördün mü?' diye sordu. Ben de 'hayır' dedim. Şibli 'Öyleyse neye yöneldiğini görmüş olmalısın' dedi. Ben 'hayır' dedim. Şibli 'O zaman Kâbe'ye girmedin' diye karşılık verdi.

Sonra, 'üç kez koştun mu ve dört adım yürüdün mü?' dedi. 'Evet' dedim. Şibli 'Dünyadan sanki kendisinden ayrılır ve koparcasına kaçmış; bu dört yürüyüş ile kaçtığın dünyadan güvene kavuşmuş ve bundan dolayı Allah'a şükrün artmış olmalıdır' dedi. Ben 'hayır' dedim. Şibli 'Öyleyse bunu yapmadın' dedi. Sonra 'Hacer'e (Hacer-i esved'e) el sürüp onu öptün mü?' diye sordu. Ben de 'evet' dedim. Bir feryat atıp şöyle dedi: 'Yazık sana! Hacer'e el süren kimse, hiç kuşkusuz, Hak ile tokalaşmış demektir. Hak ile tokalaşan kimse ise, emniyete ve güvene kavuşmuştur. Allah senin üzerinde güven ve emniyet eserini ortaya çıkarttı mı?' 'Hayır' dedim. Şibli 'Öyleyse Kâbe'ye el sürmedin' diye karşılık verdi.

Sonra, 'Makam'ın önünde durup iki rekât namaz kıldın mı?' diye sordu. Ben de 'evet' dedim. Şibli 'Rabbinin mertebesindeki mekânda durduğuna göre sana niyetin gösterilmiş olmalıdır' dedi. Ben 'hayır' dedim. Şibli 'O zaman namaz kılmadın' diye karşılık verdi.

Sonra, şöyle sordu: 'Safa'ya çıkıp orada durdun mu?' Ben de 'evet' dedim. Şibli 'Ne yaptın?' diye sordu: Ben de 'Yedi kez tekbir getirip orada durdum ve Allah'tan (ibadetimi) kabul etmesini niyaz ettim' dedi. Bunun üzerine 'Meleklerin tekbirini getirmiş ve o yerin hakikatini idrak etmiş olmalısın' dedi. Ben de 'hayır' dedim. Şibli 'Öyleyse tekbir getirmedin' dedi. Sonra 'Safa'dan indin mi?' diye sordu. Ben de 'evet' dedim. Şibli 'Bütün hastalıkların ortadan kalkıp safa (duruluk ve afiyet) buldun mu?' diye sordu. Ben de 'hayır' dedim. Şibli 'Ne Safa'ya çıkmışsın ne oradan inmişsin' dedi. Sonra 'Hervele (Safa Merve arasında koşmak) yaptın mı?' diye sordu. Ben de 'evet' dedim. Şibli 'O'na kaçtın mı ve kaçmaktan kurtuldun mu? Varlığına ulaştın mı?' diye sordu. Ben de 'hayır' dedim. 'Öyleyse hervele yapmamışsın' dedi. Sonra 'Merve'ye ulaştın mı?' diye sordu. 'Evet' dedim. Şibli, '(Merve kelimesiyle mürüvvet arasındaki ilişkiye dikkat çekerek) Mertlik üzere dinginliği bu-

lup onu aldın mı?' dedi. 'Hayır' dedim. Şibli, 'Öyleyse Merve'ye ulaşmamışsın' dedi.

Sonra 'Mina'ya çıktın mı?' diye sordu. Şibli 'Allah'tan kendisine isyankâr olduğundan başka bir hal temenni etmiş olmalısın?' dedi. Ben 'hayır' deyince, Şibli 'O zaman Mina'ya çıkmamışsın' dedi.

Sonra, 'Havf mescidine girdin mi?' diye sorunca 'evet' dedim. Şibli 'Girerken ve çıkarken korkmuş ve sadece orada bulabildiğin bir korku duymuş olmalısın' dedi. 'Hayır' diye karşılık verdim. Şibli 'O zaman oraya girmemişsin' dedi. Sonra 'Arafat'a gittin mi?' dedi. Ben 'Evet' diye cevap verdim. Şibli 'Orada vakfe yaptın mı? (durdun mu)' dedi. 'Evet' dedim. Şibli 'Uğruna yaratıldığın hali anlamış ve istediğin hali öğrenmişsindir. Bu halle sana tanıtan kimseyi de öğrendiğin gibi işaretlerin kendisini gösterdiği mekânı da öğrenmiş olmasın. Çünkü O, her durumda nefesleri yenileyendir.' Ben 'hayır' deyince Şibli, 'O zaman Arafat'ta vakfe yapmamışsın' diye karşılık verdi.

Sonra 'Müzdelife'ye kaçtın mı?' diye sordu. 'Evet' diye karşılık verdim. Şibli 'Meş'ar-i haram'ı gördün mü?' diye sordu. Ben de 'evet' dedim. Şibli 'Allah'ı başka her şeyi sana unutturup kendisiyle ilgileneceğin tarzda O'nu zikrettin mi?' diye sordu. 'Hayır' diye cevap verdim. 'Öyleyse sen Müzdelife'de vakfe yapmamışsın' dedi.

Sonra, 'Mina'ya girdin mi?' diye sordu. Ben 'evet' dedim. Şibli, 'Kurban kestin mi?' diye sordu. Ben 'evet' diye karşılık verdim. Şibli 'Nefsini değil mi!' dedi. 'Hayır' diye cevap verdim. Şibli 'Öyleyse kurban kesmemişsin' dedi. Sonra bana taş attın mı diye sordu. Ben evet dedim. Şibli 'Senin üzerinde ortaya çıkan bilgini artışıyla bilgisizliğini kendinden uzaklaştırdın mı diye sordu. 'Hayır' dedim. Şibli 'O zaman atmamışsın' dedi. 'Saçını kestin mi' diye sordu. Ben 'evet' dedim. Şibli 'Arzuların azaldı mı?' diye sordu. 'Hayır' dedim. O zaman 'Saçını kesmemişsin' dedi. Sonra 'Ziyaret etini mi?' diye sordu. 'Evet' dedim. Bunun üzerine şöyle sordu: 'Sana hakikatlerden bir şey gösterildi mi? Ya da bu ziyaret nedeniyle Allah'ın sana olan ikramlarını gördün mü? Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Hac veya umre yapanlar, Allah'ın ziyaretçileridir. Ziyaret edilen, ziyaretçisine ikramda bulunur.' 'Hayır' diye cevap verdim. Şibli 'Öyleyse ziyaret etmemişsin' diye karşılık verdi.

Sonra 'İhramdan çıktın mı?' diye sordu. 'Evet' dedim. Şibli 'Helal yemeye niyetlendin mi?' diye sordu. 'Hayır' dedim. Şibli 'O zaman ihramdan çıkmamışsın' dedi. Sonra 'Veda (haccı) ettin mi?' diye sordu. 'Evet' dedim. Şibli 'Peki bütünüyle nefsinden ve ruhundan çıktın mı?' diye sordu. 'Hayır' dedim. Şibli şöyle karşılık verdi: 'Öyleyse veda etmiş değilsin, bu yükümlülük sende kalmıştır. Artık nasıl hac yapacağına bak! Kuşkusuz sana haccı anlattım. Hac yaparken, betimlediğim şekilde davranmaya çalış.'

Allah seni desteklesin bilmelisin ki, bu öyküyü anlatmamın nedeni, Allah ehlinin yönteminin bu şekilde olduğuna dikkatini çekip bunu hatırlatmak ve bildirmektir. Onlar, böyle hareket ederdi. Şibli de, haccı böyle algılamıştı, çünkü o, sadece kendi tecrübesinden (zevk) soru sormuştu. Başka bir insan onu yaşamış mıdır, yaşamamış mıdır? Gerçekte, bir başkası onu idrak edebilir. Bazen, daha üstün veya daha düşük bir şeyi de idrak edebilir. Öyleyse, herkesin belli bir makamı vardır.

Bu ibadetlerin bâtınî yorumlarında bizden önce kimsenin bilmediği bir yöntem takip etmiş değiliz. Şu var ki, Allah'ın bu konuda kuluna olan inayet ve ihsanına göre zevkler değişir.

Şimdi konumuza dönebiliriz: Önceki bölümlerde zikredilen hususlardan söz etmeye başlayacağız. Öncelikle ihram giyene yasaklanan giysilerden söz edeceğiz. Bunlar gömlek, sarık, bornoz ve ayakkabı yok ise mest, izar veya zağferan değmiş elbise bulunmadığında şalvar gibi şeylerdir. Zikrettiğimiz bu hususlarda görüş ayrılığı ve birliği bulunan şeyler vardır. Ayrıntılı olarak bu hususlar Allah'ın izniyle yorumlanacaktır. Bu konuda, erkeğin durumu kadınınkinden farklıdır, çünkü kadın başörtüsü, iç örtüsü gibi şeyleri de giyer. Kadının sadece yüzünde ve ellerinde ihram vardır.

Bütün bunların nedeni, bu ibadette hacı ve umre yapanların Allah'ın konuğu olmasıdır. Allah, onları aile, vatan ve rahat yaşamlarını bıraksınlar diye kendi evine davet etmiş, kendilerini sırf denemek üzere (yolculuğun izi olan) tozlar ve toprakla süslemiştir. Böylece kimin Allah'a kulluk yapıp kimin yapmadığını insanlara gösterir. Bu nedenle, haccın fiillerinin çoğu nedeni olmayan salt ibadet maksatlı fiillerdir. Bu fiillerin teorik yönden bir nedeni bulunamaz, fakat bazen keşf ve ârifle-

rin kalplerine gelen 'özel yön'den ilâhî bildirimle öğrenilebilirler. Söz konusu özel yön, her varlığın Rabbiyle arasındaki özel yöndür. Şu halde haccın süsü, bütün ibadetlerinkinden farklıdır. Çünkü hacılar Allah'ın konuklarıdır. Hac yapan da umre yapan da Allah'ın konuğudur. Burada sadece hac yapan ve sadece umre yapanı kastediyorum. Onları birleştiren kişi ise, iki niteliği kendinde topladığı için özel bir nitelik sahibidir. Allah'ın konukları, Nesai'nin Ebu Hureyre'den aktardığı bir hadiste belirtildiği gibi, üç kişidir. Hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'ın konukları üç kişidir: Gaziler, hacılar ve umre yapanlar.'

Altmış ikinci kısım sona erdi, onu altmış üçüncü kısım takip edecektir.

'Bilmelisin ki, kadın erkekten farklıdır, çünkü' diye başlayacaktır.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

VASİL

Kadının Durumu Erkekten Farklıdır

Bilmelisin ki, kadın haccın hükümlerinin çoğunda erkekten farklı bir duruma sahiptir. Çünkü kadın erkeğin parçasıdır. İnsan olmada ortak olsalar bile, her ikisine geçici olarak ilişen durumlar onları farklılaştırmıştır. Bu geçici neden, erkeklik ve kadınlıktır. Kadın erkeğin edilgini olarak yaratıldı. Bunun amacı, sayesinde efendiliğinin ortaya çıktığı kimsenin sevgisiyle erkeğin kadına sevgi duymasını sağlamaktır. Öyleyse erkek kadını efendi olmasını sağlayan olarak sever. Kadın ise, parçanın bütüne duyduğu sevgi şeklinde erkeği sever ve ona ilgi duyar. Başka bir ifadeyle kadının erkek sevgisi, bir tür vatan sevgisidir, çünkü erkek kadının vatanıdır. Bununla birlikte bu sevgiye, her birinin diğeri için şehvet ve haz vasıtası olması eklenir.

Kuşkusuz kadın, kemal ve yetkinlikte erkeklerin derecesine ulaşabilir. Bazen erkek kadından daha aşağı bir derecede bulunabileceği gibi bazen ibadetlerin hükümlerinde bir araya gelir veya ayrılabilirler. Şu var ki erkeğin aklı kadınınkinden üstündür, çünkü erkek (kadını tanımazdan) önce Allah'tan akleder (ve öğrenir). Erkek, kadından önce var olmuştur ve ilâhî emir yinelenmez. Daha önce de belirttiğimiz gibi, önceki için gerçekleşen bir müşahede sonradan gelen adına gerçekleşmez. Allah, bir surette iki kere tecelli etmeyeceği gibi iki şahıs için bir surette de iki kez tecelli etmez. Bu durum, ilâhî genişlikten kaynakla-

nır. Erkeğin kadından fazlalaşmasını sağlayan derece budur. Bütün nerede, parça nerede! Kemalde kadın erkeğe ulaşsa bile, söz konusu olan özel kemaldir. Nitekim kesildiklerinde insanın yok olmasına yol açabilecek bazı organlar diyette insanın tamlığına katılır. Bazı organlar ise, bu konuda yarım veya daha az olarak kabul edilir. Öyleyse her parça, bütün derecelerde bütüne katılmaz.

İhramda dikişli elbise erkeğe yasaklanmışken kadına yasaklanmamıştır. Çünkü erkek bileşikten yaratılmış olsa bile, yalınlara yakındır. Öyleyse erkek, gerçekte yalınlara yakındır ve o yakınların en yakınıdır. Kadın ise, bileşikten (yani Âdem) yaratılmıştır. Bu nedenle kadın erkeğe göre yalınlardan daha da uzaklaşmıştır. Dikişli elbise, bir bileşiklik-tir. Bu nedenle kadına 'aslını koru' denilmişken erkeğe 'bileşiklikten uzaklaş' denildi, dikiş bulunmadığı için yalınlığa yaklaşması için dikişli elbiseden soyutlanması emredildi. İzar, dokumalı bir kumaş olduğu için bileşiktir. Bu yönüyle o, gömlek ve kumaşa göre daha çok (ilk yaratılış maddesi olan) yalın olan heba'ya yakındır. Öyleyse erkek neye yakın ise öyle muamele görmüş iken neden uzak ise yakından hüküm yönüyle farklılaşmıştır.

Sonra, Allah erkeği -ki Âdem'dir- kendi suretine göre yaratmış, Havva ise Âdem'in suretine göre yaratılmıştır. Çocuklar ise -sadece birinden değil- ebeveynin karışımına göre yaratılmıştır. Başka bir ifadeyle çocuklar, duyusal ve vehim olarak, bir toplamdan yaratılmıştır. Çocukların istidadı, anne-babanın istidadından güçlüdür, çünkü çocuk her ikisinin istidadını içerir. Kâmil bir çocuğun kemali, babanın kemalinden fazladır. Bu nedenle Hz. Peygamber, bir çocuk olması bakımından yetkin kemal sahibidir. Her çocuk yaratılışının aslında bu kemale sahip olmakla birlikte, çocuklar yetkinlikte derece derecedir. Bunun nedeni, ulvi hareketler, nurani tecelliler ve mutluluğa yaklaşmalarıdır. Her çocuk, yaratılışına eklenen bu ikinci kemalin sahibi değildir. Burada, tecellide ilâhî özel yönün vermiş olduğu başka bir sır daha vardır. Bu sır ise, çocuğun kendinden oluştuğu sebebe aittir. Bu özel yönü, diğer isimlerden daha yetkin bir ihata ve kapsama sahip olan ilâhî isim belirler. Söz gelişi, el-Alim ismini burada örnek verebiliriz. el-Alim (Bilen) ismi, kapsam bakımından diğer isimlerden karşılaştırılamayacak ölçüde yetkindir.

Babası, annesi, kendisine özgü ilâhî bir ismi -söz gelişi Refiü'd-derecât (dereceleri yükselten)- olan bir çocuk, babası, annesi, ihata ve derece bakımından daha aşağıdaki bir isme sahip olan başka bir çocuktan daha üstündür. Bir çocuk, bir anne ile mevhum-misal suretindeki bir babadan doğmuş olabilir. Böyle biri, bir babadan yoksun kaldığı için annesinin atasına benzer. Örnek olarak, İsa'yı verebiliriz. Bu çocuğun niteliği de, (Hakka ait) emirden ortaya çıkışı bakımından dedesinin niteliğidir. Nitekim Allah bunu bize bildirmiş ve dile getirmiştir. Allah Teala *'Kuşkusuz Allah katında İsa Âdem gibidir'*[235] buyurur. Yani, Âdem'in kendinden var olduğu ilâhî isimden İsa da var oldu. *'Onu topraktan yarattı.'*[236] Zamir Âdem'e döner. İsa ise Havva'nın kardeşidir ve o, (aynı zamanda Havva'nın) kız kardeşinin oğludur. Bir çocuk, annesi olmaksızın bir babadan meydana gelmişse, babasının derecesinden daha aşağıdadır. Örnek olarak Havva'nın sol kaburgadan yaratılışını verebiliriz. Bu nedenle Havva eksik kalmış ve onun eğikliği doğruluğu sayılmıştır. Bu nedenle Havva'nın ilgisi, çocuklarına ve kocasına ait olan hazinelere yönelmiştir. Bu durum, (Havva'nın kendisinden yaratıldığı kaburgaların insanı koruması gibi) kaburgaların sahibinin yararı için kaburganın altındaki ciğerleri, mideyi vb. şeyleri korumasına benzer. Öyleyse kadının (veya kaburganın) eğikliği, kendisinden istenilen doğruluğunun ta kendisidir. Kavisin eğikliği, onun doğruluğudur. Onu bilinen çizgisel bir doğruluğa zorlarsan, kırarsın ve istediğini elde edemezsin. Böyle yapman, söz konusu şeye özgü doğruluğu bilmeyişinden kaynaklanır.

Âlemdeki her şey, Allah'ı bilenlere ve Allah'ın yaratıklarındaki sırlarını bilenlere göre dosdoğrudur. Bunun böyle olduğunu Allah bize *'Her şeye yaratılışını verdi'*[237] ayetinde açıklamıştır. Söz konusu durum, her şeyin kemali ve yetkinliği demektir. Hiçbir şey kemalden yoksun değildir. Bunun nedeni, mutlak kemal sahibinin suretine göre yaratılmış olmamızdır. Bu nedenle, sınırlılığımızla O'nun mutlaklığına benzedik. Çünkü mutlaklık, hiç kuşkusuz, bir sınırlama demektir, çünkü bu sayede o sınırlıdan ayrışır. Kâmilden sudur eden bir şey, O'na yaraşır kemale göre ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle, âlemde kesinlikle bir eksiklik yoktur. Hastalıkları doğuran geçici durumlar olmasaydı, hiç kuşkusuz, insan (bütün bunları bilen) bir âlim gibi âlemde dolaşır ve gezinirdi. Çünkü âlem Hakkın bostanı, isimler ise ortak bir şekilde

onun sahipleridir. Öyleyse her isim âlemde bir pay sahibidir. Hakikatlerin verisi budur.

Şu halde eşyanın kemali, özsel bir nitelik iken eksiklik geçicidir. Her şeyin özünde yetkin olduğunu anlamalısın! Kendi kıymetini ve değerini bilen biri helak olmaz. Kuşkusuz, erkeğin kadın karşısındaki durumu açıklanmış oldu. Bunlar bir açıdan farklı olsa bile başka bir açıdan ortaktır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Âlimlerin Şalvardan Başka Bir Şey Bulamayan İhramlının Ne Giyeceği Hakkındaki Görüş Ayrılıkları

Bazı bilginler böyle bir insanın şalvar giyemeyeceği görüşündedir; giyerse karşılığında fidye ödemelidir. Bazı bilginler ise, izar bulamazsa giyebileceği görüşündedir.

Bilmelisin ki, izar ve örtü dikişsiz olduklarında bileşik olmazlar. Bu nedenle, bileşiklik bulunmadığı için Hak kendisini bu ikisiyle nitelemiştir. Bileşik her şey ayrılabilirdir. 'İlâhî anlamların nitelikleri zata ilave hakikatler değildir' diyen kimse, (sıfatların zatta yol açabileceği) bileşiklikten korkarak bunu demiştir. Böyle demesinin nedeni budur. Nitelikleri ilave ve zait şeyler sayan kimseye karşı çıkarak, nitelikler hakkında 'Onlar ne zattır ne de Ondan başkadır' demiştir. Bileşik olan, eksiktir. Bitişiğin ayrışması var sayılsaydı, hiç kuşkusuz, bu olabilirdi ve ayrışma herhangi bir yönden imkânsız sayılmazdı. Zatta ayrışmanın olamayışı, onun kadimlikle nitelenmiş olmasından kaynaklanır. Kadimlik, başlangıcın dışlanması demektir. Öyleyse kadim, aklî kanıt ile yokluğa dönmesi mümkün olmayandır. Varlıklarıyla kendisiyle nitelenin kemalinin ortaya çıktığının sıfatlarını olmadığını var saydığımızda nitelenin de eksikliği ortaya çıkardı. Bununla birlikte böyle bir imkânsızlığı var saymak, kadimin yok olmasının imkânsızlığından kaynaklanır. Allah şöyle der: *'Gökte ve yerde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, bozukluk*

ortaya çıkardı."[238] Bu, imkânsızı var sayma yoluyladır. Hak ise özü gereği kâmildir. Aklını meseleye ver!

Kutsi bir hadiste Allah şöyle buyurur: 'Büyüklük ridam (örtü), azamet izarımdır (peştemal).' Burada Allah dikişsiz iki elbise zikrederek, ihramlı erkeği kendini nitelediği şeye katmış, aynı şeyi kadın için yapmamışken onu kadına yasaklamıştır. Kadın da erkekler gibi kemale ulaşabilir. Kadın onu giyse, hiç kuşkusuz, bize göre daha yerinde bir davranış olurdu. İhramlı, manevi bakımdan Hakka maddi olarak ise yaratıklara ait bir nitelikle nitelenebilir. Söz konusu nitelik Hakta büyüklük ve azamet; yaratıkta ise izar ve ridadır. Nitekim oruçlu da Allah'a ait bir nitelikle nitelenmiştir (bunda bir beis yoktur). Bu nedenle hac, İslam'ın esasları içinde oruca bitiştirilmiştir. Azamet ve büyüklük, kulun kalbinde değil, dışında bulunur. Bazen büyüklük ve azamet insanın niteliği değil, hali de olabilir. Bu ikisiyle nitelendiğinde, farkında olmaksızın helak olurdu. Bunlar, gerekli yerlerinde insana ait iki hal olduklarında insan kurtulur ve mutlu olur, bu konuda kendisine teşekkür edilir.

Bu ibadetin ilk derecesi, kendisini yapan kulların bileşiklik özelliğinden münezzehlikte rablerine katılmalarıdır. İhramlı insan, bu ibadete ilk başlarken kemal ve yetkinlik özelliği kazanır. Bu nedenle biz, ihramlı insanın dikişli bir şey giymesini veya karşılaşacağı bir sıkıntı yokken başını örtmesini caiz görmedik. Böyle bir sıkıntı var ve bu sıkıntı örtülecek bir şeyle uzaklaştırılabilecekse, baş örtülebilir. Sıkıntı yokken başı örten, ibadeti veya haccı yerine getirmemiş olduğu gibi bir sıkıntı olmaksızın başını örten kişi de fidye ödemelidir.

İlâhî mertebeyle ilgili zikredilen sıkıntı ve eza, eksiklik anlamına gelen bileşikliği Hak ile ilişkilendirmektir. Allah Teala *'Allah'a eziyet edenler'*[239] diyerek kendisini 'eziyet gören' diye nitelemiştir. Bu eziyet, Allah adına es-Sabur ismini ortaya çıkartır. Bir eziyete karşı Allah'tan daha sabırlı kimse yoktur! Sabırdaki bu üstünlüğün nedeni, Allah'ın cezalandırmaya kadir oluşudur. Halbuki Allah onu cezalandırmaz ve kendisine süre verir. Kul, Allah'ın azametini ve büyüklüğünü göreceği -ki hadiste izar (peştemal) diye ifade edildi- bir makam yerine şımarıklık (naz) makamına yerleştirildiğinde, Hakka karşı nazlanır. Bu davra-

nış tasavvuf yolunda vardır. Kuşkusuz, Musa ile ihtiyarın öyküsü ve başkaları hakkında bazı hadisler aktarılmıştır.

Şalvar, ilâhî bir sırdan ibaret olan avret yerlerini (ön ve arka) örtmek amacı taşır, bu yerler, eziyet veren şeyin çıkış yeridir. Bu iki yerin örtülmesi, onlara uygun bir şeyle pekiştirilmiştir ki, o da şalvardır. Şalvar, bu iki yeri gömlek, izar vb. başka şeylerden daha iyi örter. Çünkü istikametten sapmak bir eksikliktir ve onun örtülmesi gerekir. Bu nedenle, meyli nedeniyle 'şalvar' diye isimlendirilmiştir, çünkü ilâhî yaratmada o sır deresine sahiptir. Allah onu kadını bu kalemin yazdığı şeyin levhası konumuna indirdiği gibi onu da ilâhî kalem konumuna yerleştirmiştir.

Avret bu büyük mertebe ve yüce konumdan insandan çıkan büyük-küçük pislikten kaynaklanan çirkin kokuların yeri haline gelmeye yönelip kendisini bedenden uzaklaştırıcı gücün yolu yaptığı için, 'avret' diye isimlendirilmiş, ayıba yöneldiği için de örtülmüştür. Bu nedenle, gayb âlemine katılmış ve şehadet âleminden perdelenmiştir. Şalvarlar ile o, görülmez ve görmez. Şu halde şalvarlar onu en iyi örten şeylerdir. Fakat Hak izarı tercih etmiştir. Çünkü o kulunu kendi suretine göre yarattığı için kendine benzesin diye yaratmıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

İhramlının Mesh Giymesi

Bazı bilginler -ki çoğunluktur- ihramlının ayakkabı bulunmadığında mest giyebileceğini ve onları topuklarından aşağıda kesmesi gerektiğini söylememiştir. Bazı bilginler ise, mest giyilebileceğini ve topuktan aşağıda kesmenin gerekmediğini söylemiştir. Atâ, mestlerin kesilmesinin gerekçesini bunun bir bozma olmasıyla açıklamıştır. Allah ise, bozgunculuğu sevmez.

İbn Abbas'ın bu konudaki hadisi şöyledir: 'Mestler ayakkabı bulamayan içindir.' İbn Abbas, onların kesilmesinden söz etmemiştir ki, Ahmed ve Atâ da bu görüştedir.

Ayak, Allah'ın kendisini nitelediği ilâhî bir niteliktir. Halbuki 'O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.' Öyleyse tenzihe riayet ederek, yaratılmış kulun niteliğine inerken Hakka karşı kıskançlığın etkisine giren kişi, kesilmeksizin mest giyilebileceğini söyler, çünkü o daha iyi örter. Hakkın zuhuruna riayet eden kimse ise -çünkü Hak kendisini kulundan daha iyi bilir- Hakkı başka bir yerde tenzih eder. Böyle biri, kendi aklıyla Allah hakkında bir hüküm vermek istemez. Böyle biri, Allah'a dönmenin O'nun hakkında kıskançlık göstermekten daha üstün olduğunu söyler, çünkü hakikat, din bakımından onun aleyhinde değil, lehinde kıskanç olmayı gerektirir. Şari, sadece ayakkabı bulamayan kimse için mestlerin giyilebileceğini hükmetmiştir. Ayakkabı ise, örtmez, korur. Böyle bir insan, mestlerin topuk altında kesileceğini söyler ki, doğru görüş budur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ayakkabı Varken Mestleri Keserek Giymek

Bazı bilginler, böyle bir insanın fidye ödemesi gerektiğini söylerken bazıları gerekmediği görüşündedir.

Mest ayakkabıyla beraber aşağı âlemin sıkıntısından insanı korur. Tek başına mest ise, ortak anlam bakımından âlem olmaları yönünden üst âlemin ezasından korumayı da buna ekler. Delalet, benzerlik ifade eder. Söz konusu olan ise, kendisiyle ilgili bir eziyettir. Bu nedenle Allah'ı haber yoluyla bilmek, teorik düşünce yoluyla bilmekten üstün sayılmıştır. Çünkü Allah'ı bilmede rivayet yolu, teorik akıl sahibinin bilgisinde zatının bulunmadığı şeyi getirmiştir. Aklî kanıtlarla Allah'ı bilmek, selbi (olumsuz) bir bilgi iken, rivayet kanıtlarıyla bilmek, bir yandan olumlu diğer yandan olumluluk içinde olumsuz bilmektir. Binaenaleyh rivayet yolu, daha açık olduğu için Şari örtme yolunu tercih etmemiş, ihramda ayakkabıyı asıl saymıştır. Çünkü Şari, ayakkabıyı ancak bir süs ve yerin (ayağa vereceği) sıkıntısından korunma aracı olarak belirtmiştir; bulunmadığında ise meste dönülür.

Kesilme nedeniyle mest adı ortadan kalkar ve ayağın dışını örten ayakkabı adını da alamaz. Böyle bir şey ne mesttir ne ayakkabı! Bunun hakkında bir şey denilmez. Buna örnek olarak, çıplak ayakla yürüyen kimseyi verebiliriz. Böyle birinin ihramının geçerliliğinde kuşku yoktur ve onun hakkında susulur. Şeriatın hakkında sustuğu her şey bir iyiliktir. Kesme emri gelmiştir ve bu da, hakkında susulan şeylere katılmıştır. Bu ise, ilave geçici bir hükümdür ki, mutlaklığın verdiği bir şeyi verir. Böylece onu kabul etmek mümkün olur. Çünkü Şari kendilerini ayakkabı yapmak için kesmiştir. Şu var ki, burada erkeğin üst yönünün örtülmesi söz konusudur. Bu yönüyle mest, ayakkabıdan ayrışmış, topuğu örtmemiş, mestten de ayrılmıştır. Böyle bir şey mest olmadığı gibi ayakkabı da değildir. O, bir yandan meste diğer yandan ayakkabıya benzemez. Biz onu mestin daha üstünde kalsın diye üst tarafın koruyucusu saydık. Bu konuda herhangi bir şekilde ezanın bâtınî yorumu olmasaydı, mestin üst tarafı abdestle mest edilmezdi. Çünkü taharetin bozulması, gerçek bir nedenin varlığını bildirir. Abdest alan kişi, bu temizliği yaparak onu ortadan kaldırmak ister. Yaratılmamış temizlik ise bu hükme sahip değildir, çünkü o, bir temizlenmeyle meydana gelmez, asıl bakımından bir temizliktir.

Ârif olan bir insan, bu meselede bulunduğu makama ve müşahedesine göre davranır. Müşahedesi ayakkabı varken bile ayağının dışındaki üstün etkisinden korunmak için mest giymeyi gerektiriyorsa, mest giyerek ayağını korur. Bu etki ona ulaşmazdan onu uzaklaştıracak ilâhî bir güce sahip ise, ayakkabı giyer ve kesilmiş mestleri giymesi caiz olmaz. Çünkü asıl olan, bu esnada onları ayakkabısız kullanmaktır. Bu durumda keşf ve bildirme, yüce toplulukta Allah'ı bilmek hakkında gizlilik ve sırdan daha üstündür. Bu dince belirlenmiş ve makul sayılan tenzih bilgisidir.

Öyleyse tenzihin akılda bir takım dereceleri vardır. Bunun en aşağısı, teşbih ile tenzih etmek iken en üstünü akılda tenzihsiz teşbihtir. Bir yaratığın böyle bir tenzihe ulaşması, bu konudaki bilgiyi Allah'a havale etmesiyle gerçekleşebilir. Teşbihsiz tenzih ise, şeriatça dile getirilmiş olsa bile, akılda bulunmaz. Şu halde teorik düşüncenin Hakkın söz gelişi istivadan (Arş'a yerleşmek) tenzihi hakkındaki nihai tavrı, cisimsel istiva anlamından otorite anlamındaki istivaya geçiş yapmaktır. Başka bir ifadeyle Hak, mekânsal bir Arş'a bedensel bir şekilde yerleş-

memiş, aksine otoritesiyle ortaya çıkmıştır. Bu ise, en büyük ve kapsamlı mekâna sahip olmak ya da mülküne hâkim olmak demektir. Böyle bir durumda insan, tenzihinde de teşbihi sürdürür. Burada herhangi bir yaratılmışa benzetmekten mertebe bakımından daha üstün başka bir yaratılmışa benzetmeye geçiş vardır. Öyleyse akıl tenzihte şeriatın tenzihle ilgili '*Onun benzeri gibi yoktur*'[240] derecesine ulaşmamıştır.

Dikkat ediniz! Onlar (tevili benimseyen kelam bilginleri), istiva hakkında akli tenzihte şairin şu sözüyle kanıt getirmişlerdir:

Kuşkusuz Bişr Irak'ı istiva (istila) etmiştir
Kılıçsız ve kan akıtmaksızın.

Bişr'in Irak'ı istiva etmesi nerede, Hakkın Arş'a istiva etmesi nerede! Kuşkusuz bâtıla sapanlar hüsrana uğramıştır. Bu anlam nerede, '*O'nun benzeri bir şey yoktur*'[241] ayeti nerede! Bişr'in Irak'ı istiva etmesi, bir şeydir. Ebu Said el-Harraz ve benzerleri şu sözlerinde haklıdırlar: 'Allah'ı ancak Allah bilir.'

Hasreti, ancak onu çeken bilir
Özlemin acısını yaşayan bilebilir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Zağferan ve Veres (Yemen Safranı) ile Boyanmış Elbiselerin Giyilebileceği Hakkında Görüş Birliğine Vardıktan Sonra, İhramlının Usfur Çiçeğiyle Boyanmış Elbise Giymesi Hakkındaki Görüş Ayrılıkları

Bazı bilginler usfur çiçeğiyle boyanan elbise giymede beis görmemiştir, çünkü öyle bir elbise (nefs için) hoş değildir. Bir grup ise, bu elbisenin hoş olduğunu söyleyerek, ihramlının böyle bir elbise giymesi halinde fidye ödemesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Bize göre ihramlının hoş bir şey giymesi, ihrama girmezden önce caiz değildir. Burada ihramlının kendisinden hoşlandığı şeyin varlığını

değil, o şeyden hoşlanmayı kastediyorum. Şu var ki ihramdan çıktıktan sonra veya önce giyebilir. Bu bağlamda Sünnet, güzel koku sürünmektir. Ben birinci ve ikinci cümlemde, Hz. Peygamber'in güzel koku sürünmesinin ihramlı iken ve değilken geçerli olduğunu iddia etmiyorum, çünkü bu konuda bir rivayet yoktur. Konuyla ilgili rivayet, Hz. Aişe'nin sözüdür. Hz. Aişe'nin bu ifadesinin Peygamber'den öğrendiği bir bilgiden mi, yoksa kendi düşünce ve anlayışıyla mı ya da bu konudaki açık bir nastan mı kaynaklandığı hususu yoruma açıktır. Biz, Hz. Peygamber'in ihramlı iken güzel koku sürünmeyi yasakladığını gördük. İhramdan çıkmak istediğinde ise, güzel koku sürünmüştür.

Usfur çiçeği hoş ise, onun hükmü güzel kokuyla birdir. Elbise ihramdan önce bu kokuya sahipse ve nas ondan uzak durmayı belirtmemişse, böyle kalınabilir. Ya da, insan, ihramdan çıkarken veya daha önce öyle bir elbiseyi giyebilir. Fakat ihramlı iken böyle bir elbiseyi giymez. Bu konuda bize göre doğru görüş budur. Şu var ki açık bir nas başında veya sonunda veya bunların arasında bu kokuyu dışlamışsa, o hükmün sınırında durulur.

(İbn Arabî bu genel hükmün ardından usfur kelimesinin kökü olan ve boşluk-sıfır anlamına gelen sufre ile sıfır arasındaki anlam ilişkisine dikkat çekerek meseleyi dilce yorumlayacaktır.) Bir şeyin sufr'u, sıfır demektir. Sıfır, boş ve boş olan demektir. Safer ayı da ilk isimlendirilişinde böyle isimlendirilmiştir, çünkü yeryüzü bu ayda bu ismin konulmasına uygun olarak bitkilerden yoksun ve mahrumdur. Bu nedenle bitkiler, bir sonraki ayda meydana gelebilir. Çünkü yeryüzünün Safer diye isimlendirilen ilk hilalde boş kalmasını ortadan kaldıran bahar mevsimi gelmiştir. Kul da bu ibadeti yerine getirirken kendinden boş kalırsa, böyle bir kulun (her şeyden yoksunluğu dile getiren anlamıyla) usfurla boyanmış elbise giymesi caizdir. Rabbinden uzak kalırsa, onunla boyanmış elbise giymesi caiz değildir. Bu nedenle, bu konuda görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bilginlerin İhramlı İken veya Daha Sonra Etkisi Devam Edeceği İçin İhrama Girmezden Önce Güzel Koku Sürmek Hakkındaki Görüş Ayrılıkları

Bazı bilginler, bunu mekruh saymışken bir grup caiz görmüştür. Ben caiz olduğu kanaatindeyim. Hatta bana göre bu kuşkusuz sünnettir. İhramdan önceye gelirsek, bu esnada koku sürünmek caizdir. İhrama girdiğinde, kalan kokusunu gidermek üzere yıkayıp yıkamama hususunda ise, bilginler arasında geçerli bir görüş ayrılığı vardır.

Selim doğa sahipleri, güzel kokudan haz alır ve onu çirkin bulmaz. Güzel koku, ilâhî niteliklerle kula dönük bir övgüdür. Bunlar, mutlak anlamda isimlerle değil, güzel isimlerle ahlâklanmaktır. İnsan bu ibadeti yerine getirirken, ona hâkim hal kulluktur. Çünkü bu ibadette engelleme ve teorik aklın hikmetini bilmediği bir takım davranışlar vardır. Dolayısıyla bu davranışlar salt ibadet maksatlıdır. Öyleyse bu ibadet sahibi onları ancak kulluk niteliğiyle yerine getirebilir. Bu düşüncedeki bilginler, bu halde ve bu girişin başlangıcında, isimlerle ahlâklanmayı caiz görmemiştir. Çünkü bu hale ilâhî bir isim ile girilemez. Dolayısıyla ihram esnasında ihram karşısında kalan kokudan endişe duyarak, güzel koku sürülmez. Bu durumda güzel koku kendisiyle ahlâklandığında ilâhî ahlâkın insandaki etkisi konumundadır.

Güzel koku sürünmenin caiz olduğunu düşünen bilginler, Allah'ın nitelendiği bütün niteliklerin kulun nitelikleri olduğunu müşahede etmiştir. Örnek olarak sevinmek, gülmek, şaşırmak gibi açıkça dile getirilen ya da *'Allah'a borç verin'*[242] veya *'Allah onlarla alay eder'*[243] veya *'Allah tuzak kurar'*[244] gibi açık bir şekilde dile getirilmeyen nitelikleri verebiliriz. Bu durumu müşahede eden kimse, insanın her durumda ilâhî bir nitelikten yoksun kalamayacağını söyler ve bu nedenle de onu caiz görür. İhramlıyken güzel kokunun bulunmayışının nedeni, ihramlıyken insanın kulluk ismi tarafından ezilmesidir. Dolayısıyla insan, ilâhî bir övgüyü ortaya koyamaz. Aksi halde, bu ibadette hüküm sahibi olan ismin verdiği hükmü yitirir. Çünkü ibadet ancak bu ismin hükmüyle

düşünülebilir. İsim kalktığında ise, onu ancak bir vekil var edebilir ki, o da fidyedir.

İhram için ve ihramdan çıkarken güzel kokunun hükmüne gelirsek, bu durumda hüküm, el-Evvel isminin otoritesine aittir. Çünkü her şeyde ilk olan, yenilmeyen güçlü ve yalan söylemeyen doğrudur. Dolayısıyla böyle bir güç, diğer isimler için geçerli olmadığı gibi hiç kimse de buna karşı koyamaz. Şu halde onun hakikati, ilk olmaktır. Dolayısıyla o, orta olamaz. Bu bakımdan, ihramın başında olduğu gibi ihramın sonunda da hüküm sahibi olmuştur. Hz. Aişe'nin bu konudaki anlayışı buydu. Şöyle demişti: 'Hz. Peygamber'e ihrama girerken ve çıkarken güzel koku sürdüm.' Bu, ihrama girmezden önce ve sonraydı. Burada Hz. Aişe, ihramdan çıkıp yasağın kalkışına niyetlenerek; ihramın sonunda güzel koku sürdüm demedi. Sadece hac fiillerinin sonunda yasakları kaldıran helallik hükmünün dönüşünü dikkate almıştır ki, bu ifaza tavafıdır. Aynı şekilde, Hz. Aişe, gelecek ihramı dikkate almış, Peygamber o kokuyu yıkayarak gidermemiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kadınlarla Cinsel İlişki

Müslümanlar, cinsel ilişkinin ihramlıya mutlak anlamda yasaklandığında görüş birliğine varmıştır. Ben de bu görüşteyim. Böyle bir şey gerçekleştiğinde ise, bizce meseleye gerçekleşme zamanına göre bakılır: Arafat'ta vakfe yapmazdan önce, başka bir ifadeyle gece veya gündüz Arafat'ta vakfe yapmanın caiz olduğu süre sona ermemişse, hac bozulmuş ve fakat bütünüyle geçersiz olmamıştır. Çünkü ibadet bozulduğunda onun gereklerini tamamlamak insana emredilmiştir ve insan bundan sonra haccını yapar. Arafat'ta vakfe yapmadan önce ve ihramdan sonra cinsel ilişkiye girmişse, bilginlere göre bu konudaki hüküm vakfe yaptıktan sonraki hükümle birdir: Haccı bozulur ve bildiğim bir görüş ayrılığı olmaksızın bu zorunludur. Fakat onların bu konudaki delillerini bilmiyorum.

Biz, her ne kadar onların görüşlerini benimsiyor ve görüşlerine uyuyorsak da, düşünce şunu gerektirir: Cinsel ilişki vakfe'den önce gerçekleşmişse, bunun öncesi ortadan kalkar ve ihram elbisesinin yeniden giyilmesi, kurbanın yeniden kesilmesi gerekir. Vakfe'den sonra ise, bunlar yapılamaz, çünkü zaman kalmamıştır. Gerçi ihram için zaman vardır, fakat kimse bu görüşü kabul etmemiştir. Biz ise, bilginlerin görüş birliğine vardığı düşünceyi takip ederiz. Bununla birlikte ben bu düşünceyi zihnimden atamadığım gibi ona göre amel de edemiyor, fetva veremiyor ve bir delil bulamıyorum. Umreye başlamışken ve hac için ihrama girmişken, adet olduğunda Hz. Aişe umreyi bırakmıştı. Aişe'nin durumunda bana göre meseleye bakılmalıdır: Acaba, umresinin ardından mı bunu yapmıştı, yoksa bütünüyle mi onu terk etmişti? Burada, umre ihramını terki kastetmişse ve adetin varlığının ihram süresi varken onun geçerliliğine etki etmişse, hüküm bakımından cinsel ilişki de böyledir. Reddetmeyle umreden çıkmayı kastetmemiş ve sadece haccın ona girmesini kastetmişse, umrenin birliğini reddetmiş ve hac ile bir araya gelişini reddetmemiştir. Böyle bir durumda o, umredeki ihramlı haliyle beraberdir. Hac da ona eşlik eder.

Hacda cinsel ilişki (bâtınî yorumda) yolda gerçekleşir. Kuşkusuz insan ilâhî isimlerin hükmü altında yönlendirilen ve onların otoritelerinin eserlerinin zuhur ettiği bir yerdir. Fakat isimlerin ondaki hükmü, insanın halinin, zamanının ve mekânının imkân verdiği tarzda gerçekleşir. Hal ve zamanlar ise, ilâhî isimleri kendilerine çeker. Bununla beraber insanın özel bir zaman ve mekân kategorisine girmesi, bu konudaki ilâhî bir ismin hükmünden kaynaklanır. İnsana pek çok ilâhî ismin hükmü yönelir ve bulunduğu durumla hepsini kabul eder. Çünkü insan farklı hallerde bulunabilir. Her hal, özel bir ismin hükmünü ister ve dolayısıyla ona bu özel halin istediği isim yönelir. Bütün bunlarla birlikte en büyük hüküm sahibi, kendisinde otoritesi olan ve bu ortaklıkla beraber gerçekte kendisine yönelinen isim olmalıdır.

Belirttiğimiz hususta sana bir örnek açıklayacağım: Bir insanın Allah'ın bakmasını yasakladığı bir şeyden sakındığını görürüz. Bununla birlikte insan, kendisine yasaklanmış gıybete kulak verebilir. Aynı esnada, diliyle kendisine yasaklanmış yalan söyleyebilir veya dedikodu yapabilir. Yine bu esnada zekât ya da gönüllü bir borç verme gibi emredilmiş bir farz sadaka veya zekâtı verebilir. Bütün bunlar, tek bir şa-

hıstan tek bir anda meydana gelir ki, o şahıs insandan yükümlü olan ve bütün organlarını yönlendiren, içinde isimlere ait emirleri kabul eden -ki bunlar onda hüküm sahibidir- organlarını kendilerine emrederek dilediği gibi yönlendiren kimsedir. Bu kişi, farklı araçlara sahip, gerçekte bir kişidir. Bu araçların çokluğu olmasaydı, onun üzerinde ancak bir isim hüküm verebilirdi. Araçların sebep olduğu bu çokluk, gerçekte bir olsa bile, insanın üzerinde ilâhî isimlerin hükümlerinin değişikliğini kabulü icbar etmiştir. Böylece insan bir bakımdan yardım edilen olurken aynı anda fakat başka bir yönden hüsrana uğrayan olabilir. Hakikat ise, yöneten, yükümlü tek bir hakikattir ki, o da düşünen nefstir. Böylece insan el-Muiz ismiyle izzet kazanırken aynı zamanda kendisine göre konum sahibi birisine göre el-Müzil ismiyle zelil ve hor olabilir. İnsan böyle biriyle karşılaşır, ona saygıda bulunur, onun izzetinden yararlanmak ister. Aynı anda el-Müzil ismi tanımadığı bir şahsı kendisine musallat eder ve o şahıs bu kişiyi zelil edebilir. Böylelikle bir adam yönünden aziz olmuş iken başka birinin vasıtasıyla zelil olabilir. Bu ikisinin hükmü de aynı anda gerçekleşirken hükmü kabul eden tek hakikattir.

Belirtmiş olduğumuz bu nedenle, bir ihramlı eşiyle cinsel ilişkiye girdiğinde, bozulmakla birlikte bitirinceye kadar ibadetini tamamlamak kendisine emredildi ve bu önemsenmemelidir. Çünkü bu esnada kendisine belirli fiilleri yasaklayan ve yerine getirdiği ibadeti zorunlu kılan vaktin sahibi, en büyük hüküm sahibidir. Tesadüf, ihramlı insan el-Hazil ismi nedeniyle eşine yaklaşmış, ihramlıyken onunla ilişkiye girmiştir. Dince hüküm başka bir isme ait olduğu için, bu isim onunla aynı güce sahip değildir. Bu nedenle kişinin ihramı bozulmuş, hüküm vaktin sahibine kalmıştır. Vaktin sahibi ise, insana bozulmasına rağmen ibadeti tamamlamayı emretmiş, el-Hazil ismine yönelmesi nedeniyle de onu cezalandırmıştır. Çünkü bu isim, eşine bakmayla kişiye yardım etmiştir. Şari, onu geçersiz sayıp bu esnada hükmünü ortadan kaldırsaydı ve ihramdan sonra ve vakfeden önce cinsel ilişki gerekleşseydi, yapılmış kısım reddedilir ve haccın olduğu gibi kabul edilmesi istenirdi. Bu durumda insanın sorumluluğu, geçersiz kısım karşılığında kan borcu olurdu. Hükmü bu davranışla ortadan kalkmadığı için, akdinde niyetlenmiş olduğu ibadeti tamamlaması emredildi. İnsan bu ibadetten yaptığı kısımla ödüllendirilirken, yasaklanmış bir şeyi yapa-

rak bozduğu kısım nedeniyle de cezalandırılır. Allah *'Hacda cinsel ilişki, taşkınlık ve tartışma yoktur'*[245] buyurur.

Ebu Davud, mürsel bir hadiste şöyle demiştir: 'Bize Ebu Tevbe, ona Muaviye -yani İbn Selam- ona Zeyd b. Nuaym veya Yezid b. Nuaym -kuşku Ebu Tevbe'nindir- şöyle dediğini aktarır: 'Cüzam kabilesinden bir adam ihramlıyken yine ihramlı olan eşiyle ilişkiye girmiş. Ardından, Peygamber'e ne yapması gerektiğini sormuş, Peygamber de her ikisine şöyle demiş: 'İbadetlerinizi kaza edin, kurbanlarınızı kesin, sonra başınıza gelen şeyin gerçekleştiği yere gidip orada ayrılın ve birbirinizi görmeyin. Başka bir hac yapmanız gerekir. Böylece ibadetiniz kabul edilir. Başınıza bu hadisenin geldiği yerde bulunursanız, ayrılın ve biriniz diğerini görmesin. İhram giyin, haccın diğer kısımlarını tamamlayın ve kurban kesin.'

Bu, Hakkın tercümanı olan Peygamber'in dilidir. Peygamber'in ifadesi, kendisinde bir bozulmanın ortaya çıktığı bu ibadeti tamamlamakla ilgili iradesinde vaktin hâkimi ve zamanın sahibi olan ilâhî ismi güçlendirmiştir. Çünkü hükme konu olan kimse, hâkim ismin hitabını duymamıştı. Çünkü Allah onun duymasını engellemiştir. Bunu üzerine hâkim isim, Allah'ın kelamını ve sözünü duymak zere kulağını açtığı Peygamber'e şöyle demişti: 'Bu yükümlüye tamamlayıncaya kadar davranışını kaza etmesini söyle!' Peygamber de söylediğini aktarmış ve onu bu şahsa açıklamıştı. Çünkü Peygamber arzusundan konuşmadığı gibi 'mümin kardeşi vasıtasıyla çoktur.' Öyleyse peygamber, hüküm sahibinin hükmünü uygulayan bir perdedar konumundadır. Genel hükümdeki durum da böyledir.

En özel âlemdeki duruma gelirsek, cinsel ilişkiye girmek, doğal nefsin ilâhî akıl üzerindeki etkisidir. Akıl, nefsin yaratanına dönük 'özel bir yönü' olduğunu bildiği için nefse başvurmuş, Hakkın tercümanı olan Peygamber'in kendisine tebliğ ettiği bu konuda direnç göstermesi gerektiğinden habersiz kalmıştı. Bu nedenle akıl, kendisine verdiği emirde doğanın hükmüne göre nefse uymuştur. Bu özel yön olmasaydı, akıl aldanmaz ve asalet hükmüyle doğanın niteliği olan kınanmayla nitelenmezdi.

Bu konuda şu mısraları söyledik:

Akıllarımızın nefslerimize uyması
Pek ağır gelir bize, ne çetin iştir o!

Alçak doğanın kurnazlığı hâkim olduğunda
Bir şahsın aklına; o kişi alçaktır!

Öyleyse akıllar, yüksek zirveyi temsil etseler bile, hiç kuşkusuz değersiz olan onun zirvesinin tam karşısında bulunur. Bu ise, nefsanî doğanın mertebesidir. Akıl yücelerden nefse bakar ve onu kendisinde eğikliğin bulunmadığı doğrusal bir çizgi üzerinde tam karşısında duruyor görür. Bu çizgi, nefs arındığında aşağıdan zirveye doğru yükselişin gerçekleştiği doğrudur. Akıl başarısızlığa uğradığında, zirveden aşağıya da bu yoldan düşer. Kuşkusuz aklı (nefs hakkında) yanıltan, çizginin doğruluğudur. Çünkü akıl doğruluk üzerinde yaratılmış, sonra kendisine yükselişiyle nefsin arınmış olduğunu görmüştür.

İşte nefsten aklı aldatan şey budur. Çünkü o, akıl için doğada dikkate alınmıştır. Bu inişte ise tercümanın sözü kendisine yardım etmiştir. Hz. Peygamber 'Bir ip sarkıtsaydınız, Allah'ın üzerine düşerdi' der. Akıl Allah hakkındaki bilginin artışını ister. Bunun için, doğaya inerken bu çizgi üzerinde şunu görmek ister: Acaba Hakkın düşükle ilişkisi zirveyle ilişki gibi midir, değil midir? Böylece zevk yoluyla Hakkın aynı tarzda olup olmadığını veya başka bir ilişkisinin (bağ) bulunup bulunmadığını görmek ister. Her durumda akıl, iki yarar elde eder: Bu amaç nedeniyle insana haccın ibadet unsurlarını tamamlaması emredilmiş, ameli bütünüyle geçersiz sayılmamıştır. Bu bağlamda akıl, dört meleğin karşılaştıklarındaki bir konuşmasını duyar: Bir melek batıdan, diğeri doğudan gelmiş, biri aşağıdan çıkmış, diğeri yukarıdan inmiş. Her biri arkadaşına 'nereden geldin?' diye sormuş. Hepsi 'Allah'ın katından geldim' diye karşılık vermiş. Öyleyse bilginin artışını arzulu isteyişinde aklın hareket etmesi gerekir. Bu sayede Allah hakkındaki bu bilgiyi taklitsiz bir şekilde hal ve zevk yoluyla elde eder. Zirvede taklitle yetinmediği sürece bu bilginin kendisinde gerçekleşmesi mümkün değildir. Öyleyse akıl bu bilgileri elde etmek isteyince, bu doğrusal çizgi üzerinden (nefse ve doğaya) iner. İnerken çizgilerin birleşim yerlerini görmesi kaçınılmazdır. Böylece pek çok bilgiyi müşahede eder. Bu iniş,

bilgi kazandıran bir zelilliktir ki, söz konusu bilgi, zelil olan insana şefaatçi olur ve onun eksikliğini onarır.

Hacda cinsel ilişkiye giren kimsenin zelilliği olmasaydı, Peygamber'in ölümünden sonra böyle bir şey gerçekleştiğinde şeriatın bu konudaki hükmünü bilemeyecektik. Biz de ibadetlerimizde Rabbimizden gelen bir basirete sahip olalım diye, bu bilginin ortaya konulması Allah'ın bize dönük bir rahmetidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

İhramdan Sonra Yıkanmak

Bilginler, insanın cenabetlik nedeniyle başını yıkamasının caiz olduğunda görüş birliğine varmıştır. Fakat cenabetlik söz konusu değilse, yıkanmanın mekruh olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir kısmına göre, yıkamada bir beis yoktur ki, ben de bu görüşteyim. Bir kısmı ise, bunu mekruh saymıştır.

Baş, insanın bütün güçlerinin mekânı ve ruhani güçlerinin toplandığı bir yerdir. Bu toplayıcılık nedeniyle diğer organlardan farklı olarak burada bir hüküm dikkate alınmıştır. Başa ait olan ilâhî isim, Allah ismidir, çünkü o, toplayıcılık özelliğine sahiptir. Öyleyse bu ismin koruyuculuğu, yükümlü üzerinde ortaya çıkmıştır. Onun güçlerinden biri bozulsaydı, bu bozulma ya düzelmesi mümkün bir bozukluğa veya düzeltilmesi mümkün olmayan bir bozukluğa yol açardı. Bazen de, bütünüyle telefe yol açan ve insanı insan olmaktan çıkartarak onu bir hayvan haline getiren bir bozulmaya yol açabilirdi. Böyle bir durumda insandan yükümlülük düşer, kendisiyle Allah arasındaki ilişki kesilirdi. Burada muhtaçlık ilişkisini değil, özel anlamda yakınlaşma ilişkisini kastetmekteyim. Çünkü muhtaçlık ilişkisi, (Allah ile insan arasında) hiçbir zaman kesilmez. Bu ilişki yokluk halinde sürdüğü gibi varlık halinde de devam eder.

(Bâtınî yorumunda) İnsanın kulluk mertebesinden uzaklaşması, onun cenabetlik halidir. Bu bağlamda insana 'vatanına dön' denilir.

Çünkü senin özün gereği Rablıkta katiyen bir payın yoktur. Hak ondan dilediğini sana ihsan etmek isterse, O sana tenezzül buyurur, yoksa sen O'na yükselemezsin. Çünkü Allah seni bildiği gibi mertebeni ve nerede olduğunu da bilir. Sen O'nu bilemezsin. O'nu nerede arayacaksın ki? Sen sırf bilgisizliğin nedeniyle kulluğunun dışına çıktın. Dikkat ediniz! Allah dilediği kimseye rabbanilik özelliği vermek istediğinde, 'şeriat' diye isimlendirdiği bir emirle sana iner. Bu iniş, bir melek elçi vasıtasıyla gerçekleşir. Bu durumda sana bir takım imkânlar ve betimlediği tarzda hükmetme gücü verir. Söz konusu şeylerde hüküm sahibi olman, sana verilmiş Rabhk miktarıdır. Sana tanımlanan bu ölçü ve aşmanı yasaklanan miktar ise, senin üzerinde kalan kulluktur.

Sen bir hükümdarsın ve bir kulsun.
Sen 'sen' içinde ödünçsün.

Hakikatten başkasında varlık yok!
Ne bir hüküm ne bir muhtaçlık var

Benim gibi olan yine benim gibi hayrete düşmüştür
Ne bir zorlama ve ne de bir seçim vardır

Ne fena ne de beka
Ne kaçış ve ne de yerleşme vardır!

Öyleyse, görüş birliğiyle cenabetlikten yıkanmak farzdır. Çünkü sen görüş birliğiyle kulsun ve rab değilsin!

Cenabetliğin dışındaki hükümlere gelirsek, (bu konuda şu mısraları söyledik):

Onun hükmü güçleri korumak için yıkanmaktır
Bu hüküm de en zorunlu hükümdür.

Bilhassa bu hüküm vaciptir
Çünkü o bilgiye delildir

Ve her bilgi özü gereği ona aittir
Tıpkı nasıl ve ne kadar gibi

Allah yaratıklarından onu üstün tuttu
Ona verdiği anlayış gücüyle.

Kendilerine ulaşacak zarardan bu güçleri korumayı dikkate alan kimse, yıkamayı kabul eder. Bu koruma, hastalığı engellemek için ve kendisine sıkıntı veren ve etki eden buharların yansımasını engelleyerek gerçekleşir. Bu konuda, yani zarar konusunda zamanın kısalığı nedeniyle haramlığı dikkate alan kişiye göre sebep zayıflar ve bu nedenle yıkanmayı mekruh sayar. Dikkat ediniz! Onlar, sebebin gücü nedeniyle cenabetlikte yıkanmada görüş birliğine nasıl ulaşmıştır. Bununla birlikte suyla yıkanma başı daha fazla ıslatır. Allah Teala bize ondan uzak durmayı emretti, çünkü o bize, güçleri ve anlamlarında bulunan şeyleri korumayı emretmiştir. Çünkü temizlik ve nezafet, Şari'nin amacıdır. Şari, el-Kuddûs, yani tertemiz olandır. O'nun bu isme sahip karşıt anlamlı bir ismi de yoktur.

Şekilci bilginler bu ibadetin hikmetini bilemeyince -çünkü onlar Hak katından gelen bir keşfe sahip değillerdir- haccın fillerinin çoğunu taabbüdî saymıştır (salt ibadet maksatlı). Ne güzel de yapmışlardır! Bütün ibadetlerdeki tavrımız budur. Bununla birlikte biz, şeriat yönünden bazı ibadetlerin illetlerini biliriz. Bu ise, ya Hakkın bildirmesi veya kıyasçılar nezdinde hüküm çıkartma şeklinde gerçekleşir. Bütün bunlara rağmen biz, ibadetleri Allah'a ibadet kastıyla belirlenmiş olduklarının dışına çıkartmayız. Çünkü illetler bulunur ve maksat olabilirler, fakat yine de illetler, hükmün zorunluluğunda etkin değillerdir. İşte bu -şayet anladıysan- ilâhî mertebeyi tenzihte en güçlü yoldur.

FASIL İÇİNDE VASIL

İhramlının Başını Sabun İle Yıkaması

İhramlının başını sabun ile yıkamasına gelirsek, bilginler bunun olamayacağında görüş birliğine varmıştır. Böyle bir şeyle başını yıkadığında ise, bazı bilginler fidye ödemek gerektiğini söylerken bir kısmı

yıkasa bile bir şey gerekmeyeceği görüşündedir. Ben de, başkasından veya kendisinden bir engelleme olmaksızın, bu görüşteyim.

Zâhir ve bâtında temizliği sağlayan her sebebin her durumda kullanımı gerekir. Çünkü Allah güzeldir ve güzelliği sever. Kitap, Sünnet veya İcma, herhangi bir şeyle başını yıkayan ihramlıyı engelleyen bir hüküm getirmemiştir.

Allah Teala insana ihrama girmeyi emrederek, helal olan şey haram haline gelir ve onu izzet sıfatıyla niteler. Bu durumda daha önce kendisine ulaşan şeyler, bu engellemeyle artık kendisine ulaşamaz. Çünkü eşya, insan için yaratıldığı için insana ulaşmak ister. Öyleyse eşya Allah'ın kendilerini yaratmış olduğu özellik olan 'amadelik' özelliğiyle insanı arar. İnsan ise, ilâhî surete göre yaratıldı ve bu suret, pek çok yönden ulaşılamayacak anlamında 'izzet' sahibidir. Bu izzette örnek olarak, '*O'nu gözler algılayamaz*'[246] ayetini verebiliriz. Burada, dünya hayatı kastedilmektedir. '*O gün yüzler aydınlık olarak Rablerine bakar.*'[247] Bununla birlikte, ahirette görme gerçekleşecektir. Burada söz konusu olan, göreli bir izzettir, çünkü yasaklanmış ve sonra mubah sayılmıştır. Öyleyse Hak, suret sahibi kimseyi ibadetleri içinde izzet ve engelleme özelliğinde yarattı. Bu ibadetlere örnek olarak oruç, hac ve namazı verebiliriz. Böylece kendisinden dolayı yaratılmış bazı şeyler insana ulaşır. Buna karşın insan, bazı şeylerden uzak durur ve yüz çevirir, halbuki bunların ona ulaşması yasaklanmamıştır. Aynı şekilde, suret üzerinde yaratılmış olmak, 'bizden takva duygusunun Allah'a ulaşmasını engellemez.' Takva, yaratıklarının içinde takva sahiplerinde bulunur. Böylelikle benzerlik içinde benzerlik güçlenir. Bu ise, kanıtların kuşkuya katılması demektir. Çünkü her şey O'ndan O'nadır, hatta her şey O'nun aynıdır.

Öyleyse eşya, insana gerçekte haram kılınmamıştır. Burada 'haramlık' eşya için geçerlidir, çünkü insan Rabbi için yaratılmış iken eşya insan için yaratıldı. Binaenaleyh insan Rabbini talep ederken eşya insanı talep eder. Böyle bir durumdaki imtina ve engelleme, başka bir vakitteki imtina ve kavuşma gibidir.

Kuşkusuz sana mertebeni açıklamış oldum. Allah Teala insan hakkında şöyle der: '*Göklerde ve yerdeki her şeyi size amade kıldı.*'[248] Başka bir ayette ise '*O yerdeki her şeyi sizin için yarattı*'[249] ve '*Cinleri ve insanları*

sırf bana ibadet etsinler diye yarattım'[250] buyurur. Musa'ya indirilmiş Tevrat'ta ise şöyle buyurur: 'Ey Âdemoğlu! Seni kendim için, eşyayı senin için yarattım! Benden dolayı yarattığım şeyi eşyaya kurban etme!'

Aziz mertebenin karşısında zelillik yönünü de öğrenesin diye, Allah sana mertebeni açıklamıştır. Sen, eşyaya karşı izzetli davranmadın ve onu kendine yasaklamadın (ihram). Allah, eşyanın sana ulaşmasını engelledi. Böylece ihrama girmeyi sana emretmiş, sen de ihrama girmiş ve yasaklı hale gelmişsin (ihram: eşyayı yasaklayan, eşya için yasaklı olan). Hakkın bunu emrinden yapmış olmasının nedeni, kendisine bir yaklaşma ve O'nun katında mertebe artışıdır. Böylece seni üzerinde yarattığı kulluğunu unutmazsın. Çünkü Allah seni bu engellemede memur kılmıştır. Bu ise, mertebenin büyüklüğü nedeniyle sana ilişebilecek hastalıklara karşı yararlı bir ilaçtır. Öyleyse, senin Hakkın suretine göre yaratılman, sende her zaman bir gurur ve izzet meydana getirecektir. Allah ise, bu gururu kendine ibadet ederken yapmayı sana emretti. Bu ibadette 'haram' olmayı sana emretti. Öyleyse ihram, senin aleyhine değil, lehine olan bir engellemedir.

Dikkat ediniz! Allah'ın başarısızlığa uğrattığı kimseler, kendi benzerlerine karşı nasıl gururlanır: '*Ben sizin en büyük Rabbinizim!*'[251] Acaba, onu bu konuda konuşturan neydi: Mertebesini bilmesi mi, yoksa kendisini bilmemesi mi? İnsan hakikat ve mertebe bakımından bir kul iken yine -mertebe bakımından değil- hakikat bakımından efendidir. Bu nedenle, mertebe iddiasında bulunduğunda parçalanır ve mahrum kalır. Hakikat iddiasında bulunduğunda ise, korunur ve rahmete mazhar olur. İnsan, gerçekte tektir, fakat bir kısmı inayete mazhar iken bir kısmı değildir.

Bu bölümün bâtınî yorumu budur. '*Allah doğruyu söyler, doğru yola ulaştırır.*'[252]

Altmış üçüncü kısım sona erdi, onu altmış dördüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

İhramlının Hamama Girmesi

Bazı bilginler bunu mekruh sayarken bazıları bu konuda bir beis görmemiştir ki, ben de bu görüşteyim.

Dünya hayatının halleri içinde bir hamam gibi ahirete, hatta Allah'a ve insanın değerine daha iyi delil olan bir şey yoktur. Ömer b. el-Hattab Şam'da bir hamama girdiğinde şöyle demiş: 'Hamam ne güzel yerdir! Bedene kuvvet verir, kirleri giderir, ahireti hatırlatır.' Kulun üzerindeki bu etkileri nedeniyle, hamama gitmek mekruh sayılmamıştır. Çünkü hamam iyi bir 'arkadaştır' ve ismi de buradan gelir. Çünkü hamam, dost anlamındaki hamim kelimesinden türetilmiştir. Hamim, şefkatli arkadaş demektir. Allah Teala *'Bizim şefaatçimiz veya hamim'imiz yoktur'*[253] der.

Hamam, sıcaklığı nedeniyle bu adla isimlendirilmiş ve ıslaklığı nedeniyle de kendisinde su kullanılmıştır. Öyleyse hamam, sıcak ve yaştır: Yaşamın doğası. Bu özelliğiyle hamam, bedeni rahatlatır, suyla kirleri temizler. İnsan hamama girdiğinde elbisesini çıkartır, hiçbir şeyi olmayan bir çıplak olarak kala kalır. Bu özelliğiyle hamam, ahiret ve ölümü insanların kabirlerinden çıplak ve yalın ayak hiçbir şeye sahip olmadan kalkışlarını hatırlatır. Öyleyse hamama girmek, ahiret için ölümden daha güçlü bir delildir. Çünkü ölü, kabrine giydirilerek konu-

lurken hamamın içine çıplak girilebilir. Soyunmak ise daha güçlü delildir. Hz. Peygamber şöyle dua ederdi: 'Allah'ım! Beni hata ve günahlardan elbisenin kirden temizlendiği gibi temizle.' Bedenin kir ve pislikten temizlenmesi, hamamın en özel niteliği ve yapılış gayesidir.

Hamamın ahiret halleriyle ilişkilendirilerek yorumlanması, geniş ve yararlı bir konudur. Onu ancak Allah'ı bilenler anlayabilir.

FASIL İÇİNDE VASIL

İhramlıya Kara Hayvanlarını Avlamanın Yasaklanması

Bilginler, bu konuda görüş birliğine varmıştır. Bu konu, meselenin bâtınî yorumunda da Allah ehlinin görüş birliğine vardığı bir hususdur. Bir kısmı şöyle demiştir: Zahit, Hakkın dünyadan olan avıyken ârif, Hakkın cennetten olan avıdır. Öyleyse zahit, Allah'ın şu sözüne yönelmiştir: '*Allah nezdindeki daha hayırlı ve kalıcıdır.*'[254] Ârif ise şu söze yönelmiştir: '*Allah daha hayırlı ve kalıcıdır.*'[255] Öyleyse yaratıklar, kendilerini karada ve denizde nefslerinden avladığı Hakkın avlarıdır. Allah izin verirse, bu hususu daha sonra açıklayacağız.

Bilmelisin ki, Allah, kendisi için yaratıldıkları ibadetten uzaklaşan taşkın nefsleri avlamak için bir takım ipler germiştir. Sonra, onları bu iplere yerleştirdiği tohumlar, yemek veya kendilerine benzeyen canlılarla aldatır. Söz konusu malzemeyi Allah görenlerin hissetmeyeceği şekilde iplere bağlamıştır. Bazı avları, hemcinslerinin içinde bulundukları durumu görerek kendilerine katılma arzusu ipe düşürür. Böylece av, avcının ipine düşer ve avcı kendisini yakalar ki amaç da buydu. Böyle bir av, özü gereği aranır. Bazı avları ise, iplere serpilmiş tohumları elde etme arzusu tuzağa düşürür.

Sonra, avcının kuş seslerini taklit eden bir takım sesleri vardır. Kuş onları duyunca, iner ve tuzağa düşer. Böyle bir kuş Hakkın nidasını duyup ona olumlu karşılık verene benzer. Öyleyse bu, iyilikle avlanmamıştır. Diğeri ise, ipe serpilmiş tohumlarla iyilik görmüştür. Gördüğü iyilik kendisini yönlendirmiş, o da kendini ipe atmış ve yakalan-

mıştır. İhsan ve iyilik olmasaydı, avcıya gelmeyecekti. Şu halde onun gelişi nedenlidir. Kara, ihsan sahibi ve iyilik demektir. Hak ise, kıskançtır. Allah bu özel gruptan -ki onları Allah kendisinin olmaları için haram yaptı- 'ihsan kulları' olmalarını istemedi. Böyle bir durumda onlar, kendisi için değil, ihsan için kulluk yaparlar. Bu nedenle Allah, onları dikişli elbiselerden soyutlanarak, tozlu ve paslı bir şekilde davet etmiş, kelime-i tevhit getirerek duasına 'lebbeyk (buyur!)' diyerek karşılık vermelerini istemiştir. Bu durum, kuşun avcının sesine yönelmesine benzer. Böylece Hak, mekânları nedeniyle onlara kara avcılığını yasaklamıştır ki, bu ihsan demektir. Bu durum, haram ve helal mekânında ihramlı ve ihramsız olarak bulundukları sürece böyledir.

Haramlık her nerede varsa, ihsan avcılığı da yasaklanır. Çünkü Allah'ın niteliklerinden biri de kıskançlıktır. O, ihram giymiş bu grubu nimet ve ihsan yolundan çağırmak istememiştir. Aksi halde onlar hakikatin kulları değil ihsanın kulları olurdu. Böyle bir şey, ilâhî mertebeye saygısızlıktır.

Bir filozof şöyle der: Bir amaç nedeniyle seninle arkadaşlık yapan kişinin dostluğu amaçla birlikte sona erer. Kulun Rabbiyle dostluğunun gerçekte olduğu gibi kendinden kaynaklanması gerekir. Çünkü kul efendisinin mülkiyetinden çıkmamıştır. Kendi zannınca böyle olsa bile, o mülkiyetten çıkmamıştır, fakat efendisinin mülkünü bilmemektedir. Çünkü o, yürüdüğü her yerde efendisinin mülkünde yürür. Şu halde o, efendisinin mülkünden çıkmış değildir. *'Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.'*[256] Bu nedenle Şari, ihramlıya kara avcılığını yasaklamıştır. Bu durum Hz. Peygamber'in şu hadisinde dile getirilmiştir: 'Size verdiği nimetler karşılığında Allah'ı seviniz.' Burada Peygamber değerlerlerini ve Allah'ın şanına yaraşan boyun eğme ve itaati bilmeyen 'ihsan kulları'na hitap etmektedir.

Şari, ihramlı iken insana deniz avcılığını yasaklamamıştır, çünkü deniz avcılığı 'su avcılığı' demektir. Su ise, Allah'ın kendisinden her şeyi canlı yaptığı canlılık unsurudur. Hac ve başka ibadetleri gerçekleştirmenin amacı, kalplerin canlılığını sağlamaktır. Nitekim Allah *'Ölü iken dirilttiğimiz kimseye gelince'*[257] buyurur. Bu ifade, konuyla ilgili övgü bağlamında söylenmiştir. Bütün zâhirî ve bâtınî ibadetlerdeki amaç, kalp ve organların canlılığı olduğuna göre, böyle bir durumda Allah'ın

talebiyle su arasındaki ilişki gerçekleşmiş demektir. Bu nedenle su canlılarını avlamak haram sayılmaz. Bu nedenle genişliği nedeniyle 'deniz' sözü getirildi, çünkü deniz geneldir. Gerçekte de durum böyledir: Allah'ın yarattığı her şey onun övgüsünü tespih eder ve tespihi ise canlı yapabilir. Bu nedenle canlılık, her şeye yayılmıştır. Böylelikle hükmü genişlemiş ve deniz gibi olmuştur. Bu nedenle Allah, onu denize tamlama yaparak denizdeki genişliği dikkate alarak suya dememiştir. Şu halde, ihramlı iken ve ihramdan sonra deniz avcılığı, helaldir.

FASIL İÇİNDE VASIL

İhrama Girmemiş Bir İnsanın Yaptığı Kara Hayvanı Avcılığından İhramlı Yiyebilir mi?

Bazı bilginlere göre, ihramlı herhangi bir kayıt olmaksızın böyle bir şeyi yiyebilir. Bazı bilginler ise, yenilemeyeceğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, onun adına veya ihramlı bir grup adına tutulmamışsa yenilebileceğini; ihramlı adına avlanan şeyi yemenin ise haram olduğunu söylemiştir. Bizim bu konudaki görüşümüz şudur: Bana göre, hiçbir şey bu konuya zarar vermediği gibi bu konuda delil de yoktur. Konuyla ilgili bir rivayet, bende güçlü zan oluşturmaktadır. Bir katkısı yoksa ihramlı bu avdan yiyebilir. Benim yorumum, ayette ihramlı için 'av' sözünün geçmesine dayanır, çünkü zikredilen av ile fiil kastedilebileceği gibi bazen avlanan şey de kastedilebilir. Hakkın bunlardan hangisini kastettiğini veya her ikisini birden mi kastettiğini ise bilmiyoruz.

Burada Allah'in avı değil fiili kastettiğini düşünenler, genel anlamda böyle bir av etini yemenin caiz olduğunu söylemiştir. O zaman 'ondan dolayı avlanmışsa' demenin anlamı yoktur. Çünkü kendimden başka birinin niyetiyle yükümlü değilim. Ben ihramsız iken av konusunda bir emir verirsem veya işaret eder veya dikkat çeker veya imada bulunursam ya da ilgi gösterirsem, bu konuda bir çabam var demektir. Bu durumda, söz konusu şey bana haram olacağı gibi ben de günahkâr olurum. Bu düşünceyi kendimden başkasından görmesem bile, üçüncü görüşün yorumlarından biri olabilir. Bu yorum, 'kendisinden dolayı

avlanmamışsa' sözüdür. Bu söz ile, ihramlının işaret veya delaletiyle avlanmanın kastedilmesi mümkün olduğu gibi ihramda olmayan insanın ihramlının yiyeceği şeyi avlamaya niyetlenmesi anlamında da kullanılabilir.

İhramlı olmayan insanın avcılığında bir engelleme ve sınırlama yoktur. Böylece o, bu niteliğinde Hakka benzemiştir. Çünkü engellemenin olmayışı, sınırlanmaktan tenzihtir ki, bu tenzih, ilâhî bir niteliktir. Öyleyse hiç kimse sınırlılığıyla Hakkın onu yönlendirmesine karşı koyamaz. Çünkü kulun sınırlılığı da, Hakkın kendisini yönlendirmesinden kaynaklanır. Bu nedenle Hakkın sınırlamasını olduğu gibi yönlendirmesini de herkes kabul etmelidir. Bu konuda bir fark yoktur. İşte bu, mutlak-sırf kulluktur. Çünkü insan, ihramlıya yasaklanan şeyin kendisine yasaklanmaksızın ihramsız iken onu görmüştür. Başka bir ifadeyle, yasaklamaya konu olmayan ilâhî bir niteliği görmüştür. Allah, dilediğini yapan iken aynı şekilde Allah kulları hakkında pek çok yerde kendisine zorunlu kıldığı bir takım niteliklerde sınırlanan ve mahrum kalan kimseye de benzer. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Sizinle yaptığı ahde vefa gösterin.'*[258] Böylece Allah kendisini bize katmıştır. Bu sınırlama ise, *'Allah dilediğini yapandır'*[259] ayetine karşı koyan en güçlü şeylerden biridir. Çünkü O, kendi fiilinin mahalli olmadığı gibi Allah'ın ahdine vefa gösterenlere karşı ahde vefası ayette belirttiği hususun doğruluğu nedeniyle zorunludur. Allah dilediğini yapmıştır. O, iradesinin ilişkiği bir yer de değildir. Çünkü O, mevcuttur ve fiilinden sahip olmadığı bir hal kendisine dönmez. İşte bu, ilâhî fiildeki sorunun tepe noktasıdır. Bununla birlikte insanlar, bu konuda gevşek davranmıştır. Bu konu, onların iradenin neyle ilgili olduğunu bilmeyişlerinden kaynaklanır.

Üçüncü görüş, doğruya en yakın görüştür, çünkü o, konuyla ilgili hadislerin ana fikrine en yakın görüştür. Bu meseleyle ilgili bu görüşümüz, dördüncü bir görüş sayılmaz, çünkü biz bu konuda kesin bir hüküm vermedik. Fakat güçlü zannım üçüncü görüşü diğer ikisine tercihi gerektirmektedir. Bununla birlikte, bu nokta açık değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Zorda Kalan İhramlı Ölü veya Av Eti Yiyebilir mi?

Bazı bilginler, ölü eti ve av olmaksızın domuz eti yiyebileceğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, avlanır, yer ve karşılığında ceza öder demiştir. Avlanma mecburiyetinde kalırsa, avlanır ve kasıtlı yaptığı için ceza öder. Allah, zorda kalanlardan söz ederken özel bir kimseyi belirtmemiştir.

Her yaratılmışa zorunluluk eşlik eder, çünkü hakikati budur. Zorunluluğuna rağmen herkes yükümlüdür. Öyleyse insana yarayan şey, yükümlülük sınırında durmaktır. Mutlak yükümlülük insandan kalkmaz. Ondan sadece belirli bir şeye dönük özel zorunluluk kalkabilir. Oluşun bütün hareketleri, hakikat yönünden zorunlu ve zorlamalıdır. Bununla birlikte, bildiğin gibi, âlemde seçim de mevcuttur.

Fakat burada bizim bildiğimiz başka bir bilgi daha vardır: Özgür, seçiminde mecburdur. Hatta hakikatlerin verisi, özgür kimsenin bulunmadığıdır. Çünkü biz, özgürde de ihtiyarın zorunlu olduğunu gördük. Başka bir ifadeyle onun özgür olması zorunludur. Şu halde zorunluluk ortadan kaldırılamayacak sabit bir ilkedir ve özgürlüğe eşlik eder. Özgürlük ise, zorunluluk üzerinde hüküm sahibi değildir. Bütün varlık, kendilerinden kaynaklanan bir zorunluluk içindedir, yoksa başkasının zorlamasıyla mecbur değillerdir. Çünkü mecburu zorlayan kimse de, o mecbur nedeniyle seçiminde mecburdur. Onun zorlaması olmasaydı, özgür olurdu.

Âlem mecburdur ve özellikle
Asıl da mecburdur. Nerede kaldı özgürlük?

Herkes kendi şeklince yaratılmış
Cebir ve zorunluluk halinde.

Yaratılmış aslından ayrışmış
Yoksulluk ve zelilliğiyle

Kendi niteliklerinde Hak ile ol
Ne zorunlu bir cebir ne de ihtiyar arasındaki nitelikler.

Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.

FASIL İÇİNDE VASIL

İhramlının Evlenmesi

Bazı bilginler, ihramlının ne nikah kıyabileceğini ne de kendisi için nikah kıyılabileceğini söylemiştir. Nikah kıyması ise, geçersizdir. Bazı bilginlere göre, nikah kıyması veya kendisine nikah kıyılmasında bir beis yoktur. Benim görüşüm ise, haram olmasa bile, bunun mekruh olduğudur. Allah daha iyi bilir!

İhram bir akit (sözleşme) olduğu gibi nikah da bir akittir. Bu bakımdan aynı özelliğe sahiptir ve bu nedenle de caizdir.

İhramlı insanın cinsel ilişkiye girmesi, haramdır. Akit ise, bu ilişkiyi mubah hale getirir. Bu nedenle akit haram veya mekruh sayıldı. Çünkü ihram bir korudur ve korunun etrafında dolaşan kimse koruya düşer. Harama girme tehlikesinden korkularak, kuşkulardan uzak durulmuştur. Nikah ve akit, iki kişi arasında olabilir, tek kişi için olamaz. Bu nedenle de haram veya mekruh sayılmışlardır. Çünkü biz birliği bilmek ve biri ve birliği ispat etmekle yükümlüyüz. '*Sizin ilahınız tek bir ilahtır.*'[260] 'Allah'tan başka ilah olmadığını bilmelisin.' Mutlak birlikte tecelli geçerli değildir. Tecelli, iki kişinin varlığını gerektirir. Tecelli ise kaçınılmazdır. Öyleyse iki kişi var olmalıdır. Buna göre, ihramlı için nikah akdi caizdir. Ârif, müşahedenin hallerinden yerleşmiş olduğu şeylere göre hareket eder. Cüneyd-i Bağdadi'ye marifetin ne olduğu ve ârifin durumu sorulduğunda şöyle demişti: 'Suyun rengi kabın rengidir.' Böylece iki kişinin varlığını ortaya koymuştur. Şu halde hem sen hem O olmalıdır ve aranızda bir ayrım da bulunmalıdır. Bu bakımdan, Bir de bulunmalıdır. Varlıkta sadece 'bir vardır' dersen doğru söylemiş olacağın gibi varlıkta 'iki kişi vardır' dersen yine doğru söylemiş olursun. Yaratılışta 'iki kişi vardır' dersen, doğru söylemişsindir. Çünkü o,

tek bir zattan meydana gelmiştir. Yaratılışta 'sadece bir kişi vardır' dersen yine doğru söylersin. Çünkü iki kudretin bir kudretliye ilişmesi imkânsızdır. Tevhit bilinmeyen bir şeydir, ispat ise görülür. Allah gaybı ve şehadeti bilendir. Böylece âleme göre ikiliği ortaya koymuşken Allah'a göre ise Allah sadece şehadeti bilendir. Hiçbir şey Allah'a gayb olamaz. Bu görüş, görmede illeti varlık yapan kimsenin düşüncesine aykırıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

İhrama Girenler

İhrama girenler üç kişidir: Kıran haccını yapan kişi, sadece hac yapan kişi veya sadece umre yapan kişi. Bu kişi, temettu haccı yapan kimsedir.

Bu bölüm, veda haccını ortaya koymayı gerektirir. Bunu ortaya koyduktan sonra ise, bu ibadetle ilgili hükümleri daha önce takip ettiğimiz yönteme göre ortaya koyacağız.

Şöyle deriz: Birden çok kişi, icazet yoluyla ve İbn Said el-Arravi'den duyarak bize aktarmıştır. O, Abdülgafir el-Farisi'den, o el-Cülvedi'den, İbrahim b. Süfyan el-Mervizi'den, o, Müslim b Haccac el-Kuşeyri'den, o Cafer b. Muhammed b. Ali el-Hüseyin'den, o babasından, o Cabir b. Abdullah'tan şöyle duymuştur: 'Hz. Peygamber dokuz sene hiç hac yapmamıştı. Sonra bir müezzin Peygamber'in hac yapacağını insanlara duyurdu. Bunun üzerine pek çok insan, Medine'ye gelerek Peygamberle birlikte hacca gitmek, ona uymak ve haccı onun gibi yapmak istedi.'

'Biz de Peygamber'le birlikte yola çıktık ve Zulhuleyfe'ye geldik. Esma b. Umeys, Muhammed b. Ebu Bekir'i doğurdu. Ben de onu Peygamber'e ne yapması gerektiğini sormaya gönderdim. Hz. Peygamber ona şöyle dedi: 'Yıkan ve elbiseni değiştir, ihrama gir.' Ardından Peygamber Mescitte namaz kıldı, sonra devesi Kusva'ya binerek yola çıktı. Devesiyle çölde yürürken, gözümün görebildiği kadar

önünde, sağında, solunda ve ardında bulunan yaya ve binekli insanlara baktım. Peygamber, önümüzdeydi. Kur'an kendisine iniyor ve o tevilini yapıyordu. Yaptığı her şeyi biz de yaptık. Bir yerde tehlil getirmeye başladı: 'Lebbeyk (buyur), Allahümme Lebbeyk! Senin ortağın yoktur. Lebbeyk! Hamd ve nimet sana aittir. Mülk senindir, senin ortağın yoktur.' İnsanlar da onun gibi tehlil getiriyordu. Peygamber buna karşı çıkmadı ve telbiye getirmeyi sürdürdü.'

Cabir şöyle devam etti: 'Biz sadece haccı biliyor, umreyi bilmiyorduk. Peygamber ile birlikte Kâbe'ye geldiğimizde, Rükn'e el sürdü, üç kez koştu, dört kez yürüdü. Sonra İbrahim'in makamına geçerek şu ayeti okudu. *'İbrahim'in makamını namazgâh edininiz.'*[261] Sonra bu makamı Kâbe ile kendisinin arasına aldı. Babam şöyle diyordu -Peygamber'den mi aktarıyordu, bilmiyorum-: 'Hz. Peygamber iki rekâtta ihlas ve kâfirun surelerini okuyordu. Sonra Rükn'e dönerek onu selamladı. Sonra kapıdan Safa'ya doğru çıktı. Safa'ya yaklaşınca *'Safa ve Merve Allah'ın ayetlerindendir'*[262] ayetini okudu. Sonra şöyle devam etti: 'Allah'ın başladığıyla başlarım.' Böylece Safa'dan başladı. Oraya çıkarak Kâbe'yi gördü. Kıbleye yönelerek Allah'ı birledi ve tekbir getirip şöyle dedi: 'Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur. Mülk O'na aittir, hamd O'na aittir. O, her şeye kadirdir. Allah'tan başka ilah yoktur. O, sözünü yerine getirmiş, kuluna yardım etmiş, kuluna karşı birleşenleri başarısızlığa uğratmıştır.' Sonra orada dua etmiştir.

Bunu üç kez söylemiş, sonra Merve'ye inmiştir. Ayakları vadinin içinde hızla hareket ediyordu. En sonunda yukarıya çıkarak yürümüş ve Merve'ye ulaşmıştı. Safa'da yaptığının bir benzerini Merve'de yapmış, son tavafını da Merve'den yaparak şöyle demişti: 'Size söylediğimi düşünmüş olsaydım, kurban getirmezdim ve umre yapardım. Yanında kurban olmayan kimse, ihramdan çıksın ve haccını umreye çevirsin.' Bunun üzerine Süraka b. Malik b. Ceyş ayağa kalkarak şöyle demiştir: 'Ey Peygamber! Sadece bu sene için mi (hac ve umreyi birlikte) böyle yapacağız, yoksa bu zorunlu mudur?' Peygamber parmaklarını birbirine geçirerek şöyle demiştir: 'Umre hacca böyle girmiştir! Hayır sürekli böyledir.'

Ali, Peygamber'in develeriyle Yemen'den gelmiş, Fatma'nın ihramdan çıkanlar arasında bulunduğunu görmüş, sonra Fatma renkli bir

elbise giyerek sürme sürünmüştü. Ali Fatma'nın bu davranışını yadırgayınca 'böyle yapmam emredildi' demişti. Hz. Ali Irak'ta şöyle demiştir: 'Fatma'nın yaptığına öfkelenerek Peygamber'e gittim. Belirttiğim hususta Peygamber'e fetva soraçaktım. Fatma'nın yaptığına tepki gösterdiğimi söyleyince, bana şöyle dedi: 'O doğru yapmış, doğru yapmış.' Ben de haccı farz saydığında ne dedin dedim. Şöyle yanıt verdi: 'Allah'ım! Ben Peygamber'in getirdiği gibi tehlil getiririm.' Sonra şöyle ekledi: 'Benim yanımda kurban vardı ve ihramdan çıkamam.' Sonra şöyle dedi: Ali'nin Yemen'den getirdiği deve sürüsü ve Peygamber'in getirdiğinin sayısı yüz idi. İnsanların hepsi, ihramdan çıkmış ve saçlarını kesmişti. Peygamber ve yanında kurban bulunanlar böyle yapmamıştı.

Tevriye günü gelince, Mina'ya yönelmişler ve haccı tamamlamışlardı. Hz. Peygamber de bineğine binmiş, onunla öğlen, ikindi, akşam ve yatsı ve fecir namazını kılmıştı. Sonra biraz beklemiş, güneş doğmuş, sonra bir kubbe yapılmasını emretmiş, bunun üzerine kendisi için bir sancak konulmuştur. Peygamber yürümüş, Kureyş ise Meşar-i Haram'da duracağından kuşku duymuyordu. Nitekim cahiliye döneminde Kureyş böyle yapardı. Hz. Peygamber, Arafat'ta gelinceye kadar böyle devam etmiş. Kubbe'nin üzerine bir demir konulduğunu görmüş, orada konaklamış. Güneş yükselince devesini istetmiş, devesi hazırlanmış. Devesine binerek vadinin içine gelmiş ve insanlara hutbe okuyarak şöyle demişti: 'Bu ayınızda, bu şehrinizde ve bu gününüzde olduğu gibi, kuşkusuz kanlarınız ve mallarınız birbirinize haram kılındı. Dikkat ediniz! Cahiliyeden kalma bütün işler ayaklarımın altındadır. Cahiliye döneminden kalmış kan davaları kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım kan davası ise, İbn Rebia b. El-Haris'in kan davasıdır. O süt çocuğu olarak Beni Sa'd kabilesine verilmişti, Hüzeyl de kendisini öldürmüştü. Cahiliye dönemi faizi kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım faiz ise, Abbas b. Abdulmuttalib'in faizidir. Çünkü faiz bütünüyle kaldırılmıştır. Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz! Çünkü siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız ve Allah'ın hükmüyle onları eşler edindiniz. Yatağınıza kimseyi sokmamaları sizin onların üzerindeki hakkınızdır. Bunu yaptıklarında ise, onları cezalandırınız. Beslenmeleri ve örfe göre giyinmeleri de onların sizin üzerinizdeki haklarıdır. Kendisine sarıldığınızda asla sapmayacağınız bir şeyi size bıraktım: Allah'ın kitabı! Beni size sora-

caklar, ne diyeceksiniz? Orada bulunanlar şöyle demiş: 'Tanıklık ederiz ki sen, tebliğini yaptın ve yerine getirdin, nasihatini ettin.' Sonra Hz. Peygamber işaret parmağını önce göğe, sonra insanlara doğrultarak şöyle demiş: 'Şahit ol ya Rab! Şahit ol ya Rab! Şahit ol ya Rab'

Sonra Hz. Peygamber, ezan okutmuş, ayağa kalkarak öğle namazını kılmış, sonra kamet getirtmiş, ikindi namazını kılmış, bunların arasında bir şey kılmamıştı. Sonra devesine binmiş, vakfe yerine gelmişti. Devesinin karnını taşlıklara, yularını ise eline alarak kıbleye yönelmiş. Güneş batıncaya kadar ve sarılık kaybolup güneş tam olarak gözden ayrılıncaya kadar vakfe yapmıştı. Hz. Peygamber ardına Üsame'yi bindirmiş ve ayrılmıştı. Devesinin yularını bağlamıştı. Neredeyse devenin başı, ayaklarına değecekti. Sağ eliyle ise şöyle diyordu: 'Ey insanlar! Sakin olunuz!, sakin!' Hangi dağa gelse, yükselene kadar ona biraz tırmanıyordu. En sonunda Müzdelife'ye geldi. Orada akşam ve yatsı namazlarını tek bir ezan ve iki kametle kıldı. Bunların arasında ise bir şey kılmadı. Sonra Hz. Peygamber, fecir doğuncaya kadar istirahat buyurdu. Ardından, aydınlık ortaya çıkınca tek bir ezan ve kamet ile fecir namazını kıldı. Sonra devesine bindi ve Meşar-i Haram'a geldi. Orada kıbleye yöneldi ve Allah'a dua etti, tekbir getirdi, tehlil getirdi, Allah'ı birledi, yoruluncaya kadar ayakta durdu.'

Hz. Peygamber, güneş doğmazdan önce devesini yola koydu ve ardına bu kez Fazl b. Abbas'ı aldı. Fazl, saçları güzel, beyaz ve güzel biriydi. Hz. Peygamber, devesiyle hareket ettiğinde, oradan bir grup kadın geçiyordu. Fazl, gözlerini kadınlara dikmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, mübarek elini Fazl'ın yüzüne koymuş. Fazl, yüzünü çevirerek diğer taraftan kadınlara bakmaya başlamış. Hz. Peygamber de, elini diğer taraftan da Fazl'ın yüzüne kapatmış. Bir yere gelmişler, Hz. Peygamber, devesini biraz hareket ettirmiş. Sonra, büyük cemre yerine çıkılan orta yola ulaşmış. Sonra, ağacın yanında bulunan Cemre yerine gelmiş. Orada yedi taş atmış, her taşı atarken tıpkı vadinin içinden atılan taşlarda olduğu gibi tekbir getiriyordu.

Sonra Hz. Peygamber kurban kesim yerine doğru hareket etti. Orada, altmış üç deve kurban etti. Sonra Ali'ye işi bıraktı ve Ali de kalan develeri kesti. Böylece onu kurbanlarına ortak etti. Sonra her deveden bir miktar getirilmesini emretti, onlar belirli bir ölçüyle pişirildi.

Hz. Peygamber de pişirilen etlerden yedi, yemeğin suyundan içti. Sonra bineğine binerek, Kâbe'ye doğru hareket etti. Mekke'de ikindi namazı kıldı. Zemzem kuyusundan su alan Abdulmuttalib oğullarının yanına geldi ve şöyle buyurdu: 'Ey Abdulmuttalib oğulları! Kabınızı doldurunuz. İnsanlar su almanıza baskın gelmeyecek olsaydı, ben de sizinle beraber kovamı doldururdum.' Onlar da Hz. Peygamber'e bir kova verdi, Peygamber de kovanın suyundan içti.'

Cabir'in aktardığı hadis burada sona erdi.

Sonra konumuza dönersek, şöyle deriz: Kıran haccı yapan kimse (bâtınî yorumda) söz gelişi oruç gibi herhangi bir amelde rablık niteliklerıyle kulluk niteliklerini birleştiren kimse demektir. Ya da 'kıran' denklik hükmüyle Hak ile kulu herhangi bir özellikte bir araya getirmek demektir. Bu denklik, söz konusu şeyde her birinin aynı paya sahip olması demektir. Buna örnek olarak, namazın Allah ile kulu arasında bölünmesini verebiliriz. Bu da 'kıran' sayılır. İfrad haccı ise, şu ayetlerdeki duruma benzer: *'Sana işten hiçbir şey ait değildir.'*[263] Başka bir örnek ayet ise *'De ki, bütün iş Allah'a aittir.'*[264] Başka bir örnek olarak, *'De ki hepsi Allah katındandır'*[265] ve *'Bütün iş O'na döner'*[266] ayetlerini verebiliriz. Böyle sadece kula veya sadece Hakka ait durumlar, bu hacca işaret eder. Bu bağlamda kula özgü şeylere örnek olarak şu ayeti verebiliriz: *'Sizler Allah'a muhtaçsınız.'*[267] Başka bir örnek ise Allah'ın Ebu Yezid'e söylediği şu sözdür: 'Bana ait olmayan bir şeyle bana yaklaşmalısın! Zillet ve yoksullukla!' İşte hacda kıran ve ifrad'ın (bâtınî) anlamı budur. Bu meselenin açıklaması, Allah izin verirse, ayrıntılı olarak gelecektir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Temettu Haccı

Temettu yapanlar, iki kısma ayrılır: Temettu haccı veya ifrad haccı. İslam bilginleri, temettu haccı yapanlar hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre temettu, evi Harem'in dışında olan bir

insanın hac aylarında Mikat'ta umre için tehlil getirmesidir. Böylece umrenin bütün fillerini tamamlar, sonra, ihramdan çıkar, ardından şehrine dönmeksizin aynı ayda ve senede tekrar hac yapar. Bir kısmına göre -ki Hasen'in görüşüdür- şehrine dönse bile, ister hac yapsın ister yapmasın, temettu haccını yapmış sayılır. Çünkü ayette belirtildiği üzere, bu kişinin temettu kurbanını kesmesi gerekir. Allah *'umreden hacca kadar temettu yapan kişi kurban kesmelidir'*[268] buyurur. Hasen şöyle demiştir: 'Temettu hac aylarında belirlenmiş umredir.'

Bazı bilginler şöyle demiştir: 'Hac aylarından başka aylarda umre yapan ve arada kalan birisi olabilir. Hac ayı geldiğinde burada hac yapan böyle bir insan temettu hacısı sayılır.' İbn Zübeyr ise, Allah'ın temettu haccını hastalık veya düşman korkusu nedeniyle hac yapamayan kimseye emrettiğini söyler. Bu ise, hacca niyetlenen kimsenin düşman tarafından esir edilmesi veya Kâbe'ye ulaşması gereken dönemde bir mazeretin ortaya çıkmasıyla gerçekleşir, Ardından Kâbe'ye gelir, sa'y eder, ihramdan çıkar ve temettu tavafı yapar. Bu kişi, gelecek yıla kadar hac yapmış sayılır. Sonra hac yapar ve kurban keser. İbn Zübeyr'in görüşüne göre, meşhur temettuda görüş birliğine varılmaz. İbn Zübeyr, şunu da demiştir: Mekkeli birisi Mekke'nin dışından temettu haccına niyetlenirse, kurban kesmesi gerekir. Bilginler Mescid-i Haram'da yerleşmemiş kimsenin temettu haccı yaptığında görüş birliğine varmıştır.

Benim görüşüm şudur: Allah Teala, *'Bu hac, ailesi Mescid-i haram'da bulunmayan kimseye aittir'*[269] demiştir. Burada işaret yoluyla, hacı evine döndüğü için teşrik günlerinde oruç tutmanın caiz olduğu kastedilir, yoksa Mekkelinin temettu hacı yapamayacağı kastedilmemiştir. Çünkü bilginler, Mekkeli insanın temettu haccı hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Bir kısmına göre yapabilir. Onlar, bu kişinin kan borcu (kurban) olmadığında görüş birliğine varmışlardır. Kanıtları ise, zikredilen ayettir ki, ayet yoruma açıktır. Bu insanların kurban kesmeleri gerekebileceği gibi bedelini de ödeyebilirler. Bu bedel ise, teşrik günlerinin tamamlanmasından sonra tutulan oruçtur. Çünkü o, Mescid-i Haram'ın sakinlerindendir. Sonra, bu ayetten dolayı, onların Mescid-i Haram'ın sakinlerinin tanımı hakkındaki görüş ayrılıklarını zikretmeliyiz. Bir kısmına göre Mescid-i Haram'ın sakini Mekkeliler, Tuvalılar ve Mekke'ye bu kadar yakın yerlerden gelenlerdir. Bir kısmı-

na göre onlar, Mikat yerlerinin ve Mekke'ye daha yakın yerlerin ahalisidir. Bir kısmına göre ise, Mekke ile arasında iki günlük yol bulunan yerlerin ahalisidir. Bir kısmına göre ise, Harem'de yaşayan, bir kısmına göre ise sadece Mekkelilerdir.

Bence söz konusu insanlar, Kâbe'ye gelen Harem'deki sakinlerdir. Çünkü orada bulunmayan kimse, hiç kuşkusuz, sakini değildir. Allah Teala belirttiğimiz gibi, 'Mescid-i Haram'ın civarındakiler' demiş olsaydı, biz de Harem civarı derdik. Çünkü bir şehrin civarı, surlarının dışındaki meralarıdır. Bu durumda mesafe olabildiğince genişlerdi. Allah ise, zikrettiği hususu 'Mescid-i Haram'ın sakinleri' diye sınırlamıştır ki, söz konusu insanlar burada yaşayanlardır. Temettu, ihrama giren insanın iki ibadet arasında ihramdan çıkmasıdır. Bunlar, umre ve haccdır. Bana göre böyle bir şey, yanında kurban getirmemiş kimse için olabilir. Kurban getirmiş ve kıran haccı için ihrama girmişse, hiç kuşkusuz ihramdan çıkmaksızın temettu yapmıştır. Çünkü bu insan, 'kurbanı yerine ulaştırmadan' ihramdan çıkamaz.

Temettu haccının hükmünü zikrettikten sonra, bu ibadetlerle ilgili kitabımızı dayandırdığımız hususlara dönebiliriz: *'Allah, hakkı söyler ve doğruya ulaştırır!'*[270]

Kuşkusuz hac ayları, bu hükme sahip ilâhî mertebe ve zamandır. Hakka özgü bir efendilik huyuyla ahlâklanan kul, kulluğun hakkı ve gereği olan niteliğe döner ve sonra tek bir mertebede yine efendilik özelliğine döner. Böyle bir kul, temettu yapan kişidir. Bu kişi, Rabbani bir nitelik nitelenirken kulluk özelliğine Rabbani bir nitelikle girerse, kıran haccı ve temettu hacı yapmış sayılır. Temettu'nun anlamı, kurban kesmek zorunda kalmaktır. Kurbanı varsa -ki bu durumda insan ya umre veya hac yapar- bu kurban kendisine yeterlidir. Ona kurban gerekmez ve haccı bütünüyle geçersiz sayılmaz. Haccı yalnız yapıp yanında kurban getirmişse, fesih yine yoktur. Burada, yerine ulaştırmak ayetinde geçen '-e' hali beraberlik anlamı taşır. Bu nedenle kıran haccı yapan kişi de ona dâhil olur. Çünkü Allah Teala şöyle buyurur: *'Umreyi hacca temettu eden kimse.'*[271] Başka bir ifadeyle ayet, hac ile birlikte umre yapan kimseyi de içerir. Öyleyse bu, hem kıran haccını hem de ifrad haccını anlam bakımından kapsar. Yinelemek üzere ziyaret yaptı-

ğında -ki en azı ikidir- ziyaret hac anlamına gelir ve umre hacca katılır. Başka bir ifadeyle, bu esnada hacda ne yasaksa umrede de yasaktır.

Hz. Peygamber, kıran haccı için bir tavaf ve bir sa'y belirleyerek bu durumu pekiştirmiştir. İşte bu birlik makamı olduğu gibi kulun Rabbinin niteliğini kazanmasıdır. Maksat kul olursa, bu, Rabbin kulun niteliğiyle nitelenmesidir. Temettu haccı yapan kişi, nefsinin hakkını yerine getirmek için ihramdan çıkar ve sonra hac yapabilir. Bu durumda onun temettuu, 'Allah'ın kendisini nur yaptığı' veya Hakkın 'duyması ve görmesi olduğu' kişilerden biri olması halinde, Rabbani bir nitelikle gerçekleşir. Bu durumda tasarrufta bulunduğu her şeyde, Rabbani bir nitelikle tasarruf eder.

İlâhî nitelikler iki kısma ayrılır: Birinci tür nitelikler, tenzihi gerektirir. Bunlara örnek olarak el-Kebir ve el-Âlî isimlerini verebiliriz. Diğeri ise, el-Mütekebbir, el-Müteali ve Hakkın kendisini nitelediği kula ait bütün nitelikler gibi, teşbihi gerektiren niteliklerdir. Bu nitelikleri, Hakkın bize tenezzülü sayan kişi, aslı kula ait sayar. Bazı kimseler ise, bunları Hakka ait nitelik sayar. Hakkın kendisini bilmediğimiz gibi bunların (kendisine nispetindeki) niteliğini de bilemeyiz. Kul, bu niteliklerle nitelenişinde kulluk halinde Rabbani bir nitelikle nitelenir. Bu durumda ise, hakkında 'tenzihi gerektirmez' dediğimiz bütün nitelikler sadece Hakkın nitelikleri olabilir. Şu var ki kul onlarla nitelendiğinde, dil onun bunları elde ettiğini söyler. Gerçek ise, farklıdır.

İşte bu, yolumuzun muhakkiklerinin beğendiği görüştür. Şu var ki, kimsenin bunu kanıtladığını veya tam olarak incelediğini veya bizim gibi ortaya koyduğunu görmedik. İnsafla düşünüldüğünde, bu açıklama zihinlerce anlaşılabilirdir. Çünkü kul, bu niteliği kendisi üretmediği gibi Hak da kendiliğiyle onunla nitelenmiş değildir. Hak, peygamberlerinin bildirdiği ve velilerine gösterdiği gibi, kendisini bu nitelikle nitelemiştir. Biz ise, bu nitelikleri aklî kanıtlarla kendimize ait olarak biliriz, Allah'a ait olarak bilmiyoruz. Şeriatlar onları getirdiğinde -ki O vardı ve biz yoktuk- bu niteliklerin asıl bakımından Allah'a ait olduğunu öğrendik. Sonra, onların hükmü bize kendisinden yayıldı. Bu nitelikler, öyleyse, gerçekte Allah'a ait iken ödünç olarak bizimdir. Çünkü Allah vardı ve biz yoktuk. Nitelikler hakkındaki gerçek, belirttiğimiz

tarzda, kaynağı açık ve öğrenilebilir bir durumdadır. Şu halde sen dinleyici, Hak ise konuşan olursa, bu durum seni endişelendirmesin.

Bu konuda sana bir şey söylendiğinde, itiraz edene karşı cevabın şu olmalıdır. Benim söylediğim şey, Allah'ın kendisi hakkında söylediğidir. Allah ise, kendisiyle ilişkilendirdiği şeyi en iyi bilendir. Biz, kendisini bize tanıttığı tarzda O'na inanırız. İnançların en güveniliri budur. Hak Teala, bu niteliğin tarzını bildirdiği insan, zevk ve tecrübe bakımından bu konuda Allah'tan gelen bilgiye sahiptir. Bu karışım olmasaydı, insan ve hayvan karışık bir nutfeden (sperm) meydana gelmezdi. Öyleyse herkesi herkes ile ortaya çıkartmış, herkesi birbirine katmıştır. Böylece, biz O'nunla zuhur ettik. (Bir yandan) O'nun (bir yandan) kendimiz için zuhur ettik. Biz bir açıdan O'na ait iken O bizimle değildir. Çünkü O, zuhur eder; biz ise aslımız üzerinde (yokluk halinde) kalırız. Gerçi biz, ayan-ı sabitemizdeki istidadımızla O'na bir takım şeyler verdik. Bunlar, Arş, Kürsü, akıl, nefs, doğa, felek, cisim, yeryüzü, gök, su, hava, ateş, donuk (cemad), bitki, hayvan, insan ve cinler gibi perdelilerin zannına göre, bize ait kimi isimlerdir. Bütün bunlar, tek bir hakikate ait farklı isimlerdir.

En güzel isimlerin ve yüce niteliklerin sahibini tenzih ederim! Kuşkusuz sonluk ve ilklik niteliğine kimin layık olduğunu bilmiştir: Allah, Evveldir (İlk), Ahirdir (Son), Zâhirdir (Zuhur Eden) ve Bâtındır (Gizli Kalan). '*O, her şeyi bilir.*'[272] İnsan, bu nitelikleri gerçek anlamıyla kendisine ait sayarak onları gasp etmesiyle 'zalim' iken bunların sahibini ve onları gasp etmiş olduğunu bilmeyişi bakımından da 'cahildir.' Öyleyse zalimlik ve bilgisizlik niteliğinin kalkmasını isteyen biri, emaneti sahibine vermeli, gasp edilmiş şeyi sahibine bırakmalıdır. Bu konudaki iş oldukça kolaydır. Genel ise, öyle olmadığı halde, bunun güç olduğunu zanneder!

FASIL İÇİNDE VASIL

Fesih

Haccın feshi (niyet değiştirmek), yanında kurban yokken insanın hacca niyetlenmesidir. Bu nedenle niyetini umreye çevirir, umre yapar ve ihramdan çıkar, sonra haccını yineler. Bir kısım bilginler bunun caiz olduğunu söylerken, bir kısmı bunun zorunlu, bir kısmı ise caiz olmadığını söylemiştir. Ben vacip olduğu görüşündeyim.

Umre, küçük hac demektir ve bu nedenle niyetin ona çevrilmesi mümkündür. Nasıl olmasın ki? Onun fiilleri, büyük haccı içerir. Büyük haccın tavafı ve sa'yi umredeki tavaf ve sa'ye bitişiktir ki, bunlar iki esastır. Bu yönüyle küçük hac olan umre, büyük hacda bulunur ve tek bir şey haline gelirler. Bu nedenle kurban bulunmadığında fesh (hac niyetinin umreye çevrilmesi) caizdir. Çünkü gelen kişinin kurbanı (ve hediyesi), doğal olarak kendisine geldiği kimseye aittir. Kurban (ve hediye) getirmediğinde ise, ilk niyetiyle ona yönelen kimse yükümlü değildir. Bu durumda temettu haccı yapılır, kurban kesilir ve bu zorunludur. Fakat insan, niyet ettiği şeye göre kasıtlı olarak başka bir niyet yapmadıkça kurbanını sunmaz.

Hac niyetiyle ihrama girdiğinde ise, el-Kebir'e yönelmeye niyetlenmiş demektir, el-Mütekebbir'e değil. O, 'küçük hac' olan umre konumundadır. Bu durumda, temettu haccının gerektirdiği kurbanı keser. Bunu ise, ya imkân bulduğunda bir kurban olarak veya bu ziyarete yöneldiği kimse adına oruç tutarak yerine getirir. Oruç, onun adına bir kurban sayılır, çünkü oruç Allah'a aittir ve Allah, hacının konuğu olduğu kimsedir. Bu nedenle oruç kurban olmuştur, çünkü o, bunu hak eder. Hatta o, kurbandan Hakka daha layık bir hediyedir. Çünkü kurbandan Allah'a ulaşan şey, kurban kesenin takva duygusudur. Orucun ise bütünü Allah'a aittir, Öyleyse oruç kurban sayılmada daha önceliklidir.

Allah orucu kurban bulamayan kimse için belirlemiştir. Kurbandan Hakka ulaşan şey, takva duygusu olduğu gibi kula ulaşan şey de sayesinde beslenmesini ve bedenini ayakta tutmayı sağlayan şeylerdir. Bu durumda Allah, kulun yararını gözetirken bu kurbanda kendisine

ait şeyi 'takva' saymıştır. Kurban bulamazsa, Allah kuluna merhamet eder ve oruç tutmasını vacip kılar, çünkü oruç Allah'a aittir. Oruçtan başka bir şeyi ise, vacip kılmamıştır, çünkü kulun amellerinden Allah'a ait olanı oruçtur. Böylelikle Allah orucu kurban yerine koymuş, hatta oruç ondan üstün olmuştur. İnsan hacdayken (kurban yerine geçecek) orucu -Allah'ın kuluna bir merhameti olarak- üç gün tutar ve böylelikle Allah'a bir şey getirmiş olur. Bu gelişte Rabbine sunduğu hediyeyle gelen kişi sevinir. İşte bu, bir bakıma Allah'ın kuluna şefkatidir. Yedi günü ise, ailesinin yanına döndüğü vakte ertelemiştir. Ailesine dönünce Allah bu yedi günü kulundan alır. Çünkü dönüşünde de kul Allah'a döner. Allah, her nerede bulunurlarsa bulunsunlar, ailesiyle beraberdir. Hacı, ailesiyle beraberken Allah'ı onlarla birlikte bulur. Bu durumda yedi gün daha kurban niyetiyle oruç tutar. Allah da, ailesiyle veya her nerede ise bu orucu (kurban olarak) kendisinden kabul eder. Çünkü Allah her nerede iseler onlarla beraberdir.

Nispetler değişse bile hakikatine tek olduğunu gören kimse, fesih bulunsa bile ortada bir fesih olmadığını düşünür. Buna örnek olarak '*Attığında sen atmadın*'[273] ayetini verebiliriz. Burada Allah olumsuzlamış, sonra olumlamıştır. Aynı şey, burada da geçerlidir: Sen niyetini değiştirdiğinde onu değiştiren sen değilsin! Nefsinde özel olarak haccı müşahede eden kimse için küçük veya büyük hac helal olmamıştır. Dolayısıyla niyeti çevirmek ve değiştirmek söz konusu değildir. Bu durumda insan, ilk niyeti üzerinde kalır, çünkü Allah '*haccı tamamlayınız*'[274] buyurdu. Öyleyse kul, neyi görüyorsa ona göre hareket eder. Birincisi, yani niyet değiştirmeyi dile getirip ondan uzak duran kişinin davranışı daha yetkindir. Dolayısıyla kul bu durumda niyet değiştiren-değiştirmeyendir.

VASIL

Temettu Haccına İlave

İslam bilginleri, hac aylarının dışında umre yapan sonra da hac yapan kişi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı, böyle bir

insanın umresinin ihramdan çıktığı ay olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla bu kişi, o ayda temettu yapar. Hac aylarının dışında ihramdan çıktığında ise, temettu yapmış sayılmaz. Bazı bilginler ise, bu insanın tavafının hac aylarında olması gerektiğini şart görmüşken bir kısmı üç şavtı Ramazan ayında, dördü Şevval'de olmak üzere tavaf ederse temettu haccı yapmış olacağı kanaatindedir. Bazı bilginler ise, hac aylarının dışında umreye giden kişinin -ister hac aylarında tavaf etsin ister etmesin- herhangi bir sorumluluğu olmadığı görüşündedir. Çünkü bu kişi, temettu haccı yapmamıştır.

Bilmelisin ki, Hakkın isimlerinin bir kısmı ortaklık anlamı taşırken bir kısmı ortak anlamlı değildir. Birinci kısma örnek olarak el-Muiz ve el-Müzil isimlerini verebiliriz. Ortak anlamlı isimlere örnek olarak ise, el-Alim, el-Habir isimlerini verebiliriz. Kul ortak anlamlı ilâhî isimlerden birinin etkisi altındaysa, hac aylari dışında umre için ihrama giren, umreyi ise hac aylarında yapan kişi konumundadır. Böyle bir durumda el-Ahir ismine geçtiğinde el-Evvel isminin bir hükmü bu kul üzerinde kalır mı? Dikkat ediniz! Bunlardan biri herhangi bir durumda ötekini içerirse -örnek olarak el-Alim ve el-Habir'i verebiliriz- amelinde el-Ahir isminin hükmü altında bulunur. Çünkü o isim vaktin sahibidir ve sen ilk vaktin senden aldığı şeyden daha fazlasıyla o isim tarafından alınmışsındır (hükmü altına girmişsindir). Sen (ile başlama anlamındaki) ilk inşayı ve bu esnadaki ismin etkin olduğunu müşahede edebilirsin. Bu isim olmasaydı, el-Ahir isminin bir hükmü olmayacaktı. Buna örnek olarak, namaza niyetin başta yapılması ve bir daha namaz süresince gözükmemesini verebiliriz. Halbuki namaz, ilk ismin etkisi ve gücü nedeniyle (burada niyet) geçerlidir. Bunu müşahede eden kimse, böyle bir insanın temettu haccı yaptığını kabul etmez. Çünkü o sona değil, başlangıç hükmüne göre hareket etmektedir. Bunu bilmelisin.

Bir insanın temettu haccı yapmasını sağlayan şartlar, bilginlerin bir kısmına göre beştir: Bunlardan birisi, umre ve haccı tek bir yolculukta birleştirmektir. İkincisi, bunun tek bir senede yapılması, üçüncüsü umrenin bir yönünün hac aylarında yapılması, dördüncüsü haccın umre tamamlanıp ihramdan çıktıktan sonra yapılması, beşincisi ise vatanının Mekke'den başka bir yer olmasıdır.

Tek bir yolculukta hac ve umrenin birleşmesine gelirsek, bu durumda insanı davet eden iki ya da daha fazla isim veya iki veya daha çok ismi kendinde toplayan bir isimdir. Nitekim bunu daha önce belirtmiştik. Bu tek yolculukta insan kendisini çağıran şeylere göre karşılık verir. (Bir ismin başka bir ismi içermesine örnek olarak) Söz gelişi el-Muğni ismi insanı davet edebilir. Bu isim çağırdığı kişide el-Muiz isminin de hüküm sahibi olmasını içerir. Bir insan zengin olduğunda, izzet kazanır. Bu ise, el-Muiz isminden kaynaklanır. Öyleyse, burada insan el-Muğni ismiyle izzet kazanmıştır, çünkü onu zenginleştiren isim budur. Ya da zenginlik niteliği bu insana izzet de kazandırmıştır. Ya da el-Muğni ismi el-Muiz ismini içermiş olmasaydı, bu zenginlik sayesinde izzet de ortaya çıkmayacaktı.

(İkinci şart olan) Tek yıla gelirsek, yıl zamanın kemalidir. Bir yıl bütün mevsimleri içerir. Zamanın kemali ise, Dehr'in sayesinde kemale erdiği ebediliğin ortaya çıkmasıdır. Çünkü ezel ilk oluşun, ebedilik ise sonluğun olumsuzlanmasıdır. Şu halde iki uç kalmamıştır. Dolayısıyla tek bir dehr vardır. Çünkü ezelin Hak ile ilişkisi, genel için zamanın alemle ve geçmiş zamanın bizle ilişkisine benzer. Bu nedenle ezelde fiil, geçmiş zaman kipiyle ifade edilerek insanlar 'ezelde şöyle yaptım, şöyleydi' derler. Kuşkusuz bu sözün tam olarak neye işaret ettiğini bu kitabımızda ve *Ezel* diye isimlendirdiğimiz risalemizde açıklamıştık.

Umrenin bir kısmının hac aylarında olması, insanın Allah'ın hakkı bakımından Rabbine yönelmesi demektir. Bu yönelme, kulluğun hakkına vefa göstermek demektir. Öyleyse, burada amelin bir yönü varken orada da bir yönü vardır.

Diğer bir şart ise, haccın umre tamamlanıp ihramından çıktıktan sonra başlamasıdır. Bu şart ise, ibadetteki ihlas konumundadır ve bir araya gelmeyecek olan iki karşıt anlamlı ismin birinin hükmünden çıkmak demektir. Buna örnek olarak ed-Dar ve en-Nafi, el-Muti ve el-Mani' isimlerini verebiliriz.

Son şart ise, Mekkeli olmamaktır ki, bu açıktır. Çünkü kulun vatanı kulluktur ve Hak kendisini davet etmedikçe bu vatandan çıkmak mümkün değildir. Kendisini çağırdığı vatan da bu kulluk makamını içerse bile, kul Hak kendisini çağırmadıkça bu vatanından çıkamaz.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kıran Haccı

Bize göre bu hac, umre ve hac ile beraber yapılır. Umre yapılıp onunla birlikte hacca niyetlenildiğinde (hac yapan insan) mürdif diye isimlendirilir. Aynı zamanda o içerme yoluyla kıran haccıdır. Tek bir ihramda hac ve umreyi birleştirmek ise, kıran haccı sayılır. Burada, Kâbe'yi tavaf etmedikçe, yeniden başlamak veya bir zaman sonra başlamak birdir. Bir görüşe göre tavaf etmedikçe denilmiştir. Tavaftan sonra ve rükûdan önce ise, mekruhtur. Rükû ederse, tavaf etmesi gerekir. Bazı bilginlere göre ise, tavaftan sonra rükû ettikten sonra bunu yapmalıdır ve umre amelinden bir şey üzerinde kalmamalıdır. Bunun tek istisnası, umrenin fiillerinden tıraş olmanın kalmasıdır. Çünkü böyle bir insanın umre yapmadığında görüş birliğine varmıştır. Bunların hepsi, bazı bilginlere göre, kurban getirilmesi durumunda geçerlidir ki ben de o görüşteyim. İnsan yanında kurban getirmediğinde, onun haccı hakkında görüş ayrılığına düşülmüştür. Aynı şey ifrad haccı yapan için geçerlidir. Bazı bilginler haccın geçerli olduğunu ve niyetin değiştirilmesinin farz olduğu görüşündedir. Bazı bilginler ise niyet değiştirmenin (fesh) caiz fakat zorunlu olmadığı görüşündedir. Bazı bilginler ise, niyetlendiği haccı tamamlayıp niyetini değiştirmemesi gerektiği görüşündedir. Bunlara göre kurban getirip getirmemesi birdir.

Temettu kurbanı kesmesi gereken kıran haccı yapan kimse, çoğunluğa göre Mescid-i haram'da yerleşik olmamalıdır. Bu görüşe karşı çıkan, İbn Maceşun'dur. Ona göre kıran haccını yapan kişi, kurban kesmesi gereken Mekkelidir. İfrad haccı ise, bu niteliklerden yoksundur ve yalnız hac yapmak demektir. Sahabenin bilginleri, kurban bulunmadığında bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Biz bu meseleyi daha önceki bölümde açıklamıştık.

Kurban getirmeyenin haccının caiz görenler, kurban getirdiği takdirde -aslında Hac için tehlil getirilmişse- hangisinin faziletli olduğu hakkındaki görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre ifrad haccı, bir kısmına göre temettu, bir kısmına göre ise kıran haccı üstündür.

Bilmelisin ki, mevcut var olamayacağı gibi, ihramlı da ihrama girmiş sayılmaz. Umre yapmazdan önce insan ihrama girmiştir. Sonra önceki umrenin ihramına redif yapar. Bilginler bir görüş ayrılığı olmaksızın bunu caiz görmüştür. İhram, her iki amelde de bir rükündür ve görüş birliğiyle bu kabul edilmiştir. Bu noktada şu görüş daha kabul edilebilirdir: Umre ve hac için tek bir tavaf, tek bir koşma, tek bir tıraş veya -bunu kabul etmeyenlere göre- tek bir kısaltma gerekir.

Kuşkusuz daha önce ilâhî isimlerin hükümdeki girişikliği meselesini açıklamıştık. Yine, başka bir ismin hükmünün katışmadığı ilâhî ismin hükmünün nasıl olduğunu da açıklanmıştı. Bu noktada, (sadece umre veya hac anlamında) tek yapan kişi bütün fiillerin Allah'a ait olduğunu söyler. Kul ise, o fiillerin zuhur mahallidir. Bitiştiren ise, şöyle der: Fiiller bir açıdan Allah'a ait iken bir açıdan kendisinden çıktıkları kimseye aittirler. Ortaya çıkış, bazı kelamcılarca 'kesb' bazılarınca 'yaratma' diye isimlendirilir. Bütün bilginler, kuldan çıkan fiilin Allah tarafından yaratıldığında ve kulun kazanımı ve yaratması olmadığında görüş birliğine varmıştır. Ancak bunun kulda bir etkisinin olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Bazı bilginler, yaratmanın güç yetirilende bir etkisinin bulunduğunu söylemiştir. Güç yetirilen ancak ondan meydana gelir. Teklif ise, onun nedeniyle kula yönelmiş ve geçerli olmuştur. Çünkü kul yapmaya kadir olmasaydı, yükümlü olmazdı. '*Allah bir nefsi yapabileceğiyle yükümlü tutar.*'[275] Böylece kul, onu yerine getirmeye kadirdir. Bu kelamcılar, Allah'a ait kudretin kulda bulunduğunu söyler. Burada ise '*Allah bir kimseyi yapabileceğiyle yükümlü kılar*'[276] ayetinden kanıt getirmişlerdir. Bunu yapan kişi ise, onda yaratılmış olan kudrettir. Öyleyse Allah'ın kendisinden yerine getirmesini istediği yükümlülüğü meydana getirme kudreti kulda vardır.

Bazı bilginler şöyle demiştir: Yaratılmış kudretin mevcut-güç getirilen şeyin yaratılışında etkisi yoktur. Kulun kendisinden ortaya çıkan fiildeki etkisi, sadece kazanımdır. Kazanım, kulun o fiili tercih etmesidir. Kul ne zorlanmıştır ne de o fiili yapmada mecburdur!

Allah ehline göre ise, yaratıklardan ortaya çıkan fiiller, ez-Zâhir isminden mümkünlerin dış varlıklarında ortaya çıkan nispet ve bağıntılardır. Mümkünlerin istidatları, kendilerinde ortaya çıkan fiillerde ez-

Zâhir ismine etki etmiştir. İstidat yoluyla verme hakkında 'o istidat sahibinin fiilidir' denilemez. Çünkü o özü gereği bunu gerektirmiştir. Nitekim bilgi, kendisinde bulunduğu kimseye 'bilen' hükmünü verir. Bilenin 'bilen' olması ise, bir fiil değildir (nispettir). Öyleyse nedenli zati gerektirmeler kendisinden zuhur eden kimseye nispet edilen fiiller değil, ona ait hükümlerdir. Şu halde yükümlünün yükümlü olduğu yapma veya terk fiillerinden söz ederken, kendilerinde zuhur eden varlığın -başkası değil- Hak olduğunu biliriz. Bu durumda söz konusu fiiller, daha önce zikrettiğimiz gibi, tartışma meydanında ilâhî isimlerin konuşmaları, sohbet etmeleri, isimlerin farklı hükümlerle belirli bir nitelikle nitelenmiş mahalle yönelişleri, birbirlerini etki altına almaları hakkında belirttiğimiz durumlarla ilgilidir. Buna örnek olarak, günah veya hata diye isimlendirilen bir fiilin öznesine el-Afuv, el-Gaffar, el-Muntakim ve el-Muakib isimlerinin aynı anda yönelmesini verebiliriz. Bu isimlerden birisinin o kişide hükmünü uygulaması gerekir. Çünkü aynı anda bütün isimlerin onda hükmünü uygulaması mümkün değildir. Çünkü bir yer o hükümler arasındaki karşıtlığı kabul edemez. Kuşkusuz hüküm bakımından bazı hükümler diğerlerinden üstündür. İlâhî mertebe ise, tektir.

Bunu öğrendiğinde, bütün filleri Allah'a nispet etmede güçlük çekmezsin! Nitekim bütün güzel isimler de Allah'a veya Rahman'a nispet edilir. Bununla birlikte hakikat bir, hüküm değişiktir. Bunu fiil diye isimlendirilen her şeyde geçerli sayabilirsin. Böylelikle, yükümlü olanın ve yükümlü tutanın kim olduğunu bilebileceğin gibi müşahedene göre bunlar hakkında konuşabilirsin.

Altmış dördüncü kısım sona erdi, onu altmış beşinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ALTMIŞ BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

İhram İçin Yıkanmak

Bazı bilginler bunun zorunlu, bazı bilginler ise abdest almanın yeterli olduğunu, bazı bilginler ise ihram için yıkanmanın Cuma namazı için yıkanmaktan daha güçlü bir sünnet olduğunu söylemiştir.

Bilmelisin ki, bütün ibadetlerde iç (bâtın) temizliği, Allah ehline göre vaciptir. Şu var ki yükümlünün (kul değil de) herhangi bir mümkün mazharda ez-Zâhir ismi olduğunu söyleyen kimse böyle düşünmez, Çünkü o, temizliği vacip değil, sünnet sayar.

Allah ehlinden bazıları ise, âlemin sahip olduğu istidadın mazharı belirlediği gibi kendisinde zuhur edende de etkide bulunduğunu düşünür. Bu etki, başka bir zuhurdan bir durum nedeniyle veya hayvan, insan, zorda kalan, yetişkin, akıllı, deli gibi bir isimle ayrışmasını sağlayarak etkide bulunur. Bunu dikkate alan kimselere göre, bu istidat kendi üzerinde bir hüküm belirlediği gibi ona da bir isim belirleyerek şöyle demiştir: İhram için yıkan! Başka bir ifadeyle toplayıcılığın nedeniyle temizlen ki, temizlik zatını kuşatsın. Çünkü sen, bir takım fiilleri kendine yasaklamak istiyorsun. O fiilleri yapmak hac veya umre diye isimlendirilen bu ibadete yakışmaz. Öyleyse bunu bir temizlik eylemiyle karşılamak daha yerindedir. Çünkü sen bu temizlikle el-Kuddüs ismine girmek iradesine sahipsin. Halbuki ona ancak kendi niteliğiyle girebi-

lirsin ki o da temizliktir. Nitekim ona kendi durumuyla girebilirsin. Çünkü kavuşma ve arkadaşlıkta ilişki şarttır. Bu nedenle yıkanma farz olmuştur.

Allah ehlinden bir kısmı ise, ihramlıya bütün fiillerin değil, özel bazı fiillerin yasaklandığını düşünür. Bunlar, genel temizlik demek olan yıkanmanın vacip olmadığı görüşündedir. Çünkü bütün fiiller ona yasaklanmamıştır, bu nedenle abdest yeterlidir. Abdest, bedenin sadece belirli organların yıkanmasından ibarettir. Aynı şekilde insana da ihram esnasında özel bazı fiiller yasaklanmıştır. İnsan buna rağmen ihram için yıkanırsa, ihram için yıkanmak her şeye rağmen daha üstündür. Aynı şekilde bâtın temizlik genelleştirilirse bu da daha üstün ve erdemli bir davranıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

İhrama Niyetlenmek

Bir istisna dışında, bu konuda görüş birliği vardır.

Engellemeye niyetlenmek, üzerinde bulunduğun hal üzere kalman demektir. Bu ise, sana nispet edilen ve sayesinde ödüllendirileceğin bir şeydir. Sen somut bir şey yapmadın. Bu durum yükümlülükte yasaklamaya benzer. Ona ait isim ise, el-Mani' ismidir.

Kasıt ve niyet, her zaman var olmayan bir şeye yönelik olabilir. Var olmayanlarda ise, iki durumdan birisi amaçlanır: Ya onu var etmek, ki oluş demektir, ya da bir hükmü var etmek. Bu ise, nispet demektir. Burada üçüncü bir maksat yoktur. Bir şeyin kendisini var etmeye örnek olarak *'Bir şeyi var etmek istediğimizde'*[277] ayetini verebiliriz. Burada, yok iken o şeyi irade etmektedir. *'Ona ol deriz, o da olur.'*[278] Böylece yok iken irade edilen şeyin varlığı ortaya çıkar. Hükmün yaratılmasının benzeri ise -ki nispet demektir- şu ayettir: *'Dilerse sizi giderir.'*[279] Giderme, var olmayan ve Allah'ın dilerse isteyebileceği bir şeydir. Allah dilerse, söz konusu şeyin varlığının bağlı olduğu şartı yok eder ve onu ortadan kaldırır. Bu durumda ona madum (yok olan) de-

nilir. Fail ise, bir şey yapmamıştır. Bu durumda kastın konusu yokluk olmuş, bu sayede var olan bir şey, yokluk hükmü kazanmıştır. Yoksa o yok değildi. Çünkü yokluk hükmü var iken -ki hüküm nispettir- meydana gelemez.

Düşündüğünde, özel anlamda Allah'tan başka varlık olmadığını görürsün. Varlık ile nitelenen Allah'ın dışındaki her şey, özel bir nispettir. İlâhî iradenin konusu, mazharlarda, yani belirli bir mazharda tecelliyi izhar etmektir. Bu ise, bir nispettir. Çünkü Zâhir (Hak) varlık ile nitelenmeyi sürdürürken mazhar yoklukla nitelenmeyi sürdürür. Tecelli ortaya çıktığında ise, mazhar kendisine ait hakikatlere göre zâhire bir hüküm verir. Bu durumda bu hakikatlerden -ki var olmayan mazharda bu hakikatlerde bulunur- insan, felek, melek, ya da herhangi bir yaratılmışın adı zuhur edene verilir. Nitekim bu zuhurda Zâhir'e de kendisine verilen bir isim döner. Bu balgamda ona yaratan, meydana getiren, zarar veren, güç yetiren ve bu tecellinin verdiği bir ismi örnek olarak verebiliriz. Mümkünler ise, bulundukları yokluk halindedir. Aynı şekilde Hak, varlık hükmüne sahiptir. Böylece mümkün için mazhar ismi ortaya çıkarken kendisinde tecelli eden için de ez-Zâhir ismi ortaya çıkar.

Bu nedenle şöyle dedik: Allah'ın dışındaki her mevcut, hakikat değil, bir nispettir. Bir mazharın istidadı, kendisinde zuhur edenin yükümlü olmasını sağlamıştır. Bu durumda ona 'yap' veya 'yapma' denilir ve ikinci şahıs zamiriyle o, 'sen' diye yükümlü haline gelir.

İhrama niyet, (bir şey) 'yapmama'ya niyetlenmek demektir. Başka bir ifadeyle o, engellenmemesi mümkün bir şeyi engellemeye niyetlenmek demektir. Bu durumda engellemek bir hüküm haline gelir. Bütün yükümlülükler, bir takım hükümlerdir. İhrama niyetlenmek ise, bu engellenmenin Allah'a yaklaşma amacıyla yapılmasıdır. Yaklaşma, var olmayan bir şeydir. Bu durumda onun hükmünün varlık sebebi, bu engelleme sayılır. Böylece kul için var olmamışken bu engelleme ortaya çıkar ve bu esnada bir mazhar haline gelir. Bu ise, yakınlaşmanın zirvesidir: Bir mazharda zuhur. Çünkü bu zuhur sayesinde mazharın hükmü kendinde zuhur edende (zâhir) ortaya çıkar. Aynı şekilde yaklaşmanın etkisiyle, kendisine olumlu karşılık vermesiyle dua edenin hükmü dua edilende ortaya çıkar. Allah şöyle buyurur: *'Kullarım beni sor-*

duklarında, ben çok yakınım, dua edenin çağrısına karşılık veririm.'[280] Çünkü duaya karşılık, duadan sonra olabilir. Öyleyse dua eden kişi, ona karşılık vermesini sağlamıştır. Allah da insanı 'ihram' diye isimlendirilen evini, yani Hacca davet etmiştir. Bu özel nitelik 'ihram' diye isimlendirilir. Kul ise, bu davete sesini yükselterek olumlu karşılık vermiştir. Sesi yükseltmek, telbiyede tekbir getirmektir. Bu ise 'Lebbeyk, Allah'ım! Lebbeyk! Kuşkusuz mülk ve hamd sana aittir. Senin ortağın yoktur' şeklindedir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Niyet Telbiye Getirmeyi Gereksiz Kılar mı?

Şekilci bilginler (r.a.), bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre hacda telbiye namazdaki ihram tekbirine benzer. Bu görüş sahibine göre, namazda tekbir yerine geçen her söz yeterli olduğu gibi telbiye yerine geçen her söz de yeterlidir. Tekbire benzeyen her söz Allah'ın büyüklüğünü dile getiren ifadelerdir. Bir kısmı ise şöyle demiştir: Telbiye lafzını söylemek zorunludur, çünkü Peygamber 'Haccın uygulamalarını benden öğrenin' buyurdu. Telbiye lafzı da Peygamber'in belirlediklerindendir ki, bu da 'lebbeyk (buyur)' sözüdür. Nitekim Peygamber namazdaki ihram tekbiri olarak da 'Allahu Ekber (Allah en büyüktür)' sözünü belirlemiştir. Böylelikle bazı bilginler, Peygamber'in telbiye getirme tarzını söylemeyi vacip saymıştır. Hz. Peygamber'in getirdiği telbiye şöyleydi: 'Lebbeyk, Allahümme, lebbeyk! (Buyur, Ey Rabbim, buyur!) Hamd ve nimet sana aittir. Senin ortağın yoktur. Buyur, Rabbim, buyur! Mülk senindir, buyur! Senin ortağın yoktur' Başka bir rivayette ise 'Lebbeyk, Hak İlah' başka bir rivayette ise 'Yaratıkların ilahı' denilir. Öyleyse telbiyeyi böyle söylemek bu bilginlere göre vacip iken bilginlerin bir kısmına göre müstehaptır. Bu lafızlarla söylemek ise daha üstündür ki ben de bu görüşteyim.

Bilginler bu lafzın değiştirilmesiyle ilgili olduğu kadar, kendisine bir şey ilave edip edilemeyeceği hususunda da görüş ayrılığına düşmüş-

lerdir. Aynı şekilde, telbiyede sesin yükseltilmesi hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir ki buna ihlâl denilir. Bir kısmı onu vacip saymıştır ki, ben de bu görüşteyim. Fakat bana göre, bir kez bunun yapılması yeterlidir. Birden fazla yapılması ise, müstehap ve yerinde davranıştır.

Bazı bilginler, şöyle demiştir: Telbiye getirirken sesin yükseltilmesi, cemaat mescitlerinde, bir kısmına göre ise Mescid-i Haram'ın ve Mina mescidinin dışındaki mescitlerde müstehaptır. Telbiyede hakkında görüş ayrılığına düşülmüştür: Acaba o, bir esas mıdır, değil midir? Bazı bilginler, telbiyenin haccın bir unsuru olduğu görüşündedir ki, ben de bu görüşteyim, çünkü Allah şöyle buyurur: *'Benim davetime karşılık veriniz.'*[281] Kuşkusuz Allah bizi evine davet etmiştir, dolayısıyla bizim de buyur dememiz gerekir. Sonra Allah'ın yerine getirmemizi istediği niteliklerle ile başlamamız gerekir. Bazı bilginler ise, telbiyenin bir rükün olmadığı görüşündedir.

Bilmelisin ki, mubah fillerin çoğunluğunda uzaklaşma (ihram) ve tasarrufu birleştiren bu özel eylemle Allah'a yönelmek, belirli bir isme ait özel bir niyettir. Bu niyette yönelme ise, Kâbe'ye değil, ona davet edene yönelinir. Bu davet, efendilik niteliğiyle karışmış kulluk niteliğiyle Allah'tan dolayı yapılan bir davettir. Efendilik hükmü, bu ibadette bir suretin yok edilmesi demek olan kurban keserken ortaya çıkar. Efendilik, taş atarken ortaya çıkar ki o da bir ilâhî fiilin nitelenmesidir. Allah Teala *'Onları taşladı'*[282] buyurur. Rivayete göre İblis, bu taş atma yerlerinde birkaç kez Halil İbrahim'e karşı gelmiş, belirlenen şeyin sayısı ve zamanı hakkında onu yanıltmıştır. Efendilik, nefes aktarırken ortaya çıkar, çünkü o da *'Sizin için boşaltacağız'*[283] ayetinde belirtildiği gibi ilâhî bir niteliktir. Başka bir ayette ise *'Rabbin farig oldu'*[284] ifadesinde de geçer.

Efendilik, Kâbe'yi tavaf ederken ortaya çıkar, çünkü tavaf, Kâbe'yi ihata etmektir ve Allah *'O her şeyi ihata eder'*[285] buyurur. Efendiliğin ortaya çıktığı başka bir eylem ise, zikirdir. Bu zikir, *'Beni zikredin ben de sizi zikredeyim'*[286] ayetinde geçer. Allah'ın bizi zikretmesi, bizim kendisini zikretmemizden daha büyüktür. Şu var ki biz, O'nu kendimizle değil de O'nunla zikredersek durum değişir. Şu var ki, O'nu kendisiyle zikretmemiz daha kapsamlıdır: Bizim zikretmemizde biz ve O vardır. O'nun zikrinde ise, sadece O vardır. Ebu Yezid'in huzurunda *'Rabbinin*

tutuşu pek şiddetlidir"[287] ayeti okunduğunda şöyle demiş: 'Benim tutuşum daha güçlüdür.' Burada kastedilen, Allah ile değil, nefsiyle tuttuğunda kulun tutmasının gücüdür. Bana göre Ebu Yezid'in sözü bu anlama gelir. Ebu Yezid ise onu farklı bir şekilde yorumlamıştı. Çünkü kulun tutması, rahmetten yoksundur ve onda herhangi bir şekilde rahmet bulunmaz. Hakkın tutuşu ise, her bakımdan tutulana dönük bir rahmet taşır. Çünkü Hak, tutarken de kuluna merhamet eder. Öyleyse kulun tutması, daha şiddetlidir. Çünkü kulda, tutulan kişiye dönük bir merhamet bulunmaz. Bu efendilik hükmü, haccın diğer bazı fiillerinde de ortaya çıkar. Koşma, yürüme, ilahlıktan kendisine ait bir nitelik taşıyan her fiili buna örnek olarak verebiliriz.

Kâbe'ye yönelmek, Allah'a değil, Allah'tan dolayı olduğuna göre, O'na kendiliğinle değil Rabbinle yönelmeye çalışmalısın ki, Hak kaynaklı bir niyet sahibi olabilesin. Çünkü Allah başka bir evi değil, bu evi amaçlamış, kullarından özel bir nitelikle ona yönelmelerini istemiştir. Bu özel nitelik, ihram giymek ve haccın bütün fiilleridir. Allah haccın başlangıcını da sonunu da tavaf yapmıştır. Böylelikle, evine ulaşma esnasında başladığı şeyle bitirmiştir. Öyleyse Allah sana kendisine değil, evine yönelmeyi emretmiştir. Çünkü Allah onu maddi bir yönelme yaptı. Bu yönelişte en yakını Mekke'de bulunan ev ile Kâbe arasındaki yer olan bir mesafenin aşılması söz konusudur. Halbuki Allah 'Her nerede olursan' seninle beraberdir. Dolayısıyla maddi bir yürümeyle seninle birlikte olana ulaşman mümkün değildir. Böylece Allah seninle beraber olduğunu sana bildirmiştir.

Sonra Allah, senin ve hemcinslerinin bir benzeri olan yaratılmış evini sana gösterdi. Öyleyse sana evi göstermesi, O'nun senin nefsine delil olmasıdır. 'Nefsini bilen Rabbini bilir.' Eve yöneldiğinde, gerçekte nefsine yönelmişsin demektir. Nefsine yöneldiğinde ise kim olduğunu, kim olduğunu öğrendiğinde ise Rabbini öğrenirsin. Bu durumda şunu öğrenirsin: Sen O musun, değil misin? Gerçek bilgi bu esnada ortaya çıkar. Çünkü delil bazen delillendirilenden farklıyken bazen ta kendisidir. Öyleyse hiçbir şey kendisinden kendisini daha iyi göstermez. Sonra, ilişkinin uzaklaşmasına göre delalet de uzaklaşır. Şu halde insan, suret üzerinde yaratılmış olması nedeniyle Rabbine en yakın kanıttır. Bu nedenle Allah, ilişkinin yakınlığı nedeniyle sana yakından hitap ederek şöyle der: '*Kuşkusuz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua ede-*

nin çağrısına karşılık veririm.'[288] Başka bir ayette ise '*Allah seninle tartışanı duydu*'[289] buyrulur.

Kuşkusuz bölümün başında Kâbe'nin bâtınî yorumunda ortaya çıkan sırlar zikredilmiştir. Sonra, Kur'an Kâbe'den söz ederken gecelemeyle aynı kökten gelen beyt (ev) sözünü kullanmıştır. Burada o, adeta içinde geceleyen nedeniyle ev diye isimlendirilmiştir. Çünkü geceleyen şey, evin yararları içerisinde en büyük unsurdur. Buna örnek olarak, 'Hac Arafat'tır' hadisini verebiliriz. Burada haccın en önemli kısmı kastedilir. Böylece Şari geceleme hükmüne riayet etmiştir, çünkü uyku, gece gerçekleşir. Uyuyan kişi, bineğini, canını, uykusu esnasında koruyacak birine muhtaçtır. Çünkü o, uyanıkken bineğini ve canını koruyabilir. Allah, burada gecelemeyi dikkate alıp geceleme ise gündüz değil gece ortaya çıktığı için, bu mekâna 'ev (beyt)' adını verdi. Bir hadiste Hz. Peygamber 'Uyurken elinizin nerede gecelediğini (yebîtü) bilemezsiniz' buyurur. Ahmed b. Hanbel, bilhassa uykudan uyanan kimsenin, abdestte ellerini yıkarken kaba batırılmazdan önce ellerini yıkaması gerektiğiyle ilgili hadiste hükmü gece uyumaya bağlamıştır. Gece 'gayb' demektir, çünkü Hak, kullarına tecelli edişinde zaman hükmünü geceyle irtibatlandırmıştır: Geceleyin Rabbimiz iner. Hz. Peygamber'in miracı gece gerçekleştiği gibi ruhlar geceleyin miraç eder ve ayetler geceleyin görülür. Bütün bunları öğrenmiş olmalısın. Bu nedenle Allah, bu mekâna yani Kâbe'ye ev adını vermiştir. İşaret edilen şeyi anla!

Allah Teala şöyle buyurur: '*Allah'ın hakkıdır, insanlar üzerinde.*'[290] Bu ifade, bir unutmaya gönderme yapar. Burada Allah, 'Ademoğulları' demedi. '*Evi haccetmek.*'[291] Yani ev olması bakımından bu mekâna yönelmek. Böylece sadece ismiyle yönelinen yerin diğer yerlerden farklılığına dikkat çekmiştir. '*Ona bir yol bulan kimse için.*'[292] Yani, kendisine ulaşmaya güç yetiren kimse için. Bu nedenle Allah, '*Ancak senden yardım dileriz*'[293] buyurur. Öyleyse çağrısı nedeniyle 'buyur' diyerek ve sesi yükselterek Allah'a olumlu karşılık vermek, evden dolayıdır. Çünkü ev çağrılan kişiden uzaktır. Allah ise, insanı Evden davet etmiş ve ona bu evdeki tecellisini göstermek istemiştir. Nitekim, kendisine ayetlerini göstermek üzere kulunu da geceleyin yolculuğa çıkartmıştı. Bazen bir şeyin talibe zuhur etmesi, kendi nefsine delil olabilir. Bu durumda O'nun tecelli edip kulun kendisini görmesi, Hakkın ayetlerinden birisi

sayılır. Böylelikle Hak, kulun nefsine delil olur. İbn Abbas'ın görüşüdür bu. Böylelikle telbiye getirirken sesi yükseltmek, bu duadaki eve ait paydan kaynaklanır. Çünkü bu duada maksat olan odur. Dolayısıyla ev, 'özel yüz' üzerindeki bir perdedir.

Muhammedî bir müşahede sahibiysen, Hz. Peygamber'in getirdiği telbiyeye ekleme yapma! Böylece Hakkı Peygamber'in gözüyle görürsün. Çünkü onun telbiyesini getirirken Hak sana Peygamber'e tecelli ettiği gibi tecelli eder. Kuşkusuz onun Allah'ı en iyi bilen yaratık olduğu kesindir. Allah'ı bilmek ise, tecelli kaynaklıdır. Allah sana burada tecelli etmiştir. Sen ise, O'na gözlerin yetkini olan Peygamber'in gözüyle bakmışsındır. Çünkü Peygamber Allah'ı bilenlerin en yetkinidir. Allah, kendisini bildiği ölçüde müşahededе kuluyla beraberdir.

Bu telbiyeye ilave yaparsan, hiç kuşkusuz ortak koşmuş sayılırsın. Çünkü sen ona başka bir telbiye eklemişsindir. Halbuki sen, toplamın tekliğin vermediği bir hükmü verdiğini biliyorsundur. Dolayısıyla sen, Hz. Peygamber'in telbiyesini tam yapıp sonra ona bir şey eklediğinde, ona bir şey eklemeyen adına gerçekleşen şeyin senin adına gerçekleşeceğini zannetmemelisin! Böyle bir söz söylemek, işlerin hakikatlerini bilmemektir. Dikkat ediniz! Hz. Peygamber bu telbiyeyi söylemiş ve ona bir şey eklememiş, kendisiyle beraber telbiye getirene de tepki göstermemiştir. Dolayısıyla onu yerine getirmesi anlamsız olmamıştır. Sen de, (Peygamber'e) uymayı esas al ki, kul olasın! Kullukta herhangi bir hüküm icat etme. Çünkü kullukta bidatçilik etmekle 'rab' haline gelirsin, çünkü Allah el-Bedi'dir (yaratan).

Kardeşim! Hakikatine uyarsan, onunla yürürsün. Ona ortak koşarsan, onu takip edemezsin. Çünkü ona ortak koşulamaz. Böyle bir şey yaparsan bilgisizliğe düşersin. Çünkü varlıkta ortaklık yoktur, varlık Hakkın suretine göredir. Hak ise, ortaksız-birdir. Öyleyse ortaklığın dayanağı olan bir kaynak yoktur. Ortaklıkla ilgili bu ikazımızı iyi öğren! Çünkü bu, benden başkasından duyamayacağın bir husustur. İnsan ortak koşarken ortağın bulunmadığını bilir. Bununla birlikte insanı etkisi altına alan şey, yaratılındaki korkaklıktır. Hakkın ortağı yaratılmışta bir nitelik olarak var etmesi yönünden insan korkuya kapılır. Halbuki o, kutsi bir hadiste dile getirilen 'Ben ortaklıktan en münezzeh kimseyim; kim başkasını ortak yaptığı bir amel yaparsa ben o amelden

uzağım' ifadeyi bilmemektedir. Böyle bir insan şirk koşmuştur. Halbuki Allah ortaklığın geçerli olduğunu veya ortağın var olduğunu söylememiştir. Çünkü onun var olması mümkün değildir, çünkü iki ortağın her birinin payı, Allah nezdinde belirlenmiştir, bunu bilmeseler bile, Öyleyse sen şirk koşmaktasın. Gerçekte ise ortaklık yoktur. Çünkü iş bir'den ortaya çıkar.

İşte bu gerçektir
Onu söylersen yenilmezsin!

O'ndan başka ne var ki!
Bu verilmiş bir örnektir

Bir ortağın var olması, imkânsızın varlığını var saymaya benzer. Onun varlığı, sadece farazîdir.

Hacda niyet, Ev'e gitmeye niyetlenmektir. Ev, şekil bakımından dört rükünlüdür. Birinci yapımında ise üç rükne sahiptir. Niyet de mezheplerin çoğuna göre evin şekline göre ortaya çıkmıştır. Böylece haccın rükünleri dört olmuştur: İhram, vafke, koşma, ifaza tavafı. İnsanların büyük kısmının kabul ettiği düşünce budur.

İlk halinde evin yapısını dikkate alan bilginlere göre ev üçgendir. Bunlar, ifaza haccını farz görmez. Böylece ev, köşeleri denk üçgen şeklinde kabul edilir. Bu bilgin, evi eşkenar değil ikizkenar bir üçgen şeklinde kabul eder. Eşkenar olması mümkün değildir. Öyle olsaydı, her ikisinin de benzeri olacağı için, iki topuğu (kenarı) ayıracak kimse olmazdı. Halbuki iki kenarın denk olup onların ayrılması gerekir. Bu ikisi ise eller ve avuçlardır. Bunları topuk diye isimlendirmemizin nedeni, dayanma anlamı taşımasıdır. İki avuca dayanıldığı için, iki diyarda, yani cennet ve cehennemde emrin hükmü onlara döner. Bu ikisinden başka bir yer de yoktur. Bu nedenle topuk ismi daha uygundur. '*Topuk topuğa kavuşur.*'[2294] Öyleyse bir denkliğini olması gerekir ki bütünden kendisine yönelmek mümkün olsun.

Böylece bu dörde bir şey ekleyip rükün sayılmamıştır. Sona bakan kişi ise, evin şeklinin ve suretinin dışına çıkar. Böyle bir insan, bir şeyi arayıp da ona benzeyeni gördüğünde 'bu odur' diyene benzer. Halbuki bu doğru bir yorum olsa bile, kuşkuda bu zuhur onun adına ortaya

çıkmamıştır. Çünkü suret kendisine tanık değildir. Burada hac ile amaçlanan evin suretini kastediyorum.

FASIL İÇİNDE VASIL

Namazdan Sonra İhrama Girmek

Farz ya da nafile namazdan sonra ihrama girmek, bilginlere göre müstehaptır. Bazı bilginler, ihram için iki rekât nafile namaz kılmayı daha uygun görür ve bu davranış, onlara göre daha yerindedir. Çünkü Hz. Peygamber'in sünneti, namaz kılmaktı ve sünnete uymak daha yerindedir, bu nedenle de sünnet oldu. Hz. Peygamber, 'Hacdaki uygulamaları benden öğrenin' demişti.

İhrama namazdan sonra girilmesinin nedeni, namazın helal ve haram kılma arasında bulunan bir ibadet olmasıdır. Namazda (namazın dışındaki davranışları yasaklayan) haramlık tekbir, helalleştiren ise, selam vermektir. Böylelikle namaz, (ihramın anlamı nedeniyle) hac ve umreye benzer. Çünkü hac ve umre, helal ve haram yapma uçları arasındaki iki ibadettir. Bu sayede namaz ile bu iki ibadetin arasındaki ilişki ortaya çıkmıştır. Ayrıca namazda Hak kendisiyle birlikte kulunu da eşit ölçüde var sayarak kendisine özgü bir kısmı belirlediği gibi sadece kuluna özgü bir payı da belirler. Namazda Rab ile kul arasında ortaklığın gerçekleştiği ara bir durum da vardır. Çünkü namaz bir takım söz ve fiillere dayalı bir ibadet olduğu gibi hac da bir takım söz ve fillerden ibarettir. Hacda bulunan yüceltme sözleri Allah'a ait iken horluk, yoksunluk ve eziklik kula aittir. Hacda Hak ile kul arasında ortaklığın ortaya çıktığı fiiller ise, bir berzahtır. Böylelikle, namaz ile hac arasında diğer ibadetlere göre daha çok ilişki ortaya çıkmıştır, çünkü (söz gelişi) oruç helal ve haram kılma uçları arasında bulunsa bile, (namaz ve hacdaki gibi) söz ve fiil içermez.

Sonra, ihrama gireceğin yerde eşin bulunuyorsa, ihrama girmeye niyetlendiğinde eşinle ilişkiye girmen uygundur ve bu da bir sünnettir. Sonra, boy abdesti alıp, namaz kılar ve ihrama girersin. Çünkü hac,

namaz ve cinsel ilişki arasındaki ilişki, her birinin haram ve helal yapma uçları arasında bulunmasıdır. Hak, bu ibadetlerdeki ilişkiyi dikkate alarak şöyle buyurdu: '*Namazı, özellikle de ikindi (orta) namazını muhafaza ediniz.*'[295] Bu ayet, bir önce ve bir sonra gelen nikah, boşanma ve ölüm nedeniyle (dul kalan eşin) süre beklemeyle ilgili ayetlerinin arasında gelmiştir. Görünüşte ayetlerin yeri burası değildir ve görünüşte bunlar ile zikredilen şeyleri bir araya getirmeye uygun bir yön yoktur. Şu var ki her ikisinin de öncesinde ve sonrasında helal ve haram kılma uçları arasında bulunması bir ilişki kurar.

Allah, kendisini uyardığı konularda kuldan şunu ister: Kul, dışta kendinden ortaya çıkan bir fiili yerine getirirken bu fiilin failinin Allah olduğunu bilmelidir. Çünkü kutsi bir hadiste Allah, 'Ben kulumun görmesi ve duyması olurum, benimle duyar, benimle görür ve benimle yürür' der. Namaz hakkında ise, şöyle buyurur: 'Allah kendini öveni duydu.' Burada Allah, (hamdle ilgili) sözü kendisine değil, kuluna nispet etmiş, halbuki 'kulunun diliyle' dememiştir. Böylece ihram, hareket ve duruşlarındaki farklı hükümleriyle kulun dikkatini sürekli Rabbiyle olduğuna çekmek için, namazdan sonra geldi. Böylelikle kul, yalnız ibadet ederken değil, bu bilinçle de sürekli ibadet halindedir.

Allah kendisini hakikatler ile izhar etti
Varlıkların hakikatleriyle, O'na ibadet ediniz

Ona ibadet edersen, abid olan sen değilsin!
Sözüme bak, belki uyanırsın!

İyice düşün! Çünkü Allah Peygamber'ine, '*Attığında sen atmadın, fakat Allah attı*'[296] boşuna demedi. Bilakis bunu sen ve senin gibiler işin görünür durumunun niteliğini öğrensin diye söyledi. Öyleyse kul için ihram Hak için tenzihin bir benzeridir. Hak ile ilgili tenzih, 'şöyle değildir, böyle değildir' şeklindeki yargılardır. Çünkü Allah, '*O'nun benzeri bir şey yoktur*'[297] buyurur. Başka bir ayette ise, '*İzzet sahibi Rabbini onların nitelemelerinden tenzih ederim*'[298] buyurur. İzzet, imtina demek iken tespih tenzih demektir. Tenzih, kendisiyle ilişkilendirilen eş, çocuk ve benzeri şeylerden uzaklık demektir. İhram engelleme, cinsel ilişkiden uzaklık ve Şari'nin belirlediği davranışlardan 'münezzehlik' ve

uzaklaşmak demektir. Ayrıca ihram, insanı bu fiilleri yapmaktan alı koymak demektir.

FASIL İÇİNDE VASIL

İhram Mikat'ının Hacca Nispeti: Hz. Peygamber Nereden İhrama Girerdi?

Bazı bilginler, Hz. Peygamber Zulhuleyfe'de, bazıları bineği her nerede durduysa orada, bazı bilginler ise çöle ulaştığında ihrama girerdi demiştir. Her bilgin, Peygamber'in tehlil getirdiğini duyduğu vakitten söz etmiş ve haber vermiştir. Ravilerin bir kısmı, Peygamber'in Mescitte namazın ardından tehlil getirdiğini, başka biri bineğine kurulduğunda, başka biri ise çöle ulaştığında tehlil getirdiğini duymuştur. Şekilci bilginler ise, Mekkeli insan ihrama girdiğinde Mina'ya doğru yol almaya başlamadıkça tehlil getirmeyeceğini söylemiştir.

Bana göre doğrusu, ihrama girildiğinde namazdan sonra tehlil getirmektir. Sonra insan, yol almaya başlar ve telbiyede katettiği belirlenmiş her vakitte tehlil getirir. Çünkü dua hacdaki bütün fiillerle ilgilidir. Öyleyse telbiye bu duaya karşılık vermektir. Böyle yaptığında hacda yapılmamış bir fiil geride kalmaz. Öyleyse telbiye, Hakkın kendini çağırdığı fiilleri tamamlayıncaya kadar kesilmez. Bu mesele araştırmaya değer bir husustur. Şu var ki Şari'den gelen bir nas telbiyenin kesilme vaktini belirlemiş olabilir. Bu durumda insan o nassın sınırında durmalıdır. Çünkü Peygamber, 'Haccın uygulamalarını benden öğrenin' buyurdu.

Allah ehline göre dua, uzaktakini çağırma ve illet gözüyle nida etmektir. Çünkü karşılık vermek, bulunulan yerde uzaklığı dile getirir. Bu nedenle nida ve çağrı, bu uzaklıktan yakınlaşmayı istemek demektir. Öyleyse karşılık vermek, davetine icabet ederek kulun Hakka bir müjde sunmasıdır. Çünkü Hak, bu nispetleri ortaya çıkartan bir şekilde kuluna tecelli etmiştir. Bununla birlikte bu karşılık vermedeki mutluluk, kula aittir. Fakat Allah insanları ve cinleri kendisine ibadet etsinler

diye yarattı ve bu nedenle Allah onları yaratılış gayelerine davet etmiştir. Davete icabet etmek kadar etmemek de mümkündür. Bu nedenle icabet, davetçiye çağrısının duyulmuş, emrine itaat edilmiş olduğu hakkında bir müjdedir. Halbuki çağrıyı duyan başkaları direnmiş ve olumlu karşılık vermemiştir.

İmkân bulduğu halde haccı geciktirmeyi kabul edenlerin görüşü de bu konuya girebilir. Her bakımdan uygun olan, imkân varsa ve engeller yoksa, haccı hemen yerine getirmektir. Bu bakış sahibi, '*Rableri onları kendinden bir rahmet ve hoşnutluk ile müjdeler*'[299] ayetini olumlu karşılık vermenin ödülü sayar. Allah Teala '*dünya ve ahirette onlar adına bir müjde vardır*'[300] buyurur. Bu da, Hakkın ibadetlerle çağrısına olumlu karşılık vermeyle onların müjdelerini pekiştirir. Onlar, 'buyur' der. Yani, bizi kendisine davet ettiğin ve kendisinden dolayı yarattığın şeye olumlu karşılık veriyoruz. Böylelikle Hakkın çağrısı, sonuçsuz kalmaz. Sonra onlar, yükümlü oldukları davranışlarıyla yükümlü oldukları tarzda davete icabeti gerçekleştirirler. Bu ise, amellerin kendilerine nispeti ve onları ellerinde inşa edene ve uygulayana bakarak, amellerini görmemekle yapılır. Şu halde onlar, 'amel sahipleridir' ve 'amel sahipleri değildir.' Gerçekte de durum böyledir. Kullar bilse de bilmese de gerçek böyledir. Şu halde bu durumu bilen kişi, bilmeyenden üstün ve erdemlidir. 'Allah sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derece bakımından yükseltmiştir, Allah yaptıklarınızdan haberdardır, dilediğini doğru yola ulaştırır.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Mekkeli Bir İnsan Hac Olmaksızın Umre İçin İhrama Girer mi?

Bilginler böyle bir insanın ihramdan çıkmasını gerekli görmüştür. Onların bu konudaki kanıtlarını bilmiyorum. Bilginler, ihramdan çıkmadığında ne yapmak gerektiği hususunda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir kısmı kurban kesmesi gerektiğini ileri sürerken, bir kısmı bunu telafi edemeyeceğini söylemiştir. Ben, onların bu konudaki

kanıtlarını inceledim ve (dikkate değer) bir kanıt olmadıkları görüşüne ulaştım.

Mekkeli bir insanın umre yaparken evinden ihrama girmesi caizdir. Nitekim hac için ihrama girerken de böyle yapar. Böyle bir insan umrenin tavaf, sa'y, tıraş olmak ve saçı kısaltmak gibi bütün fiillerini yapar ve sonra ihramdan çıkar ve ona bir yükümlülük yoktur. Çünkü Peygamber, hac ve umreye gitmek isteyenler için ihrama girilecek yerleri belirlerken hac ve umre arasında ayrım gözetmemiş ve şöyle buyurmuştur: 'Mekkelilerin ihrama girme yeri evleridir.' İhrama giren insan haccın unsurlarından yapması gerekeni yapacağı gibi umrenin unsurlarından da neyi yapması gerekiyorsa onu yapar. Peygamber, hiçbir şekilde ihrama girmeyi ve ondan çıkmayı birleştiren bir durum belirtmemiştir. Ancak, Mekkeliler için olmasa bile, hariçten gelenler için bunu belirlemiştir. Abdurrahman b. Ebu Bekir'e şöyle demiştir: 'Aişe ile birlikte Ten'îm'e çık.' Bunun nedeni, hayızlı olduğu için yapmadığı umrenin yerine bir umre için ihrama girmesini sağlamaktır. Aişe, Mekkeli değildi. İşte bu, vardıkları görüşte bilginlerin kanıtıdır. Halbuki bu kanıt, oldukça zayıftır ve böyle bir konuda Mekkeliler hakkında bir kanıt sayılamaz.

Mekkelilerde hikmeti uygulayacağımız en doğru yorum şudur: Bir Mekkeli ihrama girdiğinde, Harem'in dışına çıkmamalıdır. Çünkü o Allah'ın harem'inde bulunmaktadır ve dolayısıyla bir müşahede kulluğu içindedir. Bulunduğu yer, 'kul'dan başka bir şey olmasına imkân vermez. Sonra, bu kulluğu ihram giyerek pekiştirmiştir. Öyleyse Mekkeli Harem içinde ihramlıdır. Bu ise, kulluğu pekiştirir ve Rablığı yüceltir. Harem'in dışına çıktığında ise, derecesi eksilir. Halbuki ondan istenilen şey, faziletteki artıştır. Dikkat ediniz! Mekkeli olmayan biri, Harem'in dışına çıktığında orada ihrama girer. Halbuki çıkarken kendisinden istenilen şey, ihramsız (ihram esnasında yasaklanan davranışların serbest olması) kalmak değildir. Sonra, ihramlı bir şekilde hareme girer. Böylelikle fazilete fazilet ekler. Bu nedenle istenilen şey, artıştır.

Binaenaleyh Mekkeli, Allah'ın haremindedir. Başka bir ifadeyle mekân bakımından Allah'a yakındır. Öyleyse, yakınlık onun evi ve mertebesi iken niçin ondan ayrılsın ki? Şari böyle bir şey düşünmekten

münezzehtir! Aynı şekilde bunu söylemek ve bunu öngörmek de mümkün değildir.

Mekkeli olmayanın himmeti, Harem'in dışında bulunan vatanına bağlıdır. Bu nedenle o, umrede ihram giymek için Mekke'nin dışına çıkar. Himmeti orayla ilgili olduğu için, bu durum onun için bir ceza sayılır. Çünkü böyle bir insan Allah'ın harem'inden ayrılma niyetinde ve Harem'in dışındaki vatanını arzulamaktadır. Böylelikle daha üstün bir yerden daha değersiz bir yere çıkar. Allah'ın komşusu nerede, onun komşusu nerede! Kuşkusuz Allah, komşu hakkında tavsiyede bulunmuştur. Hz. Peygamber bir hadisinde 'Cebrail bana komşu hakkında o kadar tavsiyede bulundu ki, onu mirasçı yapacak zannettim' buyurur. Yani komşuyu variste yakınlara katacak zannettim. Aynı şey, hacda da geçerlidir.

Haccın uygulamalarından görüş birliğine varılmış bir husus, Arafat'ta vakfedir. Arafat ise, Harem'in dışındadır. Hz. Peygamber'in Arafat'ta vakfe yapmayı Harem'in dışında olduğu için emrettiği sabittir. Öyleyse ihram giyen insanın (bazı şeylerden mahrum iken bazı şeylerin ona serbest kalması anlamında) helallik ve haramlığı bir araya getirmesi kaçınılmazdır. Şari bunlardan herhangi birisine yönelmemiştir. Maksadı o olsaydı, hiç kuşkusuz onu açıklar ve insanları karanlıkta bırakmazdı. Bilakis Hz. Peygamber ihrama giriş yerleriyle ilgili belirttiğimiz hususları açıklamış, hac uygulamalarını belirlemiş, onları ve hallerini, mekân ve zamanlarını saptamıştır. Allah, nefslerimizin doğruluğunu bize ilham etsin, bizi uyan ve örnek alanlardan eylesin!

Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hacı Telbiyeyi Ne Zaman Keser

Bazı bilginlere göre güneşin Arife günü batmaya yöneldiği zeval vaktinde telbiye kesilir. Bazı bilginlere göre ihramlı, bütün Akabe taşlarını attığında bitirir. Bazı bilginlere göre ise, Akabe taşlarının ilkini

attığında bitirir. Bu konudaki görüşümüzü daha önce zikretmiştik. Bizim görüşümüz, haccın bütün fiillerinin yapılmasından sonra bırakılmasıdır. Dolayısıyla telbiye hac bitirildikten sonra biter. Çünkü Allah haccın fiillerinden üzerinde kalanı yerine getirmesi için insanı çağırır ve bu çağrıya icabet zorunludur. Öyleyse Hz. Peygamberden bu konuda herhangi bir rivayet gelmemiştir. Bu konuda bize ulaşan nihai şey, güneş batmaya yöneldikten sonra Hz. Peygamber'in telbiye getirdiğini kimsenin duymadığıdır. Başka birisi ise, Hz. Peygamber'in Akabe cemrelerinden ilk taşı attığında telbiye getirdiğini duyduğunu aktarır. Başka bir ravi ise, Hz. Peygamber'in Akabe cemrelerinin son taşını attıktan sonra telbiye getirdiğini duyduğunu söyler. Bu ravilerin her biri, ihram esnasında hacda tehlil getirmeyle ilgili sözlerinde olduğu gibi, duyduğunu söylediği konuda da haklıdır. Hepsi, zikrettikleri hususta güvenilir kimselerdir. Çünkü Hz. Peygamber, ihramlının konuşmaya ve zikre imkân bulamayacağı şekilde, telbiyeyi ara vermeksizin hacca bitiştirmeyi emretmedi. Bilakis Peygamber, bazen telbiye getirir, bazen zikreder, bazen dinlenir, bazen yemek yer, bazen hutbe okurdu. Şu halde telbiyenin sürekli yapılması, emredilmedi. Bununla birlikte, ihramlı telbiyeyi artırsa bile, hac zamanı esnasında ara vermesi zorunludur. Bütün bunlarda görüş ayrılığı yoktur. Bize göre umre yapan kişi de, umrenin fiilleri tamamlanmadan umre telbiyesini bitiremez. Umre için ihrama giren kişi, ihramdan çıkar diyenlerin bir kısmı şöyle demiştir: Mescide, yani Harem'e geldiğinde telbiye sona erer. Bir kısmı ise, tavaf başladığında telbiye biter demiştir.

Bilmelisin ki Hak, hac ve umrenin fiillerinden her hangi birine başlayan insanı diğer fiilleri yapmaya da davet eder. Bunun böyle olması zorunludur. Başlangıçta bir fiili yapmaya yönelmek mecbur ise, hepsini yapana kadar bütün filleri yapmak da zorunludur. Çünkü ihrama giren kişi ihrama girerken hacca girmiştir, fakat telbiyeyi kesmemiştir; Kâbe'yi tavaf etmiş, telbiyeye ara vermemiştir; Safa ile Merve arasında koşmuş, telbiyeyi kesmemiştir; Arafat'ta vakfe yapmış telbiyeye ara vermemiştir. Bazı farz fiillerin gözetilmesi, diğerlerinden daha önemlidir. Aynı şekilde, bazı sünnetlerin gözetilmesi de bazı sünnetlerden önemlidir. Bu durum, dikkate alınması zorunlu bir nas yoksa böyledir.

Farzların yapılmasında Allah'ın davetine icabet edilirken sünnetler yapılırken Peygamber'in davetine icabet edilir. Çünkü Allah şöyle buyurur: *'Ey İman edenler! Sizi çağırdıklarında Allah'a ve Peygamber'ine icabet ediniz.'*[301] Çünkü Peygamber Allah'ın emriyle davet eder ve bu durumda icabet edilen gerçekte Allah'tır. Hz. Peygamber, namaz kılarken çağırdığı birinin çağrısına karşılık vermemesi üzerine kendisini azarlamış, adam 'Ey Allah'ın Peygamber'i namaz kılıyordum. Peygamber ise şöyle demiştir: 'Allah'ın şu ayetini duymadın mı: *Sizi çağırdığında Allah'a ve Peygamber'ine icabet ediniz.'*[302] Telbiye, bir ibadettir. Haccın fiilleri ise, ya sünnet ya da farzdır.

İnsaflı davranırsan sana gerçeği açıkladım, artık onu takip et. Şu var ki, Peygamberden bu konuda gelen bir nas varsa onu benimsemelisin. Başvurulacak şey, nastır.

Bu noktada âriflere gelirsek, onlar dünyada ve ahirette telbiyeyi kesmez. Çünkü onlar, sürekli Hakkın kalplerinde ve nefslerindeki çağrısını duyar. Öyleyse onlar, Hakkın davet ettiği şeye göre bir halden bir hale geçerler. Gerçek müminler de dünyadaki bütün davranışlarında şeriatın kendilerini çağırdığı şeye göre hareket ederler. Bu çağrıya icabetleri, kendilerini harama düşmekten korur. Öyleyse onlar da, Rablerinin çağrısına icabet etmeleri nedeniyle, bir halden bir hale intikal eder. Şu halde çağıran her zaman Allah'tır. Ârif ise, kulağı perdeli olmayan kimsedir ve bu nedenle her zaman olumlu karşılık verendir. Allah, bizi kulağını Rabbinin davetine açanlardan, gözünü tecellisini görmek üzere açtığı kimselerden etsin!

Tecelli kesintisiz ve süreklidir
Hakkı görmede bir ara ve fasıla yoktur

Biri devam ettiği için öteki de sürer
O önem verdiği için kul da önem verir
Her an bir öncekinden üstün bir makama intikal edilir.

Kendisinden ayrıldığın makam, bir açıdan döndüğün makamdan değil iken, o da başka bir açıdan Hakka döndüğün makamdan üstün değildir. Çünkü işleri Hak ile ilişkilendirdiğinde, onların arasında şeref bakımından bir fark olmaz. Onları kendine nispet ettiğinde, senin için

derecelenirler. Bize göre mükemmel insan, işlerin kendisiyle ilişkisinin Allah ile ilişkileri gibi olduğu kimsedir. Böyle bir insan, her şeyde Hakkın yüzünü gören kişidir. Bu bölümü, zevk yoluyla bize aktarıldığı gibi, 'zevk' yoluyla bilen kimseyi görmedim. Gerçi bu bölümün de zorunlu olarak adamları vardır, fakat sayıları azdır. Çünkü bu makam, pek yüce bir makam, ondan korunmak ise ağırdır. Ben, bize uyanların bir kısmının bu makama ulaştığını zannederim. Bana bir gün bir konuda bir sitem ulaşmıştı. Sonra, benim yanımda o makamı elde etmemiş olduğuna tanıklık etmişti.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kâbe'yi Tavaf

Kâbe'yi tavaf, evin sola alınmasıyla başlar. Ardından, imkân varsa Hacer-i esved öpülür, sonra ona secde edilir veya kendisine ulaşma imkânı yoksa işaretle selamlanır ve ondan biraz geride durulur. Öyle ki, tavafta onun önünden gelebilir. Sonra kendisine varıncaya kadar yürümek gerekir. Bunu yedi kez yapmak gerekir. Her defasında Hacer'den önce bulunan Rükn-i Yemanî'ye el sürülür, fakat öpülmez. Kudum tavafında ise, üç şaft koşulur, ardından dört şavt daha koşulur. Fakat şavtlarda iki Yemen Rüknü arasında biraz yürünür ve şöyle denilir: '*Rabbimiz bize dünyada olduğu gibi ahirette de iyilik ver, bizi ateşin azabından koru.*'[303] Yedi şavt böylece tamamlar. Bütün bunların Allah karşısında olduğunu bilen bir kalp ile yapılması gerekir.

Kâbe'nin etrafında tavaf eden kişi, bu ibadette '*Arş'ın etrafında tavaf ederek Rablerinin övgüsünü tespih edenlere*'[304] benzer. Bu nedenle tavaf ederken tespih getirmek, hamd etmek ve tehlil getirmek zorunludur. Bunun yanı sıra Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur demek gerekir. Bu konuda şu dizeleri söyledik:

Bir cisim tavaf eder, kalp de tavaf eder
Bir zat engeller, bir zat ise yüz çevirmez

Çağrılır, bu hal onun süsü olsa bile
O üstün, bilen ve saygın imamdır.

Heyhat, heyhat! Yalan adı beni nasıl şaşırtsın
Kalbim onun gizliliklerinden korkar

Bir gün, Kâbe'ye baktım. Onu tavaf etmemi, zemzem ise suyundan yudumlamamı istiyordu. Böylece, mümine kavuşmak arzusundaydı. Bu istek kulakla duyulan sözlü bir istekti. Biz de, onların Hakkın mertebesindeki yüksek konumları nedeniyle, o mertebede Allah hakkındaki marifetimize göre kendisine yaraşır bir şekilde, içinde bulunduğumuz ilâhî yakınlıktan o ikisiyle perdelenmekten korktuk. Bunun üzerine, gerçekte işin bulunduğu durumu bildirerek ve anlatarak, kâmil müminin durumunu dile getiren şu dizeleri söyledim:

Ey Allah'ın Kâbe'si ve ey zemzem!
Ne kadar zamandır bana kavuşmak istiyorsun

Benim size kavuşmam gerçekleşse
Bu bir istek değil, size merhamettir

Allah'ın kâbe'si sizin zatınızdan başka değildir
Alameti örten gizlilik sahibi zat.

Hakkı ne gök ne yer sığdırabildi
Onunla konuşan da konuşamadı

Kalbe tecelli edip şöyle buyurdu
Sabret! Çünkü o bizim sağlam kıblemizdir

Sizden bize ve kalbinize
Bizden; Ey evim ne yücedir o!

Kâbemize sevgimiz bir zorunluluk
Korkaklık sizin üzerinizde bir zorunluluk

Evi başkasına tazim etmedi
Ey kulum, ona sarıl! Kuşkusuz Kâbe'yi tavafınız nurlandırdı

Başkasının evleri ise karanlıktır
Ev onların şirklerine ne de sabırlıdır

Onlar olmasaydı, onlar uğursuz olurlardı
Fakat siz bizde birbirine tavsiye ettiniz

Gerçek sabrı ve merhameti.
Kalbe özüyle aşık oldu
Ne kadar da çok sevdi ve ne kadar da çok bildi

Kendisine komşu olduğum dönemde, Kâbe ile aramda yakarışlar, yazışmalar ve sürekli atışmalar gerçekleşti ki, aramızda gerçekleşen konuşmaların bir kısmını *Tacü'r-resail ve minhacü'l-vesail* diye isimlendirdiğim küçük bir kitaba koydum. Zannediyorum bu eser, yedi veya sekiz mektup içerir. Yedi olmasının nedeni Kâbe'ye yapılan yedi şavttı. Her şavt için o şavtta bana tecelli eden ilâhî niteliğe dönük bir mektup yazılmıştır. Fakat bu mektupları yazmamın ve bu konuşmaları yapmamın nedeni, ortaya çıkan bir neden idi. Varlığımı Kâbe'den üstün sayıyor ve onun mertebesini benim mertebemin altındaki hakikatlerin tecelligahı olarak görüyordum. Kâbe'den ise, türeyenlerin ilk mertebesi olan donuklardan birisi olarak söz ediyor, Allah'ın kendisine tahsis ettiği yüksek dereceleri (zikretmekten) uzak duruyordum. Bunun amacı, peygamberlerin ve büyüklerin kendisini tavaf etmesinden ve taşını öpmesinden perdelenmesin diye, onun himmetini yükseltmek arzumdu.

Çünkü ben, âlemin ulvisiyle düşüğüyle her nefes yükselişleri hakkında bir bilgiye sahibim. Bunun nedeni, varlıkların tek bir halde kalmalarının imkânsızlığıdır. Çünkü bütün varlıkların kendilerine döndüğü asıl -ki Allah'tır- kendisini her gün bir şe'nde olmakla niteledi. Bu nedenle âlemdeki varlıkların tek bir durumda kalması mümkün değildir. Bu nedenle ilâhî şenlerin tecellilerin değişmesi nedeniyle eş-

ya da değişir. Kâbeye karşı benim durumum da beni etkisi altına alan hal nedeniyle böyleydi. Şu halde Hakkın içinde bulunduğum durumda hal sarhoşluğundan beni uyarmak istediğinde kuşku yoktur. Bunun üzerine beni dolunayın çıktığı bir gecede -yağmur da vardı- beni döşeğime yerleştirdi. Ben de abdest aldım, şiddetli bir sıkıntıyla tavafa çıktım. Tavaf ederken, zannediyorum ki bir kişiden başka kimse yoktu.

Altmış beşinci kısım sona erdi, onu altmış altıncı kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ALTMIŞ ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

VASIL

Kâbe'deki Yaşadıklarımın Anlatılması

Kâbe'ye geldiğimde Hacer-i Esved'i öptüm ve tavafa başladım. Hacer'in ardında Mizab'ın karşısındayken Kâbe'ye baktım ve kendisini gördüm. Sanki, örtüleri toplanmış gibi geldi bana. Temellerinden yükselmiş bir halde, tavaf ederken Şam Rüknü'ne ulaştığımda sanki beni uzaklaştırmaya ve beni kendisini tavaf etmekten kovmaya hazırlanmış gibiydi. Kulağımla duyacağım şekilde beni tehdit etti. Ben de, şiddetli bir şekilde korkuya kapıldım. Allah, bana Kâbe'den bir sıkıntı ve öfke gösterdi. Bulunduğum yerden ayrılmaya güç yetiremedim. Tepkisi Hacer'e düşsün diye, hacer'i adeta benimle Kâbe arasındaki bir siper edindim.

Vallahi, Kâbe'yi duyuyordum, bana şöyle diyordu: 'Gel de, sana ne yapacağımı gör! Sen benim kadrimi ne kadar da düşürdün. Ademoğlunu nasıl yükseltirsin? Ârifleri benden ve izzet sahibi olana karşı nasıl üstün tutarsın? Beni tavaf etmene izin vermiyorum.

Bunun üzerine kendime döndüm, Allah'ın beni terbiye ettiğini anladım. Bu nedenle Allah'a şükrettim, duyduğum korku kayboldu. Allah'a yemin olsun ki, Kâbe temelleriyle birlikte yerden yükselmiş gibi geliyordu bana. Adeta insan yerden kalkarken elbisesini topladığı gibi Kâbe de örtüsünü toplamıştı. Ben öyle zannediyordum. Kâbe, bana

saldırmak üzere, örtülerini üzerine toplamıştı. O, kendisinden daha güzelini görmediğim akıcı bir suretteydi. Ondan daha güzel bir şey de düşünülemezdi. İçinde bulunduğum durumda kendisine hitap ederek, birkaç mısrayla Kâbe'ye hitap ettim, kendisinde gördüğüm zorluktan Kâbe'yi kurtarmak istedim. Bu mısralarla Kâbe'yi sürekli övüyordum. O da genişliyor, temelleriyle birlikte yerine yerleşiyor, duyduklarıyla seviniyordu. En sonunda, daha önce bulunduğu yerine döndü ve bana güven verdi, tavaf etmemi işaret buyurdu.

Ben de, komşu olarak kendimi (ona doğru) attım. Her bir eklemim içinde bulunulan halin etkisiyle titriyordu. Sonunda benden ve organlarımın uyumundan mutlu oldu. Hacer'i öperken tevhit tanıklığını ona bıraktım. Kendisini söylerken bu tanıklık, bir melek suretinde çıktı, ben de gözlerimle onu seyrediyordum. Hacer-i esved'de bir tak gibi açıldı. Hacer'in boyuna baktım, bir arşın olduğunu gördüm. Ardından, Kâbe yarıldığında onu gören olup olmadığını sordum. Sonra gümüşle yapıldı ve düzeltildi. Sonra bana şöyle dedi: 'Onu, söylediğin gibi, bir arşın boyunda gördüm. Ben tanıklığın (şehadeti) top şekline dönüştüğünü görmüştüm ve Hacer'in dibine yerleşmişti. Hacer de, onun üzerine tam olarak oturdu ve bu tak'ı kapattı. Ben ise, kendisini seyrediyordum. Bunun üzerine Kâbe bana şöyle dedi: 'Bu bendeki bir emanettir, onu senin için kıyamet gününe götüreceğim. Allah katında senin lehine onunla tanıklık edeceğim.' Ben, kendisini duyarken taşın bana söylediği söz buydu. Ben de bu konuda Allah'a şükrettim.

Bu esnada, benimle onun arasında barış gerçekleşti. Bu yedi mektupla kendisine hitap ettim. Benden dolayı sevindi ve mutluluğu arttı. En sonunda Kâbe'den bana keşf ehli salih bir adamın diliyle bir müjde geldi. Onun benimle Kâbe arasında belirttiğimiz hususta bir bilgisi yoktur. Bana şöyle dedi: 'Dün gece Kâbe'yi rüyamda gördüm. Bana şöyle diyordu. Ey Abdülvahid! Bu haremde şu adamdan başka beni tavaf eden yok.' Senin adını bana söyledi. 'İnsanların nereye gittiğini bilmiyorum.' Sonra rüyamda bana gösterildin. Yalnız başına Kâbe'yi tavaf ediyor, tavafta kimseyi kendinle beraber görmüyordun. Rüyayı gören kişi şöyle dedi: Kâbe bana şöyle dedi. Ona bak. Beni tavaf eden başkasını görüyor musun? Hayır, vallahi görmüyorsun. Onu ben de görmüyorum dedim. Bunun üzerine o adamdan gelen böyle bir müjde karşılığında Allah'a şükrettim ve Hz. Peygamber'in 'Müslüman bir

adamın gördüğü ve kendi adına görülen salih rüyayla ilgili sözünü hatırladım.

Sayesinde Kâbe'den ayrılmaya çalıştığım mısralar şunlardı:

Komşuyla kalbim komşu oldu
Düşmanların oku kendisine geldiğinde.

Ey Allah'ın kullarına rahmeti!
Allah seni donuklara bıraktı

Ey Rabbimin evi, ey kalbimin nuru.
Ey göz aydınlığı, ey kalbim!

Ey varlık kalbinin gerçek sırrı
Ey haremim, ey sevgimin safası!

Ey her bölgeden ve her vadiden
Kendisine yönelinen kıble!

Gökteki kalıcılar da sana yönelir
Yerdeki faniler de sana yönelir

Ey Allah'ın Kâbe'si! Hayatım
Mutluluk yolum! Doğruluğum.

Allah sana bütün güveni verdi
Gelecek hakkında korkulardan güveni.

Sende saygın makam vardır
Kullar adına mutluluklar sende çiçeklenir.

O mübarek sağ el sendedir
Hatalarımın siyah bir elbise giydirdiği el.

Sende arzusuna uyan kişi suçludur
Kıyamet günü o mutlu olur

Ona arzu duyan bazı nefsler ölmüştür
Arzu ve uzaklık acısından

Hüzünden onlara ulaşmış olan acıdır bu.
Demir elbisesi giymiş gibidir.

Allah'ın onun üzerinde bir nuru vardır
Onu ancak mahzun olarak görür

Göze sürme çekmiş bir halde.
Yediyi takip ederek yedi kez takip eder.

Çağıranın gecenin başından.
Bir ibretle ki kesintisi yoktur

Çalışmanın ardında, vecdin rehinidir
Yardım diler iken onu işittim

Hicr yönünden Kalbimin iniltisiyle.
Kuşkusuz gecemiz sona erdi
Arzularım ise sona ermedi.

Allah Arş'ı kendisiyle ilişkilendirmiş ve onu Rahman'ın istiva ettiği yer yaparak şöyle buyurmuştur: '*Rahman Arş üstüne istiva etti.*'[305] Melekleri ise Arşın etrafında tavaf yapanlar saymıştır. Bu yönüyle onlar, hükümdarın askerlerine ve emirlerini uygulamak için kapısında bekleyenlere benzer. Allah Kâbe'yi evi yapmış, onu tavaf edenleri de bu tarzda nitelemiştir. Allah'ın evi ise, Arş'tan olduğu kadar diğer ibadethanelerden ve on dört evden bir özellikle farklılaşmıştır. Arş veya diğer evlerde bulunduğunun bize aktarılmadığı söz konusu özellik, (Kâbe'deki) Hacer-i esved'in Allah'ın yeryüzündeki sağ eli olmasıdır. Her şavt esnasında razı olarak ve sevinerek o ele biat ederiz (Rıdvan biati). Bu sevinç, her şavt'ta lehimizde ve aleyhimizde gerçekleşen davranışların kabul edilmesinden kaynaklanır. Lehimizde olanlarla ilgili sevinme ve müjde, onların Allah tarafından kabul edilmesidir. Aleyhimizdeki hakkındaki müjde ise, onların bağışlanmasıdır. Bir vakıada, insanlar Kâbe'yi tavaf ederken ateşin alevinin onların ağızlarından uçuştuğunu gördüm. Bu olayı, tavaf eden insanların uygunsuz şeyleri konuşması diye yorumladım.

Sağ ele (Hacer-i esved) vardığımızda -ki bir taştır- Allah'tan kabul etmesini niyaz eder, ona biat eder ve kendisine tamlama yapılan sağ elini, sevinç ve müjdelenmiş bir halde öperiz. Bütün şavtlarda böyle yapılır. Kâbe'de izdiham artarsa -ki bu sınırlı ve duyulur bir surette tecelli etmesinden kaynaklanır- kendisini öpmek istediğimizi, fakat bunu yapamadığımızı işaret yoluyla kendisine bildiririz. Artık, kendisini öpmek üzere sıranın bize gelmesini beklemeyiz. Çünkü bizden böyle bir davranış istenilseydi, kendisine ulaşamadığımızda ona işaret etmekle yetinmemiz emredilmezdi. Buradan, istenilen şeyin, yedi şavtta yürümenin tamamlanması olduğunu öğrendik. Bu tavafları, ulaşma imkanı bulduğumuzda Hacer'i öpme süresinin dışında herhangi bir duruş bölmemelidir. Biz Allah'ın sağ elinin genel olduğunu biliyoruz. Onun avucundayızdır ve bizimle O'nun arasında bir perde yoktur. Fakat sınırlı bir varlık mazharında ortaya çıktığında -ki taş diye ifade edilir- böyle isimlendirilen varlığın istidadı, sağ elin onunla ortaya çıkmasıyla kendisini sınırlamış, sınırlılık ve darlık meydana gelmiştir. Halbuki onun Allah'ın sağ eli olduğunda kuşku duymayız. Fakat bu Allah'ın bildiği bir tarzdadır. Böylelikle nispetler ve bağıntılar geçerli olmuştur.

Buradan varlıkta Allah'tan başka bir şey bulunmadığı öğrenilir. Mümkün varlıklar ise, yokluk hallerinde kalıcıdır. Onlar, hakikatleri üzerinde Allah için farklılaşmışlardır. Akledilir bir mekan olmaksızın, Hak onlarda zuhur eder. Böylelikle Allah, mümkün varlığın suretinde zuhur eder. Söz konusu suret var olsaydı, hiç kuşkusuz, duyuda o surete göre meydana gelirdi. Varlık durumunun ne kadar şaşırtıcı olduğuna dikkat ediniz! Öyleyse varlık kazanan şey, varlık verenin ta kendisidir. Bununla birlikte varlık kazanma, varlıktan başka bir şeydir ki, o da surettir. Şu halde varlık kazanan zâhir (zuhur eden), veren ise varlığın aynıdır. Çünkü zâhirin kendisiyle ortaya çıktığı suret, gerçekte mazharın suretidir. Öyleyse zâhir ile ilişkilendirilen her hüküm, ondan meydana gelir. Zâhir ise, zuhur ederek mazhara kendisine etki etme hükmü kazandırır. Bu hüküm, daha önce kendisine ait değildi, çünkü 'Zâhir vardı ve mazharın suretinde tecelli ve suret yoktu.'

Bütün bunları sana tavaf edilenin ve öpülen taşın ne olduğunu anlaman için açıkladım. Böylelikle sen, bu konuda bildiğin şeye göre hareket edersin. Öyleyse senin bilgin suretinin aynıdır. Ruhun da kıya-

met günü orada diriltilecektir. Bu sayede ruhun büyük ziyarette ayrışır. Şu halde dikkat çektiğim hususun bilgisini göz ardı etmemelisin.

FASIL İÇİNDE VASIL

Tavafta Taş Atmanın Hükmü

Bazı bilginlere göre taş atmak sünnettir. Bu bilginler, bunu yapmayanın kan borcu (küçükbaş hayvan) olduğunu söylemiştir. Bir görüş ise, fazilet olduğunu ileri sürer. Yapılmadığında bir şey gerekmez. Burada kudüm tavafını kastediyorum.

Reml (taş atma), iyiliği yaparken diğerine acele etmektir. Öyleyse o iyilik içinde iyiliktir. Şu halde o, ilâhî emrin bilgisini algılamada acele etmekten kaynaklanır. Çünkü Allah şöyle buyurur: *'Bizim emrimiz göz açıp kapatmak gibi tek bir şeydir.'*[306] Çünkü görmeden daha hızlı bir şey yoktur. Göz açma vakti uzakta bile olsa görülen şeye ilişme zamanının aynısıdır. Duyudaki en uzak şey, menziller feleğinde bulunan sabit yıldızlardır. Göz onlara baktığında, ışık kendilerine ilişir. İşte duyunun hızı budur. Sınırlılıktan soyut olan manaların etkilerinin hızı hakkında ne söylenebilir ki? Hızın eşyadaki hükmü, başka şeylerin sahip olmadığı bir etkidir. Buradan Hakkın bir şeye ol deyip onun da meydana gelmesinin anlamı öğrenilir. Böylelikle, Hakkın ol sözünün vakti yaratılmış şeyin oluşma vaktinin aynıdır. Bu nedenle, hızı en iyi ifade eden ardışıklık belirten 'f' harfidir. Bu nedenle emrin cevabında onu getirmiştir.

Âlemin yaratılışı ve zuhurunun tarzını, ilâhî emrin kendisine hızla nüfuz etmesini, baş gözü ve kalp gözlerinin âlemden idrak ettiği şeyleri öğrenmek istersen şöyle bir örnek düşünebilirsin: Havada kendisini döndürerek hareket ettiren bir insanın elindeki meşalenin durumuna bakmalısın. Hareketin hızı, görenin gözünde bir çizgi ve daire oluşturur. Çizgi olması, hareket ettirenin hareketi uzatmasına veya herhangi bir şekilde oluşturmasına bağlıdır. Bu durumda, bir ateş dairesi gördüğünden kuşku duymayacağın gibi ortada bir dairenin bulunmadığın-

dan da kuşku duymazsın. Bu yanılgıyı senin gözünde meydana getiren şey, hareketin hızıdır. Bu durum, *'bizim işimiz'*[307] -ki ol sözüdür- 'tektir' tıpkı bir ateş topu gibi *'göz açıp kapatmak gibi'*[308] ayetinin anlamıdır. Bu ise, bir daire yok iken daire algılamaktır. Öyleyse bu, gözün algılaması için ortaya çıkan yaratılmış surettir. Bu durumda sen, baş ve kalp gözünle görmen ve düşünmen bakımından söz konusu şeyin yaratılmış olduğuna hükmedersin. Bilginle ve keşfinle ise onun 'kendisiyle yaratılan Hak' olduğuna hükmedersin. O, kendisi olmayan bir şeydir.

İşte bu varlığın kendisindeki yokluktur. Bu idrakin ne kadar derin olduğuna bakınız. Bununla birlikte duyu, onun sınırlı, yoğun ve eksik bir şekilde ortaya çıkma mekânıdır. Şu halde Hakkın mertebesine göre durumun nasıl olduğunu zannedebilirsin! Yaratıklarının hakikatlerinde kendisini kendisiyle konuşturanı tenzih ederim. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Allah'ın kelamını duysun diye onu komşu edin.'*[309] Nitekim Allah kulunun diliyle 'O kendini hamd edeni duydu' diye buyuruyor. Şu halde Allah hem konuşan ve hem de dinleyendir. *'Allah'tan başka ilah yoktur, o aziz ve hakimdir.'*[310]

Kardeşim! Düşünceni parlaklığı esnasında şimşeğin durumunu öğrenmeye ver! Şimşeğin parıltısı, havanın aydınlanmasına, havanın şimşeğin ışığıyla aydınlanması ise, duyulur şeylerin gözükmesine yol açar. Duyulurların ışık vasıtasıyla görülmesi ise, gözün onları algılamasının sebebidir. Bütün bunlar, tek bir anda gerçekleşir. Bununla birlikte sen, sebebin sebepliden önce geldiğini bilirsin. O halde ışığın aydınlatma zamanı, havanın aydınlanma zamanıyla bir olduğu gibi bu zaman, duyulurların görülme ve gözün ortaya çıkan şeyleri algılama zamanıdır. İnsanın bir şey var veya yok demesi için, misaller veren ve benzerler yaratan Allah münezzehtir!

İzzet celal ve kerem sahibi olanın izzeti ne yücedir! Orada Allah'tan başkası yoktur. O, varlığı zorunlu. Özüyle bir, isim ve hükümleriyle çoktur, aynı zamanda imkânsıza güç yetirendir. Nasıl olur da imkâna ve mümküne güç yetiremezsin ki? Onlar Allah'ın hükmünden meydana gelir. Allah'a yemin olsun ki, O'ndan başkası yoktur. Her şey Ondandır ve işin bütünü ona döner. Bu nedenle Şari, remeli üç yapmıştır; ne fazla ne eksik! Birincisi kendisine, üçüncüsü ortaya çıkana ait

iken ikincisi ise ilk ve üçüncü arasında ondan ortaya çıkan şeyin zuhur sebebidir. Bunun böyle olması, zorunludur.

Gördüğün şeyi iyice incelediğinde, gördüğün şeyin orada bulunduğunu anlarsın. Böylece aklın algısı, akledilir durumları bu şekilde üçlü şekilli olarak ortaya koyar. Bunlar, amacı ortaya çıkartmak için üç şeyden oluşmuş öncüldür. Aynı şey, duyuda geçerlidir. Duyu, duyulur ve duyunun duyulara ilişmesi. Duyunun duyulara mı iliştiği, yoksa duyulurun duyuya mı yansıdığı ise bilinmez. Akıl -yemin olsun ki- bu konuda eksik kalmış, düşünce körelmiş, vehim şaşırmış anlayış ise çıkmaza girmiştir. Öyleyse iş büyük, yükümlülük ağırdır. Şeriat ise inmiştir. Akıl kabul eder, emir uygulanır. Hadiseler meydana gelir. Güçler ayaktadır. Teraziler konulmuştur. Kelimeler tükenmez. Varlıklar uzaklaşmaz.

Bu farklı bilinenle birlikte hiçbir şey yoktur, hakikat tektir, iş birdir. Hayret, kendisiyle şaşıran olmazsa, kendiliğinde hayrete düşer. Şu halde âlemin kendisiyle nitelenmiş olduğu zannedilen hayret, zannedildiği gibi değildir. Bilakis o hayretin hayretidir. Şu halde ancak o ve hayret vardır. Allah'a yemin olsun ki diller kalplerin bildiği şeyi iade etmekten perdelenmiştir. Allah'a yemin olsun ki, kalpler işi bulunduğu hal üzere anlamaktan perdelenmiştir. Şu halde onların şaşırıp şaşırmadığını bilemezsin. Hayret vardır ve yeri bilinemez. Ayrıca hayretin kim adına var olduğu, hükmünün kimde ortaya çıktığı da bilinmez. Allah'tan başkası yoktur.

Allah'tan başkası yoktur, O'ndan başkası yoktur
'Vardır' da yoktur, çünkü hakikat birdir

Bu nedenle zatlar hakkında şöyle hüküm verdik:
Onlar var olmasa bile, Allah'a aittir ve Allah'a secde eder.

FASIL İÇİNDE VASIL

Şeriat Bilginleri Mekkeliler Hakkında Görüş Ayrılığına Düşmüşlerdi: Acaba Hac Yaparken Reml Yaparlar mı, Yapmazlar mı?

Bazı bilginler Arafat'tan önceki her tavafta remel yapılacağını söylemiştir. Bir grup ise, bunun müstehap olduğunu söylemiştir. Bazı bilginler ise, Kâbe'yi tavaf ettiklerinde Mekkelilere remelin vacip olmadığını söylemiştir. Bu ise, kendisinden aktarılan bir görüşe göre, İbn Ömer'in mezhebidir.

Remelin illeti, daha önce belirttiğimiz şey olduğu için, Mekkelilere ve diğerlerine remel gerekmiştir. Özellikle insan, her nefes bir hüküm altındadır. Her nefes de gidicidir. Giden herkes tavaf eder. Her gidiş tavafında ise bir remel vardır. Kendisine uymak isteyen kimse için sünnet böyledir. Nefsinin gelişini ve insanın her an yeniden yaratıldığını bilmeyen kimse ise, -ki insan yokluktan varlığa gelir- ona tavafı gerekli görmez. Çünkü o, bu niteliğe zaten sahiptir. Nitekim onlar da Mekkeli olan kimselerdir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Rükünlere Elle Dokunmak

Çoğunluğu teşkil eden bilginler, iki rükne elle dokunmanın yeterli olduğunu söylemiştir. Cabir ise şöyle demiştir: 'Tavaf ederken bütün rükünlere dokunmayı gerekli görüyordu. Selef bilginlerinden bir grup ise, şavtların tek sayılarında iki rükne elle dokunmanın müstehap olduğunu söylemiştir. Bunlar birinci, üçüncü, beşinci ve yedinci şavtlardır. Bütün bilginler, özellikle Hacer'i öpmenin sünnet olduğunda görüş birliğine varmıştır. Fakat ikinci Yemen rüknünü öpmenin durumu hakkında ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Bu noktada el sürmeye gelirsek, bu biat etmek amacıyla rükne temas etmektir. Dolayısıyla hacer rüknünde olabilir. Çünkü Hak onu sağ eli yapmıştır. İnsan ona biat etmek üzere temas eder. Teması biatle görmek yerine, teberrük amaçlı gören kimse ise, bütün unsurlara eliyle dokunur. Çünkü onlara dokunmak ve kendilerine yaklaşmak, bütünüyle berekettir. Hacer ise, özellikle biat ve musafahaya ayrılmış, diğer rükünlerle beraber berekette ortak olmuştur. Şu halde, rükün olmakla birlikte onda daha fazlası da bulunur.

Hacer'i bir rükün olarak dikkate alan kimse, onu elle dokunmada Yemen rüknü'ne ortak sayar. Üçüncü rükün ise, hicir'de belirsizdir. Çünkü onun Kâbe'de bir şekli yoktur. Şam ve Irak rükünleri ise, konulmuş ilk evin iki rüknü değillerdir. Onlar, Hak tarafından konulmuş olmadıkları için rükün sayılmamışlardır. Bu nedenle onların hükmü, diğer iki rüknün hükmünden farklıdır.

Bütün fiillerin Allah'tan olduğunu ve iki rükün ile hicirdeki üçüncü rüknü ilk vaz' edilişi ile belirleyenin ikincil vaz' ile dört rüknü de belirleyen kimse olduğunu düşünür. Çünkü Allah'tan başka onları koyan yoktur. Bu durumda rükün olmaları bakımından hepsine temas eder. Bunlar Allah tarafından konulmuş şeylerdir. Allah dilediği yaratıklarını onların elinde ortaya çıkartmak üzere buna muvaffak kılar. Fakat onların rükün olmak bakımından öpme ve musafaha da yerleri yoktur.

Şu halde tavaf eden insan hacer'i öpüp sünnette belirtildiği gibi alnıyla üzerine secde ettiğinde, eliyle kendisine dokunarak musafaha yaptığında onun rüknüne de elini sürmelidir. Böylece bütün rükünlere el sürmüş olur. Bunu yapmazsa, el sürmemiş sayılır. Şu var ki, Hacer-i evsedi rüknün taşlarından biri sayılabilir. Bu durumda ona musafaha etmesi, temas yerine geçer.

FASIL İÇİNDE VASIL

Tavaftan Sonra Rükû

Kâbe'yi Yedi Kez Tavaf ettim ve rükû ettim
Halil'in makamına, sonra döndüm

Yedi kez daha tavaf ettim ve döndüm
Halil'in makamına. Sonra rükû ettim

Ben böyle yaparken çağrıldım
Ey kalplerin sevgilisi! Ben de duydum.

Ey kulcağızım, dedim, buyur Rabbim işte
Karşılık verdim, sonra itaat ettim

Benden istediklerinizi emredin
Kabul kapısı bende açıldı.

Bilginler, tavafın sünnetlerinden birinin de tavaf tamamlandıktan sonra iki rekât namaz kılmak olduğunda görüş birliğine varmıştır. Onlardan çoğunluğu, bunun yedi şavt tamamlandıktan sonra yerine getirilmesi gerektiğini söylemiştir. Yediden fazla yapılsa da birdir. Bir kısmı ise, yedi şavt arasının ayırt edilmemesini ve rükû ile bunların bölünmemesinin de caiz olduğunu söylemiştir. İnsan her yediden sonra iki rekât rükû kılabilir. Benim görüşüm, her yedi şavttan sonra namaz kılmanın daha uygun olduğudur. Yedileri bir araya getirirse, tek şavtlardan sonra ayrılabilir. Çünkü Hz. Peygamber tavafı tek sayılardan sonra bitirdi. Çünkü o, yedi şavttan veya tek bir tavaftan ayrılmıştır. Tavaf eden insan ilave yapar ve üç yediden sonra ayrılırsa, toplam yirmi bir şavt yapmış sayılır. Bu durumda çift olacağı için iki yediden sonra ayrılmaz. Çünkü iki tavafın şavt sayısı, on dörttür ve bu çift sayıdır. Bu durumda her bakımdan tavafta Hz. Peygamber'in sünnetine aykırı davranmış olur.

Bilmelisin ki, tavaf, içinde konuşabilen bir namaz sayılmıştır. Bununla birlikte tavafta rükû ve secde yoktur. Nitekim cenaze namazı da rükû ve secdesiz olsa bile dince namaz diye isimlendirilmiştir. Bir şeye 'namaz' denilmesini mümkün kılan en az ölçü, rekâttır, o da tektir. Tavafa iki rekât eklendiğinde vitir olur. Örnek olarak gündüz namazını tekleştiren akşam vitrini verebiliriz. Bu durumda tavaf, vitir özelliğiyle farksız olan akşam namazına benzemiştir. Bu sayede Hak kulun tekliğini çiftleştirmiştir.

Dört sayısının kulun tekliğini çiftleştirdiği söylenemez. Çünkü kulun gerçekte tekliği yoktur ve o bileşiktir. Her bileşik yoksundur. Bu

durumda kul kendisine dayanacağı teke muhtaçtır. Hak ise çift olamaz. Dolayısıyla Hak hiçbir zaman üç, beş, yedi vb. sayılara göre tektir. Hak, dört, altı gibi çift olsaydı, dördün dördüncüsü değil, üçün üçüncüsü olurdu. Hak altının altıncısı veya dördün dördüncüsü değildir Şu halde Hakkın özelliği kendinden kaynaklanır. Çünkü o, tekliğin ilkesidir. Hak zuhur ederek, tekliği her kime izafe edilmişse ortaya koymuştur. Bu bakımdan üçün dördüncüsü denilirken dördün dördüncüsü denilemez. Üçün dördüncüsü ise, bir olabilir.

Şu halde Hakkın tek veya çifte gelmesi, birdir. Her ikisinde de durum aynıdır. Böyle bir durumda sen dördün beşincisi dediğin gibi üçün dördüncüsü dersin. Dolayısıyla mutlak birlik her durumda Haktan ayrılmaz. Bu ise, 'Allah vardı ve Onunla birlikte başka bir şey yoktu' ifadesine benzer. Allah şimdi de olduğu hal üzeredir. Burada şimdi sayıların yerini alır, sayıların bir kısmı tek bir kısmı çifttir. Hakkı sayılara tamlama yaptığında, Onu onlardan birisi yapıp ikinin üçüncüsü, üçün dördüncüsü de demezsin. Böylelikle Hak özü gereği bütün sayılanlardan ve yaratıklardan ayrılır. Bu noktada Hak adına sabit bir hüküm olmadığı gibi O'nun adına sabit bir âlem de yoktur. Âlem var olan bir şeydir. Öyleyse Hakka özgü olan âlemin varlığında ve yokluğunda eşit ölçüde mutlak birliktir.

İnsanlar tavafı tek yaptıklarında, tek olur; iki rekat eklediklerinde ise, vitir ortaya çıkar. Bu durum, tavafın tek rekat yerini tutan bir namaz olması bakımındandır. Tavafı tamamlamak, yedi tavafta Hacer öpüldüğü ve duyuyla temas edildiği için, yedi tavafın içerdiği sekiz secdenin varlığı nedeniyle dörtlü namazlara benzer. Bu sekiz yedi şavt ve kendisini öperken Hacer'e secde etmekten ibarettir. Bunlar, başlarken ve tavaf tamamlandığındaki öpmeyle her yedi şavtta sekiz öpmedir. Tavafını böyle yerine getiren kişi, dört ve üç rekatlı farz namazları yerine getirmiş sayılır. Bunlarla, farz veya sünnet veya vacip namaz olan vitri birleştirir. En uygunu tavaf eden kimsenin iki rekatı yedilerin dışında bırakmamasıdır ve onları yediye tamamlandığında kılmasıdır. Tavafta bir şey okumayı doğru bulan kişi, namazda okumayı kabul eden kişi gibidir. Okumayan kişi ise, namazın okumaksızın yeterli olduğunu düşünen kimse gibidir.

Bilmelisin ki, tavaftan sonraki bu iki rekâtın nedeni tavaftır. Çünkü tavaf senin için yedi gökten ibaret olan felekler makamındadır. Çünkü feleğe özgü dairesel bir şekle sahiptir. Felekler de böyledir. Yedi dönüş tavafta ortaya çıktığında, yedi felek meydana getirir. Allah her göğe ise emrini vahyetti. Bu durum, yalnız Allah'ı gerçekten bilen insan varabilir. Allah seni feleklere özgü bu şavtların bilgisine ulaştırdığında, tavaf etmiş sayılırsın.

Allah göklerin hareketlerini -ki onlar feleklerdir- kendilerinden oluşacak şeyleri yaratmada unsurlarda etkin yaptı. Sen ise, dört karışımdan oluştuğun için, bu durumda dört unsur sayılırsın. Bunların toplamı ise, senin bedeninden ibaret olan duyusal varlığındır. Bu yedi feleğin hareketleri ise sende namazı meydana getirir. Namaz, feleklerin hareketlerinden doğan senin unsurlarından doğmuştur. Namaz ise, iki rekattır, çünkü oluşan yapı, iki şeyden bileşiktir. Beden ve nefs-i natıka (düşünen nefs), o ise, düşünen canlıdır. Öyleyse birinci rekat, senin hayvani yönüne, diğeri düşünen nefsine aittir. Bu nedenle Allah, namazı yarısı kendine yarısına kuluna ait olmak üzere, ikiye ayırdı. Allah, bu yedi dönüşün her bir dairesel hareketine ait namazda bir etki yarattı. Böylelikle namazın onlardan meydana gediği öğrenilir. Namazda yedi bedensel yedi ruhanî etki bulunur ki bunlar her yedi şavtın hareketlerinden oluşmuştur, çünkü o, kalıcı bir şekildir. Manevi feleği ise, ancak varlıkların amellerden somut olarak yaratıldığını görenler görebilir.

Namazın yapısındaki cismani yedi eser şunlardır: Birinci ayakta duruş, rükû, ikinci ayakta duruş -ki rükûdan kalkış, secde, iki secde arasında oturmak, ikinci secde ve teşehhüt için oturmak ve bu hareketler esnasındaki cisimsel zikirlerdir. Bu hareketler esnasında yapılan zikirler de yedidir: Bunlar, ruhani etkiler sayilır ve böylelikle namaz tamamlanmış olur.

İnsanın yapısında Allah'ın diğer yapısına üstün kılıp ayrıcalıklı hale getirdiği bir özellik vardır. Allah onu insanın bünyesine imam yaptı. Bu organ, kalptir. Namaza da, onun en yüksek yönünü teşkil eden bir özellik koydu. Bu ise, namaz kılanın 'Allah kendisini öveni duydu' dediği harekettir. Namaz kılan, tıpkı bedeni yönetirken kalbin Allah'ın vekili olması gibi, namaz kılarken (bu övüşte) Allah'ın vekilidir. Bu

özellik namazın en şerefli parçasıdır, çünkü o, bir berzah mertebesinde Rabbini yüceltip eğildikten sonra ayağa kalkıştır. Bu ise namazın en üstün yönüdür. Çünkü o, secde ile ayakta duruş arasında iki hakikati ve iki ucu kendinde toplar. Bu nedenle o, ayaktakinin hükmü ile secde edenin hükmüne sahiptir. Böylelikle iki hükmü kendinde toplar.

Devri hareketin namazdaki okumadaki etkisi yedilidir. Bu ise, tavafın her bir şavtından ortaya çıkmıştır. Bunlar, iki yediyi (seb-i mesani) okumaktır ki kastedilen Fatiha Suresidir. Bu surenin sultanı ise, *'Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz'*[311] ayetidir. Çünkü o Allah ile kulu arasındaki bir berzahtır. Dolayısıyla o da, tıpkı bir sultan gibi, toplayıcıdır. Ondan önce gelen kısım, Allah'a özgü iken sonra gelen kısım kula özgüdür.

Makamların en üstünü bir ilah ve meluhun veya rab ve merbubun kabul edilmesidir. Şu halde o, ilâhî mertebenin kemalidir. Bu durumda o bizimle övülmüş ve biz ise O'nunla şeref kazanmışsızdır. Dolayısıyla biz O'na aidiz ve O'nunla bilfiil varız.

Fatiha suresi yedi ayettir. Bu ise, namazda okumanın yeterli olduğu suredir. Nasıl kul kendiliğinde feleğin dairesine benzeyen yedi şavtı meydana getiriyorsa, zatında da bu yedi şavt namazı meydana getirir. Onun zatında namaz, kemaliyle ortaya çıkar ve bunların hiç birisinden bir şey zatının dışında kalmaz. Aynı şey Hakkın varlıklardaki zuhurunda geçerlidir. Hak kendisinde zuhur ettiği her varlığın istidadından farklı bir hüküm kazanır, hakikat ise birdir. Böylece ona tavaf eden denilir. Bu ismi, kendisine inşa etiği tavaf vermiştir. Aynı şekilde ona namaz kılan denilir. Bunu ise, tavaf nedeniyle kıldığı namaz vermiştir. Şu halde O odur ve başkası yoktur.

Bizim gördüğümüzü sen de görseydin
Bizim gibi nitelerdin onu.

Dedik ki biz, O, bir-çoktur.
Bildiğimizde böyle bildik O'nu
O zuhur edendir. Hakikat O'ndan, nitelik bizden

Kitabın başında Hicr'de Ev'den kalan kısımdan ve Allah'ın onu niçin orada bıraktığından söz etmiş, bu noktada Hicr'in yükseltilmesinin

ve içeri girmek isteyen kimse için açık kapıdaki ilâhî tecellide bulunan ilâhî hikmeti açıklamıştık. Orası, Allah'ın gerçek evidir. Ondan Beni Şeybe bekçilerinin ellerinde kalan şey, Hicr'in sınırının içinde kaldı. Çünkü Beni Şeybe, yaratılmış bir sahibin evindedir ve o sınırlı varlıktır. Dolayısıyla, sınırlı varlık ancak zatının verdiği şeyi yapar (ki o da sınırlamadır). Peygamber hadisi bu konuda meşhurdur. Halifeler ve emirler, Allah Teala'nın bir ifadesinden habersiz kalmıştır. Hz. Peygamber, Beni Şeybe'den almış olduğu evin anahtarını tuttuğunda, Allah kendisine şu ayeti indirdi: '*Kuşkusuz Allah size emanetleri ehline vermenizi emrediyor.*'[312] İnsanlar emanetin kapının bekçiliği olduğunu zannetmişti. Halbuki emanet, Beni Şeybe ailesine ait evin anahtarıydı. Bunun üzerine Peygamber, anahtarları onlara vermiş, bekçilik görevini onlara bırakmıştı. Dileseydi, bu göreve başkasını getirirdi. İmam bir yarar gördüğü işi yapma hakkına sahiptir. Fakat halifeler, Peygamberin görevini onayladığı birisini uzaklaştırmak istememişti. Kapının bekçileri görevli valiler gibidir: Görevlerinde adaletli hareket ederlerse, onların lehine, haksızlık yaparlarsa onların aleyhinedir. İmam ise, kendilerini gözetir.

Böylece Allah'ın evi, Allah'ı bilenlerde kalmıştır. Beni Şeybe'nin veya başkasının onda bir hükmü yoktur. O Hicr'de kalan kısımdır. Oraya giren kişi eve girmiştir, namaz kılan Ev'de namaz kılmıştır. Nitekim Peygamber müminlerin annesi Aişe'ye böyle demiştir. Ârifler beni Şeybe'nin iyiliğine muhtaç değildir. Çünkü Allah Hicr'de ortaya çıkarttığı şeylerle onlara yeterlidir. Böylelikle Allah'ın mertebesi, herhangi bir yaratığın bekçi olamayacağı kadar geniştir. Bilhassa, hırs, başkanlık sevgisi ve öne geçme arzusuyla yaratılmış nefsler için bu durum geçerlidir. Kuşkusuz Allah, Haccac'ı Kâbe'yi Hz. Peygamber'in ve dört halifenin döneminde olduğu haline döndürmeye muvaffak kılmıştır. Abdullah b. Zübeyr onu değiştirmiş ve Hicr'i eve katmıştı. Bunun üzerine Allah, işin bulunduğu hal üzere kalmasını sağlamıştır. Allah'ın bu konudaki hikmeti ise bilinmemiştir. Ali b. Cehm şöyle der: 'Hükümdarların kapılarında bekçiler vardır, Allah'ın kapısı ise, sonuna kadar açıktır.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Tavafın Caiz Olduğu Vakit

Bazı bilginler, tavafın sabah ve ikindi namazından sonra caiz olduğunu düşünmüştür. Bunun nedeni, Hz. Peygamber'i gördüğüm bir rüyadır. Peygamber kâbe'ye yönelmiş ve şöyle diyordu: Ey Maliki! Ya da Ey Sakin -kuşku bendendir-! Bu evi tavaf eden veya gece veya gündüz dilediği bir vakitte burada namaz kılmak isteyenleri engellemeyiniz. Çünkü Allah o kişinin namazından onun adına kıyamet gününe kadar bağışlanma dileyecek bir melek yaratır. Bu vakitten itibaren ben, daha önce bu konuda kuşkum var iken, tavafın bu iki vakitte caiz olduğunu düşündüm. Çünkü Nesai'nin aktardığımız hadise benzeyen hadisinde bilginlerin bir takım kuşkuları olduğunu görmüştüm. Bu doğru rüyayı gördüğümde ise, kuşkum kalktı ve Allah'a hamd olsun Nesai'nin ve Ebu Zerr el-Gifari'nin hadisinin güvenilir olduğuna inandım.

Bazı bilginler ise, tavafın güneşin doğuşu ve özellikle de batışı esnasında yapılamayacağını söylemiştir. Bazı bilginler ise, ikindi ve sabahtan sonra mekruh olduğunu, doğumu ve batımı esnasında ise yapılamayacağını söylemiştir. Bazı bilginler ise, bütün vakitlerde yapılabileceğini söylemiştir. Bu bizim de görüşümüzdür. Şu var ki ben güneşin doğuşu ve batışı esnasında tavafa girmeyi mekruh sayarım. Fakat güneşin doğumu ve batımından önce ihrama girilmesi durumunda, iş değişir.

Namaz kılan insanın kıblesi, güneşin doğuş veya batış yeridir. Çünkü oraya yönelmektedir. Bu nedenle, tavafı mekruh sayar. Güneşin doğuşu veya batışı değilse, bunda bir beis yoktur. Kâbe'de ise, hüküm ona aittir ve dilediği yere döner. Öyle ki doğumlu esnasında güneşe yönelmeyeceği gibi batarken de ona yönelmez. Kuşkusuz namaz kılan insan, Kâbe'ye yöneldiğinde görünüşte güneşe tapanlardan ayrılmıştır. O hiç kuşkusuz iki hadisin yorumu nedeniyle de bâtında da onlardan ayrılır.

Nesai'nin hadisi şuydu: Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Ey Abdimenaf oğulları! Bu evi tavaf etmek ve dilediği gece veya gündüz bir

vakitte namaz kılmak isteyenleri engellemeyiniz! Hz. Peygamber burada özel bir hal belirtmemiştir. Çünkü kul evi gördüğünde, güneşin doğuş veya batış yerine yönelmeme imkânına sahiptir. Kâbe'nin dışında ise bu imkân yoktur. Öyleyse, Hz. Peygamber'in namaz kılınan yerde bir engel konulmasını tavsiye etmesi pek güzeldir. Böylece insan, güneşe yönelmez. Ebu Zerr hadisinde ise şöyle denilir: Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Güneş batıncaya kadar ikindi namazından sonra, güneş doğuncaya kadar da sabah namazından sonra namaz kılınmaz. Mekke hariç, Mekke hariç, Mekke hariç!' Bu hadis, gördüğümüz rüyayı destekler.

Bilmelisin ki Allah sürekli tecelli eder ve onun tecellisini vakitler sınırlamaz. Perdeler sadece bizim gözümüzden kalkar. Allah Teala şöyle buyurur: *'Senin gözünden örtüyü kaldırdık.'*[313] Başka bir ayette ise *'Biz ona sizden yakınız, fakat siz görmezsiniz'*[314] buyurur. Burada kastedilen, can çekişen insandır. Halil İbrahim Peygamber şöyle buyurur: *'Ben batanları sevmem.'*[315] Hiç kuşkusuz o Allah'ı seviyordu ve O, yok olan ve batan değildir. Allah'ın tecellisi sürekli, yakınlığı zorunludur. Şu veya bunun arasında olan ise, senin bugün uyuyan olmandır. Dolayısıyla Hakkı müşahede eden kimseye hiçbir engel yoktur. Bu nedenle bu esnada Allah'ı zikretmek yasaklanmamış, namazı beklemek ve dua etmek için bu ikisinin arasında oturmak engellenmemiştir. Yasaklanan şey, özellikle secde etmektir. Kâfirler bu esnada güneşe secde ederler.

Burada, akıl ile anlaşılan bir sırra dikkat çekilir: Onlardaki inançsızlığın etkisi, imanın bizdeki etkisinden daha güçlü olamaz. Hatta, inançsızlığın etkisinin ortaya çıkması engellenir. Nitekim bu durumda kafirlerin secde etmesinden dolayı mümin Allah'a secde etmekten alı konmuştur. Engelleyen, her zaman güçlüdür. Bilmelisin ki, burada bir sır gizlidir ki, Allah onu âriflerin dışındaki kimselerden gizlemiştir. Allah bu engellemeyle kafirler üzerinde ilâhî hakkın bir yönünü bıraktı. Bu kadarıyla da engelleme gerçekleşmiş, güç hüküm bakımından kafirlerin güneşe secde ettiği bu vakitte müminin secde etmekten alı konmasında ortaya çıkmıştır. Söz konusu hak, Allah Teala'nın şöyle buyurmasıdır: *'Rabbin ancak kendisine ibadet edilmesine emretti.'*[316] Nitekim öyle de yaptılar. Çünkü insanlar, sadece kendisini ilah zannettikleri için güneşe tapmıştır. Dolayısıyla onlar, güneşin kendisine değil, Allah'a tapmıştır. Hatta onlar, güneşi Allah saymıştır. Onların bir bilgini beni

konuk etmiş, onunla güneşe tapma ve secde hususunda sohbete koyulmuştuk. Bana şöyle demişti: 'Allah'tan başkası yoktur. Güneş ise Allah'a en yakın şeydir. Allah ona ışığı ve yararları koşmuş, biz de Allah'ın kendisine tevdi ettiği bu özellik nedeniyle yüceltiyoruz.'

Hak nispette yanılsalar bile onların kendinden başkasına ibadet etmediklerini bilir. Mümin ise sadece Allah'a ibadet eder. Bu durumda Allah'a inanışta mümin kâfire benzer. Böylelikle iş, ilâhî şeriatın bir benzeri olur. Bir kısmı bir kısmını hükümsüz kılar. Burada küfür, imana etki etmiş olsa bile, o imandan daha güçlü değildir. Bilakis iş belirttiğimiz gibidir. Başka bir ifadeyle kâfirde de, bir ilaha inandığı için bir gerçeklik bulunur. Fakat ilahlığı güneşe nispet ettiği için, kâfirdir. Böylelikle Hak, onların kendisine yöneldiği anlamı dikkate alır. Buradan ise, müminlerin dışında onların secdeye tahsis edilmesi sabit olur. Ayrıca, bu esnada müminlerin Allah'a secde edişinin hükümsüzlüğü de ortaya çıkar. Öyleyse bu, inançsızlığın imandaki değil, imanın imandaki etkisidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Abdestsiz Tavaf

Bazı bilginler, kasıtla ya da unutarak abdestsiz tavafı caiz saymamıştır. Bir kısmı ise, bunu yeterli görmüş; fakat tavafı yenilemeyi müstehap saymıştır. Böyle tavaf yapan insan küçükbaş hayvan kesmelidir. Çünkü onlar, abdestin tavafın sünneti olduğunda görüş birliğine varmıştır. Bir kısmı ise, abdestsiz tavaf yapıldığında insan bunu bilmezse bunun geçerli olacağını, bildiğinde ise geçerli olmayacağını söylemiştir. Bir kısmı ise, tavaf edenin elbisesini tıpkı namaz kılanın elbisesini temizlemesi gibi temizlemesini şart saymıştır.

Benim bu konudaki görüşüm şudur: Kadın veya erkeğin abdestsiz tavaf yapması caizdir, kadın hayızlı ise tavaf yapamaz. Tavaf yaptığında ise, kaza etmez ve kadın bu durumda konuyla ilgili bir rivayet olduğu için günahkârdır. Şeriat, tavaf için abdest alma hakkında bir hüküm

koymamıştır. Ancak hayızlı hakkında hüküm vardır. Hayızlı için ve bu temizliğin kendisinde şart sayıldığı bütün ibadetler hakkında bir hüküm vardır.

Bilmelisin ki varlıkta Allah'a ait bir yönün bulunmadığı hiçbir hal yoktur. Allah o şeyle onun varlığını korur. Bilfiil var olan her şey, kendisinde bulunan bu ilâhî yönle temizlenir. Şu halde varlıktaki her şey temizdir. Çünkü el-Kuddüs onlara eşlik eder. *'Var olan her şey O'na döndürülmektedir. Öyleyse, O'na kulluk edin; O'na güvenin. Senin rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir'*[317] ayeti buna işaret eder. Burada yapılan şey, Allah ile kullarını ayırmaktır. Öyleyse Allah ile kulu arasına girmek uygun olmadığı gibi kul ve efendi arasında ancak iyilik sokmak mümkündür.

Lakit Mersa ve Menare arasındaki deniz sahilinde bir seyyah ile karşılaştım. O yerde bedellerden bir şahıs ile karşılaştık. O denizin dalgası üzerinde yürüyordu. Kendisine selam verdim, o da selamımı aldı. Şehirlerde büyük bir zulüm ve haksızlık vardı. Kendisine 'Ey Adam! Bu şehirlerdeki zulüm hakkında ne dersin' diye sordum. Kızgın bir şekilde bana baktı ve şöyle dedi: 'Allah'ın kullarından sana ne! Sadece iyilik söyle.'

Bu nedenle Allah, şefaate imkân vermiş ve mazereti kabul etmiştir. Kuşkusuz, necislik dini bir hükmün belirlediği geçici bir durum iken temizlik özden kaynaklanan bir durumdur. Çünkü herhangi bir vakitte geçici olanın hükmü ortaya çıktığında -örnek olarak tavaf esnasındaki hayız engelini verebiliriz- bu durumda iş, zatın gerektirdiği temizliğe döner.

Mümin yalan söyler mi? Bu soruya güvenilir bir hadiste Hz. Peygamber 'hayır' demiştir. Çünkü yalancı, yalan söylediği konuda doğru sözlü olamaz. Hayız ise, görüş birliğiyle nefsin yalanı demektir. Tavaf ise, iman halidir. Öyleyse hayızlı kadın, tavaf edemez. Nitekim fasık insanın imamlığının bir görüş ayrılığı olmaksızın fasıklık halinde caiz olmadığını söyleriz. Fasıklık halinde fasık olan insan şeriata göre abdest alır, imam olarak namaza başladığında Allah'a itaat etmiş olur ve bu esnada kendisine fasık diyemeyiz. Öyleyse biz fasığın arkasında kılmış sayılmayız. Fasığın arkasında namaz kılmak hakkında kendisinden delil getirilen Abdullah b. Ömer de aynı şeyi yapmıştı. Halbuki onlar

yanılmıştı. Çünkü Haccac, namazı kılarken Allah'ın namazda emrettiği itaati yerine getirerek, fasık değildi.

Fakihler, bu meseleyi göz ardı etmiş ve yanılmış, bir sonuca da varamamıştır. Biz, bir müminden itaatin bulaşmadığı saf bir günahın çıkamayacağını açıkladık. İtaat ise, bazen saf olabileceği bazen günah ile karışabilir. Öyleyse her günaha müminin o günahın yapılmasının haram olduğu hakkındaki inancı eşlik eder. Söz konusu fiilin günah olduğuna inanmak, Allah'a ibadettir. Haccac ve başka insanlar fasık iken imanları nedeniyle itaatkardı. Onların günahları itaatlerine karşı koyarken zayıflamıştır. Namazdaki veya herhangi bir fiildeki itaatini yerine getirirken insan fasık değil, itaatkardır. Allah'ın kalbine, iman ve itaatine karşı fasıklığı yerleştirdiği kimse, farklıdır. Onun fasıklığı, bu fiilin fasıklık olduğu hakkındaki inancın katışması nedeniyle zayıflar. Bilginler, zikrettiğimizin dışındaki bir anlam ile fasıklığın imamlığının caiz olmadığını söylemiştir. Hz. Peygamber veya Allah onu söyleseydi, yorum söylediğimiz gibi olurdu. O halde Müslüman fasıkın nihai derecesi, iyi amelini kötü amelle karıştıran ve itaat ederken fasık olanın durumudur.

Bu konudaki en önemli mesele, insanlar hakkında iyi zanda bulunmanın emredilip kötü zannın yasaklanmış olmasıdır. Fasık olduğunu bildiğimiz bir takım kimselerin abdest alıp namaz kıldıklarını gördük. İbadet ederken öyle bir insana niçin fasık diyelim ki? Böyle bir insan hakkında hüsnü zan beslemek yerine kötü zan niçin besleyelim ki? Gelecekte bu insan hakkında bir bilgimiz yoktur. Geçmişi ise, Allah'ın ne yaptığını bilemeyiz. Hüküm ise, bir ibadeti yerine getirip hükmünü kazandığı vakte aittir. O halde kul hakkında yapılması gereken şey, iyi zan taşımaktır. Böyle yapıldığında erdemli olunur.

Dindarlığına güvendiğim bir adam, kendisi hakkında aşırıya gitmiş kelamcı bir fakihten şöyle aktarmıştı: 'Bir gün, şarabın elden ele dolaştırıldığı bir mecliste o bilginin huzuruna girdim. O da, toplulukla birlikte içiyordu. Nebiz bitti, kendisine şöyle denildi: 'Bize gelen şu adama da nebiz ikram et!' Adam şöyle dedi: 'Yapmam, çünkü ben hiçbir zaman günahta ısrar etmem. İki kadeh arasında tövbe ederim ve ikinci kadehi beklemem. Elimdeyken kadehe bakarım: Rabbim bana muvaffakiyet verip onu bırakacak mıyım yoksa onu içecek miyim?'

İşte alimlerin durumu budur. Bu bilgin, bana kavuşamama hasreti bulunmakla birlikte öldü. Halbuki kendisiyle görüşmüş ve beni tanımamıştı. Bana özlem duyduğu bir halde beni benden sordu. Bu olay, 595 senesinde Mürsiye'de gerçekleşmişti. Kuşkusuz Hak, sırrımdaki bir vakıada bana şöyle demişti: Kullarıma kendileri için belirlediğim cömertliğimi göster. İyilik on ile yediyüz katıyla ödüllendirilecektir, günah ise benzeriyle. Günahın fiili, günah olduğuna inanmanın karşısında direnemez. Benim kullarım rahmetimden nasıl ümit keser! Rahmeti her şeyi kuşatmıştır. Ben ise kullarımın zannına göreyim. Öyleyse benim hakkımda iyi zanda bulunsunlar.

FASIL İÇİNDE VASIL

Tavafın Sayıları: Küdum, İfaza ve Veda Tavafı

Kudüm tavafı, veda tavafının karşıtıdır. Bu isi, diğeri için isim gibidir. *'Kuşkusuz Allah katında İsa Adem gibidir'*[318]. Böylece mülk devri sona erdi. İfaza tavafı ise, *'onların arasında bir berzahtır. Onu aşmazlar.'*[319] *'Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalarlarsınız.'*[320] Küdum tavafından inci çıkar. Bunlar haccın fiillerindeki marifetlerdir. Veda tavafından ise 'mercan' çıkar. *'Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız.'*[321] Öyleyse ziyaret tavafının küdum tavafına dönük bir yönü vardır, bazen de onun yerini alır. Başka bir yönü de veda tarafınadır, bazen de onun yerini alır. Kuşkusuz bilginler her iki görüşü dile getirmişlerdir. Bu bölüm daha sonra -Allah'ın izniyle- zikredilecektir.

Tavafın ve ondan ortaya çıkan şeylerin bâtınî yorumu yapılmıştır. Öyleyse küdum tavafı kendisinden bilgi almak üzere Allah'a yönelen akla benzer. Veda tavafı ise, bilgi almak için nefse bilgi vermek üzere yönelen akla benzer. Hz. Peygamber kendisine vahiy getirirken Cebrail'e yönelirdi. Sonra Peygamber aldıklarını Cebrail ayrıldığında, elçilik görevini yapmak üzere insanlara aktarırdı. Şu halde Peygamber her zaman iki tavaf arasında bulunurdu; küdum ve veda tavafı. Bunların arasında ise, tavaf ve ziyaret vardır.

Tavafın sayısı, üçtür. Çünkü daha önce bilgilerin ancak üç mertebeden ortaya çıktığını ifade etmiştik. Bu bilgiler fikir kaynaklı olabileceği gibi verili de olabilir. Kuşkusuz sana berzahın hüküm bakımından iki ucu birleştirmesi nedeniyle daha üstün olduğunu açıkladık. Böylelikle dilenin her şekilde tasavvur edilebilir ve dilenen her yönün hükmünde gerçekleşebilir ve onların yerini alabilir. Öyleyse o, tam bir güç sahibidir. Söylediğimiz şeyin hükmü şeriatın zâhirinde ortaya çıkmıştır.

Bunlardan birisi de bilginlerin bu üç tavaftan vacip olan tavafın -ki yapılmadığında hac geçersiz sayılır- ifaza tavafı olduğunda görüş birliğine varmışlardır. Çünkü Arafat'a çıkan kimse, taş atıp ifaza tavafından sonra Mekke'ye geldiğinde bu tavaf küdum tavafının yerini alır ve onun haccı geçerli olur. Veda eden ise, kendi zannınca veda tavafını yapıp ifaza tavafını yapmadığında ise, bu tavaf ifaza tavafı olur ve veda tavafının yerini alır. Çünkü Evi, ifazadan ibaret olan vücub tavafı vaktinde tavaf etmiştir. Böylece Allah ifaza tavafını kabul eder ve onu veda tavafının yerine sayar. Nitekim daha önce Ramazan ayında gönüllü oruç tutan kimseyle ilgili olarak, Ramazan'ın farziyetini o orucun vaktin hükmü nedeniyle vacibe çevirdiğini ve burada niyetin etkili olmadığını belirtmiştik.

Bilginlerin çoğunluğu, Mekke'ye geliş tavafının ifaza tavafının yerini almayacağında görüş birliğindedir. Sanki onlar, vacip olanın tek bir tavaf olduğunu söylemiştir. Bir kısmı, küdum ve veda tavafının haccın sünneti olduğunda görüş birliğine varmıştır. Şu var ki haccı kaçırmaktan korkan kimsenin durumu farklıdır,. Çünkü küdum tavafı onun adına ifaza tavafının yerini alır. Bazı bilginler ise, ifaza tavafının küdum tavafının yerini almasını reml (taş atma) yapan için müstehap saymıştır. Mekkelilere gelirsek, onlara bir tek tavaf zorunludur. Temettu yapana gelirsek, kıran haccı yapmadığında onun iki tavaf yapması gerekir. Kıran hacı yaparsa, tek tavaf yapması gerekir. Benim görüşüm böyledir.

Altmış altıncı kısım sona erdi, onu altmış yedinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ALTMIŞ YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Sa'yin Hükmü

Bazı bilginler, koşmanın vacip olduğunu, koşulmazsa hac yükümlülüğünün süreceğini ileri sürer. Bir kısmı ise, sünnet olduğunu söylemiştir. Koşmadan şehrine dönen kişi küçükbaş kurban kesmelidir. Bir kısmına göre, koşmak gönüllüdür ve yapmayana yükümlülük yoktur.

Kadınlar kemale ulaşmaktan mahrum değildir. Bununla birlikte onlar, erkeklerden bir derece eksiktir ki bu tek derece, yaratılış derecesidir, çünkü kadın erkekten var oldu. Bu durum ise kemale bir zarar vermez. Çünkü erkeğin -ki söz konusu olan Âdem'dir- kendisinden yaratıldığı toprak ile ilişkisi Havva'nın Âdem ile ilişkisine benzer. Halbuki bu toprak ilişkisi Âdem'in Hakkın onun adına tanıklıkta bulunduğu kemaline engel teşkil etmemiştir. Hz. Peygamber, (İsa'nın annesi) Meryem ve (Firavun'un eşi) Asiye'nin kemallerine tanıklık etmiştir. Böylece Allah kadında bu durumu dikkate alarak, onun adına kendisi buna niyetlenmeksizin şeriatta bir ilke belirledi. Bu nedenle Safa ile Merve arasında İsmail'in annesi Hacer tavaf yapmış, vadinin içinde de yedi kez koşmuştur. Bu esnada Hacer, oğlu İsmail'in maruz kaldığı susuzluğu giderecek birisinin gelmesini bekliyordu. Annesi, oğlunun yok olmasından endişeleniyordu ki, hadise meşhurdur. Allah Hacer'in fiilini Safa ile Merve arasında koşma yapmış ve haccın meşru uygulamalarından birisi saymıştır.

Safa ile Merve arasında koşmayı vacip sayanlar, saygıyı yüceltip, koşma yapılmadığında haccı geçersiz saymıştır. (Bâtınî yorumda ise) Nefs kaynaklı düşünceler başkası adına çalışma ve onlara şefkat göstermeye yol açtığında, bunun sonucu ilâhî mertebede de kabul edilmek olur. Allah şöyle buyurur: '*Ey mutmain nefs, Rabbine dön.*'[322] Rabbin, bu bedeni yönetmek üzere kendisinden çıktığın kimsedir. Çünkü dönüş, çıkılan bir yere olabilir. Böyle olmasaydı, dönüş söz konusu edilmezdi. Halbuki Allah nefse 'yönel' demeyip 'dön' demiştir. Öyleyse durum ancak böyle olabilir. Nefsin dönüşü, onun kemali ve yetkinliğidir.

Allah Teala şöyle buyurur: '*Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınızda Allah'ı zikre koşun.*'[323] Böylece Hakkın nidasına koşmak, dolaylı olarak vacip olmuştur. Öyleyse Hak, bize indirdiği kitapta kullarına hitap ederek '*Evi haccetmek Allah'ın insanlar üzerinde hakkıdır*'[324] buyurduğuna göre, koşmak nasıl farz olmasın ki? Şari'nin Cuma'ya giderken belirlediği ilke, koşmanın vakar ve ağırbaşlılıkla yapılmasıdır. Bu durum Arafat'tan Müzdelife'ye vakarla inmeye benzer. Hz. Peygamber Arafat'tan -ki orası Allah'ı bilmenin gerçekleştiği yerdir- insanların hızla indiğini gördüğünde, 'ağır olunuz, sakin olunuz' demişti. İnsanlar, Hz. Peygamberin emriyle Arafat'tan Müzdelife'ye inmişti. Burası, orada tanınan Hak ile bir araya gelme ve yakınlaşma makamıdır. Bu, Allah'ın kalplerine olan özel tecellisidir. Bu nedenle yer, toplanma ve Müzdelife diye isimlendirilmiştir. Kelime, yakınlık anlamındaki *zülfa* kelimesinden türetilmiştir. Hz. Peygamber (Müzdelife'ye giden) insanlara 'sakin olun, sakin' dediği gibi Cuma namazına koşma hakkında da aynı şeyi söylemiştir: 'Koşarak Cuma namazına gitmeyiniz.' Başka bir iadeyle, hızla koşmayınız. Cuma namazına ağır başlı ve vakarlı geliniz.

Cuma ve toplanma, bu toplayıcı iki makamda bir araya gelmiştir. Hz. Peygamber vakar demişti, yani, ağırbaşlı ve sakin bir şekilde yürüyün. Bu, ağırbaşlı yürüyüştür, Çünkü kelime, ağırlık anlamındaki vakr'dan türetilmiştir. Allah'ı bilmek de onu gerektirir. Çünkü Allah'ı bilen kişi, O'nu görür, O'nu gören ise O'ndan habersiz kalmaz. Bir makamdan bir makama kendisini çağırdığında sadece Allah için acele eder. Çünkü, Allah'ı görmektedir ve Allah ile koşmaktadır. Bu nedenle ağır bir insan gibi yavaşça yürür. Vakarın anlamı budur. Eşyada süku-

net ve dinginlik, yorgunluk ve halsizlikten değil, heybet ve yücelikten meydana gelir. Allah ile koşmada ne yorgunluk ne bitkinlik vardır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Koşmanın Niteliği

Şeriat bilginlerinin çoğu, şunu demiştir: Safa ile Merve arasında koşmanın sünneti, Safa'ya çıkarken Kâbe'ye dönerek dua etmektir, sonra, aşağı inilir. Yeşil Meyle indiğinde ise -ki orası vadinin içidir- ikinci yeşil meyle varıncaya kadar koşar. Bu ise, Merve'ye yükselişin ve vadinin genişliğinin sınırıdır. Günümüzde seller nedeniyle orası kaybolmuştur. Bu nedenle bazı bilginler, yürümede koşmanın nereden başlayacağını belirleyen sınır olsun diye, iki meyli vadinin içinin alameti saymıştır. Sonra, acele etmeksizin sa'y edilir. İkinci meyle geldiğinde ise, Safa'dan inecek şekilde geçer. Merve'ye ulaştığında, orada da Safa'da yaptığını yapar. Sonra (Merve ismiyle aynı kökten gelen) 'mertlikten' (Safa kelimesinin kök anlamı olan) 'safa' arayarak geri döner. Buradaki durumu ise, koşma ve yürümedeki ilk hali gibidir. Bunu yediye tamamlar. Sa'y eden kişi, Safa'dan başlar, çünkü Allah önce onu zikretmiş ve onunla başlamıştır. Hz. Peygamber ise, şöyle demiştir: 'Ben Allah'ın başladığıyla başlarım.' Kişi, Allah'ın başladığıyla başlar ve ayete uyar, ardından dua eder ve Merve ile (mertlik) bitirir. İlk başın benzeri olduğu için hükümleri de birdir. Bu nedenle, yedinin kendisiyle tamamlanması nedeniyle onunla bitirir. Bir şeyin mukabili, o şey ile aynı çizgidedir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kıbleye ne tam karşı durunuz ne sırt çeviriniz.' Bir şeye yüz dönmek ile sırt dönmek, aynı çizgidedir. İblis, kulu saptırırken yukardan kendisine gelmede başarısız kaldığında aşağıdan da ona gelemez. Çünkü alt üst ile aynı paraleldedir. Allah onu lanetlemiştir. O, kulun üzerine nurların inişini görür ve yanmaktan korkarak aşağıdan da kula gelmeye cesaret edemez, altı üst ile aynı çizgide görür. Aynı zamanda bu nurun istiva çizgisi nedeniyle de aşağıya da ulaştığını görür ki, neden tektir. Atâ şöyle demiştir: 'Hacı sa'ye bilmeden Merve ile başlarsa, bu geçerlidir.' Bazı bilginler ise

şöyle demiştir: Merve ile başlandığında bu şavt geçersidir. Kuşkusuz daha önce Cabir'in Safa ile Merve'ye çıktığında Hz. Peygamberin hangi duayı yaptığını belirten hadisi zikretmiştik.

İnsan Safa'da üzüntülü, Merve'de ise ulaşan durumundadır. Dolayısıyla Safa ile Merve arasında sa'y eden kişi, bundan gafil kalmaz. Safa'ya çıktığında onun adını eseften yorumlar. Burada 'esef', insanın daha önce Allah'ın haklarını ihlal etmesinden dolayı duyduğu üzüntüdür. Bu nedenle insan dua ve bunu kendisine hatırlatacak şekilde zikirle Kâbe'ye yönelir, böylece hüznü artar. Merve'ye ulaştığında ise -ki orası ulaşma yeridir- nail olacağı şeyi alır, o da ihsandır. Üzüntünün nimetini, yani ecrini elde eder. Yedi şavtta da aynı şeyi yapar. Çünkü Allah Teala ona yedi niteliğiyle ihsanda bulunmuştur. Bunun amacı kulun onlar ile tasarruf etmesini ve Allah'ın haklarını yerine getirirken hiç birini zayi etmeden onları kullanmasını sağlamaktır. Bu nedenle sa'y eden kişi, bu konudaki ihmali nedeniyle üzülür. Allah ise, onun ödülünü tamamlayancıya kadar Merve'deki ihsanında verir.

Sonra sa'y eden kişi, vadinin içi olan iki meyl arasında koşar. Vadilerin içleri şeytanların yerleşim yerleridir ve bu nedenle oralarda namaz kılmak mekruh sayılmıştır. Hz. Peygamber, sabah namazına uyanamayacak şekilde vadinin içinde uyuyup kalınca şöyle demişti: 'Buradan çıkalım, burası şeytanın bulunduğu bir vadidir.' Çünkü o vadide kendisine fitne isabet etmişti. Bu nedenle sa'y eden kişi, hemen şeytani nitelikten kurtulmak ve şeytanın yeri olan bu yerde şeytanın kendisine eşlik etmesinden uzaklaşmak için, vadinin içinden koşarak uzaklaşır.

Mina'da Muhassar'ın içinden de aynı şekilde hızla koşarak çıkar, çünkü orası, Allah'ın şeytanı kendisinden yarattığı ateş vadilerinden biridir. Urne'nin içinden de hızla koşar. Burası ise, Arafat vadisidir. Bu yer, Arife gününde İblis'in durduğu yerdir. İblis o gün Allah'ın kendisini nitelediği zelillik, küçüklük halinde ve ağlayarak orada durur. Bu durmanın nedeni ise, Allah'ın hacı kullarının hatalarını silmesini, onları bağışlamasını görmesidir.

Safa ile Merve arasındaki bu yerde koşmak, üç hali kendinde toplar: Bunlar inmek, yükselmek ve düz gitmektir, bunların bir dördüncüsü yoktur. Yürüyen kişi, bu ibadetteki kemal derecesine ulaşır. Bütün bu kemali ise bulunulan yer vermiştir. Sa'y eden kişi, bunların her biri-

sinde saliktir. Öyleyse onun inmesi Allah'adır, yükselişi Allah'adır, düz gidişi de Allah karşısındadır. Kul, bütün bunlarda Allah ile beraberdir, çünkü o Allah'ın emrinden yürümekte ve Allah'ta yürümektedir. Öyleyse Safa ile Merve arasında yürüyen insan Allah'tan Allah'a, Allah ile beraber, Allah'ın karşısında, Allah'ın emrinden ve Allah'ta yürümektedir. O, her durumda Allah ile ve Allah içindir.

Safa ile Merve, düzenlenişiyle evin özel şeklini ortaya çıkartan taşlarla ilişkili donuk iki niteliktir. Bu özel şekliyle taşlar, eve adını kazandırır ve bu şekil olmasaydı ev adı ortaya çıkmazdı. Daha önce donukların Allah'ı en iyi bilenler ve diğer türeyenler içinde Allah'a en çok ibadet edenler olduklarını açıklamıştık. Onlar, marifet içinde yaratılmıştır ve onların aklı, şehveti ve hareket ettirilmedikleri sürece eylemleri yoktur. Onlar, kendi kendilerine hareket edemez, başkaları tarafından yönlendirilir. Allah'tan başka yönlendiren olmadığına göre, donuklar Allah'ın yönlendirmesiyle hareket eder. Bitkiler de donuklar gibi marifet içinde yaratılmış olsa bile, onlar büyümek nedeniyle bu dereceden eksik kalmıştır. Bitkiler, beslenme özelliğine sahip olduğu için donuklara karşı üstünlük talep etmiştir. Beslenme, büyüme ve yükselme talebine yol açar. Donuk ise, böyle değildir. Onun doğal harekette yükselmesi söz konusu değildir. Fakat yükseğe çıkartıldığında ve doğasıyla baş başa bırakıldığında aşağı düşer, bu ise, kulluğun gereğidir. Yükseklik ise Allah'ın özelliğidir. Çünkü Allah el-Âlîdir (Yüce). Öyleyse taş yükseklikte Allah'a karşı koymaktan çekinir. Bu nedenle yüksekten düşer. Nitekim Allah kendisinden böyle bildirdi. Taşlardan söz ederken *'Onların bir kısmı Allah korkusundan düşer'*[325] demişti. Burada Allah taşın düşüşünü korkudan saydı. Düşmek Allah korkusundan kaynaklanmıştır. Onun müşahedesi de, özü gereğidir. Allah *'Allah'tan kendini bilen kullar korkar'*[326] buyurur. Kim korkarsa, korktuğu kimseyi bilir. Sehl b. Abdullah'ın görüşü budur.

İnsanda donukluk niteliğinden daha üstün bir nitelik yoktur. Ardından bitki ve sonra da hayvani nitelikler gelir. Bu nitelikler ise, bitkilerden daha etkindir. İlahlık iddiasında bulunan insan, donukluk derecesinden uzaklaştığı ölçüde bu yükseklikten ilâhî bir suret kazanır. Bu suret ile de, aslından uzaklaşır. Öyleyse taşlar, gerçek kullardır. Onlar yaratılış asıllarından çıkmamıştır.

Allah, bu taşları suların ortaya çıktığı yer yaptı. Sular, doğal âlemdeki bütün canlıların hayat ilkesidir. Bilgiyle ise, bilgisizlik ile ölmüş insan hayat bulur. Böylelikle taşlar korkuyla bir araya gelir ve kendilerinden bilgi ve hayat arasında nehirler fışkırır. Allah Teala şöyle buyurur: '*Taşların bir kısmından sular fışkırır.*'[327] Bununla birlikte taşlar kasvet ve katılık özelliğindedir. Bu durum, onların kulluk makamındaki güçlerinden kaynaklanır. Dolayısıyla taşlar, kulluklarında sarsıntı geçirmezler. Çünkü onlar, bulundukları yerden ayrılmayı istemez. Bunun nedeni onlarda bulunan ve en üstün nitelikler olan bilgi ve hayattır. Öyleyse Safa'dan Merve'ye koşan -ki bu ikisi taştır- insan taşın hakikatinin gereğini elde eder. Bu ise, korku, bilgi, Allah'ı bilmek ve bu konuda direnç göstermektir. Kim koşar ve bu koşu esnasında bu niteliklerin benzerlerini kendinde bulursa, hiç kuşkusuz, gerçekte koşmuş ve koşmanın neticesini elde etmiştir. Bu durumda ise, koştuğu yerden kalbi Allah ile hayat bulmuş ve Allah korkusuna sahip olmuş, O'nun değerini ve kendisine ve Allah'a ait şeyleri bilmiş bir halde ayrılır. Bunları kendinde bulmayan bir insan Safa ile Merve arasında koşmamıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sa'yin Şartları

Bilginler, Safa ile Merve arasında koşmanın şartlarından birinin hayızdan temizlik olduğunda görüş birliğine varmıştır. Abdest temizliğine gelirsek, bütün bilginler şunu söylemiştir: Abdest almak (*hades*ten temizlenmek), sa'yin şartı değildir. Bu görüşe karşı çıkan ise, Hasan el-Basri'dir.

Bilmelisin ki, daha önce sa'y bölümünde bir takım şeyleri ortaya koymuş, Safa ile Merve'nin hükmünden söz ederken taşın bâtınî yorumundan söz etmiştik. Bilginler, bu ibadette hades'ten temizlenmenin şart olmadığında görüş birliğine varmıştır. Koşan kişi burada sırf kuldur. Bu kulluğu ise, (kir anlamındaki *hades* ile yaratılmışlık anlamındaki *hâdislik* ve *hades* ilişkisinden) hâdisliğiyle (yaratılmışlık) gerçekleşebilir. Hâdisliği olmasaydı, kulluğu geçerli olmazdı. Hâdislikten temiz-

lendiğinde ise, hakikatinden çıkmış, bu kulluktan çıktığı ölçüde de Rablıkta ortaklık iddiasında bulunmuş olurdu. Bu insan, gusül gibi genel anlamda temizlenirse hakikatinden çok daha fazla uzaklaşmış sayılır. Abdest gibi özel bir temizlikle temizlenirse, hakikatine daha yakındır. Uygun olanı benimsemek, hakikat bakımından daha yetkin bir davranıştır.

Bu ibadette temizliği benimseyen kişi şöyle demiştir: Her canlıya hangi şekilde olursa olsun bir fiilin nispeti zorunludur. Taşlardan aslı üzerinde daha fazla kalmış hadis ve yaratılmış bir varlık yoktur. Bununla birlikte Allah, onları korku özelliğiyle nitelemiştir. Bu ise, taşlara nispet edilen bir fiildir ve onların korktuğu söylenir. Taşların bu fiilin kendileriyle ilişkilendirilmesinden -korkudan değil- temizlenmesi gerekir. Bu durumda Allah'tan gerçekte korkmuş olurlar. Aynı şekilde, suyun çıkması da onlarla ilişkilendirilmiştir ve onların bu nispetten de arınması gerekir. Bu nedenle, Hasan-ı Basri bu ibadette temizlenmenin şart olduğu görüşüne varmıştır. Bu görüş ise, tıpkı Hasan (Güzel) ismi gibi, güzel bir düşüncedir. Çünkü Hz. Peygamber Allah'ın ancak temiz bir şekilde ya da abdestliyken zikredilmesini söylemişti ve Safa ile Merve arasında koşarken Allah'ı zikredilmesi zorunludur. Öyleyse temizlikten söz etmek, daha yerindedir. Hasan-ı Basri, bize göre Allah yolunun mensuplarının önderi, sır ve işaret ehlinden biridir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sa'yin Tertibi

Bilginler, sa'yin Kâbe'yi tavaftan sonra yapılabileceğinde görüş birliğindedir. Tavaftan önce sa'y eden kişi, Mekke'den çıkmış olsa bile, geri döner ve tavaf eder. Bunu bilmezse ve umrede ya da hacda eşine yaklaşırsa, üzerinde hac ve kurban ya da başka bir umre kalır. Bazı bilginler, hiçbir yükümlülüğünün olmadığını söylemiştir. Bazı bilginler ise, Mekke'den çıkmış ise geriye dönmeyeceğini, fakat küçükbaş kurban kesmesi gerektiğini söylemiştir ki, ben de bu görüşteyim.

Bilmelisin ki, Allah bizi hacca davet ederken sadece evi ziyaret etmemiz için davet etti. Öyleyse oraya vardığımızda davet nedenimizden başka bir şeyle başlamamamız ve Evi tavaf etmezden önce başka bir şey yapmamamız gerekir. Bize emrettiği bir şeyi yaptıktan sonra ise, tanımladığı tarzda diğer ibadetlere koyuluruz. Bu durum, zorunlu kul olmamız ve kulluktaki makamımıza uyduğumuzda böyledir. Nitekim 'Hac uygulamalarını benden alınız' diyen peygamber de böyle yapmıştı. Allah ise şöyle buyurur: '*Allah'ın peygamberinde sizin için güzel örnek vardır.*'[328] Bir ayette ise '*Allah'ı seviyorsanız, bana uyun, O da sizi sevsin*'[329] buyurur. Hz. Peygamber 'Sünnetimden biraz yüz çeviren kimse, benden değildir' demişti. Böylelikle Hz. Peygamber, Allah'ın bizden bu ibadette istediği şeyi açıklamıştır ki, gerçek yorum budur.

(Koşmayı öncelemenin bâtınî yorumuna gelirsek) Bize göre kulun nazı aşırıya götürmesi, horluk anlamındaki zilletten çıkmaktır. Allah, insanı kendi suretine göre yarattığına göre -ki surete göre yaratılmak izzeti gerektirir- kulun davranışında ihtiyarı olmasını istemiş olmalıdır. Bu iradeyle, dilediğinde suret ile zuhur etmesi mümkün olsun diye -çünkü iradenin bir yerde bir etkisinin olacağını biliyordu-, yükümlü tutulmuştur. Bu nedenle sa'yi öne almış ve şöyle demiştir: Hak bizi evine davet etmiş olsa bile -ki oraya ulaşmamız ve onu tavaf etmemiz bir zorunluluktur- yolumuzda evden başka bir yere uğramayı yasaklamadı. Yasaklamış olsaydı, yasağın sınırında dururduk. Bu konuda susmuş olması ise, serbest bıraktığı anlamına gelir. Bunu bize emrettiğine göre, evi tavaf etmek zorunludur. Nitekim Allah '*Soylu evi tavaf ediniz*'[330] buyurdu. Biz ise, surete göre yaratılmış olduğumuz bir yerde koşmayı önceledik ki ihtiyarın bir hükmü ortaya çıksın. İhtiyar ise, onun makamına vefa göstermek ve ona dikkat çekmektir. Çünkü Allah şöyle buyurur: '*Rabbin dilediğini yaratır ve seçer.*'[331] Biz de ilâhî surete göre yaratıldık ve bu hakikatin de bir sonucunun olması gerekir. Yine de, uygunu, suretin gereği olan ihtiyarı ve seçimi başka bir yerde kullanmaktır. Çünkü gerçek kul olan Hz. Muhammed, daha önce bunu açıklamıştı. Öyleyse koşma tavaftan önce yapılmaz yada koşarken Merve Safa'dan önceye alınmaz. Allah şöyle buyurur: '*Allah'ın peygamberinde Allah'ı ve ahiret gününü umanlar için güzel örnek vardır.*'[332] '*Kim yüz çevirirse Allah zengin ve hamiddir.*'[333] Burada saygıyı öğrenelim diye, edebin gereği olarak bizi kınamamıştır. Bunun yerine Allah, kendisini

insanları davet ettiği şeye muhtaç olmamak özelliğiyle nitelemiştir. Bu davete olumlu karşılık vermenin yararı, bizzat insanlara döner ve Allah ona muhtaç değildir. Bu nedenle sa'yi öne alan kişi, bir ruhsat bulmuştur.

Ayette el-Gani isminden sonra el-Hamid ismini zikretti. Başka bir ifadeyle Allah, dünya ve ahirette bütün övgülere ehildir. Her durumda Allah, övgünün sahibidir. İnsanın surete göre hareket edip onun gücünün gerektirdiği şekilde seçimde bulunması veya zorunlu bir kul olarak hareket etmesi durumu değişmez. Her durumda Allah, övgünün sahibidir. Allah, hal diliyle şöyle der: 'Suretim olmasaydı, seçemeyecektin ve özgür olmayacaktın. Öyleyse benim suretim, seçimin sahibidir, yoksa seçim sana ait değildir.' Bu ise, kul için bir mazerettir. Aynı zamanda bu durum, Allah'ın keremindendir ve burada bir zorlama yoktur. Dolayısıyla bu davranış kınanmaz ve Hz. Peygambere uymamak ve onu örnek almamaya katılmaz. Çünkü daha önce söylediğimiz gibi, Şari bunu engellememiştir. Bu ise, kınamadığı ve övmediği, bilakis hakkında sustuğu için Allah'ın sırlı bir uyarısıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Mina'ya Uğradığında Tevriye Günü Hacı Ne Yapar

Tevriye günü, Zilhicce ayının sekizinci günü Mina'ya çıkarak orada gecelenen gündür. Kişi öğlen, ikindi, akşam, yatsı ve Arife günü olan dokuzuncu gününün sabah namazını Hz. Peygambere uyarak orada kılar. Bütün bilginler, bu davranışın haccın geçerlilik şartı olmadığında görüş birliğine varmıştır. Arife günü olduğunda ise, Arafat'a gider ve orada vakfe yapar. Hacı Kâbe'ye ulaşarak Allah hakkında bir bilgi elde eder, Allah'ın sağ eline musafaha ve biat ederken de Allah ehlinin bu esnada bulduğu şeyleri elde eder. Kâbe'yi tavaf ederken, koşarken ve Mina'da namaz kılarken Allah hakkındaki bilgilere ulaşır. Allah onun adına Harem'de gerçekleşen bilgiyle Hil'de -ki Arafat'tır- verdiği bilgileri ayırt etmek istemiştir. Hil bölgesindeki bilgi, kuldan yasaklamanın kalkmasına sağlar. O ise, ihramlıyken hac için ihrama

girdiği için mahrumdu. Hacı, Arafat'ta ihramlıyken elde ettiği bilgilerle ihramdan çıktığında elde ettiği Allah hakkındaki bilgiyi birleştirir. Allah'ı Harem'de bilmek -ki kişi bu esnada ihramlıdır- benzerin ilişkisini bilmek demektir. Çünkü ihram ile insan engellendiği gibi Harem'de de engellenmiştir. Buradaki durum, Arafat'ın hükmünden farklıdır. Orada insan Hil (helal olan bölge) içinde ihramlıdır. Bu yönüyle Arafat'ta ilişki bakımından daha uzak, güçlük bakımından daha çetin bir haldedir. Çünkü söz konusu olan, bir zıtlık ve ayrım karşıtlığıdır. Hil, hacının ihramıyla Harem olmadığı gibi hacı da o yer Hil'dir diye ihramdan çıkamaz. Dolayısıyla bunlardan birisi diğerini etkilemez. O halde kul ihramlı kaldığı için, engellenmeyle ayrışır. Onda Muhtar Haktan hiçbir özellik yoktur. Hak ise, Hil'de hiçbir şeyin kendisine yasaklanmayışıyla ayrışır: O, dilediğini yapar. Vehim gücü, aklın deliline dayanarak, Hakkın değişmeyen bilgisinin O'nun üzerinde hüküm sahibi olduğunu zanneder. Bu ise, ihtiyarın zıddıdır. Bu durumda yasaklanan kimseye benzer.

Hacı Hil bölgesindeki Arafat'ta vehmin akıl kanıtıyla kabul ettiği yasaklamayı gideren bilgiyi kazanır. Buradaki Allah bilgisinde vehim akılla eşittir. Bu nedenle Allah hakkında kısıtlamaya gider ve O'nu bir şeydeki bilgisinin hükmü altına sokar. Bu ise, bilginin Allah'ın zatına ilave bir nitelik olduğunu, O'nunla var olduğunu, ilgili olduğu şeye göre Allah'ın zatı üzerinde hüküm sahibi olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. 'Allah'ın bilgisi, O'nun zatıdır' diyenler ise böyle düşünmek gereğini duymaz. Bu ise, değerini onu bilenlerin anlayabileceği Allah hakkında şaşırtıcı ve özgün bir bilgidir. Hacı bu bilgiyi elde etmek istediğinde, yolunda Mina'ya uğrar. Burası, 'büyük hac' yeridir. Hacı Arafat'ta durmazdan önce onun tadına varmak ister, çünkü oraya en büyük hac günü olan kurban günü ulaşmıştır. Bu ilk zamanda Arafat'ta vakfe yapanlar Müzdelife'de vakfe yapanlar ile bir araya gelerek hacıların büyük kısmı Mina'da toplanır ve burada namaz kılarlar ve geceler. Böylece gecenin ve gündüzün hükmünü bu konuda tadar. Böylece gündüzün işiyle gecenin tecellisi arasındaki ve namaz vakitlerinde gerçekleşen şeylerde buraya özgü olan durumlar ortaya çıkar. Hacı, vakfe'den oraya döndüğünde bu konudaki zevkinin eşit olup olmadığını veya Arafat ve Müzdelife'nin etkisini nedeniyle halinin değişip değişmediğini öğrenir. Orada gecelemesi ve Mina'da durması ise, gelecekle

ilgili bir bilgi elde etsin diye, bir denenme ve sınanma halidir. Sadece Arafat'ta duran kimse ise, bu bilgiyi elde edemez, çünkü o, böyle bir bilgiye kavuşamaz. Bu kişi, Mina'nın hükmünün Arafat'tan sonra ve Arafat'tan önce değişip değişmediğini bilemez. Bunun nedeni budur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Arafat'ta Durmak

Bütün bilginler Arafat'ta durmanın haccın bir rüknü ve unsuru olduğunda görüş birliğine varmıştır. Arafat'ta durmayan kişiye hac ve küçükbaş kurban kesmek düşer. Biz ise, Arafat'ta durmayanın kurban kesmesi gerektiği görüşünde değiliz. Çünkü o, o umreyle birlikte aynı yıl hac yapmadığı için temettu hacı yapmamıştır. Arife günündeki sünnet, güneş tepe noktasından sapmaya başlamadan önce oraya gitmektir. Güneş batmaya yöneldiğinde ise, imam insanlara hutbe okur, sonra öğlen ve ikindi namazları öğlenin ilk vaktinde birleştirilir. Sonra, güneş batıncaya kadar vakfe yapılır. Nitekim Hz. Peygamber de öyle yapardı.

Haccı yönetmek, en büyük sultanın görevidir ve bu konuda bilginler arasında görüş ayrılığı yoktur. Bu sultan, iyi ya da günahkar (facir) olsun, ardında namaz kılınan kişidir. Namaz kılarken onun iyi olduğu hakkındaki görüşümüzü daha önce dile getirmiştik. İnsan ancak iyi birinin ardında namaz kılabilir ve imam ancak iyi olabilir. Bu meselede şekilci bilginlerin zikrettiği fücur ve fıskın anlamı yoktur. Bu konudaki görüşleri daha önce aktarmıştık.

Bugün içinde yerine getirmemiz gereken sünnet, imamla birlikte namaza gitmektir. Bu yürüyüşte ise, Allah ile Allah karşısında ve marifet gününde Allah'a yürüdüğümüzü dikkate alırız. Çünkü orası Arafat'taki bir mescittir ve orası kulluk mescididir. Mescit, sadece kulluk mekanı olabilir, çünkü secde, eğilmek ve yüksekten aşağı inmek demektir. Bu nedenle secde edene ayaktan yere indiği için 'secde eden' denildi. Arafat mescidi insanın kendisi hakkında bir bilgi verir. Bu bil-

gi, insanın Rabbinin bilgisine ulaşacağı bir basamak haline gelir. Çünkü 'kendini bilen Rabbini bilir.' Bu nedenle ona secde etmiştir. Marifet, sıçrayışta tek bir durumu talep eder ki, o da onun ilgili olduğu şeydir. Başka bir ifadeyle kulun bilgisi ve marifetinin özel anlamda Allah'ın mutlak birliyle ilişkili olmasını ister. Marifetin gerçekte tek bir konusu vardır. Bu ise, kulun bilgisinin ve marifetinin Allah'ın mutlak birliğiyle ilişkili olmasıdır. Şari Teala 'onu bilir' demek yerine bilgiyi gösteren bir şey deseydi -nitekim Arafat da bilgiye delildir- bu bilginin mutlak birlikle ilgili olduğunu var saymaz, başka bir nedenle ilgili olduğunu söylerdik.

Buradan ise, insanın nefsini bilmede birliği yönünden çift oluşunu (imkanın anlamı!) aradığını öğrendik. Onu bildiğinde ise, Hakkın birliğinin bilgisi farklılaşır. Çünkü Bir'i bir bilebilir. Sen çift oluşundaki birliğinde O'nun birliğini bilebilirsin. Burada Şari, bilgide Arafat ismini getirdi. Bunun nedeni, Yaratan'ın mutlak birliğini bilmeyi kastetmiş olmasıdır. Çünkü kişinin zatından başka herhangi bir ilişkide bir birliği yoktur. Bunun tek istisnası, var eden anlamındaki Yaratanın mutlak birliğidir. Bu nedenle onunla övülür ve onu ilahlık iddia eden ya da hakkında ilahlık iddiasında bulunulan kimse ile kendisi arasında ayrım yapmıştır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Yaratan yaratmayan gibi midir? Düşünmüyor musunuz?'*[334] Yaratmada ortaklık gerçekleşseydi, Allah yaratma özelliğini bir övgü görmez ve onu bir kanıt saymazdı. Delil olmada ortak olsa bile, böyle bir şey geçerli değildir. Buradan, Yaratan (olmanın) Allah'a ait mutlak birlik (demek) olduğu anlaşılır, O'ndan başkasına ait bir nitelik olamaz. Bu nedenle Allah'ı Arafat'ta bilmek, mutlak birliğin niteliğidir. Allah'ın bize kendisiyle hitap ettiği (Arapça) dilde marifetin anlamı budur. Bunu öğrendiğinde, marifete ulaşırsın.

FASIL İÇİNDE VASIL

Arafat'ta Ezan

Bilmelisin ki bilginler, Arafat'ta ikindi ve öğlen ezanının ne zaman okunacağı hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre,

hutbenin başı veya büyük kısmı okunduğunda müezzin ezan okur ve imam hutbesini sürdürür. Bir kısmına göre ise, imam ikinci hutbeye başladığında, bir kısmına göre, imam minbere çıktığında ezan okunur. Müezzin ezanı Cuma namazının ezanı gibi okur. Ezan tamamlanınca, imam ayağa kalkar ve hutbe okur. Günümüzde böyle hareket edildiğine tanık oldum. Bu, Ebu Hanife'nin görüşü iken birinci görüş Malik'in mezhebi, ikincisinin Şafii'nin görüşü olduğu söylenmiştir. Malik'in ise, Ebu Hanife gibi düşündüğü aktarılmıştır. Bu görüşü İbn Nafi, Malik'ten aktarmıştır.

Konuyla ilgili hadis şudur: Hz. Peygamber, insanlara hutbe irat etmiş, sonra Bilal ezan okumuş, sonra peygamber kalkmış ve arada nafile namaz kılmaksızın öğlen ile ikindi namazlarını birleştirmiştir (cem').

Ezan, bir zikir değil, bildirmedir. Bazen ise, (içerdiği) zikir nedeniyle zikirle bildirim olabilir. Bu durumda ezan, iki hayye-ala'nın (haydin namaza, haydin kurtuluşa bölümleri) dışındaki kısımlarıyla zikirdir. Bu ikisi ise, belirli bir ibadete çağırmayı ifade eder. Fark halinde cemi (birleştirmesi) dikkate alan kimse, bu iki namaz için tek bir namaz ve iki kameti gerekli görür. Öğlen ve ikindi namazlarında farkı dikkate alan kimse ise, birlikte ayrım (cem'de fark) hükmünü dikkate almış ve şöyle demiştir: İki ezan ve iki kamet lazım! Bu nedenle görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bazı bilginler, iki ezan ve iki kameti gerekli görmüşken bazıları tek ezan ve iki kametin gerektiğini söylemiştir. Namazı dikkate alan kimse, onu hutbeden sonraya bırakırken hutbenin dinlenmesini önemseyen, onu önce alır. Bazı bilginler ise, ezanın ezan formunda Allah'ı zikretmek olduğunu söylemiştir. Söz gelişi müezzinin söylediğini tekrarlaması emredilmiş bir insan, ezanı (müezzinin ardından) tekrarlarken, Allah'ı zikretmektedir, yoksa ezan okumamaktadır. Çünkü müezzinin sözünü tekrarlayan kimsenin müezzin olduğu söylenmez. O, ancak ezanının formuyla zikir yapmaktadır. Bu kişi, hutbe esnasında ezan okumayı dile getirir. Durum karinesiyle ise, insanların o gün Arafat'a yönelmesi yeterlidir. Onların o günde kendilerine gerekli fiillere önem göstermekten başka bir fiilleri yoktur. Bu fiillerden birisi de, hutbe dinlemek ve namaz kılmaktır. Bu nedenle, bilmeyene namaz vaktinin girdiğini hatırlatmak amacı taşıyan 'bildirme'

anlamındaki ezanın dışında, ezana gerek duyulmaz ve bu nedenle de ezan zikir haline gelir.

Çünkü Allah yolunda zikir, sözle sınırlı değildir. Bilakis o, kulun fiillerini de içerir. Bu durum, bütün fiillerinde Allah'ın başarısıyla kul rızıklandığında böyledir, Kul, bu durumda vacip veya mendup bütün fiillerini Allah'a itaat yerine getirir. Bu davranış ise, Allah'ı zikretmek diye isimlendirilir. Bu fiildeki zikir, onu Allah'ı adına olduğunu söylemesidir. Allah'a yaklaşmayla niyetiyle yapıldığı için, zikir diye isimlendirildi. Hz. Aişe şöyle der: 'Peygamber her durumda Allah'ı zikrederdi.' Öyleyse zikir, uyanıklık, uyku, hareket ve durağanlıktaki bütün fiilleri içerir. Burada Aişe, Peygamberin bütün eylemlerini kastetmektedir. Hz. Peygamber, bütün hallerinde Allah'a yakınlaştırıcı bir durumdaydı, çünkü Allah 'kendisini zikredenlerle oturur.' Öyleyse Allah için yapma veya terk etme tarzındaki bütün ibadetler, Allah'ın zikrinin parçasıdır. Başka bir ifadeyle onlarda Allah zikredilmiştir. Allah'tan dolayı veya belirlediği tarzda o fiiller yapılmış veya bırakılmıştır. İşte Allah'ı bilen başarıya erdirilmiş kimselerin zikri budur.

Bilginler, imam Arife günü namazdan önce hutbe okumadığında namazının caiz olduğunda görüş birliğindedir. Buradaki durum, Cuma'dan farklıdır. Bu fark, Cuma namazı ile Arafat'taki namaz arasındaki farklardan biridir. Peygamberin yaptığı şey, namazdan önce hutbe okumaktı. Bilginler, bu namazda okumanın açıktan değil, gizli olduğunda da görüş birliğindedir ki, bu da Cumadan farklıdır.

O gün hatip, kulun kalbinde Hakkın öğütçüsü ve vaizidir. Kulun organları ise, bu hutbeyi dinlemek için bulunan cemaate benzer. İmam onları Allah'a itaate teşvik eder. Bu yerde Allah'ın önünde dursunlar diye kendilerini çağırmasını, insanların kıyamet günü Rablerinin huzurunda durmasını hatırlatmak demek olduğunu insanlara bildirir. Bugünde Allah'ın kendilerine bunun kıyamet günü gelişinden farklı bir şekilde geleceğini bildirir. Kıyamet günündeki geliş, ayırma ve hüküm vermek, simalarıyla fırkaların birbirinden ayrışmasını sağlamak amacı taşır. Arife günü gelişi ise, o yerde bulunanlar adına mağfiret, merhamet, ihsan ve nimetlendirme amacı taşır. İlahi ihsan o gün ehline, başka bir ifadeyle hac için ihrama girenlere ulaşır. Bu ihsan, orada hacı olmadığı halde o gün duran (vakfe yapan) ortaklarına da ulaşır. O hal-

de, onların hükmü kendileriyle birlikte oturanın bedbaht olmadığı bir toplulukla oturan kimselere benzer. Allah Teala, zikir meclislerine katılıp oraya zikretmek için değil de bir ihtiyacı nedeniyle gelenler hakkında meleklerine şöyle der: 'Zikir meclisindekiler, kendileriyle birlikte oturanların bedbaht olmayacağı kimselerdir.' Böylelikle Allah'ın mağfiret ve hoşnutluğu hepsini kuşatır. Allah Arafat'ta vakfe yapmış olmaları yönünden hacıların hak etmiş oldukları ücreti katmerleştirir. Bütün bunları kul, kendi nefsine hissettirir.

Bu gün yaptıkları ibadet Allah'a şükür olsun diye, hatibin insanlara bayla bir ilâhî ihsanı hatırlatması gerekir. Bu durumda onlar, Allah'tan elde ettikleri nimetin karşılığında içinde bulundukları tozlu topraklı hali ve çektikleri yorgunluğu unutur.

Hutbe tamamlandıktan sonra namaza kalkılır. Orada, çıplak ve yalın ayak dikişli elbiselerden soyunmuş, başlarını kazımış, ayakları üzerinde yüce Rabbin önünde durur bir halde Arafat'ta duran kişinin namazı gibi namaz kılarlar. Böylelikle onlar, hep birlikte, o gün âriflerin namazını kılarlar. Bu konuda şu dizeleri söyledik:

Âriflerin namazı huşu duygusuna sahiptir
Miskinliği, zilleti ve yoksulluğu vardır!

Onu kılan, müşahedede tektir
Şehadetinde onun üzerinde bir zorlama vardır.

Bu gün hacının namazında kendisiyle Rabbi arasındaki özel hali, okumasını gizli yapmasını gerektirir. Bu ise, o mertebede Hakka gerçek anlamda ulaştığını hissettirmek için içinden gizlice zikretmektir. Çünkü onu içinden zikrettiğinde -ki Kuran bir zikirdir- Hak da kendisini zikreder. Kul ise Hakkın kendisini zikrettiğini fark edemez. Çünkü Allah kulu içinden zikrettiğinde, onu hâdisliğin (yaratılmışlık) bulunmadığı ezeli bir mertebede zikretmiş demektir. Bu zikirle kul için ezelde bir bulunuş gerçekleşir. Hak, onu kendisinde zikrederek hazır bulundurmuştur. Kul Hakkı bir toplulukta zikrettiğinde, hadislik mertebesinde zikretmişti. Hadislik ise, kulun niteliğidir. Öyleyse buna konum bakımından sadece özel zikir olmasını eklemiştir. Arafat, yüce bir

yerdir. Bu nedenle, bu mertebenin gerçekleşmesini sağlamak için, oradaki okuma namazda içten yapılmıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Mekkeli İmamın Durumu

İmam Mekkeliyse, şu konuda görüş ayrılığına düşülmüştür: İmam burada, Mina'da ve Müzdelife'de namazı kısaltır mı, kısaltmaz mı? Bazı bilginler, burada kısaltmanın zorunlu olduğunu düşünür. Onlara göre imamın Mekkeli veya o yerli olup olmaması durumu değiştirmez. Bir kısmı, ancak yolcu olduğunda kısaltabileceğini söylemiştir.

Yolculuğu dikkate alan bilgin, namazda birlik makamında Hak ile konuşmayı kast ederek, mutlak birliği yönünden kendisinde Hak ile konuştuğu rekatı Hakka ait sayar. Kendisinde kulun birliği yönünden Hak ile konuştuğu ikinci rekatı ise, kula ait sayar. Söz konusu birlik sayesinde kul, bu fiil tek bir şeye ulaştığı için, Arife gününde Hakkın mutlak birliğini tanır.

İmamın (eksik değil) tam kılmasını kabul eden bilgin, iki rekatı da Hakka ait sayar: birincisi zatı, ikincisi belirli-özel bir bağla bize bilinir olması yönünden Hakka aittir. Söz konusu bağ, Hakkın bizim tarafımızdan bilinir olma özeliğiyle nitelenmesini gerektirir. Çünkü bizim dışta varlığımız olmadığı için, daha önce bilinir olmakla nitelenmemişti. Dolayısıyla O'nu bilmek isteyecek kimse de yoktu. Bu kişi, diğer iki rekatı dikkate alır: Birincisi, dış varlığı yönünden kulun zatına ait iken ikinci rekatı mümkün olması yönünden kula aittir. Bunu, kendisine mensup oluşu bakımından onun varlığını tercih edecek birisine muhtaçlığı ortaya çıkartır. Söz konusu şey ise, delilin bilinmesidir. Müşahedede de bir delildir, çünkü o, görülen hakkında bilgiye ulaştıran bir yoldur. Fikir ise, müşahede etmese bile, aklın bağımsız olarak Allah hakkındaki bilgiye ulaştıran bir yoldur.

İşte Arafat mekanının gereğine göre, namazı tam ya da eksik kılmanın sırrı budur. Bu veri, bu yerde namazda gerçekleşen Allah'ı bilmeyle ilgilidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Arafat'ta Cuma

Bilginler, Cumanın (Arafat'ta) farz olup olmadığı ve ne zaman farz olduğu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı Cuma'nın Arafat'ta farz olmadığını söylemiştir. Bunların bir kısmı ise Cuma'nın vacip olabilmesi için Arafat bölgesinden kırk adamın bulunmasını şart görmüştü. Bazı bilginler ise, şunu ileri sürmüştür: Hac emiri Mina'da veya Arafat'ta namazı bırakmayanlardan ise -her ikisinde de tesadüf ederse- Cumayı insanlara kıldırır. Bazı bilginlere göre, hac emiri Mekke valisi ise insanlara Cuma kıldırır. Benim görüşüm de budur. Bana göre hac emiri yolcu veya yerleşik olsa bile insanlara Cuma namazı kıldırır. Orada bulunanların sayısının çok veya dilde 'topluluk' adı verilen sayıdan az olması durumu değiştirmez.

Bu yorumu yazdığım gece, bu bölüme uygun bir vakıa gerçekleşti: Uykumda meleklerden birini görüyordum. Bana üzerinde toz bulunmayan ve parçaları sıkıştırılmış bir toprak kesiti verdi. Uzunluğu bir karış, genişliği bir karış, derinliğinin ise sınırı yoktu. Elimde bulunduğunda, onu şu ayet (şeklinde) gördüm: '*Her nerede bulunursanız, yüzlerinizi onun tarafına çevirin ki, insanların sizin üzerinizde bir kanıtı olmasın.*'[3335] Bu ayetin '*Bana şükredin, nankörlük etmeyin*'[3336] kısmına kadar konuyla ilgiliydi. Şaşırdım, bana verilen şeyin bu ayetlerin aynısı olduğunu inkar edemiyordum, fakat onun bir toprak parçası olduğunu da inkar edemiyordum. Bunun üzerine bana şöyle denildi: 'Kuran böyle indirildi ya da Muhammed'e böyle indirildi.'

(Rüyamda) Hz. Peygamberin bana şöyle dediğini görüyordum: 'Kuran bana da böyle indirildi. Sen de onu zevk yoluyla al. Gerçek de öyledir. Acaba burada bulduğun şeyi inkar edebilir misin?' 'Hayır' de-

dim, O işin mahiyeti hakkında hayrete düşmüştüm, en sonunda halin bana baskın gelmesi nedeniyle şu dizeleri söyledim:

Sadece hayret vardır
Her tarafıma ve parçama hakim

O da benim bir parçamdır artık
Vallahi, başka bir söz yok

Gözümün tanık olduğu budur
Kendimden başkasını görmüyorum, O da ben değildir
Bu onun tecelligâhı, şu da benim perdemdir.

Dedim ki: (Ayet ile bu toprak arasındaki ilişki anlamında) Bu, Cebrail'in Hz. Peygambere cilalı bir ayna suretinde getirdiği Cuma'ya benziyor. Aynada bir nokta vardı. Cebrail kendisine şöyle demişti: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Bu Cuma'dır, burası da ondaki bir saattir.' Hadis meşhurdur. İlahi işlerin ne kadar garip, onların duyusal kalıplardaki tecellisinin ne kadar tuhaf olduğuna bakınız! Bu ise, bizim ile Hak arasındaki işin irtibatına delildir.

Hepsi Haktır, hepsi halktır (âlem, yaratılmış).
Gördüklerinizin hepsi Haktır

Yakından işi içerir.
Onun dilde bir sözü yoktur

Hepsi ve gördüğünün misli
Varlıkta, doğrudur (ve Haktır).

Toplayıcı vakıanın yardımı sona erdi. Şimdi konumuza dönebiliriz. *'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'*[3337]

Hac ilâhî bir nidadır. *'İnsanlara haccı ilan et.'*[3338] Cuma da ilâhî bir nidadır. *'Cuma günü namaza çağrıldığınızda Allah'ı zikre koşun.'*[3339] Böylelikle, bu ikisi arsında bir ilişki gerçekleşti. Cemaat mevcut olduğuna göre Arafat'ta Cumanın kılınması da vaciptir. Onun bırakılmasına, bilhassa da hakikatler kendisini teyit ederken kılınmamasına yol yoktur. (Cuma kelimesinin anlamı olan toplamdan meseleye bakarsak) Bir var-

lık ancak akledilir bir toplamdan meydana gelebilir. Herhangi bir varlık dışta bu tanımları ortaya çıkartan hakikatlerin toplamı olarak bulunmuştur. Hadis (sonradan olan) şeyin varlığı, dine veya akla göre -ki Allah'ın dışındaki her şey hâdistir- ancak zat, irade, bilgi, kudret, ilim ve hayat niteliklerinden meydana gelebilir. Aynı şekilde, hadis bir şey irade, söz ve emirden meydana gelir.

(Cuma'nın anlamı olan) Toplanmanın diğer bir yönü şudur: Hâdis olan şey (yaratılmış), ilâhî iktidar ve mümkünün kabul özelliğinden meydana gelir ki bu ikisi zorunludur. Öyleyse, bir toplam zorunludur. Bu durumda toplam, varlıkların yaratılışında dince sabittir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, akla göre de bu sabitti. Öyleyse yaratılışta ve varlıkta birlik, ancak 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesinde düşünülebilir. Bu ise, mertebenin ve çokluğun birliğidir.

Mutlak birlik akıl ve nakle göre ancak toplamın birliği karşılığında kullanılabilir. Başka bir ifadeyle delilin verisine göre, nispetlerin (bağlar) veya sıfatların veya başka bir şekilde ifade edilen şeylerin toplamının birliği söz konusu olabilir. Her nispetin veya sıfatın başkalarından ayrışmasını sağlayan bir birliği vardır. Dinleyen veya öğrenende bir hakikati (diğerlerinden) ayırt etmek isteyen kişi, dinleyenin bildiği hakikatlerin toplamıyla bunu yapabilir. O halde bundan daha garip bir bilgi yoktur, çünkü her varlıkta birlik akledilir halde bulunur. Hâdis bir varlık ise, ancak toplamın varlığıyla meydana gelebilir ki, bu da büyük bir hayreti muciptir.

İşin hayreti hayrettir.
Hayret başkasında ise gayrettir.

Bu nedenle Hak, imanda bizden ancak özel anlamda ilahı birlememizi talep etti. Bu ise, Allah'tan başka ilah olmadığını bilmektir. Sonra, şöyle buyurdu: 'Rahman ve Rahim'dir.' Burada, bu hükmü gerektiren bir toplam yoktur. Öyleyse, burada bu güzel ve anlamları farklı isimlerle isimlendirilenden başka, bu hükmü gerektiren bir şey yoktur. 'Bu hüküm' derken, ilah olmayı kastediyoruz. Söz konusu anlamlar ise, dış varlığında mümkünün muhtaç olduğu şeylerdir.

İş belirttiğimiz gibi olunca, vakti ve şartı geldiğinde Arafat'ta Cuma kılmaktan daha zorunlu bir vacip olamaz!

Âlemde 'Bir'den bir çıkar' diyenden daha cahilini bilmiyorum. Bununla birlikte bu görüş sahibi nedenselliği de benimser. Bir şeyin bir şeyin illeti olmasının anlamı, onun şeylik anlamından farklıdır. Nispetler (bağlar) ise, toplamın yönleri arasındadır. O halde bu görüş sahibi, hakikatlerden ve güzel isimlerin sahibini bilmekten ne kadar uzaktır! Dikkat ediniz! Hakkın ehli olan din mensupları bu meluh ve mümkünü var eden için ilahlık nispetini dile getirdi. İlahlık nispeti ise, zatın anlamından farklıdır. Öyleyse mutlak birlik, akledilir bir şeydir. İbare ise, onu bir toplam olarak dile getirebilir, akıl kendisini bilir. Bu ise, toplamın birliği ve mutlak birliğidir.

Dikkat ediniz! İlahi tecelli mutlak birlikte gerçekleşmez. Mutlak birlikten başka bir şey ise yoktur. Şu halde kendinde toplamın bulunmadığı bir birliğin etkisi düşünülemez. Güneşten daha açık bir konuda akılların bilgisiz kaldığına hayret ediyorum. Bu görüş sahibi şöyle der: Bir'den bir çıkar. Sonra da şöyle der: Hak her bakımdan birdir. Halbuki bu kişi nispetlerin başka bir mezhepte ise sıfatların Hakkın bir yönü olduğunu dile getirir. Öyleyse her bakımdan bir nerede kaldı?

Allah'tan daha iyi kimse Onu bilemez. Halbuki O, birliği ancak toplamın birliği olarak dile getirdi. Bu ise, kendisine ait ilahlığın birliğidir. Bu noktada Allah şöyle buyurur: *'O kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. Gaybı ve şehadeti bilendir. Rahman ve Rahimdir. O, kendisinden başka ilah olmayandır. Meliktir, Müheymindir, Aziz'dir, Cebbar ve Mütekebirdir. Allah koştukları ortaktan münezzehtir. O, Yaratan, Bari ve Musavvirdir. En güzel isimler O'na aittir.'*[340] Bu güzel isimler, doksan dokuz isimdir. Her isim biriciktir ve her ismin anlamı diğerinden farklıdır. Bununla birlikte bütün isimlerle isimlendirilen, tektir., Şu halde Allah'ı Allah'tan başkası tanımadı.

Allah'ı Allah'tan başkası bilmez, dikkat ediniz
Hakikat birdir, hüküm değişir

Akıllarından başkasını bilmeyenlere söyleyiniz:
İşte size içilecek bir su (bilgi), yudumlayınız.

Sakın ha, şunu iddia etmeyip durmayın:
Aklın delilinden başka bir şey yoktur.

Böyle iddiada bulunmayınız
Keşf sizi bu bilgiye götürür ve keşften ayrılınmaz.

O halde kendiliğinde Bir'i arayan kimse, ancak hayrete düşer. Çünkü o, arayan ve arananda bulunan çokluk ve toplamdan ayrılmayı beceremez. İnsan kendisini arayan, aradığını aranan diye nitelerken nasıl olup da çokluğu reddedebilir?

Arife günü, insanların kendisinde toplandığı ve görünen bir gündür. Hakkın o günü dünyada öne almasının nedeni, belirli süresinin sona ermesini sağlamaktır. Allah ahiret hakkında şöyle der: *'O insanların kendisinde toplanacağı gündür. O gün görülürdür. O, ancak belli bir süreye kadar ertelenebilir.'*[341]

Arife günü, genel ve kapsayıcı mağfiret ve bağışlanma günüdür. Cuma günü de buna eklendiğinde, ihsan ve mağfiret üstüne mağfiret; bayram üstüne bayram! İmama en yaraşır ve en layık davranış, o gün Cuma namazını kıldırmaktır. Çünkü bu günde kılınan Cuma namazı, meşru namazların en üstünüdür. Bu namaz, ilk yerde kılınan namaz olduğu gibi onun ikincisi olmayan bir önceliği vardır. Bu nedenle dince kendisi adına ilâhî mağfiretin sabit olduğu kimsenin onu kılması gerekir. Bu nedenle, zâhirde ve bâtında temizlenir. Böyle bir insan, Allah'tan perdelenmeyle her türlü günahtan arınır.

Arife günü toz-toprak içinde kalmak, korkmak, yakarmak, dua etmek ve yakarış günüdür. Bu nedenle gününde bulunulduğunda Cuma namazı farzdır ve böylelikle bir bayram günü olur: Arife bayramı ve Cuma bayramı. İmam namazı kıldırmadığında ise, tek bir bayrama erilir ve artık Cuma günü olmaz. Bilakis bu hüküm Cuma namazı kendisinde kılınmadığı için, ondan alınır. Bu durumda ilk ismini yitirmiştir ki, o *urûbe*'dir. Dolayısıyla artık ne Cuma ne urûbe vardır! Bâtınî mertebeyi dikkate aldığında ise, ilk ismi olan urûbe kendine döner. Dikkatini çektiğimiz hususta Cuma ismini yitirmesine dikkatini ver! Bu günün bu adla isimlendirilmesinin nedeni, insanların tek bir imamın etrafında toplanmasıdır. Nitekim biz de varlığımızda bir ilahın etrafında toplanırız. Hidayet eden Allah'tır!

Altmış yedinci kısım sona erdi, onu altmış sekizinci kısım takip edecek.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ALTMIŞ SEKİZİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Gündüz ve Gecesinde Arafat'ta Vakfenin Vakti

Bilginler, şu konuda görüş birliğindedir: Hz. Peygamber Arafat'ta zeval vaktinden sonra durmuş, öğlen ve ikindi namazını kıldıktan sonra namazgahından kalkmış, güneş batana kadar dua etmişti. Güneş battığında ise, Müzdelife'ye ayrılmıştı. Bilginler şu konuda da görüş birliğine varmıştır: Zeval vaktinden önce Arafat'ta vakfe yapan biri, Arafat'tan ayrılmış olsa bile bu önemsenmez. Bu kişi, geriye dönmese veya zevalden sonra durmasa veya fecir doğumundan önce o gece vakfe yapsa bile, haccı yerine getirmemiş sayılır.

Bilmelisin ki, Araplar ve onların kullanageldikleri takvim ve zaman anlayışında gece gündüzden öncedir. Bu, asla göre yapılan bir değerlendirmedir. Zamanın yaratıcısı -ki Allah'tır- şöyle buyurur. *'Geceden gündüzü çekip çıkartmamız onlara bir örnektir.'*[342] Burada Allah, geceyi asıl yapmış, tıpkı koyunun derisinden soyulması gibi, gündüzü ondan çıkartmıştır. Öyleyse ortaya çıkma geceye aittir. Gündüz ise, gecede gizlidir. Bu durum, koyunun postunun onun üzerinde bir örtü olarak gözükmesine benzer. Sonunda koyun, o posttan soyulur. Hak da şehadeti gaybten, varlığımızı yokluktan çıkarttı.

Arapların (zaman) bilgisi, (bu yorumla) Arap olmayanlarınkinden üstündür. Çünkü güneş takvimine göre hareket edenler, gündüzü ge-

ceye öncelemiştir. Onların ise, başka bir ayetle benzerlikleri vardır ki, bu ayette Allah *'Bir anda onlar karanlıkta kalır'*[343] buyurur. 'Bir anda' anlamındaki *iza* edatı, şimdiki veya gelecek zamanı gösteren bir edattır. Bir şeyin karanlıkla nitelenmesi, bu ayette gecenin var olmasına bağlıdır. Öyleyse gündüz onun üzerinde bir örtüdür, sonra ondan çıkartılır, yani soyutlanır ve onlar karanlıkta kalır. Başka bir ifadeyle hükmü karanlık olan gece ortaya çıkar ve insanlar karanlıkta kalır.

Mümkün mevcut olsa bile, yok hükmündedir. Arapların söylediği en doğru söz olan bir mısrada şair Lebid şöyle der:

Dikkat ediniz! Allah'tan başka her şey batıldır

Batıl ise yokluktur.

Arap olmayanların zamanla ilgili bu yaklaşımları, Arap örfünde Arafat günü ortaya çıktı. Araplar ve (onların adetini dikkate alan) şeriat, Arafat'ın gündüzünü gecenin ardına bırakmıştır. Nitekim Arap olmayanlar da böyle yapar. Öyleyse Arap örfü, Arife gecesini Arife gününün gelecek gecesi sayar. O gecenin sabahı ise, onuncu gün olan kurban günüdür. Araplara göre diğer zamanlarda gece, sabahını teşkil eden güne aittir. Arap olmayanlarda Cuma gecesinin sabahı, Cumartesidir. Böylece Araplar ve yabancılar, bu geceyi gündüzün ardında bırakmada görüş birliğine varmıştır. Bunu ise cem' (birlik, toplanma) diye isimlendirilen Müzdelife makamı gerektirir. Orada Araplar ve Arap olmayanlar, tek bir hükümde bir araya gelerek Arife gecesini önceki güne ait sayarlar. Bunun nedeni, Şari'nin şöyle buyurmuş olmasıdır: 'Fecirden önce cem' gecesinde Arafat'ta durma imkanı bulan, hiç kuşkusuz, hacca yetişmiş demektir.' Başka bir hadiste ise Peygamber 'Hac Arafat'tır' buyurur.

Her gün gecesiyle tamamlanır. Araplarda bu, güneşin batımından tekrar batımına kadar sürerken Arap olmayanlara göre güneşin doğumundan doğumuna kadarki süredir. Arife ise, böyle değildir. O, günün dörtte üçünden yaklaşık iki saat fazla bir gündür. Bu gün güneşin batmaya yönelmesinden fecrin doğumuna kadarki süredir. Bu süre, Arife gününün zamanının bilinen günden güneşin doğumundan zeval vaktine kadar olan süre kadar eksiltir. Bunu nedeni şudur: Arife, Allah'ın bize vacip kıldığı kendisini bilme makamı sayılmıştır. Allah'ın zatını ve ilah olması bakımından kendisine zorunlu nitelikleri bilinceye

kadar O'nu bilenlere bu adı vermemeliyiz. O'nu bu şekilde bildiğimizde ise, kendisini bilmiş sayılırız.

Allah'ı bilmek, iki yarım teşkil eder: Birinci yarım zatı bilmek, diğer yarım ise, O'nun ilah olduğunu bilmektir. Onu araştırdığımızda ise, akli delillerle araştırır ve şerî delillere yöneliriz. Zatın varlığını ispat eder, hakikatini ise bilemeyiz. Ardından ilahlığın O'na ait olduğunu ispatlarız. Bu ise, marifetin yarısıdır. Çeyrek ise, O'nun varlığıdır. Başka bir ifadeyle, kendisine ilahlığın nispet edildiği zatın varlığıdır. Dördüncü çeyrek ise, O'nun hakikatini bilmektir. O halde, O'nun hakikatinin bilgisine ulaşmamız mümkün değilken O'na ulaşmak da mümkün değildir. Bilemediğimiz çeyreğe ilave şey ise, kendisine nispet ettiğimiz hükümleri bilmeyişimizdir. Biz nispet olması yönünden bir nispeti bilsek bile, hiç kuşkusuz, nispetin sahibini bilmediğimiz için bu özel nispeti de bilemeyiz.

Böylelikle marifet, güneşin zeval vaktinden fecrin doğumuna kadarlık süreyi içermiştir. Fecrin doğumundan güneşin doğumuna kadarki süre ise, nispeti bilemeyiz. Güneşin doğumundan zeval vaktine kadar ise -ki günün dörtte bildiridir- zatı bilemedik. Öyleyse Arife günü Allah hakkındaki bilgiden zamanının verdiğini vermiştir. Bunu bilmelisin!

Allah'ın zatını bilmek, bütün bilinenleri bilmek derecesinden daha eksiktir. Bir şeyi hakikatiyle bilemesek O'nu bilmemiş sayılırız. Zatın birliğini zat olarak değil, (mümkünlerin kendisine) dayanması bakımından bildik. Bu bağlamda ilahlığın O'nunla ilişkisini de öğrendik, fakat ilişkinin niteliğini bilemedik. Bu da bilginin yarısıdır. Bu yarım ise, iki çeyreği içerir: Birinci çeyrek, selb ve tenzih niteliklerini bilmek; ikinci çeyrek ise, fiil ve nispet niteliklerini bilmektir.

Öyleyse Allah hakkında elde ettiğimiz şey, bilginin dörtte üçüdür. (Bir çeyrek bakımından ise, O'nu hiçbir şekilde bilemeyiz). Bir çeyreği ise, hiçbir zaman bilemeyiz. Çeyreğe ilave olmaya uygun olarak kalan marifet ise, fecrin doğumundan güneşin doğumuna kadarki süredir. Bu bölüm, Hakkın kendisini nitelediği teşbih niteliklerinin kendisiyle ilişkisini bilmeyişimize benzer. Dolayısıyla biz, bunun Hakka nasıl nispet edildiğini bilemeyiz. Bununla birlikte ona inandığımız gibi içeriğini bilmeden de bu hükmü Allah adına -keyfiyetinin bilgisine kendisine

bırakarak- ispatlarız. İşte bu, günün çeyreğine ilave şeyin karşılığındadır. Bu nedenle Arife günü, diğer günlerden eksiktir. Öyleyse Arife gününün zeval vaktinden fecrin doğumuna kadar sürdüğünü iyice öğrenmelisin.

FASIL İÇİNDE VASIL

İmamdan Önce Arafat'tan Ayrılan İnsanın Durumu

İslam bilginleri, zeval vaktinden sonra Arafat'ta durup imamdan önce ve güneşin batımından sonra oradan inen kimsenin durumu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre bu kişi Arafat'ta durmuş sayılır, çünkü o Arafat'ta geceyle gündüzü bir araya getirmiştir. Güneşin batımından önce ayrılırsa, bazı bilginlere göre kan borcu varken, bazı bilginlere göre yükümlülüğü yoktur ve haccı tamdır. Benim görüşüme göre ise, hiçbir yükümlülüğü yoktur. Onun haccı, rükünleri bakımından tam, pratikleri bakımından eksiktir.

Farz olmayan konularda Peygambere uymayla ilgili bir hususu terk eden kişi, terk ettiği şey ölçüsünde Allah'ın sevgisinden yoksun kalır. Ya da o, tam olarak Peygambere uymadığı için Allah'ı sevmek iddiasında kendisini yalanlamış sayılır. Allah yolunun ehline göre bir insan, bütün işlerinde Peygambere uysa ve farz olmayan hususlardan birinde bile peygambere uymamış olsa, gerçekte uymuş sayılmaz. Kendisine uyup uymamanın serbest bırakıldığı hususlarda bile Peygamberin sünnetine uymasa, yine uymuş sayılmaz. Böyle bir insan Peygambere değil, kendi arzusuna uymuştur. Bununla birlikte uyma gerçekleşmediği için zorunlu kılan nedenler de ortadan kalkar. Bu, bizce bir kabuldür.

Allah Teala Hz. Peygambere şöyle buyurur: '*Ey Muhammed ümmetine de ki: Allah'ı seviyorsanız, bana uyun.*'[344] Burada Allah, uymayı bir kanıt saydı. Halbuki herhangi bir konuda uymayı söylemedi. '*Allah da sizi sevsin.*'[345] Allah şöyle buyurur: '*Sizin için Allah'ın peygamberinde en güzel örnek vardır.*'[346] Bu ise, uyma demektir. Başka bir ayette ise '*Ahdimi yerine getirin*'[347] -ki kast edilen Allah'ı sevmek iddiasıdır- '*Ben de si-*

ze olan ahdimi yerine getireyim.'[348] Bu ise, Hakkı sevme iddianıza karşı O'nun da sizi sevmesidir. Allah onların doğru sözlü olmalarının delilini, Allah'ın kendilerini sevmesi saymıştır. Allah'ın onları sevmesi ise, uymanın delilidir. Uymak ne kadar eksikse sevgi de o kadar eksilir. Allah ehline göre peygambere uymak, eksiklik kabul etmez. Özür ise, onu eksiltemez, çünkü özür halinde insan, herhangi bir konuda uymadan Allah tarafından engellenmiştir. Dolayısıyla böyle bir durumda Hak onun yerini alır.

HİKAYE

Ebu Yezid bu konuda şöyle der: Anneme karşı yaptığım iyiliklerde nefsimin arzusunu değil, bana anneye iyilik yapmamı emreden şeriatı yüceltmeyi hedeflediğimi zannediyordum. Bu nedenle de içimde büyük bir haz duyuyor ve hazzın -nefsime uymaktan değil- Hakkı yüceltmiş olmaktan kaynaklandığını zannediyordum. Annem soğuk bir gece bana şöyle dedi: 'Ebu Yezid! Su getir.' Kalkıp hareket etmek bana ağır geldi ve şöyle dedim: 'Allah'a yemin olsun ki, benden yapmamı istediği şeyin verdiği güçlüğü bana kolaylaştıran şey, farkında olmadığım bir yönden nefsimde gördüğüm arzuya uyma duygusuydu.' Bunun üzerine Ebu Yezid amelini geçersiz saymış ve onu sahiplenmemiştir.

Ebu Yezid şöyle devam eder: 'Zorlanarak kalktım ve kaseyi anneme getirdim. Bir de baktım ki, annem uyumuş. Elimde kaseyle uyanıncaya kadar başucunda bekledim, sonra kaseyi ona uzattım. Şiddetli soğuk nedeniyle parmağımdan kopan deri kasenin kulpuna yapışmıştı. Annem ise üzüldü.'

Ebu Yezid şöyle der: 'Nefsime dönerek şöyle dedim: Yaptığın ibadette ve peygambere uyarkenki dinçliğinin Allah sevgisinden olduğunu zannettiğin ibadetin boşa çıktı! Allah kendisine sevimli bir şeyi yapman için seni yükümlü tutmuş, onu sana farz kılmış v eseni teşvik etmiştir. Sevilenin emrettiği her şey, seven için güzeldir. Allah'ın insana emrettiği şeylerden biri de -ey nefsim- annene iyilik ve ihsanda bulunmaktı. Seven ise, sevdiğinin hoşlandığı şeyi yerine getirmekten haz alır. Gördüm ki, tembelleştin, yere çakıldın ve su istemeyle ilgili anne-

nin isteğini yerine getirmek sana ağır geldi. Tembelce ve ağırdan alarak kalktın. Anladım ki, tembellik ve ağırdan alarak değil, heyecan ve coşkuyla yerine getirdiğin bütün amelleri, Allah için değil o amellerdeki arzum nedeniyle yerine getirmişsin. Çünkü Allah için olsalardı, annene ihsanda bulunmak sana ağır gelmezdi. Anneye iyilik, Allah'ın senden istediği ve sana emrettiği bir davranıştır. Halbuki sen, Allah'ı sevdiğini iddia ediyorsun. O'nu sevmek ise, ibadetini yerine getirirken sende coşku ve haz oluşturur.'

Bunun üzerine Ebu Yezid bu kadarını bile nefsine bırakmamıştır.

Ebu Yezid'in dışında, Allah ehlinden olan başkaları da böyle yapmıştır. Onlardan birisi, yetmiş küsur yıl birinci safta namaz kılmış. Bu ibadeti Allah'ın teşvik ettiği bir şeye duyduğu arzu nedeniyle yaptığını iddia ediyordu. Buradaki amacı, Allah'a uymak idi. Bir gün, bir engel onun birinci safta namaz kılmasını engelledi. Aklına birinci safında namaz kıldığı cemaatin kendisini göremeyince, 'bu adam nerede?' diyecekleri geldi. Bunun üzerine ağladı ve nefsine şöyle dedi: 'Beni aldatmışsın. Yetmiş küsur senedir Allah için namaz kıldığımı zannederdim, halbuki senin arzun içinmiş. Seni bulamazlarsa ne olur ki?' Bunun üzerine tövbe etmiş. Bu adamın bir daha belirli bir mescitte veya mescitteki belirli bir yerde durduğu görülmemiş. İşte Allah adamları olan sûfiler kendilerini böyle hesaba çekerdi. Bu hale sahip birisi, bu nitelikten yoksun birisiyle denk değildir. Aynı şekilde imam ile birlikte Arafat'ta bulunan kişi de böyledir. Çünkü bu, imamın bulunmasının şart olduğu bir ibadettir. Bu kişi de, uymada imamdan önce Arafat'tan ayrılan kişiyle bir değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Arafat'ın Urne Bölgesinde Duranın Durumu

Bilginler, Arafat'ta Urne bölgesinde vakfe yapanın durumu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazıları, haccının tam olduğu, fakat kan borcu olduğunu söylemiştir. Bir kısmı ise, haccının tamamlanma-

dığını söylemiştir. Urne, İblis'in Arafat'taki durma yeridir. İblis, her sene hac yapar ve bu yer onun durduğu yerdir. İblis orada Rabbinin itaatindeki mahrumiyetine ağlar. İblis, gerçekte kulları saptırmada mecburdur. Bununla birlikte o, Rabbine karşı yaptığı yemini yerine getirmek üzere bunu seçimiyle yapar. Gerçekte İblis'in bunu yapacağı önceden belirlenmiş ise de, onun hüküm gerçekleştikten sonra efendisinin emrine bağlanmada bir kuşkusu vardı. Söz konusu hüküm, bir ayette belirtilen azap hükmüdür. Allah şöyle der: 'Git ve onları kandır, kendine çek ve onlara vaatte bulun.' İblis, bu davranışla bir rahatlama bulur. Bununla birlikte o, Arafat ehlini kuşatan rahmeti görmekle üzülür. İblis de, Arafat'tadır, dolayısıyla ona göre, belirli bir süre sonra bile olsa ilâhî ihsanın kendisine de ulaşması zorunludur. Bu, onun Rabbi hakkındaki zannıdır. İblis'in Cehennemden çıkmasına ise yol yoktur. Çünkü o ve kendisine uyan müşrikler -ki onlar Cehennemliktir- ile Allah cehennemi doldurur. Dolduktan sonra ise, onda bir eksilme olmayacağı gibi çıkma da söz konusu değildir.

Allah hacıya İblis'in bulunduğu yerden uzaklaşmayı emretti. Orası, uzaklaşma yeridir. İblis el-Baid isminin hükmü altındayken Arafat'takiler el-Karib isminin hükmü altındadır. O halde onların hiç biri, isimlerin hükmünden ayrı kalmamıştır. Urne'de hacı yapan kişi, o bölge Arafat'tan sayıldığı için tam hacıdır, fakat sevabı eksiktir. Nitekim imamdan önce Arafat'tan ayrılmada da aynı şeyi açıklamıştık. O halde Urne bölgesi, şeytana ortaklık anlamı taşıdığı için vakfe için kerih sayılmış bir yerdir.

Dikkat ediniz! Hz. Peygamber orada sabah namazını kaçırdığı vadinin içinden ayrılmış, bunun nedenini belirtirken şöyle demişti: 'Burası şeytanın bulunduğu bir vadidir.' Çünkü İblis Bilal'i uyutup fecri gözetmesine engel olmuştu. Bir hadiste şöyle denilir: 'Şeytan her birinizin başına bir ip bağlar. Uyuduğunda her bir düğüm yerine üç düğüm daha artar. Uzun bir geceden sonra kalkacaksın.' Öyleyse Hz. Peygamber, Urne'nin içinden hızla ayrılmakla şeytana komşuluktan uzaklaşmayı kastetmiştir. Hz. Peygamber orada namaz kılmış olsaydı, bu geçerli olurdu. Başka bir ifadeyle kendisine uyku fitnesinin isabet ettiği o yerde namaz kılsaydı, geçerli olurdu. Halbuki Peygamber tenzih anlamıyla o yerden ayrılmıştı, yoksa haram kılma şeklinde ayrılmamıştı.

İblis'in de marifetten payı vardır. Bu nedenle melekler onu Arafat'tan uzaklaştıramamış, o da burada vakfe yapmıştı. Şu var ki, insanlar imamları indiği için onun başka bir yerine inmiştir. Arafat'ın her bir yeri, durma yeridir ve Urne de Arafat'tandır. Öyleyse bize belirttiğimiz nedenle Urne'nin içinden yukarı çıkmak emredildi.

Hz. Peygamberin bu emrini farz anlamında yorumlayan kimse, haccı geçersiz sayar. Hacılar, Arafat'tan inerken Urne'nin içinden ayrılır. Çünkü Müzdelife'nin sınırı, Urne'den ibaret olan vadinin ucudur. Allah Teala şöyle buyurur: *'Arafat'tan ayrıldığınızda.'*[349] Herhangi bir mekanı belirtmemiş, bütünüyle Müzdelife'ye çıkmayı kastetmiştir. Buradan Allah'ın hacı olan ve olmayan bütün vakfe yapanları bağışladığını anladık. Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatır. Sınırlama ise, mutlak varlık sahibinin bir niteliği değildir. Allah'ın rahmetiyle Allah'tan başka her varlık hayat bulur ve rızıklanır. Öyleyse rahmet, kuşatıcıdır. O her yerde o yerin gereğine göre verir. Bu rahmetin söz gelişi ateşteki etkisi, cennetteki etkisinden farklıdır. Allah, başarıya erdirendir. O'ndan başka Rab yoktur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Müzdelife

Bilginler, Müzdelife'de geceleyip orada akşam ve yatsı namazını kılan, kurban günü ise sabah namazını kılan, namazdan sonra ise gün aydınlanıncaya kadar orada duran, sonra Mina'ya geçen hacının haccının tam olduğunda görüş birliğindedir. Bununla birlikte Müzdelife'de durmanın sabah namazından sonra mı; orada gecelemenin haccın farzı mı sünneti olduğu hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler, Müzdelife'de durmanın haccın farzı olduğunu söylemiştir. Durmayanın, kan borcu (küçükbaş hayvan kurban etmek) vardır ve haccetmesi gerekir. Bir kısmına göre ise, Müzdelife'de durmayan ve orada gecelemeyen kişinin kan borcu vardır. Bir kısmı ise şöyle demiştir: Orada sabah namazı kılmazsa kan borcu vardır.

Müzdelife yakınlık anlamı taşır. Amel de yaklaştırıcıdır. Yakınlık mahallinde yakınlaşmayı yitiren kimse, hac yapamamış sayılır. Çünkü hac bütün bu fiillerden meydana gelen yetkin bir yapıdır. Öyleyse hac için bu şart, sahibi için nefsi (zorunlu) niteliklere benzer. Bu niteliklerden birisi olmadığında, nitelenenin varlığı ortadan kalkar. Farklı şeylerden meydana gelen her ibadet, ancak o şeylerin bütünüyle birlikte geçerli olabilir. Söz konusu unsurlar 'rükünler' diye isimlendirilir. Böylelikle ibadetlerde rükünler diye isimlendirilen bu şeyler zat ve varlıklarda unsurlar diye isimlendirilir. Bu yapıların kendilerini koruyan nefsi nitelikleri olsa bile, aynı zamanda onların ayrılmaz özellikleri de vardır. Bunlar resmi tanımlarda var olan şeylerdir, çünkü onlar kendilerini niteleyen şeyden ayrılmaz.

Bazı bilginler ise, nitelenenin onlardan ayrılmayacağını söylemiştir. Örnek olarak insan için gülmeyi verebiliriz. Bunlar da nefsi niteliğe benzer. Böyle düşünen bilginler, lazım olmadığında melzumun da olamayacağını söyler. Bir kısmı ise, bir şeyin özsel tanımının lazım (ayrılmaz özellik) olmaksızın geçerli olabileceğini düşünerek şöyle demiştir: Ayrılmaz özellik dışta kalkmaksızın, zihinde ortadan kalkarsa bir şey için batıllık hükmü verilemez.

Allah Teala orayı Meşar-i Haram diye isimlendirdi. Bunun amacı, (meşar kelimesinin köklerinden biri olan şuurla ilişkili olarak) bu ibadetimizi Allah'ın kabul ettiğini bize hissettirmek ve buna bağlı olarak mağfiret ve inayeti dile getirmekti. Allah orayı haramlık özelliğiyle de niteledi. Çünkü orası Harem'de (yasak yer) bulunur ve bu nedenle Harem'deki her şey haram sayılır, çünkü o da oranın bir parçasıdır. Allah'ın orada belirttiğimiz şekilde zikredilmesi emredildi, çünkü bir şey adının söylenmesiyle zikredilmez. O, ancak övücü nitelikleriyle zikredilebilir. İsimler ilk anlamında nitelik olarak değil, isimlendirileni tanıtmak üzere konulmuştur. Dolayısıyla özel isim, bu övücü niteliklere sahip olan zikredilenin kim olduğunu tanıtmak üzere zikredilir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Taş Atmak

Akabe cemreleri hakkında görüş birliğine varılan husus, güneş doğduktan sonra istiva vaktine yaklaşıncaya kadar, kurban günü yedi taşın atılmasıdır. O gün başta taş atılmaz. Bilginler, fecirden önce taş atımı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı, caiz olmadığını ve yinelenmesi, yani atmanın yinelenmesi gerektiğini söylemiştir. Bir kısmı ise, caiz olduğunu ve güneşin doğumundan sonra atılmasının müstehap olduğunu söylemiştir ki ben de bu görüşteyim. Bir kısmı ise şöyle demiştir: Taşların kurban günü güneşin batımından önce atılması, yeterlidir ve yükümlülük gerekmez. Bazı bilginler ise, kurban günü güneşin batımından sonra taşları atanın kan akıtmasının müstehap olduğunu söylemişken güneş batıncaya kadar atmayıp gece ya da daha sonra taş atan kimsenin durumu hakkında görüş ayrılığına düşülmüştür. Bir kısmı onun kan borcu olduğunu söylemiştir. Bazı bilginler ise, geceleyin taşı attığında bir borcu olmayacağını, ertesi güne bırakırsa kan borcu olduğunu söylemiştir. Bir kısmı ise, taş atmayı sonraki güne ertelese bile, yükümlülüğü olmayacağını söylemiştir.

Dönme'ye gelirsek, Hz. Peygamber bu konuda onlara ruhsat vermiştir. Bazı bilginler şöyle demiştir: Dönme'de ruhsatın anlamı, kurban gününün geçmiş olmasıdır. Bundan sonra, Akabe cemreleri atılır. Sonra üçüncü gün gelir. Bu gün, ilk ayrılma günüdür. Hz. Peygamber o günde ve sonraki günde taş atmaya izin vermişti. Ayrılırlarsa, tamamlamış olurlar. Ertesi güne kadar kalırlarsa, diğer insanlarla birlikte taş atarlar ve ayrılırlar. Bilginlere göre ruhsatın anlamı, bir günde iki günü toplamaktır. Malik'e göre ise, vacip şey bir araya getirilir. Böylece üçüncü günde toplanır ve ikinci ve üçüncü gün adına atılır. Çünkü Malik'e göre vacip olanların dışındaki fiiller nedeniyle kimse günahkar olmaz. Bilginlerin çoğu, izafe edilen günün öne alınması veya geciktirilmesi bir olduğu halde, iki günü bir günde toplamaya ruhsat verir.

Bu fiiller içinden Hz. Peygamberin sonra yaptığını öne alan veya onun öne aldığını sonraya bırakan kişinin durumu hakkında da görüş ayrılığına düşülmüştür. Bazı bilginler, Akabe cemresini atmadan önce

tıraş olanın fidye borcu olduğunu söylemiştir. Bazı bilginler ise, yükümlülüğünün olmadığını söylemiştir. Hac ile ilgili Hz. Peygamberden gelen rivayetler daha sonra zikredilecek ve sen de onları öğreneceksin. Bu esnada her rivayetin içeriği hakkında ikazlar yapılacaktır. Bazı bilginler şöyle demiştir: Taş atmazdan veya kurban kesmezden tıraş olan kimse küçükbaş kurban kesmelidir (kan borcu). Kıran haccı yapıyorsa, iki, bazı bilginler ise üç küçükbaş hayvan kesmek zorunda olduğunu söylemiştir. Bunlardan ikisi kıran, birisi ise önceden tıraş olmanın cezasıdır.

Bilginler ifaza tavafını taş atmazdan ve tıraş olmazdan önce yapanın tavafını yinelemesi gerektiğinde de görüş birliğine varmıştır. Bazı bilginler ise, bunun gerekmediğini söylemiştir. Evzai ise, Akabe taşlarını atmazdan ifaza tavafını yapar, sonra eşiyle cinsel ilişkiye girerse, küçükbaş kurban kesmesi gerektiğini söylemiştir.

Bilginler hacının toplam olarak atacağı taşların sayısının yetmiş olduğunda görüş birliğine varmıştır. Bunların yedisi kurban günü atılır. Akabe taşlarını başından ya da ortasından veya aşağısından attığında ise, bunların hepsi mümkündür. Doğru olan ise, Peygamberin yaptığıdır ki, o da vadinin içinde atılmalarıdır.

Bilginler, taş Akabe'ye düşmediğinde atışın yinelenmesi gerektiğinde de görüş birliğine varmıştır. Onlara göre teşrik günlerinin her birisinde üç kez olmak üzere, yirmi bir taş atılır. Her atışta yedi taş atılır. İki gün atıp üçüncü gün atmamak da caizdir. Onlara göre, bu taşların sayısı düşen taşlar sayısınca hesaplanır. Teşrik günü taşların atılışındaki sünnet, ilkinin atılıp sonra durulup dua edilmesidir. İkincide de böyle yapılır ve duruş uzatılır. Sonra üçüncü atılır ve artık orada beklenilmez. Bilginlere göre, her taş atarken tekbir getirmek güzel bir davranıştır. Teşrik günlerinin taş atımının zeval vaktinden sonra olması da güzeldir. Bilginler, taşların teşrik günü zevalden sonra atılıp atılmayacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Çoğu, zevalden sonra atmanın yinelenmesi gerektiğini söylemiştir. Ehl-i Beyt bilginlerinin bir kısmından ise, güneşin doğumundan batışına kadar taş atılabileceğini görüşü aktarılmıştır.

Bilginler, teşrik günleri güneş son günde batıncaya kadar taşları atmamış kimsenin onu bir daha atamayacağında görüş birliğine var-

mıştır. Böyle bir insana kurban veya kefaretin vacip olup olmadığında ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler, bütün taşları veya bir kısmını veya birisini atmazsa kan borcu (küçükbaş hayvan) olduğunu söylemiştir. Bir kısmı ise, hepsini atmazsa kan borcu olduğunu; bir veya daha fazla taşı atmazsa, her taş karşılığında bir yoksulu doyurmak şeklindeki bir kefaret gerektiğini söylemiştir. Ta ki, hepsini terk etmesi derecesine ulaşıncaya kadar böyle devam eder. Akabe cemreleri ise böyle değildir. Onları terk eden kişi, küçükbaş kurban kesmelidir. Bazı bilginler ise, her bir taşta bir ölçek yemek, iki taşta iki ölçek yemek, üç taşta ise bir kurban borcu olduğunu söylemiştir. Sevri de benzer bir şey söylemiş, fakat kurbanın dördüncü taşta olabileceğini ileri sürmüştür.

Tabiin'den bir grup tek bir taşa izin vererek şöyle demiştir: Tek bir taşa bir şey gerekmez. Zâhir ehli şöyle demiştir: 'Bu konuda bir şey gerekmez.' Allah izin verirse, zikrettiğimiz görüşlerin rivayetleri daha sonra aktaracağız. Bilginlerin çoğu ise, Akabe cemresinin haccın bir rüknü olmadığı görüşündedir.

Hacdan çıkmak ise, iki türlüdür: Birisi büyüktür ki o, ifaza tavafıdır. Diğeri ise küçüktür, o da Akabe taşlarını atmaktır.

Bölümün bâtınî yorumu: Cemreler, cemaatlerdir. Her bir cemre, bir topluluktur. Temizlikte taş kullanmak (isticmar), bu kelimeden (cemre) gelir. Bu nedenle taşın topluluk anlamı taşıması için birden fazla kullanılması gerekir. Tek taşla temizlik yapılabileceğini söylemenin anlamı yoktur, çünkü onun üç harfi vardır. Araplar tek bir taşın cemre olduğunu söylemez. Ayrıca taşla temizlik tek sayıda yapılmalıdır. Bu ise, üç ve daha fazla sayılardır. En çoğu ise, dilde olmasa da, ibadette yedidir, çünkü bir cemre yedi taştır. Zamansal cemreler de bununla ilgilidir. Bunlar, şiddetli soğuk mevsimin sona erdiğini bildirir. Her cemre Şubat ayında yedi gündür. Bunlar, bitişik olarak üç gündür. Her cemre ise yedi gündür. Böylece, Şubat ayından yirmi bir günü geçmesiyle cemreler biter. Bunlar, Akabe'de atılan yirmi bir taşa benzer. Bunlar da, üç cemredir. Aynı şekilde, ilâhî mertebeye de üç anlam karşılığında zat, sıfatlar ve fiiller denilir. Cemrelerin atılması, selbe (olumsuzlama) işaret eden kanıt ve burhanlar veya ispata işaret eden ya da nispet ve izafete işaret eden kanıt ve burhanlara benzer.

Öyleyse ilk cemrenin kanıtları zatın bilinmesine aittir. Bu nedenle kapalı olduğu için orada bulunmaya işaret ederek, onun sınırında durulur. Zatı bilmek, onunla ilgili olumsuzlamaları bilmektir. Çünkü belirli bir niteliğin sıfatı yoluyla zat bilinemeyeceği gibi onun farklı nefsi niteliklerinin olması da mümkün değildir. Bilakis, onun niteliği kendisidir ve başka bir şey söz konusu değildir. Dolayısıyla, subûtî-nefsî niteliği bir şey olabilir ki, o da sadece kendisidir. Bu yönüyle Hak, hakikati bilinmeyen, kendisine muhtaç olmak özelliğiyle bilinendir. Bu ise, Allah'ın mutlak birliğinin bilinmesidir.

Bu bağlamda imkânı düşünerek, zata karşı şeytanî kuşku insana gelir. Hacı, bir tercih edene muhtaçlık taşıyla onu atar. Tercih eden, özü gereği varlığı zorunlu olandır. Hacı delil suretiyle akılların ölçütlerinin düzenine göre kanıtını getirir. Bu ise, ilk cemrenin ilk taşıdır.

Kişi tekbir getirerek taşı atar. Yani, bu imkan özelliğini Hakka nispet etmekten Hakkı yüceltir. Bu durumda ikinci kez şeytanî düşünce kendisine Allah'ın bir cevher olduğunu düşündürmek üzere gelir. Hacı ise, ikinci taş ile onu atar. Bu taş, cevherin yerleşmeye muhtaç olduğu ya da başkası nedeniyle varlığa muhtaçlık delilidir. Bu kez şeytanî kuşku, Allah'ın cisim olabileceğini kendisine getirir. Hacı, bileşiklik ve boyut araçlarına muhtaçlık taşıyla bu düşünceyi kendinden atar. Bu kez şeytan, O'nun araz olduğu fikrini getirir. Hacı ise, arazın yere, var olmamışken var olmaya muhtaçlık özelliğiyle onu atar. Bu kez kuşku, onun neden olabileceği kuşkusunu getirir. Hacı, beşinci taş ile onu atar. Bu taş, nedenlinin onunla varlıkta eşit olmasıdır. Halbuki Allah vardı ve O'nunla birlikte başka bir şey yoktu. Bu kez kuşku ona doğada gelir. Hacı ise, altıncı taş ile onu atar. Bu ise, çokluğun onunla ilişkisi ve doğanın ferdlerinden her birinin doğal cisimleri var edişte kendisiyle birleşmek üzere bir başka şeye muhtaçlığıdır. Çünkü doğa iki fail ve edilgenin toplamından ibarettir. Bunlar sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluktur. Bunlar, kendileri nedeniyle bir araya gelemeyeceği gibi kendileri nedeniyle de ayrılamaz. Bunlar ancak sıcak, yaş ve kuruda var olabilir. Bu kez şeytanî düşünce yoklukta kendisine gelir ve şöyle der: Bu yoksa, şu da yoksa -böylece zikredilenlerin hepsini bir bir sayar- öyleyse hiçbir şey yoktur! Hacı ise, yedinci taş ile onu atar. Yedinci taş Allah'ın mümkündeki delilleridir. Allah'ın mümkündeki delilleri, mümkünün bir tercih ediciye muhtaç olmasıyla sabittir. O, özü gereği

varlığı zorunlu olandır ve bizim tercih edici olarak ispat ettiğimiz kimsedir. Böylece ilk taş atma tamamlanır.

Sonra, ikinci cemreye geliriz. Burası, manevi nitelikler mertebesidir. Kuşku insana şöyle der: Mümkünün varlığını tercih eden bir zatın varlığını kabul ettik. Bazı kimseler, bu zatın kendisinden zuhur ettiği şeyi bildiğini söylemiştir. Biz, bu kuşkuyu ilk taş ile atarız. Hacıya gelen ilk düşünce bu ise, durum böyledir. Bazen, başka bir nitelikte hacıya bir kuşku gelebilir. Hacı ise, yedi niteliği tamamlayıncaya kadar kendisine gelen kuşkuya göre taşı atar. Bu yedi nitelik hayat, irade, bilgi, kudret, kelam, duyma ve görmedir. Bazı arkadaşlarımız, bu üçü, yani duyma, görme ve kelamı akli deliller içinde şart görmeyip onları sabit olduklarında şeriattan öğrenir. Onların yerine ise, üç şey yerleştirir. Bunlar, bilgiye gerekli olan, hakkında caiz olan ve imkansız olan şeylerdir. Bununla birlikte, diğer dört nitelik sabittir ki onlar bilgi, kudret, irade ve hayattır. Böylece şeytan, onlardan her birine ait bir kuşku getirir. Hacı, bütün akli delillerin taşlarıyla gereken şekilde sahih ölçüye göre kuşkuları atar. Hacı burada direnç göstermeyi sürdürür. Bu ise, orta cemrede beklemek ve dua etmek demektir.

Sonra, hacı üçüncü cemreye gelir. Burası da, fiiller mertebesidir ve bunlar da yedidir. Hacının aklına önce türeyenler ve bunların kendi başlarına var oldukları kuşkusu gelir. Hacı, bu kuşkuyu onların özel bir yönden Hakka muhtaç olmaları taşıyla atar. Şeytanî düşünce, hacının muhtaçlık hakkındaki bilgisinden geri dönmediğini öğrenince, ona muhtaçlığın Haktan başka bir nedene olduğunu gösterir. Bu sebep ise, unsurlardır. Musul'da unsurlara ibadet edenleri gördük. Şeytan hacıya bu kuşkuyu getirdiğinde, Hakkın bu unsurlarda etkin olduğu düşüncesini sağlayabilir. Güç yetiremezse, yapabileceği nihai şey, unsurları ortak kabul etmesini sağlamaktır. Hacı ise, ikinci taş ile bunları atar. Şeytana bu unsurların tıpkı kendilerinden türeyenler gibi başkasına muhtaç olduklarını delille gösterir ki, o başkası Allah'tır. Ârif her zaman mümkünde bulunan özel yöne bakar. Bu özel yön, Allah'tan kendisine dönüktür. Yoksa, o şeyin neden veya şart olarak kendisine nedensellik yoluyla bağlandığı ve dayandırıldığı şeye bakmaz. Bizim arkadaşlarımızın bakışı budur. Ben bizden öncekilerden veya bildiğim kadarıyla zamanımızdakilerden hiç kimsenin her mümkündeki bu özel yönü var saydığını görmedim. Bununla birlikte bunu bilmiyor değillerdir. Fakat

Allah şu sözünde haklıdır: *'Biz ona sizden daha yakınız.'*[350] Kast edilen sebeplerdir. *'Fakat siz görmezsiniz.'*[351] Yani siz o şeyin sebebe değil bize dayandığını görmezsiniz. Gözümüzü her mümkündeki bu özel yönü görmek üzere açan Allah'a hamd olsun.

Hacı üçüncü taşı zikrettiğimiz şekilde attığında, şeytan ona unsurların varlığının dayandığı sebebi düşündürür. O da, Felek'tir. Şeytan şöyle der: Bu unsurları var eden, Felek'tir. Söylediğimde de haklıyım. Hacı ise, üçüncü taş ile bunu atar. Bu da Feleğin -ki şekildir- daha önce zikrettiğimiz şekilde özel yönden Allah'a muhtaçlığıdır. Bunun üzerine, muhtaçlıkta kendisini tasdik eder ve şöyle der: Yanılıyorsun! Şekil cisme muhtaçtır. O olmasaydı, şekil (felek) ortaya çıkmazdı. Hacı ise, dördüncü taş ile bu kuşkuyu atar. Bu taş, cismin özel anlamda Allah'a muhtaçlığıdır. Şeytan da kendisini tasdik eder ve kendisine şöyle der: Söylediğin var olan muhtaçlık yönünden doğrudur. Fakat Felek, akılcıların 'tüm heyula' diye isimlendirdiği Heba cevherine muhtaçtır. Cismin sureti ancak onda ortaya çıkar. Hacı bu kuşkuyu beşinci taş ile atar. Bu ise Heba'nın daha önce zikrettiğimiz gibi Allah'a muhtaçlığın delilidir. Bunun üzerine şeytan şöyle der: Bilakis o dinde Levh-i mahfuz diye ifade edilen tümel nefse aittir. Hacı ise, altıncı taş ile onu atar. Bu ise, tümel nefsin yine özel yönden Allah'a muhtaç olması delilidir. Şeytan muhtaçlıkta kendisini tasdik eder fakat şöyle der. O ilk akıla muhtaçtır. İlk akıl ise, bu nefsin kendisinden doğduğu yüce Kalem'dir. Hacı yedinci taş ile bu kuşkuyu atar. Yedinci taş ilk akılın Allah'a muhtaçlığıdır. Allah'ın ardında ise, varılacak bir hedef yoktur. Öyleyse şeytan Allah'tan sonra söyleyebilecek bir şey bulamaz. Bu nedenle de haçı artık, Akabe cemresinde duramaz. Burası cemrelerin sonuncusudur. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi Allah'ın ardında bir hedef yoktur.

İşte bu, âriflerin Mina'da attıkları taşların ifadesidir. Burası temenni ve arzulara (ve güvene) ulaşma mekanıdır. Çünkü burası yemek, içmek, cinsel ilişkiye girmek ve nimetlenme günlerinin gerçekleştiği yerdir. Öyleyse burası dünyadaki cennettir ve orada hacıdan kir, pislik, toprak ve çamur temizlenir. Bu bölgenin Mina diye isimlendirilmesini sağlayan temenni gücü, sahibinin -ki o arzu ettiği şeyden mahrum kalan kişidir- temennisinin nezdinde bulunduğu kimsenin mertebesine bilfiil ve en yetkin şekilde ulaştırmasıdır. Bu temenni şuna

benzer: Zengin bir insan, türlü iyilikler yapar ve malını Allah'ın rızası uğruna harcar. Yoksul ise, bu zengin kadar malı olsa da onun yapabilmeyi temenni eder. Bu iki insan, ecirde eşittir, hatta yoksul daha çok ecir alır. Çünkü o, hesaba çekilmeksizin en yetkin tarzda tam sevap elde eder. Bu iyiliği yapan insana malını nereden topladığı, harcarken ihlaslı olup olmadığı sorulacaktır. Bu meşakkatli ve yorucu işlerden sonra ödüle ulaşır. Temenni eden ise, yorulmadan ve hesaba çekilmezden nimete ulaşır.

Taşları attıktan sonra hacı başını tıraş eder. Kast edilen, kurban günü Akabe taşlarıdır. Bunlar çoğul olarak isimlendirilmiştir, halbuki o gün tek bir cemre vardır. Çünkü taşların her biri diğerine tamlamayla çoğul diye isimlendirilir. Öyleyse o, bu bakışa göre çoğuldur. 'İki cevher bir araya geldiğinde, iki cisim olur' dersin. Başka bir ifadeyle, onlardan her birine diğeriyle bir araya gelmek nedeniyle cisim adı verilir. Öyleyse bu ikisi bu bakışa göre iki cisimdir. Nitekim Allah şöyle buyurur *'Her şeyi çift yarattık.'*[352] Allah, her şeyden -söz gelişi erkek ve dişi gibi- tek bir çift yarattık der. Böylece onu belirttiğimiz yorumla çift diye isimlendirdi. Çünkü her bir şey diğeri kendisine eklenmeksizin çift olamaz. Diğeri eklendiğinde ise, her birine çift adı verilir ve onlardan iki çift diye söz edilir. Allah, Kuran'da bunu dikkate aldığı için biz de bundan sonra cemreleri atar dedik ve Akabe cemresini cemreler diye çoğul olarak isimlendirdik. Çünkü oradaki taşlar fazladır. Biz söz tekrar etmeyiz, çünkü ilâhî genişlik nedeniyle varlıkta tekrar yoktur.

Hacı Akabe cemresini attığında saçını tıraş eder. Bu ise, saçı kısaltmaktan daha uygundur. Çünkü bir şeyin farkına varmak (şuur ve saç anlamındaki şa'r ilişkisi), o şeyi tam ve ayrıntılı bilmeye benzemez. Kul burada bir şeyin olduğunu zanneder ve onu elde ettiğinde ise şuur kalkar ve fark ettiği şeyin ayrıntısıyla tam bir bilgi sahibi olur. Nitekim mücmelde o şeyin ayrıntılı hale geldiğini bilmezden önce tafsili fark eden kimse bu durumdadır. O halde şuuru aktarmak, bilginin varlığıyla şuuru izale etmek demektir. Şuurun aktarımı, (zâhirde) bilginin varlığıyla 'saçın kesilmesi' demektir, çünkü saç başa bir örtüdür (bilgisizliğin simgesi).

Sonra Hacı, güzel koku sürünür ki, ulaştığı helallik durumunun kokusu ortaya çıksın. Söz konusu şey daha önce kendisine yasaktı. Ni-

tekim ihrama girerken de ihram için koku sürünmüştü. Onun amacı, kendisine intikal ettiği ve temiz yaptığı şeyin kokusunun meydana gelmesini sağlamaktı. Çünkü her iki durumda da meşru ve Allah'a yaklaştırıcı bir iyiliğe geçmiştir. Allah temizdir ve temizi kabul eder. Allah çirkini temizden ayırır. Allah her iki durumda da temizi fiillerin temizliğine bir uyarı yaptı.

Sonra hacı, kurbanını keser. Bunu yaparken o hayvanın canını bu karanlık doğal heykel hapsinden yüce aleme, yani genişlik ve iyilik alemine göndermeyé niyetlenir. Bize göre bütün canlılar, ruh ve akıl sahibidir. Onlar, (bilgiyi) Allah'tan akleder. Bu nedenle Allah onlar hakkında '*Hepsi namaz ve tespihini bildi*'[353] demiştir. Bu hayvanların ruhlarını Allah'a şükür olarak bu günde serbest bıraktık. Nitekim biz de o gün sınırlanma halinden çıktık. Sınırlanma, üzerinde bulunduğumuz ihram halidir. Biz de, o halden helallik ve Allah'a yaklaştırıcı mubahlarda serbestçe davranma haline çıktık. Sonra, onların bir parçası bizde bulunsun diye kurbanın etlerinden yeriz. Böylece zevk yoluyla onlara özgü zikrin ne olduğun müşahede ederiz ve onu Allah'a itaat ederken bize gerekli harekette yardımcı bir unsur yaparız. Çünkü beslenmek zorunlu ise böyle bir besini almak daha yerindedir.

Sonra Rabbimizi ziyaret etmek üzere Evi'ne konuk olduk. Allah ihramlı iken bizi gördüğü gibi kendisine bir şükür olarak ihramsız olarak da bizi görür. Allah gözlerimizi açmış ve bize yasakladığı işlerde tasarruf izni vermiş, biz de bunun karşılığında bir saygı ve biat olarak O'nun sağ elini öperiz. Sonra, etrafında yedi kez döner ve İbrahim makamının ardına ulaşırız. Tavafta kastedilen şeyler ve küdum tavafındaki namazla ilgili hususlardan daha önce konuşmuştuk. Fakat İbrahim makamının bir namazgah edinilmesine dikkat çekmemiştik. Orada halimizin verdiği miktarda bir dostluğa ulaşırız, çünkü Allah bize orayı namazgah edinmeyi emretti. Allah, dikkatimizi Peygambere dua etme niteliğinin anlamına da çekti. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Allah'ım! Muhammed'e ve onun âline (ehline) merhamet eyle.' Bütün müminler, onun alidir. 'İbrahim'e merhamet ettiğin gibi.' Özellikle İbrahim'in seçilmesinin nedeni, dostluktur. Bu dostlukla Peygamber için dua ettiğimizde, Allah duamıza olumlu karşılık vermiştir ki, onun nezdinde bir yer kazanalım. Allah, bu dua nedeniyle bize on kat merhamet etmiştir. Böylelikle Allah, peygamberi adına ödülü kendisi vermiştir.

Bu ise, Peygambere inayetinin ve bizi şerefli kılmasının bir sonucudur. Çünkü Allah bu mükafatı bir meleğe veya başkasına bırakmamıştır. Hz. Peygamber, kendisi için yaptığımız duaya Allah'ın olumlu karşılık vermesi nedeniyle bu esnada şöyle demiştir: 'Ben bir dost edinseydim, Ebu Bekir'i dost edinirdim.' Fakat arkadaşınız -kendisi- Allah'ın dostudur.' Bu dostluk, ümmetinin kendisi hakkındaki duasından önce gerçekleşmiş olsaydı, o konudaki duamız yararsız olurdu. Başka bir ifadeyle bu konuda peygambere yaptığımız dua yararsız kalırdı.

Şöyle denilebilir: Daha önce sahabenin duasıyla Peygamber için dostluk gerçekleşmiş olmalıdır. Bizim duamızın yararı ne ola? Bize bu vakitte -dostluk gerçekleşmiş olsa bile- peygambere dua etmek emredildi. Birinci neslin hükmü de böyle olabilir. Belki de, sahabenin duasından önce Peygamber için bu makam gerçekleşmiştir. Bu durumda sahabinin bu konudaki duası, bizim duamız gibidir. Şöyle deriz: Dostluk makamının gereği burada değil, ahirette ortaya çıkacaktır. Anlama ait hüküm, anlam gerçekleştikten sonra gerçekleşebilir. Öyleyse anlam bir yerde bilfiil var olduğunda, hükmü orada zorunlu olarak ortaya çıkar. Ahirette ise, hükmünün ortaya çıkması nedeniyle dostluğa ulaşılır. Dünya hayatında dostluktan ortaya çıkan şey, ondan gözüken ve kişinin dostluğa ehil olup ilgiye mazhar olduğunu gösteren parıltılardır. Doğru yorum budur.

Gerçek cevap şudur: İçimizden her birinin Hz. Peygamberden bir payı vardır. Bu ise, insanın bâtınında bulunan surettir. Başka bir ifadeyle her insanın bâtınında Peygamberden bir parça vardır. Peygamber, her nefste o şahsın kendisi hakkındaki inancına göre bulunur. Bu nedenle herkes, zikredilen duayla Peygambere dua eder. Ondaki Muhammedi suret ise, yapılan o duayla ve salavat ile dua edilen hali elde eder. Bu yönden Hz. Peygamber ancak her nefsin duasından sonra dostluğu elde edebilir. Allah ehli, keşflerinde bunu böyle bulmuştur, bunu bilmelisin!

VAKIA

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki, Halil İbrahim makamında ve yerinde bu sözü yazıyordum. Allah Teala bu makam için *'hakkını ödeyen İbrahim'*[354] demişti. Çünkü o, oğlunu gördüğü rüyanın gereğini yerine getirmişti. Bu esnada beni bir uyku aldı. Ansızın ruhlardan birisi, bana Allah'tan şöyle aktarıyordu: 'O çok ah çeken ve bağışlayıcıdır.' Sonra bana *'İbrahim ah çeken ve hilim sahibiydi'*[355] ayetini okudu. Anladım ki, Allah Teala bana kendisiyle beraber hilim de bulunan bir güç verecektir. Çünkü kudretsiz hilim, hilim değildir. Bir takım insanların benim şerefim hakkında söz etmesiyle Allah'ın beni sınayacağını anladım. Ben ise, gücüm yettiği halde onlara karşı hilim gösterecek ve pek çok eziyet görecektim. Çünkü burada mübalağa kalıbıyla halîm (çok bağışlayan) ismi getirilmişti. Sonra İbrahim, evvah (çok ah çeken, inleyen) diye isimlendirildi. Bunun anlamı, sürekli inleyen ve ah çeken demektir. İbrahim Allah'ın celalini müşahede ediyor ve Hakkın bu ilâhî celaline layık saygıyı gösterecek şekilde davranamayacağını biliyordu. Hiçbir yaratık, Allah'ın celalinin gereği olan büyüklük ve güce karşı koyamaz. İbrahim'in makamını namazgah edinmemizin nedeni budur. Yani, namazda duanın ya da namazın ardından bu makama ve niteliğe ulaşmamız için bize dua etmek emredildi. Bu nitelik, Allah'ın dostu olan İbrahim'in niteliği, onun hali ve makamıdır. Biz de, bu dostluktan bir payımız olmasını umarız. Nitekim kemalden, sonluktan ve bu ümmet içerisinde eşyaya yayılan üstünlük derecesinden -bu konudaki müjde nedeniyle- bol bir pay elde edilmiştir.

İbrahim'in makamıyla ilgili bir husus da, onun Allah için ayağa kalkmış bir ümmet olmasıdır. O, Allah'a ortak koşmayan, nimetlerine şükreden bir kuldu. Allah onu seçmiş ve doğru yola yönlendirmişti. Burada, yıldızlar hakkında söylediği *'O benim Rabbimdir'*[356] sözü gibi kendisiyle ilişkilendirilen bağışlanmış ya da kınanmış genel anlamda şirk ve ortak koşma kastedilmiştir.

İbrahim'in makamının bir yönü, Allah'ın birliği hakkında kanıtın kendisine verilmesi ve nimetlerine şükreden olmasıydı. Allah, onu seçmiş ve bu nedenle İbrahim seçilmiştir. Ona hidayet etmiş, yani kendisine gösterdiği şeye ulaştırmıştır. Onu dosdoğru yola ulaştırmıştır.

Bu yol, Hud Peygamberin sözünde geçen 'Rabbin yolu'dur. Hud Peygamber '*Rabbim doğru yoldadır*'[357] der. Bu makamın başka bir özelliği ise, İbrahim'in hanif olmasıdır. Başka bir ifadeyle o, bütün hallerinde bir müşahede ve görüye dayanarak Allah'a yönelir; Allah'ın emrinden ve O'nun mertebesini yeğlemesi nedeniyle nefsinden Allah'a yönelirdi. Bunu ise, yerleştirildiği makam ve gördüğü müşahedeye göre yapardı. Kısaca İbrahim, kendisinden meyletmek gereken her şeyden Allah'ın emriyle (Allah'a) meyleder ve yönelirdi.

İbrahim'in makamının bir özelliği de, onun 'müslüman' (teslim) olmasıydı. Başka bir ifadeyle, herhangi bir tereddüt olmaksızın, kendisini davet ettiği işte Allah'a boyun eğerdi.

Ümmet iyiliğin öğretmenidir. Biz de, insanlara bu bilgiyi öğretirken, iyiliğin öğretmeni olmaktan nasiplenmeyi umarız. Kimsenin Allah'ın katından, yani O'nun bilgisinden başkasıyla ortak olmadığımız bir hususun bize tahsisini ve onu öğrenmeyi umarız. O konu sadece bize özgü olduğu için, o konuda ümmet (ve öğretmen) olmayı umarız. Kanıt ise, Allah'a itaat eden demektir. Ben de, gizli ve açıkta Allah'a itaat edenlerden olmayı umarım. İtaat ancak ilâhî adetler ve hitaba bağlı emirler esnasında söz konusu olabilir. Ben, Allah'ın sırrımda emir verdiği ve doğrudan emirlerine bağlanan kimselerden olmayı umarım.

İbrahim Peygamberin makamının bir özelliği de, salah (iyilik) idi. Bize göre salah, kulun ulaşabileceği, dünya ve ahirette nitelenebileceği en şerefli makamdır. Çünkü salah, Allah'ın seçkin kullarına ihsan ettiği bir niteliktir. O, her peygamber ve nebinin ulaşmayı arzuladığı bir niteliktir. Bizde, peygamberlerden varis olduğumuz ve bizden başkasında bulunduğunu görmediğimiz bu konuda büyük bir zevk vardır. Salah, meleklere ve ruhanilere özgü niteliktir. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Kul teşehhüdünde salat bize ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun dediğinde, gökte ve yerde bulunan bütün salih kullara bu dua ulaşır.'

İbrahim'in makamının bir özelliği, Allah'ın dünyada hayattayken ödülünü vermiş olmasıdır. Bu, her peygamberin '*benim ücretim Allah'a kalmıştır*'[358] demesidir. Kastedilen, tebliğ ücretidir. İbrahim'in ücreti, Allah'ın onu ateşten kurtararak ateşi ona serin ve esenlik yapmasıdır. Ben de, benden çıkan her türlü günah ve itaatsizliğin hükmünü İbrahim'in atıldığı ateş gibi yapmasını Allah'tan umarım. Bunu ise, bir

amel karşılığında değil, Allah'ın bir ihsanı olarak beklerim. *'O ahirette de salihlerden idi.'*[359] Yani bu ödül nedeniyle dünya hayatında Allah'ın kendisini kurtarmış olması, ahirette ulaşacağı ödülü hiçbir şekilde eksiltmez.

İbrahim'in makamının bir özelliği de, ahde vefadır, çünkü o sözüne vefa gösteren kimsedir. Ben de, *'Allah'a verdikleri sözü yerine getiren, sözleşmeyi bozmayan, Allah'ın birleştirmeyi emrettiği şeyi birleştiren, Rablerinden korkarak kötü hesaba çekilmekten korkanlardan'*[360] olmayı umarım. İnsanları sürekli buna teşvik ettiğim gibi arkadaşlarımı da bu konuda yönlendiririm. Sözümü dinleyenlerin, az ya da çok hayırla ilgili olarak Allah karşısında verdiği sözü bozmasına rıza göstermedim. Böyle bir insanın günaha düşürmeyecek bir ruhsat nedeniyle bile olsa verdiği sözü bozmasına müsaade etmedim. Ruhsat bulunsa bile insan Allah'a verdiği sözü yerine getirir ve en üst makam nedeniyle tam ve yetkin bir şekilde sözünü yerine getirir ve onu bozmaz. Sözü bozmaya alışıp onu ihlal etmeyi helal sayan bir neftsen hiçbir şey meydana gelmez.

Bütün bunlar, Allah'ın bize namazgah edinmeyi emrettiği İbrahim'in makamının özellikleridir. Allah bize şöyle buyurdu: *'İbrahim'in makamını namazgah ediniz.'*[361] Başka bir iadeyle, orada namaz kılarken İbrahim adına gerçekleşmiş bu makamlara ulaşmak için dua ediniz. Nitekim bunu daha önce ifade etmiştik.

Bu vakıada bana şöyle denildi: 'Arkadaşlarına söyle, yolculuğumdan önce varlığımı ganimet bilsinler.' Ben de, içinde bu sözlerin de bulunduğu şu şiiri yazdım. Uyandıktan sonra da şöyle dedim:

Bana bir hitap geldi
Gayemin bulunduğu mertebeden.

Bir söz söyleyeyim diye
Bütün dindaşlarıma

Varlığımı nimet sayın
Yolculuğumdan önce

Gözlerimle göreyim diye
Kıblemin kim olduğunu

Varlığımda da kimdir
Benim İlletim ve sebebim.

Çünkü ben, yoksulum.
Kapayamam gediğimi

Benim sevgim makamımdır.
Hal ise dostluğumdur.

Onun kendisi ise varlığımdır
Bilgi elbisemdir

Kendimi davet ettim
Yüz çevirdiğinde zikirden.

Ben o değilim
O da benden bağımsız değil

Tecelli ettiğinde ise
Hilallerle birlikte

Varlığımı görmeye.
Perdemin ardından benim.

Bana bir sağ el uzattı
Sırf öpeyim diye.

Ben de kendimden başkasını görmedim
O benim cümlemdendi.

Bu vakıada, Hakka yaklaştırıcı ve Hakkın ihsan ve inayetine delil olan ilâhî müjdeler gördüm. Allah'tan bunu dışta da gerçekleştirmesini umarım. Çünkü saygı bu gibi durumlarda Hz. Peygamberin söylediğini söylemeyi gerektirir. Hz. Peygamber şöyle derdi: '(Rüya) Allah nezdinden ise, Allah onu gerçekleştirir.' Bununla birlikte onun Allah katından olduğunu biliyordu. Ben de, hakkında benzer bir şeyi söylediğim her vakıanın sabah aydınlığı gibi çıktığını gördüm. Ben o sözü söylerken Hz. Peygambere uyuyor ve onu örnek alıyorum. Hz. Peygamber, rüyada Cibril'in Aişe'yi kızıl-ipek örtü içinde getirip 'bu senin

eşindir' dediğini görmüş. Rüyasını arkadaşlarına anlattığında, şöyle demişti: 'Bu rüya Allah katından ise, Allah onu gerçekleştirir.' Burada uyku ve hayal mertebesinin gereği olan ihtimalin etkisi nedeniyle, şartlı cümle kursa bile, rüya Peygamberin gördüğü ve kendisine söylendiği gibi gerçekleşti, rüyanın ardından Aişe ile evlendi. Ben de gördüğüm her rüyada bunu örnek edindim ve Peygambere uymada ondan yararlandım. Bütün bunları ise, '*Rabbini nimetini zikret*'[362] ayetindeki Allah'ın emrine uymak için söyledim. Kitap ve Sünnete uygun olan bu ilâhî nimetlerden daha büyük ne olabilir ki?

Konumuza dönüp şöyle deriz: Hacı ifaza tavafını tamamladığında üzerinde sa'y kalmışsa, daha önce sa'yden söz ederken belirttiğimiz şekilde onu tamamlamak üzere çıkar. Yoksa zemzeme gelir, suyunu yudumlar. Zemzem bir kuyu iken (Bâtınî yorumda ise) doğal-unsurî surette gizlenmiş bilgidir. Bu su, o surette gizlenmiştir ve nefsler onunla hayat bulur. Bu su, sırf kulluğa işaret eder. Allah'ın doğadaki hükmü, göklerde ve yerdeki hükmünden güçlüdür, çünkü o ikisi, bize göre doğa âlemindendir. Doğal âleminden ise, her cismani beden ulvî ve süflî âlemin hakikatlerinin birleşimden ortaya çıkar.

FASIL İÇİNDE VASIL

'Sana hilallerden sorarlar, de ki onlar insanlar ve hac için vakitlerdir'[363] Ayeti Hakkında.

Burada Allah hac için demiş, hacı için dememiştir. Böylece ayette haccı, insanların konumuna yerleştirmiş ve onu -anlam kendisini talep etse bile- borç ve alış-verişlerin konumuna yerleştirmemiştir. Buradan Allah katında haccın hükmünün ayların dikkate alındığı, başka bir ifadeyle ay ölçülerinin dikkate alındığı eşyanın hükmüyle bir olmadığını anladık.

Hac özel, belirli ve tamlama yapılan bir davranıştır. İnsan onu diğer alış veriş ve borçlanmalarındaki fiilleri gibi yapar. Bu nedenle Şari, bu özel fiillerin zikrine özen göstermiştir, çünkü onlar, amaçlı olarak

Allah için yapılan özel fiillerdir. Kulun bu fiilde bedensel riyazetten ibaret olan az bir yararın dışında dünyevi bir yararı yoktur. Bu nedenle haccın hükmü, pek çok halinde ve nedenli fiillerinde diğer ibadetlerden ayrışır. Haccın fiillerinin büyük kısmı, salt taabbüdi fiillerdir (ibadet maksatlı). Fakihlere göre bu fiillerin bilinen bir sebebi yoktur. Öyleyse özü gereği bu fiil, hikmetin kendisidir, yoksa onu zorunlu kılan bir hikmet nedeniyle konulmamıştır. Hacda diğer ibadetlerde bulunmayan sevap bulunduğu gibi diğer amellerde bulunmayan ilâhî bir tecelli de vardır.

Vakfe ayının başında hilal, sayılara göre bir sayısı konumundadır. Hilalin o gecenin başındaki görünümü, Hakkın kulda iman ile tecellisi gibidir. İman yükümlü insanda şeriatın talep ettiği ilk şeydir. İman bir ruhtur, bedeni ise 'Allah'tan başka ilah yoktur' demektir. Hilalin ilk gecesini de görürüz. Sonra, tecelli sayıların yalınlarında büyür ve dokuzuncu geceye ulaşır. Bu gece, tek sayıların basitlerinin son gecesidir. Böylece hilalin görünümü, basit-tek sayılarda olgunluğa ulaşır. Böylelikle Arafat'ta dokuzuncu gün durulur ve hacı için yalınların kemaliyle Allah'ı bilmek gerçekleşir. Hacı, O'nun karşısında bulunur ve oraya dikişli elbiselerden soyutlanarak girer. Bunun anlamı, bileşiklikten soyunmaktır. Dikkat ediniz! Hacı onuncu gün dikişli elbise giyer, çünkü o, tek sayılardan ilk bileşik sayılara ulaşmıştır ki, o da ondur.

Bileşiklik ve akit (bağ), iki şeyin birbirine atfedilmesi ve bağlanmasıyla iki şey arasında gerçekleşir. Bu ise, iki kısımdır: Birincisi ilmekli, diğeri ise ilmeksizdir. İlmekli akit, verilen sözde ve Allah'ın aldığı sözde hızla bozulmaya maruz kalır. Böyle olmayan ise, hızla bozulmaz.

Yediden sonra haccın geride üç fiili kalır. Bunlar Müzdelife, Mina ve İfaza tavafıdır. Müzdelife'ye özgü fiil, fecrin (tan yerinin ağarması) başından doğumuna kadardır. Müzdelife'de gecelemek, ona özgü değildir, çünkü o, Arife gecesidir. Müzdelife'de ise, gece yoktur, orada geceleme vardır. Tıpkı Sevde b. Züm'a'nın gecesi gibi. Gece ona ait iken geceleme (Peygamberin diğer eşi) Aişe'ye aitti. Öyleyse Sevde'ye ait olan geceleme değil, gece; Aişe'ye ait olan ise, Sevde'nin gecesi değil, gecesinin gecelemesiydi. Bu nedenle bu gece, sözde Sevde'ye izafe edilmişti.

Aynı şekilde, dokuzdan sonra sayı mertebelerinden geride üç kalır: Bunlar, on, yüz ve bindir. Belirttiklerimizden başka sayı mertebesi yoktur. Aynı şekilde, ifaza tavafından sonra da hacının hacda kendisine helal bir şeyi yasaklayacak bir görevi kalmaz. Bu sayede o, artık bütünüyle Hil bölgesine ulaşır. Bundan sonra, Mekkeli olmayan için sadece veda tavafı kalmıştır. Çünkü o, sayı mertebelerine veda etmiş, kendisinde ise sonsuza dek bileşiklik kalmıştır. İşte bu on iki mertebeyi kul, sayının kemal tecellilerinde gerçekleştirir. Ardından on üçüncü geceye hilal, dolunay olarak girer. Bu gece, oruç tutmamanın teşvik edildiği teşrik günlerinin (mukabilinde) oruç tutulması teşvik edilmiş bîz gecelerindendir (dolunay geceleri). Bu gecelerde temettu hacı yapan yabancı, oruç tutar.

Kendimize çıkmayla, Allah'tan süluk etmeyi içeren ayın yarısı sona erer. Biz, sadece O'nu amaçlarız. Sonra ayın ikinci kısmında bu kez kendisimizden O'na süluk ederiz. Ay, gizlenme gecesine ulaşır. Bu gece, tam olarak gizlenmedir. Nitekim önceki yarımda ay, tam görünür haldeydi. Böylece ay, bir yandan görünmezken bir yandan görünürdür. İkinci hilalle ve başka bir hükümle de, dünya ve ahirette bu sıra böyle döner. Çünkü Allah, cenneti nitelerken şöyle demişti: *'Sabah akşam orada rızıkları vardır.'*[364] Allah, cenneti tıpkı dünya gibi Araplarca bilinen bir zamanın mekanı yaptı.

Hacda hacı, zamanın meyvesini, Zilhicce ayına özgü ilâhî bilgileri devşirir. Bunun yanı sıra hacı, ilâhî bilgilerde sayının meyvesini devşirir. Sayının bu konularda bir etkisi vardır. Dikkat ediniz! Allah şöyle buyurur: *'Allah'ı belirli günlerde zikrediniz.'*[365] Peygamber ise 'Allah'ın doksan dokuz ismi vardır' der. Böylece Allah özel isimlerle sayı hükmü altına girer. Peygamber ise, 'Allah'ın üç yüz huyu vardır' demiştir. Burada Peygamber ilâhî huyları, sayının hükmü altına soktu. Öyleyse sayının ilahiyat konularında bir otoritesi vardır ve bu otorite, zikir, isim ve huy alanında geçerlidir. Sayıyı öğrenmeyen kimse, Allah hakkındaki bilgiden pek çok şeyi yitirir. Bu nedenle bu bölümde birlikteki çokluğun ve çokluktaki birlerin varlığını önce zikrettik ki, bu sayınının hükmüdür. Öyleyse sayı sayanlara yarar sağlayan şeydir. *'Dediler ki, bir veya birkaç gün kaldık.'*[366] Sayanlara sorun.' Bir ayette ise *'Bilmiyorsanız, zikir ehline sorun'*[367] denilir. Böylece Allah, sayı sayanları bilenlere kattı. Hac da, hacıya içerdiği ilâhî bilgileri verendir. Bu nedenle hac vakti,

hilalle ilişkilendirildi, insanlara ait yapıldığı gibi hacıyla ilişkilendirilmedi.

Allah hilalleri daha önce belirttiğimiz gibi vakit ölçüleri yaptı, çünkü fiil, ayda ayın yarısına ulaşır. Bu ise, gerçekte bir tamlık ve kemaldir. Yarım, yarım olduğu için eksik sayılamaz. Eksiklik olsaydı, diğer yarım onun adına gerçekleşmeyeceği için, hiç kuşkusuz eksikliği gerçekleştirirken yarım kalırdı. Diğer yarım onun adına gerçekleşseydi, bu da eksik kalırdı. Allah Teala kutsi bir hadiste şöyle buyurur: 'Namazı kendim ile kulum arasında ikiye böldüm: Yarısı bana, yarısı kuluma aittir.' Hakkın kemali, namazın yarısında ortaya çıkar. İkinci yarımı gerçekleştirmekle nitelenseydi, hiç kuşkusuz, Allah'a yaraşan kemalde eksiklik olurdu. Kulun kemali ise, namazın yarısını gerçekleştirmede ortaya çıkar. Diğer yarımın gerçekleşmesiyle nitelenseydi, kulluğunun kemalinde ve bu konuda kendisine yakışan kemalde eksiklik meydana gelirdi. Böylece kul, kendisine ait değil iken, Rabbin nitelikleriyle nitelenirdi.

Dikkat ediniz! Allah'a ortak koşan müşrikin bu zulmünü Allah bağışlamaz. Çünkü bu zulüm, Allah'ın hakkından değil, başkasının hakkındandır. Allah'ın kul üzerinde bulunup da kulun ihlal ettiği hakkını Allah'ın bağışlaması, O'nun kereminin gereğidir. Çünkü kulun hakikati ihmaldir ve ihmalden onu ancak Allah koruyabilir. Öyleyse kulun hakikatinin gereği olan bir konuda korunmak, kendisine değil, Allah'a ve Onun tasarrufuna kalabilir. Hakikatinden çıkmayan kimse, bundan dolayı yükümlü değildir. Bu nedenle Allah'ın yaratıklarına karşı tam delili ortaya çıkar. Öyleyse şirkin kullara karşı yapılmış zulümlerden olduğu ortaya çıkmıştır.

Çünkü Allah'a ortak koşulan yıldız, bitki, hayvan, taş ve insan gibi şeyler kıyamet günü gelir ve şöyle der: 'Rabbim! Beni ilah yapana ve beni bana yaraşmayan şeyle niteleyene sor: Bana yapılan haksızlığın karşılığını ondan al.' Allah ise, o şeye yapılan haksızlığı şirk koşandan alır ve şirk koşulan şeyleri kendileriyle birlikte cehennemde ebediyen bırakır. Bunun böyle olması, o şeylerin yıldız, taş, hayvan ve bitki olmasından kaynaklanır. Ortak koşulan şey şirkten razı olmayan veya zâhirde veya bâtında bunu yasaklayan ve kerih gören bir insan ise, şirk koşanla birlikte ateşe düşmez. Ortak koşma o insanın sözünden veya

emrinden kaynaklanmış ve birlemeksizin ve tövbe etmeksizin ölmüşse, o da şirk koşanlarla birlikte cehenneme girer.

Dikkat ediniz! Bu davranıştan razı olmayan kimsenin bir örneği müşrik için ortaya konulur ve onunla birlikte azap görmek üzere cehenneme girer. Yıldızın, ağacın ve hayvanın üzerine azap yoktur. Onlar, azaplarına ilave olsun diye ortak koşanlarla birlikte cehenneme girer. Şirk koşanlar, söz konusu nesnelerin kendilerini ateşten kurtaramadığını görür. Allah şöyle buyurur. *'Siz ve Allah'tan başka ibadet ettikleriniz cehennem yakıtıdır. Oraya varacaksınız.'*[368] Müşrikler ise, *'bunlar ilah oysaydı oraya girmezlerdi'*[369] der. *'Onun yakıtı insanlar ve taşlardır.'*[370] Onlar cehennem taşlarıdır. Öyleyse insanlar, şirk koşanlar; taşlar ise ibadet edilenlerdir.

Haklarında iyiliğin takdir edildiği kimseler, kendilerinin ilah edinilmesini emretmeyen ve bundan razı olmayan kimselerdir. Onlar bu davranıştan münezzehtir. Örnek olarak İsa, Üzeyr ve Ali b. Ebu Talib'i verebiliriz. İlah olduğu iddia edilen mutluların ise örneklerini Allah şirk koşanlarla birlikte cehenneme sokar. Söz konusu örnekler, kiliselerde ve başka yerlerde onları anlatmak üzere çiziliyordu. Çünkü her ibadet eden müşrik, içinde tahayyül ettiği mabudunun suretinin örneğine bağlanır. Tahayyül edilen bu suret, onda cesetlenir. Allah ise, onu kendisiyle beraber cehenneme sokar, çünkü müşrik ancak içinden bağlandığı bu surete tapmıştır.

Tahayyül edilen anlamların bedenlenmesi, din ve akıl bakımından reddedilmemiştir. Bu noktada akla gelirsek, her hayal sahibi, bunu bilir. Dine gelirsek, kuşkusuz, amellerin surete gireceği şeriatta geçer. Ameller ise, arazlardir. Dikkat ediniz! Ölüm -ki o göreli ve nispi bir anlamdır- ruhun bedenden ayrılmasıdır. Allah kıyamet günü ölümü, insanlara parlak bir koç suretinde misallendirir ve onu cennet ile cehennem arasına yerleştirerek keser. İşte misaller de böyledir.

Kendine zulmeden müşriklere gelirsek, onun nefsi Allah katında kendisine yapılan zulmün cezasını talep eder. Nefse yapılan zulümden daha şiddetlisi yoktur. Dikkat ediniz! Nefsini öldüren (intihar) kimseye cennet haram kılındı.

Böylelikle bir şeyin kemalinin o şeyi hakikatinden çıkartmayan şey olduğu anlaşıldı. Hakikatinden ve zatının hak ettiği şeyden çıkartan

özellik ise, eksikliktir. Bu nedenle şöyle dedik: Yarım, miras sahibinin malındaki payında kemal sayılır. Söz konusu mal, üçe, dörde, altıya, sekize, üçte ikiye, yarıma, altıda bire bölünebilir. Her parça hak sahibine ulaştığında, nasibinin tamamını elde etmiş demektir. Öyleyse bu kişi, malın altıda biri kendisine ait ise, altıda birini almış olsa bile nasibindeki kemale ulaşmıştır ve eksiklik söz konusu olmaz. Allah Teala şöyle buyurur: *'Hacc ı ve umreyi Allah için tamamlayınız.'*[371] Umre, hiç kuşkusuz, fiilleri bakımından haccın fiillerinden eksiktir. Onun kemali ise, emredildiği gibi yapılmasıdır. Haccın sureti de, tam olarak yerine getirildiğinde kemalle nitelenir ve varlığı kemale erer. Her ikisi de, yükümlü kulun Allah'ın kendisine vermiş olduğu özellikle yerine getirdiği ibadetlerdir. Bu özellik, Allah'ın insanı kendi suretine göre yaratmasıdır ve bu nedenle Rablıktan ona bir pay verilir. Bu pay, kula fiil ve inşa gücünün verilmesidir. Bu pay nedeniyle kul kulluğundan perdelenirse, nakıs ve bedbaht olduğu gibi aynı zamanda hasta sayılır. Bu hastalığa karşı Allah ona bir ilaç vermiş ve peygamberin diliyle şöyle buyurmuştur: 'Hayvan yaralamasında kısas yoktur.' Burada yaralama -ki fiildir- kelimesi hayvana tamlama yapıldı. İnsan fail olduğu için Rablık iddiasında bulunursa, hayvandan daha üstün olduğunu anlar. Fiili o ikisine nispet ederse, nefsi kırılır. Bu ilacı kullandığında ise, hastalıktan şifa bulur.

İnsan, şeriat üzerinde düşünür. Şeriat hayvanın yarasını tedavi etmiştir. İnsanın yarası ise, kısas yoluyla alınır. Bununla birlikte hayvanın yaralamasında, bir iradede ve ihtiyarı vardır. Fakat hayvan yaralananın eziyet görmesi hedeflemez, sadece sıkıntıyı kendinden uzaklaştırma hedefi taşır. Dolaylı olarak da, yara ve acı ortaya çıkar. İnsan ise, öyle değildir, çünkü o bazen eziyet vermeyi hedefler. Bu yönüyle hayvanlığı bakımından eziyeti kendinden uzaklaştırırken insanlığı bakımından eziyet vermeyi hedefler.

Kul acelecidir, kerim Rab ise yaratır. Böylelikle şekli belirlemiş, bütünde parçaları ayrıştırmıştır. Sonra *'Rahman Kuran'ı insana öğretti, insanı yarattı ve ona beyanı öğretti.'*[372] Beyan, dilin ifade ettiğidir. Sonra en kerim Rab kalem ile öğretti. Burada, parmakların yazdığını kast etmiştir. İnsan, Kerim, Ekrem ve Rahman Rabbin yarattığı bir yapıdır. Bu dört isim, suyun yaratılışına yönelir ve böylelikle *'her şeyi sudan canlı yapmıştır.'*[373] Çünkü Allah'ın Arş'ı su üstünde idi. Yaratılmış âlem,

Allah'ın gölgesidir. Sonra, gölgesini kendisine çevirir. Öyleyse ilka dürülme, lika ise, parçalanmadır. Bu parçalanmayla gök yerden, üst alttan farklılaşır. İnsanın yaratılışını sağlam yapmış, onu hitap mertebesinde ihsan müşahedesiyle iman boyasıyla boyadı. Yazdığında ise, her şeyin yerini belirlemiş, vezinlerini yerleştirmiş ve teraziyi koymuştur.

Her parçanın kendine özgü bir hükmü vardır
Kendiliğinde, her zaman kardeşlerinden farklı.

Hepsi hepsindedir, akıl sahiplerine verilmiş bir örnek!
Hesap gelişiyle anlayışa verilmiştir.

Çünkü onu dalgalarda düzenledi.
Onu düzgün bir şekilde düzenledi

Onu kendi suretine göre yarattı.
Hak onda mizanını yerleştirdi

Asıl benden, ölçünün hükmü ondandır
Bu nedenle vezinlerinin hükümleri onu dışta izhar etti

Ulvi âlemi ona yerleştirdi
Ona kendinden imkan sınırı vererek.

Böylece ayrıştırmış iken onu birlik haline getirdi.
O dış varlıkların hakikatlerinden meydana geldi

Bu cem ile suretini elde etmek mümkün oldu
Bu ise imanın hükmü olmasaydı, bilinmeyecekti.

Bilgice işin gerçekte farklı olduğunu anladı.
Bu durum Kuranın ayetlerinden farklıdır.
Onu okuyan bilir ki furkanın hükmünde kalmayı sürdürmektedir.

Nefsin şerefi olmasaydı, hayvan eziyeti kendinden uzaklaştıramayacağı gibi başkasına eziyeti de hedefleyemezdi. Bununla birlikte insan, hakikatte ortak oldukları için, kendisinin ayrılmaz özelliğinin başkası için de ayrılmaz özellik olduğunu bilmez. İnsan eziyeti kendinden uzaklaştırdığında da, Haktan kendisine bir yükümlülük gelmez. Aşırıya

gider ve kısasta haddi aşarsa ya da kendiliğinden bir saldırıda bulunursa, cezalandırılır. Fakat insan ancak insan olması bakımından haddi aşar. Bu durumda onun hayvanîlik yönü, insanîlik yönüyle yer değiştirmiştir. Bu aşmadaki asıl ise, asıldan kaynaklanır, çünkü asıl, zenginlik ve istiğna sahibidir. Onun hükmü nerede, *'İnsanlar ve cinleri O'na ibadet etsinler diye yarattı'*[374] ayetinin hükmü nerede! Bu durum da, Halık'tan, yani el-Gani isminden değil, Yaratan isminden kaynaklanır. Hac veya umrenizden *'Mahsur kalırsanız, imkân bulduğunuz kurbanı kesersiniz.'*[375]

FASIL İÇİNDE VASIL

Mahsur Kalmak

Bilginler, ayette zikredilen hastalık veya düşman nedeniyle 'mahsur kalan'ın durumu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba mahsur kalmak olarak ayette zikredilen şey, düşman mı yoksa hastalık nedeniyle mi mahsur kalmaktır? Bir kısmı kastedilenin düşman, bir kısmı hastalık nedeniyle mahsur kalmak olduğunu söylemiştir. Bir kısmı ise, hac veya umreden herhangi bir nedenle engellenen kimse olduğunu söylemiştir ki, güçlü görüş budur. Ayetin maksadını dikkate aldığımda, ben de bu kanaatteyim. Bilginlerin bu konudaki görüş ayrılıklarının nedeni dille ilgilidir. Çünkü ayette kelime if'al (ettirgen) babından gelmiştir. Bu kalıp, hastalık mahsur etti anlamında hasarahu'l-marazu veya ehsarahu'l-aduv şeklinde kullanılır.

Düşman nedeniyle mahsur kalmaya gelirsek, bilginlerin büyük kısmı, böyle bir insanın mahsur kaldığı gün ihramdan çıkmış olacağını söylemiştir. Sevri ve Hasan b. Salih şöyle demiştir: 'Sadece kurban günü ihramdan çıkar.' Ben birinci görüşteyim. Söz konusu kişi mahsur kaldığı gün ihramdan çıkar. Şu var ki ben, mahsur kalma hakkında aynı görüşü paylaştığım insanların düşüncesine bir şey eklerim. O da, ihramlının ihrama girerken şöyle demesidir: 'İhramdan çıkacağım yer, hapsedildiğim yerdir.' Bu durumda kurban gerekmez ve mahsur kaldığı yerde ihramdan çıkar. Bunu veya bu anlamda bir şey dememişse,

kurban keser. Mahsur kaldığı yerde ihramdan çıkacağını söyleyenlerin bir kısmı kurbanın ona vacip olduğunu söylemiştir. Bunlar, hac veya umrede şart koşup koşmayışımıza göre, kurbanın yeri (ve vakti) hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, böyle birine kurban düşmeyeceğini söylemiştir. Nafile kurbanı varsa, ihramdan çıktığında onu keser. Benim görüşüm budur.

Bazı bilginler böyle birine kurban düşmeyeceğini söylemiştir. Yanında gönüllü kurban getirmişse, ihramdan çıktığı yerde onu keser. Ben de gönüllü kurbanın ihramdan çıkılan yerde kesilmesi gerektiği görüşündeyim. Bazı bilginler, kurbanın ona farz olduğunu, bazı bilginler ise, küçükbaş hayvan kesmeyi şart görmüştür.

Bazı bilginler, böyle birinin haccını yinelemesi gerekmediğini söylemiştir. Ben de, yinelemede bir güçlük var ise, gönüllü hac ve umrede bu görüşteyim. Güçlük yok ise, haccı yinelemelidir. Farza gelirsek, yinelemeden ölürse hac ondan düşer. Allah daha önce yaptığını farz yerine sayar. Hatta ihrama girmek rüknünü yerine getirse veya sadece niyet ve bunun için hazırlık yapsa bile, öldüğü takdirde Allah haccını kabul eder. Bazı bilginler şöyle demiştir: Hac için ihrama girerse, umre ve hac yapması gerekir. Kıran haccı yaparsa, hac ve iki umre yapması gerekir. Umre yapmış ise, umresini kaza eder ve saçını kısaltmaz. Bu görüşü benimseyenlerin bir kısmı kısaltmayı tercih etmiştir.

Bazı bilginler, hastalık ve benzeri nedenlerle mahsur kalan kişinin kaza etmesi gerektiği hususunda bir icma'dan söz etmiştir. Fakat burada hangi icmadan söz edildiğini bilmiyorum. Fakihler icma sözünü kullandıklarında, bazen onu ilk tanımından başka bir anlamda kullanabilir. Bu bağlamda onlar, icmayı iki mezhebin veya dört mezhebin görüş birliği anlamında kullanabilir. Fakat buradaki icma, Kitap ve mütevatir Sünnette hükmü bulunmadığı sürece, delil sayılamaz.

Böylelikle bilginlerin bu meselede düştükleri görüş ayrılıklarını zikrettik. Şimdilik gerek duymadığımız hususları ise bırakıyoruz. Tekrar yolumuza dönüp şöyle deriz: '*Mahsur kaldığınızda*'[376] ayetinde kelime sülasi değil (hasare), if'al babından olan ahsare şeklinde getirilmiştir. Bu bağlamda bir fiilin yapılmasını ifade etmek üzere feale, başka bir insanın zorlamasını anlatmak üzere ise efale kalıbı kullanır. Söz gelişi darabe zeydun amren (Zeyd Amr'a vurdu) kelimesini verebiliriz.

Burada fiil Zeyd'e aittir. Birinin başkasını dövmeye zorladığından söz edersek, edrabe amrun zeyden (Zeyd Amr'ı dövdürdü) deriz. Dilde hastalık halinde etken, ahsarahu'l-maraz (hastalık onu mahsur bıraktı) ve düşman söz konusu olduğunda ise hasarahu'l-adüv (düşman masur bıraktı) şeklinde kullanılır. Böylece hastalık söz konusu olduğunda if'al babı, düşman olduğunda ise sülasi babı kullanılır. Kul ilâhî fiillerin kendisinde gözüktüğü bir yerdir ve fiilin duyuda ondan meydana geldiği görülür ve bundan başkası mümkün değildir. Bu nedenle Allah, fiili kula nispet ettiği gibi insanlar da fiili kula nispet eder. Halbuki Hak kulu yapmaya zorlamış, kul da onu yapmıştır. Burada yapmak kelimesi fiili kula ait yaparken zorlama kalıbı ise (if'al, ettirgen) onu Allah'a ait yapar.

Bazı bilginler fiildeki ettirgenliği dikkate alarak, mahsur kalan kimseye kurbanı zorunlu tutmamıştır. Çünkü asıl olan, kuldan fiilin meydana gelmeyişidir. Hakkın onu zorlayıp o fiilin meydana geldiğini dikkate alanlar ise, kurbanı vacip saydı. Bu nedenle bu meseleyi ayrıntılı olarak açıklayıp şöyle dedik: 'Beni hapsettiği yerde ihramdan çıkarım' derse, hiç kuşkusuz kul, (hastalık veya düşman nedeniyle) mahsur kaldığı yerde ihramdan çıkmış sayılır ve kendisine kurban düşmez. Bunu söylemezse, terkin bir cezası olarak, kurban vacip olur. O halde yaratılmış fiil, kula aittir, çünkü fiil, işe girişme bakımından kuldan ortaya çıkmıştır ki, bu, gözle görülen bir olgudur. Yaratıktan ortaya çıkan fiil, Hakka da nispet edilir. Çünkü Hak kulu bu fiile zorlamış böylelikle kul Hak için bir araç haline gelmiştir. Araç ise, fiili yapandır. Böylece fiil, göz ve akla göre, aletten başkasına nispet edilir. Söz gelişi Zeyd dövendir. Dövme işini yapan ve bu fiilin kendisinden gözüktüğü şey ise, kırbaçtır. Kulların fiilleri de böyledir. Onlar, Hakkın karşısında marangoza, ya da oymacıya veya terziye ait araca benzer. Bu kadarıyla ceza ve yükümlülük, aracın bir ihtiyarı bulunduğu için, ortaya çıkar.

Meselenin anlaşılmayışındaki esas neden, insanı etkisi altına alan gaflettir. Bu, son derece kapalı ve ince bir meseledir. Aklın fiili yaratılmış kuldan olumsuzlayacağı bir delili olamayacağı gibi Şari de bu konuda tevile kapalı bir nas getirmedi. Öyleyse yaratıkların fiilleri Hak tarafından takdir edilmiş, sebepleri ise asıl bakımından Allah tarafından var edildi. Kulun bu fiillerde 'yaratma' etkisi yoktur. Bu fiilleri kulun izhar etmesi veya onun vasıtasıyla ortaya çıkmaları bakımından ise, ku-

lun bir etkisinden söz edilebilir. Bir şeyi yapmayı bildiği halde, yaparken araç elvermediği için bozuk bir şekilde yapana 'şunu şöyle yanlış yaptı' denilir. Veya kendisine 'sen bu işi bildiğin halde niçin bunu böyle kötü yaptın' diye sorulur. O da şöyle yanıt verir: 'Araç bildiğimi ortaya çıkartmaya yardımcı olmadı.' Yapılan şey ise şöyle der: 'Bir eksiklik yok.' Eksikliğin olmayışı, yapanın kastı bakımından değil, yapılan şeyin dış varlığının ortaya çıkmasına göredir. Yapılmış şeydeki sanat bakımından, hiçbir şey bozuk değildir. Yapım nesnesi söz konusu olduğunda ise -sanat kötü uygulanmışsa- sanatçının iradesi ile yapım şeyi birbirinden farklıdır.

Sani (yapan) Yaratıcı ise, yaratmasında herhangi bir bozukluk yoktur, çünkü iradenin ilgisinde bir eksiklik olamayacağı için her şey amaçlıdır. O halde gerçekleşen ve gerçekleşmeyen her şey, iradelidir. Allah bir arazın yaratılmasını irade edip arazın kendisinde bulunacağı yeri yaratmak istememiş olabilir. Bu durumda o yer var olmadıkça, bu arazın yaratılması mümkün değildir. Dolayısıyla arazın varlığının olabilmesi için yerin bulunması zorunludur. Arazın varlığı ise seçimli olduğu gibi yerin var olması ihtiyarî olmamaksızın yaratılmıştır. Yaratmanın ise, zorunlu olması mümkün değildir, çünkü bu arazın var olması gereklidir. O halde oluşun zorunluluğu, bu gerçek ve kesin ihtiyarın olmayışının hakikatinden kaynaklanır. Bunu bil!

Hakikatleri yönünden işleri anlamazsan, âlemin Hakkın suretine göre ortaya çıktığını da bilemezsin. Âlemdeki bütün hakikatler ilâhî hakikatlerle irtibatlıdır. Bu, anlaşılması güç bir meseledir. Üzerinde, keşf ve akılla ortadan kalkamayacak pek çok perde vardır. Öyleyse iş, Hakkın yaratılmışa ve yaratığın Hakka etkisi arasında döner durur. Allah Teala şöyle der: *'Bana dua ettiğinde, dua endin duasına karşılık veririm.'*[377] Başka bir ayette ise *'Çünkü onlar Allah'a öfkelendirecek şeye uydular'*[378] denilir. Öyleyse, devenin, yani Salih'in devesinin bir içim hakkı vardır. Onun içme hakkı, belli bir gün değildir. Bu, akıllı bir topluluğa verilmiş örnektir. Her birimizin ise, belli bir makamı vardır. Sınırlama varlığı kuşatır. Her varlık bir şekilde sınırlanmıştır. Allah ise, sınırlanamaz.

Kuşkusuz sana keşfin ve teorik aklın kanıtının ortadan kaldıramayacağı bir hususu açıkladım. *'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'*[379]

FASIL İÇİNDE VASIL

Harem'de ve İhram'da Av Öldürenin Hükümleri

Daha önce, avlanmanın hükmünden kısaca söz etmiştik. Burada ise, avlanmadan değil, Harem'de veya Hil'de av öldürmenin hükmünden söz edeceğiz. Çünkü Allah *'ihramlı iken avı öldürmeyiniz'*[380] buyurur. Bu ayet, muhkem bir ayettir. Bilginler, kendi anlayışlarına göre, ayetin ayrıntılarında görüş ayrılığına düşmüştür. Konulardan birisi, vacip olan şeyin onun bedeli mi, yoksa misli mi olduğudur? Bazı bilginler, bu durumda kişinin yerine getirmesi gereken şeyin avın misli olduğunu söylemiştir. Bazı bilginler ise, kıymet veya misil konusunda serbest olduğunu söylemiştir.

Avı öldürmek, av için şehadettir. Çünkü o, rızıklanan bir canlıdır ve Allah yolunda hak yere olmaksızın had aşılarak öldürüldü. Allah'ın yolu, O'nun haremidir. Harem, hareme girenin niteliği ve yeridir. Haddin aşıldığı bu av, ya bu iki nitelikle veya onlardan birisiyle olabilir. Onu ihramlı iken veya Harem bölgesinde kasıtlı olarak öldüren kimse haddi aşmıştır. İhramlı iken veya Harem'de avı kasıtlı öldüren insan, zulüm yapmış demektir. Böylelikle avı öldürme isteği, kendisinde bilfiil bulunmasa bile, öldürene döner. *'Size kim haksızlık yaparsa haksızlık yapıldığı gibi ona karşılık verin.'*[381] Av öldürülmüştür, ölü değildir. Öldüren ise, öldürülmüş değil ölüdür. Yükümlü ölü budur. Sorgu esnasında kabrindeki ölüden cevap istenilecek, halbuki onu ölü diye nitelemiştir. İşte bu, manevi ölümdür. Böylelikle (av öldüren insan) bir karşılık olarak 'Bir deve öldürmüşse, Kâbe'de bir kurban keser.' 'Ya da yoksulları yedirecek veya bunun karşılığında yaptığı işin vebalini tatsın diye oruç kefareti tutacaktır.' Nitekim ölü de kabrinde azap görecektir. Böyle bir fiille dönen kimseden Allah intikam alır. Bu intikam, söz gelişi cezanın yenilenmesi olabilir, çünkü yaptığı bir vebaldir ve vebal intikam demektir. Ya da, ondan dünyada bu belirli vebal düşer. Allah ise, kendisini sınamış olduğu bir musibetle dünyada veya ahirette -yeri belirlememiştir- ondan intikamını alır.

Bilmelisin ki, ancak ehline ihsan edilen ve gayret hazinelerinde korunan sırlı ilimlerden her bilgi, Harem konusunda saklanan ava benzer.

Hz. Peygamber söz konusu bilgiler hakkında 'Hikmeti ehil olmayana vermeyin, hikmete yazık edersiniz' buyurur. Bu av, Harem korusunda veya ihramlıyken veya her ikisinde birlikte bulunabilir. Onu öldürdüğünde -ki o bilginin ehli olmayana verilip değerinin bilinmeyip o kişinin nezdinde ölmesidir- yükümlülük kendine döner. Böylelikle, bu bilgiden dolayı (ceza olarak söz gelişi) tekfir edilir veya zındık sayılır. İşte bu, cezanın ta kendisidir. İki adil kişi -Kitap ve Sünnet- bu konuda hüküm vermiştir. Bir ceza olduğunda, söz gelişi, kadrini bilmeyen cahilde bulunan hikmet soruşturulur. Böylelikle onun için hikmetin değeri ortaya çıkar ve kalbi onunla canlanır. Bu durumda, bu şahısta bulunan ve bilginin zayi olmasının nedeni olan bilgisizlik kasıtlı olarak öldürülür. Cezanın ve vebalin tarzı ise, cahildeki bilgisizlik hikmetinin yasak olmasıydı. Böylece cahil, onu kötülenmiş ve yasaklanmış, Allah'a sığınılmış bir nitelik olarak görür. Allah şöyle buyurur: *'Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım.'*[382] Böylece gerçekte kemal olan bir şey, haram oldu. Çünkü bilgisizlik, cahillerin varlıklarında saklanmış sırlardandır. Onların korunması ise, âlemin onlardan uzaklaşmasıdır. Adeta onlar, kendi hakikatlerinden uzaklaşmıştır. Bilgisizlikten uzak duranlar ise, ona düşer. Çünkü onlar anlamış olsalardı, cehaletle bilgisizlikten uzaklaşmışlardır. Onların bilgisizliklerini kendiliklerindeki hükmü, bilgisizlerin bilgisizliğinden büyüktür. Onlar, Allah'ın şu sözünü iyice anlamamıştır: *'Cahillerden olma.'*[383] Böylece onun nezdinde kesinleşmiş bilinen bir şeyden uzak durmuştur. Bilgisizliği bilmeseydi, neyin ona yasaklandığını da bilemeyecekti. Bunu öğrendiğinde ise, onunla nitelenmiş olurdu. Bilgisizlik zevk olmadığı takdirde öğrenilemez, o da, zevk ilimlerinden biridir.

Dikkat ediniz! Sûfiler, Allah'ı bilmenin O'nu bilmemek olduğunu söylemiştir. Allah cahil hakkında şöyle der: *'Bu onların bilgiden ulaşacağı şeydir.'*[384] Allah bilgisizliği, anlayan için, bilgi diye isimlendirdi. Bilgisizlik kula ait gerçek ve var olan bir niteliktir. İnsan bu nitelikten uzaklaşırsa, kınanır, onda kalırsa övülür. Çünkü Allah'tan ancak O'nun nezdinde bulunan ve tükenen şey -çünkü O'nun nezdindedir- öğrenilir. 'O Odur' olan ise tükenmez. 'O O'dur' ise, bilgisizliğin ta kendisi (çünkü hiçbir şekilde bilinemez), O'nun nezdinde bulunan ise bilgidir. O, delalet, delil ve delil olandır. Öyleyse bilmemek, Allah'ı bilmenin ta kendisidir.

Allah'ı bilmek, bilmenin olumsuzlanmasıdır
İspat ise, unutmayla nitelenenin niteliğidir.

Öyleyse bilgi, hakikat bir olduğu için, bilgisizlik
Bilgisizlik, Allah bilinmezlik mertebesinde bulunduğu için bilgidir.

Altmış sekizinci kısım sona erdi, onu altmış dokuzuncu kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ALTMIŞ DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Bilginlerin Harem'de veya İhramlı İken Av Öldürene Verilen Cezanın Sıralı Olup Olmadığı Hakkındaki Görüş Ayrılıkları?

Ayet şudur: *'Onun cezası, öldürdüğünün mislidir.'*[385] Bilginler, bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür: Bu ceza sıralı mıdır, değil midir? Bazı bilginler sıralı olduğu görüşündedir. Onlara göre önce misil, bulunmazsa yoksul yedirilir, o da olmazsa oruç tutulur. Acaba ayet serbest mi bırakmıştır? Bazı bilginler, bu görüştedir. İki hakim, cezanın bulunduğu konuda serbest hareket edebilir. Ben de o görüşteyim. Çünkü ayette geçen 'veya' kelimesi bunu bildirir. Şari sıralamayı irade etseydi, daha önceki ayetlerde olduğu gibi, bunu açıklar ve açıkça belirtirdi.

Bu meseledeki görüşümüz, bazılarının zannettiği gibi, (yabanî) devede bir deve, ceylanda bir koyun, yaban sığırında evcil bir inek kurbanı değildir. Her şeyde o şeyin bir misli ödenir. Av deve ise, ihramdan çıkmış bir insanın Hil bölgesinde avladığı bir deve satın alınır. Aynı şekilde, avlanması ve yenilmesi helal olan kuş, dört ayaklı av diye isimlendirilen her şeyde bu husus geçerlidir.

'Ya da bir yoksul yedirir.' Bana göre bunun sınırı, bu bedele denk olan şeyin değerine bakılmasıdır. Onun kıymetiyle yemek satın alır ve

yoksullara yedirir. 'Ya da, onun oruç olarak karşılığıdır.' Burada, kurban, yedirme ve orucu kendinde toplayan bu kefarete benzeyen en yakın kefarete bakılır. Bu noktada çektiği eziyet nedeniyle ihramlıyken başını tıraş edenden başkasını bulamadık. Bu nedenle onun fidyesi sadaka, oruç veya kurbandır. Şari, zikredilen üç şeyi av öldürenin kefaretinde de zikretti. Şari yedirmede altı yoksulu belirtti. Her yoksul için yarım ölçü vardır ve orucu da üç gün saymıştır. Böylelikle her ölçek için bir gün belirledi. Biz kıymete bakarız: Kıymet bir veya daha az ölçeğe ulaşırsa, bir gün tutmak gerekir, çünkü oruç bölünemez. Kıymet bir ölçek veya daha fazlasına veya birden fazla olduğunda ise, iki gün tutulur. Böylelikle kıymetin değerine göre oruç hesaplanır. Burada kıymet sözüyle öldürülenin kıymetini kastediyoruz. Kişi bu bedelle yemek satın alır ve yoksulu yedirir.

Oruç daha önce de dile getirdiğimiz gibi, satın alınarak elde edilen yemeğe yüklem yapıldı. O halde o misil veya mislin kıymetiyle yedirme veya oruç arasında serbesttir. Bu durum, öldürülen şeyin pahası veya kendisi karşılığındaki yemeğe göre yapılır. Yemeğin yenilmesi, beslenenin hayatının sürekliliğini sağlama amacı taşır. Hacda haddi aşan kişi ise, bir canı öldürmüş ve bir hayatı yok etmiştir. Bunun karşılığında ise, onu telafi etmiş ve hayatın baki kalmasını sağlayan bir neden vasıtasıyla kefaret ödemiştir. Böylelikle o, misilden veya yemekten ortaya çıkan beslenmeyle onun beka zamanında kendisine hayat vermiştir.

(Av öldürme nedeniyle bilginlerin oruçla ilgili görüşlerinin Bâtınî yorumuna gelirsek).Oruca gelirsek, oruç rabbanî bir niteliktir. Böylelikle misil ile ya da yedirerek kefaret ödemeyen kimse, oruç tutmayla yükümlüdür. Direnirse, yükümlülükten çıkar. Böylece avı öldüren kişi, onda zorlanmaz ve hiç bir şeyle yükümlü tutulmaz. Böyle düşünen kimse şöyle demiştir: 'O nedir? Der ki 'Oruçtur ve o bana aittir. Ben sınırlanmam. Sen de benim niteliğimle nitelen ki, sana engel konulamayacak bir konumda olasın. Oruç tuttuğunda oruç bana, açlık sana aittir. Öyleyse oruçta seninle ilgili olan açlık -ki bana ait değildir- kefarettir. Açlık, canlının hayatını ortadan kaldıran nedenlerden biridir. Böylece, canlının hayatını ortadan kaldıran öldürme sebebine benzer. Senin hayatın bu açlığa rağmen devam eder. Çünkü o oruç açlığıdır ve oruç benim niteliğimdir. Bu açlık ezeli hayatı etkilemez. Bu nedenle oruçlu, kendisini yok edecek bir oruç tutmaz.

Hak eşyayı yok etmez: Onları giderir, çünkü o, faildir ve fail 'bir şey yapandır.' 'La-şey (yok)' olan meful olamaz. Dolayısıyla Allah eşyayı bir yerden götürse bile, onların başka bir yerde varlığı vardır. Çünkü oluş -ki birleşme ve ayrışma ondan meydana gelir- varlıkların yokluğuna delalet etmez. Öyleyse ölüm, bir yok ediş değil, bir gidermedir. Çünkü ölüm, dünyadan ahirete -ki başlangıcı berzahtır- bir intikaldir. Giderme, Hakkın bir niteliğidir, fakat onun niteliği değildir. Allah şöyle buyurur: '*Dilerse sizi giderir, ey insanlar ve sizden hayırlısını getirir.*'[386] Burada Allah, 'sizi yok eder' demedi. Bu nedenle Allah, oruç açlığını nefsi yok eden bir açlık yapmadı. Bununla beraber o, yok etme değil, bir gidermedir, çünkü bu varlığın yok edilmesi doğru değildir. Çünkü varlıkla nitelenen kimse, mazharlarda zuhur eden Haktır. Öyleyse yokluğa hiçbir şey katılmaz. Çünkü Allah dilediğinde bir şeye '*ol der, o da olur.*'[387]

İradesi söz söyleyenin varlığına baktım
Hani eşyaya yöneldiğinde ol der de o da olur ya.

Gözüm onun oluşumunu tam kavradığında.
Sanki aynıdır O'nun, başkası değildir.

Canım sana feda! Bilmediğin bir bilgiyi öğren
En zor şeyin nasıl kolaylaştığına bak!

Bilgi insanın ulaşabileceği en üst niteliktir
Bilginin sahibi (yanlıştan) korunmuş ve sakınılmıştır

Var olursa var olur ve giderse onunla gider.
Hal ve mal yok olur gider.

Bunu düzenleyen O'ndan başkası değildir
Dedim ki: Var olan her şeydedir O

Varlıklardaki tecelli olmasaydı
Zuhur etmezdi var olanların ve olacakların nitelikleri.

Bu nedenle sonu olmayan Dehr diye isimlendirildi
Başı da yoktur, oluşun şekli ise O'ndan meydana gelir

FASIL İÇİNDE VASIL

Av mı Yoksa Misli mi Kıymetlendirilir

Bu konudaki görüşümüz, mislin kıymetlendirilmesidir. Bazı bilginler avın kıymetlendirileceğini söylemişken bir kısmı mislin kıymetlendirileceğini söylemiştir ki, bu bizim de görüşümüzdür. Mislin mahiyeti hususunda da bizden farklı görüş ileri sürülmüştür. Aynı şekilde bilginler, yemek karşılığında orucun saptanmasında da görüş ayrılığına düşmüştür. Bir grup her ölçek için bir gün, bir kısmı ise her iki ölçek için bir gün demiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yanlışlıkla Avın Öldürülmesi

Bu konuda da görüş ayrılığı vardır. Bazı bilginler, bu davranışın cezası vardır demişken bir kısmı bu nedenle bir ceza gerekmediğini söylemiştir ki, ben de bu görüşteyim. Şöyle denilebilir: Hata Allah'ın (yaratığı) öldürmesidir ve Allah üzerinde hüküm verilemez. Hatayla öldürülen şey, Allah'a göre öldürmenin amacıyken bize göre hatayla öldürmedir, çünkü öldürme, bizim elimizle gerçekleşmiştir. Öldürülen ise, kasıtlı olarak öldürülmüştür. Başka bir ifadeyle, (Allah bakımından) öldürmede amaçlıdır, (insanlar bakımından ise) öldürme kasıtlı değildir.

Hata ile öldürüleni, öldürenin mazharında gözükmesi yönünden Allah'ın öldürdüğünü dikkate alan kimse, cezayı şart görmez. Çünkü öldürme fiilinin kendisinde ortaya çıktığı varlık, öldürene 'ceza vermemek' şeklinde bir hüküm vermiştir. Çünkü o, öldürmeye kast etmiştir. Bazıları ise, gözüken varlık perdesinin ardında onun öldüren olduğunu söylemiştir. Fakat onu (kasıtlı olarak) gerçekleştirmemiş ve öldürme fiili, varlıkta ancak zuhur edenin eliyle ortaya çıkmıştır. Böyle

düşünen bilginler, cezayı şart görür. Çünkü hüküm zuhur ettiği yere aittir. Kasıt ise gizlidir ve biz ona göre Allah'a ibadet etmeyiz.

Öldüren insan, kasıtsız olarak öldürdüğünü bilirse ve şeriatın zâhiri ona iki hakimle cezayı bir telafi olarak zorunlu kılarsa, söz konusu ceza, onun adına nafile sadakadır. Bu, hüküm verende bilinmeyen bir asla göre dini zorunlulukla verilmiştir. Böylece av öldüren insan için gönüllü ve vacip hükmü birleşir. Bu nedenle, gönüllü ve vacip ibadetin kendisinden düşürdüğü şey ondan düşer. Bunu dikkate almayan kimse ise, yükümlülüğü olmaksızın devam eder.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bilginlerin Avı Ortaklaşa Öldüren İhramlı Bir Gurubun Durumu Hakkındaki Görüş Ayrılıkları

Bilginler ihramlı grup bir avı öldürdüğünde ne olacağı hakkında örüş ayrılığına düşmüştür: Bir kısmı hepsine ceza düştüğünü söylemişken bir kısmı hepsine toplam bir ceza düştüğünü söylemiştir. Benim görüşüm şudur: Ortaklardan her biri maktûle vurduğunu bilirse, herkese bir ceza düşer. Öldürmeksizin onu yaralayana ise ceza düşmez. Yaralayan, yasaklanan bir işte eziyete kalkıştığı için günahkardır.

Topluluk (bâtınî yorumda) insanın yükümlü sekiz azasıyla günah işlemesine benzer. Böyle bir durumda, her organa o organ yönünden bir tövbe gerekir. Tövbeyi tövbe edilen fiil yönünden değil, kendisine tövbe edilen (Hak) yönünden dikkate alan kimse, tek ceza gerektiğini söyler. Bazı bilginler ise, avı öldüren ihramlılar ile Harem'de avı öldüren ihramsızları ayırt etmiştir. İhramlıların her birine bir ceza gerekirken ihramsızlara tek cezayı yeterli görmüştür.

FASIL İÇİNDE VASIL

İki Hakimden Biri Avı Öldürürse

Bazı bilginler bunun caiz olmayacağını söylemişken bazıları caiz saymıştır. Allah'tan başka fail olmadığını bilen -ki hüküm sahibi ve fail O'dur- kimseler bunu caiz görür. Fiili mahlûka ait sayanlar, caiz saymaz. Ben ilk görüşteyim. İkinci görüş ise, onu söyleyenin inandığından farklı bir şekilde kabul edilir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bilginlerin Yedirme Yeri Hakkındaki Görüş Ayrılıkları

Bilginlerin bir kısmı, yemek varsa, avın öldürüldüğü yerde yedirmenin gerektiğini söylemiştir; yemek yoksa en yakın yerde yemek yedirilir. Bazı bilginler ise, her nerede olursa yeterli olacağını söylemiştir ki, ben de bu görüşteyim. Çünkü Allah bir yer belirtmemiştir. Bazı bilginler ise, Mekkeli yoksullara yemek yedirmenin şart olduğunu söylemiştir.

İnsanın kıblesi Allah ise yedirmeyi belirli bir yere tahsis etmez; kıblesi Kâbe ise bir yer belirler.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bilginlerin Harem Bölgesinde Avı Öldürme ile Hil'deki Görüş Ayrılıkları

Bilginler ihramlı bir av öldürdüğünde ceza ödemek zorunda olduğunda görüş birliğindedir. Bir kısmı, ona ceza düştüğünü söylemiştir.

Bir kısmı ise, yükümlülüğü olmadığını söylemiştir ki ben de bu görüşteyim.

FASIL İÇİNDE VASIL

Avı Öldüren ve Yiyenin Durumu

Bazı bilginler, böyle birine bir kefaret düştüğünü söylemiştir ki, ben de bu görüşteyim. Bazı bilginler ise iki kefaret gerektiğini söylemiştir ki, Atâ bu görüştedir. Bana göre, bu görüşün de haklı bir yönü vardır. Çünkü şeriat bunu dikkate almıştır. Dolayısıyla onun yenilmesi, ancak bir şey ile ona yardım etmeyen için geçerlidir. Onu öldürene ise daha da yasaktır. Çünkü onu yemek, öldürene haram olduğu gibi avlanması ve öldürülmesi de haramdı. Bunların üçü de haramdır: Avlanma, öldürme ve yemek.

Av etini yiyen kimse, kendisi adına koşmuş demektir. Nefsinin üzerindeki bir hakkı ise, ona ancak hakkının bulunup başkasının hakkının olmadığı bir şeyi yedirmesidir. Başkasının hakkının olduğu bir şeyi yedirirse kendisine zulmetmiştir ve bu nedenle kendisine zulüm yapmasının karşılığında cezalandırılır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Eziyetin Cezası

Bilginler, onun zorunlu olarak eziyeti ortadan kaldırana vacip olduğunu söylemiştir. Bu ise, Allah'a ve eziyet edenlere lanet etmenin zorunluluğudur. Bu nedenle, ihramlıya saygının gereği olarak, eziyeti uzaklaştırmak vaciptir. Kefaret de ihramın gereği olarak vaciptir. Allah hakkında yaraşmayan şekilde konuşmak bir eziyettir. Bu nedenle Hakka saygının gereği olarak onun ortadan kaldırılması gerekir. Allah'tan

başka fail yoktur ve bu nedenle kefaret (örtmek) vaciptir. Bu ise, nispeti örtmektir. Böyle bir fiil Allah'a izafe edilmeyerek 'örtülür.' Bütün kefaretler, her nerede gerçekleşirse gerçekleşsin, bir örtmedir.

Bilginler, zorunluluk yokken eziyeti ortadan kaldırana hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazıları bu kişinin de belirlenmiş fidyeyi ödemesi gerektiğini söylemiştir ki bazıları onun kan borcu olduğunu söylemiştir ki ben de bu görüşteyim. Çünkü o kendisine eziyet etmemiştir. Başka bir ifadeyle o, bu konuda acı duymamıştır. Bu nedenle Şari eziyetin yerini onu hisseden baş yapmış ve saç yapmamıştır. Öyleyse tıraşı zorunlu kılan bir neden yoktur.

İnsan Allah'ın suretine göre yaratıldığı için, kendisine inayetin bir gereği olarak, bu bağ nedeniyle eziyeti kendisinden uzaklaştırması vaciptir. Aynı zamanda, Allah'ın yapmasını emrettiği ya da mubah kıldığı konuda kefaret vaciptir. Bunun amacı, hissedilen acı nedeniyle Allah'ın zikrinden uzak kalmamaktır. Hac ise, ancak Allah'ı zikretmek için emredildi. Böylelikle kefaret eziyete dayanılamayacağı için vaciptir. Bu noktada surete hakkını vermek gerekir. Bir rivayette Allah'tan daha çok eziyete katlanan yoktur denilir ve bu nedenle de Allah es-Sabur diye isimlendirildiği gibi gücü yettiği halde cezalandırmadığı için el-Halim diye isimlendirildi.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bilginlerin Eziyeti Uzaklaştıran Kişiye Düşen Fidye Hakkındaki Görüş Ayrılıkları: Kasıt ve Unutmanın Bundaki Etkisi.

Bazı bilginler bu ikisinin bir olduğunu, bazıları ise unutana fidye düşmediğini söylemiştir ki, ben de bu görüşteyim. Unutan, ihramlı olduğunu unutan kimsedir. Her ikisi de, eziyeti gidermede kasıtlı hareket eder. Fidye zorda kalana vacip olduğunu göre -ki o ihramlı olduğunu hatırladığı halde eziyeti ortadan kaldırmak üzere bunu kasıtla yapandır- unutana daha da vaciptir. Çünkü ona, ihrama özgü zikir emre-

dildi. İhramı unuttuğunda ise, ihramlıya ait zikri yapmamıştır. Böylece eziyeti gidermek ile ihramı unutmak, onda bir araya gelir ve kefaret öncelikle vacip olur.

Bu bölümün ve bu ibadet fiillerinin dayanağı, fillerin izafisini bilmektir. Acaba bu fiiller Allah'a mı, yoksa kullara mı yoksa her ikisine birden mi izafe edilir? Çünkü fiillerin varlıkları gerçekken nispetleri gerçek değildir. Bu noktada bir görüş söyleyelim: Onu iyice inceler ve insafla baktığında, onu anlar ve kendisine yaklaşırsın. Çünkü ben, ayrıntılı açıklıyorum ve gerçeği kendiliğindeki haliyle dile getirmiyorum. Böyle dile getirmek, bir takım zararlara ve insanların çelişkiye düşmesine yol açardı. Görüş ayrılığı, benim sözüm nedeniyle ortadan kalkmaz. Öyleyse onu genel için belirsiz bırakmak daha yerindedir. Bizim bilgin adamlarımız, bu konudaki imayı anlar. Allah şöyle demiştir: 'Allah halkı (âlem) Hak ile yarattı.' İnsanlar yaratmada vasıta olan Hakka dair bir takım sözler söylemiş, kimse onun mahiyetini açıklamamıştır. Şu var ki onlar yoruma açık bir takım hususlara işaret etmiştir.

Yaratmada vasıta olan Hak ve yaratılmış âlem, iki gerçek şeydir. Onlar, herkese göre iki şeydir. Şu var ki o ikisi, heba cevheriyle surete benzer. Sûfilere göre fiiller, suretten meydana gelir. Fakat kimdir bu suret? kimdir? Alem midir, alemin kendisiyle yaratıldığı Hak mıdır? Allah Teala onunla ilgili şöyle demiştir: *'Biz o ikisini Hak ile yarattık.'*[388] Başka bir ayette ise *'Hak ile onu indirdik ve Hak ile indi'*[389] demiştir. Yaratmada vasıta olan Hakkın âlemin suretlerini var eden olduğunu düşünen kimse -ki âlemin suretleri onda farklılıklarına göre suretlerin verisine göre ortaya çıkar- fiilleri halk ile ilişkilendirir. Mümkün varlıkları -ki onlar âlemdir- Heba cevheri olduğunu ve onun yaratmada vasıta olan Hakkın bu âlemdeki sureti olduğunu söyleyenler de vardır. Suretlerin şekilleri ise, âlemdeki varlıkların değişmesi nedeniyle değiştiği gibi onlara verilen adlar da değişir. Nitekim ilâhî isimler de âlemdeki etkilerinin değişmesi nedeniyle Hakka nispet edilir. Öyleyse bunu dikkate alan kimse, bu suret nedeniyle onları Allah'a nispet eder.

Suretin ancak Heba cevherinde zuhur ettiğini düşünenler de vardır. Onlara göre heba cevheri için varlık, ancak suretin bulunmasıyla meydana gelebilir. Suret ancak heba cevheriyle bilinebileceği gibi heba cevheri de suret ile var olabilir. Böyle düşünen kimse, fiilleri bir yön-

den Allah'a, bir yönden kullara nispet eder. Fiillerden güzellik ve övgüyle ilgili olanları Hakka, çirkin ve kötü fiilleri ise kullara nispet eder. Bunun nedeni, (fiillerde Hak ile âlem arasındaki) akli ortaklık, bilgide o ikisinden her birisine dayanmanın ve varlığın kemalinin her ikisine birden bağlı olmasının zorunluluğudur. Kuşkusuz seni bilgi yoluna attık!

'*Attığında sen atmadın, fakat Allah attı*'[390] ayeti bu bağlamda yorumlanır. Allah bu ayette 'atma' fiilini kendisinden olumsuzladığı kimseye sonra yine atma fiilini nispet etmiştir. Allah bu ayette bu mesele hakkında dile getirdiğimiz düşüncemizi belirtmiştir. '*Allah hakkı söyler*'[391] -ki bu onun sözüdür ve '*doğru yola ulaştırır.*'[392] Yani üzerinde yürüyelim diye yolunu bize açıklar. '*Her canlının perçeminden tutmuştur. Rabbim dosdoğru yol üzerindedir.*'[393] Öyleyse biz, Allah'a hamd olsun, doğru yol üzerinde yürürüz. Böylelikle Allah bu ayet ile alemdeki varlıkların Heba cevheri olduğunu ortaya koymuştur. Şu var ki o, suretin varlığıyla meydana gelebilir. Aynı şekilde alemdeki varlıklar da ancak Hakkın onlarda zuhur etmesiyle varlık özelliği kazanır. Yaratmada vasıta olan Hak, onlar için suret gibidir.

Bütün fiillerin suretten ortaya çıkmış olduğunu zannedenler vardır. İşte bu '*Allah attı*'[394] ifadesinin anlamıdır. Hak, amellerin kendisinden göründüğü suretin kendisidir. Öyleyse belirttiğimiz şeyi iyice öğren! Çünkü Allah'ın bu ayette açıkladığından daha açık ifade olmadığı gibi biz de bu açıklamada ayrıntılı olarak bu meseleyi belirttik. '*Allah dilediğini doğru yola ulaştırır.*'[395] Bu yol, Allah'ın ve Rabbin üzerinde bulunduğu yoldur. Bu yol '*İşte benim doğru yolum*'[396] ayetinde hakikate izafe edilen yoldur. Her yolun başkasına ait olmayan bir hükmü vardır. Bunu anla! Ve's-selam! '*Kendisine nimet verilenlerin yolu*'[397] şeriattır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bilginlerin Yedirme ve Orucun Vakti Hususundaki Görüş Ayrılıkları

Bilginler yedirmenin vakti ve yedirme hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Çoğunluğu altı yoksulun yedirilmesi gerektiğini, bir kısmı on yoksul gerektiğini söylemiştir. Oruç ise, on gündür. Bilginler, yoksullara verilecek yemeğin miktarı hakkında da görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı, Peygamberin yoksula ayırdığı ölçekle iki ölçek olduğunu; bir kısmı ise buğday, hurma, arpadan farklı ölçüler belirlemiştir.

Tırnakların kesilmesine gelirsek, bazı bilginler burada bir şeyin gerekmediğini söylemiştir. Bu bölümün yan konuları son derece fazladır. Altı yoksulu kabul eden kimse, rızık yedirmeyle ilgili ilâhî nitelikleri dikkate almıştır. Biz bunları altı ilâhî nitelikten meydana gelen yedi kevnî (âleme ait) nitelik olduğunu gördük. Öyleyse ilâhî niteliklere ait hüküm, aynı zamanda kevnî niteliklere de aittir. Onların yedirilmesi ise, hakikatlerinin bekasının gereğidir. Çünkü onlar için bu, doğal bedenler için beslenme gibidir. Bu bağlamda söz gelişi bilinen şey, bilgi için yemektir ve bilgi ona ilişir. Aynı şekilde irade, kudret, kelam ve duyma nitelikleri de böyledir (irade edilen, kudret getirilen, söylenen ve duyulan şeyler onlar için besindir). Hayat niteliği ise bu konuyla ilgili değildir. Hayat, son tahlilde sadece bir şarttır ve başka bir bahistir.

Mertebe iki tür olduğu için (altı nitelik) on iki olmuştur: Bu ise, iki mertebeyi içeren yalın sayıların isimlerinin sonudur. Çünkü sayı bu iki mertebeye dahildir. Bu nedenle Allah ile ilişkilendirilen isimler ve niteliklerin çokluğu dile getirildi. Sayının alemdeki hükmüne gelirsek, kimse bunu inkar edemez. Nitekim on iki, aynı zamanda fiil ölçüsünün de bittiği yerdir. Bu ölçü, yüz seksen dereceden bileşiktir ki hükmünü daha sonra açıklayacağız.

Fiilin isimlerdeki ölçüleri ise, on iki vezindir. Her vezin, diğerinin talep ettiği şeyi ister. Bunlar, bu sayıyla sınırlıdır. Aynı şekilde, sayı isimleri de on ikiyle sınırlıdır. Bunlardan fiili sükun yapanlar üçtür: Üç tanesi fetha, üç tanesi ötre, üç tanesi de kesre yapar. Sükun fa'lun, kuflun, hind gibi isimlerdir. Fethalı olanlar ise, cemel, fual, ineb gibi

isimlerdir. Ötreli olanlar ise, unuk, fiul gibi isimlerdir. Bu ifadenin dilde bir adı yoktur, fakat konunun uzmanları ise, Arapların kesreden ötreye çıkmada güçlük çektiklerini söyleyerek sebep bulmuşlardır. Bu konudaki görüşleri, kolaylaştırma ilkesine dayanır. Bu sebeplendirme, bana göre, dikkate değer bir şey değildir. Biz bu meseleyi kitabın ilk bölümünde açıklamıştık. Biz Arapların fiul vezninde kullandıkları kelimeyle karşılaştık, fakat onu şimdilik zikretmeyeceğim. Fakat o istisnai bir şivedir. Orta harfi kesreli olanlar ise, feil, ketif gibi kelimelerdir. Fuil kalıbında ise düil kelimesi vardır ki, bu Arapların kendisini bildiği düvi ismidir.

Allah âlemdeki hikmetini, Arapların sözün ölçülerinde bu üç harfi almasını gerektirerek uygulamıştır. Bu harfler, Fe, Ayn ve Lam'dır. Bunların yaratılışta üç mertebesi vardır. Böylelikle, her mertebeden bir harf almıştır. Fe harfini dudak harflerinden almıştır. Burası, mülk ve şehadet âlemidir. Ayn harfini ise, boğaz harflerinden almıştır. Orası ise, melekût ve gayb âlemidir. Lam harfini ortadan almışlardır. Burası ise, berzah ve ceberut âlemidir. Bu âlem, ibaresi olan ve sözde kullanılan harflerdendir. Bu harflerin toplamı -ki onların sözün ölçülerinde asıl yapmışlardır- yüz seksendir. Bu ise, zâhir feleğin ortasıdır. Bu felek, sürekli yaratılışta etkindir. Onun görünmeyen yarımının ise ancak ortaya çıktığı yerde etkisi olabilir.

Bunun nedeni şudur: Yıldızların ışınlarının şuaları, unsurdan oluşan bir yere ulaşır. Burası, onların ışınlarının vurduğu yerdir. Unsurlar, oluşmayı kabul edicidir. Bu ışınlar kendilerine ulaştığında orada hızlı bir kokuşma başlar, çünkü ışınlarda sıcaklık bulunduğu gibi su ve hava unsurunda da yaşlık vardır. Bu sayede yaratılan şeyler, ortaya çıkar: 'Kuşkusuz Allah Adem'in hamurunu eliyle yoğurdu.' Burada yoğurma, kokuşma demektir. Bu ışınlardan görünmeyenlerin etkisi yoktur. Dikkat ediniz! Güneş tutulması geceleyin gerçekleştiğinde, bizde bir hükmü olmaz, çünkü üzerinde bulunduğumuz yer küresi, onu göremez. Dolayısıyla görünmeyen yönün görünen yönde etkisi olabilir. Bu da, aziz ve alim olan (Hakkın) takdiridir. Çünkü her nerede görülürse onun nezdinde bulunan şey görülür ve görüldüğü için de orada etki eder. Bu ise, Allah'ın uyguladığı doğal âlemdir.

Bu durum, mümkünlerin yokluk halinde sabit olup bir şeyliğin bulunduğu konusunda Mutezilî bilginin görüşüne en güçlü kanıtlardandır. Bu şeylik *'Bir şeyi irade ettiğinde ona sözümüz oldur, o da olur'*[398] ayetinde geçer. Böylece Allah yokluk halimizde sabitlik şeyliğimizde bizi görür. Nitekim varlık halimizde de bizi görür. Çünkü Allah için gayb düşünülemez.

Her hal onun için şehadettir
Şehadet sahibi onu bilir.

Allah yokluk halinde yaratmayı irade ettiği eşyaya en-Nur isminde tecelli eder, o varlıklar üzerinde bu tecellinin nurları parıldar ve onlar da yaratılışı kabul etmek için istidat kazanır. Bu ise, kendisine ruhun üflenmesi için, annesinin karnında dördüncü ayda ceninin üflenmeyi kabule istidat kazanmasına benzer. Bu istidat esnasında Allah, kendisine ol der, o da bir direnme göstermeksizin olur. Hikmetin ne kadar açık olduğuna bakınız!

Hikmetin tamlığının gereği şudur: Yaratılışı kabul edenler içinde, artış derecesi olmaksızın bunu kabul etmeyen olduğunda -ki bunun nedeni ancak üzerinde bulunduğu hakikatidir- vezin bu ölçüden tekrarlanır. Bu durum, ismin harflerinin kelimenin kendisinden ve asıllarından olması durumunda böyledir. Buna örnek olarak, Ca'fer ismini ve onun vezni olan fa'lele kalıbını verebiliriz. Veznin aslından birini tekrarlamışlardır. Çünkü vezin yapılan şeyin bütün harfleri köktür. Kelimedeki harf ilave olduğunda, onu bu vezne göre getiririz ve ona fiil harflerinde bir harf vermeyiz. Bu bağlamda, mekseb vezninde mefal deriz.

Öyleyse kökler, her zaman eşyada dikkate alınan şeylerdir. Onlar eşyada etki sahibidir. Bir şair şöyle demiştir:

Soylular damarları üzerinde akar.

Burada 'damarları', kökleri ve asılları üzerinde demektedir. Kimin kökü asıl ise bu kökün onda etkin olması zorunludur. Böyle bir insandan soysuzluk ortaya çıkarsa, bu geçici durumdur ve bu kişi işin sonunda aslına döner. Kökü ve aslı bayağı olan da böyledir.

Bu mesele, anlayanı az bulunan bir meseledir. Bu husus, mümkünlerin asıllarının neye döndüğüyle ilgilidir. Acaba onların asılları soylu mudur? Bu durumda varlığı zorunlu olan onların aslıdır. Yoksa onların varlığı bayağı mıdır? Öyleyse, onların aslı imkandır ve yoksunluk cimrilik kendilerine eşlik eder. Bu durumda onlara eşlik eden övgüler dolaylı olarak kendilerine aittir.

Burada bir takım sır ve incelikler vardır. Bunları anlamayı sana bırakıyorum, çünkü onların genel içinde açıklanması imkansızdır. Biz de onları bilmeyi Allah'ın öğrettiği kimseye bıraktık. Bu kişi, işin kendiliğinde bulunduğu durumu idrak eder. Bu bölümün ana meselelerinden az bir husus geride kaldı. Onların bâtınî yorumlarını bu konuyla ilgili hadisleri dile getirirken anlatacağız.

Onuncu Sifr'in sona ermesiyle altmış dokuzuncu kısım sona erdi, onu yetmişinci kısım takip edecektir.

SON NOTLAR

1 et-Tur 52/21.

2 Meryem 19/12.

3 Meryem 19/30-31.

4 Meryem 19/31-32.

5 eş-Şems 91/9.

6 es-Saffat 37/107.

7 eş-Şems 91/9.

8 Fussilet 41/21.

9 el-Enbiya 21/107.

10 el-Ahzab 33/4.

11 ez-Zariyat 51/10.

12 Fussilet 41/23.

13 el-Enbiya 21/112.

14 el-Furkan 25/70.

15 et-Tevbe 9/102.

16 et-Tevbe 9/102.

17 en-Necm 53/39.

18 el-Hadid 57/18.

19 el-Bakara 2/245.

20 eş-Şûra 42/11.

21 eş-Şûra 42/11.

22 el-Bakara 2/189, Âl-i İmran 3/130...

23 el-Bakara 2/185.

24 el-Bakara 2/185.

25 eş-Şûra 42/11.

26 eş-Şûra 42/51.

27 el-Enfal 8/17.

28 Hud 11/17.

29 Hud 11/17.

30 el-Bakara 2/187.

31 Hud 11/40.

32 el-Bakara 2/187.

33 el-Bakara 2/187.

34 el-Bakara 2/187.

35 eş-Şûra 42/51.

36 el-İsra 17/110.

37 el-Ahzab 33/57.

38 Taha 20/50.

39 el-Bakara 2/45.

40 el-İsra 17/67.

41 Âl-i İmran 3/53.

42 el-Hadid 57/4.

43 Âl-i İmran 3/68.

44 el-Ahzab 33/6.

45 el-Bakara 2/105.

46 en-Nisa 4/100.
47 en-Nisa 4/11.
48 el-En'am 6/14.
49 eş-Şuara 26/79.
50 Taha 20/14.
51 Âl-i İmran 3/26.
52 en-Nas 114/1-2.
53 Sad 38/29.
54 Sad 38/29.
55 el-Enfal 8/17.
56 el-Hac 22/78.
57 el-İnşirah 94/5-6.
58 el-Feth 48/2.
59 el-Bakara 2/185.
60 el-Bakara 2/184.
61 el-Bakara 2/185.
62 el-Bakara 2/184.
63 el-Bakara 2/184.
64 el-Kasas 28/68.
65 Yusuf 12/33.
66 el-Ahzab 33/21.
67 el-Ğafir 40/16.
68 el-Bakara 2/185.
69 el-Bakara 2/185.
70 en-Nisa 4/80.
71 eş-Şûra 42/11.
72 eş-Şûra 42/11.
73 el-İhlas 112/1-2.
74 el-Alak 96/14.
75 el-Hadid 57/4.
76 eş-Şûra 42/11.
77 el-Hucurat 49/13.
78 el-İsra 17/12.
79 et-Talak 65/12.
80 el-Bakara 2/183.
81 el-Bakara 2/183.
82 el-Bakara 2/183.
83 el-Bakara 2/183.
84 el-Bakara 2/183.
85 el-Bakara 2/184.
86 el-Bakara 2/184.
87 el-Enfal 8/17.
88 el-Bakara 2/184.
89 el-Bakara 2/184.
90 es-Saffat 37/107.
91 es-Sâf 61/11.
92 el-Bakara 2/185.
93 el-Bakara 2/185.
94 el-Bakara 2/185.
95 el-Bakara 2/185.
96 el-Bakara 2/185.
97 el-Bakara 2/185.

98 el-Hac 22/78.

99 el-İnşirah 94/5.

100 el-İnşirah 94/7.

101 el-İnşirah 94/7.

102 el-İnşirah 94/8.

103 el-Bakara 2/185.

104 el-Bakara 2/185.

105 er-Rum 30/27.

106 el-Bakara 2/185, el-Hac 22/37.

107 en-Nahl 16/14.

108 İbrahim 14/7.

109 el-Bakara 2/186.

110 el-Bakara 2/186.

111 el-Bakara 2/186.

112 el-Bakara 2/186.

113 el-Bakara 2/186.

114 ez-Zariyat 51/56.

115 el-Bakara 2/186.

116 el-Bakara 2/186.

117 el-Bakara 2/186.

118 el-Bakara 2/187.

119 el-Bakara 2/187.

120 el-Bakara 2/187.

121 el-Bakara 2/187.

122 el-Ahzab 33/72.

123 el-Bakara 2/187.

124 el-Bakara 2/187.

125 el-Bakara 2/187.

126 el-Bakara 2/187.

127 el-Bakara 2/187.

128 el-Bakara 2/187.

129 el-Bakara 2/187.

130 el-Bakara 2/187.

131 el-Bakara 2/187.

132 el-Bakara 2/187.

133 el-Bakara 2/187.

134 el-Bakara 2/187.

135 el-Maide 5/66.

136 el-Maide 5/66.

137 el-Hucurat 49/9.

138 et-Tevbe 9/102.

139 ez-Zümer 39/30.

140 el-Kehf 18/23-24.

141 el-En'am 6/90.

142 eş-Şûra 42/13.

143 el-Bakara 2/285.

144 el-Feth 48/2.

145 el-Enfal 8/60.

146 Âl-i İmran 3/31.

147 el-Ahzab 33/21.

148 el-Enbiya 21/107.

149 Nuh 71/22.

150 el-En'am 6/160.
151 en-Necm 53/30.
152 el-En'am 6/160.
153 el-Hâkka 69/24.
154 Yusuf 12/75.
155 el-Mearic 70/19-23.
156 Yasin 36/55-56.
157 et-Teğabün 64/14.
158 Nuh 71/16.
159 el-Ahzab 33/45-46.
160 el-Ahzab 33/46.
161 Yusuf 12/108.
162 et-Tevbe 9/6.
163 Taha 20/114.
164 et-Tekvir 81/15-16.
165 el-A'raf 7/17.
166 el-A'raf 7/17.
167 el-A'raf 7/17.
168 el-A'raf 7/17.
169 el-Bakara 2/255.
170 Sebe' 34/21.
171 Taha 20/50.
172 el-Bakara 2/189.
173 en-Naziat 79/40.
174 el-Bakara 2/200.
175 el-Bakara 2/200.
176 Lokman 31/14.
177 el-Ankebut 29/45.
178 Muhammed 47/33.
179 el-Bakara 2/40.
180 Kaf 50/29.
181 el-Maide 5/17.
182 el-Maide 5/72.
183 en-Necm 53/3-5.
184 el-Enbiya 21/103.
185 el-Hac 22/47.
186 Tâha 20/122.
187 Muhammed 47/31.
188 el-En'am 6/149.
189 el-En'am 6/9.
190 Âl-i İmran 3/54.
191 er-Ra'd 13/42.
192 el-Hadid 57/19.
193 Yasin 36/39.
194 el-Kadr 97/5.
195 el-Hâkka 69/24.
196 el-Kadr 97/1.
197 el-Feth 48/2.
198 el-Hadid 57/4.
199 Sâd 38/72.
200 Sâd 38/72.
201 es-Saffat 37/180-182.

202 el-Hac 22/26.
203 Âl-i İmran 3/96-97.
204 ez-Zümer 39/75.
205 et-Tevbe 9/6.
206 Âl-i İmran 3/18.
207 el-İsra 17/110.
208 el-İsra 17/110.
209 Taha 20/7.
210 el-İsra 17/110.
211 el-İsra 17/110.
212 el-Furkan 25/60.
213 el-İsra 17/110.
214 Âl-i İmran 3/97.
215 Âl-i İmran 3/97.
216 Âl-i İmran 3/97.
217 el-A'raf 7/172.
218 et-Tur 52/21.
219 et-Tur 52/21.
220 et-Tevbe 9/6.
221 Sad 38/26.
222 el-Hadid 57/7.
223 el-İsra 17/2.
224 el-Müzemmil 73/7.
225 el-İsra 17/44.
226 eş-Şuara 26/109.
227 Hud 11/29.
228 et-Tevbe 9/111.
229 et-Tevbe 9/111.
230 el-Bakara 2/185.
231 el-Bakara 2/197.
232 el-Bakara 2/210.
233 er-Rahman 55/31.
234 er-Rum 30/4.
235 Âl-i İmran 3/59.
236 Âl-i İmran 3/59.
237 Taha 20/50.
238 el-Enbiya 21/22.
239 el-Ahzab 33/57.
240 eş-Şûra 42/11.
241 eş-Şûra 42/11.
242 el-Hadid 57/18.
243 el-Bakara 2/15.
244 Âl-i İmran 3/54.
245 el-Bakara 2/197.
246 el-En'am 6/103.
247 el-Kıyame 75/22-23.
248 el-Casiye 45/13.
249 el-Bakara 2/29.
250 ez-Zariyat 51/56.
251 en-Naziat 79/24.
252 el-Ahzab 33/4.
253 eş-Şuara 26/100-101.

254 el-Kasas 28/60.
255 Taha 20/73.
256 Âl-i İmran 3/189.
257 el-En'am 6/122.
258 el-Bakara 2/40.
259 Hud 11/107.
260 el-Bakara 2/163.
261 el-Bakara 2/125.
262 el-Bakara 2/158.
263 Âl-i İmran 3/128.
264 Âl-i İmran 3/154.
265 en-Nisa 4/78.
266 Hud 11/123.
267 Fatır 35/15.
268 el-Bakara 2/196.
269 el-Bakara 2/196.
270 el-Ahzab 33/4.
271 el-Bakara 2/196.
272 el-Hadid 57/3.
273 el-Enfal 8/17.
274 el-Bakara 2/196.
275 el-Bakara 2/286.
276 et-Talak 65/7.
277 en-Nahl 16/40.
278 en-Nahl 16/40.
279 İbrahim 14/19.
280 el-Bakara 2/186.
281 el-Bakara 2/186.
282 Hud 11/82.
283 er-Rahman 55/31.
284 el-Bakara 2/40.
285 Fussilet 41/54.
286 el-Bakara 2/152.
287 el-Buruc 85/12.
288 el-Bakara 2/186.
289 el-Mücadele 58/1.
290 Âl-i İmran 3/97.
291 Âl-i İmran 3/97.
292 Âl-i İmran 3/97.
293 el-Fatiha 1/5.
294 el-Kıyame 75/29.
295 el-Bakara 2/238.
296 el-Enfal 8/17.
297 eş-Şûra 42/11.
298 es-Saffat 37/180.
299 et-Tevbe 9/21.
300 Yunus 10/64.
301 el-Enfal 8/24.
302 el-Enfal 8/24.
303 el-Bakara 2/201.
304 ez-Zümer 39/75.
305 Taha 20/5.

306 el-Kamer 54/50.
307 el-Kamer 54/50.
308 el-Kamer 54/50.
309 et-Tevbe 9/6.
310 Âl-i İmran 3/6.
311 el-Fatiha 1/5.
312 en-Nisa 4/58.
313 Kaf 50/22.
314 el-Vakıa 56/85.
315 el-En'am 6/76.
316 el-İsra 17/23.
317 Hud 11/123.
318 Âl-i İmran 3/59.
319 er-Rahman 55/20.
320 er-Rahman 55/21.
321 er-Rahman 55/13.
322 el-Fecr 89/27-28.
323 el-Cuma 62/9.
324 Âl-i İmran 3/97.
325 el-Bakara 2/74.
326 Fatır 35/28.
327 el-Bakara 2/74.
328 el-Ahzab 33/21.
329 Âl-i İmran 3/31.
330 el-Hac 22/29.
331 el-Kasas 28/68.
332 el-Ahzab 33/21.
333 el-Hadid 57/24.
334 en-Nahl 16/17.
335 el-Bakara 2/150.
336 el-Bakara 2/152.
337 el-Ahzab 33/4.
338 el-Hac 22/27.
339 el-Cuma 62/9.
340 el-Haşr 59/22-24.
341 Hud 11/103-104.
342 Yasin 36/37.
343 Yasin 36/37.
344 Âl-i İmran 3/31.
345 Âl-i İmran 3/31.
346 el-Ahzab 33/21.
347 el-Bakara 2/40.
348 el-Bakara 2/40.
349 el-Bakara 2/198.
350 el-Vakıa 56/85.
351 el-Vakıa 56/85.
352 ez-Zariyat 51/49.
353 en-Nur 24/41.
354 en-Necm53 /37.
355 et-Tevbe 9/114.
356 el-En'am 6/76.
357 Hud 11/56.

358 Hud 11/29.
359 el-Bakara 2/130.
360 er-Ra'd 13/20-21.
361 el-Bakara 2/125.
362 ed-Duha 93/11.
363 el-Bakara 2/189.
364 Meryem 19/62.
365 el-Bakara 2/203.
366 el-Kehf 18/19.
367 en-Nahl 16/43.
368 el-Enbiya 21/98.
369 el-Enbiya 21/99.
370 el-Bakara 2/24.
371 el-Bakara 2/196.
372 er-Rahman 55/1-4.
373 el-Enbiya 21/30.
374 ez-Zariyat 51/56.
375 el-Bakara 2/196.
376 el-Bakara 2/196.
377 el-Bakara 2/186.
378 Muhammed 47/28.
379 el-Ahzab 33/4.
380 el-Maide 5/95.
381 el-Bakara 2/194.
382 el-Bakara 2/67.
383 el-En'am 6/35.
384 en-Necm 53/30.
385 el-Maide 5/95.
386 en-Nisa 4/133.
387 el-Bakara 2/117.
388 ed-Duhan 44/39.
389 el-İsra 17/105.
390 el-Enfal 8/17.
391 el-Ahzab 33/4.
392 el-Ahzab 33/4.
393 Hud 11/56.
394 el-Enfal 8/17.
395 en-Nur 24/46.
396 el-En'am 6/153.
397 el-Fatiha 1/7.
398 en-Nahl 16/40.

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

LITERA
YAYINCILIK